

АНАТОЛИЙ ВИНОГРАДОВ ТРИТЕ ЦВЯТА НА ВРЕМЕТО

Превод от руски: Любомир Павлов, 1970

chitanka.info

ОТ АВТОРА

През 1933 година се навършиха сто и петдесет години от раждането на Анри Бейл. През 1942 година се навършиха сто години от смъртта на Стендал. Тези две дати разсеяната критика никак и никъде не отбеляза сериозно. Но много по-значително събитие отбеляза паметта на писателя: за четвърт век книгите на този писател излязоха в СССР в такова количество, което повече от два пъти надминава тиража на книгите му в целия свят за сто години. Стендал е „съветски“ признат автор. Никога никому от писателите не се е падало да изпита такава странна и капризна съдба както Стендал. Стоте години от деня, когато са излезли неговите големи романи, са век, в който критическият ум на буржоазията е застарял, и век, в който младостта на нашия автор се е възвърнала. Това закономерно явление се окачествява като „каприз“ от онези французи, които на всяка цена искаха да разкъсат на парчета цялостния образ на Стендал като човек и писател и на всяко късче да заклеят името лъжеразказвач.

Тази книга е опит да се пресъздаде цялостният образ не от отделните късове, оставени от критиците през различните десетилетия и най-вече от онези „литературоведи“ от формалистичната групировка, които се влачат в опашката на френските коментатори, като просто прехвърлят в руските издания политически кастрираните „лъжекоментари“ на Ed. Pleiade^[1]. Авторът на тази книга се осмелява да се позове на нови, собствени, съвсем успешни архивни издирвания, които му дават възможност да не става „авторитет“ от типа на обикновен преводач на чужди мисли от френските издания. Дребнобуржоазният критик Емил Фаге с прокурорски възглас изисква обществен съд над Стендал като опасен човек в наши дни. „Стендал се интересува само от низшите класи!“, „Стендал не е религиозен и е заразително атеистичен!“, „Стендал разнася старата материалистическа отрова!“ С една дума, „съдбата му изигра лоша шега, като го прехвърли в чужда епоха.“

Ние без страх приемаме в нашата епоха наследника на френския материализъм и атеизъм. „Стендал е съвсем ярък пример на обезобразено от критиката лице на автора.“ „Едва ли може да се каже, че французите се гордеят със Стендал“ — пише М. Горки. До наши дни остро любопитство вълнува французите, които четат Стендал, и безсилните опити да бъде разгадан авторът, свидетелствуват за неговото безсмъртие.

Но всичко се прави, за да се обезобрази волно и неволно Стендал. Естествено заменяйки класовото безсилие на героя от „Арманс“ виконт Маливер с неговото специфично мъжко безсилие, коментаторът от 1928 година преднамерено изопачава социалния анализ, който прави Стендал, като с това доказва преди всичко безсилието на собствената си кастрирана критика. Разбира се, граф Коменж през 1930 година, превръщайки Стендал в естет и сноб в книгата си „Стендал кавалерист“, се спира неволно на онези черти в биографията на Бейл, които аматьорският мозък на г-н Коменж е бил в състояние да усвои. Естествено тези, които настояваха заради някаква си обективност аз да „сведа по-ниско образа на Стендал, защото в характера му има и подлост, и приспособяване“, доказват, че е вярна поговорката: „Кой де го сърби, там се и чеше“. Чувствувам се щастлив да заявя, пускайки пето издание на тази книга^[2], че пламенното отношение към нея почива на онова чудесно вълнуващо чувство за бъдещето, което вдъхновява нашата младеж и прави Стендал много по-близък на нашата страна, отколкото на капиталистическите страни. Най-добре от всичко друго Стендал лично е изразил този усет за бъдещето: „Златният век, на който сляпото предание до ден-днешен отреждаше място в миналото, е пред нас!“

Неоспоримо нови материали в тази книга са извадките от огромната Тургенева архива, свързани с общността на обекта. Тези материали не бяха известни не само в родината на Стендал, но не бяха публикувани и в Русия. Може да се спори за начина, по който са вмъкнати в изложението, но по същество фактът, че се публикуват, представя в нова светлина руските връзки на Стендал.

---

[1] Изданията „Плеяда“. — Б.а. ↑

[2] Има се пред вид изданието от 1945 г. — Б.пр. ↑

ПРОЛОГ

ПЪРВА ГЛАВА

Едвам септемврийското слънце озари с утринните си прозирни лъчи върховете на калините с червени кичури, и звуци на военна тръба пронизаха въздуха. Засвири цяла група тръбачи и старинното руско име, дремещо в сутрешната мъгла, оживя и се разтревожи. Ескадроните на френската гвардейска конница набързо се строиха в колона и по трима в редица поеха по тесния път, за да застигнат Великата армия. Челната колона вече се спускаше по склона покрай вира, като отминаваше тихото и безлюдно село без нито една струйка дим, и навлезе, като се промъкна на върволица в дола между високи каменисти ридове и хълмове, обрасли с млади дъбове, по посока към Можайското шосе. Изминаха десет минути. Колоната се беше вече проточила на цял километър, извивайки се като змия, когато между каменните стълбове на полуразрушено дворянско имение в големия откъс между опашката на по-рано изтеглилата се и челото на новата колона се появи на бял кон конник, който примижаваше и мръщеше чело, докато разглеждаше пътя срещу слънцето. Зад него на разстояние от сто стъпки яздеше голяма група пъстро облечени хора, които не спазваха кавалерийския строй. Това беше Бонапарт и зад него генералитетът на Великата армия. Много настинал, пълководецът, уморен и неотспал си след Бородино, през този ден се чувствуваше бодър. Генералите ликуваха. Това беше последният преход срещу Москва.

Безмълвието на опожарените села се замени от странното мълчание на опустелите, но незасегнати от огъня селища. Не се чуваха вече птици, не се виждаха пушечи от комините. Нямаше хора и това усилваше тъгата от мълчаливото умиране на руската есен. Бяха минали границите на Можайски уезд. Съгледвачите непрекъснато идваха с донесения. Вземаха предпазни мерки. Конете минаха на мек път, забраниха пеенето и разговорите на висок глас. На сигналистите заповядваха да скрият тръбите си. Да покрият блестящите предмети. Но русите се бяха оттеглили без бой. Никъде нямаше и следа от тях. Армията на стария Кутузов беше се стопила.

Долове и хълмове правеха движението неспокойно. На най-високия хълм попаднаха на окопи. Хусарите, които вървяха в малки разезди на една миля напред и по трима на същото разстояние встрани от колоната, се качваха на дървета, за да огледат по-надалече, като слизаха от конете и ги оставяха. Но никъде никакъв признак от руската армия.

На пладне ликуване смени тревогата. Слънцето, което проблясваше по каските, щандартите и златните орли, това променливо и бледо руско слънце изведнъж затрептя с необикновен блясък, сякаш ликуваше заедно с корсиканското сърце на самотния конник, който предвкушваше края на тежкия поход. Гласовете звучаха по-уверено, очите гледаха по-бодро, започнаха шеги и подвиквания между офицерите. Хълмът се извисяваше все повече и повече. Все по-често и по-често една колона настигаше друга.

Беше два часа по пладне, когато френските отреди спряха в мълчаливо удивление на върха, зад който се откри картината на „сърцето на Азия“. В блясък от злато и пъстри багри се простираше пред очите на французите този град на Великия Могол. Маршалите със светнали очи се взираха в Москва и огласяха въздуха с възклицания и пищни сравнения. Казваха: „Северна Тива“, „Приказна Индия“, „Източна Палмира пред новия Александър“.

В свитата на маршал Дарю само един не споделяше риторичното възхищение. Този човек беше двадесет и девет годишният военен комисар Анри Бейл, братовчед на маршала.

Кавалеристите се скупчиха. Офицери се смесиха с редици, военни комисари се случиха много по-близо до маршала, отколкото им се полагаше по чин, но никой не обърна внимание на безредието. Бяха забравени опасностите и преживените страдания. Не ги измъчваха вече неизвестността на странния поход и необяснимите случайности на азиатската страна. Пиер Дарю, сякаш продължавайки отдавна започнатата реч, със спокойна надутост подхвърляше гладки фрази, в които ясната мисъл на Наполеонов администратор се съчетаваше с изящния език на най-добрия преводач на Хораций. Дарю със сдържано възхищение говореше:

— За всички този ден ще бъде блестящ исторически спомен. Започва нова епоха. Всеки французин, който се връща от руския поход, ще мине по пътя на славата. Погледите на удивена Европа векове векове

ще съпровождат с възхищение и слава всяка наша стъпка. Какъв щастлив жребий!...

Сивите очи на стария маршал разсеяно се плъзгаха по лицата, които отговаряха с почитителна усмивка. Погледът на Дарю срещна очите на Бейл: никакъв възторг; младият комисар гледаше студено и спокойно гребена на хълма, където черни пискюли се развяваха и блестящи каски святкаха около един дребен човек на бял кон.

— Кузен!...

„Кузен“... Тази дума прозвуча някак необичайно за Бейл. Това роднинско обръщение не се беше чувало от последната им среща в семейството на Дарю, в кръглата зала на Башвилския замък. Италианските походи, прекъсвани от такива битови падения, каквато беше службата му като продавач в Марсилия заради малката актриса — всичко това представяше Бейл в очите на Пиер Дарю като „ненадежден човек“. За всички други Анри Бейл беше щастливец, вицедиректор на имотите на короната, станал от якобинец Бонапартов чиновник без грижи, който всеки ден пътуваше от Париж до Сен Клу с чифт собствени, тъмнорестри пъргави коне. Дарю знаеше цената на тази кариера. Дарю гледаше Бейл с очите на разочарован педагог, с очите на умен покровител на лошо протеже.

В петък, 14 август, когато Бейл догони Великата армия, като носеше в малката виенска каляска зелената марокенова чанта с Донесенията на парижките министри, той направи своята първа визита на Пиер Дарю. Отвъд Красное гърмяха оръдия. Артилерията на Ней и конницата на Мюра притискаха и разбиваха на пух и прах седемхиляден отряд руси. Дарю пиеше кафе в една селска къща така, сякаш слушаше оркестър в ресторант. Бейл, който наскоро беше на аудиенция у императрицата, беше разговарял с фрейлината Монтеско, която му беше показвала като на куриер с императорска чанта новородения син на Бонапарт, римския крал в пелени, същият този Бейл си позволи изненадваща дързост — по стар навик се обърна към Пиер Дарю с думите:

— Кузен, мога да ви съобщя...

И изведнъж студените очи на маршала прекъснаха словото му:

— Никакъв кузен: на бойното поле аз съм маршал!

Нито Смоленск, нито Витебск, нито Вязма можаха да изгладят това впечатление. В добро настроение Пиер Дарю се усмихваше, но

Бейл оставаше студен. Една дума на Дарю стигаше, за да приключи военната кариера на Бейл. Бейл го знаеше и при все това злата памет беше по-силна от личните опасения. Още тогава край Красное маршалът, след като изслуша рапорта на Бейл, се постара с лека шега да смекчи своята грубост.

— Красное — каза той — на френски означава революционния цвят, но аз заявих на императора, че ако ние продължим агитацията сред селяните против помещиците, нас ни чакат черни дни.

— Уверен съм — отговори Бейл, — че ако не унищожим робството в тази страна, черните дни ще ни настигнат и във Франция.

Маршалът се начумери. Помирението пропадна.

И неочаквано сега, на Поклонното възвишение, като не се задоволи с възторжения отзвук у своята свита на думите за края на похода, Дарю реши да се обърне по роднински към Бейл.

— Кузен, Операта и „Комеди франсез“ са с нас. Още утре в Кремълския замък ще се състои параден концерт, а вдругиден в Азия за първи път ще прозвучат безсмъртните гласове на „Театър франсе“.

Бейл мълком се поклони и нищо не отвърна, най-вече защото усмивката изчезна от лицето на маршала. До Бейл бе застанал току-що пристигналият в армията Декардон, младеж с лице на Адонис, с буйни къдрици.

Свалил каската си и слязъл от коня, Декардон държеше повода и каската в лявата ръка и се усмихвате с щастлива, безгрижна усмивка. Маршалът не можеше да му прости една парижка шега. Едмон Декардон, който живееше като Дарю на улица Делил и беше постоянен гост на младия Марциал Дарю, също такъв лудетина като него, си беше позволил дързостта, преоблечен в женски дрехи, да се лепне за Пиер Дарю с нахалството на уличница и да го преследва с лекомислени приказки чак до входа, без да обръща внимание на удивените погледи на портиера и лакея. Взел участие в този замисъл, Анри Бейл беше свидетел как маршал Дарю възмутено крещеше, че най-добрата улица на Париж е станала свърталище на развратници, които нападат минувачите. Но уви... шегата беше разкрита и от този ден Дарю изпаднаше в тиха ярост, щом видеше Декардон. Минаха много години. Дарю беше забравил това произшествие, но присъствието на Декардон продължаваше да го дразни.

И ето сега, на Поклонното възвишение, „в такъв исторически, в такъв неизмеримо важен момент, когато Източна Европа като победена лъвица притихваше пред нозете на френския император“, Дарю посрещаше като оскърбление лукавите очи на Декардон. В миг заглъхнаха роднинските чувства към Бейл.

На гребена на хълма настана оживление. От хълм на хълм, от отряд на отряд прелиташе мътва, че пред императора се е представил руски офицер. Значи, сега ще бъде установен редът за предаване на великия град.

Мустакат гренадир се приближи до маршал Дарю. Императорът го викаше.

Жълтото лице на Бонапарт беше злобно. Между веждите му се появи бръчка. Офицерите и маршалите, които стояха надалече, виждаха само гневните жестове, толкова широки, че перата по шапката на Дарю се вееха. Четвърт час по-късно маршалът повтаряше.

— Императорът е ядосан. Сега дойде адютант на Милорадович и поиска да се даде пълна възможност на последните казаци да напуснат града. Виждате ли, победените поставят ултиматум: „Или ни разрешете да напуснем Москва, или ще опожарим Москва.“ Императорът се съгласи с всичко и заповяда „да доведат боляри, които са длъжни да знаят реда за предаване на градове“... Този нахален офицер твърди, че Москва е празна — добави маршалът. — Ама че глупост! Какви лъжци са тези славяни!

След това, като се обърна към военните комисари, реши като тънък дипломат, да смекчи впечатлението от нетактичността си:

— Лесно е да се каже „да доведат боляри“! Остава само и в Австралия да се чуват такива команди. Обаче, приятели, не се тревожете. Неаполитанският крал вече влезе в предградията на Москва. Той ми изпрати писмо. С викове на възторг го обградиха от всички страни брадати номади, спътници на приказния Немврод, конници мужици, които наричат казаци. Това диво племе го провъзгласило за свой хетман — древните пълководци на Запорожката Сеч. Ако сега императорът разпитва за най-храбрите и под приветствията на целия полк награждава войниците, то казаците са правели това само в XVII век. Московските царе са им отнели свободата. Приятели, Мюра сега е казашки херцог, но (Дарю разпери ръце) след като го провъзгласили за хетман, тези диви хора с кикотене

препуснали из улиците на Москва. Поради това, макар да няма причини да очакваме сражение, все пак бъдете готови за всякакви засади и коварства.

Беше по средата на септември, а настъпи топла нощ. Небето беше прозрачно и синьо. Луната заливаше със среброто си лежащата пред френските отряди Москва. Бейл не спеше. Той гледаше как метеорити и астероиди чертаят есенното небе, как звездите отлитат в пространството. Неговият широкоплещест и висок спътник Бюш казваше:

— Суеверен съм. Когато падат звезди по тези равнини, страхувам се да не залезе Наполеоновата звезда.

— Звездите не падат в равнините, а в астрономически пространства — отговори Бейл. — Твоето сравнение е красиво и ти наистина трябва да пишеш стихове. Скоростта, с която падат астероидите, отдавна е изчислена; през август и септември нашата планета преминава през пространства, където толкова падащи звезди проблясват, че не биха стигнали нито животът, нито кариерата на всички герои, които населяват земното кълбо. В такава нощ като сегашната според твоето схващане трябва да загинат всички герои на света. Едва ли ги има толкова на земята, колкото звезди паднаха сега. Мене много повече ме вълнува въпросът какво ни чака след Москва. Утре влизаме в града. Преди три месеца прочетох една книга за Русия. За Московска област са характерни сто мразовити и ясни дни през зимата. Как ще ги понесем? Неотдавна императорът прочете на маршалите цяла лекция по география. Той говореше за страхотиите на тукашния климат и предупреждаваше, че е необходимо походът да завърши бързо. През нощта на девети помниш ли ужасния леден студ след полунощ? От този ден Наполеон непрекъснато го тресе.

— Тогава трябва да говорим не за география, а за медицина — промърмори Бюш. — Ще ида да спя, докато не е станало полунощ.

С шумна прозявка Бюш отиде в палатката си.

Бейл събуди ординареца си Франсоа, който дремеше в каляската след изморителния преход през деня и мъкненето на тежките денкове. Сънният Франсоа, отърсвайки се от съня, вдигна дясната си ръка и се изпъна — отдаваше чест.

Бейл помоли спокойно и сякаш стеснително, задето беше разбудил Франсоа, да му донесе походните свещници, кожения куфар

вместо маса за писане и като седна на един дървен пън в палатката, настани се да пише писма до Франция.

Тишината и безмълвието в града поразиха Бейл. Някога Жакмон, негов приятел, му беше разказал за индийските и кашмирските градове, чието население загинало от чума. Разкошни дворци и улици, настлани със скъпоценни камъни, останали почти цяло столетие пусти и безмълвни. Скелети с копия в ръце тук-таме пред входа за жилището на раджата стояли като еднички следи от пребиваването на хора.

В Москва беше съвсем безлюдно. Спуснати капаци, здраво затворени врати, спокойно слънце, което светеше над ненастлани улици с пожълтяла трева край тротоара, посрещнаха французите. Болезнено чувство и недоволство поради несбъдналите се очаквания потискаха всички — и войниците, и генералите, и болния Бонапарт. Господари на запустял град и на опожарена страна — не, това не влизаше в сметките на Бонапарт. Но постепенно недоволството затихваше. Отново се надигна вълна на гордост, когато тракането на оръдейните вериги и колела по кремълския паваж престана и когато щандартът със златните пчели, пиян от утринния вятър, като огнен език заигра над Кремълския дворец с великолепието на своите багри.

Беше седем часът сутринта, когато стар корсикански гвардеец издигна над купола на най-високия покрив на московските царе този знак за присъствието на императора. Бонапарт с далекоглед в ръка наблюдаваше от камбанарията на „Свети Иван“ онова място, на което още вчера, неуверен и в очакване, за първи път гледаше Москва. Иван Велики — тези думи му харесаха. Той повика инженер Поатие и му заповяда веднага да постави на камбанарията семафорните апарати на Шап и да изпрати хелиограма в Париж по първа императорска резерва, тоест без всякакво чакане. И понеже тази гордост на Конвента — първият телеграф в Европа, изобретение на Революцията заедно с метрическата система на теглилките и новия календар — беше любимо чедо на Наполеон и понеже Поатие в безумната си обич към Бонапарт винаги съумяваше да изпревари желанията му, то не мина и четвърт час до минутата, в която огледалата и цветните прожектори заговориха с далечния френски пост на западната комуникационна линия. Ликуващата светлинна телеграма летеше към Париж.

Това повиши настроението на Наполеон. Треперенето на ръцете му бе преминало. Той можеше да пише и се възползува от това за две

писма: първото писмо — до Мария Луиза, с въпрос за здравето на римския крал, второто — до Петербург, до царя, с предложение за сключване на мир. Първото писмо не му отне много време. Второто беше прекъсвано на няколко пъти, понеже неочаквано му се завиваше свят, треска и чувство на мъчителна немощ го докарваха почти до безсъзнание. Той се мъчеше да повиши настроението си със самовнушение, шепнеше възторжени думи сам на себе си, възхваляваше се сам за великодушния и прекрасен жест, защото какво по-великодушно може да има от това да предложиш мир на победения си противник? След писмата започна обикновен, запълнен с работа ден. На прием беше и Дарю, посрещнат студено: той не беше успял „да доведе боляри“. Дарю беше свидетел как императорът ядно хвърли поглед на тълпа бедняци, които някакъв услужлив офицер беше докарал при него от съседното село. Императорът високо и неприлично изруга. След Дарю дойде Жоашен Мюра, неаполитанският крал. Неговата конница все още обхождаше Москва, без да намери никакви следи от население. Пустни дворци и край тях окаяни бордеи, заглъхнали улици и само тук-там жален вой на огладнели кучета.

— Какво е това — самоунищожение ли? — закрещя Бонапарт.

Мюра трепна и нищо не отговори. Мълчание се възцари между роднините. Измина минута. Мюра вдигна очи. Бонапарт извърна глава. После Бонапарт вдигна очи. Мюра му обърна гръб. Вбесен, Бонапарт изруга така, както ругаят търговките в Аячо или пияните контрабандисти в Сартена. Атмосферата се разведри. Помежду им се поведе постарому разговор на италиански, без титли, просто на „ти“. Мюра клатеше глава и се сърдеше. Бонапарт приличаше на измъчено, болно дете. За първи път Мюра чу странни думи от него:

— Съжалявам, че го няма по-малкия ми брат Люсиен. Той притежава дарбата на Сибила, а ти сега можеш да ми предсказваш само нещастия.

— Ти лично изгони Люсиен от Франция. Люсиен е републиканец, той е якобинец. Когато си отиваше, открито твърдеше: „Колко различен е Наполеон Първи от египетския герой Бонапарт!“ Мога да си представя, какво би ти казал в Москва!

В московското медицинско училище, на втория етаж, закъдето водеше мраморна стълба, се бяха настанили генералите и офицерите на главния интендант на Великата армия — Матийо Дюма. На рамката

на стъклената врата на една от стаите беше окачен шеговит ироничен надпис: „Ici demeurent M-eurs Troibes“^[1]. Чуха се стъпки. От стаята излезе гладко обръснат и чисто облечен млад мъж. Беше Анри Бейл. Зърнал надписа, отново похлопа в стаята и каза на Бюш.

— Явно това е шега на Декардон.

— Наистина — каза Бюш — три „Б“ в една стая — Бейл, Бергоние и Бюш.

Беше обедно време. Армията си почиваше по селата отвъд Москва. Гвардията обядваше в Кремъл. Артилерията на дивизионния генерал Гриуа събираше фураж в Серебряний бор, като разграбваше купите селско сено.

„Троа Бе“ също обядваха. Денят беше изпълнен с леност, с нега, но обедът беше обилен, с хубаво вино, което генерал Дюма беше раздал на своите комисари. След виното, под действието на умората от последните големи преходи, всички на трапезата внезапно почувствуваха отпадналост и като не можаха да превъзмогнат дрямката, заспаха с вилиците в ръце. Когато се събудиха, не знаеха колко е часът. Пурпурен залез предвещаваще ветровито време. Прозорците на къщите откъм площада отразяваха златото и пурпура на есенния залез. Тези, които се бяха събудили, будеха спящите. Подрънквайки с шпорите, с бавни стъпки се разхождаха от ъгъл до ъгъл генерал Жерар, граф Дарю, генерал Дюма, лейтенант Жоанвил. Около кръгла маса в ъгъла на стаята седяха непознати офицери. Дарю се смееше грубо и високо. Разказваше:

— Неаполитанският крал, бившият гражданин Мюра, след като се изсили да измине деветстотин мили до Москва и изнесе шестдесет сражения, не може навреме да се спре, а умението навреме да отпочинеш, като смъкнеш ботушите и легнеш под одеяло, е, струва ми се, също така умно нещо, както и способността да прекараш две денонощия на седло. Кадифено наметало, обшито със злато, жълти ботуши, алени панталони; върху коси на едри черни масури шапка с изумителна форма, с пера и перести гребени — всичко това се развява из улиците на Москва. Не мога да свикна със смайващото облекло на неаполитанския крал. Вчера той се втурна да гони русите, днес едва не загина. На кон начело на колоната, той бил пресрещнат от тълпа полудели руси: двадесет полуголи мъже и жени се нахвърлили върху

му с вили и колове, но той е научил до съвършенство московските псувни и само това го спасило.

Дарю отново се разсмя ситно, ситно, неприятно. Бейл се изправи и се обърна към генерал Дюма с молба да му разреши да изпрати писма във Франция с пратките на главното интендантство с печатите на Дюма. Генералът се съгласи с кимване и каза, обръщайки се едновременно към Пиер Дарю и към Бейл:

— Утре трябва да подготвим добра вечеря.

Дарю спря, обърна се рязко на токове и запита:

— Защо утре? Защо вечеря?

Дюма хитро се усмихна:

— Затова, защото ще възникнат по-големи възможности, отколкото днес.

— Като че ли пък за интенданта се изчерпват някога тези възможности! Обхваща ме страх за армията.

— Ами, когато имам такива комисари като господин Бейл, неуместен е всякакъв страх за снабдяването — отвърна Дюма, посочвайки с жест Бейл. — Впрочем императорът ми е изпратил кратка бележка с нареждане да плащаме в брой и по всякакъв начин да насърчаваме селяните, които докарват продукти в Москва. Бих искал само да ги видя аз тези селяни!

Вратата се отвори и от припряното движение на влетелия през нея офицер шумно се блъсна с дръжката в стената.

— Трябва да видя генерал Дюма — каза влезлият.

— Какво обичате, лейтенанте? — запита Дюма.

Зачервен, запъхтян, офицерът продума:

— Генерале, единственият продоволствен склад на пазара се запали по неизвестни причини. Молих генерал Кригенер да даде един батальон за гасене на пожара. Генералът отказа с думите, че немските войски са дошли с Наполеон съвсем не за да служат за пожарникари. Какво ще заповядате?

— Глупак! — разкрещя се Дюма. — Извинете, лейтенанте, не вие. Проклетият му немец!

Дюма скърцаше със зъби. Майстор беше на това. Сякаш хиляди мишки гризат вратата.

— Бейл, вие трябва да се разпоредите.

Дарю написа няколко реда. Бейл излезе с офицера. След половин час той беше на Червения площад пред Покровската катедрала и предаде на дежурния офицер заповедта на Дарю да предостави на разположение на военния комисар Бейл два ескадрона спешени драгуни.

Конете заемаха целия долен етаж на черквата „Василий Блажени“. На горния етаж и в страничните олтари спяха драгуните. Сигналистът даде тревога. Офицерът за миг строи пехотната колона, изкомандува „бегом“ и всички се, втурнаха по посока на пазара, където черни кълба дим и огнени езици се извисяваха в огромни размери.

Драгуните работеха неуморно, но нямаше вода; принудиха се да действуват с лостове, брадви и най-сетне да предоставят на ненаситния огън грамадните продоволствени складове.

— Може би това е небрежност на походната кухня? — каза Бейл, като правеше усилия да надвика трясъка на падащите покриви, виковете на драгуните и едно страшно съскане на огъня, подхванато от вятъра.

— Нашите кухни не са тук — отговори офицерът. — Складът беше заключен, обаче пожарът започна отвътре.

— Червеното небе винаги предвещава вятър — рече Бейл. — Това е лошо. Не ще успеем да ограничим пожара. Потърсете бурета, поставете драгуни по покривите на съседните къщи с мокри метли и им заповядайте да унищожават огнените парцали, които вятърът разнося.

— Слушам, господин комисар — отвърна офицерът.

Бейл пое обратно.

„Без съмнение това е умишлен пожар — мислеше той. — И цялата армия да настаним по покривите, няма да спасим празните къщи, които бълват огън.“

Привечер пожарът нарасна. Вятърът се усили. Борбата с огъня ставаше невъзможна. Маршалите се събраха в Кремъл. Наполеон беше болен. Не можеше да пише, а когато говореше, трудно беше да го разбереш понякога. Езикът не му се подчиняваше, зъбите му тракаха.

— Това е страна на самоубийци — каза той, като с мъка изцеждаше думите.

Късно през нощта Дарю пристигна при генерал Дюма.

— Ще се наложи да отмените утрешната вечеря — чу Бейл бележката на маршала, — в замяна на което пък днес гвардейските драгуни вечеряха чудесно: докато спасяват къщите от пожара, те ги ограбват до шушка, възползувани, че собствениците не се оплакват. Проклет град!

Генералите седнаха около трапезата. Ординарците поднесоха пунш, но разговорът на чашка не можа да се състои, понеже на стената на съседната тъмна стая изведнъж заиграха червените отблясъци на нов пожар. Втурна се квартирнерът и развълнувано съобщи, че съседната къща е обгърната от пламъци. Пропаднаха мечтите за спокоен сън.

---

[1] „Тук живеят господата Трибе“ (три „Б“). — Б.а. ↑

ВТОРА ГЛАВА

Бейл пътуваше с каляска. Франсоа седеше на капрата. Каляската беше деветнадесета поред. Цялата върволица екипажи с мъка и съвсем бавно се придвижваше по тесни ненастлани улици, защото пожарът се разпростираше с невероятна бързина — нямаше жива душа по улиците и в пустите дворове. Конете предяха с уши и цвилеха тревожно, когато вълни от огън и лют дим буквално плисваха на улицата от прозорците, които се пръскаха с трясък и звънтене. Накрай челната каляска спря. Бяха на широк площад, безлюден, с розова черква между два булеварда. Бейл долови странна татарска дума: „Арбат“. Започна разтоварването на куфари, чанти, сандъци. От една каляска звънко се посипаха бутилки по каменните плочи пред красив дворец. Счупени парчета и винени локви засипаха тротоара. От друга каляска се изтърси със звън истинска сребърна източна лютня, явно прибрана от някой ординарец в изоставен дворец. Дарю, накуцвайки с ударения си крак, мина покрай своите спътници и им каза:

— Изглежда, ще може да пренощуваме. Моята квартира е на ваше разположение. Това е дворецът на граф Апраксин.

Имаше много стаи. Те поразяваха с ослепителния си разкош. Всичко, беше на място. Старикият домакин, синеок, с мършаво и скулесто лице, се поклони почтително на маршал Дарю. Бейл забеляза, че краткият престой на маршала беше вече успял да преобрази този домакин в смаян и почтителен слуга на френски граф. Стариият господарски кочияш Артемисов (както се чу на Бейл) по нареждане на Дарю го заведе в прекрасна стая, подредена в разкошен английски стил.

Бейл остана сам. Опита се да чете, но мигащата светлина на свещника го принуди да захвърли книгата. Тревогите през деня, неочакваното разочарование на цялата армия, намерила руската столица безлюдна, но непокорна — всичко това будеше мисли, от които ти се иска да се откъснеш.

Последната година във Франция беше година на най-голямо благополучие за Бейл. Трябваше ли да сменя този спокоен живот с

изненадите на московската война?

— Да, този живот трябваше да се пречупи — продума гласно Бейл. — От неспокоен младши офицер в Шести драгунски полк аз доста скоро почнах да се преобразявам в сит и самодоволен буржоа. След изпълнените със скука часове през деня да се връщам у дома си в хотела със собствени коне, после да пращам Франсоа с каляската при свършването на спектакъла в опера Буф за пълничката Анжелина Барейтер, после да чакам завръщането ѝ, поглеждайки от време на време бутилката шампанско и студената патица, после да вечерям с нея, после да я събличам и да я слагам да легне с мене под едно одеяло, а сутринта да галя с пухче сините кръгове под очите ѝ и да я будя с тази обичайна ласка... е, колко години още можеше да продължава така? И колко малко наподобяваше това на любов! Колко лесно беше да се разделя с това!

Сякаш в отговор на тези мисли Бейл дочу някъде отдалеч в коридора глас, който пееше тихо, но с някакво странно упоение. Стъпките приближаваха. Гласът беше нежен италиански тенор, тенор на истински артист. Бейл разбра думите: „Soglion questi tranquilli e lieti amanti.“^[1]

С думите на Петрарка певецът влезе в стаята на Бейл, като безцеремонно отвори вратата и никак не се смути. Певецът изглеждаше само крайно учуден. Едва се държеше на крака и залитайки, изплискваше на килима вино от голяма зелена чаша. Младежкият бодър глас принадлежеше на един старик, артиста от Парижката опера Таркини. С жест, сякаш сваля шапка с дълбок молиеровски поклон, с театрална важност Таркини произнесе:

— Извинете.

Бейл подскочи.

— Таркини, марсилският тенор!

— Бейл, марсилският бакалин!

Мълком си стиснаха ръце.

— Ей сега ще дойда — каза Таркини.

— Къде? — запита Бейл. — Не ви пускам! Постойте малко.

— Вие трябва да ми помогнете да допия виното. Сам не ще мога. Сегичка ще донеса останалото.

— Чуйте ме, та вие не ще намерите пътя, едва се държите на крака — каза Бейл.

— Съвсем не, съвсем не, държа се, но не за краката, а за ръката ви.

Бейл здраво го хвана за ръкава и го настани на кожения диван.

— Представете си, Таркини, видях ви за последен път в Марсилия! Беше преди седем години и вие никак не сте се променили.

— А вие пък сте се променили — остро забеляза Таркини. — Радвам се, че не ви видях в Париж. Мразя Париж, а най-много ми омръзна войната. Мъкнат ме в походите с театъра, сякаш съм екземпляр от зоологическа градина; аз съм звяр в зверилница... а искам пресни зеленчуци от Лангедок. Искам козе сирене от Оверн. Искам грозде от Ардените. Кажете, господин продавачо, как така нагорещеният мергел под нашето слънце придава на лозата опияняваща влага, като я смесва с искри светлина. Искам да слушам песни и да пия чинцано!

— Говорите глупости, не ви се подчинява езикът!

— Лъжа! Моят глас е глас на трезвен човек — отговори Таркини. — Не мога да понасям трезвите хора, презирам ги, ненавиждам ги, и вас също!

— Е, аз мога отново да спечеля вашата любов. Бързо се опивам — каза Бейл. — Как да свържа вашата омраза към Франция с изброяването на най-добрите френски местности: та вие освен чинцано не споменахте нито едно италианско име!

— Италиански имена! Къде? Какво? Вашият император разпродаде Италия на публичен търг. Раздаде я на безработни принцове и на мошеници от своя род.

— Я се чуйте какво говорите! — възкликна Бейл. — Вие познавате грубостта на нашите офицери, знаете как могат да отвърнат на вашите дързости!

— Все ми е едно — каза Таркини. — Да вървят по дяволите! Какво са вашите офицери? Шарена команда, аристократи, притаили озлобението си против Бонапарт, и довчерашни селяндури, които се навират да минат за аристократи, нещо подобно на този, нашия, е, де... сина на бъчваря.

— Мишел Ней ли? — попита Бейл.

— Да, маршалът, мръсникът, който ми взе книжката на Аретино с илюстрации на Джулио Романо! Знаеш ли какво нещо е това, Бейл?

Колко пъти ми е служила тази книга! Та тя е най-доброто ръководство за просвещаването на младички момиченца.

— Какво ви е станало, Таркини? — попита Бейл. — Никога толкова много не сте бърбили. Говорите като сводник недорасъл от Неапол. Радвам се. Но къде е жена ви?

— Жена ми? Жена ми избяга от мене, за да не кажа, че аз съм, избягал от нея. По-добре ми кажете вие, защо изоставихте Мелани Гилбер?

Бейл с мъка се овладя. Спомни си малката, отлично сложена жена с чуден, вълнуващо тремолиращ глас, онази артистка, заради която той се пресели в Марсилия, като захвърли всичко, превърна се от ослепителен адютант в италианската дивизия на Мишо на марсилски продавач в бакалничка. Ясно, с вълнение и възбуда, той си спомни сенчестия бряг на рекичката Ювона и голата, смееща се Мелани, която завършваше къпането си с привичната си лудория — с шепите на малките си ръце го пръскаше с речна вода.

Таркини продължаваше:

— Да, Мелани... Та тя се омъжи за Басков, за този руски богаташ, само защото вие я изоставихте, а сега живее в съседния квартал, но на вас и на ум няма да ви дойде да я посетите!

Таркини беше стар приятел и на двамата: и на писателя на комедии, нито една от които не беше приета, и на артистката, която го превъзхождаше с дарованието си по изразителност. Таркини беше свидетел в Марсилия на най-щастливите им дни. Тези дни някога изглеждаха без край. За двамата — и за Бейл, и за Мелани — слънцето не залязваше и неизчерпаемо беше безгрижието им. Даваха си клетви един на друг с пълната вяра, че много време има още пред тях, докато нарушат тези клетви. *Спомен.* Лек, бял марсилски прах, който се разнася по покривите, по шумата на дърветата от средиземноморския бриз. Всъщност това беше само прах от изровените от колела планински пътища, които водеха до марсилското търговско пристанище. Преди седем години тъкмо този прах Бейл вземаше за онази пелена омайващо щастие, през която той виждаше всички неща на този свят. През тези седем години той почна да разбира, че това е само прах и нищо повече, не защото вътрешните му усещания бяха угаснали, но защото бяха възникнали други, много по-могъщи и силни възприятия от живота. След Мелани Бейл не можеше да се привърже

към никого. Той изпитваше нужда от общуване с жена, но то беше проява на същото онова остро любопитство към живота, което го тласкаше да влиза с вълнение в непознатите квартали на Париж, любопитство, което го влечеше в чужди градове, когато новото небе, облачното или слънчево време, сливайки се с очертанието на сградите и улиците, с разговорите на непознати хора, пораждаше у него нови усещания в живота и възстановяваше силите му.

Нощна Москва със започналите пожари и неочакваната среща с Таркини в английската стая на Априксин направиха Бейл необщителен. Закипялото в миг вълнение при мисълта, че Мелани е съвсем близо, не изби извън него. С привидно спокойствие той запита колко е часът. Но старецът с усмивка и с пиянска дяволитост каза:

— Колкото и да е, сега е късно. Учтив човек няма по такова време да направи посещение на съперника си. Но все пак опитайте! Съпрузите Баскови — натъртено произнесе Таркини — живеят щастливо в дома на князете Волконски. Мястото се нарича Зубово. Там, до двуетажната сграда, тая сутрин срещнах случайно вашата марсилска приятелка. Научих адреса ѝ, защото обещах да я посетя.

Главата на Таркини клюмна на рамото и той заспа, като се изтегна в креслото.

Бейл се облече тихо, като внимаваше да не разбуди Таркини, извади от куфара си два английски далекобойни пистолета, скри под жилетката си със шварцвалдски нож и със съжалението, че това изчерпва неговото въоръжение, което беше донесъл от разни пътешествия, тръгна към изхода. Беше решил да иде в канцеларията на московския губернатор — маршал Мортие, единственото място, до което би могъл да стигне пешком, и там да помоли дежурния офицер да му покаже пътя. Но когато погледна часовника, той се поколеба.

Северната, и западната кули на Кремъл бяха заети от офицерски постове, които трябваше да наблюдават накъде се насочва огънят. Той ту стихваше, ту избухваше на разни места. Около полунощ вятърът подгони огъня към Кремъл. Ту тук, ту там огнени езици покриваха ламаринените покриви и изцяло дървените къщурки. В тъмнината на нощта тези квартали, обхванати от пожара, се превръщаха от вятъра в някакъв петнист, златен леопард, който замахваше напред с огромната си огнена лапа. Но ненадейно вятърът се промени. Уморените

офицери, успокоени за съдбата на армейския корпус, положиха сънените си глави на писалището и като се отпуснаха, задряха.

По това време в Кремълския дворец започваше военен съвет. Около голямата червена маса, от която нарочно не сваляха аленото сукно с двуглави златни орли, седяха деветдесет и седем души. Наполеон беше по-добре. Генералите се шегуваха. Мортие се разхождаше умислен. Бесиер и Бертие, хванати под ръка, стояха до прозореца, споразумели се по най-тревожния въпрос. Те разполагаха с доказателство, че е невъзможен поход срещу Петербург.

— Какъв е главният аргумент? — питаше шепнешком Бесиер.

— Фактът, че лично императорът предложи поход срещу Петербург, без да вярва, че ще се съгласим.

— Така е, но има още нещо — отговори Бесиер, — ето превода на писмото на Александър до Салтиков.

Още на 4 юли Александър пише:

„Трябва да се изнесат от Петербург: Съветът, Сенатът, Синодът, Министерските департаменти. Банките. Монетният двор. Кадетските корпуси. Заведенията, намиращи се под непосредствения патронаж на императрицата Мария Фьодоровна. Арсеналът. Архивите на колегията на външните работи, на императорския кабинет. От всички останали само най-важните книжа. От придворното домакинство: сребърните и златни съдове. Най-хубавите картини от Ермитажа, както и различните камъни, които се пазят в двореца, одеянията на предишните владетели. Сестрорецкият завод заедно с фабрично-заводските работници и онези машини, които може да се вземат.

По сигурни сведения Наполеон, предполагайки да влезе в Петербург, възнамерява да отнесе от същия статуята на Петър Велики така, както бе сторил вече това с изнасянето от Венеция на известните четири бронзови коня от площада Сан Марко и от Берлин триумфалната бронзова колесница с конете на портата, наричана Бранденбургска, то двете статуи на Петър I, голямата и онази, която е пред Михайловския дворец, да се свалят и изнесат с кораби като такива скъпоценности, с които не желаем да се разделяме.“

— Но как да постъпим, че от твоята канцелария писмото да не попадне в ръцете на императора? И доколко то е истинско?

— Това писмо няма вече да попадне в неговите ръце — каза Бесиер. — Колкото и да се страхуват русите, но един зимен поход към

Петербург против Витгенщайн ще приключи с унищожаването на армията. Сега вече знаем какво нещо са руските пътища...

— Между другото, знаеш ли — каза Бертие, — че руският цар Александър и Салтиков, до когото е написано това писмо, са братовчеди?

— Каква глупост! — възкликна Бесиер.

— Уверявам те. Тук зад вратата се намира доведеният от мене останал в Москва Бестужев, директор на руските архиви. Императорът ми бе поръчал да намеря в московските царски архиви доказателство, че руската династия е незаконна. След като нашата агитация сред крепостните роби доведе до избиване на помещчиците във Витебска и Минска губернии, трябваше да се откажем от този способ като от якобински терор. И все пак нашият император е обиден от руското високомерие. Той не е дворянин. Сега ще докажем на каква слама се окучват руските короновани кучки.

Бесиер не успя да зададе въпрос. Иззад завесата се появиха червен мундир, черно лице и големи изпъкнали с бялото си очни ябълки. Мамелюкът Рустан и след него двама гвардейски гренадири тържествено излязоха иззад дворцовата завеса и като се изправиха от двете страни на входа, тракнаха прикладите върху килима. След това взеха за почест с пушката при десния крак с дясната ръка на щика. Възцари се мъртво мълчание. Наполеон с бързи, ситни стъпки се приближи, нервно отмести с коляното си широкото кресло и взе обикновен дървен стол. Царското кресло с герба падна. Рустан се приближи и с пренебрежение го извлече в ъгъла. Военният съвет започна.

— Скитите горят жилището си — започна Наполеон, — а Европа ще прогърми за якобинското варварство на французите. Какво сторихте вие, господа маршали и офицери, за да спасите Москва от пожарите? Имате ли доказателство, че три четвърти от пожара не са дело на пиянско войнишко буйство?

— Френска ръка не е посягала на московските къщи. Гарантирам като губернатор на нашия нов град, ваше величество!

Наполеон плесна с ръце. Влезе под конвой пиян френски гренадир с угаснала смолиста факла в ръка.

— Какво е това? — запита Бонапарт.

Мортие се приближи и като хвана с лявата си ръка пияния за врата, разкъса мундира му. Изпод мръсната риза изпадна осмовръх староверски кръст.

— Кой си ти? — попита Мортие.

Преоблеченият мълчеше.

— Доведете преводач! — рече Мортие на началника на конвоя.

Наполеон жадно ловеше звуците на чуждия език, като бързо местеше очи от преводача към преоблечения.

— Питайте го защо мълчеше досега — каза Наполеон.

— Той е руски нощен пазач, ваше величество. Заповядано му било да мълчи под страх от смъртно наказание. Сега проговорил само защото, както сам каза, бил готов да умре.

Още минутка разговор. Преводачът се обръща с бледно развълнувано лице и повтаря:

— Излиза, че в Москва има десетки хиляди крепостни, за които за палеж е обещана свобода, и от затворите са пуснати също толкова злосторници и убийци с обещание, че ще бъдат помилвани заради палежите. Той казва, че ще изгорят Москва до основи.

Бонапарт направи отсечен пренебрежителен жест. Конвойните изведоха преоблечения.

Втурналият се по стълбата за заседанието на съвета граф Сегюр, който едва беше успял да проникне в Кремъл със своите младши офицери, видя как на каменната задна стълба френски войници мушкат с щикове един гренадир със смолиста факла в ръка. Сегюр нямаше време за въпроси. Втурнал се в залата на съвета, той гневно затърси Мортие. В този момент, когато военният съвет слушаше донесението на Мюра, че по повод предаването на града и пожарите са започнали бунтове в разположената недалеч от Москва руска армия, Сегюр направи знак на губернатора. Зъл и вбесен, Мортие се доближи до него.

АНРИ БЕЙЛ-СТЕНДАЛ

— Известно ли ви е — гневно съскаше на ухото му Сегюр, — че ей сега през редиците спящи часови влезе през отворените кремълски врати артилерийски парк? Ако пожарът се обърне към Кремъл, достатъчна е само една искра, и всички седнали тук заедно с него...

Сегюр искаше да каже „негово величество“, но се запъна...

Мортие разбра и тичешком излезе от залата.

Докладчикът четеше:

— „На предните постове мирно се срещат френски войници и казаци. На два пъти довеждаха неукротени дългогриви коне, за да покажат на нашите войници неограничените възможности на руската конница. Казаците твърдяха, че от необхватните степи на Азия се прехвърлят неизчерпаеми табуни все по-близо и по-близо до Московска област.“

— Свърши ли да чете неаполитанският крал тези врели-некипели? — попита рязко Наполеон. — Кой е тези жалък идеолог, комуто вие възлагате да ми пише тези глупости? Поръчайте му да пише стихове, а сега преминете към същественото със свои думи. Оставете настрана вашите книжа! Тая сутрин изпратих на царя предложение за мир. Ако той откаже, нека се сърди на себе си.

Бонапарт търсеше с очи Дарю. Маршалът бързо стана и като изговаряше рязко всяка дума, произнесе:

— В два часа след пладне руски щабен офицер от болницата пое по Петербургското шосе с писмото на ваше величество, със специална охрана парламентъори и снабден с всичко необходимо.

Наполеон вдигна ръка. Дарю седна.

— Ако Александър не отговори в определения срок, тогава ние ще изгорим Москва и ще тръгнем към Твер, накъдето ще се насочат Макдоналд, Мюра и Даву.

Бертие предпазливо мушна с лакът Бесиер. Бесиер прошепна:

— Това е само пробен балон.

Но сред генералите вече настана голямо раздвижване. Всички тези лица, толкова разнообразни, много млади или твърде стари, всички тези доскорошни войници и аристократи от старинна Франция, смесили се около царската маса в горяща Москва, заповдигаха рамене, задърпаха краищата на акселбантите си, заклатаха глави.

Бонапарт гледаше наляво, надясно и бързо запита, без да се обръща определено към някого:

— А как е Даву? Как е със здравето дук Екмолски?

— Той е в армията — отговори Лористон. — Раната му е тежка. Не можа да дойде в Кремъл. Лекарят го съветва да не идва в Москва.

Вятър, подобен на вихрушка, със свистене се извиваше високо в нощното небе и носеше огнени езици и искри от горящото Замоскворечие. Ясно се виждаше през прозорците на Кремълския дворец огненият шлейф, който се въртеше и извиваше. Бяха преминали критичните моменти на военния съвет. Възцари се делово спокойствие, оживявано от бързото темпо на Наполеон в работата. Дочуха се познати шеги и духовитости, известни на мнозина от заседанията на Държавния съвет, в които живо и остроумно се обсъждаха битови казуси от новия граждански кодекс.

Часовият, който стоеше до завесата при вратата, гледаше силуета на татарска джамия и на островърха черква, очертавани от пожара в Замоскворечието. Червените отблясъци оживяваха завесата от моаре на оранжеви и черни ивици. Френският гренадир беше виждал неотдавна това съчетание на цветове на гърдите на убит руски войник. Бяло кръстче на оранжево-черна лента беше най-високо отличие у русите. На гренадира му се искаше да подремне. Коленете, главата и раменете му бяха налети с олово, ставите на пръстите му трепереха. Пушката му се струваше разтопено олово. Но надделяваше дългогодишният навик. Вместо мисли в мозъка му бръмчаха летните мухи на родната му Шампан. Това е обикновено състояние. Ако пък се добави и чаша смоленска водка, бръмченето на мухите се превръща в свирня на гайди, стопява се оловото в краката и тежестта напуска тялото. При такъв оркестър тогава можеш да играеш и да пееш. Зачервените уморени клепачи се отварят да прогонят съня.

Около масата разгорещено спорят генералите, а императорът, който ги е насъскал да спорят, се усмихва с тигрова усмивка и чака кой ще победи. На другия край на масата спи умореният дук Тревизки. През вратата надниква предпазливо изпадналият в немилост генерал Коленкур, измамен от Александър и ненавиждан от Бонапарт.

После отново го наляга дрямката. Все пак тук е по-добре отколкото да спиш до лафет. Руските окопи са далече. По-добре прав да заспиш в Кремълската зала, отколкото под куршумите край Москва река. Гвардеецът не ще клюмне. Той спи с отворени очи, превърнал се в статуя. Вместо мисли тихо бръмчат мухите от шампанското село. Тук

той сам си е господар. Гърдестата Марго не му скубе косите. Старият му баща не мърмори, че евтино е продал житото, а във второкласния обоз има толкова неща, че ще му стигнат да преживее охолно до последните си дни...

Дълбока и тъмна есенна московска нощ. Пет часът сутринта. Бонапарт е съвсем бодър. Но групата на спорещите маршали намалява все повече и повече. Императорът става, отива ту до едного, ту до другиго, разтърсва ги за раменете, навежда глава с някаква шега над ухото на заспалия.

И ненадейно съвсем близо се разнасят пушечни изстрели, съвсем близо се чува съскане на огнени ракети и вече никак не е необходимо да се разтърсват за рамената уморените генерали, оборили глави над масата. Всички се разбудиха, всичко се размърда, всичко оживя, цялата зала заговори.

Маршал Мортие яростно крещи на съседа си:

— Проклинам деня, когато станах приемник на Растопчин!

Мортие внезапно млъкна. Железни корсикански нокти се впиват в рамото му.

— Кого проклинаш, маршале? — крещи му Наполеон.

— Деня! — отвръща Мортие.

— Внимавай да не би този ден да ти бъде последен.

— Ваше величество, колкото по-скоро, толкова по-добре.

Но Бонапарт вече не го слушаше, въпреки че за свое оправдание Мортие се мъчеше да разкаже какво става в Москва. Излязъл след предупреждението на Сегюр, разпратил по районите най-добрите кавалеристи, той реши да се осведоми за работата на осемхилядния отряд, който беше отделил специално за потушаване на пожара. Само една част се беше завърнала. Сведенията не бяха утешителни. Властта на губернатора беше лишена от връзка с града. Покрайнините по-добре от центъра знаеха положението в Москва.

Обгорен офицер, който едва се държеше на крака от умора и държеше в лявата си ръка синия императорски пропуск, се втурна в стаята, потърси с очи губернатора и на пресекулки, със задъхване заговори:

— Господин маршал, наблюдателните постове по кулите спят. Офицерите — край масите, на които тлеят лоени угарки, войниците — в локви водка. От Кремъл няма никакво наблюдаване на

разпространението на пожара. Огънят достигна невероятна сила, а сега започна престрелка между войниците кой да обсеби винарската изба, съвсем близо до стената, на онова място, което се именува... — Офицерът извади от каската си късче хартия и прочете един ред от рапорта:

— За-ря-де.

Мортие искаше да стигне до императора, но веднъж проклезе своето губернаторство, той напразно се стараеше да догони Бонапарт, който се втурваше от една група към друга по просторната зала. Тази гоненица на малкия човек с окаменяло лице и зли очи беше цяла трагедия за маршала. Четвърт час сред непрекъснатото боботене и шум от сто гласа той напразно тичаше подир Наполеон и накрая го стигна до едно кресло. Беше креслото на Дарю. Докато изтичваше с внимателен, но настойчив жест маршала от мястото му, Бонапарт крещеше:

— Заседанието на военния съвет продължава! Маршали на Франция, офицери на Великата армия, седнете!

В миг настъпи тишина. Дарю, без да довърши бележката си, като изпусна молива, освободи своето място за императора. Генерал Дюма, който убеждаваше съседа си с вдигната дясна ръка, не довърши думите си, понеже генерал Лористон се изправи с лице към императора и обърна гърба на синия си мундир към Дарю. Известно размърдване на столове и кресла и... залата замря.

Наполеон викаше:

— Какво страхотно зрелище! Те сами опожаряват съкровища, придобити от ръцете на робите. Колко дворци! Какво недопустимо решение! Какви хора са това? Какво можеш да чакаш от тази страна? Но щом веднъж съм взел решение...

В тази минута се разнесе дръзкият глас на обезумелия Мортие:

— Кремъл е миниран, под всяка стена има барут. Господарю, ние ще хвъркнем във въздуха!

Никой не помръдна. Никой не погледна Мортие. Бонапарт се усмихваше и недоверчиво тръсна глава. Той стана и крачейки от едната врата на залата до другата, поглеждайки гренадирите спокойно, говореше:

— Хайде да видим, кой още ще дръзне да ме прекъсне в тези минути, когато аз, завладял двореца на царете, според вас трябва да

треперя от техния азиатски палеж?!

Набрал смелост и дързост, с бледно лице, по което суеверната почит към Бонапарт се беше смесила с желязната решителност да спаси своя любимец, Мортие също стана от мястото си.

— Господарю — каза той, — аз съм готов да ви спася с цената на собствения си живот. Цяла Москва е обгърната от пламъци и Кремъл гори.

Часовите пред вратата взеха за почест. Леко накуцвайки, влезе принц Йожен, с момчешко лице и болезнена усмивка. Зад него беше грамадната фигура на грубия, пъстро облечен като на панаир неаполитански крал Жоашен Мюра. И двамата се приближиха до Бонапарт. Йожен, синът на Боарне, и обикновеният гражданин Мюра, станал неаполитански крал, по роднински направиха реверанс. Йожен скръсти ръце на гърдите си, а Мюра, забравил, че е на военен съвет, се обърна към Бонапарт с молба незабавно да напусне горящия Кремъл. Бонапарт се извърна и се приближи до прозорците. Сандъци с гюлета и тенекии с барут стърчаха отвън в грамаден недодялан обоз.

— Само една искра — говореше Мортие, — и всички ние ще бъдем взривени от собствения ни артилерийски парк. Прибавете още и барутните мини под стълбата, на която Петър е наказвал стрелците, и вие, господарю, ще представите такава безподобна картина за погубването на френската слава, каквато не се е и присънвала на вашите врагове в Европа.

Безименният офицер, който още не беше излязъл от залата, заговори сякаш в трескаво състояние:

— Огнено кълбо падна върху двореца на княз Трубецкой. Оттам започна всичко. Дворецът в миг бе обхванат от пламъци. После се запали съседната борса. Каторжници, с дълги бради и дълги коси, изскачаха от прозорците с пламнали насмолени коси. Тези живи подпалвачи разпространяват пожара. Нашите нещастни войници се опитваха да си сготвят храна на руските печки. Поставените вътре бомби разрушаваха къщите на парчета. И от това също започваха пожари. Целият град гори!

Думите на офицера най-после стигнаха до ушите на Бонапарт. Бонапарт, който през цялото време сякаш се колебаеше, рязко се обърна към Мюра и му каза, посочвайки офицера с кимване:

— Разстреляйте негодника!

После извика началника на гвардията и каза:

— Тръгвайте!

И докато началникът на гвардията, обръщайки се на токовете си, напускаше залата, императорът се обърна към Мюра, като местеше поглед от неаполитанския крал към принц Йожен. Всеки път, когато очите му минаваха от Мюра към Йожен Боарне, на спокойното му лице се появяваше презрителна усмивка. Принц Йожен твърде много приличаше на доскорошната императрица Жозефина с детската и нежна усмивка на болногледачка. Мюра рязко и отсечено произнесе:

— В Петровския дворец! — сякаш беше схванал мълчаливото обръщение на Наполеон с въпроса: накъде?

Наполеон тихо казваше на Мюра:

— Какво значи това? Трябва да предам Москва! Трябва, след като съм станал господар на положението, да се изтегля без всякакви припаси от първа необходимост, да се настаня на лагер пред вратите на завоювания град и да оставя такова удобно за гвардията място!

Мюра каза:

— Да, иначе ще хвъръкнеш във въздуха.

Къщите в Кремъл горяха. Горяха къщурките при Боровицките врата. Гореше Зарядие, дюкяните отгатык Червения площад. Гореше цяла Моховая. Артилерийският парк едва се промъкна на дълга върволица през морето от пламъци. Бонапарт, наметнал сивия си шинел, крачеше покрай парапета при Троицките врата. Кутафиевата кула пламтеше. Нямаше никаква надежда да излязат от Кремъл.

Най-после дотича Мортие.

— Ваше величество, вас търся. Има един съвсем безопасен проход.

И като вървяха след Мортие, Наполеон и маршалите, които носеха извънредно важните книжа и поверителната архива на Великата армия, достигнаха до кулите, които гледаха към Москва река, като чистеха искрите, падащи по рамената им и повредили на някои щраусовите египетски пера на шапките. Ръждясалата врата на подземиеото се отвори със скърцане и писък. Бонапарт се спусна в подземния проход след Мортие и полския офицер Воносович, у когото

беше попаднал руски чертеж на московския Кремъл и Тайницката кула.

През море от огън, под искрите, през съскащи задимени улици Бонапарт и неговите генерали, едва поемайки си дъх, се промъкнаха на улицата до стария Москворецки мост. Там още стоеше опашката от колоната на артилерийския парк с раклите. Бонапарт вървеше пешком. Промъкнала се през огнената завеса, гвардията го приветствува през дима и пламъците. Плененото при Бородино знаме беше проснато пред него на уличната настилка. Ординарецът доведе коня. Рустан поддържаше под лакътя натежалия Бонапарт, когато той тежко възсядаше коня; конските копита тъпчеха знамето. Гвардейските сигналисти засвириха за среща въпреки огъня и дима. И неочаквано се появи носилка. Осем души изнесоха от една каляска ранения Даву. Той се понадигна на лакът с ръка, окачена на превръзка, с горящи от треска очи, и приветствува с вик Бонапарт. Наполеон пак скочи от коня. Дойде при Даву и го упрекна, че е безразсъден.

Даву, с бясно святкащи очи, крещеше, за да надвика оркестъра на гвардейските музиканти.

— Дойдох да те взема, Наполеон, защото се страхувах за съдбата ти.

Бонапарт му протегна лявата си ръка. С дясната, въпреки всички кавалерийски правила, се хвана за дъгата на седлото. И пак мамелюкът с умело движение помогна на тежкия корсиканец да се друсне на седлото. Конят трепна. Императорската върволица коли потегли към Ходинското поле под ескорта на националната гвардия през лютия мирис от пожара и дима на горящата Москва.

Беше осем часът сутринта. Ръмеше ситен есенен дъждец. Небето беше мътно. Настъпваше сивичък есенен влажен ден. И над Москва се издигаше като гигантски смерч пирамида от дим и огън, когато от кулата на Петровския дворец Бонапарт уморено гледаше през пожълтелите листак на парка горящата Москва.

Бейл предпазливо се промъкваше по стълбите на Апраксиновата къща. На пода спяха ординарците на маршала. Като слезе долу по витата стълба да търси изход, Бейл дочу разговор. В стаята за прислугата и в кухнята готвачът французин се опитваше да разговаря

— и го правеше доста сполучливо — с кочияша и домакина. Една старица, оставена от господарите и явно свикнала на френско бърборене в Апраксиновата къща, играеше ролята на преводачка, и то не без успех.

— Мургавият казва — обясняваше тя, — че техният генерал е най-важният генерал.

— Внимателен господин! — откликна Артемисов. — Да бяха всички такива, можеше да не се пали.

Готвачът вареше силно кафе. На една широка скамейка в кухнята спеше другият готвач — негър, любимец на интенданта генерал Дюма. На перваза на прозореца, над главата на негъра, имаше обемисто четиристенно шише; то беше празно, а това обясняваше дълбокия сън на готвача.

Бейл отвори вратата. Прислугата стана на крака.

Бейл запита готвача:

— Как мога да стигна до Зубово?

Готвачът на свой ред запита кочияша. С помощта на старицата успяха да определят посоката с жестове надясно и наляво, с извъръщане на глава, с пресмятане на пръсти на пресечките и улиците. Кочияшът поклати глава и каза на руски:

— Не отивайте, ваше сиятелство, пожар!

Бейл не го разбра. Беше вече затворил вратата. Веднъж овладяла го, решителността му беше дала крила, но като направи петнадесет-двадесет крачки, той съжали, че не взе със себе си Франсоа. Гореше районът на Пречистенка. От пламъци бяха обхванати къщите до Гагаринския кръстопът. Ескадрон вюртембергски хусари доста безуспешно се бореше с пожара. Навън беше светло като ден и цялото пространство от Волхонка до Москва река, заето от големи и малки постройки, беше изпълнено с лютив дим, а снопове пламъци правеха улиците светли като през деня.

Немски офицер се мъчеше да отвори вратата на една голяма конюшня. Тя беше залостена отвътре и голямото здание, което единствено не гореше сред морето от огън, предизвикваше неволно удивление у немските войници. Под ударите на брадвите вратата се откъсна от пантите и тогава пред очите на Бейл се откри ужасна картина. Войниците бързо отскочиха встрани. Дива тълпа полуголи хора с обезумели очи, с пиянски крясъци и псувни, с вили, лопати и

колове се втурна навън с диви провиквания и се понесе, подскачайки, по улиците. Войниците откриха стрелба. Пияните действуваха с вилите, като се мъчеха да ударят хусарите в лицето.

Бейл бързо се спусна по Остоженка. На ъгъла на първата напречна улица от една временна военна болница измъкнаха ранените, оставени от русите, и ги доубиваха с приклади и изстрели. Двама войника се биеха със саби и всеки от тях теглеше към себе си с лява ръка голяма златна обковка от икона. В двора се чуваха стонове и викове. По-нататък по Остоженка още повече вилнееше огънят. На края на улицата горяха малки двуетажни къщи. Тук нямаше жива душа, защото беше невъзможно да се върви по тротоара, а по средата на незастаната улица се сипеше такъв поток искри, че беше съвсем немислимо да се промъкне човек.

Бейл не мислеше за опасността. Той вървеше, изпаднал в някаква ярост, в някакво изстъпление, като бесен, обзет от безумната мисъл да спаси от огъня марсилската си приятелка.

Когато излизаше от Апраксиновия дворец, той мислеше само да я види, дори само да я зърне; сега го бе овладял обзелият го изцяло стремеж да я спаси от огъня. Като преминаваше бежешком сред горящите къщи, той усещаше как огнената вихрушка смъкна шапката от главата му, как косите му бързо изсъхват с такава странна сухота, че сами замърдаха на главата му; усещаше как се втвърдяват веждите му и се огъват краищата на ресниците. Лютият дим, мирисът на изгоряло и задушаваният горещ въздух предизвикваха спазми и пристъпи на кашлица. От очите му се стичаха сълзи. Мина му през ума: „Дано никой не ме види, дано никой не ме срещне, само някой да не мисли, че съм полудял и не се владее.“

Най-после ето я къщата, за която, изглежда, говореше Таркини. Къщата гори. Бейл се втурва под дървената стълба, тя се проваля и с трясък се срива. Той скача, стиснал зъби и задъхан. Ръката страшно го боли. Изпокъсан мундир и гвоздей, пробил крака му. В къщата е празно, ни глас, ни въздишка. И в съседната къща — същото. Зубовският парк е в пламъци. Дърветата съхнат. На ярката светлина личи колко са повехнали клонките и как в миг целият листак на дърветата се превръща в златни метлици, в милиони златни кръгчета. После започва бавното горене на ствола, пламтящ като покапала лоена свещ. Няма време да се озърнеш. Къщите се стопяват в огъня. И

сигурно в една от тях се топи като восъчна свещ неговата приятелка. Как можа да я забрави заради лекомислените си парижки връзки, заради виенската аристократка, кокетката Палфи! Всичко това беше самоизмамване и суетни увлечения, докато истинското му щастие ей сега, тук нейде е изгоряло в пожара. Никакви други мисли и преди всичко никакви мисли, че тя е съпруга на господин Басков.

Повален настрана покривен сглоб изведнъж му препречи пътя. Невъзможно стана да се промъкне човек през тлеещите и горящите греди. Но Бейл се опита да направи това. Опари се, провря се. Понататък идеше Девиче поле. Останки от въртележки свидетелстваха за доскорошното развлечение на московчани. Растопчин беше оптимист и макар да организираше черковни процесии, не отричаше театъра и въртележките: „Това отвлича простия народ от размисли.“

Бейл излезе бежешком от кълбата червен дим и поемаше нагорещения от пожара въздух, като даваше на дробовете си да отдъхнат от мъчителния задух. Искаше да действа, искаше да предприеме нещо; и неочаквано се мярна една мисъл: „Мелани имаше слаби гърди и след излизане на сцената често страдаше от сърце. Може ли тя да диша в такъв огън, та дори и една минута?“ После се изненада от мисълта: гласът ѝ беше дълбок, гръден, с богати модуляции, истински глас на артистка, и на сцената Мелани беше хубава. Знаейки, че никой не го гледа, Бейл закърши ръце и с чувство на непознато порано отчаяние притисна слепите си очи. Знаеше, че в тази минута леко и без да се колебае, би отдал живота си само да види Мелани, жива или мъртва. После с втрещен в пожара поглед и без нищо да вижда, захвана да се убеждава, че е сбъркал къщата.

Влязъл в напречната уличка, той реши, като отмина срутилия се покривен сглоб, да се върне при предполагаемата къща на Волконски. Без съмнение по описанията това беше Зубово. Ето го характерния фронтон и железните решетки на продоволствените складове. Празни зидани сайванти с полукръгли горни прозорци. Точно това е, което казваше готвачът на Дарю. Ето срещу тях трябва да е къщата. Но как да стигне до нея? Още един завой и той сякаш е до целта. Прокънтява изстрел. Куршумът изсвирва нейде над главата му и удря в мазилката. Бейл измъква пистолет и се прикрива зад един контрафорс. Покрай него претичват трима души.

„Мародери!“ — мисли си Бейл и се втурва в тясна напречна уличка, от двете страни на която къщите горят. Бяга със стиснати очи и закрил с ръце главата си. Изтичва до края и вижда мръсна каменна стена на задънена улица. Втурва се назад отчаян, уверил се, че се е заблудил. Срутила се къща му прегражда пътя. Може да се мине само през вратата и дворовете. Обезумял и почти в полусъзнание, Бейл спира за миг. Червени и морави огньове, въззелени пламъци — всичко свидетелствува, че горят масла и някакви вещества, които оцветяват огъня като фойерверк. И внезапно, като насън, се чуват викове и гласове — глас на русин: „Хей!“ и глас на французин: „Monsieur Beyle! Monsieur Beyle!“

Избухва взрив. В съседната къща се пръсва печката. Парче тухла пада в краката на Бейл. Апраксиновият кочияш, който придружава маршалския готвач, излита от вратата с вик:

— А, ето го и него!

Миг след това, препъвайки се в съчки, пръснати из двора, излиза от вратата и Франсоа. Бейл го гледа с безумни очи. Възморав отблясък от пламък свети право в лицето му и тримата, които го намериха, виждат в този отблясък зениците на Бейл като червени копчета. Кръв в заслепени очи е обичайно явление от отражението на пряка светлина и пречупването ѝ в зениците. Русите се кръстят. Маршалският готвач гледа в почуда Бейл като някакъв призрак от ада. Само Франсоа запитва:

— Какво ви се случи, господин Бейл? Добре ли сте? Императорът напусна Москва. Скоро ще настъпи утрото и маршалът заповяда господин Бейл веднага да замине с каляска за Серебряний бор. Артемисов ще ви закара — каза той, като сочеше Апраксиновия кочияш.

---

[1] „Тези безгрижни и весели влюбени“ (ит.) ↑

ТРЕТА ГЛАВА

Настъпи навъсено, сиво и влажно утро. През отворените прозорци нахлуваше отровен от дим и смесен с есенна влага въздух. Бейл протегна ръце и простена. Малко преди да се събуди, още в тежък сън, той искаше да протегне ръка и да повдигне перденцето от марсилска дантела. Винаги се пробуждаше пръв и сега мислеше да стори така. После Мелани сваряваше кафе. Вместо това — студено, задимено, сиво московско утро. Животът се преломи и ето на — нея вече я няма. И пак ще започне живот. И ще мине пак година. Ще настъпи московска зима и отново ще има през дълги месеци ненужни срещи и ненужни разлъки.

След връщането си от нощното странствуване и дирения! Бейл категорично отказа да замине. От умора той се тръшна в леглото, без да се съблече. Таркини не беше в стаята. Франсоа остави на масата чаша силно питие, парче сирене и сив войнишки хляб. Всичко това беше вече излишно. Бейл спа непробудно до сутринта и едва тогава реши да замине.

Пожарът не спираше. Докато кочияшите стягаха каляските, Франсоа и Луи — ординарците, които бяха длъжни да ги съпровождат разправяха, без да млъкнат, на Бейл, че всички противопожарни инструменти са изнесени от главнокомандувачия Растопчин нарочно, за да не се потушава огънят.

Бейл взе от полицата английския превод на „Павел и Виргиния“ и се опита да се унесе в четене. Винаги успяваше да стори това. Гравюрите, които представляваха южни пейзажи на чужди страни, младежът, който спасяваше девойката от водата, го отвлякоха само за миг, след това отново изправиха пред него картината как Мелани загива в огъня. После почти без да мисли, той пресегна ръка и взе втора книга. Тя беше странна книга — издание от 1803 година с портрет на негър с триъгълна шапка и мундир на генерал от Конвента. Бейл трепна: това беше безспорно портрет на Тусен Лувертюр, вожд на въстаналите негри. Книжката беше от офицера Кузен д'Авал — книга за живота и смъртта на негърския герой. С изящен английски почерк

Растопчин беше написал: „Негрите изгориха своята столица и за французите нищо не остана.“ Бейл хвърли книгата. Пожарът в Москва придобиваше страшен смисъл. Изправи се. Конете бяха впрегнати. Бейл излезе на верандата и изведнъж се вкопчи с ръце за горния праг. Болка в зъбите като удар в челюстта едва не го повали на земята. Изпи чаша ракия и се почувствува по-добре. От другата страна на площада конни канонири бяха извели единствената противопожарна кола и я изпитваха на съседната запалила се къща. Каляската потегли сред върволицата други екипажи, които извозваха от Москва хора и военно имущество заедно с грамади заграбени вещи по посока на улица Тверска. Скоро, когато стигна до една от напречните на Тверска, Бейл видя, че откъм Кузнецкия мост, където живееше френската колония, изтичаха търговката Готие, госпожа Сент Алб и две жени с бохчи. Сент Алб падна на колене пред каляската му и молеше да я изведе от Москва. Бейл ѝ отстъпи мястото си и тръгна пешком.

Движението на екипажите беше толкова бавно и всеки кръстопът вливаше по главната магистрала Тверска толкова много коли, че на Бейл никак не му беше трудно да върви пешком. Генерал Кригенер го застигна и му разправи всички клюки за нощния военен съвет в Кремъл. Въпреки своята разсеяност Бейл долови отсенка на злорадство в неговия разказ за затрудненията на французите.

Едва привечер се замярка през дърветата на старинния парк императорският щандарт върху Петровския дворец. А след един час Бейл влизаше в голяма селска къща в село Всесвятско, където го чакаше ядосан и мърмореше старият Дюма, заобиколен от другарите на Бейл — Бюш, Бергоние, братовчед му Гаетан Ганъон, барон Жуанвил и Марциал Дарю. Младежта се държеше. Свикнала със зрелището на горящия град, тя вече не гледаше към Москва и се забавляваше по свой начин.

След около половин час дремещият Бейл видя над възглавницата си карикатура с надпис:

„Pekin des cendres, due de brandspuit“^[1]

Френската колония и руските търговци с дълги палта и големи бради седяха около лагерните огньовете в Серебряний бор. Голямата

поляна от Петровския парк до Серебряний бор беше цялата заета от артилерийски коли. Гвардията отново се беше върнала в Москва, беше заобиколила Кремъл с ведра и бранеше от огъня мястото, което Бонапарт беше харесал. Осем хиляди души работеха без отдих. Наполеон беше мрачен и в лошо настроение. Той почти не се разделяше с Дюма, изисквайки от него точни сведения за възможността да се набавя фураж. Бейл залягаше над работата, без да дигне глава.

Блестящите математически способности на Бейл му помагаша да борава с огромните цифри с бързина и лекота, която изумяваше военни инженери, завършили учредената от Конвента знаменита Парижка политехника „Ейлер“. Тези занятия запълниха целия му ден.

Умореният Бонапарт седна на масата с молив в ръка и не можеше да реши едно уравнение с две неизвестни. Ядосан, той се опитваше да хване в грешка Дюма и не можеше, понеже гореше от треска. Генерал Дюма на доклада взе със себе си Бейл. Застанал пред обедната маса на императора, Бейл, вледенен от отчаяние и крайно измъчен, се спасяваше единствено с огромното напрежение на математическите си способности. Бонапарт, като дъвчеше парчета студена пуйка и пиеше на глътки бяло вино, му изреждаше цифри и му подаваше молив. Бейл изчисляваше на ум и след всеки резултат, след всяка решена задача, без да вижда проясненото лице на Бонапарт и възхитения поглед на генерал Дюма, изпитваше само облекчение: той по-слабо усещаше непоносимата болка от преживяната загуба. Бонапарт записа решението на задачата за дължината на пътя, пробеган на конете, загубата на теглото у един кон за сто километра, направи равносметка и каза, като предаваше на Дюма листчето:

— Да се осигури конницата!

Приемът беше завършен. Когато Бейл излизаше от Петровския дворец, на Бонапарт поднасяха кафето. Франсоа отвори кожения куфар. Бейл поразрови, извади зелената тетрадка с брауншвайгския дневник, книжката на Ланци „История на живописата в Италия“ и бележника с личните си впечатления от италианските музеи и галерии, прелисти дневника си от 1806 година. Там имаше разходки из Брокен, масонската ложа, слизането в шахтата „Доротей“ в Харц, накрай, като почивка след брауншвайгската схватка, когато той, въоръжил болните и ранените, отблъснал нападението срещу френския гарнизон в

Брауншвайг, отиде само за три дни в малкия саксонски градец Стендал, беше записал: „Стендал красив град. Има тринадесет кули. Родно място на Винкелман, написал онази възхитителна «История на изкуствата». В околностите му кръстосват отредите на Хофер и на тиролския разбойник Ката от въоръжени селяни. Когато бях на лов за кози на девет мили от Стендал видях Ката в една кръчма.“

На другия ден сутринта по поръчение на генерала той тръгна с кон заедно с Франсоа за двореца на Апраксин. Маршал Пиер Дарю и лудетината Марциал Дарю — и двамата бяха го помолили да огледа двореца на Салтиков и да нареди на генерал-квартиера да бъде предоставен на маршал Дарю, генерал Дюма и командира на холандския отряд генерал Ван Дедем. Пристигна без приключения. Лесно намери двореца на Салтиков. Той не беше засегнат от пожара и дори не беше ограбен, също както и дворецът на главнокомандуващия Растопчин. Бейл огледа и двата, изпрати Франсоа за багажа си, зае библиотечното помещение на Салтиковия дворец и като предаде коня в комендатурата, тръгна да скита из Москва.

Минавайки покрай Страстния манастир, Бейл видя до красивата стара къща на Римска-Корсакова малката сграда на Дворянския пансион и в минутата, когато вървеше под прозорците на първия етаж, едва не беше съборен от едно хлапе, което скочи от прозореца. Бейл улови момчето за ръката, понеже помисли, че е крадец. Отвърнаха му дръзки очи на уловена птица. Дръзко и презрително го гледаше момчето в тъмновиолетов разкопчан мундир с ниска яка и маншети, обшити със златно везмо във форма на лаврови клонки.

— Кой си ти? — запита Бейл на френски.

— Аз съм гимназистът Пьотр Каховски — отвърна беглецът без смущение и с доста чисто произношение на френските думи.

— Откъде бягаш?

— От ваши другари — каза момчето и вдигна разкъравен пръст, на който здраво се беше впило отчупено гърло на тясна бутилка.

Бейл хвана момчето за ръка, влезе в двора и като ритна незатворената врата, видя в широка голяма стая сред облаци тютюнев дим около осем души френски офицери и заедно с тях един старец с калпак, с везана куртка и с шарф на шията. Един от офицерите крещеше с пиянски глас:

— Той заповяда: „Разстреляйте негодника!“ само защото се осмелил да каже истината за смъртната опасност. Обаче той лично замина, а ние — стойте си в Москва. Нашите коне помъкнаха генералските партакеша, а младшите офицери се спешиха. Това значи непреодолимо желание да поседиш на трона на руските тирани.

— По-добре си трай — отвърна му друг. — Извели са те, забавлявали са се да стрелят в стената и са те пуснали. Напоследък все така правим. Оставаше още и ние да разстрелваме в Москва своите, французите!

Внезапно разговорът секна. Хванал Каховски за ръка, Бейл се мъчеше да разгледа лицата. Пияният офицер закрещя:

— А, ето те тебе, дяволче! Ще заливаш ли със сладко главата на моя ординарец, а?

Каховски с пламнали очи обясни на Бейл, че откакто се настанили господа офицерите в неговия пансион, той живеел добре с тях и заедно с тях ходил да плячкосва, но го принудили да пъкне пръста си в бутилка със сладко и той от болка замахнал в наистина ударил ординареца по главата.

— Що за адвокат е пък тоя? — изведнъж запита един от другарите по чашка, като сочеше с пръст на другите Бейл.

— Той е интендант, организатор на легалното мародерство! — изкрещя друг.

— А тук са организаторите на нелегалното мародерство! — викна Бейл.

— Каква обида! — чуха се няколко гласа.

Но стана мустакат швейцарец и заповяда с гръмлив груб глас:

— Никакви разправи, да пие с нас!

— Да, не е време за караница — каза друг. — Да пие!

Бейл приседна и изпи една голяма чаша. Беше смес от всякакви московски вина и водка. Един от офицерите викаше:

— Моят дядо беше пощальон в Дижон. Баща ми си купи офицерски чин с голяма мъка, подпомогнат от брат си, но се видя принуден да го отстъпи другиму, понеже аристократите в полка не го оставяха на мира. Каква е разликата днес! Всички неизбежени графове станаха маршали. Армията гъмжи от неизбежна аристократична сбирщина. А вие аристократ ли сте? — обърна се той внезапно към Бейл.

Бейл поклати отрицателно глава.

— Е, тогава сте наш другар. Трябва да опечем в московската пепел всички аристократи.

Каховски се приведе над Бейл и му каза:

— Да се махаме, докато не е късно. Привечер винаги завършва с побой.

— Хайде с мене! — каза Бейл. — Вземи си нещата.

— Всичко мое е на мене — пошепна Каховски.

По пътя Бейл се стараеше да научи какво е станало със Зубово. Каховски не знаеше нищо, но каза, че у някои си Волконски изгорели жена и дете. Бейл овеси глава. Вървяха мълком, избираха опожарените вече места и понякога газеха в пепел.

И неочаквано Бейл спря пред голямо празно място с изгорен бурен. От малка къщичка в единия ъгъл на съседния с празното място двор, с разхвърляна изгоряла ограда, предпазливо излезе човек с бохча на дясното рамо и голяма оркестрова арфа на лявото. С обувки и сиви чорапи, с маслинозелен фрак и широкопола шапка, той се стори странно познат на Бейл. Бейл изчака, докато той излезе на улицата, и тогава възкликна:

— Фасел, ти ли си наистина?!

Арфистът спря в недоумение, после остави арфата, свали бохчата и се втурна с протегнати към Бейл ръце.

— Боже мой, китаецо, велики египтянино, ти ли си? — възкликна арфистът, като припомняше италианските и марсилски прякори на Бейл.

— Какво правиш тук сред пожарището с оркестрова арфа? — попита Бейл.

— Каня се да офейкам от Москва, а преди това възнамерявах да искам място у вас в Операта. Та нали цялата френска колония с нетърпение ви чакаше. Много дълго пътувахте до Москва! Преди една неделя само Растопчин изпрати в Сибир четиридесет френски семейства, като ги разори съвсем. Тук живееха търговци...

Бейл го прекъсна:

— Как е Баскова?

— Жива е, жива е! Мелани е жива! Навреме успя да замине тя през горящите улици с мъжа си и детето с двоен пропуск за Петербург. Почти се беше разделила с мъжа си и отлагаше заминаването си до

последния ден, възлагайки надежда на мудността на мъжа си и бързината на вашите преходи.

Бейл усети, че изведнъж му олеква и мъчителните мисли изчезват. Като изслуша докрай арфиста и му даде адреса на Салтиковата къща, той забърза заедно с момчето към своето ново жилище.

---

[1] Коприна в пепел, дук на пожарен маркуч. — Б.а. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Отдавна беше минало времето за обяд. Бейл беше огладнял, но всички чакаха генерал Дарю и никой не смееше да започне обеди. Трябваше да дочакат важни съобщения. Завършил работата си, Бейл седеше в библиотеката на Салтиков заедно с Каховски, когото слушаше как със запъване, но доста чисто превежда фраза след фраза на френски език обемистия ръкопис на княз Шчербатов „За покварата на нравите в Русия“. Историята на руските самозванци и особено на самозванеца Пугачов, който действувал под името на убития от жена си Петър III, запали въображението му. Русия му се струваше като страна с невъобразима кал, самозванство, тъпа покорност на робите и тъпо своеволие на господарите.

От прозорците се виждаха тук-там димните кълба на отделни пожари и овъглените вече квартали на Москва. В съседната стая Бюш пресмяташе по бюлетина на Мортие броя на изгорелите къщи. За три дни бяха изгорели дванадесет хиляди сгради и двадесет и три хиляди души. Бяха загинали четири хиляди коня. Гласът на Каховски отмерено и спокойно продължаваше: „Онази Северна Семирамида надмина по броя на любовниците си всички развратни жени на света. Само на един Зубов и на сърбина Зорич се паднаха цветущи имения и дванадесет и половина хиляди души.“

„Странно пресмятане на имуществото! — помисли Бейл. — Богатството на помещчиците, в повечето случаи сами бездушни говеда, се определя с такова странно понятие, каквото е «душа». Каква огромна разлика от онези руси, които съм виждал в Париж! Те бяха елегантни, твърде любезни и дори с блестящ ум. А в какво се превръщат тези хора в своята родина, в своите села!“

Зад завесата в съседната стая резкият глас на Бюш продължаваше да диктува на военния писар. Бейл извади английския си джобен часовник и натисна пружинката. Иззвъня два часа и четиридесет и пет минути, а маршалът все още не се връщаше от двореца. Стъпките, които се чува откъм коридора, уви... не бяха стъпките на маршала. Беше ординарецьт на генерал Ван Дедем,

червенокос, синеок валонец, който, весело ухилен, поставяше на масата в трапезарията, разположена в бившата малка гостна на Салтиковия дворец, жълто дървено каче с лозница. Осемнадесет дребни чепки грозде, повехнали и малко спаружени, висяха доста умърлушено по ластарите на лозата.

И все пак това беше подарък от Франция. Ван Дедем ненапразно отправяше тази любезност към Дарю, който ставаше любимец на императора.

Декардон се приближи, откъсна едно зърно, запрати го в устата и като направи отчаяно кисела гримаса, изплю го на паркета.

Тази постъпка развесели всички, понеже беше неочаквана. Избухна общ кикот.

— Ти стана същински руснак — каза Бергоние. — Държиш се като свиня.

Декардон тракна шпори с лек поклон, обърна се на пръсти и каза:

— Аз съм само дегустатор на негова светлост. Кой знае намеренията на холандците!

— Какви намерения? — прогърмя висок глас. Дарю влезе и хвърли триъгълната си шапка на масата.

— Е, най-последно! — извика генерал Дюма. — Можехме да умрем от глад.

— Извинете, господа — промълви Дарю. — Предупреждавал съм ви, че никога не трябва да ме чакате.

Той плесна с ръце. Докато подреждаха масата, той няколко пъти внимателно погледна Декардон, сякаш искаше да си спомни нещо, и всеки път отместваше очи към другите. Така поставеният на младежа въпрос за „интригите на холандците“ остана увиснал във въздуха. Като видя, че всички погледи са насочени към него, Дарю с учтива предупредителност започна да разправя. Опитът да изпратят първия парламентър при царя в Петербург не сполучил.

— Писмото тръгна едва днес — каза Дарю. — Щалмайстерът Оденард, кирасирски полковник, намерил в Москва брата на руския министър, акредитиран при каселския двор. Същият този брат... (граф Дарю щракна, с пръсти въз въздуха) пустата му фамилия, просто не мога да я запомня... днес понесе писмо за Александър. Писмото завършва с думите: „Водех войната с ваше величество без омраза. Една

обикновена ваша бележка, получена от мене или преди, или след сражението при Москва река, можеше да възпре моето влизане в столицата. Бих искал да имам възможността да ви принеса в жертва това мое предимство. Вие можете да бъдете само доволен, че ви давам отчет за състоянието на Москва. Аз моля господата-бога да вземе под свящото си покровителство ваше императорско величество.“

Офицерите се спогледаха. Дюма се навъси. Той беше атеист и републиканец по душа.

Бейл издума:

— Великодушно! Но споменаването на бога разваля стила. Когато Волней беше при императора и го разубеждаваше да не сключва конкордата, императорът се позова на факта, че религията е необходима на народа: „Народът я иска!“ Волней добре отговори: „Ами ако народът захване да моли ваше величество да върнете Бурбоните?“

— Е да, Волней за това нещо получи удар с ботуш в корема и изхвъркна от стаята — вдигайки вежди, каза Дарю. — Във всеки случай заповядано е да се поправи всичко, каквото е сторила нашата конница на московските храмове. Вдругиден черквите ще бъдат предадени на духовенството, понеже стана ясно, че Москва съвсем не е така пуста, както през първия ден.

— А кога ще предадат земята на селяните? — попита Бейл. — Кога Франция ще възвести в Русия онова, което възвести в Прусия — разкрепостяването на робите? Твърде голяма е разликата между чувствата на французите сега и преди! Аз влизах с армията на императора в столиците на държавите в Северна Италия. Когато войската влизахе в Милано, населението бурно ликуваше. Нашите армии бяха млади. Австрийските жандарми и попове бягаха от тях като от огън. На 15 май 1796 година Италия разбра, че всички авторитети, които са потискали нейния свободен ум, са били крайно смешни, а понякога и отвратителни...

Дарю вдигна ръка в знак на протест. Бейл не мирясваше.

— А когато влизахме в Милано, бягството на последния австрийски отряд означаваше напълно скъсване със старите разбирания. На мода излезе онова, което беше свързано с риск за живота: обществото прозря, че след многовековното лицемерие и сладникави чувства трябва да извоюва щастието си да се научи да

обича, да обича нещо с истинска, действителна страст, заради която естествено при случай да отдаде най-скъпото — своя живот.

— Ще ви изстине печеното — каза Дарю.

— Истина моята увереност в успеха на московския поход — отрази удара Бейл. — Няма готвач, който да я притопли.

— Ще помоля генерал Дюма да ви постави под домашен арест — пошегува се Дарю.

— Не мога да се съглася с това — каза Дюма. — Твърде много отговаря на желанието на самия Бейл.

— На всичко съм съгласен — отбеляза Бейл, — стига само отново да видя триумфалната арка и украсата на миланската крепостна врата — надписа от цветя, изсечен по-късно на камък: „Alla valorosa armata francese“^[1], жените и децата по стените с пъстри и гиздави премени, мъжете, развяващи трицветни знамена, селяните с каруци, влизащи в градските пазарища без страх — всичко това малко прилича дори на Берлин през 1806, когато императорът сам яздеше по улиците на германската столица, тълпите народ бяха на три-четири крачки от него, гвардейският ескорт вървеше далече напред. Франция носеше със себе си новия граждански кодекс и правото на свободен труд. А сега сме попаднали сред гъмжаща маса паразити, които смучат кръвта на спящ исполин.

— Съвсем невоенни мисли — отвърна Бергоние. — Намирам, че зле са ти повлияли твоите упражнения в пожарното дело.

Генерал Дюма се постара да заглади впечатлението и без да има намерение да обиди Бейл, каза:

— Вчера вървах с адютанта си по Червения площад. Уверявам ви, че московският пожар влияе не само на Бейл. Когато влязох в една напречна уличка, видях как жестоко се биеха наши хусари с гвардейски артилеристи. Те излизаха пияни от една винарска изба и си дърпаха един от друг бутилки вино, едва държейки се на крака. С един пистолетен изстрел прекратих това безобразие и се мъчех да измъкна от избата за косите последния пиян. Той ръмжеше, противеше се, но бавно излизаше. За мой ужас това беше Банту, негърът, моят готвач. Съвсем ме посрами, като застана пред мене с бутилки под мишница и по джобовете, вдигнал за отдаване чест окървавената си ръка до несъществуващата шапка и заявявайки ми, че действа по мое поръчение.

Дарю взе от масата една бутилка, наля си вино и запита:

— Точно това ли?

И без да дочака отговор, на един дъх изпи чашата, после продума, като гледаше с ирония Бейл:

— Известна ми е вашата омраза към религията. Искате ви се да потършувате из девическите манастири. Жуанвил казва, че тукашните монахини са грозни и уродливи.

— Как е стигнал Жуанвил до това заключение? — запита Бергоние.

— Неговите войници ограбили една ризница и като се изпонапили, навлекли отгоре си свещеническите одеяния. Жуанвил поискал да изправи тази простъпка.

— Я го виж ти стария му донжуан — развикаха се всички в хор, — намерил предлог...

Дюма реши най-после да върне разговора на делова, интересна за всички тема и се обърна към Дарю.

— Как ви се струва, графе — попита той, — дълго ли ще останем в Москва и ще може ли руската армия да устои отново на едно сражение при Москва река, както на седми септември?

Дарю отговори уклончиво:

— Императорът мисли за поход срещу Петербург. Може би ще се наложи да възложим на Бейл да състави прокламация за свалянето на царя, за изравняването на съсловията и да издигнем нов претендент за руския престол от средата на руските либерали. Това ще бъде много трудно, защото в Русия няма либерална партия, няма дори силна търговска класа.

Бейл отговори:

— Та това не е толкова смешно, всичко това е възможно. Вчера на лагера (той умишлено каза „на лагера“, за да не издаде офицерите, които живееха на Страстния площад) слушах разговори на руси. Знам настроенията и на нашето офицерство. Вашето предложение никак не би било лошо начинание.

— Да, но трябваше безусловно да се откажем от този план — безпрекословно заяви Дарю и с жест даде да се разбере, че един разговор на тази тема е повече от нежелателен.

Бюш добави, сякаш за да каже и той нещо:

— Аз пък съвсем не предполагах, че сражението на Москва река е било голяма битка. Издръжливостта на русите може да се обясни съвсем не с гениалността на шестдесет и седем годишния Кутузов, а просто със страха от разстрел в тила и от господарския камшик.

— Какво става днес с всички ви? — внезапно запита Дарю. — Какво е това — речи в клуба ли? Кои сте вие? Дантонисти и маратисти или офицери от Великата армия?!

— Обикновени наблюдения — каза Бейл. — Селянинът ненавижда крепостния живот, за него е безразлично къде ще умре — дали в конюшната на господаря си или на полесражението. Убеден съм, че след сто години споменът за плътно строените колони ще бъде наречен военен кошмар на старото време. Активният участник в боя — единичният боец в разсипан строй — ще нанася много по-тежки загуби на врага, отколкото сбитата колона, която умира като стадо овци. Овчото подчинение на тълпата ще се представя с по-малко право за героизъм, отколкото съзнателното поведение на всеки един от участниците в разсипаната стрелкова верига.

Дарю поклати глава.

— Това е вече невъзможно! Винаги се стига до ей такива глупости, когато цивилни говорят по военни въпроси.

Всички възприеха мнението на Дарю. Военните парадокси на Бейл започнаха да действуват зле на апетита им. Обедът привършваше, когато маршалът пак се обърна към Бейл:

— Когато императорът оздравее (пак е зле), ще ви намерим подходящо занятие. Ще завеждате кулисите на дворцовата Опера и Комедия.

Бейл нищо не отвърна.

Многозначително и с пауза Дарю произнесе:

— За Париж са изпратени куриери. Комуникацията е превъзходна. След три дни в Москва се очакват голямо количество обози. Императорът съжалява само за едно: московските улици и площади се превръщат на сарафски дюкянчета и пазари, където войниците, превили гръб под бремето на награбените вещи, разменят сребро за злато, кожи и тъкани — за пръстени и гривни. Това не предвещава нищо хубаво. Да, добре, че се сетих навреме: донесоха ми този скъсан на две лист. Казваха ми, че бил подписан от Растопчин. Жалко, че не можем да го прочетем.

— Можем — каза Бейл и повика Пьотр Каховски.

— Гимназист от една московска гимназия, оскърбен от наши офицери, участвувал във войнишките грабежи...

— Хайде малки мародеро, прочети и преведи какво пише тук — обърна се Дарю, като прекъсна Бейл и внимателно гледаше момчето.

Каховски пламна и каза:

— Ако ме наричате мародер, няма да прочета нито редче и веднага ще си отида.

Дарю се усмихна. Каховски зачете долната половина на Растопчиновия позив.

— „... със злодея пък ние ще се справим по свой начин! Когато се наложи, ще ми трябват юначаги и от града, и от селото; а призив ще призова два дни по-рано; сега не е нужно; затова и си трая! Добре е с брадва, не е зле и с двузъбо копие, а най-добре тризъби вили; французинът не е по-тежък от ръжен сноп; утре следобед занасям Иверската Богородица в Екатерининската Гофшпитал при ранените; там ще светим вода, те скоро ще оздравеят, и аз съм сега здрав; болеше ме окото, но сега си отварям и двете!

30 август 1812 година. Подписал Граф Растопчин“

За миг всички млъкнаха. Дарю стана — знак, че обедът е свършил, и благодари на всички присъстващи. Растопчиновият позив беше прочетен и не предизвика никакви забележки гласно, но по лицата на всички личеше, че им се иска да прогонят лошото впечатление. Дарю долови това и каза, като се обръщаше към всички:

— Изглежда, че аз доста не на място сипах горчилка с това позивче във вашето последно ястие, но (той посочи лозницата, поставена на средата на масата) вие, струва ми се, имате вече с какво да подсладите този горчив хап.

Декардон отново повтори своята гримаса. Дарю гневно стрелна с очи. Бергоние каза:

— Това е ваше лично притежание. Генерал Ван Дедем ви изпрати този кисел дар за доказателство, че холандските обози изпреварват френските.

Дарю отрязва гроздовете, постави ги на една съдина със Салтиковия герб и като се престори, че е погълнал нещо много сладко, предложи грозде на присъстващите. После излезе. Бейл мълком гледаше Растопчиновото позивче и мислеше за френската книжка

„Тусен Лувертюр“, така бързо издадена на руски в Москва. Подписът на Растопчин свидетелствуваше за страшните и героични намерения на великия народ. Негрите опожаряват собствената си столица и петдесет хиляди французи загиват в Хаити — какво странно съвпадение. Той си припомни с трепет преминаването на Суворов през Алпите. Не! На тази страна не може да ѝ се наложи чужда воля!

Докато обсъждаха обходните и кръстосани движения на руските армии, по донесения на разузнавачите, които се криеха из горите на Пахра, точно в тази минута, когато тези смели момчета от френския ескадрон на гидовете разказваха за нощуванията във влажните и пожълтели гори под сухи вършини, точно в тази минута пламна Салтиковият дворец. Горяха, облени със смола, огромни купи фуражно сено, неизвестно как попаднало в долния етаж. Разговорът с разузнавача беше прекратен. Много трудно успяха да измъкнат на ръце седемнадесет каляски от просторните конюшни. Наложиха се да запрыгат вече на улицата. Но на двата коня на генерал Дюма бяха подрязани сухожилията. Изведени от обора, тези прекрасни коне от полския конезавод на Радзивилови паднаха на колене с жаловито цвилене. Генералът лично ги застреля и като се извърна, разби пистолета си в крайгълния камък.

След един час се настаниха в Растопчиновия дворец. Там беше тясно. В поверителната стая събраха документи, печати и заедно с куриера на императорската поща Броше настаниха заместник-директора по снабдяването Анри Бейл. Тази стая беше изолирана, само с една врата, с шкаfoве от жълт ясен, от които гледаха книги с кожени подвързии, щамповани със злато. Сред книгите Бейл се чувствуваше най-щастливият човек, „попаднал в отбрано общество“. Младши лейтенант Броше, неговият ординарец, главорез от разузнавачите, които влизаха в състава на галицийския ескадрон на гидовете, мустакат момък, на вид простодушен, но с неизменна злобна усмивка на устните, още първия ден обсипа Франсоа с въпроси: как прекарва времето си неговият господар и какво е настроението му.

Граф Филип дьо Сегюр, граф Пиер Дарю, барон Жерар, барон дьо Жуанвил и неколцина други „изключително титулувани“ хора се събраха късно вечерта в галерията на Растопчиновия дворец и уредиха брелан. Докато размесваше картите, Сегюр разказваше:

— Бях на деветнадесет години. И тогава не по-малко отсега мразех революцията с цялата омраза на един аристократ от старинен род на Франция. Когато шепа негодници и мерзавци тъпчеше нашите гербове и опожаряваше нашите замъци, струваше ми се, че светът пропада. И тогава през един есенен ден, както се шляех по улица Шантрен, стигнах без никаква работа и без каквато и да е цел до железната ограда на Тюйлерийската градина, на онова място, където мостът съединява Тюйлери с площад Съгласие (тогава още нямаше никакъв площад Революция). С омраза гледах как ходят напред-назад войници с нова униформа, как се струпва конница около Тюйлерийския парк и неочаквано видях един дребен генерал на дребно конче. Беше омразният ми тогава египетски герой. Той каза няколко думи на войниците и насочи коня си право към двореца. Отидох си у дома, а след един час научих, че същият този генерал заповядал да прогонят с щикове и приклади сбирщината, която се наричаше народни представители. Оттогава моят живот принадлежи на този генерал. По дяволите този живот, щом всеки ден размножава нови графове и маркизи, само и само да останат непокътнати нашите титли. Ще му дойде времето, ще се оправим!

Дарю се разсмя. Другите одобрително клатеха глави.

— Да, да, ще му дойде времето, ще се оправим — повтаряше барон Жуанвил, пръскайки слюнка от беззъбата си уста. — Това време скоро ще настане!

— Аз — каза Дарю — реших днес да си почина поне един час. Не мога да спя от прекомерна работа. Да знаехте само как умее императорът да изстиска всички сили на човека.

— Императорът мрази якобинците, значи, той е с нас.

— Страхувам се само от едно — каза барон Жерар с въздишка, — че като се върне в Париж, императорът отново ще пожелае да изпожени целия си двор. Спомняте ли си какво каза: „Гвардейските офицери до края на втората година да се изпоженят за най-богатите търговски дъщери.“ Добре, че за разлика от дядо ми той не използва правото на първата нощ. Когато си урежда любовните работи, мамелюкът му помага дори да се съблече, тъй като той лично няма време.

— Не интригантствавайте! — прекъсна го Дарю. — Вие сте неучтив! Но да си кажа право, и аз започвам да се уморявам. Днес след

доклада за първи път почувствувах, че ще ми се спуска пикочният мехур.

— А знаете ли — каза Жуанвил, — че най-добрият министър на вътрешните работи, който на изненадващите въпроси на императора успяваше винаги да отговаря така, сякаш цял ден е проучвал тези въпроси...

— Ах, да, Крете — каза Дарю, — нали за него говорите? Горкият Крете, той умря. С него стана това, което днес можеше да се случи с мене.

— Да — каза Жуанвил, — той изстиска силата еднакво и от старите аристократи, и от своята нова рода, като Ош например, но нему е лесно — той е син на продавачка на ябълки, свикнал е с побоища, навикнал е да нощува по стълбите и никога се е видял баща си, дори не знае дали има баща.

— „Непорочно зачатие“ — язвително подхвърли Дарю. Жуанвил го погледна укоризнено.

Този разговор продължи до третата партия брелан, когато влезе Марциал Дарю и смеейки се, заразправя, че Бейл сигурно си е намерил някоя хубавица. Нощем се заключава, никого не пуска при себе си и не гаси свещите.

— Подстрекавам Бюш и Бергоние да му направим серенада. Трябва ни само да намерим един добър струнен оркестър.

— Вие все се забавлявате — каза маршалът. — Внимавайте, може скоро да ви се доплаче!

Бейл, заобиколен от военни писари, току-що беше разпечатал поверително писмо и диктуваше нови инструкции до фуражирите на Смоленски окръг. Той седеше пред малко бюро от червено дърво и в паузата между две-три фрази дращеше с мръсно гъше перо свои лични писма. Следните думи завършваха последното писмо:

Лоените свещи догарят, а до сутринта имам още много работа.

Анри Бейл

P.S. Моля госпожа Морис, портиерката на къща № 3, Новолуксембургска улица, да отключи моята квартира за Баскова, която ще я стопанисва само ако намери, че това жилище ѝ подобава.

Късна есенна зря като червена ивица се разстла над Москва. Тъмните, почти черни облаци малко просветваха, когато последният писар, излезе от стаята на Бейл. Писарите стенографи отнеха почти всичкото му време ѝ толкова го измориха, че той вече не можеше да заспи. Като се въртеше на кожения диван, изул високите си ботуши и покрил краката си с меча кожа, Бейл четеше „Напътствие на Честърфийлд към неговия син“; книгата с червена марокенова подвързия, с герба на Растопчини, с всяка страница го привеждаше във възторг.

„Изобщо цялата библиотека на Растопчин — мислеше си Бейл — прилича с подбора си на библиотека от Нероновия век. Само един Петроний, изтънчен и покварен патриций, е могъл да подбере книги с такава ирония и безнравственост.“

На полиците имаше: Дидро — „Голям речник на науките и занаятите“, Волтер в шестдесет тома, Тома Кемпийски — „Подражание на Христа“, „Геният на християнството“ от Шатобриан, еротичната „Дамска академия“ и с разкошна подвързия с надпис „La Sainte Bible“^[2] ръкопис, който съдържа трактата „За небитието божие“ на френски език с бележки на руски от ръката на стопанина.

„Жалко, че момчето Каховски изчезна — мислеше си Бейл. — Той щеше да ми помогне да изоблича лицемерието на Растопчин. Блестящият Честърфийлд — последният отблясък на XVIII век — е писал напътствия за сина си, дори и след неговата смърт. Той е искал на всяка цена да представи изтънчения талант на един живот, гаснещ пред очите му. Ето откъде са тези съвети към младия аристократ и безпринципен дворецов карьерист. Разкошно издание. Широки полета, на които е удобно да правиш бележки“

Бейл записва по полетата на „Напътствията“ мисли и наблюдения, впечатления от престоя си в Москва, история на руските самозванци и родословие на онези самозванци, които се представят за Романовци и седят на руския престол.

- [1] На храбрата френска армия. — Б.а. ↑
- [2] Свещената библия. ↑

ПЕТА ГЛАВА

Отминаваше ден след ден. Обещаните френски обози не пристигаха в Москва. Но пристигаха зловещи слухове за прекъсване на комуникациите в редица райони. Изпратените от Бейл фуражири за втори път се върнаха с празни ръце. Бейл гледаше с тревога френските коне. Наложиха се да иде в обоза да ревизира конския състав. Огромни каруци изпълваха Петровския парк. Конете бяха превърнали земята в мека кал.

Прегледът даде неприятни резултати. Копитата гнояха. Гривите бяха сплъстени. Обозните не чистеха конете. Ребрата на някои се брояха.

— С какво ще пътувате, приятели? — запита Бейл. — Вашите каруци са претоварени с пъртушини, които съвсем не са военни. Трябват ви тежкотоварни коне и першеронски от Брабант, а са ви останали мършави кранти.

Обозните го гледаха с уморени очи и отговаряха вяло. И хората като конете не си дояждаха.

— В нито един поход не е имало подобно нещо — казваше Бейл. — Армията не разбира за какво се сражава. Армията се е разложила.

Вечерта, след работата през деня, Бейл се заключи, извади от кожения куфар своя ръкопис „История на живописца в Италия“ и се зачете. Франсоа похлопа за вечеря, но Бейл го помоли да не му пречи.

„Вазари в «Биографии на италиански живописци» прилича на Плутарх — мислеше си Бейл. — Тъкмо това Ланци не е разбрал в своята «История на италианската живопис». Италианските живописци са хора със силни характери и огромно напрежение на волята. Те са споени с епохата си, станали са нейни изразители. У тях се е съсредоточила както в кристалите преситената енергия на веществата.“

„Геният винаги живее в сърцето на народа, както искрата в кремъка“ — записа Бейл.

После стана и закрачи из стаята.

„Каква разлика между това племе на гиганти и забогателите буржоа и грохналите аристократи, станали маршали на Наполеон — мислеше си той. — Очевидно всички надежди, свързани с «големия

план», рухват. Трябва другояче да погледнем на живота. Това, което се случи с Мелани, свидетелствува колко е смешен мъничкият план за лично щастие. Ако Рус настани Мелани в Париж на Новолуксембургска улица, аз никога няма да се върна там.“

Отново закрачи с големи крачки из стаята. Доближи се до отворената книга на Честърфийлд и записа на страницата: „Без тежкия баласт, който дава трудът, корабът на живота става играчка на всякакъв вятър.“ Затвори книгата.

„Новият век носи нови форми на живот. Настава епохата на големия труд, но за съжаление всички, които сега са около мене, мислят само за лека печалба. Вземете им парите и те ще станат нещастни. Липсват им всякакви навици, липсва им атическата способност да намерят себе си в живота, липсва им дорийската строгост да понасят лишения без омраза към живота. Отнемете тридесетхилядната рента на тези излишни хора и те мигновено ще умрат. Животът е хубав само тогава, когато център на тежестта става онова, което не ще могат да ми отнемат.“

Бейл се доближаваше, записваше набързо своите мисли и пак маршируваше из стаята като на парад. После отново четеше.

Равнините на Ломбардия, зелени, тънещи в море от светлина, малката Иския, около която свети нощем морето, очарованието на прохладните галерии и библиотеки на Флоренция, Милано и Рим го накараха да забрави за дълги часове Растопчин, Москва и „престъпленията на азиатския Нерон, опожарил града“. Перото бързо бягаше по хартията. Бейл беше обхванат от огромно, непреодолимо влечение да пише, да пише безкрай. Богатството на неговите мисли потискаше мозъка му, образите ярко се възправяха в паметта му. Основният замисъл за изследване на човешките нрави му беше близък и ясен. Тези нощни часове на писателска работа в глухата Растопчинова библиотека бяха като вода, която утолява жаждата. От контраста на войната със загубата на личното щастие, от тежките и мъчителни мисли, че до вчера щастливият ден умира, се раждаше новото и ярко изживяване на прекрасния удовлетворяващ труд. Ясен ум, разбиране на нещата и характерите точно така, както учеше Хелвеций в трактата „За ума“ — това е най-добрият начин да намериш себе си в епохата. Това го радваше като някаква находка.

Бейл чувствуваше как се превръща от лекомислен драгунски офицер в човек, успял да се издигне над нивото на обикновеното разбиране на живота. Графиня Дарю му пише от Париж, че малкият Наполеон и малката Алина си купили морски свинчета и безгрижно се забавляват в детската стая. Ако тези деца знаеха какви големи свини, какви тъпи глави обкръжават сега в Москва техния любим „Китаец“, биха разбрали състоянието на по-големия си приятел.

„Абсолютно невъзможно е да разправиш някому от околните за литературната си работа, с никого не бива да споделиш плановете си за «История на живописата, нравите и енергията в Италия». Всички, като почнеш от генерал Дюма и свършиш с императора, за когото думата «идеолог» е равносилни на понятието дръвник и тъпак, може да ме осъдят и да ме заклеймят с презрение.“

„Плъховете скърцат със зъби и тичат по пода — помисли си изведнъж Бейл. — Но не, това не са плъхове, скърцането се чува досами вратата. Без съмнение така скърца цветният паркет в Растопчиновата зала.“ Бейл бързо затвори ръкописа и се доближи до вратата. Отвън се чу сподавен смях. Бейл рязко отвори вратата и видя човек, който току-що бе отскачил от ключалката. Зад него имаше група от дванадесетина офицери с разкопчани мундири. Всички с ръце на хълбоците и олюлявайки се, с висок смях на пресекулки прихнаха да се кикотят. С кашляне и запъване Марциал Дарю викаше:

— Умори ме! Кълна се в света Женевиева, умори ме! Кълна се в монахинята Анушка от Страстния манастир, умори ме!

Бейл отвори широко вратата и рече:

— Влезте! Какво сте застанали на прага?

— Я покажи къде си я скрил! — викаше Бюш. — Къде е твоята хубавица? Кого гъделичкаш нощем на кожения диван? Признай си, обеснико, или ще обърнем всичко наопаки.

— Хайде, не стойте на прага — каза Бейл. — Бога ми, този праг може да се прекрачи по-лесно от всеки друг. Действително вие сега доказайте, че има такива прагове за проумяване, каквито хора от вашата порода не могат да прекрачат.

— Охо! — извика Декардон. — Чувате ли! Той ни нарече глупаци. Явно нимфата е толкова хубава, че ревнивият Приап се страхува от нашите очи. Да си вървим, господа — обърна се той изведнъж.

— Кажи, че хлапето, което беше довел, е било сводник. Внимавай, Меркурий в любовта е близък на меркурий в кръвта.

Дали не трябва да ти изпратим щабния лекар? — викаше Бергоние.

Цялата група нахълта в стаята с песни и смях.

— Ще му докажем, че не само знаем да пием, но и да пеем — викаше Бюш. — За себе си мога да кажа, че съм пиян-залян и искам да му задигна хубавицата.

Мастилницата, свещниците с покапали свещи, опразнената и опушена стенна лампа — всичко свидетелствуваше, че този човек работи през нощите.

Декардон отново запя „Птичката отлитна“:

*Помами ме мене девойка на бряг!
Три дни без весла с лодка в бяг!*

Бергоние дойде до масата, отвори нахално зелената тетрадка. Прочете: „История на живописиста...“

— Чудовище — развика се той, — ти пилееш сладките нощни часове за тази глупост! Та ти знаеш, че казаците ще си чистят пушките с тази хартия, ако всичко продължи така както досега. Работата е спукана! — каза той и щракна с пръсти. — Хайде с нас да пиеш.

— Искам да спя — каза Бейл.

— Да спиш ли? Я остави това, по дяволите! — завика Бюш.

Никой не забеляза кога бе влязъл куриерът Броше. Като издебна момент, той подаде на Бейл кратко синьо донесение. Бейл го прочете. С мъка придаде на лицето си равнодушно изражение и каза:

— Приятели! Сега нямам време.

Един след друг офицерите си отидоха. Бейл се приближи до прозореца, отметна пердето и отскочи ужасен. Улиците, покривите на съседните къщи и до вчера още чернеещите се развалини на изгорелия квартал бяха бели. Беше паднал първият сух, дълбок сняг върху земята, замръзнала мигновено. Бейл отвори малкото прозорче. Рязък, режещ, страшно мразовит въздух го облъхна. Пресекна дишането му, както една вечер от вятъра в Сен Готар. Спусна пердето и случайно погледна капака на огледалното сандъче. Той самият беше бледен като сняг и

червените възпалени клепачи и уморените му очи не го погледнаха никак весело.

След един час той беше вече при генерала. Дюма кашляше, кашляше със сълзи. Когато влезе Бейл, той се караше на кочияша с такива изрази, с каквито кочияшът едва ли някога беше се разправял с някого. При конете водата беше замръзнала и те напразно пъхаха муцуни в дървените качета.

— Кой ли е очаквал този проклет сняг, ваше превъзходителство! — оправдаваше се кочияшът.

Дюма кашляше, тупаше с крака и махаше с ръце като вятърна мелница. Успокои се, когато погледна Бейл. Гладко обръснат, елегантно облечен, с шпага и в пълна форма Бейл стоеше с малката зелена кожена папка в ръка, готов за доклад.

— Да, приятелю — обърна се към него Дюма, — предстои ви тежка задача. Излезте, моля — обърна се Дюма към всички, които бяха в стаята.

Писарят сви рамене с досада, взе със зъби тетрадката, под мишница грамадния кавалерийски регистър, шишето с мастило, чашката с пясък и отиде в съседната стая.

Когато кабинетът на главния интендант на армията се изпразни, Дюма продума:

— И така, вие вземате в куфара три милиона руски рубли. Ще пътувате по Калужкия път, ако се окаже, че е възможно. Вие имате чудесна памет. Сега ще прочетете най-важните пунктове на комуникацията. Не ще ви позволя да ги запишете, защото ще бъде неприятно да предадем на русите подобен списък, ако ви застигне казашки куршум. Ако стане невъзможно да се движите по Калужкия път, ще се отбиете по Смоленското шосе.

Дюма разпери ръце.

— Миличък, извинете ме, не съм го измислил аз. Най-напред маршалът спомена вашето име пред императора. Негово величество кимна и каза: „Спомням си. Аудиторът, който в Брауншвайг събра два милиона контрибуция повече. Юначага! Нека замине.“

Бейл трепна.

— Както виждате — продължаваше Дюма, — съвсем не съм склонен да гледам оптимистично на положението. Може да ви счупят главата, а мене ми е много мъчно да се разделя с вас. Всички други са

много лекомислени и безгрижни, а вие сте весел, пъргав човек, знаете дяволски математиката. Е, добре — каза той, като сам се подканяше да бърза, — стига думи, да преминем към работата.

„Кога най-после този дявол ще спре да мели?“ — мислеше си Бейл.

— Вие разбирате, че работата ни е спукана. Царят мълчи. Пращаха Лористон при този стар глупак Кутузов. Той не го приел. През вратата просто казал, че нямам пълномощия. От Москва остана една трета, от армията остана една трета. Конете ни мрат като мухи, а отгоре на това и този проклет сняг. Едва днес императорът се отказа от похода срещу Петербург. Ето ви едрите обстоятелства! А сега ето ви и малките обстоятелства: необходими са десетки хиляди квинтали ечемик, овес, слама, сено; необходими са десетки хиляди глави добитък, трябва хляб. Възложена ви е почетна задача (Дюма стана) да подсигурите армията, поне западните корпуси. В донесението вие имате всички цифри. Ако не стигнат парите, телеграфирайте по моя шифър от първия семафор. Ето ви пропуск.

Той даде на Бейл костена значка, която му осигуряваше пропуск за хелиографа.

— Обещавам ви Синия кръст при сполука и тридесет панихиди при смърт. На ваше разположение е ескорт от драгуни — почти половин ескадрон. Достатъчно ви е за реквизиция. Имате и три покрити шейни. Наредете да предадат багажа ви в моя личен обоз. Ако стигна до Париж, гарантирам ви, че и той ще пристигне. Миличък, не вземайте много багаж със себе си.

— Слушам, генерале! — отвърна Бейл. — Задачата ми е ясна. Всичко ще бъде изпълнено. Имам една молба към вас. Ето едно писмо за Париж. Поставете го във ваш плик и заповядайте да го изпратят с първия куриер.

— Добре, добре — бързо закима Дюма и позвъни.

Дюма извика Броше и му предаде писмото на Бейл.

— В плик с интендантски печат! Кога заминавате?

— На седемнадесети октомври, генерале — отговори Броше.

— Не е ли късно? — запита Дюма Бейл.

— Не — отвърна Бейл. — А аз кога да замина?

— В разпореждането е казано — на шестнадесети.

Генералът му протегна ръка. Бейл излезе.

„Защо ме излъга? — помисли си Бейл, като прехвърляше през ума си всичко, което чу от генерал Дюма. — Знаем, че Кутузов е приел Лористон, че Лористон се е ужасил от думите на Кутузов: *Войната едва сега започва...* Значи, императорът бяга от Москва... Тази страна не склони глава пред нас!“

Студът щипе бузите. Растопчиновата покрита шейна е измъкната от навеса.

— Навсякъде ли има дълбок сняг? — пита Бейл.

— Дълбок е — отвръща гидът, докато затяга подпругата. — А ако се разтопи, ще намерим каляска. Разчитайте на мене, господин директоре, аз познавам този край.

— Колко разузнавачи има в отряда? — запитва Бейл.

— Заедно с мене четирима. Петнадесетте фуражири също отлично познават местността. Двама руси от онези, които са скарани с правителството, пътуват с нас.

ЕЛЕНА ВИГАНО

Бейл поклати глава.

— О, те са отдавнашни наши приятели. Участвували са вече в четири похода. Началникът ни знае да подбира хората си.

„Изглежда, всичко е наред. Далечен път, студено сиво небе, пътнически шинел, топла шапка с пискюл. Кой знае какво ме чака. Но съществува дългът, има голяма работа, която ме освобождава от вчерашната мъка. Животът е хубав! Труд, ясен ум и разбиране — това са удоволствия, които никой не може да ми отнеме. Възможна е и смърт. Но още не е дошла. А когато тя ме изтръгне, няма какво да се страхувам от смъртта и да съжалявам за живота. И така, да живея животът!“

Мразът, сухият сняг и сковането на Москва река в лед съвпаднаха в един и същи ден. На третия ден, когато ледът смени доскорощния пожар, в армията започнаха тежки заболявания.

В една селска къща Бейл топлеше вкочанените си ръце и пишеше на парче хартия с молив:

Скъпа приятелко, не зная ще стигне ли това мое писмо до вас, но изглежда, ще ме задмине по пътя и ще бъде в Париж малко по-рано. Може би вие скоро ще седите, поставила крака на мината, както често правехте това на улица Бак в Париж, и ще си спомняте за Русия. Безрезултатно ви търсех в Москва. Не съм уверен, че ще ви видя във Франция. Искан ми се да зная със сигурност дали Рус е изпълнил молбата ми и дали вие сте приели да бъдете след мене стопанка в моята квартира на улица Новолуксембургска № 3. Разполагайте с всички мои вещи като с ваши. Никой не ще ви безпокои. Войната, изглежда, съвсем ме е променила след всичко онова толкова възвишено и печално, което преживях в Русия.

Едва ли ще познаете вашия
А. Б.

Бейл сгъна писмото и го сложи под маншета, в широкия подгъв на велурената ръкавица. След минута конете разбиваха снега и

препуснаха по пустото поле. Пътуването продължаваше вече трети ден. Най-близкият френски пост трябваше да съвпадне по маршрут с пътя на Броше. Бейл още отдалече, когато излезе на края на гората, почувствува, че нещо не е в ред. Зоркото му око съзря изгоряла къща, острият му слух долови далечен изстрел. Френският пост не съществуваше. Като взе кон от един драгун, Бейл свали полушубката, с която беше сменил неудобния шинел, и яздешком се насочи натам, където по негово мнение трябваше да бъде Броше. Опожарената къща на лесничея беше единственото доказателство, че картата на френския щаб беше вярна. Явно постът беше унищожен от случаен набег на партизани. Като отиде напред до рядката горичка, Бейл видя два трупа и умиращ кон. Малко по-нататък — обърната шейна. Той скочи от коня, приближи до убитите. Броше лежеше с разсечено рамо в една пряспа. Снегът беше утъпкан. До тялото на изстиналия куриер лежеше неговият ординарец с разбит череп и окървавена длан. И двамата бяха вече вледенени. В обърнатата шейна никаква следа от багажа.

Бейл се готвеше да възседне коня, когато внезапно проеча наблизко къс изстрел и куршумът изсвистя почти край ухото му. В бързината, като се хвана за ухото, изпусна ръкавицата с писмото. Забравил писмото, той мислеше само за ръкавицата. Върна се при драгуните, загърна се, седна в шейната и заповтаря:

— Евтино се измъкнах, но ръката ми мръзне, а това е писателска ръка. Какво ще стане, Франсоа, ако замръзне?

— Вие хвърлихте ръкавицата като предизвикателство срещу бога, господине! Внимавайте, лошо ви чака — отвърна слугата, станал му приятел.

— Драги ми, единственото оправдание за бога е, че той не съществува.

ПЪРВА ЧАСТ

ПЪРВА ГЛАВА

През декември 1812 година в едно ранно утро поручикът от Ахтирския полк княз Ширханов влизаше в канцеларията на новгородското имение в Грузино на генерал Аракчеев с малка чанта от зелена марокенова кожа, запечатана по шнуровете с висящи, восъчни печати. Пуснат веднага вътре във вилата, поручикът, даде на графа пакета с надпис: „По височайша заповед“.

След четиридесет и пет минути Аракчеев, пресипнал и кашлящ, повика пратеника при себе си и с гъгнив глас му каза:

— Знам, миличък, знам. Царят ми е говорил. Само че аз и на руски чета зле, мили мой, а пък тези французи такива неща са натъпкали в чантата си, че и дяволът ще се препъне. Ама ти сними шинела, сядай и изпиши всичко това. Докат го не изпишеш, оттуканка в Питербурх няма да заминеш.

Поручикът безмълвно се подчини, макар че заповедта на свирепия артилерийски генерал съкращаваше и без това малкото дни на свиждането му с неговите близки.

В отворената чанта се намериха френските донесения на министъра Дарю, на главния интендант Дюма и няколко частни писма, попаднали по изключение, очевидно по застъпничество, в извънредно важния пакет на официалната императорска поща, заловена от руските войски в боя при Красное на 5 ноември. Младежът подреди материалите според тяхната важност, подготви гъши пера, отвори желязна мастилница. Едва започна да пише и отново влезе генералът.

Като се разходи из стаята три-четири пъти, той каза на поручика:

— Виж какво, младежо, ти зле знаеш устава. Във войнишката кухня не викат „мирно“. Пък ти, дошъл тук по височайша заповед, заставащ во фронт всеки път, когато влизам в стаята. Виж, да не забравя: я започни ти от онзи документ, дето французите ни готвят бунт.

Отговорил по военному, поручикът постави отпреде си ръкописа на грамадния меморандум, посветен на въпроса доколко едно въстание на селското население против помещическа Русия може да

съдействува за успехите на френското оръжие. От този документ проличаваше, че още в началото на войната, непосредствено пред Витебск, Наполеон беше възложил на най-опитните си политически агенти да проучат въпроса доколко е революционно руското селячество. Меморандумът привеждаше диаметрално противоположни мнения по този повод.

Някой си Льовен, син на фабрикант, политически агент на Наполеон, донасяше, че на селяните може да се въздействува само в отделни богати райони, но че изобщо потиснатото и поробено селячество не е в състояние „да даде ухо на гласа на свободата и цивилизацията, който звучи в грохота на френските победоносни оръдия“.

Същият този агент предаваше едно умно свое наблюдение, че най-достъпните за агитацията на френските якобинци селяни не са нищо друго, а нарочно оставени от руското правителство в заетите местности шпиони.

Друг френски агент, чието име не беше споменато, напротив, говореше с голям ентузиазъм, че е възможно общо въстание. Точно посочваше четиристотин двадесет и девет писма, получени в разни щабове и адресирани до Наполеон. Той описваше тези хартийки — жълти и сини, изпъстрени с неравни редовце, в които се редуваха отличен канцеларски почерк и „бързопис, наследен от XVII век“. В тези писма се казваше, че в Русия не може да се диша, че хората гинат и в мирно време като на война по цели семейства и села, че със селяните търгуват на едро и на дребно като с добитък, разделяйки роднини, съединявайки това, което не може да се съедини. Незнайни хора предлагаша на Бонапарт да им определи място и време; обещаваха да дойдат при него като началници на партизански отряди, ако той премахне робството; обещаваха да направят въстанието общо. В две писма се казваше, че лично пишещите, изпитали нечуван тормоз, не са забравили какво са видели на младини отвъд Алпите, където били изпратени с войските на Суворов.

„И хората живеят по-добре там — пишат те. — И по-свободно се диша: не навсякъде, значи, има роби.“

Колкото по-нататък четеше поручикът, толкова повече усещаше как губи почва под краката си и пред очите му се носи някаква мъгла. Той си припомни как дядо му преби до припадък един такъв Суворов

войник и го изпрати в наказателен батальон. Поразиха го обаче заключителните редове на документа: „От разпитаните партизани нито един не потвърди тези подмятания. Явно е, че този народ, ако се освободи от помещиците, ще стане двойно по-страшен за всяка чужда армия, нахлула в пределите на Русия...“

Пак влезе Аракчеев, изгледа презрително поручика с безжизнен поглед, разходи се из стаята, като накуцваше с отекия си крак и разтриваше бедрото си с ръка, и каза начумерено:

— Виж какво, княже, нямам време да се занимавам с тебе сега; от стаята няма да излизаш; когато свършиш материала, предай го на Настенка, аз ще го прочета. — И без да му остави време за отговор, изчезна.

Поручикът набързо превеждаше с изкусни руски изрази тежките френски конструкции на меморандума, като вземаше вече четвърти лист хартия голям формат. От по-нататъшното изложение ставаше ясно, че Наполеон беше отхвърлил всички предложения. Авторите на две от тези писма бяха извикани в щаба на генерал Лавоазие и бяха разпитани от неговия адютант. Името на адютанта не се споменаваше, беше казано само, че е роднина на „заслужил генерал“, вандейски контрареволуционер. Френският аристократ се беше обидил от селяшката революционност и жестоко беше отмъстил на селяните: и двамата руски революционери бяха наказани със смърт.

Общото настроените на френските щабове беше такова, че император Наполеон се видя принуден да се откаже от своя курс към селска революция в Русия. Меморандумът твърдо и категорично подчертаваше, че „революцията и премахването на помещническото потисничество не само няма да осигурят успех на френското оръжие, но дори ще направят невъзможно оставането на чуждестранните войски в Русия“. Цитираха се мненията на адютантите от главния щаб и най-често на младия генерал Филип Сегюр:

„Имало е вече примери на варварска свобода у варварски народ. Превръщала се е в неудържима разюзданост. Ние сме виждали вече и няколко такива наши примери. Руските дворяни биха погинали от своите роби, както колонистите от негрите в Сан Доминго. Негово величество намира за угодно да се откаже от намерението да предизвика такова движение, което френската политика не ще бъде в състояние по-нататък да регулира, понеже то може и извън пределите

на Русия да разруши съюзите на правителствата и управляващите класи, на европейските нации.“

Същият граф Сегюр е писал, че „руските попове, офицерството и дворяните са успели така да наплашат селската маса с небивалици за страхотните френски зверства, за отровните съдини, от които хранят пленниците, за дяволските печати, с които погубват не само телата, но и душите, като ги обричат на вечни мъки, че тази агитация, която е била контраманевра на руските дворяни против император Наполеон, осуетила неговото споразумение с бунтарските организации в Русия“. Меморандумът описваше как руските помещици, отстъпвайки миля след миля, отвеждали след себе си навътре в страната своите крепостни, като унищожавали техните жалки жилища и стопанства и оставяли зад себе си и пред французите огромни пространства пожари, пустош и глад.

Меморандумът съвсем вярно отбелязваше, че руските дворяни са хвърлили на везните в жертва на войната съдбата на цялото трудово население на страната, че селянинът е също такъв враг на руския дворянин, какъвто е и Наполеон, че воювайки с Наполеон, руското правителство същевременно се стреми да обезглави и унищожи организацията на своите крепостни, които започват с гладна стачка и завършват с избиване на помещици. Цитираха се думите на граф Сегюр: „Това велико решение на руското дворянство е насочено колкото против правителството на ваше величество, толкова и против неговите собствени крепостни, защото войната на императорите и кралете се е превърнала вече в класова война, във война партийна, религиозна, национална. С една дума, това вече не е една, а няколко войни наведнъж.“

Поручикът не разбираше добре смисъла на това, което четеше. Неговите представи за френската войска съвсем не отговаряха на официалното донесение на смоленския поп, който докладвал на Наполеон как могат да се опазят черквите от пожар.

Излиза, че случаите, когато поповете не са предизвиквали пожари, за да обвинят във вандалство французите, победителите не са и помислили да подпалват черквите. Смоленският поп не подпалвал черквите, за да хвърля вината върху французите, а организирал в черквите трапезарии и настанявал в тях граждани и бежанци селяни, останали без подслон. В проповедите си този свещеник приканвал

населението към спокойствие и твърдял, че политическата свада между двамата императори не трябва да скарва народите и че „французите съвсем не убиват деца и не се хранят с човешко месо, както казвал от амвона смоленският архиерейски наместник“.

Поручикът прочете на това място бележката с молив на полето. Почеркът му беше познат. Нима държавният канцлер е успял да прочете и този документ? „При първа възможност попът да се намери и доведе при коменданта на Петропавловската крепост. Лишаване от сан.“

Поручикът внимателно пренесе: „На оригинала собственоръчна резолюция на негово сиятелство държавния канцлер...“ И в същия миг се замисли: „Шегува ли се, или не се шегува графчето? Да преведа ли канцлеровите думи на руски език? Ами ако това не е позволено?“

В тази минута зад него леко скръцна подът. Поручикът се обърна. Усмивната, румена, с навита на хартийки коса и с огромен персийски шал, пред него стоеше Настенка.

— Княженце, вие наскоро ли сте дошли от армията? Множко ли страшно беше, когато ловяхте французина край Москва? — запита тя превзето, с просташка скороговорка.

Поручикът за първи път беше в Грузино. Изтеглен по ходатайство от действащата армия и заради своята мълчаливост и владенето на чужди езици назначен за поръчения във връзка с поверителните служби в Министерството на външните работи, той току-що беше поел новата си служба. Сега изпълняваше второ или трето поръчение за преглеждане на иззета от французите кореспонденция. Зелената марокенова чанта с буквата „N“ и лавров венец, взета в бой край Красное, поради прекъсване на френската комуникация, лежеше пред него на масата, напомняйки му за кървавото произшествие: обърнатата в крайпътния ров шейна, изплашените коне, които късаха амуницията, императорският куриер с енотова шуба върху окъсан мундир, който се стараяше да захвърли подалече в калта край пътя тази чанта, и калмикът казак с разногледи очи, разсичащ с жесток удар калпака и главата на французина. „Всичко това беше така неотдавна — мислеше си поручикът. — Не се знае какво ще бъде занапред. А ето сега тази силно затоплена стая с румената, неграмотна хитра жена, която в никакъв случай не трябва да оскърбиш с груба дума, на която ми е наредено да предам документи с

извънредно голямо значение и с която просто не знаеш как да се държиш. И колко неприятно е, че царят разреши на този проклет Аракчеев да си отиде за три дни в имението поради заболяване, а, казват, че просто защото пак са се скарали. За два месеца съсипаха шест куриера и толкова коня.“

— Тъй вярно, наскоро съм дошъл от армията, госпожо.

— Я недей ме нарича госпожа. Аз съм проста и обичам красивите господа офицери. А успееш ли да ми се харесаш, и графчето ще те зачете.

С тези думи тя бързо приседна на ръчката на креслото, настани в него поручика и като сложи ръка на рамото му, каза: — Хайде, чети какво е написано тук.

ВТОРА ГЛАВА

Поручикът прехвърли набързо документите, наслуки спря на един въззелен лист голям формат и зачете:

Москва, 15 октомври 1812 г.

До Господин Рус, старши секретар на господин Делош, нотариус, улица Хелвеция № 57, Париж

Имате ли вие, господине, случайно известия за госпожа Баскова? Същия ден, когато влязохме в Москва, аз намерих за необходимо да напусна поста си. Тичах из московските улици, вмъквах се с тревога в горящите къщи — напразно се мъчех да издиря Баскова. Не я намерих. И едва след три-четири дена, когато случайно срещнах един познат — именно арфиста Август Фесел, узнах от него, че малко преди нашето влизане тя е заминала за Санкт Петербург, че това заминаване довело до почти пълно скъсване с нейния мъж, че тя била бременна и поради заболяване на очите носела зелени очила, че нейният мъж, уродлив дребосък и сантиментален съпруг, е жесток ревнивец. Фесел ми съобщи още предположението си, че Баскова има малко пари, едва колкото да замине за Франция. Той разправя, че Басков е грозен и съвсем не е толкова богат, както казваха. Уви, всичко това не са утешителни сведения! Впрочем може би Фесел лично има зъб на Басков. Аз мислех, че нашата взаимна дружба и приятелско чувство към Баскова ме задължаваха да събера тези печални сведения. Мъчно може да си представи човек по-непреодолимо разстояние от разстоянието между Петербург и Москва в днешно време. Ако тя е успяла да го преодолее, то едно ново пътуване от Петербург до Париж ще бъде пряко силите ѝ и, струва ми се, че тя ще остане в Санкт Петербург. Но как ще се отнесе тя към мъжа си и каква съдба ще сполети този съпруг сред всички сегашни

пертурбации? Вие вероятно много по-рано от мене ще научите за всичко това. Ще бъдете ли така добър да ми съобщите, в случай че добиете някакви известия? А ако тя пристигне в Париж, нека отиде направо в моята квартира № 3 на Новолуксембургска улица. В какъв възторг бих бил аз тогава! Ще бъдете ли така добър да ѝ съобщите всичко това и да ѝ помогнете да се настани у мене? Що се отнася до приложените тук писма, вие трябва да проявите любезност към мене и да ги предадете на Маршал (къщата Елбех, площад Карусел). Той е частният секретар на граф Дарю.

Извинете ме за зачеркванията и лошия почерк, пиша ви късно след полунощ, страшно бързам и често прекъсвам това писмо, понеже диктувам едновременно на пет-шест военни писари служебни неща при светлината на лоена угарка в Кремълския дворец. Приемете уверенията ми в моето изключително към вас уважение.

Анри Бейл

P. S. Моля госпожа Морис, портиерката на дом № 3 на Новолуксембургска улица, да отключи моята квартира за Баскова, която ще се настани там, ако само сметне, че това жилище е подходящо.

Като свърши четенето на писмото, младежът се опита с предпазливо движение да освободи рамото си, но ръката на Настенка го държеше здраво.

— Я ги вижте тия французи! Сигурно и в Москва е дошъл, за да търси своята Маланя. Не е шега това — да търси игла в купа сено — рече Настася, сякаш не забелязваше движенията на поручика.

Ширханов се чувствуваше все по-неловко и по-неловко. Настенка бързо обви шията му, целуна го по бузата, скочи от креслото и излезе.

Като се съвзе от смущението и не знаеше какво да мисли, фронтният поручик се почувствува объркан и сравняваше това усещане с онези впечатления, които наскоро беше изпитвал: може би някакъв срам след неизбежно отстъпление пред врага или някаква

неясна тревога, каквато обхваща войника, попаднал в непознатата местност. Той позасука едва наболите си руси мустаци, оглади с ръка книжата пред себе си и се размисли как е могла цялата тази купчина да попадне в една чанта. Очевидно меморандумът за подготовка на въстание не е могъл да бъде изпратен по Смоленския път заедно с частни писма, подобни на прочетеното, значи, при съставянето на описа този материал трябва да се раздели.

Поручикът знаеше, че цялата заловена френска поща по височайша повеля отива за преглед у генерал Аракчеев. Същевременно той беше чувал за щабните петербургски интриги, свързани с преминаването на тази кореспонденция през ръцете на чиновниците на държавния канцлер. Учудваше го и извънредната небрежност на такъв опитен служител, какъвто беше Аракчеев. Поручикът съжеляваше, че не се беше досетил да запита своевременно как обикновено минават такива доклади при графа. Сега този тридневен арест с неочакваната намеса на крепостната любовница в политическите работи започна да му се рисува в мрачни багри. Явно цялото произшествие се дължи само на случайния престой на Аракчеев в Грузино, а в Петербург това не би се случило.

Беше вече късно след пладне. Поручикът беше изгладнял, очите му се бяха уморили от четене. Като се стараеше да не вдига шум, под тихия звън на шпорите той закрачи из стаята, ядосван от скърцането на дългите подови дъски. Пред прозорците унило се очертаваха заскрежени дървета на фона на сивкаво-червено небе. Слънцето като червено кълбо гледаше през завеси от облаци. Мислите на поручика бяха далече. Привиждаха му се парижките улици, познати му отпреди три години, когато и помен нямаше за някаква война с французите, спомняше си за артиста Таркини, тенор от парижката опера, болнав и слаб. Намериха го в Москва след бягството на французите. Преди три години поручикът го беше слушал в Париж. Явно е бил в състава на постоянната трупа от операта, която съпровождаше щаба на Наполеон и беше с него в Москва. „Но откъде пък този спомен? А, ето какво беше: името на този артист се мярна в едно от писмата на масата.“ Поручикът зачете това писмо. Поразиха го еднаквите изрази, еднаквите мисли и колкото повече се задълбочаваше в четенето, толкова повече го смайваше приликата на почерка с почерка на писмото, което прочете гласно по неочакваното искане на Настася. Без

да го дочете докрай, той погледна подписа. Вместо *Анри Бейл* беше написано *Сушвор*, а пък без съмнение двете писма са били написани от един и същи човек.

„Явно той е таен агент — помисли си поручикът — или просто аз не разпознавам добре хорските почерци. Чудно е все пак, че един и същи човек се представя с различни имена в писма от съвсем частен характер.“

Заинтригуван от тази загадъчност, поручикът заразглежда по-нататък кореспонденцията. Ето и последното писмо — жалко парче гербова хартия, сгънато на четири, малко скъсано отгоре, с размазано мастило. На плика с интендантски печат на „Голямата армия“ имаше надпис:

„За господин Керубин Бейл. Улица Бон. Гренобъл.“

Младежът зачете:

Удаде ми се да се възползувам, драги татко, от този рядък случай, за да мога да ти пиша оттука писмо. Получих от господин Жоли едно писмо по спешност, с което ме уведомява за преписката си с тебе. Моля те, ускори тези работи, за да имам поне малко успех след огромната загуба на сили и крайната умора, която ме потиска от момента на заминаването от Москва, 16 октомври. На тръгване разпилях всичкото си имущество, всичките си запаси; осемнадесет дена живях, като се хранех с невъзможния войнишки хляб и вода, което все пак ми струваше четири франка дневно. По-голямата част от армията е снабдена с продоволствие. Ако писмата ми са стигнали до тебе, то ти знаеш, че сега съм назначен за главен директор на армейското снабдяване. Тази длъжност ми дава пълна свобода на движение. Утре заминавам за Орша, по пътя към Минск. Ще бъда на осемнадесет мили в тила на армията. Здрав съм напълно, но съм изнурен и умирам от умора. По пътя бях болен. Ако негово величество ме направи барон, тази титла няма да бъде крадена. Гаетан е уморен, но е здрав като мене. Хиляди поздрави на цялото ни семейство.

Писмото беше със същия почерк. Адресирано до господин Бейл, а подписано: *Шарл Шомет*.

Кой е този странен човек — Бейл, Сушвор или Шомет?

Един Шомет фигурираше в списъците на министъра на външните работи във Франция. Но писмото е адресирано до Бейл.

Е да, разбира се, това е действителното фамилно име на французина, а онзи Шомет се пише другояче и живее сега, изглежда, на Балканите.

„Моята служба ме задължава да дам разяснение на началството по тази работа — мислеше си поручикът. — А какво разяснение би могло да се даде? Ако отговоря писмено, че писмата са частни и за графа нямат никакво особено значение, той, току-виж, ме запитал: «А как така ти не разпозна главния интендант на френското снабдяване?» Щом като има много фалшиви имена, значи, той е бил на поверителна служба или, още по-лошо, масон или мартинист като онзи Верешчагин, за когото разправяше Растопчин и който беше вдигал бунт в Москва.“

Мислите на поручика се объркваха. Сред всичките затруднения, които изникваха в новата му служба, най-много го тормозеше и мъчеше необходимостта да отгатва мислите на началството. Той се сърдеше на леля си, задето го изтегли с ходатайство от действащата армия и го нареди на канцеларска служба. И всичко това, за да не скучае и да не се измъчва повече хубавичката Наташа Шчербанова, неговата годеница. Веднага щом свърши войната, ще отидат на село, там ще се венчаят в селската черква и ще започнат спокоен живот. Но сега трябва да работи, да работи...

Преписвайки документ след документ, той правеше отделни бележки и към документите № 214 и № 215 написа: „Частни писма на главния интендант на Смоленски окръг, чиновника и военния комисар Анри Бейл. Поменатият Бейл, изглежда, е назначен за поверителни поръчения при министъра — секретар на Наполеон Буонапарт, и поради това води своята частна преписка под различни имена, което проличава от приликата както на кореспонденцията, така и на подписите с ръка на поменатия Бейл, а също така и от адресираната под чуждо име кореспонденция до гражданина Керубин Бейл, когото споменатият кореспондент, макар че се подписва с името Шомет, нарича все пак свой баща.“

Влезе старец, накичен с кръстове и медали, с валенки и износен мундир.

— Негово сиятелство наредиха на ваше сиятелство да се храни — продума той, покри една малка масичка наблизко със салфетка и излезе. След малко се върна с поднос, на който имаше съомга, солени краставички, рибена чорба, от която се дигаше пара, и шише пиперлия водка. Поручикът не чака дълго да го канят.

— Наредено беше да оставя водчицата на ваше сиятелство — каза слугата на Аракчеев, когато пак влезе, за да разтреби масата.

— Хей, я слушай! Как се казваш? — обърна се към него поручикът.

— Фьодоров, ваше сиятелство — каза старецът, като се изпъна и загледа по военному право в лицето поручика.

— Виж какво, Фьодоров: доложи за мен на генерала, когато се върне.

— Не ми е наредено да докладвам за никого, ваше сиятелство.

— Нима генералът не е излизал?

— Съвсем не, ваше сиятелство.

— Тогава, значи, генералът е у дома си?

— Съвсем не, ваше сиятелство.

Префинена хитрост сияеше от лицето на стареца.

Младият княз отново се почувствува неудобно в това странно усамотено жилище на Аракчеев. Той никога не отдаваше значение на всичко онова, което слушаше в полка за начина на живот на артилерийския генерал. Поразяваше го само едно: странната, неподходяща за характера на цар Александър привързаност към този упорит и своенравен службаш с гъгнив глас, щръкнали червени уши и оловни очи, прилични на копчета. Генералът се старееше да подражава на Суворов с известна преднамерена простота, с липсата на парадност. Поручикът помнеше как веднъж в свитата на Александър I сред великолепните тоалети и пъстрите мундири умишлено се открояваше със своята сивичка куртка Аракчеев, повече наподобяващ слуга от кадетски корпус, отколкото властен инспектор от артилерията, един от любимците на царя: на сивата куртка нямаше никакви други украшения освен овалния портрет на Павел I от емайл и обсипан с брилянти. Тънък политически намек! Скромност на „предания без

ласкателство“ генерал, вечно укоряващ цар Адександър Павлович с образа на Павел I, убит с мълчаливото съгласие на сина си.

Всички тези мисли се преплитаха в главата на поручика. Несвикнал с алкохола, три чаши водка го направиха разсеян. Той се приближи до прозореца и погледна към задния двор на Аракчеевото имение. Конярят чистеше конете. Това беше отбраната Аракчеева тройка; дребните, но яки кончета цвилеха, като се хапеха по холките. Конярят почти се пъхаше под корема на коня, хващаше крака между коленете си и четкаше копитото. Явно някой се готвеше да заминава. Малката покрита шейна беше изведена сред двора, но портата още беше затворена. Падаше здрач. В стаята отдавна се беше стъмнило. Невъзможно беше да работи. Очите му не различаваха нито една буква. Като остави книгата на масата, поручикът излезе от стаята, тръгна по коридора и повика Фьодоров. Никой не се обади. Той продължи натам, където според него трябваше да е стаята на слугите, блъсна вратата и влезе в преддверието. Следващата врата, обшита с кече, също не беше затворена. Поручикът дръпна дръжката, попадна сред кълба снежна пара и излезе в градината. Застанал без шапка, поемайки с удоволствие студения въздух, той се съвземаше след обърканите и уморителни впечатления от последните дни и особено след предизвиканите от странния начин на живот в Грузино недоумения. Тръгна по покритата с лек сняг пътечка и се огледа. Беше учуден от бедната и безвкусна уредба на графския двор. Ниски, правоъгълни, измазани и боядисани в розов цвят постройки; прозорци без первази; всичко построено едно до друго по височина; пътечките в градината такива, колкото да мине само един човек.

Ширханов вървеше тихичко. Снегът лепнеше по шпорите му.

Покрай неугледна ваза върху ниска поставка той влезе в градината и пак се върна към преддверието. Досами вратата дочу иззад ъгъла разговор:

— А ако ти не се согласиш, Настася Фьодоровна ще заповяда да те набият в мазето както миналата неделя. Шестдесет удара, а може дори и седемдесет да отнесеш.

— Моля ви се, Василий Кирилович, не мога!

— Щом не можеш, ще бъде, както се каза.

Скъръцане на кавалерийски ботуши по снега прекрати разговора. Поручикът отново влезе в стаята. На масата вече горяха свещи в два

големи свещника. До шишето с водка беше поставено парче кравай за закуска. Княз Ширханов се зае с работата. Писа продължително и забравил всякаква сдържаност, често надигаше шишето с водка.

Почувствувал умора, поручикът изпи няколко чашки една след друга и тъжно отпусна глава на масата. Пред очите му подскачаха редовете френски текст. Като подостри перото с голямо усилие, той продължи да превежда:

Уважаема госпожо!

Приемете израза на моя възторг от вашето известие, че малката Алина и малкият Наполеон са си купили за игра великолепни морски свинчета; цяла Москва приказва за тази дошла от Париж новина! Бих искал лично, разбира се, да поздравя децата с тази придобивка, първо, защото аз самият съм бил сред обитателите на скъпия на сърцето ми Башвилски замък, и второ, защото, когато получите моето писмо, децата и вие сигурно ще оплаквате смъртта на великолепните зверчета. Тези свинчета, или по-точно свини, сред които живея аз сега, представляват образци същества от съвсем друга порода. С изключение на дваматрима събеседници, всички други могат да говорят само на най-трудни теми, като си дават вид на извънредно сериозни, и с безкрайно задълбочаване на въпроси, които не изискват повече от десет минути обсъждане. Впрочем всичко се развива доста гладко. Ние съвсем сме лишени от женско общество едва ли не от последните ни срещи с полските пощальонки. Утешаваме се, че сме станали много добри познавачи, почти специалисти по пожарно дело. Ако знаехте колко комични изглеждаха нашите светкавични прехвърляния от горящите здания в квартали, незасегнати от пожара, още през първите нощи след влизането ни в Москва! За вас, уважаема госпожо, това едва ли е голяма новина: в Париж вероятно говорят за тези произшествия толкова много, че вие не по-зле от нас си представяте картината на горящата Москва. Вероятно на вас ви е известно от куриерите, които ви донасят

кореспонденцията, че Москва — досега непознат за Европа град — има шестстотин или дори осемстотин дворци, чиято красота превъзхожда всичко, което Париж познава. Всичко е било предвидено за един живот в извънредно охолство. Великолепна и елегантна архитектура на сградите, ярки багри, най-хубави английски мебели, които украсяват стаите, изящни огледала, прелестни легла, дивани с най-разнообразни форми. Няма стая, в която да не можеш да се разположиш по четири или пет различни начина, от които всеки дава на обитателя пълно удобство и най-чаровен уют, съчетани тук със съвършена изящност. Само моята честита и благословена Италия със своите старинни дворци е пораждала у мене подобни впечатления. Но произходът на тази московска изисканост е съвсем друг. Руската власт е своеобразен вид източен деспотизъм. Управляващата върхушка от осемстотин или хиляда души има доход годишно от петстотин хиляди до милион и половина франка и стотици хиляди роби. Какво да правят с толкова пари? Да служат при двора? Когато някакъв, гвардейски сержант станал фаворит на императора, унижавал своите дворяни, изпращал на заточение в Сибир аристократи само за да конфискува за себе си великолепните коне и скъпите екипажи, собственост на заточените. Хората си устройвали хайка за щастие на измамната и неустойчива придворна почва сред този злочастен водовъртеж от събития. И ако съдим по техните дворци, в които ние сега се изреждаме да живеем най-много до тридесет и шест часа във всеки, може да видим, че техните стопани са бързали да вземат от този шеметен ход на придворните събития всичко, което са могли. За тях ненаситният царски разврат се е превръщал в дар на съдбата. И наистина, само Екатерина е успяла да създаде име на четиринадесет от най-знатните руски велможи. А сегашният граф Салтиков, у когото е на квартира нашият общ роднина, маршал Дарю, е истински, същински, безспорен братовчед на воюващия с нас император Александър.

Вие разбирате от това, че воюващият с нас император е гражданинът Салтиков и нищо повече: Александър Салтиков! И ето сега тези притежатели на изящни дворци се преместиха сами на по-ниски стъпала, след като се промени тяхното щастие. Колко бързо загубването на външното благополучие потопява в ужасяващо и отвратително варварство хора, толкова мили и изящни по външност! Уверявам ви, уважаема госпожо, че не бихте познали вече вашите доскорошни, толкова любезни руски приятели. Спомняте ли си един красавец, Аполон, както го нарекохте вие, когато танцувахте с него миналата зима? Знаете ли вие, че аз видях сега със собствените си очи как прекрасният Аполон се държеше като същински негодник и обиждаше вървящите след него в стаята разплакани две жени и три малки деца, от които най-голямото беше едно седемгодишно момиченце!

Кога ли отново ще бъда най-сетне във Виена, в приемната на херцогиня Луиза, далече от всички тези отвратителни диваци?! Устремявайки се към това щастие, утре заминавам за Смоленск, където съм назначен за главен директор на армейското снабдяване. Чуй ме, боже, и стори така, че отново да се намеря на Новолуксембургска улица № 3, откъдето до Башвил е само три часа и половина. Все още ли живеете в Башвилския замък? Спомням си, че възнамерявахте да го напуснете само при крайна нужда. Помните ли какво чудесно грозде поднасяха у вас на трапезата? Тази вечер генерал Ван Дедем, много любезен човек, изпрати на господин Дарю малка лоза в саксия. На това растенийце висяха три чепки грозде, два листа и пет-шест ластара. Това беше емблема на нашата немотия. Господин Дарю, весел и любезен както винаги, пожела всички да опитаме гроздето. Тези окаяни зрънца бяха същински оцет. Всичко това беше доста печално.

През свободното си време скитам да търся развлечения. Никакви няма тук и ето защо постоянно си мисля за Франция. Бъдете така добра, госпожо, предайте чувствата ми на уважение към княз дьо Плезанс. Мисля, че

вече се е завърнал от Бос. Не знам защо, но ми се струва, че сега у вас е госпожа N. Нека приеме моя поздрав! Наистина, изглежда, аз няма да изобретя друг начин да приветствувам мадемоазел Канлен и Полина: просто ще ги помоля, макар и нарядко, да си спомнят за мене, бедния скитник, в чиито предани чувства вие, госпожо, можете напълно да вярвате. Това е всичко! Струва ми се, няма нищо ново. Освен само кръстовете, получени от Селвен и Саниде. Моят генерал Дюма се отнася прекрасно към всички свои подчинени.

Анри Бейл

Кремъл, 16 октомври 1812 г.

Тъкмо когато дописа последния ред, поручикът забеляза, че една разтопила се свещ прокапа по свещника върху хартията. Той взе щипци и ножица с желязна кутийка на острията, срязва фитилите и оправя свещите. Тъмна нощ гледаше в прозорците. До разсъмване имаше още доста, а най-дългата свещ на свещника не беше по-дълга от третата висулчица на неговия адютантски акселбант. Младежът въпреки това реши да не спи и смело се зае да се пребори с останалата в шишето ракия. С неудоволствие почувствува, че сънят го оборва още повече. Думите „воюващият с нас император по презиме е Салтиков“ го бяха поразили с нечуваната си дързост.

„Да, този документ има извънредно поверително значение — мислеше си Ширханов. — Да можеше да ми падне този французин драскач, мюскаден! Бих му дал да разбере как ще се гаври той и ще клевети законни представители на властта! Естествено, когато някакъв си неродовит Буонапарт разтърсва Европа и сваля законните владетели, разбира се, че всеки Бейл може да си позволи да оскърбява светотатствено помазаника божи.“

Поручикът от Ахтирския хусарски полк разкопча светлосиния си мундир и се опита да направи няколко крачки из стаята. Шпорите неуверено и плахо задрънчаха и той се повали на кожения диван, като одраска с токовете си пода. В главата му се занизаха без ред видения — крилата на огромен аеростат, който той беше видял край Москва малко преди влизането на французите. Растопчин подготвяше този чудовищен балон под ръководството на един германски фойерверкер и

двама пиротехници. Според неговия замисъл този огромен балон с механически крила трябваше да се рее над френските войски, управляван от герой, избран по жребие, и да изхвърля от прикачения кош дъжд от огън и желязо над френските войници. Бяха приготвени вече грамадно количество ракети. Балонът се издигна, но маневрите с крилата не сполучиха. Поради невнимателно манипулиране балонът изгоря и се видяха принудени да се откажат от опита.

Но сега насън опитът прекрасно се осъществяваше. Хиляди остри стоманени стрели се сипеха над френската армия и оставяха огнени следи, подобни на опашки на комети. И ето че той, поручикът, управлява крилата, устремен да достигне проклетия французин Бейл и да му пробие главата заради дръзките думи. В ушите му чука: „... Салтиков, Салтиков.“ И все пак императрица Екатерина съвсем не е била целомъдрена Диана. Иначе би ли влизала тя така по ризка в стаята при офицер? А пък глупости говореха, че била стара. Тя е и румена, и раменете ѝ са гъвкави, и пламенно целува. И макар той да не е от прост род поручик, пък ѝ шепне на ухото съвсем неприлични, но много пламенни думи и я убеждава, че той „съвсем не е Салтиков“ и че тя „съвсем не трябваше да си избира такъв изрод с щръкнали уши, червен нос, безжизнени очи и пресипнал глас“. В горещата прегръдка той я убеждаваше да забегне оттука с него, понеже в края на краищата тя не ще види добро в това имение. Тя затиска с ръка устата му и нещо му шепне на ухото. Но какво — той просто не може да разбере, само дълго шепне нещо. А после започва някакво проточено и смътно време.

Поручикът с мъка вдига глава, отваря очи — чува, че подът скърца под нечии боси крака и вратата се затваря след излизаща жена. Той се събужда, скача от дивана. Под главата му вместо възглавница лежи грамадният том военен устав, а до дивана е паднало малко дантелено боне.

Слънцето още не беше изгряло. Разтърсвайки глава, поручикът се мъчеше да си припомни и да разбере какво става с него и къде се намира. На немногобройните армейски гощавки той неведнъж си беше давал обещание да не пие. Как се случи всичко това с него? Но какво всъщност се беше случило? Той се наведе, грабна бонето и бързо го пъхна в зелената марокенова чанта.

Навън се чуваха отчаяни викове. Двама момци седяха на главата и краката на проснат върху дъска човек, а третият биеше лежащия с голям бодлив бич по гърба. Виковете скоро престанаха, някак си изведнаж пресекнаха, и старанието и точността на помешчикуването наказание поразиха поручика повече от когато и да било. Минутка покъсно ръката, вдигнала бича, се отпусна. Екзекуторът се отдалечи, като спокойно и лениво размахваше същата ръка, на чиято китка се люшкеше бичът. Двамата участници в екзекуцията се готвеха да станат също така равнодушно и лениво, без злоба и без жалост. Поручикът се наведе към прозореца и видя обикновени руски лица: голобрад момък, съвсем руса глава без шапка и разчорлен черен селянин с добродушно отпуснато лице. Поручикът си припомни онова, което беше чел през изтеклата нощ.

За него това бяха съвсем нови възгледи. Нито в пажеския корпус, нито в полка той беше чувал нещо подобно: дворци, които принадлежат на „щастливите хиляда“, и милиони такива като тези пред очите му сега.

И сякаш в отговор на мислите му от съседния прозорец се чу капризен женски глас:

— Ванка, Настася Фьодоровна заповяда да натъркате със сол изранения гръб на Федот.

ТРЕТА ГЛАВА

Въпреки предположенията на генерал Аракчеев Ширханов завърши работата си към пладне на следния ден и очакваше, че свирепият генерал ще го пусне да замине незабавно за Петербург.

Поручикът написа доста неясно „рапортченце“ за донесените на негова светлост документи, като се надяваше, че ще успее да направи крайното заключение от устното разпореждане на графа. Той вече си представяше петербургската среща с Наташа в малката къща край моста до Кронверкския парк, където заедно с леля му тя прекарваше последната седмица преди заминаването си за Воронежка губерния. Леля му, като го нареди на хубава — по нейно мнение — служба, бързо се приготвяше да замине за дома си, без да се отбива в разореното си имение край Москва.

В съседната стая се чуха стъпки и се разнесе скрибуцащият глас на Аракчеев:

— Да се затвори Федотка в Едикула. Настася Фьодоровна лично го е видяла да надзърта през прозореца на господин поручика.

С тези думи генералът влезе в стаята и се приближи до масата на Ширханов.

— Е, как върви работата, князче? — запита той снизходително.

— Имам чест да доложа на ваше сиятелство, че възложеното ми разтълкуване на доставените по височайше повеление за преглед от ваше сиятелство заловени френски частни и официални книжа е вече завършено от мене.

— А, браво, браво! Ненапразно ми казваха вчера за тебе, че си силен по чуждо четмо и писмо. Докладвай поред.

— Мога ли да запитам, ваше сиятелство?

— Е, какво има?

— Как ще заповядате, ваше сиятелство, от частните ли да почна или от щабните?

— Какво има в частните?

— Освен писмата на интендантския офицер Бейл до жената на френския министър Дарю, до неговия баща, до негови приятели, които

въпросният Бейл подписва с чужди имена, никакви други частни писма няма във френската чанта. Впрочем този интендант с прекалена дързост говори за особата на негово величество руския самодържец.

— Тъй, тъй — отвърна Аракчеев без каквото и да било възмущение и дори съвсем равнодушно, което учуди Ширханов.

Поручикът искаше да продължи доклада си, за да се похвали с тънкостта, с която разбира този Бейл с многото имена. Но като погледна лицето на Аракчеев, разбра, че това ще бъде напразно усилие. Аракчеев не отдаде никакво значение на неговото младежко усърдие. Поручикът се зае да докладва за донесенията на главния интендант на френската армия генерал Дюма.

Аракчеев слушаше невнимателно, като от време на време вмъкваше гъгниво отделни забележки:

— Днеска сме пети декември. Дали тоя глупак Чичагов няма да изтърве за втори път Буонапарт край Молодечна, както през ноември го изпусна на Березина?

Поручикът четеше донесенията на главния интендант на френската армия, че в Смоленск и Вилно има изобилие от запаси, че Литва и Северна Полша осигуряват добре положението на армейския тил и че единствената грижа остава генералите на негово величество да не разкъсват поради лични свади комуникациите, защото така унищожават всякаква възможност за планомерно снабдяване на авангардите на френската армия, като с нежеланието си да помогнат на своя съперник в съседния участък жертвуват хиляди френски граждани.

Докато четеше, поручикът си мислеше колко големи бяха грижите за изхранването на нищожните остатъци от армията на французите по пътя на отстъплението.

— Така, така — добавяше Аракчеев. — Останеха ли една година в Смоленск вместо похода към Москва, свършено беше с нас!

После, като се усети, че го слуша младши офицер, вдигна юмрука на лявата си ръка от масата, отиде настрана, седна на дивана и мълком продължи да слуша. Когато свърши четенето на доклада и обясненията към него, които засягаха интендантските въпроси, поручикът започна изложението на строго поверителния френски документ за политическото съдействие за победа на френското оръжие, като се организира въстание на селяните против техните помещици.

Уродливото лице на Аракчеев се покри със сини и лилави петна, ушите му почервеняха още повече, а тъмносивите му очи неочаквано запламтяха с такова злорадство, че поручикът едва не се запъна, когато четеше документа. Изведнъж Аракчеев ненадейно избухна. Той заговори, без да се обръща към някого, но стискаше пестник и нервно подръпваше темляка:

— Аха, казвах аз, че този клепоух семинарист не се занимава току-така с кодекса на Наполеон, че ненапрасно Сперански беше зает с този бунтовник! Ама аз сега ще го уловя още веднаж за същото! Да разбере, кучето му недно, каква пакост е сторило! Я, как я скроил! Това са негови измислици! Та нали той нашепваше на царя-император „да бъде неотлъчно при армията“. Да не бяхме Шишков, Балашов, пък и аз, верният му и предан раб Аракчеев, всичко щеше да бъде по волята му. Иди ти, царю-господарю, в армията, а ние в Питербурх ще заседаваме като якобински кабинет. Ето какво значи да окажеш доверие на един разночинец повече, отколкото на дворянството. Малко му е заточение, ще си спечели и каторга! Кой е храбрец?! Храбрец е Аракчеев! Дръзна послание до престола да прати. Съдбата на армията не е съдба на царя, а царят и без армия е всичко. Ето затова царят-император ми оказа своята монарша милост!

И изведнъж той млъкна и като втрени в поручика погасналите си тъмносиви очи, тихо и заплашително продума:

— Слушай, младежо, какво ще ти кажа: не развързвай езика си с непознати и си гледай службата. Една излишна дума, и ти отиде главата! Докато си жив, не ще се измъкнеш от казармата. Чак до Байкал ще те натикам.

После, след като надписа всички копия и направи бележки, без да спазва никакви правописни правила, каза на поручика:

— Да не си посмял да пътуваш с пощенска кола. До Питербурх ще смениш конете на две станции, ще ти се посочи с какво.

И Аракчеев излезе от стаята, без да остави на поручика време да се опомни.

Княз Ширханов събра документите и набързо ги напъха в чантата. Още не беше успял да затегне ремъка и задрънчаха подофицерски шпори, вратата на съседната стая се отвори, и мустакат военен куриер, отдавайки чест, зарева тръмовито:

— Имам чест да ви се представя, ваше високоблагородие?

Поручикът излезе след куриера, без да поправи обръщението му, и седна в шейната. Куриерът очука със сабята ботушите си, отърси снега и седна на капрата с кочияша.

Чу се подвикване и конете, потеглили дружно, бързо се понесоха по пътя, засипан със сняг.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Докато неопитният поручик, доведен от военния куриер в Петербург, седеше в ареста на комендантството поради изпратения със същия куриер поверителен плик от Аракчеев и се губеше в догадки за причините на този необясним арест, на шестстотин километра от Петербург, в град Вилно, ставаха събития от съвсем друг характер.

Безкрайна върволица шейни, каляски, покрити коли и фургони се точеха по улиците, където горяха огньове от цели камари конски тор, по трапища и криволици, от Остра Брама до Ковненските врати. На стената на Литовския замък беше залепен позив на временното правителство, назначено от французите.

С едри букви на полски и на френски беше напечатано:

„Две съединени руски армии — молдавската на генерал Чичагов и армията на генерал Витгенщайн — са разбити от френските войски при Борисов на Березина на 28 ноември.

Великата армия взе в това сражение дванадесет оръдия, осем знамена и щандарти, а също така девет-десет хиляди пленници.

Тъкмо днес през нашия град премина бързо адютантът на Ньовшателския дук — барон Монтескьо.

Той пътува за Париж.

Негово императорско величество Наполеон се намира в отлично здраве.“

Въпреки тази успокоителна вест, която противоречеше на действителността, градското население, чувствувайки, че е станало нещо лошо, тревожно поглеждаше непрестанния поток от хора, коне, коли, оръдия, фургони, устремили се на запад. Въпреки че четири улици извеждаха от града към Ковненския път, всичките тези неизброими вълни се сливаха в един поток и се стремяха да минат само през Ковненските врати. Край малките еврейски къщурки на кръстовището се бяха струпали грамади счупени каляски. Процепи, проврени през колела, стърчаха нагоре като ръце; тромави военни фургони на колела, покрити кола, смазана от оръдие, и до нея кон, със счупен крак задръстваха пътя. От другата страна на улицата малка

къща с ограда беше почти срутена от този поток. Във вътрешния двор струеше същата вълна, като трошеше огради и пробиваше лъкатушен канал, който излизаше на същия Ковненски път.

Беше деветият ден след невероятното преминаване на Наполеон през Березина, когато той, обкръжен от министрите си, даде заповед да се унищожат всички документи на армията, призна, че каузата е загубена, и офейка в Париж.

Сутринта на 7 декември същият онзи Анри Бейл, чиито писма преди два дена Аракчеев не дотам внимателно преглеждаше, влизаше заедно с братовчед си Гаетан Ганьон в кафенето на Оливиери. Бейл свали полушубката си, хвърли я на прозоречния перваз до една дървена масичка и поръча кафе и богата закуска.

Доста пълният и плещест някога Анри Бейл, участник в италианските походи на Бонапарт, сега беше слаб и строен. Чертите на лицето му се бяха изострили и носеха следи на голямо физическо страдание, а само очите му, студени, умни, с малко необичайно син цвят, гледаха всичко остро и пронизателно. Тесни бакенбарди се спускаха на колелца към брадата.

— Слушай, Анри, не мога повече да пътувам. Съвсем съм съсипан и ще остана във Вилно — каза Ганьон.

— Както искаш — отвърна Бейл. — Само че не те съветвам да останеш тук повече от три дни и дори три дни не ти гарантирам.

— Но нали Вилно е осигурен за три месеца с необходимите запаси за стохилядна армия; каза ми го днес Жомини.

— Ти забравяш, че тия сто хиляди ги няма не само във Вилно, но и в цялата армия. Остатъкът от войската е толкова малък, че за три години не ще изядат вилненския запас и дори не ще могат да защитят своите складове.

— Обаче Маре донесе заповед неаполитанският крал да остане в града една седмица, да събере всичките си сили и да чака подкрепление, което императорът ще изпрати от Варшава.

— Не вярвам нито в подкреплението от Варшава, нито в новия тристахиляден набор. Всякаква работа във Франция е спряла, северът е прекратил производството на платове: няма да има с какво да облечем войниците.

— Сигурно това е общо явление. Вчера преглеждах местните вестници. И „Мински временник“, и „Литовски куриер“ са изпълнени

със съобщения за работнически безредици в Англия.

В редица окръзи тъкачите са въстнали, изпотрошили са машините, и дори в Лондон са станали кървави събития: тридесет хиляди войска и полиция са усмирявали въстналите. Някакъв поет — лорд Байрон, говорил в защита на бунтовниците.

Бейл нищо не му отвърна. Той гледаше през прозореца и се радваше на тихата уличка в еврейския квартал, където нямаше нито шум, нито викове, нито безредния и див поток от хора, обзети от животински страх. Той прокарваше лявата си ръка по брадата, сякаш искаше да се увери колко добре е успял да се обръсне тази сутрин, и със смях си спомни учудването на министъра Дарю от факта, че дори в тежкия ден на преминаването на Березина „неговият братовчед Бейл не беше пропуснал да се обръсне“. Докато слушаше Гаетан, той си мислеше за онези, които не успяха да преминат Березина. Къде ли са те сега? Императорът бързаше, изоставил всички на произвола на съдбата, и само малък отряд неаполитански стрелци с оберхофмаршала Дюрок и адютанта Мутон ескортираха откритата кола. В нея седнаха мамелюкът Рустан и офицерът Вонсович, преводачът. Беше стегнал двадесет и осем градусов студ. Ледът издържа. Неаполитанските кавалеристи в тръс взеха височината на отвъдния бряг.

„Защо неаполитанци? — помисли си Бейл. — Та ето и тук във Вилно преминават италиански войски, треперейки от студ и с трескави очи. Е, добре: Жоашен Мюра е неаполитански крал. Императорът Наполеон — корсиканец. А пък този съдържател на кафене Оливиери, който така втренчено гледа лапация Гаетан и лицето му се разтопява в угодническа и безлична усмивка винаги щом срещне погледа на Бейл, кой е той? Очевидно и той е италианец“ — мисли си Бейл и го заговаря на френски:

— Отдавна ли сте в този град приятелю мой?

Оливиери идва до масата и шепне:

— На господин Бейл е известно, разбира се, че негово величество снощи благополучно премина край градските покрайнини, спря в Погулянка и сега вече е пристигнал във Вилковишки.

— Откъде ме познавате?

— Живял съм в Милано. Вие отседнахте у моята леля до катедралния площад през септември миналата година. И ако си

спомняте, аз носех вашите писма до синьора Пиетрагруа.

В желанието си да пропъди неприятните спомени, възникнали при името на жената, която жестоко се подигра с него, Бейл рязко се обърна към италианеца и попита:

— Я гледай, а ти какво правиш тук, гражданино?

— Аз съм на служба при френския император, бях на разположение на капитан Вейс, офицер от галицийско-френския ескадрон гидове. Той ми даде и парите, за да открия кафенето.

Бейл не задаваше повече въпроси. Гледаше как падаха на улицата птиците, замръзвайки още докато летяха, и се наслаждаваше от глътките горещо кафе и от топлината в стаята след дългите дни непоносими физически страдания от глад и студ. Гаетан, след като закуси, обтегна се на облегалото на стола и заспа дълбоко, като безкрайно уморен човек.

Оливиери продължи започнатия разговор и предложи на Бейл услугите си като организатор на пощенска връзка:

— Ще останете доволен, синьор комисар, и аз, като на стар клиент, не ще ви взема повече от пет франка; гарантирам, че писмото ще бъде доставено.

Бейл разбираше, че по пътя, който му предстоеше, може да бъде изложен на случайности повече, отколкото този лукав италианец, но все пак не искаше да му повери сериозна кореспонденция. Тогава, като извади молив и поиска късче хартия, той написа:

Вилно, 7 декември 1812 г.

Аз съм здрав, скъпа приятелко! Много често си мислех за тебе през целия дълъг път от Москва дотук. Този път ми отне цели петдесет дена. Всичко загубих, имам само това, което е на гърба ми. Едничкото, което ми харесва, е сегашното ми отслабване. Понесох доста физически страдания и без никакво морално удовлетворение. Но всичко е забравено, и аз съм готов отново да служа на негово величество.

Той сгъна тази записка като плик и написа адреса на сестра си Полина, единственият му приятел от цялото семейство. Оливиери

разтопи парче червен восък, Бейл притисна военно копче от ръкава си вместо печат и предаде писмото на италианеца.

— Ще видим кой ще стигне по-рано в Гренобъл.

— Бъдете спокоен, синьор, писмото ще ви изпревари — отвърна Оливиери.

„Наистина хубава идея беше това да изпратя писмо на Полина. То може би ще ме изпревари — помисли си Бейл. — Сега моята роля е свършена.“

Всъщност тя беше свършена още на 23 ноември, когато на брега на Бобър министърът Дарю поздрави Бейл от името на императора с успешното завършване на предприятието му. Бейл беше пропътувал из враждебен край с малък ескорт драгуни и с три милиона рубли в джоба, беше завършил трудна операция по закупуването на храни и разпределението им по частите на отстъпващата армия. Дарю справедливо отбеляза, че без това блестящо предприятие на Бейл би било невъзможно да се придвижват към Вилно. Сега ролята на Бейл беше свършена; вилненските складове са претъпкани, но няма кого да обслужват — армията вече не съществува. Този странен генерал Бонапарт, който пристигнал снощи в Погулянка, без да се отбие в град Вилно, изпратил Коленкур със заповед при генерал-губернатора Годердорп да осигури за императора кон и конвой.

„Аз пиша на Полина, че съм готов отново да служа на «негово величество» — мислеше си Бейл, — а «негово величество» остави армията и толкова бърза да си отиде, че, когато Годердорп пристигна след Коленкур в Погулянка, той вече не завари «негово величество». Толкова бърза да дезертира «генерал Бонапарт», след като е заповядал на армейските части да останат във Вилно. Не, добре, че така написах писмото! Ако го заловят, няма да събуди подозрение у никого. То е къса, съвсем тактична записка от армията до роднини във Франция, без ни най-малък намек за досадата и разочарованието от дезертирания император.“

Гаетан спеше. Бейл седеше неподвижно, с изтръпнали крака.

„Все пак във Вилно са осигурени няколко дни почивка. Дали да продължа по-нататък и да надмина армията, като използвам полагащия ми се отпуск, или трябва да спра и да събера сили за по-нататъшния път?“

Дойде му на ум за вчерашния разговор с вилненския комендант граф Дюронел.

„Смешни са тези аристократи, когато внезапно изпаднат в благочестие. Вместо да си гледа работата, графът поръчва литургии в черквата «Свети Йоан». Как може човек да мисли за подобна глупост като литургията в такива сериозни и опасни минути? Несъмнено големите характери и бистрите умове са се изродили от времето на «Енциклопедията». Дали ще настане такова време, когато ясното и просто разбиране на законите на материята ще определя взаимните връзки на човешките общества?“

Спомняше си вечерите, прекарани в четене на любими книги на улица Бак в Париж. Най-добрите страници на големите френски материалисти, хора със свободен ум и любознателно търсене, му дадоха спокойна устойчивост в живота, освободиха волята му от всякакви авторитети, внесоха светлината на чистия анализ и ясната диалектика в онази област, където хората обикновено строят фантастични догадки или създават измамни, постройки за заробване на чуждата мисъл и воля. После мислите му отново се върнаха към Бонапарт. В главата му се мяркаше: „Русия... човешките общества... първите, ясни представи за предметите в този единствен свят, на който аз изцяло принадлежа и който също ми принадлежи до момента на разпадането на извънредно сложното вещество, наричано «мои жизнени центрове» и затворено ей в тази черепна кутия.“

Първите уроци по материализъм бяха предадени на Бейл по време на две революции от един забележителен човек, геометър с фамилно име Гро, който живееше в Гренобъл. Той беше ясен ум. Гро водеше ученика Бейл тайно от домашните му на събрания на якобинския клуб. Къде ли е сега този страстен привърженик на републиканска Франция? Какъв прекрасен отдих бяха неговите уроци след религиозните безсмислици на поповете, които обучаваха Бейл по волята на баща му! Републиката обяви извън закона свещениците, които не положили клетва в нейно име. Но баща му криеше попове у дома си на тавана и в избите, в хамбарите и конюшните. Те изпълзваха оттам като хлебарки от цепнатините, вмирисани и мръсни, с омазнени сутани, и когато се появяваха в малката стая на улица Старите езуити, поглъщаха огромно количество храна. Те именно обучаваха малкия Бейл на латински език и в правилата на

католическата религия. И едното, и другото му бяха еднакво противни. Абатът Ралиан биеше ученика си по ръцете, защото отказваше да напише поема на глупавата тема как по време на урок в чашата мляко на абата се удавила муха. Момчето трябваше да опише това събитие с латински стихове и понеже то упорито отказваше, Ралиан се зае да му внушава, че неизпълнението на волята на свещеника обрича непокорния на вечни мъки в ада. Бейл „нямаше нищо против“, но не искаше да пише за мухата. Абатът се видя принуден да отстъпи пред ученика си след побоите, които бяха прекратени едва с идването на дядо му, стария Ганьон, посещавал някога Волтер. Този ден беше незабравим за Бейл. Старият Ганьон с чорапи и обувки, с черен копринен жакет, с белоснежна перука на три реда беше изключение в семейството. Насмешлив и кротък, отломка от миналия век, той носеше в кръвта си пламенността на италианските си прадеди, в нервите — мъдрата ирония на фернейския философ. В неговата къща на улица Гренет всичко беше съвсем друго, различно от къщата на семейство Бейл. Нямаше ги отвратителните хлъзгави стълби, врати, обковани с желязо, както в бащиния му дом. Там имаше чудна стъклена галерия, обрасла от горе до долу с лоза, пронизана със светлина, голяма, просторна, завършваща с вход към една тайнствена стая — библиотеката, където момчето успя да прочете толкова забранени неща. Дядо му беше похарчил близо хиляда франка, за да купи „Голямата енциклопедия на науките, изкуствата и занаятите“. Колко сериозни трябва да са били вътрешните подбуди на стареца, та при неговите сравнително малки доходи да изразходва такава голяма сума, за да купи „Енциклопедията“ на Дидро и Даламбер.

В деня, когато абатът Ралиан беше дал воля на ръцете си, старецът Ганьон го убеди да се откаже от темата „Мухата в млякото“ и да почете Хораций на малкия Бейл. Но вместо да принуди към това занимание разяреното момче, което се чудеше къде да дене нашарените си от камшика ръце, старецът извади от джоба си книга и се зае да чете и тълкува текста, като се обръщаше ту към абата, ту към внука си.

Добре помни той този ден. Баща му, Керубин Бейл, влезе тъкмо в този миг, когато старецът произнесе думите: „O rusf Quando te aspiciam?“^[1] Хораций е обичал селото. И той като Епикур е садил в градината си и е предпочитал къщата си на село пред шумния Рим.

Оттук и неговият възглас „О, село! Кога пак ще те видя?“ Керубин Бейл прекъсна тъста си с думите:

— Аз също съм съгласен да възкликна така, но с друго значение и по съвсем друг повод. Революцията отиде твърде далеч. Единственото спасение от безредиците и от терора е Rus, по-точно руските войски. И ето, помнете ми думата, скъпи абате, че на общия повик на франция: „О, Русия! Кога пак ще те видя?“ — руският император ще ни изпрати войниците си, за да върнат на френския престол законните му крале.

— Съмнявам се, скъпи племеннико — отвърна Ганьон, който винаги наричаше зетя си „племенник“, — латинската граматика да ви прости тази игра на думи, макар Русия, както съм чувал, да е огромна степ със... села — Ганьон натърти тази дума, — но все пак думата Russie^[2] не трябва да се извежда от латинското rus. А колкото до вашето мнение за републиката, не забравяйте, че стремежът на народите към правилни и свършени начини на управление им е свойствен в много по-голяма степен, отколкото стремежът на аристокрацията към равновесие с другите съсловия. Природата е създала човека свободен. Малкото дете, когато се ражда, не си избира нито титли, нито съсловната принадлежност и когато бъде правилно възпитано, то проявява същите умствени способности, каквито и всеки друг — както много добре е казал Хелвеций в „Трактат за ума“. Необходимо ли е вие, скъпи племеннико, да връщате назад времето или да ускорявате неговия ход, или да се сърдите на историята, когато знаете, че това е безполезно? Аз също страдам много, когато чувам изстрели на площад Гренет, но открито ще ви заявя: не вярвам терорът да е прищявка на някакви си безумци. Хората искат свободно да изявяват своите способности, а не да се молят за дворянски привилегии. Колкото за руския император, аз съм уверен, че помощта, получена от тази скитска страна, само ще влоши положението на нашето отечество.

— Вие говорите страшни неща, дълбокоуважаеми господин Ганьон! Припомнете си как тези негодници убиха краля!

— Как да не го убият, когато той е предател! — възкликна момчето.

И въпреки защитата на дядо си Бейл беше повторно наказан, но сега не от попа, а от баща си. Дядото искаше да прикрие момчето с

жакета си, но то отказа да търси убежище и защита: страдаше за своите политически убеждения, а пък беше десетгодишен републиканец.

И ето сега Бейл седи във Вилно. Републиката отдавна загина. Франция отново е в задънена улица. Войниците на руския император преследват останките от френската армия, които неудържимо напират на запад. Всичко е загубено. Изглежда, няма какво повече да се губи освен живота. Ако не беше неговата твърда решителност да остане жив на всяка цена, то всеки ден хиляди пъти му се представяше случай да умре. По този страшен път до Вилно се редуваха дълги преходи и запустели места, където нямаше нито едно жилище и нямаше къде да спрат. Опитът да пренощува в една крайпътна кръчма едва не му коства живота. Една нощ попаднаха на някаква селска къща, която се беше притаила в тъмнината. На хлопането никой не отговаряше. Вратата се държеше само на горните панци, но беше залостена отвътре — очевидно имаше някой вътре, но не ги пускаше. Натискайки с рамо, след като натърти юмруците си, Бейл едва отвори вратата. Грамадна фигура се изпречи на пътя му и се хвърли върху него. Пистолетен изстрел освети стаята. Замръзнал до вратата, трупът рухна на пода. Десетки мъртъвци край масите и край стените, полуголи и оглозгани от вълци, заобикаляха Бейл. Всички, които седяха и лежаха, бяха замръзнали и въпреки че бяха вледенени, издаваха онзи тънък и страшен мирис на смърт. Конете отвън се втурнаха настрана, Бейл изтича навън и навреме успя да хване за юздата един подплашен кон. Двата други, скъсали ремъците на впряга, пръхтяха, запенени като в зноен ден. Ако бяха побягнали в снежния простор, гибелта им щеше да бъде неизбежна. Колата опираше до вратата на бараката. Отвътре се чуваше злоещо трополене. От прозорчето под самия покрив на бараката изскочиха един след друг с блеснали очи пет огромни сити вълка. Поне толкова ги преброи Бейл, когато два пъти стреля с пистолета.

И ето най-после Вилно. Почивка и изгледи за безопасен път по-нататък. Обаче Гаetan вече не дреме, а спи дълбок, здрав сън. Нищо не излиза от опита да го събуди. Часът е три и половина следобед. Време е да се върнат в квартирата си на Замкова улица и да отидат при коменданта за пътни листове.

В кафенето влиза, подрънквайки с шпорите, познатият му командир на 8-и улански полк княз Доминик Радзивил, владетел на огромни имения в Литва и Полша, двадесет и шест годишният камерхер от двора на руския император, който беше положил клетва за вяроност на Наполеон. Изящен, лекомислен, бърбурив, два пъти женен и два пъти развеждан, той се чувствуваше на война като на бал. Обичаше много градовете в тила, винаги пълни с хора, които живееха разгулно и безпътно и прахосваха пари, като прекарваха времето си в пиршества и устройваха по чифлиците балове за френските офицери с мазурки и полонези по цели ноци.

Някога и Бейл мечтаеше за подобен живот, но това беше много отдавна. Тогава беше ученик в Централната школа, учредена от Конвента, и обектът на неговите въздишки, артистката Кюбли, винаги му се представяше с ореола на тъкмо такъв бален успех. Сега сърцето му беше съвсем спокойно, а продължителният навик към суров и въздържан живот му беше станал втора природа.

Радзивил не беше сам. Заедно с него влезе Жозеф Льофевър, връстник на Радзивил, нисък на ръст човек, с лъскави черни къдрави коси, с огромни черни очи и малки изрусели мустачки. Този Льофевър, безумно смел човек, беше на двадесет и шест години генерал и командуваше бригада, унищожена почти напълно в последните сражения. Бригаден генерал без бригада, той лично само преди седмица лежа във вилненската военна болница. Сега влезе заедно с Радзивил в кафенето, като продължаваше да ругае сигурно докторите и болничния режим.

— Ако нямах завидно здраве, тези каналии сигурно щяха да ме уморят със своите грижи. Остават живи само онези войници, които имат сили да замерят докторите с тежки предмети, за да ги изгонят от дюшека на мръсния под. Нито легла, нито бельо! Цяло безобразие! В Литовския замък са натъпкани осем хиляди гниеци и стенещи полутрупа. Умрелите веднага ги изнасят навън и ги нареждат като цепеници до кулата с амбразурата, пресечена на кръст — ти я знаеш. Представи си само: най-малко на сто и петдесет метра се е проточила тази камара от заледени човешки трупове и стига на височина до втория етаж.

Когато минаваха покрай масичката, двамата офицери видяха Бейл. Поздравиха се, седнаха заедно, захванаха да пуцат шегии по

адрес на спящия Гаетан. Бейл потвърди, че виждал тези невероятни фигури от осем хиляди трупа до стените на Литовския замък и на свой ред им разказа как един белорусин издигал повредената от снаряд стена на къщата си със заледени трупове вместо греди. Разговорът премина на съвременното положение. Радзивил, подсмивайки се и пляскайки с велурена ръкавица по масата, казваше:

— Вие сте добре. Ще си идете у вас. Но какво ще стане с мене? Крал Александър (той наричаше император Александър с неговата полска титла) е издал указ за конфискуването на цялото ми имущество. Нима ще бъда принуден набързо да го разпродам на моите две жени, четиринадесет деца и осемнадесет братовчеди, за да запазя за себе си поне що-годе някакъв доход?!

„Тоя поляк, изглежда, мисли само за пари — помисли си Бейл. — Добре, че поне не се оплаква и не се разлива от преданост към Наполеон.“

Льофевър захвана да разпитва Бейл за Москва. Но преди още Бейл да започне, Льофевър го пресичаше и бързо заговаряше сам:

— Ти нахалост заряза Политехническото училище... На Франция са нужни инженери и математици... Сега вече това не може да се поправи... Английската промишленост ни изпреварва и вместо да тъпчем край Москва, ние трябваше да строим парни фабрики... Тази паплач — санкюлотите в Конвента, ненапрасно измислиха Ейлеровата политехника. Те знаеха, че сега без машина са за никъде... Аз съм артилерист и бригаден командир. А ако бях завършил твоето училище, щях да съм инспектор на артилерията. Ние трябва да изпреварим Англия, а вместо това тъпчем на едно място. Довчера още Хох Годар имаше френски вестници. Не е добре, че във Фландрия уволняват и последните тъкачи на сукно. Не може негово величество да изпраща армия в Русия без гащи. Това беше добре в Италия. Тогава ние така превземахме с пристъп девическите манастири. Една любовница монахиня ми уши панталони от расо. Сега това за нищо не става... Ама ти си се подмладил, Бейл!... На колко години си?

— През януари ще навърша тридесет.

— Не думай! Аз бях на петнадесет години, когато станах кавалерийски ординарец и като ездач кръстосах цяла Ломбардия...

— Сега си на двадесет и шест, но успя да накълцаш толкова хора...

— Казвам ти — бях на петнадесет; когато убих един човек и направих друг. Носи много здраве на децата ми, не знам как се казват, но съм сигурен, че ще се наберат цял ескадрон от всички градове в Италия.

Порив на вятъра налетя върху стъклото, което отвърна с леко звънтене на далечно кълтящо сътресение на въздуха... Разговорът секна. Всички се спогледаха. Израз на тревога и досада се изписа по лицата им. На този ден в четири часа край Вилно започна канонада.

---

[1] О, село! Кога пак ще те видя? (лат.) — Хораций, Сатири, кн. II
— Б.пр. ↑

[2] Русия. — Б.а. ↑

ПЕТА ГЛАВА

Днес навършваха пет месеца и дванадесет дена от френското управление на Вилно. Канонадата беше още много далече, но Бейл и събеседниците му никак не я очакваха. С напрегнато внимание, мълком се вслушваха те в тези леки, едва доловими вълни, които се блъскаха в стъклата на кафенето. Бейл мислеше, наострил уши. Той знаеше, че по звука е трудно да се определи разстоянието: то можеше да изглежда и много далечно, ако въздушните вълни срещаха по пътя си големи струи вятър, а можеше да изглежда и много близко, ако вятърът духаше към града откъм изстрелите. Опитът от войната го беше научил да вади заключение за далечината и посоката на изстрелите само след дълъг промеждутък от време. Обикновено до такова заключение той достигаше внезапно, в някаква точно определена секунда, когато един-два дочути изстрела изведнаж определяха за него разстоянието и местонахождението на неприятелските батареи.

Тази секунда не настъпваше. Гаетан, който спеше, докато разговаряха, се пробуди, когато всички млъкнаха. Събуди се моментално, както се събужда човек на война. Ганьон разбра всичко по лицата на събеседниците. Ръкува се с Радзивил и Льофевър, без да каже нито дума. В този миг в стаята влязоха Бергоние и другарят на Бейл, спътник в много негови пътувания, аудиторът от Държавния съвет Бюш. След като поздрави, Бюш каза:

— Твърдят, че това е артилерията на казака Сеславин, но разузнаването донесе, че той е още много далече.

— А нима тукашните неаполитанци имат разузнаване? — запита с досада и ирония Бейл.

Льофевър отговори:

— Е, разбира се, това не е военно разузнаване!

— А, така ли било! — възкликна Бюш. — Тогава моето заключение за отдалечеността на Сеславиновата артилерия е преждевременно. Моля да ме извините!

— За какъв дявол са ви кавалеристите, щом не изпращате конни патрули? — попита Бейл.

Отново даде отговор Льофевър:

— Изобщо доста е трудно да си съставиш мнение за положението във Вилно, но лекарите в болницата твърдят, че няма нито един италианец, който да не е премръзнал. Французите, особено нормандците, понасят много по-леко студа, а тези отначало зъзнат, после изведнаж престават да усещат студа, след което им режат ръцете, краката или ушите. В повечето случаи дори леки операции завършват със „снежно одеяло“, както казват тука.

— Аз не говоря за това — възрази Бейл. — Искам да кажа, че армията съвсем се е разложила. В Москва неведнаж съм виждал офицери и войници да се бият при подялба на някакви вещи. А фактът, че вашата кавалерия безделничи във Вилно, само потвърждава моята мисъл.

— Както и да е, но положението е доста неприятно! Мюра очакваше приближаването на руските войски не по-рано от три-четири дни — каза Ганьон. — Ти беше съвсем прав, Анри, когато ме пъдеше от Вилно.

— Бейл изобщо е много предвидлив, казвам го без преувеличение: ако не беше той, аз нямаше да седя тук, а щях да бъда под леда на Березина — каза Бергоние, като хвана ръката на Бейл и я стисна. — Да знаете какъв ужас беше, когато проклетата Березина се изпълни с вода над ледената си покривка и се разля на цял километър! Втората водна повърхност се покри с тънка ледена корица. Всичко това трещеше, плаваше, люлееше се под краката. Спаси ни баварецът Вреде. Лутайки се със своята бригада по гори и брегове, той срещнал край Студенка един литовец, който яздел мокър кон. Не мога да ви кажа как Вреде се е разбирал с него, ама литовецът му показал място на Студенка, където той преминал на кон Березина, „стъпил на конската задница и дори не намокрил обувките си“. Мокрият кон бил най-добър преводач от литовски език на немско-френски, какъвто говори Вреде. Когато в щаба научили за този брод, водата се била покачила още. Ширината на реката изплашила всички. Мюра убеждавал императора, че прехвърлянето на армията е невъзможно и го склонил да се реши да замине без армията. Повикали в щаба селяни и кръчмари, разпитвали ги дълго за бродовете, възнаградили ги добре

и ги пуснали, като високо назовавали онези пунктове и райони, където уж трябвало да стане нашето прехвърляне. Явно русите се уловиха на тази въдичка, защото бяха съсредоточили своите разузнавания тъкмо на тези места. Какво е станало по-нататък, не знам. Чувах, че императорът с Коленкур, с Мутон и Вонсович се прехвърлил на следния ден. Аз бях много болен и отпаднал и се смятах загинал, ако да не беше Анри! Този умник ме убеди да преминем вечерта реката там, където понтонерите едва бяха набелязали мястото. Без него аз за нищо на света не бих се решил на тази главоломна операция. И ето ме спасен. Е, как гледаш ти сега на работите ни? — обърна се Бергоние към Бейл.

Бейл заговори много остро, като погледна отслабналия от болестта Бергоние:

— Никак не ги виждам работите ни, защото никакви работи не вършат нашите забогатели маршали и армията, която просто не разбира защо се бие. Очаквах, че Франция ще провъзгласи Полша за свободна от руския деспотизъм, че Литва ще се изправи на крака, че ние ще нанесем удар на робовладенето в Русия. Нищо подобно не стана. Изчезна от нашата армия енергията дори от хиляда седемстотин деветдесет и шеста година, да не говорим за хиляда седемстотин деветдесет и трета! Защо казвам това? Спомни си сам, Бергоние; според мен това беше на шести ноември при Смоленск. Помниш ли, когато завая невероятно обилен сняг и ние не познахме веднага пристигналия бързешком граф Дарю, толкова беше засипан? Спомняш ли си, че веднага около него и императора бяха поставени два реда часови? Е, спомняш ли си за какво беше това?

— Добре де, продължавай, спомням си! — каза Бергоние смутен и сякаш не разбираше защо Бейл събужда този тежък спомен.

— Тогава помниш ли какво стана после, след като ти запита защо са тези два реда часови? Всички разбраха: случило се е нещо, значи.

— Добре де, помня! — отвърна Бергоние вече с явна досада в гласа и се обърна към прозореца, за да не гледа Бейл в очите. Ала Бейл, със заострени черти на лицето, като притискаше гърди на масата, се стараеше да улови погледа на Бергоние, да го принуди да говори.

Бергоние мълчеше.

— Виж какво, Бергоние. Не прави тайна от това, което всички знаят. Няма да казваме имената на тези, които императорът покани

веднага след прочитане на донесената от графа щафета. Императорът беше в Смоленск, а в Париж потушаваха през това време заговора на Мале, пишеха опровержения на нелегалните печатни позиви, които съобщаваха за пълното унищожение на френската армия и призоваваха да бъдат арестувани министрите и префектите, за да се поставят Бурбоните, както мислеха едни, или да се върне времето на Конвента, според други. Но въпросът не е в това. Заговорът на Мале е амалгама от монархисти и крайни републиканци, обединили се неочаквано против Наполеон... Въпросът е там, че императорът ни повика заедно с другите офицери и без да скрива нищо, разказа в остра форма за парижките събития. Той винаги при внезапни обрати обича по такъв начин да научава истинските мисли и чувства на хората.

Бергоние се начумери.

Бейл продължаваше:

— Не говоря за тебе, но спомни си с каква мъка другите старши офицери казваха: „Значи, страшната революция от хиляда седемстотин осемдесет и девета година още не е свършена? Значи, възможен е един нов «Якобински клуб?»“ Императорът се увери, че офицерите са загубили чувството за здравината на неговата власт; елегантните маршали и титулувани офицери от щаба бяха смутени, те изпитваха страх от якобинците. И никой нямаше смелост да си спомни какво говореше лично Бонапарт в хиляда седемстотин деветдесет и шеста година! Тогава аз ще кажа, че в хиляда седемстотин деветдесет и шеста година у армията имаше съзнанието, че се бори за своя кауза. Моля те, не ме плаши с жестове. Виждам твоите аргументи. На всеки пръст от твоята, протестираща ръка висят робеспьеровци, сенжустовци, кутоновци и маратовци. Не забравяй, че преди осемнадесет години френските селяни получиха земя, а когато със силата на чуждестранно оръжие им попречиха да орат нивите и лозята, те отговориха на това, като изпратиха въоръжени отреди на границата. Тогава нямаше двор, учтивостта беше забранена от закона, защото на хирурга не му е необходим бродиран жакет; революционната война изпълни нравите с непринуденост, умовете и характерите — със сериозност. С тази революционна война генерал Бонапарт тръгна през Алпите в хиляда седемстотин деветдесет и четвърта година. Това беше преди осемнадесет години. Тогава един вахмистър, едва ли не войник, можеше да бъде адютант, тогава в името на революцията синът на един

бъчвар от войник стана маршал. Сега буржоата се надпреварват за титли, а императорът се страхува от смеха. Всяка нова песничка го скарва за една седмица с полицията в Париж. Но да се върнем към нашата тема, кажи, Льофевър, колко души преминаха през твоята бригада за тези две години?

— Седемдесет и девет хиляди души.

— Значи, това не е постоянен състав, а врата на хан, където нито един ден няма тясно сплотено военно семейство. И за това не е причина войната. Този поток, който тридесет и пет пъти е сменил състава на бригадата, влечи със себе си човешки единици от все по-лошо и по-лошо качество, а освен това разложението на армията идва и отгоре. В щабовеите нахлу старата вълна титулувани хора, които мечтаят за „законната“ власт. Нямам предвид Радзивил — той си има свои причини да бъде привърженик на френското оръжие. Думата ми е за нашите аристократи: те си имат свои сметки с Бонапарт, както казват. И така — старо вино в щабните мехове и непрекипяла младеж в състава на новите батальони. А най-лошото е, че изчезна живият интерес към въпроса за какво воюва Франция. Нима е възможно да се предположи, че неграмотната, дива тълпа донски селяни, наричани казаци, би могла да обърне в бягство хиляди французи, които знаят за какво се сражават те? Русия побеждава съвсем не защото е добра, а защото ние сме станали лоши. Аз познавам руската войска; доста много четох и видях в Москва. Русия е страна на самозванци, на робство и лицемерие. РаSTOPчин, който във всяка своя прокламация призовава бога, е забравил да скрие в библиотеката си ръкописа „За Божието небитие“. Лично го четох, когато прекарах едно денонощие в неговия дворец. Четох с помощта на едно момче, поляк, струва ми се, Пиер Каховски, както се назова. На масата беше оставено нареждане да се запали дворецът. Ала РаSTOPчин се изхитрил: разхвърлял запалителни ракети навсякъде, но запазил непокътнат своя дворец. И всичко така. В РаSTOPчиновата библиотека намерих страхотни разобличения за тайните на руския двор. Моят кочияш Артемисов ми доведе този останал в Москва ученик Каховски, който добре знаеше френски език. Помолих го да ми чете мемоарите на руските историци. Бяха страшни предания за трима Лъжедмитриевци, за Лъжепетър, който в действителност излязъл Пугачов, но изведнъж намерих английски памфлет, който ми разкри тайната на сегашната династия.

Така наричаните днешни Романовци са също самозванци. Никаква разлика от предишните. Единият се наричал Петър Трети, а бил Пугачов, другият се нарича Александър Романов, а в действителност е само Салтиков, който е получил дворянско звание направо от Екатеринаината спалня. И тази страна...

— Спри Бейл — промълви Бюш. — Мислех си все пак, че никога не ще се върнеш към дните от Гренобъл. Ти пак повтаряш момчешките си грешки.

— Не, това не са грешки. Какво правят тук французите? Вместо да освобождават нациите и да ликвидират търговията с източни роби, французите насъскват едни срещу други евреите и поляците, белорусите и литовците, за да могат да стоят по краищата със слаби гарнизони.

В разговора се намеси Льофевър:

— Но ти май изпитваш изобщо отвращение към войната? Говориш така, както не може да говори един военен комисар на императорското правителство.

— Говоря като наблюдател на човешки характери. Старая се да следвам логиката и изучавам разноплеменния състав на нашата армия като изследовател.

— Къде е тогава твоят патриотизъм?

— У мене го няма, поне в твоя смисъл. Всяко съсловие има свое разбиране за „отечеството“, което съвсем не подхожда на други.

— Какво? Ето ти новина! Ами какво ще правиш занапред?

— Ще отида в Милано. Той е любимият ми град.

— А пък аз мисля — в Марсилия — язвително подхвърли Бюш.

Всички се спогледаха.

— Защо в Марсилия? — попита Бергоние. — Ах, да — продължи той, — там е онази прекрасна Мелани Гилбер. Впрочем какво стана тя и къде е?

— Нима ти не знаеш? — подхвана Бюш. — Бейл, ти може да не слушаш, обърни се! Вие, господа, не можете да си представите на какви подвизи беше способен този военен комисар само преди някакви си шест години. Артистката Мелани получи ангажимент в градския театър в Марсилия, а Бейл, за да не се разделя с приятелката си, издействува за себе си „ангажимент“ в една бакалница.

— Та това на нищо не прилича! — възкликна Льофевър.

Радзивил учтиво се усмихна, като се стараеше да покаже, че никак не е смутен от французите.

Бюш продължаваше:

— Заради тази жена бих се съгласил да стана обущар и лакей. Видях я след завръщането ѝ от Марсилия в Париж, вече след като се бяхте разделили — обърна се Бюш към Бейл. — Тя се оплакваше от тебе, Анри. Отначало я възхищавала твоята постъпка: действително, да станеш бакалин, касиер у Мение, това е голяма жертва. Ама и тя ти е дала доста.

— Чувах, че му е дала дъщеря — каза Гаетан Ганьон. — Ти си ми разказвал за къпането ви заедно на сенчестия, обрасъл с дървета бряг на Ювона.

Бейл изгледа всички със студен поглед и каза:

— Да, тогава писах на чичо си, че това момиченце е моя дъщеря. Но сега, когато детето умря, а Мелани се омъжи за Басков и вече пета година е в Русия, аз нямам причини да крия каквото и да било. Момиченцето не беше моя дъщеря. Мелани е в Петербург и едва ли ще ѝ се удаде отново да види Франция. Нямам нищо против да преминем към друга тема на разговор.

В съседната стая се чува стъпки. Някой бързо отвори вратата. Влезе Оливиери и явно развълнуван, се заразхожда между масите. В кафенето имаше към двадесет масички; повечето от тях бяха вече свободни.

— Господа — обърна се Оливиери към малобройната публика, — изглежда, днес е последен ден на моето заведение. Всички съседни къщи са пълни с гладни и окъсани хора, които са нахлули в града. Доста опасно е вратата да стои отключена. Имате ли оръжие и бихте ли ми позволили да залостя здраво вратата? Когато господа офицерите привършат, ще благоволят да излязат с мен през друг изход.

Всички станаха.

Радзивил искаше да плати и извади пари. На съседните маси също се тъкмяха да си отиват. Оливиери с почтителен поклон върна парите на полския княз.

— Ваше сиятелство, аз съм беден човек. Не притежавам нито Шьонберг, нито Радзивилищ, нито борсови богатства; заплатете ми с френски пари, бъдете милостив!

Радзивил се развика:

— Как смееш, куче такова!

— Ваше сиятелство, после се помъчете да си припомните тези думи, а сега моля да вземете обратно фалшивите пари на ваше сиятелство.

Радзивил почервеня, но Жозеф Льофевър се намеси и с ръка върху дръжката на уланския меч на Радзивил взе да разглежда банкнотите. На всяка банкнота вместо обикновения надпис „пять рублей“ беше напечатано „*пять рубльби*“. Бейл посочи тази грешка. Радзивил се наведе и веднага забеляза втора печатна грешка — вместо „*ходячею монетою*“ на банкнотата имаше надпис „*холячею монетою*“.

— Кучета такива! — ненадейно кресна Радзивил. — Но аз получих тези пари вчера в канцеларията на френския губернатор! Кажете поверително, къде правят тези пари? — рязко се обърна той към французите.

Бейл спокойно отговори:

— Във всеки случай не във Франция. Френските гравьори не правят грешки... макар да не е изключена възможността да бъде разстроен вражеският пазар с поток от фалшиви банкноти. Така постъпваха с нас англичаните по времето на Конвента.

Радзивил едва-едва сви рамене. После извади от джоба си златна монета и като я шибна звънко на масата, каза:

— Очевидно това е тукашната помощ на Франция от страна на приятели, които работят за своя изгода.

Бейл подхвана тази фраза и без да му мигне окото, спокойно отвърна:

— Всички приятели *работят за своя изгода*.

Французите се усмигнаха, Радзивил се начумери — сметна намека за прекалено ясен. В мирна обстановка при подобен случай бързо би избухнала свада, но сега чувството за обща опасност действуваше на всички умиротворително. Отекващите звуци от изстрелите разтърсваха скования въздух на мразовития ден. Към артилерията се прибави и пушечна стрелба, която идваше от близка улица. Като оставиха парите на масата и приготвиха пистолетите си, посетителите на кафенето един по един заизлизаха. Оливиери ги преведе в мазето, където отмести един камък, и ги изведе навън по тъмен подземен канал, който дори и в най-голям студ запазваше топлината на земния пласт.

Когато Бейл, Бюш и Ганьон се измъкнаха на едно празно място в друг квартал и излязоха на улицата, пред очите им се откри странно зрелище.

ШЕСТА ГЛАВА

Група от около сто души, която в дрезгавината приличаше на някакво, грамадно черно петно, вървеше, не, по-скоро се промъкваше крадешком в странно мълчание по улицата. От време на време се разнасяха удари по нечия врата и викове.

Бейл и братовчедът му наблюдаваха изумени движението на тълпата, без да могат да определят какви са тези хора.

— Може би мародери? — попита най-сетне Ганьон.

— Не допускам — отвърна Бейл.

В този миг издрънчаха стъкла. Някой отчаяно закрепця, чу се изстрел. Тълпата спря и отвърна на изстрела със страхотен рев. Бейл и Ганьон изтичаха към къщата. Хората вдигаха юмруци, хвърляха камъни, чукаха по прозорците и вратите, разтърсвайки къщата на нещастния вилненски гражданин. Веднага се изясни каква е работата. По всичко изглеждаше, че във Вилно бяха нахлули останките на някакъв голям отряд. Краката на войниците бяха овързани с парцали, брадите и мустаците — покрити със скреж, изцъклените очи с кървави струйки вместо сълзи изпод напуканите клепачи гледаха безсмислено напред. Хората сякаш правеха последни усилия да проникнат най-после под покрив след много денонощия борба за живот, борба със студа и глада. Ето че те успяха да нахлуят в къщата, без да срещнат сега някаква съпротива. Но дългоочакваният покрив дойде много късно: тези останки от човешки същества бяха загубили възможност без чужда помощ да си възвърнат ума и паметта. Едни се подхлъзваха по заледените стъпала, падаха изтощени и вече не се изправяха, други се вмъкнаха в къщата, събориха лампата и станаха неволни подпалвачи на своето дългочаквано жилище. Дървената сграда, бързо обхваната от пламъци, прогонваше обратно обезумелите хора, които бяха пожелали да се постопят, а вместо това получиха обгаряния. За няколко минути уличката се изпълни с кълба лютив дим. После пожарът се прехвърли на съседните къщи. Гаетан, закрил лицето си с ръце, се затича по улицата.

Бейл тръгна към комендатурата, като поглеждаше спокойно и студено назад и се стараше да избягва уличките, излизащи на Ковненска улица, откъдето долитаха звуци от изстрели, викове и тропот на безредно преминаващи обози и човешки тълпи. Но вече почти нямаше улица и пресечка, където да не се повтаряха по десетки и стотици начини едни и същи сцени: тълпи гладни и окъсани хора атакуваха къщи и магазини, като или бързо ги завземаха, или се отдръпваха и побягваха настрани под градушка куршуми от прозорците. Бейл спря учуден: петима войника, също така гладни като другите, се опитваха да организират тълпата. Деляха я на взводове и отделения, убеждаваха ги да се организират, и без офицери, щом те страхливо са избягали и са оставили своите отреди на произвола на съдбата. Викаха и заплашваха, като призоваваха другарите си към ред, понеже до Франция е още далече. И колкото и странно да беше, но двеста-триста души при вратите Остра Брама се строиха в редици и тръгнаха по улицата без викове, в пълен ред, приели увещанията на своите изборни командири, които крещяха, че само по този начин ще могат да заемат добро помещение, да си отпочинат и да получат храна. На следващата улица Бейл видя уморена, но вървяща в добър строй немска част. Войниците разговаряха помежду си. След тях бавно се тътреха десет каруци, запрегнати с руски селски кончета. Тези немци избираха малки улички. Родината им беше близо. Докато минаваха покрай Бейл, той успя да чуе как брояха спирките, нощувките и времето, за което щяха да пристигнат в Кьонигсберг. Бейл се напрягаше да схване разликата в националните характери: спокойствието на баварците му се струваше последица от тяхното безучастно отношение към изхода на борбата на Бонапарт, но го учудваше тяхната организираност и пресметлива предприемчивост в такива моменти, когато всичко се разлагаше и преди всичко беше изчезнала вярата в справедливостта на войната. Всеки завой и всеки ъгъл откриваше пред него една от друга по-грозни картини. Смесен отряд, в който не беше възможно да се разпознае полковата принадлежност, обсаждаше продоволствени магазини. Неаполитански стрелци с насочени пушки стояха на тридесетина крачки от стените и никого не пропускаха. В прозорците на горния етаж светеше. Грамаден огън гореше на улицата. Хилядна тълпа се притискаше към огъня и изтикваше предните редове в локви разтопен сняг, в кълба дим и в

самия огън. Носеха се викове, заплахи; от време на време гласовете от тълпата се сливаха в общ яростен, страшен вой. Но портите и вратите на продоволствения магазин не се отваряха. Най-отпред стояха войници и изричаха високо проклетия по адрес на офицерите, които бяха избягали от страх, изоставяйки отредите си и криейки се на топло из къщите. Тези викове на французите, отправени към италианските войници, изглежда, не предизвикваха никакво впечатление нито у неаполитанските стрелци, нито у офицерите, които гледаха на улицата от осветените прозорци на втория етаж. Отвори се малко прозорче. Тежък пистолет оглуши въздуха с остър изстрел. Тълпата замлъкна. Неаполитанските стрелци щракнаха с пушките и изтърсиха един залп в смълчаната тълпа. Тук-таме падна по някой войник. Предните редици политнаха назад. Чуха се стонове, бесен вик и тълпата помете стрелците. Отнякъде се появиха брадви, лостове — вратите затрещяха, издрънчаха стъкла. След миг мъкнеха по площада офицер без шапка. Бяха му откъснали пагоните и като го пребиха, хвърлиха го в огъня.

Яростта им нямаше край.

Бейл измина два квартала и като гледаше да не сбърка пътя, се насочи с бърз ход към комендатурата. Следващите улици вече бяха блокирани. Той се приближи до кордона и представи военния си пропуск. Войникът не му обърна никакво внимание. Не разбираше френски, не можеше да чете и гледаше черния пискюл и лицето на Бейл с недоверие, дори с известно презрение. Когато Бейл се опита да мине, той прегради с пушката си пътя му.

— Не може да се минава! Забранено е — каза на италиански със силен корсикански акцент.

Бейл заговори на италиански:

— Земляк! Не знаех, че си италианец! Откъде си родом?

— От Сартена.

— А, корсиканец! Сънародник! — А пък аз съм от Неапол! Пусни ме да мина, приятелю, чакат ме в щаба!

Войникът добродушно се усмихна и учтиво продума:

— Моля, господин началник.

В комендатурата на Дюронел категорично му отказаха коне. Ганьон, който беше дошъл по-рано, плесна ръце, като научи това.

— А, ти си вече тук? — запита Бейл и все със същото спокойствие реши да започне мълчаливо проучване на обстановката.

Той вече беше узнал от разказите и донесенията на непрекъснато пристигащите офицери, че за час и половина във Вилно са нахлули над тридесет хиляди разбити, хвърлили оръжие, гладни войници на Великата армия и че всеки миг през главите им ще нахълтат във Вилно казашките орди на генерал Сеславин. Издаваха бързи заповеди: да се регулира движението по улиците на частите, които идват с оръжие; да се разстрелват мародерите; да се въведе поне някакъв ред в този страшен хаос, който е настъпил във Вилно, до вчера още спокоен и „пращящ от изобилие“, както се изрази интендантът.

— Лошо е положението в двореца на неаполитанския крал — каза един офицер.

— Какво, убит ли е Мюра?!

— Глупости! — прекъсна ги Дюронел. — Не ви съветвам да се поддавате на паника. Господа офицерите да благоволят да не повтарят неверни слухове!

— Разбира се, глупости! — потвърди един влязъл офицер. — Току-що слушах Мюра, той държа реч пред отряда, който се е разположил край Панарските височини. Кралят обсипа войниците с такива неприлични псувни и така майсторски изреждаше всички части на тялото си, че войниците, смаяни, за миг забравиха своите мъки. Отрядът им е голям. Безусловно може да задържи нахлуването на казаците.

— Глупости говорите вие, а не аз! — пресече паникьорът този оптимист.

В този миг канонадата пред града се засили и сякаш като неин отговор затрещя пушечна стрелба. Дюронел обгърна с поглед присъстващите и произнесе с артистично спокойствие:

— Не е по-малко от двадесет километра. — После спря поглед на Бейл и студено и твърдо каза: — Господин директор, просто не зная как да ви помогна: вилненското дворянство, търговците и членовете на временното правителство толкова невероятно бързо разграбиха всички коне, когато тайно напуснаха града, че не знам с какво може да заминете, щом моите квартириери вече са ви отказали. Опитайте се по друг начин да намерите коне.

Офицерът се наведе над коменданта и захвана да му шепне нещо на ухото. Комендантът пребледня и бързо излезе. Никой не обърна

внимание на това. Уморен, измъчен, дежурният опаковаше в огромен кожен куфар папки и документи.

Млад офицер с безумни очи, измръзнали уши и с ръка, окачена на превръзка, който въпреки голямата топлина в стаята седеше с кожена шуба, разправяше на съседа си, че при последната нощувка войниците подпалили едно село и се топлели около горящите селски къщи; не могли да влязат в тях, защото къщите били пълни с трупове; озверените хора измъквали от горчивия дим късове човешко месо и веднага — той лично видял това — ги изяждали.

— Очевидно не им беше за първи път — продължаваше офицерът, — понеже бяха придобили вече някакъв похват: край огньовете войниците ръсеха своето печено с барут, тъй като нямаха сол.

Бейл реши на всяка цена да се върне при Оливиери. Ганьон решително отказа, защото се надяваше да замине с коменданта. Тогава Бейл тръгна сам. Комендантският кордон беше вдигнат. Никой от тези, които срещна сред невъобразимия безпорядък и дивите сцени, не можеше да му каже къде се намира френският щаб. Като се смеси с тълпата и пресичаше бежешком улиците, опустяващи под залповете, Бейл едва след два часа се добра до кафенето. На неговото тропане никой не отвори. Портата и вратата сякаш не бяха заключени, а здравата залостени. Бейл започна да вика високо Оливиери. Никой не му се отзоваваше. Той почти беше загубил сили, намираще се на границата на отчаянието.

Извадил пистолета, той искаше да стреля. Да стреля във въздуха? А защо? После, като се овладя, реши да не си хаби изстрела, който още можеше да му дотрябва, и изведнъж усети, че го овладява истински страх.

„Нима съм страхливец?“ — помисли си той.

Въпросите, които откровено си задаваше, винаги насочваха правилно поведението му. Този път въпросът оказа слабо въздействие, а при това преди някакви си две седмици неговото положение беше хиляди пъти по-лошо и по-безнадеждно. Но тогава го крепеше здравата му и непокътната воля за живот, онази енергия, която се изразходва само за целесъобразни, необходими действия. Тогава мозъкът му беше зает не с изтощителни, а сериозни и големи задачи. Спомняше си как отби със скептична студенина шегите на офицерите,

че бил главен организатор на „смоленската кухня“. По силата на простото и сурово схващане за дълг той изпълняваше прозаичната работа около изхранването на десетки хиляди хора. Това съзнание задържаеше в един възел всичките му центробежни сили и чувства.

„Впрочем съвсем ненавременни размисли: в комендатурата поне можех да пренощувам, а сега просто ще бъда застрелян край първия стобор... И то в навечерието на връщането ми в Европа от тази адски студена страна на роби и негодници!“

Вратнята се откряна и от нея крадешком излезе човек. Бейл мълком го улови за ръката. Беше Оливиери с един вързоп. Той понечи да се защитава с нож в ръка.

— Чудак, не ме ли позна?

— Ах, синьоре, колко ме изплашихте! Днес за трети път си служа със стилета, за да стигна до жилището си. Онова, което е забравено тук, не бива да попадне в мечите лапи на казаците.

— Оливиери, ти трябва да ми помогнеш да замина.

— Мога да помогна само на вас. Сега вие можете да тръгнете с мен, само че трябва много, много да бързаме. Уверен съм, че комендантът, синьор Дюронел, е скрил за себе си коне и през нощта ще извози цял обоз всякакви неща.

Бейл беше поразен от невидимата улица, по която вероятно можеше да се мине през целия град. Цялата мрежа тайни ходове беше много добре позната на Оливиери. Те влизаха в коридори на къщи, промъкваха се в мазета; като изминеха двадесетина крачки под земята, излизаха в бараката на някаква сграда и вървяха по двор; измъкваха колове от ограда, излизаха на улица, в някаква глуха улица; уверено откачваха дъски от стобор, които висяха на фалшиви гвоздеи и явно бяха привикнали на тази операция, защото се отместваха без шум и тракане, движейки се на ремъчни панти. После минаваха през жилище, срещаха навъсени, безмълвни лица, които се извъръщаха при обикновената думичка *гик* — и всичко това с невероятна бързина и леко като насън. Те вървяха около час и половина по такъв заплетен път, който придаваше на литовския град някаква магическа проходимост.

Бейл си мислеше: „Ето истинския император, който командува армията от минути и секунди — негово величество *случая!* Но какво от

това? Аз съм верен поданик на този император за днес. Това е все пак по-сигурно от властта на Бонапарт.“

Скоро забрави умората. Дишаше с цели гърди и с възхитено внимание се вглеждаше в тъмната фигура на корсиканския разузнавач. Незначителният и прекалено услужлив съдържател на кафене Оливиери внезапно се преобрази в хитрец, в стоманена пружина, в жонгльор с някакви незнайни жизнени сили.

След един от завоите, когато минаваха през празно място, обрасло с бурен, заледено, наподобяващо дивата белоснежна растителност от картина на Дантиевия ад, Бейл, поразен от този изглед, се спря зад Оливиери, който няколко секунди мълком се слушваше.

— Артилерийският бой е завършил — каза той. — Днес през Вилно преминаха над четиридесет хиляди французи. Интендантските складове са непокътнати и вдругиден ще преминат в ръцете на казаците. Частните къщи са съсипани и ще са необходими много години, за да бъде възстановен този славен литовски град. А какво направиха нашите командири? Маршал Ней разпиля злато пред входа на черквата „Свети Ян“... Там се беше събрало същинско братство на народите... Литовци, поляци, французи и немци, изоставили оръжието, тъпчеха джобовете си... кучешките му изчадия!... Убиха Льофевър, когато поиска да попречи на това безобразие.

Бейл мълчеше.

Очевидно Вилно беше далече. Отдавна вече му се струваше, че вървяха из предградие. Снегът искреше под лъчите на месечината. Преминали през празното място и през ограда, пътниците се спуснаха в една падина. Там, сред заскрежените тополи, се виждаше малка схлупена къщурка. Влязоха в двора. Външните прозорци бяха тъмни, но през прозореца откъм двора прозираше светлина. Оливиери извади кремък и огниво, сипа барут на острието на стилета, барутът припламна и в отговор на този сигнал вратата се отвори.

Висок плещест човек с гърбав нос и къдрава брада ги посрещна и въведе в стаята. На масата седеше грохнал старец. Стаята беше бедна и не можеше да се определи какви са нейните стопани. Оливиери заговори на жаргон. Спориха дълго и разгорещено. Накрай чернокосият юначага излезе и след миг се върна с износен кафтан, пояс, окъсан овчи калпак, ръкавици и валенки.

— Налага се да се преоблечете — каза Оливиери на Бейл.

Бейл не възрази. Запита само може ли да остане с полушубката си. Бездънните велурени джобове на полушубката му бяха единствените куфари, в които се съхраняваха последните остатъци от неговия багаж. Дясната велурена ръкавица отдавна беше загубена, ръката му беше обвита с кърпа. На Замкова улица у ординареца му останаха книгите „Брауншвайгски дневник от 1806 година“ и ръкописът „История на живописата в Италия“, над който той започна работа още в Париж.

Оливиери кимна утвърдително, и добави:

— Трябва да бързаме. Впрочем ботушите, шапката и военния сюртук ще поставим под сламата и ще ги вземем със себе си. Не се тревожете, нищо няма да се изгуби. А ако ни спипат казаци, ще кажем, че сме ги свалили от убит. Вашето писмо сега вече сигурно ще ви изпревари по пътя за Франция — каза Оливиери усмихнат.

Бейл започна да се преоблича. Евреинът великан отново заговори. Оливиери се обърна към Бейл:

— Моли ви да му подарите военния сюртук.

Бейл се съгласи неохотно. Великанът му протегна ръка и каза няколко думи, като показваше великолепните си бели зъби и се усмихваше със страшна и същевременно добродушна усмивка.

— Той ви благодари — рече Оливиери, — казва, че такава дреха утре ще е особено необходима за един честен контрабандист.

Когато излезе от къщурката и измина около двеста крачки, Бейл видя на пътечката между тополите два коня, впрегнати един зад друг в руска шейна. Двамата пътници седнаха в този малък, тесен, варварски екипаж. Момчето, което лежеше на предницата, зарито в сламата, се пробуди, свирна и изплющя с камшика, когато удари предния кон.

— Аз съм с вас до Кьонигсберг — каза Оливиери. — При Вилно положението е много лошо, но, уверявам ви, скоро ще се наложи да се връщате обратно. Нашият император Наполеон е непобедим, а Русия е загубена страна!

СЕДМА ГЛАВА

Адмирал Чичагов и главнокомандуващият всички армии Кутузов се готвеха да влязат тържествено във Вилно. Всичко сякаш вървеше добре. Звездата на Кутузовата слава се издигаше високо. Носеха се слухове, че Александър се е помирил окончателно с Аракчеев и заедно с него се готви да отиде в армията.

Кутузов се тревожеше само от дребни „домакински грижи“: императорският сервиз на Бонапарт беше попаднал в ръцете на адмирал Чичагов. Когато рапортуваше, адмиралът ни думица не спомена за това. „Ах, този адмирал! Сега вече няма никакво съмнение, че той е изпуснал Бонапарт при Студенка“ — мислеше си Кутузов. И ето сега при срещата си с Чичагов той гледаше превития гръб на почтителния адмирал и като навеждаше пълната си фигура и гледаше с единственото си око в пространството, равнодушно говореше с пресипнал глас:

— Ваше високопревъзходителство, Бонапарт изпуснахте, но сервизът му прибрахте, а?

Адмиралът, без да се изправя, почтително отвърна:

— Ваше сиятелство можеше да отнеме от Бонапарт въпросния сервиз още в Москва. — По такъв начин той намекваше за предаването на Москва.

След тази размяна на хапчета между главнокомандуващия и адмирала всички превъзходителства и сиятелства се събраха в разграбеното Вилно.

Военният куриер, който на връщане доведе в комендантския арест поручик Ширханов, след като предаде арестувания офицер с пълно спазване на чиновничеството, отнесе в двореца пимото-отговор.

Аракчеев пишеше на царя, че поради заболяване на Настенка не може да отиде при негово величество и че сам той много е зле и моли да бъде простен, че дори е повикал попа на Грузино, който е написал неговото, на Аракчеев, духовно завещание, в което той, Аракчеев,

благодари на царя за всички оказани му милости и след смъртта си нарежда да бъдат върнати в царската хазна всички негови имения и имущества. На края имаше малка добавка, че нему, на Аракчеев, е известно, че Сперански е изпращал тайно на царя тетрадките със своите якобински планове чрез камериера Мелников, за да не би той, Аракчеев, да се досети за това. „Макар това да е минала работа, ваше величество, но аз знам, че въпросният Мелников е най-важната персона и моля да освободите мене, стареца.“

Новото леко скарване между Александър и Аракчеев не продължи дълго. На 6 декември 1812 година, или 18 декември по нов стил, приятелите се помириха. На този ден руският цар собственолично утвърди духовното завещание на Аракчеев и същия ден заедно с него, като с пръв и най-доверен другар-телохранител, замина за театъра на военните действия, и най-напред за град Вилно.

Оставихме ахтирския поручик Ширханов в най-печално състояние в комендантския арест, където този честен офицер, измервайки с крачки тясната килия, след като предаде шпагата си на дежурния и кожената чанта на министерския секретар, полагаше усилия да проумее за какви провинения можеше да бъде позорно откаран направо в ареста от Аракчеев и при това от военен куриер, който се връщаше веднага.

„Ох, тези низши чиновци на куриерска служба! Това са някакви зли кучета: гледат остро, думица не продумват, летят като щури и за най-малкото нещо псуват станционните надзиратели!“

Поручикът прехвърляше на ум всяка минута и търсеше да открие в нещо своя грешка. Сигурно не току-така леля му плесна ръце, когато ѝ съобщи, че министерството го изпраща при Аракчеев.

— Ти не бързай да тръгваш. Поне до Варвара Петровна да прескоча. Не е хубаво да тръгваш преди това — молеше го леля му.

Варвара Петровна Пукалова, жената на синодалния секретар, беше столичната любовница на Аракчеев, за разлика от Настенка Минкина, приятелката на „игумена на манастира в Грузино“.

Докато мислеше тези неща, в килията влезе, звънтейки с шпори, синеок, ниско подстриган, широкоплещест кавалерийски офицер, също без шпага, по нашивките и звездичките — хусарски щабротмистър. Ширханов опъна ръце и поздрави влезлия, като се обърна с лице към него.

Поручикът и щабротмистърът мълчаха известно време. Щабротмистърът заговори пръв:

— Отдавна ли сте тук, поручик?

— Днес сутринта съм докаран тук от военен куриер.

— Ах, значи, вие сте от Грузино? Е-е, миличък, не ви е добра работата. Заплели сте се като петел в кълчища. Слушах какво говореха сега за вас.

— Няма какво да говорят за мене, господин ротмистър — възмути се Ширханов.

— Хайде, хайде! Оставете, миличък, тази работа. Виж, за мене няма какво да се каже! И все пак: седем денонощия арест! Нали вие сте княз Ширханов?

— Тъй вярно.

— Добре! Напразно вие, гълъбче, сте напуснали армията и сте попаднали, може да се каже, направо в блатото. Но хайде да помислим. Може би всичко ще се размине. Не забравяйте само — вие сте добър офицер и трябва още от младини да пазите честта си, така както дрехата — още докато е нова. Но я ми кажете вие по-добре: по пътя към Аракчеев видяхте ли на завоя при Чудово едно флагче на прът?

— Видях — отвърна поручикът.

— Като го видяхте, как беше — на хоризонтална дръжка или на вертикална?

— Струва ми се на хоризонтална.

— И нищо ли не ви каза кочияшът? Е-е, миличък, това е вашата грешка: графът не е приемал, а вие сте отишли у него.

— Но аз занесох на Аракчеев писмо „по височайше повеление“.

— Ех! Младок сте вие още! Какви височайши повеления могат да важат за Аракчеев?! Военни куриери и пощальони ще пусне, но сановници от столицата ни при такъв висящ флаг веднага обръщат към Петербург. Е, как ви прие графът?

— Ами добре ме прие.

— Я гледай, на всичко отгоре „добре“! Кажете, гоцава ли ви с водка?

— И такова нещо имаше.

Четейки насмешка по лицето на говорещия, Ширханов пламна и се наостри да изгърси грубости.

Сякаш отгатнал мислите му, събеседникът продума:

— Хайде не се сърдете! И на ум не ми идва да се съмнявам в думите ви, но не Аракчеев ви е гощавал с водка. Имайте пред вид, че през тези дни не му е било до вас и че в Грузино не той е господар. Нали вие сте му занесли френска поща?

— Надявам се, че господин ротмистърът няма да любопитствува и да ме разпитва противно на дадената от мене клетва? — издума сприхаво Ширханов, като нарочно и по навик повиши кавалерийския офицер с един чин по-високо от щабротмистър.

— Че аз не любопитствувам, а по-добре от вас знам този въпрос — отвърна щабротмистърът, сякаш не забелязваше сприхавостта на поручика. — Ето и втората ви грешка! В този случай ваши другари са се пошегували с вас. Известно е, че царят е заповядал цялата заловена поща да се изпраща на Аракчеев, но Аракчеев нищо не разбира от тази работа. Той е лош дипломат; всичко се свежда до това, че във всяка поща му натикват неприлични картинки, изкупувани навсякъде за него, и му ги изпращат под предлог, че са иззети от французи. Предполагам, че е събрал толкова, та вече с цели крини може да ги мери. А във вашия пакет вероятно не е имало. Аракчеев вече две седмици все търси някакъв италиански албум на Пиетро Аретино с неприлични рисунки, захвърлен от маршал Ней. Пред вас ли отваряше писмата?

— Не. Аз бях повикан при графа или по-точно той дойде повторно при мене приблизително един час след получаване на пощата.

— Е да, разбира се, ровил е, търсил е албума на Ней и се разярил, че не го е намерил. Колко време престояхте у него?

— Близо две денонощия.

— Я виж, не е малко време. А води ли ви той в „храма“?

— Не, никаква черква не съм видял.

— Ама аз не говоря за черква, а за розовия павилион в езерото на Грузйно: такава една стаичка на островче с огледала, за цял ръст; натиснеш една пружинка — огледалото се отмести и пред тебе едни картинки, цяло безобразие! Та ето, когато вие бяхте там и гризахте перата в Аракчеевата библиотека, Аракчеев и княз Енгаличев, неговият главен палач, се забавляваха там със старчески лудории.

Поручикът си спомни и странните отговори на Фьодоров, от които не можеше да се разбере дали е напускал Аракчеев имението,

или не го е напуснал, и дългото отсъствие на графа. Щабротмистърът продължаваше:

— Вие, миличък, по-добре изобщо да не бяхте отивали. Да бяхте казали, че сте болен, отколкото да отивате там, без да разужнаете. Винаги точно такива пилета като вас от родното гнездо падат право в огъня. Вашата леличка е добра жена, но напразно ви тъкми за голяма кариера. В нашата страна голямата кариера човек заплаща с мошеничества, а за вас е рано да ставате мошеник! Пък по-добре и съвсем да не ставате!

И забравил, че е в арест и че може да го чуят, щабротмистърът негодуващо заговори:

— Видяхте ли там от прозореца една чугунена ваза?

— Видях. Дори по заснежената пътека ходих до нея.

— Виж каква е работата: Аракчеев се е оженил за Хомутова, ама своята икономка не отстранил — същата тази Настасия Минкина. Уверявам ви, Минкина ви е поила с водка. Аракчеев е такава стипца, че с корица хляб не би нагостил чуждия човек. А тази чугунена ваза, макар и да била поставена в годината на женитбата с Хомутова, все пак била в чест на любовницата — на Минкина. Хомутова научила това и настояла вазата да се махне. Аракчеев не се съгласил. Веднъж, след като се скарал и изпаднал в ревност, Аракчеев заповядал на жена си да не отива в Петербург, а той заминал. Хомутова не го послушала и тръгнала след него. Кочияшът подкарал — но по пътя й казва: „На слугите на ваше сиятелство е заповядано да му пишат незабавно за всичко, когато излизате в отсъствие на графа!“ Хомутова се разярила и викнала на кочияша: „Карай у майка ми!“ Кочияшът не разбрал отведнъж и едвам по пътя се досетил, че отношенията между графа и жена му са се развалили. Той закарал графинята в майчиния й дом, където тя се прибрала. Оттогава Настася станала пълна господарка. В неговия харем има и други, но господарка е само Минкина. Аракчеев навсякъде, където и да е бил, купува селски моми. И Настася е купил от някакъв помещчик на юг. Казват, че била дъщеря на ковач и имала нещо циганско в рода си.

Поручикът се смути, когато внезапно си спомни най-голямото провинение пред себе си. За да скрие гъстата червенина, която заля страните му, той отиде до прозореца. Нито едно негово движение не убягна от проникателния кавалерийски офицер.

— Виждам, че тук работата не е чиста. Хайде, разкажете как видяхте Аракчеевата икономка.

— Че какво толкова ви интересува? Е добре, появи се такваз една великолепа фигура с навити на хартийки коси и с персийски шал.

— Аракчеев купи на безценица този персийски шал от майка ми. Просто повече за лице взехме парите. А шалът струваше три хиляди жълтици. Ако го сгънеш, целият ще премине през венчална халка. В средата — син, а цялото поле наоколо с най-фина многоцветна шарка. Тъканта е такава, че не можеш я разкъса, и е толкова голям, че може да покрие ареста. Разказвам ви всичко това, за да знаете до каква степен тази крепостна жена е закрепостила Аракчеев. Смешно е да се каже, но стига тя само да му предрече нещастие, и той остава и не отива дори на заседание на Държавния съвет.

Поручикът все повече и повече се учудваше.

След кратко мълчание щабротмистърът попита:

— Все пак успяхте ли да разгледате цялото имение?

— Нямах време да сторя това. Излязох само да пия вода — на повикването ми не се обади никой; опитах се да пия в преддверието от едно каче, а се ожарих със саламура, която взех за вода, и едва в градината подъвках малко сняг и утолих жаждата си.

— Саламура... — повтори щабротмистърът. — Знаете ли вие каква саламура е това? Във всички сгради на графа стърчат качета със саламура, а в тях накусват тръстикови и върбови пръчки. С тях бият крепостните в Грузино. А изпълнява тази процедура тамошният Минкин помощник — архитектът Минут. „Минут, а с часове изтезава хората.“ Наказаните крепостни после се изпращат в арест, който Аракчеев е наименувал, кой знае защо, с безсмисленото име „Едикул“.

Изведнъж поручикът си спомни и разбра думите, които дочу, когато влизаше в селото: „Заколи пиле, кучи сине, па си намажи с кръв муцуната, гърба и задника. И като стигнеш в имението, куцай и охкай, кажи, че са те били здравата и се оплачи от мене. Само че други път по-малко от пет жълтици не ми донасяй.“

— Не разбирам — каза Ширханов на своя събеседник, — каква сила е могла да прикове съчувствието на царя към Аракчеев?

— Ние с вас няма да разберем това: царят обича хубавите думи, но се страхува да ги осъществява на дело. Ето така се добива равновесие. Сперански беше привърженик на хубавите думи, а граф

Аракчеев пазеше да не преминат думите в дело. Когато вие, поручик, още сте играли като дете, днешният цар, тогава наследник, е бил санктпетербургски военен генерал-губернатор. Император Павел е страдал от безсъние, а генерал-губернаторът е трябвало да подписва всяка сутрин, не по-късно от пет часа, рапорт за състоянието на столицата. И тогава Аракчеев пишел рапорта и раничко сутрин вземал подпис от Александър и отнасял рапорта в двореца. Стара дружба, а сега Андрей Алексеевич е станал първи царски телохранител.

Влезе един гренадир и отсечено произнесе:

— Поручик княз Ширханов да се яви при коменданта!

В кабинета на коменданта като че ли нямаше никой, но се отмести едно кресло с високо облегало и дребна старица със сини разплакани очи изпусна кърпичка от лявата си ръка и се втурна към поручика.

— Мишенка, какво става с тебе? — възкликна тя на френски. — Не вярвам, че ти си могъл така да се провиниш. Генерал Вайгел сега ми каза, че си освободен от служба при министъра и си прехвърлен на разположение на някакъв корпусен командир. Какво значи това, мили? Толкова постъпки правих! Молих Вайгел да разбере каква е тази работа и искам лично да ида при великия княз, но немецът маха с ръце и казва, че и той самият нищо не разбираше. В министерството му разправяли насмешливо някакви неясни неща. Не мога дори да го проумея. „Ние, казвали, не сме го пращали за бонета при граф Аракчеев.“

Поручикът всецяло беше обхванат от ужас. Полагаше усилия някак да успокои леля си, но и самият той мъчно можеше да се овладее.

„Какво безобразие! Не знаем кое е по-лошо — френските куршуми ли, лагерните въшки или петербургските козни?“ — мислеше си поручикът, вдигайки от пода кърпичката на леля си. И в този миг изведнъж, кой знае защо, се изостриха и придобиха неочаквана дълбочина повърхностните оценки на човешките нещастия, които беше направил неопитният младок, отхранен с труда на крепостните. Възнението на неговата леля му изглеждаше предизвикано от незначителни причини. Изведнаж всичките му мечти за служба и за живота на село след войната му се сториха нещо незначително по смисъл и не заслужаващо осъществяване. У него зрееше нещо

неизвестно, ново и той се мъчеше да оформи това ново, докато слушаше равнодушно оплакванията и вайканията на суетната старица. Той я убеди с молби да не прави постъпки и да остави всичко на течението на събитията. Лелята му съобщи, че арестът ще трае три дена. Това не го смути. Петербургските улици и срещите с младежите, които лекомислено и безразсъдно празнуваха изтеглянето на французите, неочаквано загубиха за него всякаква привлекателност. „Не, аз не трябва да се стремя към «щастливите хиляда», за които пише онзи французин, как ли беше името му?“

С тази мисъл поручикът целуна ръка на разплаканата си леля и се върна в килията.

Щабротмистърът седеше до прозореца и четеше малко кожено томче, на чиято корица имаше надпис: „Разсъждение за произхода и причините на неравенството“. Поручикът не обичаше да чете. Той се ограничаваше с романи и учебните помагала, чрез които разширяваше своите знания на чужди езици. Щабротмистърът остави настрана книгата на Русо, като по този начин даде да се разбере, че е готов да разговаря.

Безсмислието на случилото се в Грузино и приказките на щабротмистъра раздвижиха мислите на поручика и вместо „крайна предпазливост спрямо непознати хора“, за каквата му беше говорил Аракчеев, той се впусна в неудържим порой на откровеност. Без да назовава източника, той предаваше на другаря си по затвор онези мисли и наблюдения, които беше почерпил от завзетите от французите писма. За негово учудване щабротмистърът не се вълнуваше. Той слушаше мълчаливо, одобрително кимаше и студеното ледено лице на човек, привикнал на сурова дисциплина, добиваше все повече и повече мекота, вдълбочена замисленост и накрай стана съвсем друго. Той не добавяше забележки, само задаваше въпроси, които ставаха все по-интересни, и по-интересни и Ширханов, докато отговаряше на всеки въпрос, изведнъж изпита чувството, че пред него се откриват нови хоризонти.

Привечер изненадващо дойде съобщение, че арестът на поручик Ширханов е отменен.

— Вие имате вуйчо владика — каза му щабротмистърът.

— По-точно — леличка — със стеснителна усмивка отвърна поручикът.

Като се ръкуваше с другаря, когото напускаше, Ширханов се надяваше, че той ще каже името си. Но събеседникът му не стори това. Все пак поручикът предложи да се срещнат, след като го освободят, и с присъщата на младите откровеност изрази приятелското си чувство и сърдечна симпатия към него. Щабротмистърът се усмихна и каза:

— Необходимо ви е да прочистите главата си с хубаво четиво. Прочетете книгите, които ви споменах. А когато му дойде времето, може би ще се видим. Само не забравяйте: щом веднъж у вас са възникнали правилни мисли за качествата на свободния човек, повече не се примирявайте с позорното робство в нашата страна и помнете, че бдителните очи на невидими приятели ще ви наблюдават.

С тези думи те се разделиха.

На следния ден поручикът получи нареждане да се яви в Ахтирския хусарски полк и да догони ахтирци по Ковненския път. В петербургското „Отделение за пощенски коли и кабриолети“ оставаха само места на открито. Беше му забранено да пътува със собствена карета. След като се сбогува с ридаещата Наташа и с леля си, които бяха загубили ума и дума от мъка, поручикът загърна главата си с качулката и с наемен файтон се отправи към заставата. След един час военна пощенска кола го отнасяше бързо по Ковненския път.

ОСМА ГЛАВА

Нощното пътешествие на Бейл и Оливиери по пътя към Вилковишки вървеше благополучно въпреки опасенията на пътниците. Крайната умора и сънят бяха естествена реакция на тежките впечатления от изминалия ден. Бейл считаше, че влизането му в Европа е спасение от кошмарите на страната, която му се струваше съчетание на всички страхотии: на климата, на варварството и бедите на армията. И както е винаги след дълъг път, когато последните километри изглеждат най-тежките, така и сега по пътя за Мемел Бейл особено силно чувствуваше умората. Той бърже се съвзе от нервното състояние, което кресливо му натрапваше, че не са минали още всички опасности и че пред прага на Европа му е писано да загине.

Пътят, избран от неговия водач, минаваше през грамадни горски масиви, така наричаните дебри, които се спускаха от Литва към областта на Мазурските езера, почти неизследвани и затънтени мечи кътища, превръщаше се в едва забележими дивечови пътеки, съвсем непроходими за човек през лятото, понеже на всеки завой попадаха на малки блата, водни ями, неустойчиви буци пръст и хиляди комари и дребни стършели нападаха човека, избягнал срещата с големи и опасни зверове.

Водачът му явно много добре познаваше този път — след мечката винаги контрабандистът е първият познавач на дебрите, а Оливиери вече беше показал с кого и как работи. След като издържа изпита за званието спасител на военния комисар, той неволно прояви скритите качества на своята природа. Неговата енергия и стремителност увериха Бейл във възможността за спасение. Бейл заспа дълбок сън и се пробуди от внезапен тласък.

Конете бяха спрели. Отворил очи, Бейл се озърна и видя вледенени папурови храсти. Оливиери направи предупредителен знак. През папуровия гъсталак едва се виждаше равна и гладка ледена повърхност. След миг по леда зачаткаха копита и конен разезд записка в размразеното крайбрежие. Известно време се чуваше диво цвилене, пръхтене на коне и псувни, сред които Бейл разпозна руски думи, слушани не един път и станали му вече познати. После всичко затихна.

— Потънаха — каза Оливиери. — Да продължим.

Момчето изведе конете на пътя. Оливиери разправи каква беше работата. Двама казаци ги подгонили по пътя и не им оставало нищо друго, освен да се спуснат към езерото, а после при първото крайбрежно незамръзнало място да завият рязко в папура.

— Често съм прибягвал към този начин. Когато казак или граничар препусне с коня, никога не може да уравни хода.

— Къде сме? — попита Бейл.

— Тук са Мазурските езера — отвърна италианецът. — Всъщност ние сме в Германия. Нарочно държа много на север, за да не срещаме никого. Чувах, че навсякъде няколко дни вече бродят разезди на казака Платов.

Командирът на партизаните, казакът Платов, който беше получил графска титла, всяваше ужас във френския тил. През есента неговите пехотни казаци — *пластуни* — пълзешком, покрили се със снопове и слама, се появяваха ненадейно и разстройваха редиците на Наполеоновите стрелци. Брадати разколници, които съставляваха конницата на Платов, с подвикване се *разпиляваха в „лава“*, появили се някъде от края на гората пред френския строй, и налитаха вихрено, въртейки се около Платовия жезъл. А след това, като опънеха разколническа молитвена шатра, слушаха молитвите на един избягал поп, кръстеха се с два пръста, усърдно и гъгниво пееха в унисон черковни песни с тъжни басове и тенори, провлечено и дълго, като вмъкваша в това пеене някакви нечовешки звукове, наподобяващи едновременно и вълчи вой, и тъжния припев на зимна виелица.

Преминавайки по равнини с ниски редки хълмове, Бейл изпитваше грамадна промяна в настроението си. Мъглите, близостта на Балтийско море, гладката езерна повърхност, сивите, заскрежени очертания на хоризонта — всичко му се струваше ново и привлекателно. Това бяха подстъпите към Европа, още диви, населени с мазури, прибалтийски пустоши. „Но вече не и Русия!...“ Това едничко съзнание го правеше бодър.

В мъглата на един хълм много, много далече засвяткаха пред очите му три ивици цветни фенери. Бейл трепна: „Нима тук работи семафор?“ Не можеше да има никаква грешка: „Наистина военен хелиограф предава телеграма!“

Оливиери с острите си птичи очи се взираше в светлинните сигнали, които играеха с цветовете, преливаха се, мигаха, припламваха, чертаеха ивици през мразовитата сивкаво-синкава мъгла. Оливиери много добре познаваше значението на всяко припламване, на всяка светлинна точка. О, колко добре помни той увлекателната работа на военния сигнализатор! В Литва за преминаването на всеки руски отряд, за появяването на разезд в края на гора, за завземането на село от гренадири или за разполагането на оръдия по някое възвишение — за всичко това той умееше и без азбуката на инженер Шап да предаде на съседния разузнавач, като сигнализира с двудимни, тройнодимни и многодимни редици огньове, разпалвани по хълмовете на литовските гори.

Но тази телеграма в отдалечените Мазурски езера му изглеждаше невероятно явление, още повече, че когато се опитваше да разчете припламванията, точки и цветове, той не можеше да разбере тяхното комбинирание; от познатите букви не излизаха познати думи. Той се обърна към Бейл, за да си обясни това, и започна да му назовава всеки сигнал. След две минути Бейл състави десет думи на немски:

„... отстъпва маршал Ней... остатъци... Вилно... руски войски... Наполеон... неизвестно къде...“

— Какво значи това?! — възкликна Оливиери.

— Телеграма на германски шпионин. Немците се радват на поражението на Великата армия — отговори Бейл с прозявка.

— Нечувано! Какво е станало с императора? Тази работа няма да им се размине!

— Оливиери, кажи ми, струва ми се, че здравата съм спал, така ли?

— Вие спяхте петдесет и шест часа, без да ядете и да пиете. Нито на една спирка не можах да ви събудя и вече взех да се страхувам. Един мой приятел заспа веднъж така и цели два месеца не се пробуди.

Бейл беше поразен. Постоянен и ясен контрол над себе си — ето това свое качество той особено ценеше. Сега беше напълно уверен, че е спал само час, час и половина. Значи, още не знае всичко за себе си.

Оливиери гледаше в онази точка на хоризонта, където току-що бяха спрели сигналите. Те не се подновиха. Нищо не подсказваше, че наблизо има голям населен пункт. Явно сигналите се изпращаха от някой горски дом или караулка на прибалтийски помещик — немец.

„След понесените в Русия загуби трябва да очакваме големи промени в поведението на неволните съюзници на Франция“ — мислеше си Бейл. Тези мисли отровиха настроението му през целия останал път.

— Вие трябва все пак нещо да похапнете — каза Оливиери.

Извади от торбата голямо парче черен хляб и парче свинско пушено и ги поднесе на Бейл.

Въпреки че парчетата бяха много големи, Бейл ги изяде почти машинално и не му стана тежко.

Оливиери го гледаше учудено. Като корсиканец, запазил нравите на племето си, той беше умерен в храненето. Бейл почувствува известно време след яденето, че кръвта се разлива по жилите му като топла вълна, главата му забуча и той отново заспа.

Събуди се в стаята на една пощенска станция. Оливиери го разтърсваше за рамото и му поднасяше чаша ликьор. Жълтата светлина на лампата отразяваше грамадната сянка на италианеца върху гредоредата на стената. В стаята беше топло, бръмчаха гласове. Бейл изпи на един дъх чашата и веднага се изправи, сякаш го удариха. До отсрещната стена на малка маса седеше френски офицер и с нокът отбелязваше червените точки на поставената пред него географска карта.

— Хайде да видим дали ще ме познаете — каза той на Бейл. — Цели два часа откак сте тук. Вашият водач ми разказа откъде идвате.

Разбира се, Бейл го позна: беше същият онзи парижки веселяк Балтасар Маршан, заедно с когото прекарваше някога вечерите си в компанията на Пиер Дарю и башвилската младеж. Сега беше с униформата военен комисар, но за разлика от другите участници във войната, състарили се по време на руския поход, беше се охранил на немска трапеза и изглеждаше съвсем доволен. Бейл се здрависа с Маршан и на драго сърце прие предложението му да продължи пътя с пощенска кола, запрегната с бодри немски коне. Това беше добре дошло за него, още повече, защото Оливиери му беше пошепнал на ухото, че трябва да го остави и веднага да се върне във Вилно.

— Изпълних всичко, което ми беше поръчано, и пак се превръщам в съдържател на кафене. Русите няма да имат щастието дълго да се забавляват във Вилно. Ще имаме сериозна работа. А Кутузов сигурно е наиздигал там бесилки, на които танцуват между

небето и земята евреите, отказали да дадат на кредит вино на господата руските офицери.

— Кажете как да ти се отплатя, Оливиери.

— Не споменавайте името ми в Кьонигсберг. А отидете ли в Милано, поздравете сестра ми Виктория и леля, ако отседнете както едно време в Каза Бовара.

Без да обръща внимание, че Оливиери разговаря тихо с Бейл, бързивият Маршан обсипа Бейл с въпроси и без ни най-малко да се смущава, че не получава отговор, сам разказваше за успехите си в Померания.

Бейл искаше да каже още някоя и друга дума на италианеца, който го беше спасил. Беше готов да обърне гръб на Маршан, но една необичайна разсеяност и някаква тежест в краката от изпитата водка не му позволяваха нито да се мръдне, нито да подбере други думи.

Италианецът здраво стисна ръката му и напусна стаята, като остави у спътника си чувство на печал, на нещо незавършено и очакването, че всеки миг той ще се върне.

Бейл с мъка премина на немски език, когато заговори с прислугата. Като се съвземаше постепенно, той ловко се освободи от натрапчивите въпроси на Маршан, който на всяка цена се стараше да получи от него сведения за най-тежките произшествия при голямото отстъпление. Започна той да задава въпроси и Маршан се оказа съвсем не лекомислен събеседник, когато разказваше как стоят работите на французите в Германия и направи следната характеристика:

— След хирургическа операция организмът не свиква веднага с усещането, че е загубен дори един ампутиран крак. Очевидно и ние не ще привикнем отведнъж с нашата кървава загуба. А понеже Германия е свързана с кръвообращението на целия организъм на нашата империя, то и тя очевидно няма да реагира отведнъж на френските работи. Още много месеци ще минат. През това време императорът ще възстанови положението. Той е извънредно издръжлив.

Пътят за Кьонигсберг нищо не се отличаваше. Постепенно сънливостта на Бейл изчезваше. Монотонна и тъпа депресия замени острата възбуда през вилненските дни, а чистите и добре поддържани — въпреки че се намираха на военен път — германски пощенски

станции засилваха у него желанието да се отпусне. Беше принуден да прави усилия да не се отпусна.

На 14 декември рано сутринта Анри Бейл и Балтасар Маршан заобиколиха зъбчатата кьонигсбергска стена с големи кули и влязоха в града.

„Ето тук преди осем години умря философът Емануил Кант. Аз влизам в Европа с неговото име в мислите си като символ на голяма умствена висота, до която отново се издигам“ — мислеше си Бейл. Той се сбогува със своя спътник Маршан и нае малка стая в удобен чистичък немски хотел.

„Най-напред ще си поръчам баня, после ще се обръсна и след това ще разпоря двойните велурени джобове на полушубката. Не, по-скоро с последното трябва да започна.“

Влязлата прислужница го запитва не желае ли високоуважаемият господин полковник билет за театър. О, да, разбира се, че желае! Днес представят „Милосърдието на Тит“, опера от Моцарт по либрето на Метастазео. Да, да, разбира се, той ще иде на театър. Но преди всичко не би ли могло да си купи чисто бельо в Кьонигсберг? Може ли? Много добре!

Бейл разпра велура, взе пари, извади бръснача и свитък хартия. Тази тръбичка от хартиени листчета се оказа част от московския му дневник. Кой знае как, той неочаквано си спомни, че сестра му Полина беше зашила, когато го изпращаше на похода в Русия, четиридесетфранкови златни монети в колана на военния му сюртук. „Я гледай, аз май добре съм заплатил конете на вилненския контрабандист“ — помисли си и поклати глава при спомена за бързото приготвяне за път с Оливиери, когато даде военния си сюртук с парите на контрабандиста.

За да се отърси от съжалението си за парите, Бейл се зае да препрочете своя дневник.

— Нима аз съм писал това! — възкликна той.

„Изминаха само два месеца — продължаваше вече мислено, — а чувствавам, че столетия ме делят от деня, когато писах това. Колко бледен е този дневник! Колко непредвидлив и самодоволен съм бил в Москва! Как нищо не съм разбирал! Тук няма дори и намек за онези неизвестни за мене чувства, които вдъхва непоносимото страдание, личната опасност и нещастията на огромна маса хора! Тогава всички

разчитаха на бързия и победоносен край на войната. Никой не се съмняваше в успеха. Ето защо и моите мисли не са се издигали по-високо от яката на мундира ми. Моите чувства не бяха по-пригодени за опасността в тази страшна страна, отколкото алените хусарски мундири и белите сукнени наметала на неаполитанските войници на Мюра — за студовете във Вилно и за блатата в Полесието. Правех грешка след грешка. Аз не разбирах Бонапарт. Наполеон не разбираше Русия. Жесток урок!

Да, трябва да се опомня и добре да си отпочина в Кьонигсберг, за да разбера всичко онова, което стана с мене.“

След всичките тези доста тъжни размишления и полуиронични преценки за себе си Бейл се заразхожда из стаята — чакаше прислужницата да му донесе топла вода за бръснене. На масата имаше стари немски вестници. Един ред, напечатан с едър шрифт, с думата *Бородино* привлече вниманието му. Той се зачете и се учуди, че немската преса оценяваше Бородинската битка като едно от най-големите сражения в историята. Немският журналист разказваше с разточително красноречиви изрази как гъстите колони френски войски вървели срещу руските укрепления с музика и развети знамена. Бейл с погнуса захвърли вестника. Като си припомни какво сам бе видял и всичко, каквото беше чул, той просто не можеше да разбере факта, че Бородинската битка е била наистина сражение на огромно пространство; той не можеше да събере в едно цяло разпилените впечатления от боя. Отделни групи хора, слаби и редки вериги стрелци, които пребягват през полето приведени, с насочени напред щикове, отекващи изстрели и черни буци излитаща пръст — съвсем не бяха нагъсто, напротив, много слабо запълнени пространства, нямаше и помен от гъстите тълпи, заели огромни пространства и избиващи се помежду си с щикове.

Според личните наблюдения на Бейл биеха се само малки групи, и то само тогава, когато им беше невъзможно да си обърнат гръб, едни войници мушкаха други, за да не ги разстреля собствената им артилерия с картеч.

„Впрочем техниката на военните донесения — помисли си Бейл — е здраво свързана с необходимостта от такива сведения и подправени картини, които коренно изопачават военната действителност. Трябва да се има пред вид, че светлинният телеграф предава телеграмите в тила

на огромни разстояния много по-бързо, отколкото кавалерист, ординарец може да отнесе сведения от полесражението в щаба. Лично аз си спомням, че семафорна телеграма се предаваше с обикновен хелиограф от морето — от Брест до Париж за седем минути, докато от тримата изпратени от Шевардинския редут адютанти само един стигна до главната квартира на императора след един час, а другите двама бяха убити. Когато оцелелият стигна при императора, боевата обстановка вече беше се променила. Колко глупава е вестникарската лъжа за мълниеносното осведомяване на Наполеон!“

Бейл се чувствуваше съвсем отпаднал. Напуснало го беше крайното напрежение от последните месеци. Той търсеше и не можеше да намери обновителни впечатления.

В комендантството говореха за изчезнали генерали и военни комисари на път за Кьонигсберг. Говореха за мрачни настроения в Германия, разправяха за ужасните студове, които погубваха армията. Съдържателят на ресторанта в Кьонигсберг се оплакваше, че някои сортове вина били замръзнали в избите. Такова нещо не се било случвало от шестдесет години насам. Един офицер в комендантството разправяше как с прътове изтласквали трупове от пътищата и те къртели от ударите като борови дънери от брадвата. В хотела една баба немкиня шепнеше, че четиристотин хиляди семейства в Европа плачели, понеже знаели, че вече не ще дочакат синовете, бащите, братята, мъжете си. Най-упорито се говореше за предстоящия нов френски набор.

„Никъде не можеш да избягаш от военните впечатления. Русия е вече далече, а всяка нервна клетка е замразена от нейния студ и от чувството за смъртта. Такава е реакцията на прекомерната загуба на сили и на постоянното напрежение“ — направи Бейл заключение за своето състояние.

Минават още два тягостни дни, но силите му не се възвръщат. Не съществува никаква възможност да се съвземе и да предприеме нещо.

Сутринта на третия ден Бейл излезе с твърди крачки от хотела. Когато стигна до една черквичка, той зави зад ъгъла и похлопа на вратата на малка къща. Качи се на втория етаж. Приеха го учтиво и му показаха стаята, където беше умрял великият философ. Бейл надзърна през прозорците на кабинета, отрупан с библиотечни шкафове:

позлатените гърбове на подвързаните с кожа томчета на Русо гледаха гостенина през стъклата на шкафовете.

От прозорците се виждаше заостреният връх на черквичката, осветен от лъчите на слънцето.

В стаята имаше още един посетител. След като учтиво поздрави Бейл, той каза името си — граф Вангел. Копчета на генералски шинел блестяха под сива пелерина. Спокойните и умни очи на генерал Вангел проблясваха студено и лъчисто като синкави парченца лед. Посивели мустаци покриваха устните му и се спускаха над брадичката.

— Вие отдавате почит на покойния професор Кант?

— Да, макар че не успях да го изуча както бих искал — отвърна Бейл.

— Забележете — каза Вангел, — че тази черква е била особено любима на професора. Той казвал, че когато е писал „Пролегомена“ и „Критика на чистия разум“, този строен заострен връх бил тъкмо онази точка, в която приковавал погледа си, за да се съсредоточи. Но ето че съседът му издигнал противопожарна стена, която закрила черквата от погледа на професор Кант. Именно по това време професор Кант започнал да пише „Критика на практическия разум“, която, както знаете, отстъпва съвсем от позициите, извоювани с толкова мъка от човешкия гений в „Критика на чистия разум“. Доста скъпо струвало на Кант да откупи тази стена. Дълго пестил той пари, за да я откупи. Но когато зидарите съборили стената и черквата отново се възправила пред очите на мъдреца, той вече бил загубил остротата на зрението си през изминалите години. Станал Птоломей, не е могъл вече да се върне като Коперник на предишния път. Преписвал шести път своя трактат „За вечния мир“, сякаш предчувствувал пожара на световната война.

— Това, което казвате, генерале, е крайно интересно — отговори Бейл. — След всичко, което изтърпях в Русия...

— Ах, вие идвате от Русия?

— Да, и след впечатленията от тази страна искам отново да се заема с изучаването на вашия философ. Радвам се, че срещнах във ваше лице съмишленик, защото винаги съм мислел, че Кантовата етика е всъщност просто влечение на чувствата, изнесли победа над разума, който е престанал да се цени. Опитът да се проникне в трансценденталния свят, въпреки че лично Кант твърдо е ограничавал дейността на разума единствено в границите на реалния, иманентния

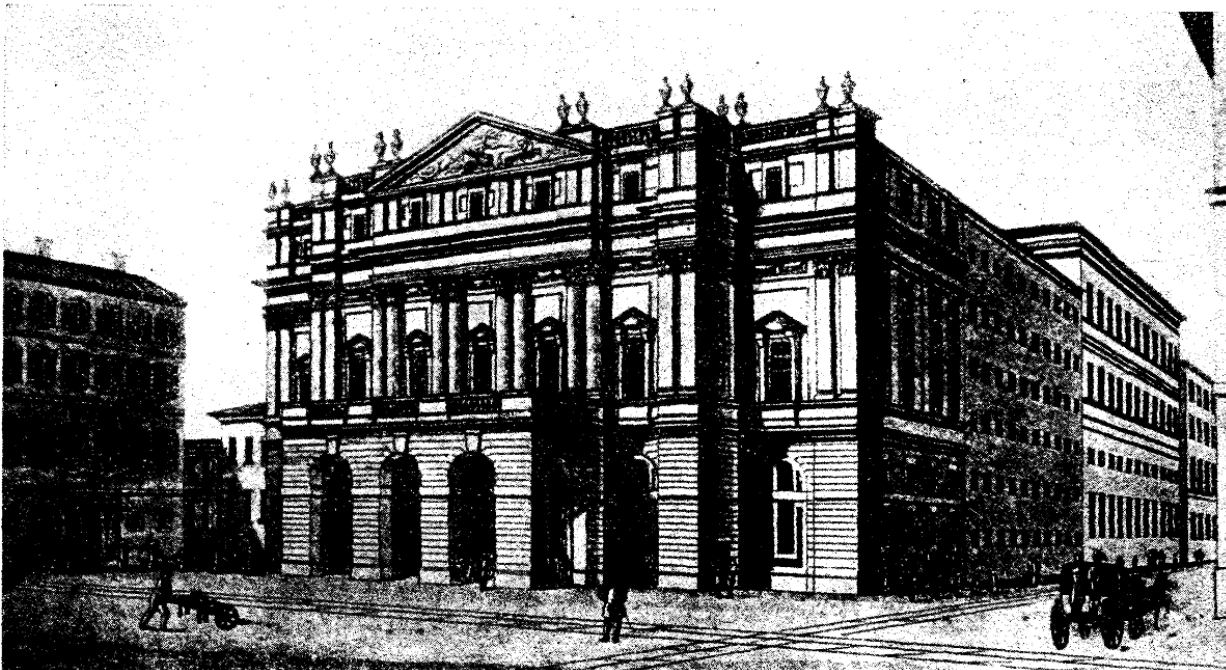

свят, свидетелствува само, че той е взел желаемото за реално. Но вие извънредно много ме заинтересувахте, като казахте, че Кант е работил върху проблема за вечния мир.

— И аз лично се интересувам практически от този въпрос — каза граф Вангел. — Близо преди месец след една победа, спечелена от моя отряд, изведнъж почувствувах, че трябва да напусна армията и да изляза от войната, за да реша въпроса дали един народ има право да променя онзи начин на живот, според който друг народ иска да устрои своето материално и морално съществуване. Докато не реша този въпрос, няма да се върна във войската. Аз живея тук в своето имение с единствената си дъщеря Мина фон Вангел. Ако не се страхувате от подозрителните очи на полицията, елате ми на гости, ще продължим беседата. Аз съм в немилост пред немската полиция, а също така съм гледан с лошо око от полицията на Бонапарт и всичко това, защото разбрах безумието на войната с руския народ!

След като определиха кога ще се срещнат, генералът напусна стаята на Кант.

Късно вечерта Бейл завърши бележките си по разказа на Вангел за неговата дъщеря — „Мина фон Вангел“ и когато си лягаше, почувствува много силна треска. Той гледаше как лявата му ръка напипва пулса на дясната. Пред него беше доктор Бейл и говореше просто, спокойно, с неговия собствен глас за трансценденталния свят и му доказваше, че съществува *Бейл* — *феномен*, едно явление от тукашния свят на сетивата, а съществува и *Бейл* — *нумен*, разбираем само от разума, идеален Бейл, който единствено може да го излекува.

«ЛА СКАЛА» ПО ВРЕМЕТО НА СТЕНДАЛ

— Ама вие имате ускорен пулс — продума доктор Бейл. — Съвсем ясно е, че преминавате в трансценденталния свят, понеже усещате и долавяте *изчезването на времето*.

— Не съществува никакъв друг свят, а само висока температура. Аз имам треска! — каза си на висок глас Бейл, понадирайки се в леглото.

Зъбите му тракаха, по гърба му избиваше студена пот. Но имаше чувство на голямо задоволство, че отново се беше появила твърдата му решителност да не се поддава на болестта. С един събут ботуш, полусъблечен, той извади от полушубката си малка металическа кутийка, в която сестра му Полина беше приготвила някога походна аптечка, взе две хапчета хинин и ги глътна бързо. После взе томчето „Фацетий“^[1] от Волтер и скоро заспа с отворената книга в ръка.

---

[1] Фацетия (лат.) — грубовата шега, разказ с еротично съдържание. — Б.пр. ↑

ДЕВЕТА ГЛАВА

От Берлин до старата френска граница Бейл пътуваше със спътници, които постоянно семеняха, в един грубоват айлваген — грамадна карета, запрегната с шесторка хубави коне, с открити места в задната част и украсена с грамадни пощенски рогове на двете вратички.

Отново Бейл почувствува както преди войната, че го облъхва европейски вятър, попътен и насрещен, еднакво мил за него. Поглеждайки в полудрямка зачервените лица и посинелите носове на пътниците, омотани с шалове, с мъжки маншони на ръцете и ботуши, обточени в горния край е козина, Бейл заспиваше при малките наклони, пробуждаше се от друсания и завои, не обръщаше внимание на пощенския рог при тръгване, спиране и смяна на конете.

Още в Берлин Бейл долови, че немският говор на спътниците му в каретата става по-плавен, по-спокоен и дори малко по-висок, щом разберат, че спътникът им е французин. „Но затова пък предметът на разговора им прави полуоборота наляво — отбеляза Бейл. — Щом разберат, че има французин, немците бързо, без да прекъсват, сменят темата на разговора.“

На 23 януари призори в едно малко немско селище Бейл си спомни, че навършва тридесет години. „Може би това е средата на живота ми — мислеше си той. — Походът в Русия е вододел на възрастта и на събитията в моя живот. Може би това е най-стръмният връх на моите нещастия. Е, няма-що. Ще дишаме въздуха на планините там, където се раждат реките. Единствено големите събития само можаха да ми покажат човешкото сърце такова, каквото е то в действителност. Може би този планински студ си има своето очарование. Чувствувам сърцето си независимо и себе си напълно свободен от страсти, но ме смущават спомени за необичайната сила на други вътрешни преживявания.“

Мислите му бяха прекъснати от разговора на двама немци за организацията „Тугенбунд“ — „Съюз на доблестта“: цяла Германия

била покрита с мрежата на неговите организации, с която не би могла да се справи френската полиция.

На 29 януари по време на дългия престой на френския дилижанс в едно селище, което се намираще на два дни път до Париж, Бейл тръгна пешком, за да поразтърже отеклите си крака. Отби се в една странноприемница с табела „Четири вятъра“ и си поръча обед. Целият долен етаж на голямото здание беше пълно с посетители. Бяха новобранци. На видно място беше окачен императорският декрет от 8 януари 1813 година за новия набор. Обявата известяваше, че трябва да се явят под знамената сто и петдесет хиляди младежи от набора 1813 година, че императорът ще сформира сто кохорти от тези, които не са били призовани през 1812 година, и сто кохорти от онези, които по едни или други причини не са били призовани през 1809 — 1811 година.

В кръчмата цареше обща възбуда. Лицата на пийналите младежи бяха червени. Новобранците настойчиво чукаха по масата с калаените канчета, говореха високо, ясно подхвърляха тежки псувни с пресипнали гласове. Нито следа от строгостта на предишните доброволчески отреди на френската армия, нито следа от тяхното веселие и ентузиазъм.

Бейл познаваше Бонапарт като добър стопанин с неизтощима енергия, който точно изчисляваше необходимия за ремонт на пътищата камък, по които ще минат стотици артилерийски коли, и като човек, който майсторски подбира кадрите за своята администрация. Той виждаше в него тънкия познавач на човешкия материал. Но сега Бейл гледаше всичко с други очи. Той се съмняваше: „*Изпълнила ли беше администрацията на Наполеон неговото главно изискване — да оскубе кокошката, преди тя да се разкудкудяка?*“

Пред Бейл имаше съдини. На една чиния, доста груба направа от бяла глина, той прочете в средата на една рисунка, представяща лавров венец, стихове:

*Montagne, Montagne cherie,
Du peuple les vrais defenseurs!
Par vos travaux la Republique
Refoit la constitution.*

*Notre libre acceptation
Vous sert de couronne civile.*^[1]

На дълбока паница беше изрисуван петел, кацнал на оръдие, и надпис:

Je veille pour la nation! 1792.^[2]

Бейл се чудеше как бяха оцелели тези домашни съдове, които на времето си можеха да се намерят във всяка къща, а сега беше доста опасно да се пазят дори в частна квартира. Още по-страшно изглеждаше, че кръчмарят ги поднася на трапеза в къща на такова място, където се кръстосваха два пощенски пътя. Разбира се, възможно беше неграмотните жандарми да не могат да разчитат полуизтритите надписи.

„Все пак галският петел върху оръдието можеше да разперва стоманените си пера още при първото посегателство да бъдат оскубани от чужда ръка. Нима сега се е превърнал в кокошка, която ще се остави да я оскубят, без да прогърми света с кудкудякането си? Всичко зависи от това чия ръка той ще посрещне като чужда.“

На съседната масичка един младеж, препасан със сив шарф, викаше, че попът в тяхното село никога не е живял така добре както сега.

— Ден не минава без тридесет-четиридесет панихиди. Закупи дори и лозето на съседа си!

На тезгяха кръчмарят наливаше вино. Над главата му се въртеше на малка пръчица една сврака; тя подскачаше и грачеше, махайки с криле срещу лицето на едно момче, което ѝ поднасяше чаша ракия. Двама млади селяни и един „човек с неопределена професия“ с големи очила доста високо обсъждаха последния бюлетин на императора. Това беше знаменитият 29-и бюлетин на Великата армия, в който Бонапарт съобщаваше, че „всяка нощ с хиляди коне загивали по пътя от Москва“.

— Ами че ето защо императорът нищо не пише за хората — конете са станали по-скъпи!

— Все пак аз мисля, че конете са станали по-умни от хората. — Човекът с очилата, който направи тази бележка, зачете по-нататък.

Наполеон очевидно не си представяше как ще реагират на бюлетина във Франция и съобщаваше, че за спасяването на офицерите се било наложило да вземат конете на кавалеристите, да се образуват изцяло офицерски полкове и ескадрони, в които полковници са минавали за вахмистри, а генерали — за ескадронни командири. Така че, спасявайки хиляди офицери, императорът е захвърлил на произвола на съдбата десетки хиляди спешени войници без обоз, без храна и пехотински обувки.

— Заплашва ви същата участ. Императорът се е заобиколил с аристократи, които не допускат обикновения войник да бъде повишен. Сега вече настанаха други времена. Ти ще спечелиш слава, а господа офицерите ще я използват. На императора му беше необходимо да настани навсякъде своите безработни братя, да ги направи крале на чужди народи и ето че са необходими много войници, за да не ги изпосъборят от тронове. Много ни беше притрябвало да режем главата на Людовик заради това!

— И все пак, господин Видал, ще трябва да се ходи на война — отвърна млад селянин. — Не знам какво е станало от миналата година, но ми се струва, че сега има повече жандарми, отколкото войници. Те ловят дезертъри — това е изгодно занимание, но не дай си боже да им паднеш в ръцете!

— Тогава ти ще видиш Катерина, когато видиш ушите си!

— Аз вече се простих с нея вовеки веков. Напрасно само развреждате раната ми, господин Видал. Разбира се, по-добре е да си дезертъор, отколкото жандарм. Само преди месец нашият свещеник ми предлагаше да ходатайствува за мене, искаше малко пари срещу обещанието да ме направи жандарм. Но аз тогава няма да мога да се покажа в селото си.

Бейл слушаше тези разсъждения и се мъчеше да обедини в едно цяло първите си нови впечатления от Франция. Гръмогласни викове му пречеха да долови продължението на разговора, но той скоро се прекрати; издрънчаха стъкла, в ъгъла се сбиха. Две проститутки бързо избягаха от масата, към която се приближаваше, залитайки, грамаден войник; той размахваше нож и викаше, за да накара всички да се махнат отпреде му. Започна блъсканица. Хвърлено от някого калаено канче разкървави лицето на войника. Свраката зад тезгяха се разтревожи и високо завика: „Императорът!“ Бейл се промъкваше към

вратата, повече загрижен, че няма как да плати, отколкото от това, което ставаше. Петима едри жандарми се изправиха насреща му при портата на кръчмата. Един от тях казваше:

— Миналата неделя убиха двама жандарми в хана на Каляр. Цяло безобразие! Няма да ида, преди да повикам помощ!

— Глупак! Та нали не са им дали още оръжие! После те всички са толкова пияни, че в миг ще утихнат, като ни видят.

— Мисля, че вече е време да арестуваме Видал; всички казват, че той агитира против набора — рече трети жандарм.

И петимата с голи саби, звънтейки с шпори, бързо изкачиха стъпалата на кръчмата.

Светложълтият френски дилижанс, претъпкан до немай-къде с пътници, които бързаха да споделят помежду си последните военни новини, отново прие пътешествувания наблюдател Бейл. Пътуването много се проточи! Вината за това беше в тогавашните пътища. Параходът във форма на доста груба гемия с огромен самовар и гигантски колела, само беше изпробван срещу течението на Сена и отхвърлен от инженерите. Анри Бейл беше записал в дневника си по този повод: „Колко добре, че Наполеон изобщо не разбра какво изобретение е параходът. Твърде много обичам Англия — едничкото мое убежище, — където истински почивам, Англия — пристанище на изгнаници от всички страни. Какво би станало с нея, ако императорът бе намислил да прехвърли с параходи армия в Лондон?“

И така Бонапарт загуби парахода, понеже не обърна внимание на новото изобретение.

Колко мъчително бавни бяха пътуванията по онова време! След като тръгна от Москва на 16 октомври 1812 година, Бейл стъпи на Лионското шосе едва през януари на следващата година и пристигна в Париж в девет и половина часа сутринта на 31 януари 1813 година. Така френският скитник прекара в път от Москва до Париж сто и шест дена.

На станцията при заставата Бейл нае каляска и след един час вече си почиваше след кафето на Новолуксембургска улица.

Сега вече почивката ще бъде за дълго... Той няма да пътува повече нито на кон, нито с кола, нито със селска шейна, нито дори с

елегантната шейна от червено дърво на граф Вангел, с която пътува от Кьонигсберг до Дрезден, още по-малко с пощенски дилижанси.

Госпожа Морис, старата портиерка с голямо дантелено боне, едва го позна, толкова много „господин Бейл беше отслабнал, чертите на лицето му се бяха изострили и очите му бяха станали строги“.

— Никой не е търсил господин Бейл, ето тук само няколко писма.

„От Бергоние. Съобщава, че е назначен за префект на Юра и че Бюш е получил назначение в префектурата на Севър.“ Бергоние пишеше, че трябвало да се бърза, но не като съвет към Бейл: „Ние не проспяхме. Не се знае какво може още да стане. Докато другите там ще се бавят в Германия и ще киснат в Полша, ние, поддържайки се един друг, побързахме да се подредим по-далече от войната. Да върви по дяволите!“

Нито дума за Бейл. Сякаш никога не са съществували Березина, Вилно. Двамата хитреци добре са се настанили и нито за миг не са помислили, че Бейл е придобил също такава право на приятелско внимание като Бергоние в онзи ден, когато го мъкнеше за ръка през реката.

Невниманието на приятелите му беше първото огорчение след завръщането му в Париж. Но може би този добряк Бергоние все така е твърде уверен, че Бейл сам ще успее да се погрижи за себе си?

Ето я малката стаичка. Книги на масата. Госпожа Морис грижливо е почиствала квартирата. Никъде нито прашина. Не беше докосната само папката с ръкописите и за голямо щастие дванадесетте тетрадки с извадки и бележки за италианските живописци.

„Виж, това наистина е откритие!“ Бейл беше напълно сигурен, че системно подбраните записки по история на италианската живопис и нрави, направени от него на големи сини листове, загубени някъде по пътя из Русия заедно с дневниците му, са единствен ръкопис. Копието е било запазено! Ще има хубаво занимание! „Какво щастие, че мога завинаги да се разделя с военщината, с тази компания от «паласки»! Който дълго време е бил в армията, нему му се повдига, щом види саби и пагони, също както на човек, веднаж опил се с пунш, му се повдига, щом види чаша, при най-слаба миризма от това питие.“

Но работата и в цивилните канцеларии на Наполеон не беше нещо по-добро. Министърът Крете умря от заболяване на пикочния

мехур: по цели шестнадесет часа Наполеон не му позволяваше да става. Три години такава напрегната работа бяха превърнали здравеняка Крете в развалина.

---

[1] Планина, скъпа Планина, защитница истинска на народа. От твоите старания Републиката получава конституцията. С граждански венец те увенчава нашият свободен избор. ↑

[2] Аз бдя за нацията! 1792. — Б.а. ↑

ДЕСЕТА ГЛАВА

Ромен Коломб писа на критика Етиен Делеклюз:

Мили Етиен!

Ела при мен днес в новата ми квартира на улица Нотър Дам дьо Грас, № 3. Довечера ще бъде у дома братовчед ми Анри Бейл, който се е върнал от Москва. Срегнах го днес след дълги години раздяла и се уговорихме да прекараме вечерта в моята голяма стая. Покани когото искаш. Вино има достатъчно. Има студен дивеч и чудесно сирене. Забелязах, че Анри е станал много по-миролюбив. Очевидно големите и печални преживелици в Русия са го направили такъв. Питаше за твоя приятел Рус. Ако можеш, изпрати веднага някого до нотариуса Делош, за да завари сигурно Рус и го покани у дома. Анри казва, че два пъти му е писал от Москва с молба да помогне на онази малка актриса, с която той едно време живееше в Марсилия. Не помня руското ѝ презиме, името ѝ е Мелани. Ако Рус не може да дойде, моля те, попитай го защо нито веднъж не е отишъл на Новолуксембургска улица въпреки молбите на Бейл, изпратени от Москва със специален куриер. Тази е първата молба, с която се отнесе към мене братовчед ми, когато го видях днес. Той не е намерил кантората на Делош на предишния адрес.

Анри е загубил цялата си някогашна живост. Гледа студено, говори малко, спокойните му движения издават умора. Появила се е една спокойна, неприсъща по-рано нему усмивка. Аз дори не познах веднага Анри. Той стоеше на крайбрежната улица и купуваше книги от сергията на един букинист. Книгите са неговата постоянна страст. Лекомислието и палавостта са го напуснали, но страстта му към книгите е останала. Ела, мили Етиен.

Знам, че ще ти бъде интересно да се видиш отново с Анри, когото ти някога заради бурния му и поривист начин на говорене наричаше Водопада.

Твой *Ромен Коюмб*

Вечерта Етиен Делеклюз мълком стискаше ръката на Бейл. След няколко минути той отправи въпрос към Ромен Коломб:

— Все пак ми кажи, колко гости по-точно ще дойдат днес у тебе? За това не си ми писал. За съжаление Рус не може да дойде нито днес, нито утре. Той твърди: „Никакви писма от Москва не съм получавал...“ Много ли гости ще дойдат?

— Ще се съберат към пет души...

— Е, добре е. Добре, че не са двадесет! Знаеш ли какво ми разправяше тия дни Келюс, генералът, когото познаваш? Искал да отпразнува рождения си ден и отишъл при Вери в Пале Роял. Вери му казал: „Сигурно ви е известно, генерале, че щом каните у вас десет души, длъжен сте да поканите на вечеря представител на полицията, който ще остане до края.“ Келюс почервенял от яд, свил рамене и излязъл от стаята, звънтейки с шпори и ругаейки: „Нима за това се изложих да ме прострелят осем пъти през войната, за да плюска някаква полицейска измет моите парици и да пречи на гостите ми?“

От Пале Роял Келюс се отправил при господин Фуше или, другояче казано, при дук Отрантски. Хитрият министър на полицията приел незабавно Келюс и в отговор на протеста му разперил ръце: „Нищо не мога да направя, колкото и да ругаете моята капнала от умора полиция. Че какво лошо ще ви стори един цивилен полицейски офицер, който скромно си седи на края на масата?“ Келюс се разпенил. Тогава хитрецът Фуше казва, сякаш го осенило вдъхновение: „Я ми покажете списъка на вашите поканени гости.“ Келюс му подал хартийка с имена, Фуше погледнал списъка и се ухилил. Връщайки листчето на генерала, той с въздишка проронил: „Е, добре, не се налага вие да каните непознати.“ Та кажи, Ромен, и тебе ли не ти се налага да каниш непознати?

— Дявол да го вземе, какво е това остроумие! — отбеляза Бейл.
— Дори някак си не ми се иска да го разбирам.

— Не, вие все пак трябва да се помъчите да свикнете с новия Париж, скъпи скитнико — обърна се Делеклюз към Бейл.

— Ще видим, ще видим — каза Бейл. — Мечтая, без да свиквам с Париж, да замина за Милано или Рим. Искам да се занимавам с моята „История на живописиста в Италия“.

— Я виж, ти! Значи, „искам да пиша и... сбогом, военни комисарю“? Ами знаете ли вие, че римският режим няма много да ви зарадва? Докато католиците в Испания възстановиха инквизицията и средновековния черковен съд, в Рим папата възстанови ордена на Исуса. И вярвайте ми, извънредно тайната организация на езуитите ще намери начин да премахне от пътя си волнодумец като вас: няма да допишете вашата история на живописиста. Освен това ваксинирайте се наново против едра шарка. В цяла Италия поповете са забранили имунизирването. Купете си добър фенер, защото духовенството в Рим не позволява да се осветяват улиците, понеже намира, че това е опасна проява на яacobинство и все пак, където и да се притаите, езуитите ще успеят да осветят всяко кътче на вашия мозък с инквизиторския фенер.

— Много по-добре е, когато знаеш от коя страна да чакаш изстрела — отвърна Бейл. — Езуитът, разбира се, е по-опасен от обикновения представител на римската черква. Орденът на Исуса е все пак много добра стопанска организация, но си мисля, че както при глупав монарх не се задържат умни министри, така и днешният папа Пий VII не ще съумее да извлече всичката изгода от дейността на тези черковни нелегални дейци. Не забравяйте, че Лойола е бил войник, монах и фанатик. В днешния век е доста трудно да прокараш път на фанатизма в една среда, която печели пари от военни доставки, от експлоатация на парни машини. Тук може да става дума само за взаимна поддръжка на споразумели се мошеници. Дейността на езуита се насочва към вдовица милионерка, от която да вземе навреме подпис за духовно завещание в полза на черквата, или към оглупял емигрант, който сам не е в състояние да си получи обратно конфискуваните имения. Считам, че конкордатът е голяма грешка. Императорът можеше да не прави никакви постъпки за сближаване с Рим. Но щом това е станало, сега вече е късно да се затварят вратите пред езуитите. В Полша четох книжката на Захоровски „Монита Секрета“^[1]. Това е знаменито произведение от XVII век. Особено интересен е начинът за изповед, който изрежда цяла система от разрешени и допустими

грехове. Най-тежките грехове са съмнението в догматите, „умуването“ и неподчинението. Всичко останало се разрешава, стига да се разкаеш навреме и да заплатиш по-голяма или по-малка сума в черковната лавка. Това е то цялото счетоводство на праведността. А пък системата за подчинение на коадюторите^[2], генералите, магистрите и така нататък, една система, при която дисциплината е доведена до удивително съвършенство, система, при която никога не ще познаете във веселия и нехаен събеседник, бил той във военна униформа или в цивилно облекло, един опасен езуитски агент — е съвършена. Изтънчени майстори в интригата, езуитите умело, като на черковен орган удрят струните на женското сърце. Разните култове на сърцето Исусово и други такива префинени еротични образи — поглъщане на тялото на небесния годеник, — всичко това са капани за млади и стари жени, от които се набира армия от екзалтирани агенти, разпространители на католичеството в семейството и в обществото. Когато Волней молил Наполеон да не се свързва с папата, императорът казал: „Народът иска религия.“ Волней отвърнал: „Ами ако народът поиска Бурбоните, вие и тях ли ще му дадете?“ Наполеон ритнал Волней с ботуша в корема, но Волней е бил прав. Помня с какви методи един контрареволуционен абат ме обучаваше в детинството ми. Той много добре беше изучил характера ми и беше разбрал, че лесно не ще може да се справи с мене. Като знаеше моето голямо влечение към математиката, той много добре ръководеше заниманията ми тъкмо по този предмет. Стигнахме до въпроса за успоредните линии в тригонометрията. Тригонометричната линия — символ на функцията — продължава в безкрайност и се връща с обратен знак. Тогава моят абат започна да ми говори за изчезването на успоредността в пространството като за някакво чудо и тайнство: в безкрайността успоредните линии се пресичат, а линията на тангенса се променя, като се върне оттам. Той много хитро се опита тъкмо в тези формулировки да обърка мисълта ми, да вмъкне неочаквана загадка в съзнанието ми и да направи неизбежно прибъгването към религията. Той се опитваше да изтъкне, че науката не познава безусловни истини и следователно пределите на нейното влияние са ограничени. Кое е безгранично, кое е истина, кой владее тайната? Само един човек — папата! Истините се пазят само на едно място — в черквата! Не мога да си припомня сега всичките извънредна изтънчени

похвати, с които ме тласкаше към тези изводи, формулирани съвсем не примитивно. И макар аз нито за секунда да не изпитах в душата си някакво религиозно чувство, все пак не можех да се освободя от смущението, като човек, който е погледнал в пропаст. Характерна особеност на всички попове, които ме заобикаляха в детинството ми, беше тяхната дива и ехидна радост при всяка вест за успехи на монархическите интервенти...

При тези думи на Бейл вратата шумно се отвори и влязоха двама души, без да прекъсват разговора си: Виктор Жакмон и Маре. Единият — висок, спокоен, с иронична усмивка — Виктор Жакмон; другият — дребничък, с остра брадичка, с бледо, набръчкано лице, с изцъклени зеленикави очи, жестикулиращ вървешком — барон дьо Маре. Като не обръщаха никакво внимание на водения в стаята разговор, двамата новодошли високо се здрависваха, без да прекъсват спора си.

Виктор Жакмон посрещна Бейл много топло. Капитан от инженерните войски, малко известен писател, Жакмон беше един от малцината предани приятели на Бейл.

— Ето на — заговори той на Бейл, — доказвам на Маре един сега вече неопровержим факт, че твоят любим „генерал-император“ в края на краищата излезе куха фигура, играчка на случайността, тресчица върху гребена на вълната. Сега я изхвърлиха на сухо. Маре, вместо да ми отговаря по същество, с истинско баронско величие ме ръси с жлъчта на своето остроумие. Знаеш ли, Анри, само ти можеш в момента да направиш действителна преценка на събитията.

Маре отиде до прозореца, извади бележника си и грижливо записа разхода: „Заплащане на фиакъра и цигари“. После прибра бележника си и с висок креслив като на петел глас занарежда изумителни похвали за Наполеон с такова злобно изражение на лицето, с такова раздражение и така сериозно, че мъчно можеше да се разбере дали се шегува, или това е негово убеждение.

Бейл го прекъсна с думите:

— Я слушайте, драги бароне. Избрали сте много лошо място за тези възклицания. Ние не раздаваме кръстове и лентички от Почетния легион.

— Аз съм напълно уверен, че военният комисар Бейл ще донесе думите ми за сведение на маршал Дарю, освен ако маршалът не се върне към своето старо занятие — превода на Хораций. По всичко

изглежда, тъкмо сега му е времето. Впрочем, кажете, господин военен комисар, вярно ли е, че граф Дарю своевременно е заявил на императора, че неговото отсъствие от армията ще повлече след себе си унищожаването ѝ?

— И още нещо — добави Жакмон към думите на Маре, — кажи, моля ти се, вярно ли е, че твоят прехвален император се страхувал, че немците ще го спипат в плен, щом узнаят за гибелта на армията?

— Да, имаше няколко критични дни. Когато приближавах Кьонигсберг, аз видях един светлинен телеграф в действие. Очевидно немските държави вече бяха научили някои неща през онези дни, когато императорът пътуваше за Париж.

— Жалко, че това не е станало — каза Жакмон. — Е, а ти лично какво ще правиш?

— Много неща не зависят от мене. Моето собствено желание е скромно — искам да си отдъхна, но не в Париж.

— Е да, разбира се, вие сте миланец — намеси се Маре. — Къде другаде ще се дене?! Естествено ще замине за Ломбардия, а после, след почивката, пак ще се настани доста умело.

— Маре днес прилича на плъх, който е успял да ухапе котка за опашката — каза Бейл. — Вредно е така да се разклаща жлъчният мехур.

— Охо! — подхвана Маре последния израз. — Ето ти доброто влияние на суровия климат. Колкото се отнася до мене, аз не съм замразявал жлъчката си с московски лед.

— Жалко, че не бяхте там. Московският огън щеше да разтопи ледената корица на вашия мозък и щеше да ви принуди да цените у събеседника си не злобата, а ло-ги-ка-та — каза Бейл, като натърти последната дума.

— А къде е тук ло-ги-ка-та? — подигра се Маре. — Обявява се нова мобилизация, а военният комисар благоволява да замине за Милано, когато „отечеството е в опасност“.

— Е, всеки си има своя представа за отечеството. Вие знаете моите възгледи за отечеството — каза Бейл и като извади една малка книжка от джоба си, прочете: — „Вселената представлява книга, от която читателят е прочел само първата страница, ако е видял само своята страна.“ Колкото до мене, аз съм прелистил доста страници от

тази книга, за да стигна до заключението, че всички са лоши. Придобих опит, който не е без полза.

— Каква е тази глупост?! — възкликна Маре.

— Кога успяхте да купите това нещо? Какво държите — „Космополитът“ на Фуекре или книжката на Байрон, който е взел от него епиграф? — намеси се в разговора Делеклюз.

— Днес сутринта купих тази книжка от една сергия на крайбрежната улица. Това е чудно произведение на един нов поет. Неговото име е Байрон. Книжката е „Странствованията на Чайлд Харолд“.

— Тя е стара книжка — каза Делеклюз. — Излезе през март миналата година.

— Във всеки случай аз за първи път се запознах с нея — каза Бейл. — Купих я от книжаря само защото бяха се врязали в паметта ми думите „поетът лорд Байрон говори в защита на лондонските разбунтувани работници“. Този израз прочетох във Вилно, където местните полски власти всякак се стараеха да представят в мрачна светлина положението в Англия. Впрочем каква е тази лондонска революция, която е трябвало да потъпкват тридесет хиляди конница и пехота?

— Каква глупост! Работата е много по-проста — каза Жакмон. — И у нас ще се повтори същата история. Парната машина заменя три четвърти от заетата жива работна сила, а отгук — безработица и глад, понеже никой фабрикант не мисли за съдбата на работниците, които трябва да бъдат уволнени. Хлябът сега е поскъпнал, особено в Англия, а на всичко отгоре ние заловихме и доста английски кораби с памук. Та ето ти прости резултати от сложни причини: десетки хиляди от най-бедните англичани се оказаха на улицата. Виждайки, че ги заплашва неизбежен глад, като не размислили добре, те решили, когато търсели причините за своето бедствие, че за всичко са виновни машините и започнали да чупят станове. Господарите повикали войска, а Камарата на лордовете предложила да се прибегне до разстрел и бесилки срещу въстаналите работници. Авторът на книжката, която е в ръцете ви, държал реч през февруари миналата година в Камарата на лордовете. Аз четох неговата реч в защита на работниците. Знаменита реч, макар и да не е лишена от нелепости, каквито обикновено се срещат, когато поет и хуманист започне да говори за политика.

— Аз си представях съвсем друга картина — каза Бейл, — мислех, че в Англия започва деветдесет и трета година.

Докато разговаряха, Коломб нарязва на парчета дивечовото месо и печеното, напълни и чашите. Всички захванаха да пият и поздравяваха Бейл с благополучното му завръщане. Маре разказваше анекдоти, заглушавани от дружен смях. На върха на веселието в стаята влезе инженерът от Изерския департамент Крозе. Бейл го посрещна с горещо ръкостискане.

— Надявам се, че вече си ходил у Дарю? — запита го Крозе.

— Не — отговори Бейл.

— Съветвам те да сториш това утре — каза Крозе и като приседна до Бейл, пошепна му на ухото: — Намери предлог да се измъкнеш оттук с мен по-раничко.

— Може би ще ми кажеш причината? — попита Бейл.

— Ще ти кажа, когато излезем, но не сега.

---

[1] Мюнита Секрета (лат.) — Тайни наставления. — Б.пр. ↑

[2] Кoadютор — прелат, помощник на епископа. — Б.пр. ↑

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Фиакърът пътуваше вече час и половина. Той се клатушкаше и скърцаше с ресорите си, докато се промъкваше бавно по калната, изровена и неосветена улица. Разговорът между Бейл и спътника му не вървеше. Крозе упорито мълчеше, не отговаряше дори на най-настойчивите въпроси на Бейл. Мълчанието стана още повече наложително, понеже каляската така тракаше по настилката с железните си шини, че трябваше да крещят, за да се чуват. Най-сетне Бейл не изтрая и извика:

— Но ето вече сме в Сен Дени! Тъй като оттук си наел фиакъра, явно е, че пристигаме. Кажи ми, за какво се касае?

Крозе спря кочияша пред малка едноетажна къща, плати му и поръча да чака. Бейл и Крозе слязоха.

— Това са някакви приумици. Имай пред вид, че ако искаш просто да се повеселиш, няма нужда да се преструваш на заговорник. Във всеки случай аз ще ти отмъстя, и твоята сърдита Праскед ще научи за поведението ти, преди да успееш да я излъжеш с приказките си.

Крозе се разсмя.

— Ти нямаш още причини да си недоволен, но аз не исках, след като узнаеш за какво става въпрос, внезапно да се стреснеш и да се върнеш в Париж. Преди две седмици, след големи мъки и раздяла с мъжа си, пристигна в Париж Мелани. Искаш ли да се видиш с нея?

Бейл спря.

— Във всеки случай не сега.

— Не, тъкмо сега, докато още никой не е успял да я предупреди за твоето връщане в Париж. Нейният прозорец свети. Ето този — срещу кестена. Фиакърът ще те чака, а аз си отивам пеша.

Бейл пристъпи до вратата, после се върна и решително тръгна към мястото, където бяха спрели конете. Фиакърът беше заминал вече. Бейл изтича в тази посока, където изчезна Крозе. Той викаше, зовеше Крозе. Малката уличка беше безлюдна. Крозе беше изчезнал безследно. Понеже беше късно, трябваше да се връща пешком в Париж.

„Сега е съвсем недопустимо да ида при Мелани — мислеше си Бейл. — Ако тя би искала това, на Новолуксембургска щяха да знаят. Морис е изпълнителна старица. Тя е добра физиономистка. Непременно щеше да ми каже, ако някой е идвал. Но никой не е идвал от името нито на госпожа Баскова, нито на госпожа Гилбер, нито просто на Мелани. Значи, всички писма, молби и предложения останаха без успех. Как да вляза след всичко това и за какво да заговоря? Мелани е много самолюбива. Да отидеш без покана при човек, преживял толкова нещастия, и да не му изкажеш съчувствията си или да му изкажеш и да го обидиш — и едното, и другото е лошо и ненужно.“

Изминаха още десет минути.

„Но аз ще бъда подлец или страхливец, ако не намеря изход от положението“ — каза си Бейл, върна се, вдигна чукчето на вратата и силно почука.

Отвори му стара жена с кафяво боне и като осветяваше със свещника влезлия, огледа го от глава до пети. Бейл три пъти повтори въпроса си.

— Моята господарка се е съблякла вече и спи. Впрочем кажете си името... Ах, господин Бейл... Тогава влезте. Тя спомена вашето име и ми поръча да ви пусна веднага щом дойдете.

Бейл седеше на малък диван и чакаше. Два свещника с по три свещи във всеки горяха на масата. Тънка марсилска дантела закриваше прозореца. Малка чинийка с парченце сирене, чашка недопито червено вино и къшей хляб свидетелствуваха, че някой не беше довършил самотната си вечеря. „Колко добре е, че трябва да почакам!“ — помисли си Бейл. Той изпитваше леко затруднение при дишане, нещо стягаше гърлото му. И без това сега той не може дума да продума. Ако заговори, ще бъде или за упрек — и тогава ще се повтори печалната картина на старите марсилски караници, или ще пророни незначителни и безжизнени думи и тогава кристална ледена корица като на стъкло през зимата ще направи Мелани недостъпна. Нервни прозевки и умора. За да не дреме, Бейл извади от джоба си малката книжка и зачете възхитилите го още сутринта английски стихове на неизвестния поет Байрон:

*И често в миг на весела забава
засенчвал челото му скръбен мрак,
вражда до смърт припомнял си тогава
или безумна страст оплаквал пак.
Но никой никога не знаел как
тъгува Чайлд: не бил с душевност пряма,
утеха не потърсвал в думи — знак
на дружеска загриженост голяма,
и всяка своя скръб посрещал с твърдост няма.^[1]*

Сега в съседната стая е Мелани. Нима ѝ е необходимо да се облича като за концерт и да губи време за това? Очевидно тя търпеливо е чакала, толкова търпеливо, че нито редче не му е писала на неговия адрес, не е питала дори дали е жив. А и този проклет Крозе нищо не каза! Може би той е действувал по нейна поръка, щом така смело го доведе в Сен Дени? Нали и старицата каза, че Мелани го е чакала. Значи, тя се облича, сякаш ще излиза на сцена, без да знае, че сега това е съвсем неуместно. Единственото нещо, което любовта не прощава, е доброволното отсъствие. Бейл усещаше треска, но не онази къонигсбергска болезнена атака, която предизвика бълнуване, а съвсем друга, отдавна забравена, която сега изглеждаше смешна. Кръвта тупаше в слепите му очи при мисълта, че след шестгодишна раздяла едва ли е останало у Мелани дори сянка от предишните чувства към него.

Слаби, дълги пръсти притиснаха клепачите му и му затвориха очите. Мелани тихичко се беше промъкнала отзад и нейните палеци длани стискаха слепите му очи и му запушваха ушите. Тя притискаше бузата си до главата му.

Мелани говореше:

— Как можахте да допуснете, Анри, че във ваше отсъствие аз ще се настаня в квартирата ви?! Очевидно писмата ви от Москва не са стигнали, но дори Рус да беше ми предал вашето предложение, вие знаете колко обичам да съм самостоятелна и свободна. В Марсилия аз все пак предпочитах вие да живеете у мене, а не аз у вас.

Без да сваля очи от нея, дивейки се на нейната свежест, на лъчезарните ѝ очи, любувайки се на познатите трапчинки на бузите,

Бейл възхитено обгръщаше с поглед цялата ѝ малка съвършена фигурка на статуйка от Танагра и по-скоро поглъщаше звуците на нейния вибриращ глас, отколкото схващаше значението на думите ѝ. Неговите собствени думи се лееха като неудържим поток. Той разказваше как в деня на пристигането му в Москва го обхванала истинска лудост, някакво непреодолимо желание да я намери на всяка цена в този колосален горящ северен Рим. Тогава дори не могъл да разбере колко глупаво е хрумването му да я търси сред горящите бедни къщурки и обхванатите от пламъци дворци. От тези търсения, станали накрай опасни, той напълно загубил сили. Попаднал в задънена улица сред горящи къщи, искри падали върху дрехите му. Толкова било горещо, че косите му се навивали от палещия вятър, ресниците и веждите му се пърлели и ако не бил руският мужик Артемисов, тези търсения на Мелани щели да завършат с неговата гибел. Сетне Бейл разказа за случайната среща с дребничкия арфист от марсилския театър и как той му съобщил подробности по заминаването ѝ от Москва.

— Анри, много е добре, че и за вас, и за мене Русия ще остане само спомен. Никога не бих могла да стана руска помещчица със сто седемдесет и шест души роби. Помислете си само какво значат тези думи: „сто седемдесет и шест души“! Дуца, това е дума, която има много голямо значение за мене. А там тя означаваше имущество, жив предмет, който помещчикът владее, като в повечето случаи той самият няма душа. Такъв беше Басков.

— Защо казвате „беше“?

Защото вече го няма.

— Няма го за вас?

— Не, той просто не съществува. Убиха го селяните.

— А!... — каза Бейл и млъкна.

— А аз май не съм отвикнала да чета мислите ви: за мене Басков не съществуваше вече дълго време, преди да престане да съществува сред живите.

— Е да, но вашето дете? Фесел ми казваше...

— След смъртта на малката Адела, чийто баща искахте да се наречете вие, аз не съм имала деца, скъпи Анри. Но каква съм разсеяна! Вие вероятно сте гладен?

— Не, току-що бях у Коломб, където пихме и ядохме.

— За вас аз пак ще приготвя марсилска вечеря.

Призори Бейл, облакътен на възглавницата, мълком наблюдаваше профила на спящата Мелани и си спомняше поред всички предишни преживявания от 1805 и 1806 години в Марсилия и 3 август 1806 година, когато той беше посветен в масонската ложа „Каролина — Великият Изток на Франция“.

Постоянно видение пред него беше малката нимфа на зеления сенчест бряг на Ювона, гола и засмяна под пръските вода — Мелани от онези години.

Защо тази нощ, когато вдигнаха чаши в чест на срещата, тя нито веднъж не го попита какво ще прави, нищо не каза нито за себе си, нито за живота си в Париж? Тя хиляди пъти има право, когато казва, че сегашната много радостна среща е била необходима. Бейл си мислеше дали може това внезапно обхванало го усещане на физическо щастие да го хвърли за дълго в обятията на Мелани.

Тази мъничка странна жена, толкова строга в отношенията си с него и точкова честна в своите чувства към него, отрича възможността за траен съюз с него дори и сега, когато се срещнаха и му се отдаде както някога. Тя е права естествено, когато казва, че тази среща е само „последна цифра в края на страницата, което означава, че сметката е приключена“.

Голяма цифра...

За миг в душата на Бейл се пробуди ревност: „Как е живяла, как ще живее занапред Мелани? Сигурно тя не мълчи с другите, както не е мълчала и през тези шест години.“

Тънката игличка се заби в сърцето му, вледени го с мраз и връхчето ѝ се счупи, но не се разтопи като късче лед, а го бодеше и му причиняваше болка. Поиска му се да целуне Мелани и да я събуди. Но веднага чувството на гореща благодарност към нея го възпря. Ледът се стопи. Какво щастие е, че се срещна тъкмо с нея веднага щом се завърна във Франция! Именно тази нощ след щастливата и безгрижна вечер с нея, когато тя беше така непринудена и мила, му даде възможност да почувствува изведнъж, че впечатленията от войната са се разсеяли, убийственият студ в душата му е изчезнал и по жилите му отново струи гореща кръв.

„Животът е хубав, трябва да се възвърна в него. Утре ще има музика, великолепният Лувър, картини и гравюри, и четене на прекрасния млад английски поет... Байрон — дар от съдбата!...“

Бейл тихичко се облече и седна край прозореца. Въображението му рисуваше миланските врати с надпис: „Alla Valo-rosa armata francese!“ („На храбрата френска армия!“), грамадните стени, отрупани с народ, миланските жени с ярки и пъстри многоцветни облекла, размахали чадърчета, децата с широкополи шапки, мъжете с бели чорапи и обувки с панделки — всичко това крещи, хвърля отгоре цветя, ликува и се весели — влизаха французите и се оттегляха последните австрийци от Милано. Но това беше много отдавна. Днешният Париж, мрачен и кален, с непавиращи улици, изгърбени мостове, с обяви за новия набор, с навъсени лица, говори, че са настъпили други времена. „Нека си идват други времена, аз лично никога не съм се чувствувал така преливащ от живот, както днес — отвърна на собствените си мисли Бейл. — Но Мелани е права. Бих казал, че се мени обликът на вселената и времето чезне като ей тези облачета на светлото небе. Не мога да позная чувствата си, не мога да позная хората и предметите, макар те да имат същите имена и същите очертания.“

Като написа набързо няколко реда на Мелани, Бейл напусна малката къща и тръгна пеша за Париж. Вятърът, играеше с косите му. Бейл държеше триъгълната си шапка в ръка и с наслада се къпеше в потоците светлина. Дишаше с пълни гърди и едно чувство на необятна, немислима свобода придаваше на походката му енергия, увереност и спокойствие.

На 19 март Бейл завърши поредната страница от „История на живописиста“ и за стотен път се зае да преглежда ръкописите си.

Той записа в тетрадката, която водеше от името на батальонния командир Кост: „Мелани прояви всички признаци на голямо щастие. Тя е обладана от пълнотата на живота и от интерес към всички негови дреболии.“ Като записа това, Бейл със задоволство си помисли, че неговата предишна приятелка отново се е съвзела и не се нуждае от него. Странно и противоречиво чувство: търсене на любов и бягство от любов... Отбеляза на полето, че всичките му приятели са получили

административни постове. Отбеляза, че не би се съгласил да стане префект и да отиде в глуха провинция с население от шест хиляди жители.

Ровейки книжа в стари папки, той намери едно писмо, очевидно много старо:

„Знаете ли кое ме затруднява във вашите писма? Извиненията ви. На ваше място аз бих била много по-доверлива и по-откровена. Избирайте сам кое ще намерите, че ви е по-необходимо. Нима съм ви упрекнала поне веднъж, че сте по-интимен с мен в някои свои писма? Ех, нима не ви е известно, че тъкмо този тон на писмата ви трогва моето сърце, че най-малко можете да се страхувате да не ми харесате тъкмо тогава, когато ми оказвате такива признаци на приятелство? И аз скучая като вас. При това съм и разтревожена. Здравето ми е толкова разклатено, че все по-трудно и по-трудно мога да понасям уморителното участие в трагични роли. Имам слаби гърди и ето вече няколко дни боледувам. Това неволно ме озлобява! Понякога ми се струва, че съдбата е много несправедлива към мене. Във всеки случай, ако бях сама, струва ми се, бих намерила сили да напусна живота, който става за мене непрекъснатата мъка. Ала ме възпира мисълта за моето бедно детенце. Господи боже мой! Някаква невероятна жестокост е това да съм непрестанно жертва на събития, които ме преследват. След четиригодишен неспирен труд и лишения да нямам възможност да осъществя един обикновен разумен план! Да знаехте само какво получавам вместо утешение! В края на краищата не е трудно да се досетите за какво говоря. За подлостта на един човек, който някога злоупотреби с фатално стеклите се обстоятелства в живота ми. С ужас мисля за това, особено сега. Ще дръзна ли да призная пред себе си, че трябва да ненавиждам оногова, когото някога съм любила? Можете ли да почувствувате колко отвратително и ужасно е това?

Вие сте писали на Мант, че ако умра, ще поемете грижите за моето момиченце. Знам, че Басков я обича като собствена дъщеря. Но най-сетне и той може да умре. Затова аз я поверявам на вас. Обичайте я! Чувате ли ме? Обичайте я! Тя цял живот ще ви бъде признателна, както ако ѝ бяхте роден баща. Тя ще пренесе върху вас тази привързаност, която сега изпитва към майка си. Ах, ако би могла да бъде тя за вас втора малка Мелани! Поговорете за нея с вашата мила

сестра. Никога не ще забравя писмото ви до господин Мант. Прощавайте. Задушават ме сълзи. Аз трябва да се разделя с вас.“

Бейл никак не можеше да си спомни кога беше получил това писмо на Мелани от Марсилия. Отново го обхвана чувството, че времето му се изплъзва. Не можеше да възроди дори във въображението си нито едно от предишните вълнения. Само името Мант му припомни страшни минути: в Политехническото училище Мант беше единственият младеж от Гренобъл, с когото дружеше. Разпален републиканец, Мант се беше сблизил със заговорника генерал Моро и като че ли се беше срещал с Кадудал през съдбоносните дни за консулството на Бонапарт. Самият Бейл се беше осмелил да осмее властолюбието на Бонапарт в комедията „Le Bon Partie“^[2]. Лично Бейл беше харесал речите на Моро. Но Бонапарт стана император в 1804 година. Моро избяга. Бейл също... в Марсилия. Тогавашната Мелани и днешната бяха съвсем различни.

Но и самият Бейл се беше променял на два пъти след щастливите марсилски дни. Забравил „Bon Partie“ и видял мощта на Бонапарт, той премина от комедията към живота, пълен със сила, и за това му помогнаха едни странни хора — „свободните зидари“, масоните от ложата „Каролина“. Да! Да! Това беше през 1806 година — Бейл стана масон... а после... Точно след един месец от този ден Бейл получи заповед да замине за Германия по военна работа. Молбата му за оставка не беше приета.

С ново чувство пътуваше той из градовете и по пътищата на Германия. Не можеше да познае света, не можеше да познае познатите си. Всичко беше с предишните си имена и все пак беше чуждо. Пристигна в Дрезден с очи на човек, който отново се е родил, след като преди това е понесъл ужасните пристъпи на страшната саганска треска. Треската заличи спомените му за стара Франция. Миналото му се струваше като прочетена някога история на чужд живот.

За да се съвземе и да разбере какво става с него, Бейл послуша съветите на военните лекари и отиде в кратка отпускат. Мина през Ломбардия и като вихър се завъртя през градовете, за да се върне в Париж. Молбата му за оставка пак претърпя неуспех.

И в Италия, и във Франция все същото странно, неуловимо чувство — всички имена, названия, всички очертания си бяха старите, но нищо не можеше да се познае. Дали Анри Бейл се беше изменил,

или целият свят се беше подновил? Пролетното изострено чувство за великото време, в което живееше цялостно като участник и творец, се беше сменило с предчувствие за края на епохата и с мъчителен страх за рухване на неосъществяващи се и вероятно неосъществими надежди.

---

[1] „Странствованията на Чайлд Харолд“ — Дж. Байрон, I песен, превел П. Симов. ↑

[2] „Сполуката“ (фр.) — Б.а. ↑

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА

До есента на 1813 година армията на Наполеон отново достигна четиристотин хиляди бойци. Срещу него идваха съединените войски на Русия, Прусия, Австрия, Швеция и Англия. Това беше четвъртата, последната коалиция. Започнали с политическо настъпление против френската революция, европейските монарси приключиха с довършването на френския император. Тази година, започнала с променливо щастие за Бонапарт, завърши с поражението на френските войски в Битката на народите при Лайпциг между 16 и 19 октомври 1813 година.

Докато десет процента от Великата армия, преминала Неман, беше формирана още тогава от наказателни батальони, чийто основен състав беше от дезертъори-рецидивисти и многобройни обитатели на френските затвори, то в лайпцигската битка се разкри, че здравите и силни войници, които представляваха основният кадър в новите набори, бяха ранени по най-странен начин: двадесет процента бяха самонаранили се войници, тоест засегнати от нищожни наранявания — с простреляна ръка, с откъснат от изстрел пръст, с простреляни мускули на крака, — наранявания, които им дават право да напуснат частта си за превръзка и дори просто да не се връщат в своята част. В полковете бяха открити представители на нова особена професия — стари войници, умеещи много добре да извадят от строя със съвсем леко нараняване младите си другари срещу сравнително евтино заплащане.

По това време Александър I с верния си другар Аракчеев прекарваше цели вечери да съставя малко необикновени планове. Мнението на европейските монарси за силата на руското оръжие беше поласкало Александър. Руската армия не представляваше някакво отделно цяло, но във всяка окупационна армия на съюзниците имаше руски корпуси като най-надеждни части. И командирите на съюзническите войски с най-голяма готовност осигуряваха на руския селянин в мундир възможността да умира от френски снаряди и куршуми в първите редици на съюзническите армии. Руският цар

обикновено прекарваше времето си с барон Щайн и Аракчеев. Тази прекрасна дружба на тримата политици имаше особена задача. Немският министър Щайн беше същевременно начело на руските цивилни власти, назначени от Александър в Литва, Полша и по цялата територия на Германия. Щайн водеше пропагандата във френския тил. Той отхапваше едри късове от Наполеоновата армия, като с подкупи превръщаше войниците в дезертъори. Аракчеев водеше преговори с френски командири, като се спазаряваше с тях чрез специални агенти за начина и срока на заплащането за работата по деморализирането на армията.

На 31 декември 1813 година Анри Бейл получи заповед да замине заедно с извънредния комисар Сен Валер в Южна Франция за оглед на савойската граница. Бейл тръгна без желание, но Сен Валер излезе превъзходен спътник, умен събеседник и голям ленивец. Той погледна Бейл учудено и уплашено, разпери ръце и го помоли да го спаси от затруднено положение:

— Аз никак не познавам южняците, приятелю мой, правете всичко сам. Прекланям се пред вашите военни таланти.

И ето че Бейл пламна от решителност, внезапно оживил се след цяла година отпуснатост и скука. Спътникът му от Гренобъл до Каруж, Ромен Коломб, пише с най-голям възторг за него: „Анри има ясни и живи очи, с чудно насмешливо пламъче. И колко бързо обхващат това, което гледат! В него се чувствува жива и пламенна възприемчивост, когато тези малко необикновени, сини или може би аметистови очи се местят от писалището, на което е поставена скица, към сенатора Сен Валер. Като добър топограф, Бейл лично прави тези скици — малки и големи картографски проекти на планинските местности на изток от Гренобъл. Работата кипи под ръцете му. Бейл събира набори, регулира движението на отрядите, но главно «с любопитство се увлича в голямата игра, до която лично Наполеон го допусна за първи път». Макар понякога дребни огорчения да принуждават Бейл да бърчи вежди — обичаен израз на досада, — но това никога не трае дълго.“

Бонапартовият декрет за назначаването на Бейл прибави към фамилното му име благородническата частица „дьо“. И когато печатните обяви с подписи на извънредния комисар „дьо Сен Валер“ и на „дьо Бейл“ се появяват по улиците на родния му град, местните бакали, бръснарят и младият абат се надпреварват да заличат от

обявите тази частица „дъо“. Веднаж Бейл получи такъв афиш в плик. Пред частицата „дъо“ беше поставена огромна въпросителна и с едри букви беше написано: *„Печатна грешка или глупава шега, неуместна при нашето тежко положение?“*

Това бяха дребни ухапвания от провинциални комари. Много лошо беше положението с баща му. Старият Керубин по-малко от когато и да било проявяваше характерни черти, съответстващи на името му: не беше „херувим“, а същински дявол. Той отричаше да е получил от сина си писма с подпис *Шомет*, в които Анри молеше да ускори „известната на двама им работа“. Старецът казваше:

— Ти напразно настояваш. Императорът няма да те направи барон и оня въпрос, по който ми писа...

— Ах, значи, все пак сте получили моите московски писма?

— Ама, разбира се, не, червено магаре! Не съм получавал твоите шометовски послания. Впрочем и без тях всичко е ясно. Ти се надяваш на баронска титла и искаш да ти отделия майоратна част от наследството. Ти знаеш, че аз съм помещчик, а не аристократ и съм готов да онеправдая Полина и Зинаида заради тебе, дяволски пън! Но ти естествено трябва да ми заплатиш всички разходи за покупката на разорените от революцията аристократични имения. Ще ми платиш четиридесет и пет хиляди франка за имението, което купих от Салвен, и докато той живее и държи къщата на площад Гренет, ти ще получиш горния етаж срещу хиляда и двеста франка. И сетне ще плащаш по шестстотин франка на моята любезна госпожа Гине. Искам да живея дълго, и то на твоя сметка!

Старецът беше неумолим. Условието бяха толкова сурови, че на вечеря Бейл се оплакваше на Сен Валер и на Коломб от прекомерната алчност на баща си. Освен това „старецът все така пътува ту за Кле, ту за Сент Измер; във всички имения — и в кравефермата, и в лозарската къщурка, му приелужват хубавички селянки. Здравеняк старец. Не жали пари за това!“

— Какво толкова ти е притрябвал този проклет Гренобъл? — питаше Ромен. — Винаги когато леля ти Серафима не те вижда, е мирно и тихо.

— Наистина леля ми и баща ми... Поразителен съюз е това. Някакъв небесен синклит. Два ангела. Херувим и серафим... Сведенборгов^[1] ад, в който всички се обединяват в името на злото, но

не и в името на любовта. Дълбоко съм убеден, че леля ми ме преследва цял живот само защото аз единствен се досещах за връзката ѝ с баща ми след смъртта на майка ми. Как не си приличаха по характер майка ми и нейната сестра Серафима! Бях на девет години, когато умря майка ми. Тя беше безкрайно хубава, необикновено мила. И досега не мога да предам странното чувство, което ме обземаше винаги, когато видех нейните живи очи, вълнуваща гръд и възхитително закръглените ѝ, сякаш изваяни лакти с малки трапчинки. Майка ми беше най-красивата жена, която някога съм познавал. Беше умна, проявяваше жив интерес към всичко, изтънчен вкус... У Ганьонови в нейната стая имаше купчина италиански книги, албуми с римски гравюри и ноти с неаполитански песни. И до тази красавица — нейната сестра Серафима! Гадна мръсница!

— Добре де, слушай, Анри! Ти си правил всичко, за да не те обикне тя. Винаги е казвала, че ти рушиш авторитета на семейното господство. Я си припомни — впрочем ти не можеш да помниш това, но тя хубаво го е запомнила, — бил си още в люлка, когато госпожа Дюгалан поискала да те целуне, а ти си захапал бузата ѝ до кръв. Леля ти винаги разправя твоите подвизи. Когато веднъж приятелката ѝ Шенавац минавала по тротоара, ти си изпуснал от балкона кухненския нож и едва не си я убил. Бил си тогава на три години, но леля ти е убедена, че и сега съществуват същите склонности у тебе. Тя и сега казва, че ще свършиш на бесилката или зад решетката.

Сен Валер, който пишеше писмо на трапезата, се разсмя. Семейният разговор пресекна. Ромен въведе един младеж, дошъл от Седма дивизия. Беше таен агент. Той съобщи, че от дивизията всеки ден изчезвало оръжие и че не всички офицери еднакво реагирали на това. Добави още, че и яacobинците, и привържениците на бурбонските принцове в дивизията агитирали против императора. Сведенията напълно съвпадаха със съобщенията от други войскове части. Бейл си припомни разговорите с генералите в Каруж. Наблюдавал беше как офицерите говореха помежду си шепнешком, скришом. Наблюдаваше израза на очите им: едни гледаха съсредоточено и проникателно, като се стремяха да разберат какво мисли събеседникът им. Други не обичаха да гледат в очи и се мръщеа; когато докладваха, гледаха настрана. Не съществуваше вече онази естественост и онова обичайно казармено доверие един към друг сред командния състав.

В Каруж те с Коломб бяха наскоро и всъщност навреме излязоха оттам. Рано сутринта един австрийски снаряд проби покрива и разруши тавана на сградата, където бяха се настанили. И въпреки това контраразузнаването явно свидетелствува, че Австрия не желае да настъпва нито на савойската граница, нито на друго място. Бонапарт, който сега разполагаше само с една малка армия избрани войници, придоби невероятна подвижност. От 29 януари до 2 февруари на пет места — в тил, във фронт, от фланговете, — докато преследваше Блюхер, той напълно разпокъса със своите малки отреди неговата голяма, тежка армия. Сен Валер беше във възторг от всичко. Най-много защото той лично можеше нищо да не прави. Подписваше документи за положението на савойската граница, не възразяваше против непредпазливите думи на Бейл, че „не съществуват никакви причини да нахлуят австрийците във Франция от юг освен тяхното нежелание. Австрийците не настъпват, макар че френските генерали са готови да ги пуснат всяка минута.“ Императрица Мария Луиза е родна дъщеря на австрийския император Франц. Макар Бонапарт да е парвеню, невръстният римски крал, синът на Наполеон и Мария Луиза все пак е австрийски принц. Несъмнено австрийците не искат да бъдат активни участници в коалицията! „Не е изключено австрийските корпуси да бъдат сменени от шведи и руси — мислеше си Бейл. — Тогава веднага ще се отвори път за Париж през Савойските врата.“ Тази мисъл го застави да събере поверителните материали и да замине веднага за Париж лично да докладва на Наполеон.

Дилижансът на господин Бонафус тръгваше през нощта. Орлеанското шосе, с дървета от двете страни, беше безлюдно. То се отдалечаваше все повече и повече от брега на реката, сред която се виждаха острови и стара кула — свидетелка на подвизите на орлеанския батард^[2] и на гибелта на английския командир Суфолк, паднал от моста в реката през време на сражението с Жана д'Арк. Все повече и повече потъваше в тъмнината конусообразният покрив на кулата и се очертаваше като черен силует в далечината. Конете чаткаха с подковите, чуваха се плющенето на камшика, подвикванията на фореиторите. Бейл и двама мълчаливи буржоа, които седяха вътре в жълтия дилижанс, не нарушаваха мълчанието. Така стигнаха до първата станция; двамата спътници на Бейл слязоха. Бейл остана сам. Фореиторът извика на кочияша:

— Господин Бонафус каза, че този дилижанс е последният за Париж. От утре рейсовете ще спрат.

„За какво ли е това?“ — помисли си Бейл, но не пожела да запита. Облечен цивилно, с нисък черен цилиндър и палто с огромна качулка, която се спускаше почти до кръста му, той искаше да не бие на очи, понеже носеше поверителни документи, и този път беше особено предпазлив. В голям джоб на лявото бедро имаше зареден пистолет, взет по съвета на Коломб, макар да нямаше никакъв смисъл от него. Наистина носеше се слух, че дезертъори спирали нощните дилижанси. „Ах, да, лично Бонафус разпространяваше това за нападенията сигурно за да оправдае двойната цена на билета!“ С тези скептични мисли Бейл нахлупи цилиндъра на челото си, опипа с ръка защитите документи, облегна глава на стената по стар навик точно така, че да не смачка цилиндъра, и заспа дълбоко.

Събуди се от студ. Беше влажно, мъгливо утро. Дъждът приличаше на ситна мрежа. Ресорите тихо поскърцваха. Влажна, пронизваща мъгла се вдигаше тук-там над нивите и лозята. Като се вираше през прозорците, Бейл забеляза да се очертават през мъглата неправилни лъкатушещи ленти, които изпълваха шосето от кръстопътя чак до хоризонта. Долавяше се характерен тътен, подкови на хиляди коне чаткаха по камъните. Бейл си помисли, че отново го обзема пристъпът на страшната треска, която прекара в Саган. Защипа ухото си, за да се пробуди съвсем. Не току-така не обичаше вината, с които го гощаваше Сен Валер. Никакво приятно усещане, само кошмари и прекалено възбудено въображение.

Първите слънчеви лъчи плъзнаха по долината и осветиха Орлеанското шосе до най-далечната черта на хоризонта и откриха колони виещи се и движещи се войски. Беше кавалерия с пики. Познатите му шапки на казаци! Как? Тук? Току пред Париж? Ето защо съдържателят на пощенската кантора Бонафус беше казал, че този дилижанс е последен! Ето защо бяха така навъсени и мълчаливи спътниците му. „Дали да сляза тук? Но къде да се дяна?“

Руските войски, потеглили призори, вървяха в параден строй към Париж.

Кочияшът се отби от пътя, поиска от Бейл билета му и спря колата. След половинчасово отсъствие той се върна с малка селска кола и съобщи на Бейл, че са си уредили сметката със селянина, че ще

бъде трудно да се пътува с дилижанса по-тесния път, а да се догонят казаците — опасно. Да пътуват на опашката след тях, няма смисъл. Бейл се прехвърли в каручката и след като благополучно избиколи войсковите колони, пристигна в Париж сутринта на първи април.

Чувство на странно вцепеняване и любопитство. Сто хиляди бели ленти на чужди мундири и тук-там белите кокарди на Бурбоните. „Белият цвят е боядисал Париж!“ Играта беше изгубена. Бейл прочете без яд и негодувание обява за капитулацията на френската столица.

За последен път императорската карета с три-четири впряга коне стремително се носеше от Париж за Фонтенбло. Точно при влизането драгунът, който ескортираше каретата, налетя на фенерния стълб и пръсна черепа си. Кръвта плисна в прозореца, на каретата. Наполеон, без да се откъсва от мислите си, изтри с ръкавицата окървавената си ръка и хвърли ръкавицата през прозореца. След един час той сновеше из залата с шапка на глава и от време на време хвърляше поглед към малката писмена маса, на която бе поставен документът за абдикацията.

Бейл получи нареждане да отиде в двореца Тюйлери на 11 април. Там заедно с другите аудитори от Държавния съвет той подписа декларация за анулирането на властта на Наполеон. Държавният съвет беше разпуснат.

Два дни по-късно граф Аракчеев записа с правописни грешки в дневника си, като постави датата по стар стил: „31 март 1814 г. в Париж Господарят император Александър I благоволи да произведе граф Аракчеев во фелдмаршал заедно с граф Барклаи. За това беше собственоръчно и заповед написана, но граф Аракчеев това го не прие и помоли Господаря да я утмени.“

Министърът Беньо изпрати при Бейл след разпускането на Държавния съвет един чиновник, който му предложи служба в парижкото интендантство. По време на разговора младият мъж каза с усмивка на Бейл, че трябвало само да бъде сговорчив и да не пречи на колегите си, тогава господин Бейл щял да види, че нямало друга длъжност, която повече да помагала за обогатяване. Бейл рязко се изправи:

— Мене ми стига, че с руския интендантски обоз в Париж са докарали Бурбоните; аз нямам повече работа в Париж.

Усмивката и приветливият поглед изчезнаха от лицето на чиновника. Той побледня и се сбогува панически с Бейл. Бейл се изправи пред огледалото и се огледа.

Готвейки се да отиде в театъра, той бързо се преобличаше и си мислеше:

„Трябва да имам самодоволен вид. Това е най-доброто оръжие. Ще ме мислят за грубиян и избухлив. Не трябва да позволя никоой да долови или да успее да прочете мислите ми. Ще стисна зъби и спокойно ще посрещна старостта и бедността. Нищо не може да ме принизи и унижи. Аз вече знам собствената си цена. За да запазя това място, което моята глава е заела в живота (много грозна глава), трябва да не говорят за мене. Струва ми се, че Епикур е казал: «*Lathe biosas*» («Изживей живота си незабелязано»). Трябва да избягвам дори и най-малка похвала, а за това трябва да си давам вид на самодоволен човек.“

Това му се удаде.

Александър I провеждаше парад на войските в района Верт. За най-малко опущение руските офицери биваха изпращани да си излежат наказанието в английския арест в знак на „мир и братство между народите“. Алексей Петрович Ермолов чува странните думи на руския цар: „Дванадесет години минавах в Европа за нищожество. Да видим сега какво ще кажат.“

Ермолов посочва с ръка на царя кафява маса хусари, които минават в церемониален марш пешком.

— Не мога да позная полка, ваше величество. Никога не ми се е случвало подобно нещо.

Светлосините безизразни очи на Александър пламват от гняв, веждите му се смръщават, но той бързо се овладява и се извърща към Ермолов с най-прелъстителна престорена усмивка. Лорнетът литва под триъгълната шапка с пера и с лека досада, пресилено усмихнат, Александър произнася:

— И аз не мога да позная този полк, Алексей Петрович.

— Това са ахтирците, царю — гъгне стоящият до тях Аракчеев.

— Днес за втори път се шегувах с мене, Алексей Андреевич — каза Александър на Аракчеев. — Че откога ахтирците имат кафяви наметки и жълти шнулове? Винаги са били сини със сребро.

— Работата, царю, е съвсем друга. По пътя изпокъсаха сините си мундири, сребърните шнуrowe се изтъркаха, та в някакъв девически манастир награбили от французойките сукнените им раса и си нашили мундири, за да има с какво да стигнат в Париж.

— Юнаци ахтирци! Така да бъде — каза Александър.

Аракчеев повика адютанта си и тихо му заповяда да впише в полковата книга височайшата заповед за определянето на ахтирците „нова униформа вовеки веков“. Хусарят от шести ескадрон, княз Ширханов, който вървеше на десния фланг покрай Александър, отдаде чест с обръщане на глава и с омраза изгледа Аракчеев. Настоятелят на манастира в Грузино не го удостои с поглед.

---

[1] Сведенборг (1688 — 1772) — шведски философ-мистик, теософ. — Б.пр. ↑

[2] Орлеанският батард — граф Дюноа-и-Лонгвил, незаконен син на Орлеанския дук, защитавал Орлеан през Стогодишната война. — Б.пр. ↑

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

На 26 май 1814 година привечер Бейл отиваше към Парижката опера. Фенерите още не бяха запалени. Улиците и пресечките, които водеха на изток и на север, постепенно потъваха в здрача. Бейл вървеше на запад срещу аленото, пламтящо от залеза небе; отраженията на вечерта припламваха в стъклата на къщите и отхвърляха по тротоарите дългите сенки на дърветата. Плющене на камшици, провиквания на продавачи, подхвърлени във въздуха шапки, чаткане на копита по уличната настилка известяха за приближаването на дворцова карета. Позлатен старинен екипаж, запретнат с осморка бели коне със златисти петна, с развени гриви и пискюли на челата, тромаво се подаде от ъгъла и попадна в светлата ивица от залеза. Пред екипажа яздеха дванадесет конника с непозната униформа. На капрата на старинната полукаляска във форма на лимузина се мъдреха неподвижни лакеи с бели ливреи с избродирани лилии. В каляската седеше излегнат Людовик XVIII, новият френски крал, и равнодушно, без да обръща внимание на тълпата, гледаше пред себе си с големите си посърнали волски очи. Затлъстялото му, уморено и преситено лице не изразяваше при срещата с парижаните нито благосклонност, нито приветливост: Людовик не обичаше Париж. Но не изпитваше и чувство на мъст като крал от род, пострадал от революцията. Просто беше уморен от пиянската нощ с любовниците си и с отвращение си мислеше, че му се налага да се срещне със своите министри, понеже предпочиташе компанията на руските княгини и немските принцове, които бяха сложили край на френския терор. „Легитимната власт“, пътуваше в каляска.

Франция се прибра в границите си от 1792 година и подписа, че се отказва от всичките си завоевания. Крал от бурбонски род, Людовик XVIII подписваше държавните актове на следреволюционна Франция от свое име и ги датираше с думите „Лето на нашето царуване двадесет и първо“, като по този начин заличаваше четвърт век от човешката история. Засега още не беше се появила в съзнанието на населението мисълта, че тези двадесет години изобщо не са съществували, обаче бащите на аристократичните семейства и стотиците емигранти, които се изсипаха във Франция, считаха за свой дълг изобщо да не говорят с

децата си за съдбоносния опит от изминалите години. Тези години те просто бяха заличили от паметта си. А беше минало само месец и половина от абдикацията на Наполеон.

Бейл си спомни, че сутринта мадам Бертоа, вдигнала с две ръце полите си, се качваше по стълбата към стаята на майка си, като кокетничеше с красивите си боси нозе и викаше с висок глас: „Руският цар иска да ограничи властта на нашия крал: съюзниците го принуждават да подпише конституция.“ Мадам Бертоа, която хвърляше пламенни погледи към Бейл, току-що беше изпратила през задния вход един австрийски адютант. В леглото тя научаваше политическото положение не по-зле от който и да е дипломат.

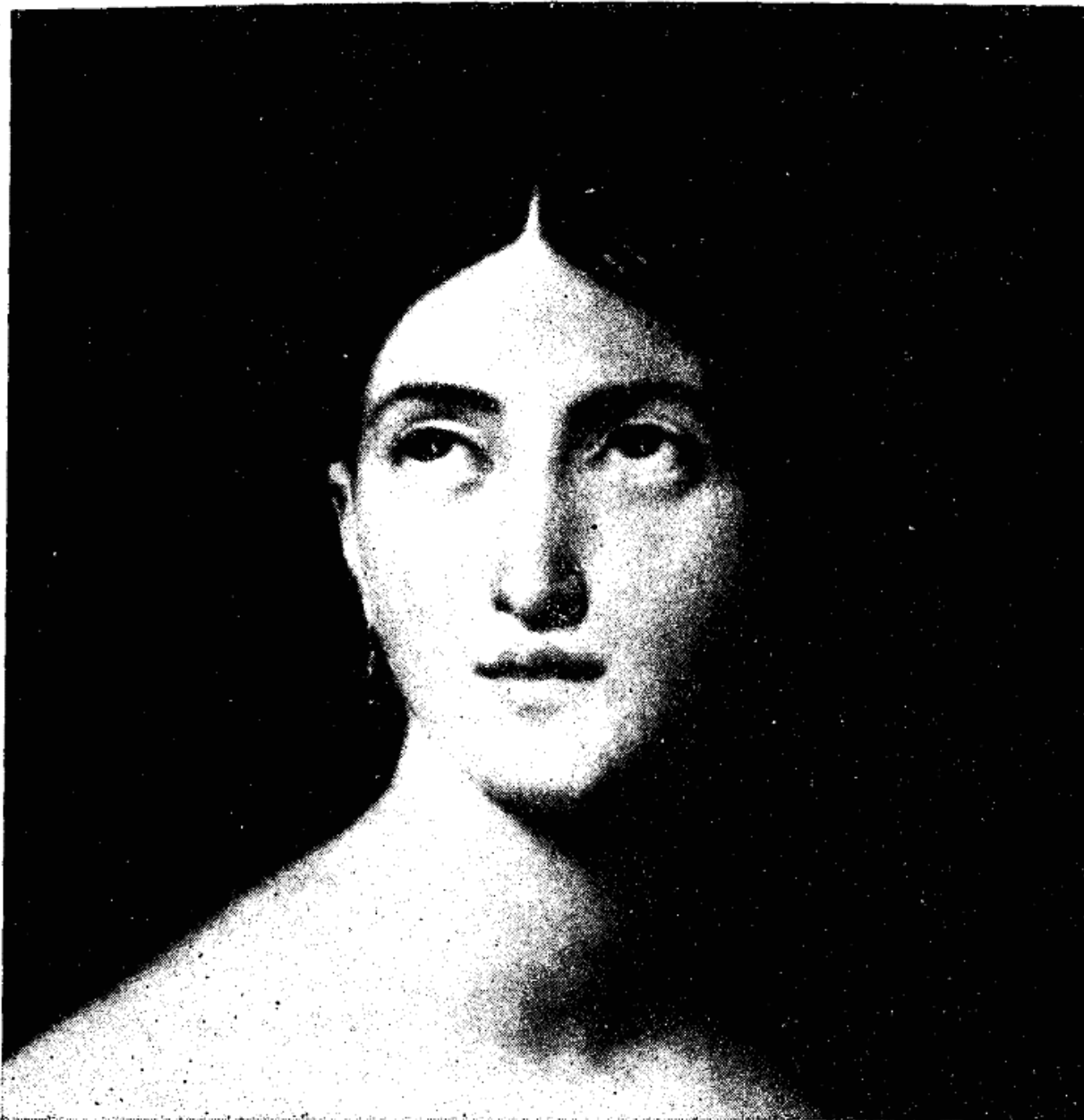
Каляската с Людовик отдавна беше отминала, но мислите, които беше предизвикала, не напускаха Бейл. Струваше му се, че през тези дни повече от когато и да било Париж представлява сцена на човешките противоречия. Ето например този млад виконт, който се връща със старата си майка в своя сенжерменски дворец, носи със себе си документ за генералски чин от Брауншвайгския херцог, който се заканваше едно време да опожари и да подложи на разстрел революционния Париж. Бабичката, в която животът едва се крепи, е уверена, че се е върнало царството на аристокрацията. Утре тя ще предяви претенции за аристократическите си права и ще прогони от всички замъци и имения настанилите се в тях буржоа и селяни. После великият и милостив крал ще ѝ разреши да осъди и да накаже строго всички якобинци, които са разорили нейните законни владения. А синът ѝ, младеж, напуснал Франция още като дете по време на страшния пожар, се връща в родината си, предвкушвайки удоволствието от синовното отмъщение.

Ето и други лица: смутени и навъсени парижани, офицери, които не знаят каква униформа да облекат, до вчера адютанти и командири, а сега „хора без определено занятие“, жени, които се стремят да сменят бързо любовниците си, като затварят вратите си пред вчерашните герои и богати „парвенюта“ от времето на Наполеон, жени, които се стремят по-бързо да се застраховат с някоя връзка с титулувани старци, и накрай умрелият вчера сутринта в Шарантон полуумен елегантен старец маркиз дьо Сад. Вчера сутринта той още седеше на брега на един мръсен поток, който тече през градината на шарантонската лудница; един камериер държеше пред него поднос с куп скъпи разноцветни

рози, а маркизът, автор на страхотни еротични романи, които съвсем неоснователно го бяха направили страшилище за добродетелните семейства, извършваше своя сутрешен обред: вземаше с дългите си кокалести пръсти цвят след цвят и го хвърляше в мръсната вода на потока, като се любуваше на опръсканите с кал рози. Вчера още този налудничав писател, никога не осъществил своите безумни фантазии на еротично бълнуване, като даде ухо на политическите разговори, каза: „Сега вече бих могъл всичко да осъществя“ — и с последното цветче изпусна и последния си дъх. Но той умря просто от дълбока старост, докато много по-млади негови съвременници захванаха да осъществяват вече неговите безумни хрумвания. Париж се покри с вертепи, с извънредно разкошни игрални къщи. Немското и австрийското злато шумеше и звънтеше под чукчетата на крупиятата, жените отново започнаха да се гримират, проститутките подготвяха нечувани оргии. За месец и половина и следа не остана от военната буря, от гърма и мълниите на императорските декрети. Изчезна — колкото и да е странно — и революционната дисциплина у старите национални гвардейци. Колко интересен е днес Париж!

„Но всяко лице грижливо нахлузва маската на непроницаемост, пази се да не му прочетат мислите.“ С тази мисъл Бейл влезе в театъра.

В партера беше вече тъмно. Музиката на Росини още с първите тактове връхлетя върху Бейл като вълна пенести, искрящи и страстни звукове. И както в съвсем младите си години, когато стоеше на опашка пред италианската каса, за да получи билет за премиерата на „Пинто“ („Беше през жерминал на осмата година!“ — спомни си Бейл), той пак изпита онова състояние на пълно щастие, почти физическо усещане на блаженство, което музиката винаги му даваше. Бейл всецяло се потопяваше в тези вълни, понеже притежаваше само нему присъщо умение да възприема вокалните и оркестрови звуци на Росини като едно хармонично цяло. На моменти, опомнил се, той се стараяше да задържи завинаги своето мигновено изживяване с някаква цветова асоциация, изненадваше се, че се мъчи да предаде с думи впечатлението си от някоя музикална фраза и унеса от целия прекрасен поток от Росиниеви мелодии. Той почти успя да изрази с думи музикалните си впечатления, когато първото действие свърши.

ЛА ПАСТА

Завесата падна. На балкона започнаха да палят големите фенери, от тавана отново спуснаха гигантския полилей с фигури. Запалиха и страничните полилеи.

Бейл се сепна. Вляво от него седеше млад руски офицер с кафява наметка, обточена със самурена кожа и с бели акселбанти. До него си

вееше с ветрило млада жена с розова рокля, високо пристегната в талията, с разкошни ръкави, които стигаха само до лактите. Тя плъзна поглед по редицата кресла, обърна се към офицера на френски и заразказва какви безчинства вършат казаците из селата и замъците на Шампан. Офицерът със смях ѝ отговори, че „парижанките като че ли не се оплакват от казаците“ и при тези думи стана, предложи ѝ ръката си и с леко подрънкване на шпорите тръгна из партера. Чувство на непринудено възхищение обхвана Бейл; той извади бележника си и записа само една дума: „Хермиона“. Но този възхитителен класически образ на сравнение не се отнасяше до жената. То беше само малък условен знак, по който нощем, у дома си, при пълна тишина той пишеше нова тайнствена страница в дневника си. Само по един малък знак се разкриваше цял наниз от живи мисли. Тази дума се отнасяше за младия замислен руски офицер княз Ширханов.

След като записа късата думичка, Бейл излезе във фойето и затърси с очи руския офицер сред пъстрата елегантна театрална тълпа, която гълчеше, шумолеше с коприна и звънтеше с шпори. Накрай го съзря: беше спрял пред дамата си, сякаш поразен от някаква нейна бележка. Младежът я гледаше въпросително усмихнат, малко смутен, точно с такъв израз, какъвто има човек, който иска да предпази себе си и събеседника си от сериозен обрат на разговора, в състояние да смъкне тънката завеса на веселост от тъжната тема. Жената с розовата рокля промълви бързо нещо, вдигна нагоре сините си очи и самичка се изкачи по стълбата. Насреща ѝ слизаше графиня Строганова, а заедно с нея Виржини Ансло и френската балерина на име също Виржини, омъжена за граф Орлов. След миг Бейл изгуби от погледа си тези четири жени. Покрай него с лека и бърза походка минаваше руският офицер, който беше предизвикал възхищението му. За секунда той плъзна поглед в отговор на съсредоточения поглед на Бейл и премина през цялата зала, като се отпрати към един висок генерал с черни бакенбарди, до когото стоеше Маре. Генералът хвана под ръка адютанта си и го отведе настрана, шепнейки му нещо на ухото. Бейл избърза при Маре, но в тази минута се раздаде театралният звънец и започна второто действие на „Севилският бръснар“. Дамата с розовата рокля седеше наблизо до Бейл сама. Ахтирецът Ширханов не беше с нея. През следващия антракт Бейл напразно търсеше заинтересувалия го младеж. След като едва откри Маре, той го запита за офицера. Маре му разказа, че

притежателят на черните бакенбарди е руски генерал, син на известен фаворит на Павел I. Бейл грижливо се стараеше да напише с френски букви неговото презиме и записа в бележника си: „general Vaissikoff“, но презимето на втория офицер, който излезе адютант на генерала, не беше в състояние да произнесе дори и сам Маре. Той само каза, че адютантът е бил в театъра със своята годеница, която се нарича Натали, и пак... „невъзможно руско презиме, при произношението на което може да ти изпаднат предните зъби“.

— Можете да видите тази розова Натали — каза Маре — у леля й, графиня Строганова, в Сен Жермен, тъй като явно всички ваши въпроси за руските офицери прикриват любопитство от друг характер.

— Маре търси навсякъде жената — отговори Бейл.

— Е, този път вие май намерихте жената — отвърна Маре. — Може да ви провърви. Годеникът заминава за Русия, а Натали остава у Строганова. Обаче тя е много млада. Генералът казваше на адютанта си, че за нея е рано да се омъжи, понеже още не е навършила шестнадесет години. Аз впрочем не вярвам това. Тя има такъв строг, сериозен израз на лицето, че спокойно може да й се дадат двадесет.

Вечерта, на връщане от театъра, докато наемаше екипаж, Бейл дочу как старшият контрольор разказваше на свой другар за уволнението си: дукеса дьо Бери видяла на една от вратите на театъра несменена завеса с бродирани по нея златни пчели.

— И ето ме сега просяк. Ще бъда изхвърлен на улицата със семейството си. Префектът ме ритна в корема и каза, че няма да ме обесят само защото съм бил глупак. Какво пък толкова има в тези златни пчели?

— Та ти не знаеш ли — възрази един от другарите му, — че за подобна история в Тюйлери заведоха дело за заговор? Златните пчели са гербът на Бонапартовци. Те живеят право в очите бурбонския бик.

— Стой, негоднико, какво дрънкаш тук? — извика неочаквано един човек с черен цилиндър и черно палто. — Хайде с мене.

Пребледнелият контрольор погледна с разширени от ужас очи и без да вижда нещо пред себе си, тръгна след арестувалия го агент.

„Златната пчела сега е на остров Елба — помисли си Бейл, — а лилията явно не е медоносно цвете и пчелите не я обичат.“ Бейл повика файтонджия и си тръгна за в къщи, на Новолуксембургска улица.

Преди да започне поредната страница от „История на живописиста“, той отбеляза в дневника си:

Париж, 26 май 1814 г.

С удоволствие забелязвам, че още мога да изпадна в пориви на страстна впечатлителност. Току-що се прибрах от Френската опера, където слушах „Севилският бръснар“. До мен седеше млад руски офицер, адютант на генерал Ваисиков или Воейков, нещо такова. Този генерал е незаконен син на знаменития Павел I. Съседът ми, младият офицер, беше толкова пленителен, че ако бях жена, щеше да ми вдъхне съвсем стихийна страст — любовта на Хермиона към Орест. Неговото присъствие ме притесняваше необяснимо, у мене се зараждаха вълнуващи чувства. Не посмях да го гледам открито, а го наблюдавах крадешком. Имах чувството, че ако бях жена, щях да го последвам на край света. Каква огромна разлика между французите, които бяха в театъра, и моя офицер! До каква степен всичко в него беше изпълнено с простота, суровост и същевременно нежност!

Външният блясък на цивилизация и учтивост издига всички хора до нивото на посредствеността, но същият блясък похабява и понижава нивото на онези, които притежават ярки качества на характера. Няма нищо потвратително от наперения и груб глупак, средния тип офицер от некултурните чужденци, които сега гъмжат в Париж. Но същевременно кой френски офицер може да издържи сравнение с този русин, който ми беше съсед! Колко естественост и същевременно колко величава простота в характера! Ако жена беше ми вдъхнала подобни чувства и впечатления, бих бил в състояние цяла нощ да търся жилището й.

Мисля, че неувереността в моята участ, случайността в скитническата ми съдба повишават моята чувствителност и ме правят лесно уязвим.

Затворил дневника си, Бейл искаше съвсем да се откъсне от тъжните си мисли и потъна в четене труда на Карпани върху биографията на Хайдн.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Първа гвардейска дивизия се връщаше по море от Франция в Русия. Тържественото дебаркиране в Ораниенбаум беше съпроводено от тържествен молебен. Този път офицерството доста студено гледаше на завръщането в отечеството си. Гвардейците наблюдаваха със зли очи поповете, които блестяха със златните си одежди. Черните попски бради се развяват през облаци синкав задушлив тамян, който се издига в горещия въздух на летния ден. Построени в редици с шапки в левите си ръце, сгънати в лактите, гвардейците с навъсени очи поглеждаха как конна полиция бие с бичове и тъпче тълпата селяни и граждани, която на два пъти пробиваше полицейския кордон, за да зърне поне с едно око дали са се завърнали от задграничния поход роднини и близки.

След молебена започна обиск. Офицерите гледаха равнодушно как костеливите ръце на митничарите разравяха куфарите им. В един куфар беше намерена френска книжка, превод на „Пътешествие от Петербург до Москва“ от Радищев, и беше предадена на началството. Войниците бяха настанени в казарми с кордон от кавказци. Дневалните получиха строга заповед да не позволяват свиждане с близките до второ нареждане. В сравнение с предградията на Петербург Париж се струваше на гвардейците като град на свободата и благоденствието.

Младият Ширханов влизаше в Петербург с гвардейската дивизия; заедно с него яздеха Якушкин и Толстой. Двамата, недочули командата, едва не преминаха отвъд установената черта срещу грамадна позлатена каляска, в която императрица Мария Фьодоровна посрещаше сина си Александър. Руският цар на червеникав кон приближаваше с лек ход към каляската и с гола шпага отдаваше установения поздрав. Пленителна усмивка играеше на розовите му устни. В очите му имаше женска нежност и почит. Той целият беше въплъщение на изящество, съчетаващо офицерската стойка на кавалерист с женствени маниери, които накараха италианеца Марото да възкликне на ухото на Ширханов: „Ermafrodito!...“^[1]

И ненадейно в момента, когато шпагата блесна на слънцето в елегантен военен салют, в същия миг през улицата протича мужик,

прост, червенобрад, с цървули от лико, с бяла плъстена шапка, размахал ръце и полите на черния си кафтан. Произлезе неочаквана и странна промяна: като прекъсна военния салют и забрави позлатената каляска на императрицата майка, всерусийският венценосен самодържец пришпори коня си и приведен над седлото, подгони мужика, стремейки се да го пониже с шпагата си. Разтворилата се тълпа погълна беглеца. Хиляди подобни селски лица гледаха от тълпата разярения цар.

— Я гледай, гледай — шепнеше Якушкин на Ширханов, — красавицата отново се превърна на котка веднага щом зърна мишле. Дълго ли ще търпим този маскарад?

— Елате днес у Николай Тургенев — каза Ширханов. — Пътуването завърши. Ще продължим нашите парижки разговори за това какво трябва да правим.

В сградата на дворянския пансион-приют Ширханов седеше при сина на братовчедка си — Серьожа Соболевски. Дванадесетгодишното момче, незаконен син на Соймонов, което изучаваше невероятно много езици и четеше грамадно количество чужди книги, току-що беше свършило да пише трогателна елегия за гургулицата и дружбата. То я четеше на вуйчо си с дрезгав, мутиращ глас, а до него седеше приличен на маймунка палавник, който „скалъпваше“ такива френски пародии на всеки стих, че вуйчото и племенникът високо се смееха: Ширханов — искрено, а Серьожа — с малко самолюбива обида. Това беше другар на Соболевски — Льовушка Пушкин. Приемното време беше към края си, когато ненадейно по стълбата тичешком се изкачи и влезе рус младеж, синеок, с дебели бърни и необикновено жив и буден поглед. Като се здрависа с присмехулника, той протегна ръка на Серьожа Соболевски и почтително застана пред Ширханов.

— Вуйчо — каза Серьожа Соболевски на Ширханов, — това е брат на моя другар Льовушка, лицеист от Царское село, Саша.

— От Франция ли се връщате, княже? — запита Пушкин на френски и впери живите си сини очи в Ширханов. — Разкажете ни.

В приемната влезе възпитател и съобщи, че питомците трябва да се прибират. Серьожа се сбогуваше с Ширханов, а Льовушка Пушкин

упрекна брат си, че откакто е свършил лиця, „си е вирнал носа“, рядко го посещава и идва едва в края на приемното време.

— Ама аз дойдох да те поканя за четвъртък у Пушкин — отвърна младият поет, — нареди да те пуснат.

Почти на изхода Пушкин догони Ширханов.

— Къде е колата ви, княже? — запита той.

— Аз съм пешком — отвърна Ширханов.

— Мога ли да ви предложа място в чичовата ми каляска? Къде да ви закарам?

— Отивам при Александър Иванович Тургенев.

— Бих искал да дойда с вас, ако не се страхувате от клюките по мой адрес.

— Както обичате — отвърна Ширханов, — но смея да ви уверя, че на клюките не давам ухо.

— Но все пак ще ги чуете, нали Малиновски ви е братовчед, всичко ще ви разкаже. Само вие не ми се сърдете. Работата наистина е съвсем дребна.

— А, тази ваша лудория вече ми е известна. За всичко е причина Степан Степанович Фролов. Откакто Аракчеев назначи във вашия лицей негодника Фролов, на Малиновски му се случиха доста неприятности. А какво стана с вашия надзирател Фома, намери ли си работа, след като го изгониха заради вашето гуляйче? — попита Ширханов.

— Не, и досега ние тримата издържаме Фома. На никого не мина и през ум, че за купуването на бутилка ром той ще загуби мястото си.

— Ами вие тримата стояхте ли две седмици на колене сутрин и вечер?

— Да, и в черния списък ни вписаха, и министърът граф Разумовски ни се накара. И всичко това за този подсладен ром с яйце. Най-много трябва да се пазя от вашата леличка: тя мисли, че аз съм тикнал Малиновски по крив път.

— Казват, че вие пишете стихове? — попита Ширханов.

— Да — отговори Пушкин и викна на кочияша: — Стой!

Ширханов и Пушкин влязоха при Тургенев.

Александър Иванович Тургенев посрещна с учтива сърдечност пристигналите.

— Ех, Щурче, Щурче! Ти пак ли си извършил някоя лудория? — каза той на Пушкин.

— Никой не е извършил такава лудория като вас, Александър Иванович. Кюхелбекер е лютеранин и все пак се оплаква, че вие сте прогонили всички негови приятели католици. Защо такава нетърпимост към изповеданията?

— Да предположим, че аз не съм прогонвал католиците. А ако ти искаш да защитаваш тукашните езуити, знай тогава, че на 20 декември царят е подписал указ за изгонването им не само от столицата, но дори от империята.

— Аз не ги жаля: макар и да се стремя към пътя на праведниците, но за себе си избирам наставници от вакхическо вероизповедание.

— Чувах, чувах — откликна А. И. Тургенев и като се обърна към Ширханов, каза: — Брат ми Николай тъгува, откак се е върнал в Русия. Няма надежда да бъде премахнато робството. Той моли да му дадете френски документи за ложата „Орфей“, а после да прегледа всички книжа на Поздеев относно селските въстания, защото Поздеев открито пише на Ланской, че „илюминатическият дух на безначалието и независимостта, който се е разпространил по цяла Европа, ръководи също така и тайни селски организации“. Вие прегледайте всичко това, княже, още утре, за да може да получим от вас за събранието през идната седмица географска карта на политическите идеи. На страха очите са големи.

— Вашата забележка е вярна, Александър Иванович — отговори Ширханов. — Трубецкой обяснява това просто: Поздеев и Ланской са хора от минали дни. Те са напласнени още като момчета в първите си низши чинове като дежурни при граф Панин, когато разпитвал пугачовци. Поради това от уплаха лесно може да се стигне и до предположения за селско илюминатство. Но не само Поздеев мисли така. Трубецкой ми е показвал писма на Кутузов, в които той нарича Франция гнездо на цареубийци, отровители, грабители и разбойници. И Лопухин не е по-добър, когато пише, че „дух на безредие се е възцарил в загиваща Франция“.

Пушкин стоеше и жадно слушаше. Устните му бяха стиснати, а очите му се устремяваха поред към събеседниците.

Като забеляза това, Тургенев се обърна към него:

— Щурче, я виж: Катенин те чака с нови френски драми.

Наистина Катенин стоеше пред мозаична масичка, на която бяха поставени френски книги с бежови корици. Пушкин отиде в другия край на стаята.

Ширханов прелистваше една папка, която Тургенев му беше дал. В нея имаше тайно донесени стари писма на Кутузов до Плещчеев. Ширханов четеше: „Монарсите се забавляваха със съчиненията на Волтер, Хелвеций и тям подобни, хвалеха ги, награждаваха ги, без да знаят, че според руската пословица държат змия в пазвата си; сега виждат последицата от красивите думи, но почти нямат вече начини да унищожат произлязлото от тях. Нещастна Франция! Тази прекрасна страна се пренася в жертва на една измамна философия и на няколко объркани глави. Дай боже този печален пример да отвори очите на монарсите и да им покаже ясно, че единствено християнската религия е основа на народното благоденствие и на тяхната собствена законна власт. Да се поучат от нещастieto на ближния, че насърчаването на остроумието е истинска отрова, която погубва жизнените сокове на всеки ред и подчинение.“

„Напразни страхове — мислеше Ширханов. — Франция рязко обърна назад, доста подпомогната от руския коронован робовладелец. Тежък надгробен камък надвисва над народите. Как не разбират това нашите рицари, братя и майстори от ложите? Защо никой от тях дори не се замисля за робовладението?“

Ненадейно в ушите му прокънтяха като халюцинация думите:

„Ние вървим по пътя на епохите така чудновато, че всяка направена крачка изчезва безвъзвратно за нас.“

„Кой беше казал това? Кой?“ — питаше се Ширханов. И си спомни, че това бяха думи на най-добрия му приятел, „на наставника, комуто и сърце, и помисли бяха отдадени навеки“. Неотдавна тези думи му бяха казани в Париж от Пьотр Яковлевич Чаадаев, най-добрия офицер от Ахтирския хусарски полк, герой от Бородино, Тарутино, Малоярославец и много други европейски полесражения.

Почти всекидневното общуване с Чаадаев, с този „мъдрец в мундир“, преобрази из дъно, вътрешния свят на младежа. У него сега наред с мъжествения характер можеше да се открие и онази промяна във външността, която бележи напрегната мисъл, голяма дейност и готовност за саможертва.

Три събития бяха причина за тази промяна. Първото беше прочитането на смелите писма на французина Бейл, тогавашния враг, който събуди съмнение в достойнството на руските светини; второто — срещата с непознатия в ареста, и накрай третото — приятелството с Чаадаев, което придаваше неувяхваща свежест на мисълта му.

Плещест човек със скептична усмивка на устните и студенина в сивите очи, които гледаха през кръгли очила с рогови рамки, сложи ръката си на рамото на Ширханов.

Беше княз Пьотр Андреевич Вяземски.

— Как си, свикваш ли с Петербург? — запита той Ширханов.

— Мъчно и без желание, но мисля, че вече отново свикнах — отвърна Ширханов.

— А как е Натали?

— Натали остана в Париж.

— За дълго ли? — запита Вяземски.

— Мисля, че тя сама не би могла да отговори на този въпрос — каза Ширханов с огорчение.

— Значи, истина е това, което чух, че сте се разделили?

— Не по моя вина — отговори Ширханов.

— Това е лош и безсърдечен отговор — забеляза Вяземски. — Би трябвало да отстъпиш, ако е имало спор за нещо.

— Знаеш ли, Пьотр Андреевич — възрази Ширханов, — ти съдиш без стеснение само по слухове за моя случай. Какво има да отстъпвам, когато вече не съм помещчик?

— Чух, братко, но не е там работата. Лесно ти е било на тебе да дадеш свобода на шестдесет души селяни, а лесно ли ѝ е на бабичката да размисли и да се лиши от състоянието си заради твоите странности? Та тя има хиляда и петстотин души, това не може да се захвърли току-така заради твоето яacobинство.

— Не съм яacobинец, но имам здраво схващане за робството и за политиката.

— Ех и ти, политиканино! Политиката е само за мошениците, а твоята работа е службата. А и с това момче Александър Вяземски не знам как да постъпвам, откакто попадна във вашата компания. Цяла напаст са вашите философи! О, че и Пушкин бил тук! — неочаквано възкликна Вяземски, прекъсна разговора и повика младежа.

Останал сам, Ширханов се замисли върху причините за хладното отношение на Наташа. Сред петербургското общество неговата история беше странно изтълкувана. Обяснението никак не отговаряше на действителността. Неговата вътрешна съпротива против стремежа на Наташа да прави религиозен въпрос от това, което налагаше политически подход, очевидно беше изтълкувана от нейните близки опростено и Вяземски беше изказал само общото мнение, че Ширханов — един малоимотен дворянин — „поради бедност“ се занимава с „мошеническа“ политика. Така или иначе, но между годеника и годеницата се отвори пропаст. През краткото време, когато се срещаха във Франция, и двамата почувствуваха отчуждаване, което възникна въпреки първоначалното старание на Наташа да бъде навсякъде с годеника си. Именно тя беше поискала от леля си да отидат в Париж след съюзническите армии, именно тя хукна за чужбина, за да бъде по-близо до него. И докато той за две години и половина преживя, изпита и премисли толкова много, колкото друг не би успял да стори и за четвърт век, докато той израстваше, закрепваше с разговорите с Николай Тургенев, Пьотр Чаадаев, с наблюденията над живота в Германия и Франция — в същото време Наташа попадеше благодарение на старата си леля все повече и повече под влиянието на опасния сладкодумен езуит Жозеф дьо Местър, който изведе, когато напусна Петербург през 1803 година, доста духовни дъщери главно от средата на стари и богати жени без преки наследници. Той си спомни мнението на дьо Местър за Аракчеев: „Александър почувствува, че му е необходим везир, защото пожела да сложи до себе си по-страшно плашило поради владеещото тук вътрешно недоволство.“ Французинът добре схващаше недоволството. Той побърза да се прибере във Франция.

„Да, аз имам право хиляди пъти — помисли си Ширханов. — Ако не беше войната с Наполеон, у нас щеше да се появи нов Пугачов, по-страшен от първия. И така, срещу народния Пугачов царят изпречи Аракчеев — дворянския Пугачов. И как ще живеем ние сега между двама Пугачовци? Не ни остава нищо друго, освен да смъкнем царското самовластие. Александър Иванович стои на прага на организацията. Николай Иванович Тургенев е вече по-близо и знае имената на майсторите на ложата. Обаче Николай Иванович все още не

знае нищо за дружеството на военните приятели, което ние с Пьотр Яковлевич ръководим.“

Мислите на Ширханов бяха прекъснати от Николай Тургенев, който дойде при него заедно с един млад чернокос офицер.

— Той е наш другар — каза Николай Иванович, като сочеше на събеседника си Ширханов.

Проведе се церемонията на представянето — ръкостискане по установения ритуал и после съобщаване на името. Чернокосият офицер излезе граф Ираклий Ираклиевич Полиняк, капитан от Лейбгвардейския литовски полк.

— Да идем в кабинета на брат ми — каза Николай Иванович, — там ще поговорим по нашата работа. Съвсем ясно е, графе, че революцията във Франция раздели на враждуващи лагери френската аристокрация. Във ваше лице ние имаме приятел на нашите либерални намерения, ала има и такива французи, които донесоха в нашата страна защита на старото самовластие. Такъв е вашият барон Далас, офицер на руска служба, който не се стеснява да прилага в своя батальон телесни наказания.

— Познавам го — отговори Ираклий Полиняк, — но руската служба му тежи и дори вчера казваше, че трябва да се върне във Франция веднага щом бъдат възстановени привилегиите на аристокрацията.

— Привилегиите на аристокрацията са важно нещо, но в ръцете на деспоти те са истинска играчка. Вашето съобщение, графе, е много важно. Княз Ширханов ще го съобщи на Чаадаев.

— Какво ще кажете за Чаадаев, княже? — обърна се Тургенев към Ширханов.

Пушкин, който минаваше под ръка с Вяземски покрай говорещите, подхвана мимоходом въпроса и подхвърли:

*Сам бог да диша го извикал
в оковите на служби царски.
Той Брут би станал в Рим, а в Атина — Перикъл,
а тук е само офицер хусарски.^[2]*

— Бързо и остроумно, но какво лошо има в това, че е офицер? — откликна Ширханов.

— Младежът говори от завист, понеже не е взел участие във великите събития — каза Полияк.

— Още има време, графе — отговори Пушкин. — Непременно ще стана хусар.

— Чакай, чакай, я го повтори — помоли го Вяземски. — Ще си го запиша. Впрочем ти лично ще ми го запишеш, за да не го забравя, ще го запишеш на Чаадаевия портрет, когато дойдеш в Астафиево.

— Кога ли ще дойда в твоето Астафиево — каза Пушкин. — И какъв тълкувател на портрети съм аз! Всички ме карате да пиша, а после ме издавате.

Ширханов, Полияк и Николай Тургенев влязоха в кабинета на Александър Тургенев и заключиха вратата след себе си. Започна съвещание за френското политическо положение, за промените в мислите на хората, за властта на Аракчеев и за новите кроежи на Александър I, който се стреми да застане начело на съюза на европейските монарси, с цел да обуздае бунтовния дух, обхванал всички страни. Александър Тургенев разказа, че петербургският книжар и печатар Плюшар бил отпечатал грамадно количество противорепубликански брошури и подпомогнат от Аракчеев, ги разпространил навред. Събранието завърши с доклад на Ширханов за приемането в масонската ложа „Трите добродетели“ (тоест свобода, братство и равенство) на граф Сен Симон, автора на „Писма на един женеВСКИ гражданин“, при когото Ширханов бил изпратен в Париж от Чаадаев. Според мнението на Ширханов граф Сен Симон, отрекъл се от всички титли и от аристократично звание, представлявал „нова порода човешки същества“. Той живеел крайно бедно със своя бивш слуга Диар като с най-добър приятел, обкръжен от съмишленици и преследван на всяка стъпка от врагове; той именно бил в състояние да отвори очите на човечеството за великата тайна на историята и при него, при този мъдрец, Ширханов почувствувал за първи път, че държавните политически системи са по същество организации за ограбване на труда на безимотните и че истинската, добре устроена държава е държавата на свободните труженици.

— Намирам, че това е възраждане на Томасовата „Утопия“ — каза Николай Тургенев, когато ги изпровождаше.

---

[1] Хермафродит ↑

[2] А. С. Пушкин — „Към портрета на Чаадаев“, превел П. Алипиев ↑

ВТОРА ЧАСТ

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

Романистът, комуто се налага да наблюдава отдалеч живота на своите герои, постоянно в движение, и да съобщава на читателя забавни и скучни моменти от битието им, изпада в голямо затруднение, когато почувствува нетърпението на читателя. Укорите на съвестта му подсказват, че той би трябвало да уважи желанието на читателя и да запознае Бейл и Ширханов. Но понеже спазва историческата правда и е поел задължението да описва подробно тогавашните времена, авторът съвсем не може да измисли тази среща. Те не са се запознали. Руският офицер, който въпреки изискванията на собствената си скромност е бил принуден по служебно задължение да се вмъкне в частните работи на Анри Бейл с прочитането на негови съвсем интимни писма, при срещата с него нито трепна, нито изпита в душата си най-малко желание да отличи от тълпата театрални зрители кръглата глава на Бейл с тъмнокестеняви, почти черни, къдрави коси, с дебел нос и малко отпуснати черти на лицето, загубило остротата и строгостта, характерни за него по време на руския поход. От друга страна, Анри Бейл бе изпитал извънредно силно влечение и любопитство към руския офицер, без да знае, нито да предполага, че някога негови съкровени мисли са станали известни на този красавец с еполети. Ширханов отдавна вече беше забравил името на Бейл, но много добре помнеше дръзкия тон на неговите писма, честната и силна омраза към робството, Бейл описа външността на офицера, без да назове името му. Съдбата за кратко време ги събра и пак ги раздели.

В онези дни, които авторът сега описва, Чаадаев, братя Тургенев и младият Ширханов беседваха с граф Полиняк за края на френската революция, за начините за освобождаване на руските селяни. Чаадаев изтъкваше направо, че за френските крале премахването на крепостното право и феодалните привилегии на аристокрацията е било нещо съвсем немислимо и заради това е било осъществено чрез революция, а в Русия „напълно е възможно лесно да се стигне до премахването на робството“.

По същото това време французинът барон Далас се стремеше с цялото си същество да осъществи контрареволуционни кроежи с руско посредничество. Полиняк, който беше на руска служба, подпомагаше революционното движение, докато неговият съотечественик и руски другар по оръжие Далас след няколко години стана министър на най-злия реакционер — френския крал Карл X — заедно с едноименника на Ираклий езуита Полиняк.

По същото време Бейл, успял да избяга от Франция, се разхождаше с гордо вдигната глава из улиците на Милано, доста открито изказваше презрението си към австрийската полиция и стражари и което е най-лошо, беше си наумил да хули чрез печата Бурбоните.

Преди да тръгне за Милано, Бейл преглеждаше папките със своите ръкописи. С презрение отхвърли комедията в стихове, започната през първите години на познанството си с Мелани. Как е могъл дори да помисли да пише стихове! Та това ли беше литература за него? Ако се земе някога да пише, то ще бъде наука за човешкото сърце, наука за музиката, наука за живописата.

Пиесата в стихове замисли само защото се беше увлякъл в Мелани Гилбер. Беше видял тази мъничка страдаща артистка цяла в сълзи, когато братовчед му Марциал Дарю я бе ударил с камшик зад кулисите. Скара се с Марциал, а после — кореспонденция с Мелани, с която се уговори да я нарича Лоазон. Последва първият стихотворен опит. Но всичко това е минало. Сега той с нетърпение пуска първата си книга под псевдонима Луи Александър Сезар Бомбе: *„Писма от австрийска Виена за знаменития композитор Йозеф Хайдн с прибавка на животоописанието на Моцарт и бележки за Метастазио, а също и за днешното положение на музиката в Италия“*. Бейл трябваше да намери изход от безпътицата, в която го отведе съдбата, когато една ярка и интересна действителност угасна за Франция. „Животът на тази страна завърши. Отмина епохата, която бе създала племе гиганти. Френският буржоа, дребният търговец, рицарят на печалбата изникнаха навсякъде и заеха първите места.“ Но заедно с Бурбоните се върнаха и надеждите на аристократите. Аристократът плахо и с озъртане търси пътя към стария си замък, като предпазливо стъпва по

разрушения от революцията мост. Като че ли руският цар беше казал за Бурбоните, че те „нищо не бяха забравили и нищо не бяха разбрали“. Франция е погубена страна. „Аз произхождам от космополиса — беше писал Бейл, — гражданин съм на света и целия свят ми принадлежи. Тогава да се захванем с книгите. Това вече е нещо, което Бурбоните не ще ми отнемат. Но как да забравя, че в междинните години от изживялата своето време аристокрацията и възникналия нов век цяло поколение гиганти изчезна, без да остави следа?“

За съжаление преписвачът на книгата „За знаменития Хайдн“ бе забравил да изхвърли всички пасажи, взети от книгите на Карпани, Шлихтенгрол, Винклер и Барети — четирима автори, към които Анри Бейл се бе отнесъл като истински Бонапартов военен комисар при реквизиция. Трима от окрадените са покойници. Но уви! Карпани беше жив! Карпани обичаше Хайдн с огромната любов на бездарността към таланта. Бейл също обичаше Хайдн със страстното увлечение на гениален меломан. Той доказва това. През май 1809 година, когато френските топове обсипваха предградията на Виена със снаряди, Йозеф Хайдн лежеше болен и нарядко с мъка се приближаваше до прозореца, за да погледа малката цветна градина пред прозорците. Грижливо засадената от ръцете на стария композитор градина — нейните лехи и алеи — беше негова гордост.

Френските оръдия гърмяха. Старият болен музикант мълком клатеше глава, отдалечаваше се от прозореца и лягаше в леглото, като разкопчаваше ризата си, която затрудняваше дишането му, и с мъка поемаше въздух, задъхваше се от ставащите все по-редки удари на слабото му сърце. Нищо друго не вълнуваше толкова Бейл, колкото мисълта за спасяването на този старик. Но когато с мъка проникна в обсадената Виена и поиска да влезе в малката къщичка на Хайдн, казаха му, че старецът е отнесен в катедралата „Свети Стефан“. Той беше умрял от разрив на сърцето същия ден, когато един френски снаряд бе разрушил неговата градина. Бейл присъствува на погребението на Хайдн. Но той все пак не знаеше всички подробности от живота на композитора. А този тъпак Карпани добре ги предава от

година на година. Трябваше да изхвърли предъвканите разсъждения на Карпани за музиката, а да вземе изцяло биографичните данни.

Книгата на господин Бомбе остава незабелязана. Но Карпани, който се интересува от всичко ново за Хайдн, купува книгата, занася я у дома си, разрязва я, чете и ужасен подскача. Никъде нито думица за него, но навсякъде негови думи. Какъв ужас! Бомбе пише като ученик на Хайдн: „Когато присъствувах при последните минути от живота на Йозеф Хайдн, обхвана ме страхотна треска, не можех да се владея.“ Та нали той, Карпани, беше там! Тъкмо него беше го втресло! Никакъв Бомбе не е бил ученик на Хайдн! Как се осмелява този французин да краде така безсрамно чужди трудове! И така, не след дълго книгата на господин Бомбе за музиканта Хайдн привлича вече вниманието на всички. Вестниците поместват писмото на Карпани с обясненията как са го ограбили. Бейл седи в едно венецианско кафене и се киска, докато чете писмото. Но наред с това писмо той чете едно съобщение, напечатано с огромни букви: *„Лъвът счупи клетката. Бонапарт слезе в залива Жуан.“* По-нататък: *„Войските положиха клетва. Свикан е нов набор. Париж салютира императора Наполеон. Людовик XVIII избягал от Франция.“*

Ранно утро. Площадът Сан Марко е безлюден. Хиляди гълъби кацат на ята отново по огромните сиви плочи, осветени от слънцето, щом само сребърната мрежица на дъжда престане да замъглява лекия възсив венециански въздух. Бейл сгъва вестника на шестнадесетина, глади го на мраморната масичка в кафенето на Флориан и си поръчва втора чашка кафе, две яйца, кифла и сладолед.

„Стига ми толкова Бонапарт! Ненаправно немецът Хегел е казал, че историята се повтаря два пъти. Най-лошото е, че първия път — като трагедия, а втория път — като фарс. По-добре да се захвана с този добър момък Карпани. Наистина, това ще ми създаде развлечение за две седмици.“ Колко е хубаво, че през тези два дена е във Венеция! Утре отново на път за Милано. Бейл върви, без да мисли за Франция и Бонапарт, покрай Старите Прокурации, завива към Марчианската библиотека и купува малък пакет хартия, а след това се изкачва по стъпалата на библиотеката и мислено подготвя отговор на Карпани. Библиотекарят, с когото той често прекарва у Флориан или у Гвадри, го

посреща с възклицание и поздравя, обсипва го с въпроси за Франция, за Бонапарт, възторжено му стиска ръката като на „спътник на великия пълководец“. Бейл маха сърдите с ръце и смеейки се, моли да го приюти за малко и да му даде отново да прелисти „Бревиариум Гримани“.

Синьор Карло на драго сърце изпълнява молбата му. Бейл за десети път преглежда пергаментовия часослов, прелиства тънките бели листове телешка кожа, любува се на картината — синя фламандска нощ, изписана в декемврийската глава на часослова, дава си вид, че цялата му работа е свързана с изучаването на Бревиария на дожа Гримани. В действителност той ниже бързо бягащи букви и с престорено негодуване напада Карпани, нарича го плагиатор, бездарник, продажен литератор и доказва като две и две четири, че Карпани е самозванец и тъпак. После повиква един ромпино — бедняк, който събира солди и чентезими, задето понякога ще придържи с кука борда на гондола, когато седат или излизат от нея, — дава на малкия ромпино една лира и му нарежда да отнесе написаното в пощата.

Писмото „за този негодник Карпани“ ще стигне в редакцията след една седмица, не по-рано, а сега трябва да отиде там, където няма да говорят за Франция и Бонапарт. Може би по-добре е да не се връща в Милано. След малко един гондолиер бавно потопява греблото и потегля към Лидо.

„Лидо е дълго, предълго островче. «Лидо» значи езиче: на това езиче аз ще си отдъхна от брътвежа на дългите италиански езици.“ Кеят Скъвони се превръща вече в бяла ивичка. В пяната на прилива Палата на дожите стърчи над морето кат розова къпеща се жена. Сан Джорджо Маджоре рязко се очертава на фона на ослепително ясното небе. Четвърт час по-късно Бейл ще стъпи на полегатия пясъчен бряг на щастливия остров и ще остане там до късна нощ.

Между къщичката на рибаря и ковачницата на улицата, в една малка къщичка живее неговата приятелка Анджелика, здрава, засмяна, съвсем безгрижна девойка. При нея ще обядва леко с прясна риба, сирене, макарони и тънко искрометно ломбардско асти. А сетне, привечер разходка по брега чак до сивите стени на крепостта, където може да поседят на постлания върху пясъка плащ, да се къпят с Анджелика, която плува като риба, и да гледат завръщането на

венецианските рибари. Идват му на ум думите на Катон: „Видях морето, цъфнало от платна.“

Заедно с чайките, които се къпят в синевата на въздуха, се появяват наведени латински платна, които се втурват от хоризонта към брега — червени, оранжеви, златисти, бели, сребристи, теменужни — цялото море оживява, когато вечер се завръщат рибарите на Лидо.

През нощта Анджелика излиза от къщичката заедно с Бейл, прегръща го на прага, взема един голям ключ от стената и отива с него на брега. Топъл вятър, също така безгрижен като нея, играе с косите ѝ. Тя се смее със ситен и щастлив смях, тананика песничка, в която света Агата се римува с „пеката“ — грешница. На брега тя притегля една лодка, отключва катинара, хвърля го на кърмовата част и хваща веслата. Тя гребе добре, но понякога се преструва, че ѝ се изплъзват веслата, опръсква с морска вода лицето на пътника си и пада на дъното на лодката. Бейл се опитва да ѝ помогне. Лодката загребва вода с борда си. Девойката се изтръгва от него, скача с лекота на котка и поема веслата, без да го допусне до себе си. След един час лодката спира до стъпалата на Редемптория на Големия канал, на онова място, където осемнадесет лодки с цветни фенери са заобиколили певица с голям черен шал, дайре и кастанети. Днес е събота и на Големия канал при изхода в лагуната през цялата нощ пеят серенади.

Едва призори Бейл се връща при изоставения си другар, с когото живее във Венеция, и без да ще, го събужда, като изпуска обувката си на пода. Бурати още сънен го пита откъде идва и Бейл със смях му разказва историята с Карпани. Бурати съвсем се разбужда, изважда бутилка червено вино, няколко сухара и започва нещо, което те съвсем не могат да определят — късна вечеря ли или много ранна закуска. Бурати убеждава Бейл да не отива във Франция. Бейл търпеливо изчаква края на тирадата срещу монарсите и престорено равнодушно гледа приятеля си. Понеже Бейл нищо не отговаря, Бурати се разпалва още повече от свещения протест на революционер и поет, докато найсетне Бейл спокойно заявява:

— От къде на къде аз, *миланският гражданин*, трябва да ида под палячовските знамена на императора? Твърде добре разбрах след похода в Русия какво е Наполеон и твърде много зная какво е сегашна Франция. В нея се изпари всякаква енергия. Французите не са хора, а кукли. Аз съм миланец. Уверявам ви, че сегашната комедия ще

завърши с нова Елба. Наполеон, изключителният администратор, великолепият пълководец загуби всичките си способности, когато стана император. Някога интересите на тези, които коваха нова Франция, се обединиха под негово име. Но Наполеон се отклони от това кръстосване на интересите и Франция го почувствува като враг. Ако засега той има някаква сянка от успех, то това е бързо изплъзваща се сянка. Дебаркирането на Бонапарт в Кан и влизането му в Париж съвсем не свидетелствуват, че той е необходим на Франция, а че само този дръвник и бик, тъпоглавото говедо Людовик Бурбонски, е насмогнал вече да отврати мнозина. Съвременна Франция запази въпреки волята на Бурбоните кодекса на Наполеон. За нея това е по-важно от неговата личност. Бонапарт няма да се задържи. Той възроди привидния блясък на монархията, отрови своите офицери със злъч от завист, разврати ги с надпреварата за титли, като забрави, че отмъстителната аристокрация вижда в негово лице едно нахално парвеню. Буржоата бързат да женят дъщерите си за титулувани кандидати, но никой не се лакоми за новоизпечените аристократи, скалъпени от сина на корсиканския писарушка. Ако започне, нова борба между съсловията, Бонапарт ще остане настрана. Безследно изчезна поколението със силни характери и воля. Няма кой да твори отново героична история на Франция. Настъпиха, делници.

ШЕСТНАДЕСЕТА ГЛАВА

„Тоя Карпани е магаре, на чийто гръб, струва ми се, аз влизам в литературата — мисли си Бейл, когато разгръща новия вестник и чете отчаяните стонове на ограбения човек. — Но това магаре се опъва, следователно трябва да се погрижа да осигуря нова реклама на господин Бомбе.“

И в помощ на автора, стария почитател на Хайдн — господин Бомбе, излиза „Бомбе Млади“, който взема думата като благороден свидетел, изобличаващ Карпани в недоброръководна заядливост, в явна лъжа, в цяла редица груби грешки и глупости, допуснати и в биографията на Хайдн, и в писмото на господин Карпани. Като брани по-стария си роднина, Бомбе Млади защитава правата на гения и таланта от посегателствата на бездарността и за сравнение привежда немощните напъни на бледите мисли у Карпани и бляскавите характеристики и водопади от прекрасни мисли, излезли изпод перото на несравнимо талантливия господин Бомбе Стари. Нима може да има сравнение между подобни неща? Нима може да съществува спор на чия страна е истината? И нима би могъл сам господин Бомбе да си позволи тези похвали, с които щедро го обсипва господин Бомбе Млади? Публикувайки това писмо, редакцията на вестника е схванала като свой дълг да заяви, че „претенциите на господин Карпани са съвсем неоснователни“. От италианските вестници полемиката се пренася във Виена. Почитателите на покойния Хайдн запитват Карпани, с какво право той си е позволил дързостта да нападне най-хубавата книга, написана за покойния музикант? Карпани тича в ужас по редакциите, почва да се съмнява в собственото си съществуване, чувства се изправен пред прага на безумието и хвърля на пощата куп писма, които северните и южни пощенски коли разнасят във вестниците на разни столици. Редакциите учтиво отказват да ги публикуват. Бомбе тържествува. Но той самотно преживява своето тържество, без да споделя с никого, защото за всички околни господин Бомбе е просто господин Бейл, военен чиновник в оставка, който

живее в Милано с малка пенсия, изпращана от интендантството в Гренобъл.

Неговата всекидневна програма беше сутрин, като се събуди, да излезе от Каза Ачерби да пие кафе на Катедралния площад, после да прекара един-два часа в галерия Брера пред най-хубавите платна на италианските художници, сетне да похапне някъде с приятели в малка италианска тратория, после да се разходи из алеите на Новия парк край построената от французите ротонда, наречена Амфитеатро дел Арена, и да прави бележки с молив по полетата на „История на живописата в Италия“, написана от професор Ланци. Надвечер, когато въздухът ставаше душен и прахът се позлатяваше от лъчите на залязващото слънце, той обичаше да се качва на покрива на Миланската катедрала и там, сред цяла гора от мраморни остри върхове, кулички, мраморни дантели, стълбички, галерии, да спира и да гледа безкрайните зелени равнини на Ломбардия, да се любува на морето от лозя и сребристо-сиви горички от маслинови дървета. След това живо впечатление какъв контраст представят пълната тъмнина и мъртвило, които владеят винаги вътре в катедралата! Недовършеният мраморен гигант, който заема площ за цял град, в състояние да побере цяла армия, но тъмен, безлюден и потискащ със своята вътрешна мрачина...

Сетне — трето впечатление от деня: шумна улица, плющене на камшици, жива тълпа, с която господин Бейл се слива и се отправя към театър „Ла Скала“. Всяка вечер — по италиански обичай — приятелите се срещат в театралната ложа. При тях идват случайни гости, спътници по пътя на живота, които идват на театър да прекарат приятни часове с музиката на Чимароза и Моцарт. Бейл отива в ложата на монсиньор Лодовико Брем. Този бивш изповедник на вицекраля на Италия Евгений Савойски се славеше с изисканите си маниери, гостоприемство и гореща любов към чужденците. Бейл много обичаше този човек, а също и оня малък кръг, който се събираше у него. Напълно липсваха там качествата, които Бейл ненавиждаше. Нямаше нито суетност, нито афектация, нито лицемерие, които толкова бяха покварили французите. Можеше ли да има нещо по-гнусно от френските брошури, които се издаваха сега не само в Париж, но главно в Петербург от Плюшар! Все едни и същи латински и френски химни за Бурбоните, все същите сатирични нападки, сякаш заупокойна над

гроба на живия още Бонапарт — всичко това беше изпълнено тъкмо с тези същите качества, които правят френския характер ненавистен. В Италия бедността не се смята престъпление. Беднякът Марончели, Монти, Фосколо, поетът Силвио Пелико, пък накрай и самият Анри Бейл съвсем не бяха богаташи, нито пък имаха никакви титли и въпреки това тези гости бяха приети в ложата на монсиньор Лодовико също така, както и десет-дванадесет други посетители, които имаха и титли, и богатства като граф Поро, като граф Федерико Конфалониери.

Прекрасният театър „Ла Скала“, който притежаваше най-хубавия бенюар в цяла Италия, се отличаваше с една особеност: до ложите, които гледаха към зрителната зала, имаше три-четири стаи, където се събираше компания като в гостна. Там поднасяха вино, лека вечеря, плодове и оранжади, преглеждаха вестниците, разговаряха, а като натиснеха голямата дръжка на украсената с резба врата, излизаха в зрителната зала да слушат най-хубавата музика на света^[1]. Приятелите на монсиньор Лодовико се събираха в ложата му, като на безопасно място, след като Цизалпинската република на Бонапарт загина и Милано от нейна столица пак стана град, потискан от австрийските власти. Лицемерието на католическата монархия беше ръкавица върху желязната лапа на Метерних.

Но в ложата на монсиньор Брем нямаха достъп австрийските стражари. Ето защо, когато почнаха да кроят планове за освобождението на Италия от австрийско иго и възстановяване на републиките, италианските конспиратори можеха тук доста свободно да разменят някоя и друга дума. Слезли на последната пред Милано спирка и преминали пешком чертата на града, хората, които не можеха да влязат открито в Милано, отиваха право в ложата на монсиньор Лодовико. През нощта те се връщаха по същия начин или нощуваха в Каза Ачерби у „миланския гражданин Бейл“. Този синьор Ариго Бейл се отличаваше с дяволска смелост. Като стар Бонапартов офицер, той съвсем лесно водеше за носа австрийската полиция и приемаше всички, които Конфалониери изпращаше при него. От дебрите на Сабинските планини, от планините на Апулия и Калабрия, където в бедни колиби живееха италиански въглищари, които денем приготвяха дървени въглища, а нощем посрещаха бегълци, изгнаници, въстаници, идваха на север рицарите на тогавашната италианска свобода, наречени *въглищари-карбонари*. Ариго Бейл, както италианците

наричаха Анри Бейл, безгрижно прекарваше времето си в миланския театър, слушаше музика, разговаряше с приятели, а нощем, сякаш живееше втори живот, приемаше у дома си конспиратори.

Какво искаха тези хора? Те се делиха на различни групировки. Всяка група преследваше свои цели и всяка наричаше целите си „благо на Италия“. Докато беше силно общото австрийско потисничество, раздробената Италия обединяваше всички свои синове със стремежа към „италианска свобода“, към пълна независимост на страната; френската революция им се струваше начало на спасението. Излизането на последния австрийски полк от Милано предизвика всеобщо ликуване. Хората, привикнали към изтощителна скука, към раболепие, към преклонение, изведнъж почувствуваха нужда да се смеят и буйно да се веселят. Сега всичко, което беше на мода преди една година, се считаше за сладникаво и внушаваше отвращение. *Беше станало модно да рискуваш себе си*, да поставиш на карта живота си, да се каляваш в опасност. Пробудили се от продължителен сън, хората почувствуваха онзи изблик на сили, който създава влечение към голямата игра. Генерал Бонапарт идваше с републикански знамена, пред него бягаха и се отдръпваха настрани поповете и стражарите на австрийския монарх — значи, трябваше да следват Бонапарт. Но ето че облаци надвисват над политическия хоризонт. През 1804 г. генерал Бонапарт става френски император; републиката свършва, многобройният безработен род на Бонапарт сяда на освобождаваните набързо за него престоли. По волята на баджанака си Мюра става неаполитански крал. Италия дава огромен брой войници. Тридесет хиляди италианци загиват само при похода в Русия. Наполеон измъква купища пари от италианските градове и села. Почетната охрана на френския император се превръща в най-тежко иго. След похода в Русия започват нови набори, въпреки че за две години населението на Апенинския полуостров принесе жертва на Наполеоновото честолюбие шестдесет хиляди от най-здравите и най-силните млади италианци. Съмненията се превърнаха в увереност, Наполеоновият авторитет се разклати и съвсем падна. И така, на фона на неуспеха на Бонапарт в Русия кралете от италианските владения Йожен Боарне и Жоашен Мюра полагат усилия сами да си създадат успех. Така беше завързан възелът на италианската трагедия. Френските вестници открито печатаха обвинения срещу Мюра за внезапното му бягство от

Русия, италианците, и особено Неапол, оплакваха гибелта на своята младеж и само австрийските генерали потриваха ръце, понеже знаеха, че ще настъпи часът, когато протежето на Наполеон ще падне в австрийската кошница като узрял плод. В Милано се раждаха смели партии. Казваха, че „Мюра се е уморил да слугува на Наполеон“. Но понеже беше политическа нула, той се крепеше само с властта на своя господар. Без Бонапарт неговата стойност беше изчезнала. Либералите и градската буржоазия го увещаваха да почне война срещу Франция, като използваша личното озлобение на Мюра срещу Наполеон след Березина и Вилно. Те го въвлякоха в дейността на италиански масони с особен характер — това бяха масони, които действуваша против онези политически течения, израз на масови настроения. По това време Мюра беше извикан от Наполеон в Германия. Там привидно се помириха: Мюра беше назначен за командир на императорската конница. В Германия той отново получи директива, примамлива за неаполитанския крал, но според замисъла на Бонапарт осигуряваща провалянето му в Италия. Наполеон много добре познаваше настроенията на селяните и овчарите в италианския юг. Помирил се привидно с Мюра, той му даде за помощник генерал Мангес. И когато се върна в Италия с него, този зъл свой гений, Мюра се зае да прилага полученото от Бонапарт нареждане. Мангес отива на юг, из онези места, където бащата на бъдещия велик писател генерал Юго с четиригодишния си син на седлото ту преследва, ту сам бяга от прочутия италиански разбойник Фра Дяволо. По това време Фра Дяволо е бил вече заловен, а отредите от разбойници по пътищата — избити. Разбира се, генерал Мангес не беше отишъл за тях в горите и планините на Апулия и Калабрия. Като скиташе винаги преоблечен, той напиваше селяни и овчари, граждани и войници и научаваше настроенията на Италия в най-пламенната, в най-енергичната нейна част и с помощта на езуитите, изпратени му от Виена и преоблечени като селяни, той узнаваше също и имената на водачите и организаторите на карбонаризма. Той видя, че тук съществува огромна организация, която се стреми да осъществи самоопределението на Италия не само без помощта на Мюра и с омраза към Бонапарт, но която гори от желание да смъкне и единия, и другия в името на неизвестна, неясна, но пламенно жадувана свобода. Списъкът на водачите на карбонарите все растеше и растеше. Стигна до три хиляди

имена. Мангес знаеше в кои долове, в кои въглищарски колиби, на кои пасища в овчарските кошари се събират тези хора. Обаче той искаше да узнае името на водача. И ето че и то му беше съобщено. Едва тогава Мюра заповяда да се пристъпи към действия. На трапеза у един селски свещеник калабрийският карбонар Канобянко Велики беше разпознат, заловен от генерал Мангес и веднага разстрелян на място в стаята. От този момент започнаха да преследват карбонарите с огън и меч, като принуждаваха със силата на оръжието селата да ги предават. Мангес изчезна. Остана Север.

В Северна Италия, главно в Милано, работеха и агитираха привърженици на Мюра начело с Прину. Най-голяма дейност развиваха италианските патриоти, свързани с Юг и съставляващи партията на най-главния карбонар Конфалониери, и австрийската партия начело с Гамбарано. По време на тази борба Конфалониери разгони френския сенат в Милано, тълпата уби Прину, главния събирач на пари за Франция от италианското население. Конфалониери събра в Милано голям брой въоръжени селяни и възнамеряваше да провъзгласи независимостта на Северна Италия, но не успя поради уплахата на градското население. Той не успя да създаде голямо движение в периода на ликвидирането на френската власт. На 26 май 1814 г. Милано беше завзет от австрийски войски, а на 12 юни по улиците му бяха окачени големи обяви, които известяваха, че по силата на Парижкия договор на съюзните монарси съдбата на Италианското кралство се счита решена и всички провинции на Италия на север от река По се провъзгласяват безвъзвратно за съставна част на Австрийската империя.

Неаполитанското кралство се задържа още известно време. Когато Наполеон, заточен на остров Елба, избяга и дебаркира във Франция на 1 март 1815 година, изпрати на Мюра прошката си за предателството му и молба за помощ.

След две седмици Мюра тръгна от Неапол начело на тридесет и пет хилядна армия. Завзе Рим, Тосканската област и отново започна да примамва италианците с прокламации за независимост. Но този път му попречиха англичаните. Английските и австрийските генерали го принудиха да се върне победен на 9 май, а на 20 същия месец да напусне Италия и да отиде в изгнание. Старият познайник на Европа,

приятелят на австрийците, „законният“ католически крал Фердинанд IV Бурбонски, се върна благополучно в Неапол и зае престола.

След сто дена от своето повторно управление на империята Наполеон Бонапарт беше разбит на 18 юни 1815 година при Ватерло и набързо изпратен на остров Света Елена. Мюра доброволно отиде в старата си родина Корсика. Там един ден Мюра получи тайнствен плик, с който му съобщаваха, че е необходимо да иде в Италия, че тронът на Фердинанд се бил разклатил и народът ще го посрещне с възторг в Неапол. Писмото беше написано от старата лисица кардинал Медичи, издържан от представители на Бурбонската фамилия. Мюра повярва и попадна в капан. Беше заловен на брега на 13 октомври 1815 г. Два часа по-късно, само за да се спази формата, започна процесът. Австрийските и английските нареждания бяха такива, че съдът трая кратко. Прочетоха на Мюра присъдата и той като стар воин поиска взвод неаполитански стрелци. Когато взводът се построи насреща му, той изкомандува: „Огън!“ и със собствената си ръка даде на войниците заповедта за своя разстрел. Така свърши френското владичество в Италия. Започна делото на негово императорско величество най-благодетелия крал на Австро-Унгарската монархия, а фактически — лукавата власт на Метерних и Свещения съюз.

---

[1] Както театърът, така и ложите бяха построени и подредени със средства на милански богаташи. Ложите бяха определени по имена, принадлежаха на отделни семейства. Някои от тези наследствени абонаменти се пазят в Миланския театър по традиция и до днес. — Б.а. ↑

СЕДЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

Карбонарите, като таен съюз, който след това обхвана цяла Италия, се стремяха преди всичко да освободят масата хора, говорещи един и същ език, от игото на всякакви чужди монарси, които разпокъсваха този единен народ на множество дребни княжества. Държави, херцогства, монархии бяха предоставени на дребни хора, в повечето случаи роднини на Бурбоните, които се бяха върнали на власт във Франция след революцията, или на роднини на северните крале, които имаха голям брой „безработни“ принцове между своите братя и синове. Стремехът за „освобождение на Италия от варварите“ обединяваше всички карбонарски групички, които се наричаха „венти“, „вендители“ или „ложи“ по типа на масонските организации. Именно в тези общи, низови ядра на карбонарските обединения влизаха представители от всички класи на италианското общество. Старите тайни организации на въглищарите, черноработниците, овчарите и онези посредници, които попълваха касата на карбонарската вента, като ограбяха богатите по пътищата и в градовете, се смесваха с нови организации, в които влизаха дребни земевладелци, търговци, адвокати, юристи, лекари и дори представители на бедната, но старинна италианска аристокрация. В тези среди за разлика от голямото мнозинство карбонари се забелязваше стремеж да се оформи политическа програма на парламентарна монархия за Италия. И само големият поток свободни хора, планинците и разбойниците по пътищата, почувствували необходимостта да обърнат под влияние на френските революционни идеи оръжието си изобщо срещу всички крале, срещу всякаква аристокрация и всички богаташи, беше влял в карбонарското движение нови стремежи. Тази извънредно тайна, извънредно дълбока струя на карбонарското движение беше създавала върховна тайна ръководна вента. Правилниците на карбонарските вентии изискваха много внимателен личен подбор на членовете. Тези правилници определяха свойствата, признаците и качествата на човешкия материал, които никога не допускаха човек, влязъл в организацията, да преминава в

следващите степени на карбонарското движение, и обратно — признаците, които отговаряха на изискванията за висшите степени на конспирацията. Катакомбите по Апиевия път в околностите на Рим, каменоломните в Апенините, планинските гори и долове все по-често и по-често ставаха места за карбонарски срещи. Характерни за обичаите и реда у карбонарите бяха условните имена, запомняне наизуст вместо записване и безусловна смърт за предателство. Тяхната цел беше да организират и привлекат огромната маса от потиснатото и недоволено италианско население, за да създадат с общо въоръжено въстание републикански строй в Италия. Те придаваха особено голямо значение на работата във войсковите части. Стремяха се да имат не само в полка, но и във всяка рота, и във всеки ескадрон ако не карбонари, то поне доверени лица.

Една вечер в ложата на монсиньор Брем влезе млад човек, чернокос, с огромни очи, горда осанка, и леко накуцвайки, се насочи към края на ложата.

„Ето още един нов калабриец“ — помисли си Бейл и чу думите на монсиньор Лодовико:

— Господа, да ви представя лорд Байрон!

След тези думи последва слабо, едва забележимо раздвижване в ложата.

Когато свърши първото действие на „Елена“, всички отидоха в приемната на ложата. Английският поет се обърна към млад офицер, висок, красив италианец, който стоеше до вратата, поздрави го и го нарече участник във великия северен поход на Наполеон. Младият човек отвърна със смутена усмивка. Намеси се монсиньор Лодовико и каза, че човекът, когото Байрон търси, е господин Ариго Бейл. Така се запозна Байрон с Бейл и половин час разговаря за Бонапарт и похода в Русия. През тези дни Байрон пишеше третата песен на „Чайлд Харолд“. Той беше пристигнал наскоро в Италия, след като няколко дена преди това беше поскитал на двадесет километра от Брюксел да търси очевидци на битката при Ватерло.

Той току-що беше завършил три строфи от третата песен:

*Бе Харолд в този кът, осеян с кости,
за Франция злокобен — Ватерло!*

*Съдбата и за знатни, и за прости
завчас променя щастието в зло!...
Орелът извисил се, но с крило
прекършено се строполил в полето.
От съюзени нации било
пронизано сърцето му и ето —
съборено било господството проклето.*

*Възмездие правдиво! Но кажете,
нима е по-свободен днес светът?
Врагът не бе един — навред кралете
потребно беше да се вразумят!
Нима ще възкресим над всеки кът
отново идоли от ера дива?
Затуй ли смъкнахме лъва — вълкът
да ни гнети? И всеки да се свива
на колене пред трон? О не, така не бива!*

*Ако е тъй, напразно вий шумите
все още над сразения тиран!
Напразно са проливани сълзите
над континента, с битки разоран,
напразно минаха години в бран,
робия, страх и смърт; без цел остава
и пътят, от смелчаците избран...
Като Хармодий да спечелим слава —
тираноборски меч с цветя се увенчава!^[1]*

Възхищението от Бонапарт като военен гений, в чиято съдба преди една година Англия беше изиграла толкова убийствена роля, не пречеше на Байрон да вижда Бонапарт като тиранин, който носи робство на народите. Байрон използваше всеки случай, за да провери своите схващания, но проверката биваше маскирана с авторитетен тон, който често пречеше на събеседника му да се изкаже. Бейл беше един от тези, които можеха да дадат сведения. Но не пожела да го стори. Студен протест внезапно го вледени и той се затвори в себе си.

Говореше само Байрон. Бейл отговаряше късо, като мълком отбеляза, че когато някой от участниците в разговора поискаше да оспорва думите на Байрон, той веднага даваше да се почувствува, че е английски лорд и затова „не може да се лъже“. Разговорът завърши с приятелско и любезно обръщение към Бейл с молба „пак да се срещнем утре в театъра“. Байрон стана и на излизане от ложата даде знак на своя спътник да го последва. Беше неговият секретар — красавец с независима и горда осанка, италианският лекар Полидори. Когато Бейл се върна в ложата, забеляза, че очите на всички в театъра жадно търсят английския поет в ложата на монсиньор Брем.

Минало беше около месец от тази вечер и веднъж един карбонарски венерабъл, тоест заместник-магистър на вента, се обърна към миланския гражданин Ариго Бейл и към италианския поет Силвио Пелико, дошъл заедно с приятеля си Марончели и с английския поет Ноел Байрон, с думите:

— Граждани! Преди всичко ние трябва да ви помолим, понеже тук не изискваме клетва, тъй като считаме, че обещанието на честните хора е по-скъпо от клетвите, да ни обещаете, че какъвто и обрат да вземе нашето дело, вие никога никому няма да разкриете нищо от видяното и чуто от вас дори при заплахата от изтезание или смърт.

---

[1] „Странствуванията на Чайлд Харолд“ — Дж. Байрон, III песен, превел П. Симов. ↑

ОСЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

... След ритуалната вечер, когато се връщаше у дома си под ръка с лорд Байрон, Бейл усещаше леко втрисане — побиваха го тръпки и заедно с възхищението от близостта с великия поет изпитваше нещо като разкаяние, задето беше допуснал да го увлече любопитството и да поеме опасен път.

Бейл бележеше единадесетата среща с английския поет. „Отдавна бяха произнесени онези думи, които разчупват и последните парченца лед от студената предпазливост между скорошни познати.“

Силвио Пелико говореше за Венеция. Байрон попита за съдбата на венецианската комедия и Силвио спомена най-добрия поет на Венеция — Бурати, който пишел комедии, „обгарящи читателя с огъня на сатиричното негодувание и на политическия гняв“.

— Защо читателя? — попита Байрон. — Нима във Венеция няма зрители? Нима не може да се видят тези комедии на сцената?

— За творбите на Бурати няма зрители! Италия не може да ги постави на сцената.

Освободил ръката си, Байрон, наполовина обърнат към Пелико, бързо попита:

— У кой милански книжар мога да намеря пиеси от Бурати?

Високият смях на събеседниците му беше отговорът на този въпрос. Байрон, който доскоро кипваше при най-малкото възражение, сега сам се шегуваше и се смееше като добър другар.

— Но на какво се смее аз? — попита той приятелите си.

— Ако Бурати напечата дори един ред от своите комедии, не само той, свикнал всеки шест месеца да се явява на разпит при венецианските стражари, но и книжарят ще се намери „под пиомби“.

Байрон се начумери, когато споменаха за страшния венециански затвор, който се намираще под покрития с олово покрив на Палата на дожите. Когато лятното слънце напече оловните плочи — „пиомби“, на палата, тогава дишането в този затвор нависоко става невъзможно; затворените там често умираха от разрив на сърцето.

Над Милано и над цяла Ломбардия се разстиляше нощната небесна твърд, плътна и синя като разтопена грамада лазурит. Звездите

се полюляваха и мигаха като кандила на безлунното небе и едва посребряваха грамадната мраморна гора на Миланската катедрала.

Байрон обмисляше дали да се върне в миланското село, където живееше, наслаждавайки се на стохиялдия ек на тамошното „ехо на Симонета“, или да остане в Милано.

— Вместо хилядите екове на Симонета, която привлича натрапчиви туристи към моето жилище, по-добре да послушам разказите на Бейл за пожара в Москва — каза Байрон и предложи на приятелите си да се качат на покрива на катедралата.

Като събуди пазача и му заплати добре, Байрон поведе спътниците си при светлината на факли по тясна мраморна стълба и когато кракът му стъпваше на тристотното стъпало, той вече завършваше своята светкавична и вдъхновена повест за италианеца от дълбока старина Кастручо Кастраканти, когото беше нарекъл „Наполеон на Средновековието“. Сетне, вече на покрива. Той заразително Бейл с тих глас, почти шепнешком, за характера на Бонапарт, като внимателно искаше да разбере мнението на Бейл как би се отнесла Франция към едно връщане на Наполеон от остров Света Елена.

Бейл забеляза, че вдъхновението на Байрон ставаше най-изразително в онези моменти, когато репликите на събеседника му биваха студени или недоверчиви. В такива мигове Байрон по контраст, губеше своята обичайна отривиста реч. Той сякаш забравяше светската си предпазливост и студенина, щом доловеше тези качества у събеседника си. Не от противоречие, а по силата на някаква плахост у ранен човек той старателно се затваряше, когато чуеше естетическо възклицание или израз на възторг, но тъкмо студеният тон и късите изрази на Бейл предизвикваха у него цял порой ярки мисли, облечени във формата на разнообразни и изразителни сравнения.

Равновесие в настроеността на събеседниците не се създаде отведнъж. Отначало някои пренаситени описания на отстъплението от Москва, които Бейл даде, угасиха любопитния плам и внимание у Байрон. Но когато Бейл заразкава сухо и репликите му станаха студени, почти ядовити, Байрон сам заговори бързо. Той се възхищаваше от републиканската доблест на двадесет и шест годишния Бонапарт, навлязъл в Италия през Алпите. Отбелязваше доверието, с което италианците посрещаха Бонапарт, неговия ум и онзи блестящ

отговор, които той съумя да даде на италианците от град Бреша, когато пламенно го уверяваха, че те най-много обичат свободата си. На прощаване с брешанци пред вратите на града Бонапарт беше отбелязал заядливо: „Да, за освобождаването на своята родина италианците най-много обичат да говорят с любовниците си.“ На това Бейл отвърна:

— Когато стана император, Наполеон не прекрати грабежите. Италианките по градовете и селяните по селата знаят какво нещо е нашата армия, понеже от времето на Аларих Рим: нито веднъж не е бил подлаган на подобно разграбване.

Байрон се възхищаваше, че Бонапарт извел от Франция цял полк учени изследователи, археолози, изкуствоведи, които тласнали Европа както никога досега към изучаване на италианските съкровища.

— Днес само един французин — отбеляза той — може да напише история на живописиста в Италия. Бонапарт възроди времената на римските герои. Като Апий Клавдий и Фламиний той кръстоса цяла Италия с хубави пътища, каквито страната не познаваше от времето на древния Ханибал.

Бейл отговори:

— Френските буржоа и артилерийските офицери този път излязоха еднакво заинтересовани от добри пътища. Вашият нов Фламиний е добър търгаш, който води в авангарда си оръдия, а в ариергарда — търговски обози. А по въпроса за изящните изкуства — не забравяйте, че Пафма, Модена, Болоня и Ферара дадоха на Бонапарт всичките си стари картини и ръкописи под заплахата на щикове с добавка на десетки милиони франка контрибуция.

— Нали вие няма да вземете да отричате — казваше Байрон, — че през годината на Наполеоновото владичество Ломбардия и Милано плащаха на французите точно два пъти по-малко, отколкото сега плащат на австрийците?

Монти, който мълком слушаше този спор, изпита прилив на внезапно вдъхновение. Италианският поет, писал химни за Наполеон, ненадейно кипна от възмущение срещу Бейл. Застанал на покрива до решетка от мраморни дантели на огромна височина над града, с отметната назад над главата дясна ръка, Монти заговори за австрийското иго. Той казваше, че австрийската власт взема половината от това, което дава на италианеца земята, обработвана от него, че данъкът върху солта десетократно увеличава цената ѝ, че немци и

хървати заемат всички длъжности за експлоатация на населението, че италианците биват преследвани, ако си служат с родния език, и само тогава остават на служба в кметствата, когато пишат на немски и предават съмишлениците си.

Байрон мълчеше и слушаше, без да гледа Монти. По лицето му се изписаха умора и отегчение. Той изведнъж се превърна в обикновено аристократично конте, точно такъв, какъвто се показва на миналата среща със същите събеседници, когато възхваляваше основателя на дендизма Джордж Бремел, своеобразния законодател на дребнави обичаи, човека, който имаше успех само в известна среда на съвсем затвореното, титулувано, скучаещо английско общество.

Бейл си мислеше, че Байрон, когото патосът на Монти отегчаваше, все пак не беше станал Бремел. Той се беше откъснал от своята среда, но въпреки че запазваше всичките й старинни особености, изразяваше същевременно човешкия протест срещу бремето на отживелите неща и мъртвите прояви.

Бейл си припомни, че за първи път чу името на английския поет във Вилно, завзет от войските на неаполитанския крал. Мразовитият въздух, улицата с мръсен сняг в еврейския квартал и мръсното парче вестник, в което се съобщаваше за работническия бунт в Англия и за първи път се споменаваше името на поета Байрон, взел думата да защити от трибуната в Камарата на лордовете въстаналите тъкачи. След пътуването на Байрон и това изказване в камарата не съществуваше вече клевета, пред която английското общество би се спряло. Обвиняваха поета в убийство, в разврат. „Правителственият поет“ Соути го обсипа в печата с обиди, заради които Байрон, щом узнал, пожелал да върне назад пизанската пощенска кола и да полети към Англия, за да довърши с един пистолетен изстрел своя оскърбител. Бейл знаеше, че са го възпрели думите на приятелите му, че тази постъпка можело да не предизвика съдебно наказание, но във всеки случай ще даде повод на аристокрацията да заплаща на всички долнопробни поети, стига само те да се наемат да тровят живота на Байрон. Бейл си мислеше как днес Байрон с плам в очите беше повторил думите на Петрарка: „Liberar l'Italia di barbari.“ („Да освободим Италия от варварите.“)

Байрон гледаше Силвио Пелико и казваше:

— Обаче Монти не разбира тясната връзка между австрийското и папското иго. Той пише религиозни химни и е готов да целува ръка на всеки католик. А всъщност, ако Метерних покровителствува папата, то папата проповядва покорност на Метерних.

СТЕНДАЛ (1807)

— От вас трябва да се страхуват! — отвърна Силвио.

При тези думи избухна един от странните пристъпи на ненадейна ярост. Очите на Байрон блуждаеха, той стискаше юмруци, буквално трепереше от гняв и шепнеше така, че всички чуваха:

— Абсолютно навсякъде, когато се появявам на вратата на някоя приемна, всички тези глупаци от Англия и Женева напускат залата.

Тези думи, ненасочени определено към никого, бяха отговор на собствените му мисли. Настъпи неудобно мълчание и само Силвио Пелико, който, както знаеха всички събеседници, превеждаше стиховете на Байрон на италиански език, а пък Байрон превеждаше трагедиите на Силвио на английски — само Силвио Пелико сложи край на мълчанието и с шеговит укор се обърна към Байрон:

— Съберете четиристотин-петстотин хиляди лири, пуснете слух, че сте умрели. Двама-трима ваши предани другари ще заровят ковчег с един пън в него някъде в див, затънтен край, например на остров Елба. След известно време австрийският семафор ще съобщи в Англия вестта за вашата смърт, а през това време вие ще живеете щастливо и спокойно в Лима под името Смит или като французина Дюбоа. Ще минат години и нищо няма да попречи на господин Смит да се върне в Европа. По това време вече той ще бъде побелял. Ще, се отбие в някоя книжарница в Рим или Париж и ще поиска от продавача един брой от тридесетото издание на „Чайлд Харолд“ или на „Лара“. И тогава вече може да настъпи смъртта на господин Смит и възкресението на Байрон. Вие ще имате случай да кажете: „Аз съм умрелият преди тридесет години лорд Байрон; английското висше общество се състои от глупци, които аз тридесет години водих за носа.“

Байрон отвърна спокойно:

— Моят братовчед, който ще наследи от мен *моята титла след смъртта ми*, непременно трябва да ви пише благодарствено писмо за вашето предложение.

В разговора се намесиха всички. След разказите за внезапното изчезване и за преобразяванията на скитника Мелмот преминаха към характеристики на „бунтовния дух“, разочарованията и безпокойствията, които бяха обхванали Европа. Приказливият отначало Байрон все повече и повече потъваше в мълчание, когато италианците преминаваха към темата за съвестта, терзана от съжаления, за престъпленията и жертвите. Бейл вече беше чул клюката, че Байрон бил

убил някаква жена, не вярваше, но изпитателно наблюдаваше как се мени лицето на английския поет, когато слушаше разказа за младата италианка, убил на дуел изоставилия я любовник, за италианския принц, убил за измяна една селянка от Симонета. Струваше му се, че пристъп на ярост отново обхваща Байрон. Английският поет упорито мълчеше, дишаше ускорено и тежко и най-сетне заяви, че е късно — време е да напуснат катедралата. Доктор Полидори се съгласи с него и каза, че навън е неспокойно и че нощем е най-добре да се връщат всички вкупом, понеже нощните крадци поставят капани на кръстопътищата или хвърлят от покривите железни обръчи и примки, с които залавят и удушват минувачите. Слязоха долу. Силвио говореше за любовното безумие, твърдеше, че влюбването и лудостта водят до едни и същи изстъпления и за доказателство посочваше стихове от Тасо, онзи сонет, в който болният и изтерзан Тасо говори, че религията е единственото спасение от вечната борба с недоверието към жената. Силвио рецитира сонета „Odi Filli“. Байрон изведнъж се оживи. Факлите на слугите, които осветяваха пътя, озаряваха неговото бледно чело и великолепните му очи, които пламтяха с неизразима тъга. Байрон замислено продума:

— Тези стихове са написани в лошо настроение... и... нищо повече. Безумието и нежната впечатлителност еднакво са подбуждали Тасо да търси лъжлива опора в религията. Той е бил прекалено изпаднал в платонизъм, за да може с помощта на две-три ясни съждения да излезе на прав път. Аз мисля, че когато Тасо е писал този сонет, не е бил загубил поетическия си гений, но може би не е имал нито хляб, нито любовница, което е еднакво необходимо, за да не умреш.

Като каза това, лорд Байрон вдигна бастуна си и почука с него по вратата на хотел „Ада“ — малка двуетажна сграда на половин миля от театъра, в една глуха и безлюдна уличка. Беше три часът през нощта. Ударите с бастуна прокъртяха силно в съседните градини. Очарованите спътници мълком бяха обкръжили поета и чакаха да му отворят. Бейл си мислеше: „Да, това е гений, това е истински гений! Байрон е прекрасно съновидение на човечеството.“

Щом вратата зад Байрон се затвори, всички се разотидоха в разни посоки, почти без да се сбогуват. Събитията през деня изглеждаха с огромно значение. И както често се случва след силни впечатления,

човек ненадейно остава беззащитен пред нахлулите дребни и отровни ядове. Така стана и с мнозина от събеседниците на Байрон. Тези ядове притежават като комари способността да сразяват силни зверове, ако успешно жилият в очите.

Такова заслепяващо ужилване изпита Анри Бейл при неочакваната мисъл за ревността и любовта.

ДЕВЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

Още като седемнадесетгодишен драгун в Милано Бейл се беше запознал с Анджела Пиетрагруа. Тогава той беше просто хлапак и въздишаше, а тя беше на петнадесет години. Още носеше името Борон и помагаше на баща си, по мнението на прехласнатия драгун, най-честният от всички търговци в Милано.

През 1811 година Бейл, човек с положение в обществото, отново посещава Милано, отново попада под младежките си впечатления от Италия. Но прекрасната Анджела е вече омъжена. Старият Борон му дава нейния адрес. Бейл с трепет се среща със своята миланска богиня. Отново пред очите му са нейните великолепни къдриви черни коси, извитите като дъги вежди и живите ѝ, весели очи, цялата ѝ фигура, леко закръглена, стегната в прекрасни антични форми.

Тя била скарана с мъжа си... Едва могла да познае Бейл, когото едно време сама наричала *китаец*, заради повдигнатите ъгли на очите му. Но тя искала Бейл да се забавлява и да бъде щастлив, та да може и тя да вкуси малко щастие. При тези думи очите ѝ дяволито се смеят и страните ѝ се заливат от руменина.

Тогавашното блаженство беше кратко и остави следи в душата на Бейл: чувство на тежка неувереност в Анджела, която твърде лесно му изменяше.

Сега, при последното му идване, тя живееше сама, беше свободна и отново го повика при себе си. Жилището ѝ беше в Каза Бовара, където бе живял и той преди шест години — през 1811 година.

Щом се раздели с Байрон, Бейл веднага се отправи към Каза Бовара. От три дена насам малката Джулета, племенница на Анджела, го предупреждава за нещо нередно, но „отвратително и тежко е да съчетаваш любовта с подозрението“. Той не чува пълните с молба загатвания на Джулета. Уверен е, че като споделя мислите и разбира чувствата му, Анджела няма нужда да го мами. Той е достатъчно страстен любовник, достатъчно пламенен, надарен с богато въображение и мисли събеседник, но не е натрапчив, дава ѝ пълна възможност да си отдъхне от неговата особа и да изпита свежо

влечение към него. Дори не е ревнив. Но днес се чувства зле. Изпитваше досада и огорчение от всички, които с неумели намеци предизвикаха конвулсивна тръпка у английския поет. Всички се надпреварваха да изкажат на Байрон своите подозрения, че той е убиец, че „Абидоската годеница“ не е написана току-така. Сега вече не на Байрон, а на Бейл лично му е толкова тежко и всичко му изглежда построено върху лъжа и измама, така че най-добрият начин да се убеди в грешката си е да си върне доверието към любимата жена в нейните обятия.

Бейл тихичко се приближи до къщата и няколко пъти мина от ъгъла до портата, преди да реши какво да прави. Големият фенер още не беше угаснал; над града цареше предутринна тишина и прохлада. Някаква щастлива двойка пресече отдалече улицата, като се смееше и целуваше. Бейл се приближи до малкото прозорче на Джулета и три пъти почука на оловната рамка. След миг на вратата се появи, загърната с шал, сънена девойка, поклати глава и го поведе нагоре по задната стълба. С пръст на устните си и стъпвайки на пръсти, тя го доведе до познатата му врата, сложи ръката си на тила му и наведе главата му до дупката на ключалката. Осветената стая беше в пълно безредие. Възглавници, чаршафи, одеяла бяха по пода. На кревата голата Анджела се намираше в обятията на някакъв непознат. Бейл отскочи и бързо побягна надолу по стълбата. Не изпитваше нито задъхване, нито трепет, нито гняв. Възбуденото състояние, в което той слизаше по стълбата, внезапно се смени със студено любопитство. Стана му неизразимо мъчно за собствената му склонност да се отдава на илюзии, обхвана го огорчение като след загуба на ненужен предмет.

Мина един час. По улиците начена слабо движение. Към зеленчуковите пазари бавно се точеха селяни от околните села с каруци, с плътни дървени колела като в древни времена, запрегнати с волове. Зад портата се чу шумолене, дрънна падащ ключ, вратата се отвори и излезе мъж със сив жакет и сива шапка. Червеникави бакенбарди, извит нос, лице, надупчено от едра шарка. „Та това е Джузепе Боси, продавачът, който стои на тезгяха на баща й!“ — помисли си Бейл и се скри зад водосточната тръба.

Когато самодоволният и зачервен продавач бързо зави зад ъгъла с възбудена и нервна походка, Бейл отново почука на същия прозорец.

Джулета с разширени от ужас очи пусна Бейл, като гледаше в ръцете му и шепнеше:

— За бога, само недейте сега! Сега вие не можете да отговаряте за себе си!

„Бедното момиче! То си мислело, че съм отишъл за пистолета си“ — помисли си Бейл и добави на глас:

— Бъди спокойна.

Бейл похлопа на вратата. Чу се слаб сънлив глас. Вратата се отвори. Бейл седна до леглото.

В стаята вече беше тъмно, понеже лампата бе угаснала. Анджела лежеше с измачкана дантелена риза и се преструваше, че слънчевият лъч, който проникваше през пердето, заслепява сънените ѝ очи. Разбира се, тя беше приятно учудена.

— Събличайте се, Китаецо, какво се бавите?

Бейл се усмихна и не успя веднага да намери какво да отговори. Сетне стана. Искаше да се разтъпче из стаята, но краката му не помръдваха; пак седна. „На всяка цена трябва да се овладея, та да не изпадна нито в тъга, нито в бяс“ — помисли си той. И почти механически запита:

— Как спяхте, тази нощ?

— Добре си отспах и с нетърпение ви чакам — отвърна тя.

— Чуйте ме, мила приятелко, спомнете ли си какво говорехме веднъж, че вие нямате никакви причини да се страхувате да ми кажете всичко за себе си?

— Ах, Анри! Я оставете тези излияния на чувствителни души. Вие пак се залавяте за миналото. Била съм лекомислена, постъпила съм вятърничаво, известно ви е това, всичко съм ви разказала и нямам какво повече да ви казвам.

Тя затвори очи, сладко се прозина, изтегна се цяла на леглото и като обърна към него главата си, бавно заотваря синкавите си клепачи. Гледаха го огромни, весели и доверчиви очи, безкрайно предани и същевременно нехайни.

— Ама наистина, Анри! Какъв чудак сте! Нима не ви принадлежа изцяло?

Но като съзря неговите студени и остри очи, изпадна в недоумение. Закръглила длани, тя разпери ръце, сякаш искаше да каже, че нищо не разбира и същевременно го зовеше в обятията си.

Мислите му се гонеха с невероятна бързина. Едва преди десет дена това призоваващо, сладострастно движение беше достатъчно. И той, старият и опитен човек (да, стар, защото днес навършваше малко повече от тридесет и три години), би убил всеки, който би казал, че Анджела лъже. Сега вече тя го беше лишила от това право. Той спокойно ѝ каза:

— Струва ми се, че не ми разказахте всичко. А може ли да има някакво значение една любов без доверие? Нима ви се иска в тази книга да има празни или залепени страници?

За миг лека досада като бръчица се изписа по лицето на Анджела, но тя вдигна вежди, бързо прогони бръчицата и с въздишка му отвърна с такъв тон, с какъвто говорят на безнадежден глупак:

— Ах, Анри, вие все някакви страници намесвате, все някакви книги. Нали ви повтарям, че всичко съм ви казала и целият ми живот ви е известен с най-малките си дреболии, дори и най-безинтересните досадни дреболии. Хайде, мили Доминик, не ставайте венециански Бригело. Усмийнете се!

Доминик — това нежно и измислено име той беше възприел в тайната кореспонденция с миланските си приятели.

„Как си спомни тя това име сега, за първи път тази година през моето трето пребиваване в Милано?“ При думата „Доминик“ Бейл си припомни низ от щастливи ноци и потайни разходки денем по езера и пътечки около Сетиняно, в пицната растителност на градините Боболи, във Флоренция, в Кашина, в бамбуковата горичка — всички щастливи срещи и хиляди разнообразни ласки.

— Не съм ви обичал напразно. Вие сте безкрайно талантива жена. Притежавате способността чрез възкресяване на моето минало да забравяте вашето минало и дори да забравяте собственото си настояще. Но знаете ли вие, че миналото само тогава не е опасно за настоящето, когато е познато докрай?

— Анри, вие сте непоносим. Уморих се от вашите унизителни разпити. Кажете открито какво ви трябва и си идете.

„В този изпълнен с достойнство и благородство глас има толкова искреност, простота и толкова оправдан гняв, че всеки страничен свидетел трябва да намрази инквизитора-любовник — мислеше си Бейл, като ставаше. — Тази жена иска да се изплъзне на дълбоко и като

риба да се скрие под камъните на дъното. Трябва да ѝ предоставя тази възможност.“ Той реши да се сбогува и каза само:

— Мога да ви простя абсолютно всичко и дори факта, че ме считате за глупак. Но обърнете внимание, че ако вие не се страхувахте и не скъпяхте вашите минали измами, не бихте стигнали и до сегашната.

Тогава избухна една неочаквана сцена. Анджела скочи, лицето ѝ се обезобрази от ярост. Пред Бейл стоеше само по риза, смъкнала се от едното рамо, задоволена до краен предел, уморена от червенокосия атлет, зла миланска търговка и викаше със сподавен пресипнал глас:

— Вън, излезте вън! Вие ме обидихте! Осмелявате се да дебнете една честна жена, която ви е отдала цялата си душа!

Тогава Бейл каза:

— Стига! Вие ме бъркате с прислужника на баща ви — Джузепе. Не изваждайте ключа: дупката на ключалката е твърде голяма, вижда се всичко, което става в стаята.

След тези думи той вдигна падналата си шапка и хвана дръжката на вратата.

Анджела остана един миг вцепенена, сетне страшна бледност смени червенията на лицето ѝ. Тя бързо изтича и хвана ръката на Бейл.

— Не си отивайте, моля ви, останете още малко. Ще ви разкажа всичко и нищо няма да скрия. Знам, че вие сте прав!

Бейл не я слушаше. Тя ридаше и протягаше ръце, пълзеше на колене подире му до вратата, като го дърпаше за края на дрехата и го молеше да се върне. Бейл, без да се обръща, изтича на улицата.

На другия ден Джулета му донесе писмо, в което благородната синьора Анджела му съобщаваше, че прислужникът Джузепе Боси държи в ръцете си живота на баща ѝ, разорен старец, и че тя е била принудена да отстъпи, за да спаси стария Борон от позор.

Докато той четеше писмото, малката Джулета седеше на дивана.

Бейл хвърли писмото на масата и закри из стаята, като си говореше на глас:

— Какъв негодник съм бил! Как можах така грубо да я обидя със своето незнание?! Какво, би сторила всяка друга жена на нейно място? Това е тежка и трудна минута.

После, като погледна Джулета, той попита дали леля ѝ отдавна е свързана с Джузепе Боси.

— Отдавна, синьор Ариго. През последните две години Боси беше по търговия в Хавана, а откакто се върна, техните нощи се подновиха. Когато казват, че вие не трябва да идвате, тогава винаги идва Боси и... други. Синьор Ариго, искам да замина за Франция. Тук никак не съм добре.

„Стигат ми толкова илюзии“ — помисли си Бейл и като се обърна към момичето, каза:

— Отговор няма да има.

Вечерта в театъра Бейл не намери нито един от приятелите си.

Даваха скучна пиеса. След първото действие ложата на монсиньор Лодовико опустя. Бейл отиде зад кулисите и почука на една врата с надпис: „Елена Вигано“.

Звънлив глас му отвърна: „Влезте.“

Красивата певица седеше пред огледалото, поправяше прическата си и се обличаше. Тя протегна през рамо, без да се обръща, лявата си ръка на Бейл. Той поднесе пръстите ѝ до устните си и започна да ѝ излага план за излет с приятели до Венеция. Артистката се съгласи. След няколко незначителни реплики Бейл стана да си върви.

Елена, без да се обръща, му зададе въпрос:

— Чуйте, Бейл, истина ли е, както казват, че сте били влюбен в мен?

Полуобърнат, вече хванал дръжката на вратата, Бейл отвърна:

— Излъгали са ви — и излезе.

Когато се върна у дома си в Каза Ачерби и отвори стъклената врата за коридора на втория етаж, Бейл видя в полутъмния край на коридора една жена, която идваше насреща му с плавна походка. Тази дама със светлосиня рокля му се стори позната: тъмнокестеняви коси се спускаха на слепите ѝ очи на едри къдрици, кръгли черни очи, яркочервени малки устни, възлилави кръгове около очите ѝ и нежен овал на лицето — всичко това му беше странно познато. Жената го погледна равнодушно, а зад нея вървеше, леко накуцвайки, висок, строен човек с изпращен пътнически костюм, чернокос, сресан на път.

Изглежда, и двамата идваха от вратата на неговата стая. Когато жената беше вече на три крачки, на ушите ѝ блеснаха дълги и тежки аквамаринови обеци и едва по тях Бейл позна тази дама. Погледът ѝ от разсеян стана весел, сърдечен: тя го беше вече познала. Беше сестра му Полина — изменена до неузнаваемост, преобразила се от много мило плахо момиче в красива, уверена в себе си жена.

Тя посочи с лявата ръка спътника си и го запозна с брат си:

— Това е моят мъж.

— Господин Перие Лагранж, много се радвам да ви видя — каза Бейл. — Отдавна ли, Полина?

— Какво отдавна? Нали знаеш.

— Не, аз питам отдавна ли сте пристигнали?

— Пощенската кола закъсня четири часа, понеже на един завой едното колело се откачи и форейторът се преби. Едва от около половин час сме при тебе. За днес ни дай подслон, а утре ще продължим.

И тримата отидоха в голямата стая на Бейл. Докато Перие Лагранж се мъчеше да поправи скъсаната каишка на обувката си и се преобличаше от пътя, Бейл поръчваше вечерята.

Докато вечеряше с тях и слушаше какво разказват за Франция, Бейл през цялото време си мислеше, че ако в момента не изпитва остра болка при мисълта за измамата на Анджела, сигурно и сега, както преди десет дена, щеше да прекара с нея нощта като най-пламенен осемнадесетгодишен влюбен.

— Колко много губят и проиграват жените, когато лъжат човек като мене! Жената, която е в състояние да разбере това, може да бъде наистина щастлива с мене.

— Всъщност, Анри, за какво се отнася тази забележка? — попита Полина. — Аз ти разказвам за маршал Мишел Ней, че бил разстрелян, задето отишъл с Бонапарт — нали той беше заедно с тебе в московския поход?

Бейл я гледаше и чувствуваше, че приказва не на място и изведнъж много силен прилив на кръв в главата и особено един удар в клепачите го принудиха да затвори очи. След миг парчетата лед от шампанското и мокри салфетки разхладиха главата му.

Високият и строен Лагранж, спокоен и печален като всички болни от сърце, наместваше невъзмутимо възглавниците на Бейл. Полина и старата прислужница София събуваха обувките му. Бейл

бълнуваше: крещеше като пиян драгун пред атака, като запален комарджия, който залага живота си на карти. След един час докторът му пусна кръв и каза, че е получил слънчев удар — вероятно последица от днешната, голяма горещина.

— От пладне до четири часа навън скитат само кучетата и англичаните, а честните християни стоят на сянка. Ако брат ви не е карбонар, за какъв дявол му е притрябвало да хойка из града, когато всички спят? Ако утре сутрин болният има температура, ще се наложи пак да му се поставят вендузи. Впрочем този здравеняк, струва ми се, може да издържи дори нещо повече от слънчев удар.

Докторът си отиде. След един час от „слънчевия удар“ не остана и следа. Бейл спокойно продължи разговора със своите близки.

Сутринта, след като изпрати гостите, Бейл трескаво дописваше последните си наблюдения и впечатления от картинните галерии в Италия. Привечер, след като работи здравата почти без да вдигне глава през целия ден, той завърши онази книжка, за нуждата от която така хубаво се беше изразил Байрон — „История на живописата в Италия“. Прелиствайки началните глави на грамадния ръкопис, Бейл откри черновата на едно старо писмо. Беше лично негово писмо от Болоня, написано още на 25 октомври 1811 година. То гласеше:

Уважаеми господа!

Написал съм „История на живописата в Италия“ от Ренесанса до наши дни. Този двутомен труд е плод на три години пътувания и изследвания. Произведението на Ланци ми послужи за ръководство. Възнамерявам да изпратя труда си в Париж за издаване. Моля ви да пуснете предварително съобщения за излизането на тези два тома in 8-о в края на тази година.

М. Б. А. А.

Пожълтяло от времето листче, мастилото — избледняло. Шест години бяха минали оттогава. Книгите, за които се готвеха да пуснат съобщение, бяха пропаднали в руския поход.

„Казаците са ги изгорили или са си чистили пушките с тях — писа Бейл на един свой приятел. — Жалко бяха дванадесет тетрадки с

позлатен кант, подвързани с цветен марокен.“

Сега всичко беше написано наново. От всяка страница лъха въздухът на Рим и всеки художник говори на нашата епоха с живия език на съвремението. И затова на първия том написва като епиграф:

„Братя Карачи изоставиха онзи патос, който беше моден за онова време и по тази причина изглеждаха студени.“

А на втория том — кратка английска фраза: „To the happy Jew“ (за малцината щастливци). Следваше грижливо изписана титулна страница.

„Защо пък да не го подпиша както през 1811 година? Така и ще го оставим — М. Б. А. А. Толкова по-добре, защото в «История на живописата» не са малко политическите мълнии, отправени срещу монархията на Хабенбургите. По-добре да остана в сянка и да живея в неизвестност, да не излизам никъде със собственото си име.“ Разсъждавайки така, Бейл опакова двата тома и помоли с писмо Маре в Париж да предаде ръкописа на господин Дидо за печат. После стана, потърка с пръсти уморените си клепачи, облече се и се отправи към театъра.

Точно пред „Ла Скала“ видя група възбудено ръкомахащи хора. Като се приближи, позна Байрон: очите му горяха, устните потрепваха, юмруците му бяха стиснати и цялото му същество беше израз на напрегната, едва сдържана ярост. До него беше Силвио, който викаше нещо високо и ръкомахаше. Конфалониери с жест, пълен с достойнство, прикани Бейл да вземе участие в похода на тази група, водена от монсиньор Брем и брат му маркиз Сартичана, против Санта Маргарита, където австрийски караул беше арестувал секретаря на Байрон — Полидори. Бейл тръгна с група от петнадесет души и цялото шествие се насочи към седалището на полицията. Стигнаха до сградата на закрития манастир Санта Маргарита, настоятелно поискаха обяснение. Излезе, че австрийски полицейски офицер, който следял Байрон в театъра, седял в партера, без да свали високия си калпак. С това той накарал Полидори да изгуби търпение. След трикратно отправена от него молба към австриеца той с един юмручен удар свалил шапката му и веднага бил заловен от стражарите. Байрон узнал за арестуването на Полидори по-късно, но щом узнал, изпаднал в неопикуема ярост.

Цялата група влезе в караулното помещение. Офицерът се държеше високомерно и настоя да се запишат имената на всички влезли. След като прочете името на Конфалониери, на Брем, на Монти и на други уважавани от миланци граждани, той се посмути малко и заяви на Байрон, че освобождава Полидори. Но сблъсквайки се с някого от тези, които влизаха, шапката му падна и тогава се откри комично малкият му ръст, маскиран с високата шапка. Полидори отново се разсмя. Австриецът не можа да се сдържи, нарече го бунтовник и заяви, че дейността на мнозина му е добре известна. Монти и Конфалониери поискаха обяснение. Австриецът веднага се сви и каза, че иска извинение и взема назад всичко изречено, като добави, че това е било само шега.

На връщане от театъра Байрон, успокоил се малко, се доближи до Бейл и каза:

— Страхувам се, че ще ми се наложи да напусна прибързано Милано. Може би се виждаме за последен път. Вашето съобщение за северния поход ми достави голямо удоволствие. Приемете моята благодарност. Нарочно разговарях с вас за московските снегове на покрива на Миланската катедрала. Нищо друго не напомня толкова за снежните преспи и равнини, както разискрилите се под лунните лъчи мраморни плочи на катедралния покрив. Но вие сте прав: московското робство е по-страшно от австрийското иго.

Полидори и Байрон видяха точно пред входа на хотела стражаря Триболати, който отдавна вече следеше Байрон. Той с усмивка връчи на Полидори заповед незабавно да напусне австрийските владения. Триболати учтиво и дори съчувствено предложи на Байрон да смени своето местожителство в Италия. Това беше казано в сдържана форма и без да се определя срок. Полидори, забравил всякаква предпазливост, цепеше нощния въздух с проклятията си против Австрия и започна да се сбогува с обещание скоро да се върне, но вече не за приказки само, а за действие. Ако читателят иска да узнае, това обещание не бе изпълнено, понеже след две години Полидори беше отровен с цианкалий и моментално умря, когато се готвеше за път. Триболати довършваше втория том от своите характеристики на карбонарското движение.

Откъснат от тежките си мисли с отиването в Санта Маргарита, Бейл се върна у дома си и заспа.

ДВАДЕСЕТА ГЛАВА

— Господин Анри Бейл пътува от Милано за Рим, от Рим за Неапол, от Неапол за Флоренция, от Флоренция, по молба на Полина, за родния си град Гренобъл. Господин Анри Бейл е скучаещ пътешественик, който не се занимава с никаква литература. Седи на концерт до музиканта Цингарели и разговаря с него. Цингарели гледа господин Анри Бейл, остроумен и интересен човек, и после забравя разговора си с него. А когато в „Падуански литературен вестник“ господин Бомбе разказва за Цингарели, Карпани отново твърди, че „този демон Бомбе е съвсем измислена фигура, защото той — Карпани — е седял до Цингарели на концерта и той — Карпани — много добре помни, че никакъв господин Бомбе не е бил събеседник на Цингарели през цялата вечер.“

„Очевидно Бомбе притежава буйно въображение, за да не кажем просто способност да лъже“ — отбелязва Карпани.

Въображението му наистина е буйно. Но може би действителността умее да говори с него на такъв език, който е непознат на господин Карпани. Във всеки случай полемиката е изчерпана, няма за какво да се спори с Карпани. Господин Бомбе е изчезнал, а господин Бейл, за да избегне неприятна среща с полицията, е отпътувал за Южна Италия.

Беше много горещ ден. На брега на рекичката Ада два екипажа очакваха превозвача. Малкият сал дремеше на другия бряг. Превозвачът, легнал на покрива на будката, лениво гледаше реката. Австрийски стражар, наперен като петел, се разхождаше по брега. Най-сетне се зададоха екипажи отсреща. Отворена каляска се намести на сала, превозвачът лениво, без да бърза, потегли въжето и след пет минути салът спря на брега. Каляската по стръмнината закачи с оста си екипажа на Бейл и се наклони. Една дама с черна рокля вдигна ръка, за да не падне. Бейл пое ръката ѝ и подкрепи уплашената жена. Уплахата ѝ се бе отразила само в очите. Големи, кафяви, на прекрасно овално бледно лице, те за миг пламнаха, после добиха обикновен израз. Като се люшна и вдигна пътното си наметало, пътничката откри

стройна, гъвкава талия. Внезапен порив на вятъра откри тъмнорозовист кичур коса на слепите ѝ очи, устните ѝ леко помръднаха и тя промълви три думи:

— Grazie tante, signore.^[1]

Цялата случка трая не повече от две минути. Каляската потегли по стръмнината, екипажът с Бейл се спусна на сала.

Коя беше тази дама? Тя толкова много напомняше Иродиада от Леонардовата школа със своята обаятелна усмивка, с присъщия на тази усмивка израз на изтънчен и дълбок ум, усмивка, която придава магическо отражение на загадъчни чувства и на омайни душевни вълнения. Това е свършен тип на ломбардка, познат от незапомнена старина, срещан по картините на миланската школа и дори още по-рано — обрисуван в легендите за ломбардските крале в образа на русата дъщеря на Дезидерий, която се усмихва със същата усмивка, със същото навеждане на главата, увенчана с малка желязна коронка. Усмивката на непознатата озаряваше Бейл по целия път до Флоренция. Непознатата оживяваше пред очите му навсякъде. Той намираще отражението ѝ в розовистото вечерно небе над Флоренция, тя го гледаше в Рим, когато сутрин се качваше на хълма Джаниколо и сядаше на любимото си място край дъба на Торквато Тасо. Чувствуваше нейната близост на Палатинския хълм, когато гледаше сините планини Албано и поемаше лекия въздух с дъх на кимион. Розовисторозовите камъни в морската вода край Мизенския нос му напомняха цвета на очите ѝ. Така всички предмети, всичко, което той виждаше и чуваше, неизменно връщаше мисълта му към нейната външност, към нейния глас, към спокойната ѝ усмивка. И при това нито за миг у него не възникваше стремеж да научи коя е. За първи път в живота му такава пълна липса на контрол върху чувствата и пълна липса на любопитство на ума. В Рим той описваше пътуването си припряно, с необичайно увлечение. Изпълни всичко, каквото му беше поръчано. Предаде две писма от Конфалониери в Неапол, едно писмо — в Рим, на синьор Висмара, където го поканиха да остане на квартира. За пътеписите имаше нужда от справки за античния Рим. Висмара, карбонар, влюбен в Рим, имаше прекрасна библиотека. По всички стени са окачени гравюри от Пиранези. На едно място е кръглият храм на Веста, Палатина. Малка гравюра, изобразяваща кът от Колизея. Играта на светлина и сенки преобразяват този къс хартия в гигантски

прозорец, през който се виждат осемнадесет коридора със сводове. В спалнята на Висмара по стените са накачени цяла сюита гравюри от същия майстор. Тук има „карчери“, затвори и замъци, стълби, подземия, коридори, гробници, кули, подежни мостове, парапети, бойници. Налудничавата и дива фантазия. Не това му трябва на Бейл. Той моли Висмара да му даде книги за класическия Рим.

— Но всичко това е свързано с Рим, това е все пак Roma (Рим), всичко това е *романтично*...

— Как не можете да разберете, Висмара, че на мене ми трябва *класическото*, зародило се на гръцка почва, чиста и ясна античност, без това, което вие така сполучливо нарекохте *романтизъм*, тоест римска отсянка върху античността! Ще използвам измислената от вас дума. Романтици и класици, това са два бряга на реката на общественото възхищение. Класиците са хората от десния бряг на вчерашните вкусове, артисти от вчерашния празник на живота. Аз самият съм романтик, пионер, който смело е пристанал на левия бряг, въпреки виковете на Шатобриан и мадам дьо Стал.

— Е, щом ви трябва чиста античност, тогава вземете немца Винкелман, моя далечен роднина.

Така за първи път от този разговор се появиха двата литературни термина *романтици* и *класици*. И когато тоя ден четеше биографията на Винкелман, Бейл си спомни родното място на изкуствоведа, малкия саксонски градец Стендал или средновековната Стендалия с петнадесет кули на крепостните стени. Преди десет години, когато трябваше да напусне Брауншвайг като военен комисар, след като обложи областта с невероятна контрибуция и едва се спаси от нападналата го въоръжена тълпа, той три дни се кри в този градец под чуждо име и си почиваше в хотела. Една млада руса немкиня, която го бе взела за пътешествуващ граф, му оказа извънредна благосклонност. Тъкмо в този град беше израснал гениалният Винкелман, този град бяха нападнали селяните под водителството на Кат, когато се готвеха да прогонят французите.

След като завърши пътеписа си „Рим, Неапол и Флоренция“, Бейл го приготви за печат и написа на титулната страница вместо своето име ново измислено — названието на града: „*Стендал*“ и за пояснение добави: „*офицер от френската конница*“.

Самият Бейл за първи път чувствуваше как между художника и действителността се установяват непознати на другите хора взаимоотношения. Докато описваше Рим, Неапол и Флоренция, той наблюдаваше себе си и откриваше нови явления. У офицера от френската конница Стендал бушуваше буря от непознати чувства, които оцветяваха всички предмети. Той чувствуваше, че впечатленията му кристализират в неговото въображение и веднъж изкристализирали, придобиват под лъчите на дневната светлина неочаквана игра. Всяка стена на кристала беше стена от тънко и лъчисто вещество и през тази призма от кристализирани впечатления всички предмети се пречупваха по нов начин. Ето защо петнадесет реда от мемоарите на Холкрофт най-добре прилягат за епиграф на тази книга, макар че не би се намерил критик, който да не се изненада, когато прочете тези редове на титулната страница на първата Стендалова книга:

„Усмивката от щастие, породила се в сърцето му в деня, когато я видя, скоро заигра и на нейните устни. Онзи поглед и онова изражение на очите, които за първи път възникнаха, когато се погледнаха, останаха непроменени като в първия миг. Любимият лик царуваше в ума му: всяко нещо в природата, всеки предмет му напомняше за нея. Дори смъртта не беше в състояние да разпръсне тази омайваща сила на въображението. Защото човешкото въображение не умира. И както чувството става по-изтънчено, така и въображението у човешките същества става по-изтънчено и по-остро. По-бързо струи кръвта по жилите под влияние на други зрителни впечатления и светът изглежда друг, защото кръвта по-бързо тече по жилите.“

Тези редове са написани от любовта на един поет. Същото чувство е движило ръката на Бейл, когато е описвал най-хубавите градове на света. Той е искал да каже, че това чувство е разкрило за него впечатленията от един чужд преди това нему свят на нещата. „Едно е ясно, че независимо от художника действителността притежава силата да пробужда изтънчени и сложни усещания за красота“ — мислеше си Бейл. Ненапразно художникът не избира и не нанизва механически впечатленията. Но нали и самият художник е част от действителността. И поради това дейността на въображението, която се изразява във форма на творчество, е раждане на нова действителност, е изкуството да променя света. И колкото по-силни са кипящите страсти на ума, толкова по-трайно и по-скъпоценно е

пречистването на действителността, толкова по-красив излиза светът от ръцете на своя истински творец — човека. „Такава е усмивката, която остава на устните на говорещия след произнесените думи и гасне като светлинни отблясъци във въздуха и по предметите“ — усмивката, за която говори Холкрофт, сега е онази усмивка на непознатата, която озарява всичко по пътя на Бейл.

Енрико Висмара говори добре за това, че римският карбонар носи в света римската революция, романтиката като римски мироглед руши света на класическите традиции и ще преобрази старата Европа в световна република.

Излязла е трета книга. Делоне в Париж е издал едно томче „Рим, Неапол и Флоренция“, написано от *офицера от френската конница Стендал*. А същевременно Дидо предлага на господин Бомбе да преиздаде нашумялата „Животът на Хайдн“. И когато подвижната книжарница на стария Бер пренася в Германия нови френски книги, по парижките витрини се появява новото издание на „Животът на Хайдн“ без името на автора.

Господин Екерман, секретарят на ваймарския министър, тайният съветник фон Гьоте, купува от Бер новите френски книги и ги занася във Ваймар.

През март 1818 година, изчел тези книги, подредил античните камеи и описал мраморните статуи, старият Гьоте завършва писмото до своя приятел, музиканта Целтер, със следните думи:

„Извличам тези подробности от оригиналната книга на Стендал, офицер от френската конница. Трябва да се интересуваш от него. Той е под чуждо име. Французин е, пътешественик, изпълнен с голяма жизненост, страстен почитател на музиката, танците и театъра. Привлича и отблъсква, увлича и вълнува с нетърпението си и в края на краищата не можеш да се откъснеш от неговите книги. За мен той е един от онези големи таланти, които са възникнали във вихъра на войната и революцията и се крият като офицери, чиновници или шпиони, а може би и трите заедно.“

Лесно е могъл старецът, който не е допускал да бъде заблуден, да разбере, че под немското име се крие французин. И наистина защо му е на немеца Стендал да издава книга на френски език в Париж, когато описва впечатленията си от Италия, от три града в Апенинския полуостров? Обаче много по-мъчно е било за онзи виенски книжар,

комуто австрийската полиция наредила да разузнае на всяка цена при Делоне в Париж кой е този офицер от френската конница Стендал, който така дръзко се произнася за австрийската власт в Италия. Делоне показва на агента на австрийския министър на полицията Седленицки писма до нотариуса Ларош, пълномощник на кавалерийския офицер барон Стендал, който пътешествува из Италия. И в момента, когато Бейл се връщаше покрай река Олона в Милано, по същото това време в Рим, в Неапол и във Флоренция хитрите езуити правеха справки по хотели и пансиони.

Никъде никакви следи не бяха открити от френския кавалерист Стендал.

Бейл се върна в Милано в миролюбиво настроение. Но у него, у този миролюбив Бейл, живееше бурният и невъздържан темперамент на карбонара Стендал, офицера от френската конница. От този момент настава раздвоението, което бие на очи дори и за неговите приятели. Стендал пише, издава и съществува неизвестно къде, търсят го и го преследват, а господин Бейл — буржоа, с аристократически претенции — води празен живот в Милано, слуша опера, излиза на разходка с кон и скита от град на град из австрийска Италия. Във Флоренция излиза една анонимна книжка на италиански език за романтизма — „Romanticismo“.

Всички я четат с възхищение, но никой не знае, че авторът ѝ е французинът Бейл.

Полина съобщава на Бейл, че е умрял мъжът ѝ в Гренобъл.

Трябва да замине за Франция. Пак пощенска кола, пак път, пак синя карета с австрийски пощенски герб, запретната с шест коня, с преоблечен стражар вместо фореитор. Студен вятър от север покрай Алпите, спиране на брега на Комо. И пак нова среща. Бързо мярнала се каляска и в нея — предишната непозната. Хвърли поглед разсеяно, докато разговаряше със спътника си, когато той не успя да разгледа добре. С черно наметало, слаб, без шапка, с огненочервеникава коса, изпит, бледен, с огромни трескави очи, подобен на хищна птица в клетка на зоологическа градина. Бейл беше виждал някъде това лице. Да, все пак Бейл го познава. Веднъж, късно нощем, беше видял този

човек у Конфалониери. Това е най-големият поет на Италия, изгнаникът Уго Foscolo.

Foscolo — някога пламенен привърженик на Бонапарт — беше офицер от Цизалпинския легион. Генерал Масена винаги го изтъкваше. Под неговите знамена Foscolo се би срещу австрийците, но неочаквано след битката при Маренго напусна армията и нарече Бонапарт предател на Италия. Сетне излезе книгата му „Последните писма на Якопо Ортис“, прочут роман, издаден със средствата на Траверси и вдигнал шум в цяла Европа. В тази книга имаше силни думи: „Нашата страна е принесена в жертва. Пропадна всичко и ние живеем като сенки, които оплакват своя позор и своите нещастия. Отчаян съм от родината си, отчаян съм от себе си. Италия е нещастна страна! Плячка на съдбоносни столетия! Жертва на победителите! Принуден съм в безсилна злоба да гледам със сухи очи хората, които ограбиха моята страна и които я предадоха.“

След тези пламенни думи бяха написани речите му към Бонапарт, които не бяха отпечатани, но се разпространяваха в ръкописи. Това бяха отзиви на Foscolo за съвещанието на цизалпинските депутати, свикани от Бонапарт. Foscolo бе автор на трагедии, забранени от Бонапарт. Foscolo бе чуден стихотворец, който вдъхна нечувана музика на латинското слово. Foscolo бе писал сатири срещу императорите. Foscolo бе преследван, два пъти изгнаник, омразен и на френския Наполеон, и на австрийския Франц. Как можеше така смело да се появи по австрийските пътища в каляска с тази ломбардска красавица? И коя е тя, така смело да пътува с човек, за когото всички мислят, че живее нейде в Шотландия?

Отдавна вече се бе разсеял прахът от пътя. Отдавна вече яздитният кон стъпва меко по сняг и бавно се изкачва по стръмния Сенготарски път. Бейл държи повода с вкочанена лява ръка, от време на време се изправя на стремената, за да раздвижи изтръпналите си крака, но мислите му все още са в портокаловите градини и миртовите горички, в зелените лозя на Ломбардия. Всеки път, щом си спомни за непознатата, му идва на ум сравнението с портокалово дърво. Огледа ли се наоколо, погледне ли орела, зареян над заснежената скала, планинските пътеки, по които предпазливо се спуска австрийска артилерия, Бейл точно по контраст мисли за непознатата и колкото повече се извисява отзад, между него и Милано, алпийската стена,

толкова по-остро чувствава отсъствието ѝ. Същевременно, докато отива все по-далече на север, той изпитва болка — мъчителна болка свива сърцето му при мисълта колко много място в неговия живот заемат скитанията по пътищата.

Колко дни в годината прекарва той на едно място, не на път и не в скитане? Същински живот в пощенска кола!

Смъртно чувство обхваща Бейл, когато приближаваше селището Кле. Тук някога баща му притежаваше лозе. Старецът го продал, както му беше писала Полина. По време на почивката Бейл плахо и внимателно, за да не бъде познат, се приближи до оградата. Селянин с кожени гащи, сива шапка и блуза, върху която се кръстосваха яркожълти презрамки, въоръжен с градински косер, стоеше до оградата и гледаше приближаващия се Бейл с недоверчиво учудване. Това беше новият стопанин на лозето.

Бейл извади пари и го помоли да му отреже няколко грозда. Селянинът изпълни молбата, като подозрително гледаше непознатия. Бейл припряно се върна в колата и по пътя бавно ядеше гроздето. Последният грозд бе още неначенат, когато пристигна в бащиния си дом на улица Старите езуити в Гренобъл.

---

[1] Много благодаря, господине (итал.). — Б.а. ↑

ДВАДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Дните бяха дъждовни. След скарването с баща си заради сестра си Полина Бейл се отвлечаше от тъжните размисли с разходка на кон. Беше излязъл със сестра си въпреки облачния ден и дъждовното време и отново посети онези места, където като дете обичаше да отива с другарите си Бижильонови. Сега, изкачил се на гористия гребен Дофине и поемащ смолистия студен и необикновено лек планински въздух, той гледаше простиращите се пред него сини, небесносини, тъмнозелени и виолетови планини, обрасли с гори и чезнещи в безкрайната шир на хоризонта, там, където почти прозрачен като дим планински гребен се сливаше със синкави и сиви облаци. Синкава мъгла бе легнала върху близки и далечни предмети, сини езера се открояваха тук-там сред тъмнозеления горски масив. Прекрасен дивеч имаше в тези гори. Управителят на стареца Ганьон разказваше едно време за язовци, лисици, диви патици, които гъмжаха в този горски пущинак. Бейл си припомняше деня на свети Хуберт в горската къщица, когато ловци с кучета бяха спрели на почивка близо до Сент Измер и когато той, още малко момче, едва не беше разкъсан от английски хрътки.

Полина споделяше вкусовете на брат си. Тя се възхищаваше от Анри, който беше отличен стрелец и едно време на бас бе улучил птица в полет. В своята ловджийска амазонка тя самата и сега би била склонна да поднови ловните забави на Диана, ако не беше траурният воал, който падаше на лявото ѝ рамо.

На връщане към къщи братът и сестрата решиха да не изчакат помиряването с баща си, а да заминат на другия ден заедно за Милано.

Раздялата не бе никак тъжна. Пътят на юг се стори и на двамата приказно красив. Понеже отново се връщаше в Милано, Полина бързо забрави скръбта си, а брат ѝ броеше километрите с необичайно нетърпение.

В пощенската кола през часовете, когато Бейл спеше и главата му се люшкеше от подрусването на ресорите, Полина обичаше да чете. Необходимо ѝ беше да научи много неща за Италия през тези години.

Тя беше взела със себе си новата книжка „Рим, Неапол и Флоренция през 1817 година“. С много от мислите на автора на тази книга тя не бе съгласна, но като човек със снизходителен и мек характер се стараяше навсякъде да внесе струята на своето миролюбие, за всичко да намери оправдание. Откровено казваше на брат си, че някои мисли на Стендал ѝ изглеждат повърхностни и преднамерено нагли, но че той очевидно е човек с голям ум, макар и без дълбоко чувство.

— Та той е кавалерист, а аз помня какви лекомислени хора са кавалерийските офицери. Ти добре знаеш това, Анри — казваше тя на брат си.

Брат ѝ почти винаги се съгласяваше; понякога я съветваше да обръща по-малко внимание на автора и повече да вниква в онези неща, които той засяга.

— Знаеш ли, аз лично много-много не обичам този Стендал. В някои моменти ми изглежда голям бърборко.

Хората в пощенската кола понякога вземаха участие в споровете. Един търговец от Болоня и един неаполитански лекар познаваха книгата на Стендал. И двамата имаха съвсем отрицателно мнение за автора и твърдяха, че този офицер Стендал, заразен от истински яacobински дух, е доста опасно лице. Бейл веднага се съгласяваше с тях и се впускаше да разказва един след друг най-нелепи анекдоти „за този Стендал“, при което не пестеше най-ругателни прозвища и язвителни характеристики. Тогава Полина се застъпваше за автора и Анри Бейл изпадаше във възторг, защото долавяше в тази защита гласа на родната кръв.

— Ама човек може да те заподозре, че си някаква роднина на този Стендал — каза ѝ той веднъж.

Полина проявяваше особен интерес към хората около граф Поро. Тя бе чувала, че най-добри хора от Германия, Франция и Италия се срещат у дома му. Бейл спомена имената на двамата Шлегел, мадам дьо Стал, Силвио Пелико, лорд Байрон, лорд Бръгем, Борсиери, Лодовико Брем и особено Федерико Конфалониери като бляскав представител на човешкия род, огромен политически темперамент, силен ум, железен характер, несломима воля — с една дума, съчетание от човешки качества, каквото не се среща в тази жалка Франция, изпратила на заточение всичките си енергични хора. При една подобна

характеристика изведнъж прозвуча старчески глас — на пътника до тях в пощенската кола:

— Confalonieri? Questo liberale? Un uomo sommamente pericoloso!

[1] — изхърка с нисък бас старецът с хлътнали устни и жълти бузи. Като каза това, той измъкна синя плоска, извади запушалката и си наля в златна чашка ухаещ зелен ликьор. Когато вдигаше златната чашка до беззъбата си уста, на сухите му дълги костеливи пръсти засвятка златен пръстен с голям черковен печат от сардоникс и се показа скрита под ръкава черна ахатова броеница. Под дантелената маншета се подаваше черен кръст, с който завършваше броеницата. След три чашки ликьор старецът се оживи и като впери в Бейл трескави, зли очи на фанатик, заговори:

— На Италия ѝ трябва палач не в кардиналски пурпур, а в бяло одеяние. Римският първосвещеник скоро ще благослови това начинание. Страната е забравила бога и оттам са всички нещастия и злини на времето. Вашият Бонапарт беше истински дух на мрака, но той ни бе изпратен за наказание. Само великите северни царе Хабсбурги и Романовци разбраха истината на черквата. Скоро в Италия няма да останат никакви конфалониеровци.

Бейл се престори на уморен от пътуването. Прозяваше се почти в лицето на стареца със затворени очи и след малко наистина заспа, като предостави на Полина и останалите спътници да продължават разговора със стария езуит. Той си помисли само колко определено звучат пророчествата на стария лицемер и реши при пръв случай да разкаже за тази среща на Конфалониери.

Като преминаха планинските височини и се спуснаха в зеленеещата долина на Ломбардия, Бейл изпита неизпитван досега пристъп на задушавача радост. Никога Франция не му бе изглеждала така помръкнала и никога Италия не го бе привличала така, както при това завръщане. Ломбардия беше за него слънце и въздух, това, без което човек не може да живее. Преди месец, когато пътуваше на север, той изпитваше неясна и за самия него тъга. Сега, при всяка смяна на конете, сърцето му биеше все по-нетърпеливо. В ушите му непрестанно звучеше напевната музика на най-хубавите стихове, които някога бе слушал:

*Bella Italia, amate sponde,
Pur vi torno a riveder.
Trema in petto e si confonde
L'alma oppressa dal piacer.
Tua bellezza, che di pianti
Fonte amara ognor di fu,
Di stranieri e crudi amanti
T'avea posta in servitu.
Ma bugiarda e mal sicura
La speranza fia de're:
Il giardino di natura
No pei barbari non e.^[2]*

Този хамелеон Монти, който вечно променя своя цвят, толкова пъти е приветствувал разните владетели на Италия и толкова пъти е сменял своята обвивка, че човек мъчно може да го открие под неговите маски. Но в него кипят живи поетични страсти; стихът му е толкова напевен и звучен, че всичко може да му се прости заради тези стихове за Италия от неговата „Битка при Маренго“.

Монти бе приветствувал Суворов, бе приветствувал Бонапарт, бе приветствувал и австрийската власт, играейки си с думите „Австрия“ и „Астрея“. Колко по-добър и по-приятен в отношенията си е дребният Силвио със своето детско лице, кръгли очила и вдигнати вежди, по-искрен и по-честен от този лукав царедворец с лице на яребица и кокетливо свити устни!

По пътя се виеше черният прах на плодородната земя. Необичайното богатство на буйната растителност, която господствуваше над всичко, създаваше впечатление на изобилие, впечатление за някаква плодоносна буря. Лозята се сменяха от полета с перуника, овощните градини — от маслинови горички; села с къщи, обкръжени с тъмнозеления листак на лаври в копиеобразни кипариси, се мяркаха пред прозорците на пощенската кола. Форейторът свиреше с пощенския рог, насреща му капуцински монах с гърбав нос, загорял като цвета на кафявия си подрасник, със сиви, опрашени коси отбиваше от шосето по междуселски път двуколка, запрегната с магаренце. Бедняци, в странно противоречие с богатството на този

край, спяха в праха по края на пътя под палещото слънце. Католически патери с широкополи шапки наподобяваха овчари и бандити; подозрителни ездачи, които отдалече завиваха от пощенския път по странични пътеки, с широкополи шапки и карабини на рамо, приличаха от своя страна на католически попове. По нивите, връзвайки растенията, работеха с мотики и лопати слаби, мършави ломбардски ратаи, които бяха главната част на населението на тази много богата равнина, поделена между аристократите и едрите фермери.

Бейл мислеше за крайната потиснатост на това население, за страхотната бедност редом с богатството, за постоянните смени на властта в Северна Италия и несигурността в утрешния ден, поради която тези бедняци и просяци от Ломбардия можеха ту да се вдигнат като тълпа въстаници и грабители, ту да се понесат като отмъстителна напаст по зова на католическите попове и австрийските стражари срещу градовете, обхванати от революция. Бейл мислеше колко голяма грешка правят неговите приятели карбонари, като не се стараят да намерят връзка с това население.

Той си спомняше клетвата на Байрон и Конфалониери: „С всички сили ще се боря за истински и справедлив закон за работната земя, защото без такъв закон е немислима истинската свобода. Нивите и земите не трябва да бъдат собственост. Задължавам се да се боря за премахване на частните владения.“ Бейл си спомняше, че Байрон, когато казваше тези думи, гледаше ритуалния череп на масата и протегна ръка да поеме от Конфалониери карбонарския символ — цъфнало акациево клонче. Това клонче се предаваше само на онези, които освен другите клетвени задължения се обричаха да съдействуват за унищожаването на кралските семейства.

Настъпваше вечер, а с нея и поредната спирка. Сменяха се местата за нощуване. Сутрин, още при изгрев-слънце, поемаха отново на път, мяркаха се градове, села, вили, крайпътни гостилници. Дните бяха горещи, знойни, изтощителни. Слънцето обливаше с жар пощенската кола. Все по-рядко и по-рядко се качваха пътниците отгоре на дилижанса. Все по-често и по-често се сменяха вътре в колата. Старият езуит отдавна беше слязъл, посрещнат с уважение от една стара дама с кученце някъде към Фино. Мястото му зае дребен закръглен човек, който отвори чантата си с кърпи от копринена тафта и

захвана да хвали стоката си. Имаше розови, сиви, сини кърпички, кърпи с най-нежни стихчета, бродирани или отпечатани по ъглите; тези, които бяха по-скъпи, имаха сонети от Петрарка и обикновени с обяснения в любов — съвсем по вкуса и средствата на купувача. Продавачът смяташе да плени със своето красноречие най-вече един млад, контешки облечен пътник, който седеше в ъгъла. Но той прояви пълно равнодушие и като че ли дремеше под чуруликането на веселата млада жена, която занимаваше своя спътник със съвсем неуловим, безсъдържателен разговор. Напротив, тя от своя страна любопитно ровеше копринените тъкани и си бе избрала дузина кърпи с най-нежни и трогателни надписи.

Младежът сякаш бе почнал да се пробужда. Равнодушният му израз се смени с някакво чувство на ужас, когато видя, че трябва да плаща. Разигра се нежна сцена, която развесели всички пътници. Младежът се примири, извади цветен кожен венециански портфейл и плати, като прибави към избраните кърпи още една с кръст и папски знаци като ключове по ъглите.

— Това вече заслужава похвала. Младежът проявява зрелост в избора — забеляза един старец с големи мустаци, който седеше срещу тях.

— Вие мислите, че я купува за себе си? Тя е за дядо — тревизкия каноник. Преди година той би ми купил какво ли не, но сега, щом работата е свършена, се опъва за всяка лира. За наказание аз така ще използвам тези кърпи, че той ще ахне. Тук има такива надписчета!

И тя се заля от звънлив смях.

Пощенската кола влизаше на площада в Сароно тъкмо когато тя се смееше. Нейният смях се сля с рога на фореятора, в отговор на който сякаш протръби в града австрийски херолд. На завоя до един стълб палач биеше с камшик, като разсичаше въздуха със свистене, гол човек, така извит върху гърба на едно магаре и така овързан с върви, че не можеше да помръдне ръцете си. Бяха го заобиколили австрийски войници с бели мундири. Смахът замря на устните на младата жена. Пощенската кола бързо премина площада, а старецът, който седеше в ъгъла, важно продума:

— Така им се пада. Тия проклети карбонари не дават на честния италианец да живее.

Отговорът беше пълно мълчание на всички пътници в колата. Бейл се начумери и по целия път до Милано думица не продума. Но пък другите пътници, които след известно мълчание бяха заговорили на странични теми, плахо се връщаха към размисли за току-що видяното насилие над италианеца. Най-много говореше старецът, който ненавиждаше карбонарите. Той разказа, че имал двама сина, единият от които бил „честен австрийски офицер“, а другият — „негодник, скита по горите и се крие от правителството“.

— Сигурно и той е карбонар — допълни старецът. Старите ми ръце не ще го стигнат с камшика, но дано го настигнат някой прекрасен ден австрийските карабинери.

Младата жена се мъчеше да възразява. Тя каза, че за един баща е мъчно да изтръгне завинаги сина от сърцето си.

— Той не ми е вече син. Насъскал е срещу мене внучката, която тия дни ми каза: „Татко казва, че дядо Чекино иска да заключи слънцето в затвора, ако не престане да свети.“ Значи, аз, Чекино, искам да затворя слънцето! Той, моят бивш син, дръзва да внушава такива мисли на своята дъщеря — моята внучка! Аз съм прекалено снизходителен, щом още търпя това карбонарско изчадие у дома си.

Кочияшът, който бе подкарал колата по мек път и беше чул този разговор, с любопитство се наведе към прозорчето и втренчено погледна стареца в лицето. С широки скули, със страшно озъбена уста, той се усмихваше явно с недоброжелателна усмивка, след като бе запазил завинаги в сивите си зеници фигурата на стареца.

— Сигурен съм, че и този момък е карбонар — каза старецът, като се дръпна назад явно уплашен. — Не бива за нищо да говори човек по път, просто не знае от кого да се пази. Навред, дори и в собствената ми спалня, има уши и навред се води борба.

Търговецът на кърпи изведнъж се оживи; любезната, угодническа усмивка на изкусен продавач изчезна от лицето му.

Той просто и сериозно заяви:

— Обърнете внимание, синьоре. Не е възможно да бъдат натикани в затвора всички млади италианци. Няма да стигне никакъв Шпилберг.

— Е, нали има и мантуански подземия. Пък и в крайна сметка не се налага да бъдат затворени всички тези негодници. Нужно е да бъдат пратени в затвора водачите.

Полина попита какво е това Шпилберг.

— Много мрачно място: замък някъде в Моравия, обкръжен с ровове, в затънтен горски район. Май че е най-страшният австрийски затвор.

Търговецът на кърпи не мирясваше.

— Знаете ли какво, синьори — каза той, — аз съвсем не съм карбонар и не обичам мириса на барут, но да ви кажа право — австрийците, подпомогнати от нашите патери, сами създават карбонари. Какво може днес да прави човек без разрешение на властите? Да яде и пие, ако има пари, и да се весели, без да му мисли, ако парите му са много, но в никакъв случай не бива нито да се учи, нито да чете, нито дори да води ей такъв разговор, какъвто ние сега с вас. Човек не може да намери работа, когато гладува и иска да работи. Отива в гората и го вземат за разбойник. Аз търгувам с коприна, а моят брат изкупува селска продукция. Той казва, че и по селата е неспокойно. Лесно ви е на вас да се отнасяте така към родния си син, но я си спомнете какво направи генерал Мангес, когато един свещеник поиска да посети извън града със светите дарове свой духовен син. Нали знаете, че доскоро още беше в сила заповедта да не излизат хора с храна нощем извън чертата на града. Това беше по времето, когато роднини носеха по малко храна на своите горски бегълци. Генерал Мангес заповяда да го разстрелят при заставата, защото беше намерил у него късче хляб. По такъв начин възнамерявах да уморя от глад всички карбонари. Нима така ще го постигнат! След подобна заповед от един те ставаха пет! Повярвайте ми, австрийците и поповете създават карбонари.

В Милано те стигнаха по пладне. Всички кепенци бяха затворени, улиците, осветени от палещото слънце, бяха безлюдни. От пощенската станция Бейл и Полина потеглиха с наемна кола към площад Бонапарт. Всичко си беше на мястото. София беше поддържала стаята чисто: никъде нямаше прашина. Писмото му бе стигнало навреме. За госпожа Полина беше запазена стая. Само че пликът бе разпечатан.

— Изглежда, племенникът ми е разпечатал в мое отсъствие по погрешка ваше писмо, синьор Бейл. Сетне един човек с големи мустаци, с очила, идва и ме помоли да съобщя в паспортния отдел за пристигането ви.

---

[1] Конфалониери ли? Този революционер? Той е крайно опасен човек! — Б.а. ↑

[2] Прекрасна Италия, край любим, всеки път, когато те виждам, сърцето ми трепти и потиснатата ми душа се топи от радост. Твоята красота, извор на горчиви сълзи и минала гордост, те е хвърлила в робство на жестоки чужденци. Но несбъдната и празна ще остане надеждата им, не за диваци е създадена тази страна. ↑

ДВАДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

От градината на Виа Ровани излиза красив старец с побелели мустаци, бръсната брада, побелели стърчащи вежди, синеок; той върви по миланската улица с походка, изпълнена с достойнство, и нехайно размахва бастуна си. От цялата външност на прекрасния старец прозира благородство, открит характер; някаква сърдечност лъха от всяка усмивка на този човек. Хората, които го срещат, отправят към него поглед на уважение, жените го проследяват с очи, австрийските офицери му козируват, а стражарите се изпъват като струна. Старецът не бърза. Той обича сутрешните разходки, обича да работи, да ходи и да говори, без да бърза, като претегля всяка своя дума, но може да мисли с бясна бързина и да схваща неуловими неща така отчетливо ясно, че младеж би му завидял. При това на благородното му, чисто лице не трепваше нито една бръчица.

Към „Санта Маргарита“ старецът забърза. Часовите му направиха път и взеха за почест. Той се качи на втория етаж, извади малък ключ, отвори кабинета си, дръпна звънчето и като натисна някакво копче в стената, отвори един шкаф. Редица подвижни чекмеджета на панти, подчинявайки се на привикналата му ръка, се подадоха пред него от потайния шкаф. При позвъняването влезе шумно, задявайки със сабята си мебелите, карабинер, тракна звънко шпорите си, козирува, като допря ръка до триъгълната си шапка с цял сноп черни пера.

— Доведи тук Николини — нареди старецът, без да се обръща.

Стражарят се обърна на токовете си така, че сребърните пискюли на еполетите литнаха нагоре, и с механична, отсечена стъпка излезе от стаята. Изражението на лицето на стареца внезапно се промени. Той извади едно писмо и като знаеше, не никой не го гледа, зачете и се отдаде на чувствата си. Ноздрите му се разшириха, гърбавият нос заприлича на клюн, устните се свиха, брадичката изпъкна напред, в очите му се появи пламъци и злоба на хищна птица. Благородният старец стана просто инквизиторът Салвоти, главният шпионин на негово императорско величество крал Франц в Ломбардия.

За Салвоти този ден беше ден на невероятна сполука. Байрон, „този налудничав негодник, знатен и развратен англичанин, оскърбяващ

всичко и всички, като се почне от австрийските офицери и се свърши с европейските монарси“, вчера се е настанил в Равена, след като преди една седмица е уволнил слугата си Николини. И ето че Николини бе дошъл с едно писмо на този безумец, незанесено на пощата, а донесено право нему — на Салвоти.

Ах, какво чудесно писмо! Този подлец лорд определя среща на неаполитанските карбонари в остерията Борачина, моли ги да дойдат, да получат от него пари и оръжие. Той открито пише, че е съгласен всякак да им помогне в борбата против религията, против „лицемерите и варварите“. Та не е ли това доказателство? Та не е ли това документ?

От коридора се чува стъпки. Салвоти веднага надяна отново маската на благородно благоразположение и безупречност.

Влезе Николини.

— Знаеш ли да четеш и пишеш? — обърна се към него Салвоти.

— Да, синьор.

— Ето ти лист. Пиши имената на всички, които са идвали у твоя лорд в Милано.

— На мнозина имената не знам.

— Тогава опиши как изглеждат. Но помни, че ако някой узнае, че си бил при мене, то...

При тези думи Салвоти се разсмя приятелски, с някакъв странно весел смях. Николини впери поглед в него, широко отвори очи и цял се затресе.

След минута гъшето перо заскриптя по хартията, като оставяше мастилени петна. Салвоти четеше други писма. Докато четеше, той вадеше картончета и вписваше сведения, като ги класифицираше и разпределяше със забележки: *вендита*, което значи пазарище, но същевременно означава и карбонарска ложка, *вента* — обединение от двадесет души; на други той отбелязваше *барака*, което означава колиба или място за карбонарска явка, на трети бележеше *фореста* — гора, с която дума се означаваше област или район, обхванат от действията на вентата.

След като свърши четенето, той написа кратък рапорт до Виена, че неговите усилия да открие френския барон дьо Стендал не са се увенчали с успех и че, както изглежда, това е измислено име. Той приключи рапорта си с искането да бъде изпратен в Милано щатният

списък на офицерите от френската кавалерия. И по-специално списъците на 6-и драгунски полк.

Николини бе свършил и стоеше, устремил изпълнен с почтителен ужас поглед към благообразния старец.

Когато се обърна към него, Салвоти заговори с разсеян поглед настрани:

— Вземи писмото на твоя господар и веднага тръгни сам за Ла Кава, за да го дадеш на тамошния пощальон — селския пощенски раздавач Руджиери. Той ще занесе писмото по предназначение, а ти ще се върнеш, като преди това наминеш в Равело. Там, на най-високото, в малката къща при мавританския дворец Руфоли почукай на прозореца, който е срещу витите колони на Руфоли, и потърси свещеника. Ако не го намериш, иди повторно, но никому нищо не казвай. Когато видиш свещеника, кажи му името на оногова, комуто пише твоят господар, и му нареди да извика на изповед жената на този синьор. После се погрижи, без да се мяркаш пред очите на мъжа ѝ, да вървиш след него на север. Ще ми опишеш всички, които ще пътуват или ще разговарят с него. Ако не успееш, мисли му...

Николини пак се разтрепери целият и притисна ръце до гърдите си, като слушаше този старчески смях. Той добре знаеше, че ако този страшен синьор бъде недоволен от него, ще го погълне чувал с камъни и ще се намери на дъното на мантуанския кладенец.

Салвоти написа дълъг рапорт до министъра на полицията във Виена граф Седленицки:

Ако лорд Байрон не беше доказал изцяло своята лудост, би трябвало да го поставят под общ надзор от бюрото на свещената полиция на всички народности във Виена. Но безумието на този знатен англичанин ни принуждава да се съмняваме, че неговите политически действия може да бъдат успешни. За нас той е много удобен като силна светлина, към която летят интересуващите ни птици. Жените, които го обкръжават, са доста приказливи. Аз изпратих при него като слуга генуезкия флейтист. Байрон се е прехласнал по него, но при лорда има едно много опасно лице, бившият гондолиер венецианецът Тита, шлосер и оръжеен майстор, безпределно предан на

господаря си. Всичките ни опити да скараме този лакей с другите слуги засега останаха безуспешни. Необходимо е ваше сиятелство да се свърже с мажордома на светейшия отец, за да успеем по съвсем таен начин да изгоним лорд Байрон от сегашното свърталище на карбонарите в Равена. Имаме сведения, че Байрон подготвя издаването на нелегален вестник „Tenda Rossa“ — „Червено знаме“. Дори само това свидетелствува, че оставането на Байрон тук е нежелателно. Притежавам два броя от неговото нелегално списание „Карбонари“. За щастие успяхме да арестуваме словослагателя и да разпилеем третия брой още преди първата коректура. Моля нарежданията на ваше сиятелство.

Главен инспектор Салвоти

Ординарецът почука на вратата и доложи на Салвоти, че някакъв свещеник иска да го види. Влезе красив младеж с лекомислено и нахално лице, румен, с някаква особена усмивка, с наивно безсрамие, което никак не хармонираше с неговото черно облекло и лилави чорапи.

— Здравейте, отец Павлович — каза Салвоти. — Как премина този път вашето пътуване от Виена?

— Сега ще остана за дълго тук — отвърна свещеникът, — пътуването става все по-тежко и по-тежко. На четири километра от Комо кочияшът ме изтърси на завоя, двама бандити се нахвърлиха върху ми и преровиха чантата ми, като опипваха всяка гънка. Те бяха странни бандити: не ми взеха нито пари, нито вещи, а само здравата ме наругаха.

— Но всичко мина благополучно, нали?

— Да, ето ви часослова с двойната подвързия. Тук ще намерите поверителни инструкции и заповед за назначението ми.

— Браво! — каза Салвоти. — Но каква заплата ви е определена? Знаете ли, че сме останали съвсем без пари?

— Това никак не ме интересува. Наредено ви е да ми давате по три хиляди крони безотчетни. Откъде ще ги вземете, за мен е безразлично.

— Слушайте, свети отче! Ще ви давам по три хиляди, но при условие, че всеки месец ще ми отделяте по петстотин крони. Иначе ще

дам рапорт, че сте непригоден.

Павлович се ухили и звънко, неудържимо се разсмя.

— Напишете, напишете, драги Салвоти. Ще ви видя как ще изглеждате след един месец.

Салвоти взе нож, разряза кожата на подвързията, извади една мушамичка, отряза я и извади документите. Четенето им много го разядоса.

— Вие ли създавате лошо впечатление у Седленицки? — продума вбесен Салвоти. — Сигурно във Виена мислят, че тук работата е лека.

— Сигурно във Виена не мислят така, щом като са ви изпратили на помощ такъв юначага като мене.

— Вие тук няма какво да правите. Такива като вас тук колкото щеш.

— Такива като мене са изобщо малко и ако аз след една година не стана изповедник на краля и божия съвест на всички заблудени, затворени в Шпилберг, то обзалагам се с вас, скъпи мой нов началнико, че в този прекрасен замък вие лично ще заемете почетното място в първата килия.

— Слушайте! Нима си мислите, че като ми говорите подобни дързости, ще установите правилни отношения в работата?

— Е, за това ние ще поговорим тази вечер. Каня ви в моята килия в Павийския манастир. Там ще се съберат най-забавните момиченца от Милано и весело ще прекараме вечерта.

Салвоти се поколеба един миг, после протегна ръка на Павлович и рече:

— Ще дойда.

Почука се. Влезе секретарят с пощата.

В папката най-отгоре имаше писмо със следното съдържание:

„Известна ни е вашата дейност. Не забравяйте, проклети продажници и изменници, че всяка ваша стъпка е известна на италианския народ. Ние ще отговорим на вашето шпиониране, почиващо на предателство и издаване на наши съмишленици за пари, с конспирация сред целия народ и шпиониране, което ще ни разкрива ясно всеки ваш ход. С нас са сърцата и мислите на потисната Италия. С вас — австрийските крони и подкупи.“

— Ето, всеки ден такива писма — продума Салвоти. — И все различни почерци. В един прекрасен ден ще се видим принудени да

вървим по дяволите.

— Че какво от това, ще се оттеглим за кратко време, докато тези глупци се настанят в магистратурата. Впрочем не е ли все едно кой е на власт, стига само да плаща добре. За свещениците пътят винаги е свободен. Затова пък вашето положение не е розово. Вие сте италианец и светско лице. Може просто да ви обесят на някой фенер.

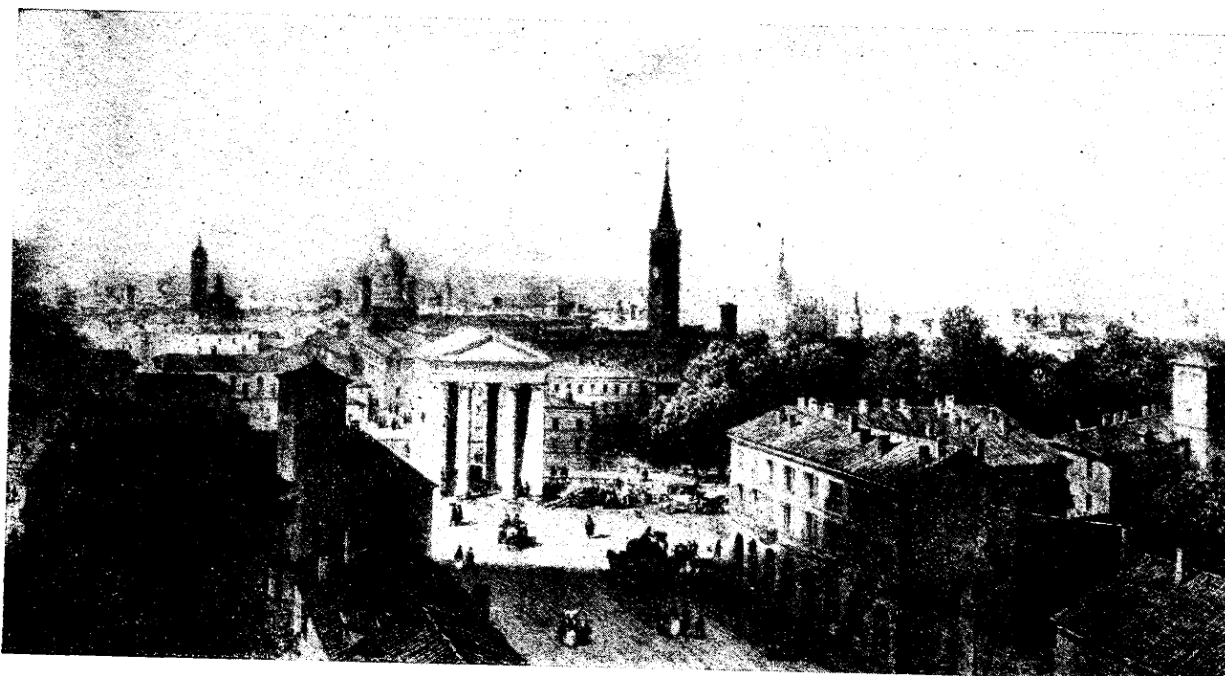
В този дух разговорът продължи още два часа.

После и двамата отидоха в магистратурата.

На другата сутрин младото момиче Чекина, прислужница в къщата на Метилда Висконтини, се разкайваше ужасена пред господарката си за своето лекомислено поведение и разправяше, че младият абат, с когото бе прекарала вечерта, настоятелно я разпитвал, докато ѝ доливал вино, кой идва у маркезина Висконтини.

— Аз дори не знаех, синьора, че моминското ви име е Висконтини. Уверих абата, че вие сте Дембовска и че вашият съпруг, офицер от френската армия, понастоящем се е завърнал в Полша. Но абатът знае твърде много неща и аз май надрънках излишни неща, след като се бях понапила. Но той питаше за синьор Фосколо, когото аз никак не познавам. Казваше, че той е един червенокос карбонар, избягал в Англия.

Метилда Висконтини с нищо не издаде вълнението си. Тя умело успокои Чекина, изпрати я и зачака своя нов, скорошен приятел, с когото се бе запознала у граф Поро. Той беше французин от армията на Бонапарт, синьор Ариго Бейл, станал милански гражданин.

МИЛАНО (1838)

Синьор Ариго Бейл изпитваше непозната по-рано стеснителност, когато отиваше на площад Белджойзо, където живееше срещнатата на два пъти от него непозната, у която сега беше приет, но със смях си казваше, че на неговата възраст човек може да не се смуцава от стеснителността си. Той се изненадваше от мисълта, че почти юношеското очарование от тази жена се слива в сърцето му с чувство на безгранично уважение към нея, на почти пълно преклонение. Тя предизвикваше у него възхищение с невероятната си жизненост, с живия си ум, със свежестта на чувствата и с онази удивителна сигурност на нервите, която лъхаше от всеки мускул, от всяко движение, от всеки поглед на великолепната миланска красавица. След двумесечно познанство, през което тя му бе разрешила да идва почти всеки ден за четвърт час в театралната ложа на „Ла Скала“, където тя биваше с братовчедка си графиня Траверси, Бейл най-сетне бе приет в нейната гостна на площад Белджойзо. Той беше умен, интересен събеседник, никак не беше досаден, нито превзет, винаги много весел и същевременно сдържан.

Но настана време, когато тази сдържаност се превръщаше във все по-трудно и по-трудно задължение. От страна на тази жена той не можеше да очаква нищо повече от обикновен интерес и до известна степен доверие. Едновременно с това изпаднаше във все по-мъчително

състояние. Той беше на тридесет и пет години. Тя — на двадесет и осем. В миналото била омъжвана и имала две деца. Безразсъдният и избухлив Дембовски направил всичко, за да превърне живота ѝ в същински ад, и най-сетне си отишъл, след като се разделили. Тя преживяла едно бурно увлечение по революционера Уго Foscolo и насмалко не загинала с него. Този очарователен, висок и плещест човек, запазил пленителните йонийски черти на майка си, гъркиня, приличащ на кондотиер от старинна Италия, се отличаваше с голяма физическа сила и бе много съобразителен. Анри Бейл никога не се решаваше да говори със синьора Метилда за този човек. Той може да ѝ припомни само срещата на брега на река Ада в онзи ден, когато тя преминаваше със сал, а той я подкрепи в наклонилата се каляска. Бейл не бе се осмелил да ѝ припомни срещата край Комо по време на прощалното ѝ пътуване с Foscolo. Той знаеше, че нейната камериерка носи на пощата писма за Англия, адресирани до лондонския търговец Флечър, и бясна ревност измъчваше сърцето му при мисълта, че този Флечър е може би Foscolo.

В деня, когато Чекина бе направила своето странно признание, Метилда очакваше с известно нетърпение Бейл. Признанието на Чекина я бе възмутило много, защото тя презираше австрийската полиция и беше надменно взискателна към нея. Като поразмисли малко, тя отвори писалището си и се зае да пише писмо до барон Биндер, началника на миланската полиция. Тя твърдо настояваше да се прекрати възмутителната интрига на неизвестния абат. Като си помисли как Биндер ще чете писмото ѝ, тя му се надсмиваше и се опитваше да си представи израза на лицето му. Пишеше, че крайно съжالياва, дето миланското духовенство прекарва времето си с момичета от по-долна класа, че един абат настройва една камериерка срещу господарката ѝ, че именно с подобни разпити полицейските агенти, преоблечени като свещеници, всяват в главите на слугите недоверие към аристокрацията, че тя изисква да бъде намерен и наказан този негодник. Сетне зачерта думата „негодник“, помисли малко и пак написа „вашия негодник“.

Още не бе завършила писмото, когато слугата Лодовико доложи за идването на синьор Бейл.

Толкова ѝ е необходимо да довърши писмото, че тя го моли той да почака.

Лодовико излиза, предава на Бейл нейната молба и той нетърпеливо започва да крачи надолу-нагоре по мекия килим на голямата гостна.

Отдясно на камината е окачена голяма картина от Ломбардската школа — „Иродиада“, която се приписва на четката на Бернардо Луини. Младият, рано умрял ученик на Леонардо да Винчи бе изобразил жена с леко наклонена надясно глава. Тя гледа с притворени очи, една усмивка, пълна с очарование, многозначителна, но без да е лукава, съблазнителна, но не сладникава, тайнствена и загадъчна играе на тънки, красиво очертани устни. Овалът на лицето ѝ излеко се заостря надолу с нежна брадичка. Челото ѝ е необикновено чисто, високо, с рамка от тъмnozлатисти коси. От всяка чертица лъха изтънчена жизненост, всяка жилка е пълна с пулсираща и гореща кръв. И всичко това е забулено от тиха, едва доловима печал.

„Ако я нямаше тази печал, картината на Бернардо Луини щеше да бъде много фин портрет на синьора Метилда“ — мислеше си Бейл, докато стоеше до камината и докосваше с ръка бледосиня фарфорова ваза.

Вратата се отвори и синьора Висконтини, без да пуска дръжката, погледна в гостната. Приветлива светска усмивка играеше на лицето ѝ. Тя се канеше да каже нещо смешно, но като обгърна с поглед стаята и не откри Бейл, веднага стана странно тъжна, почти уплашена.

Това беше само за секунда; Бейл помръдна, подаде се откъм камината и тръгна към домакинята. В един миг синьора Метилда съвсем се преобрази. Тя гледаше Бейл със сухи и зли очи, сякаш се страхуваше, че нейната внезапна уплаха от мисълта, че той си е отишъл, без да я дочака, може да даде на Бейл някакви нови права. Обаче той вече тържествуваше. Това беше ново, съвсем неочаквано за него доказателство за истинска дружба. Като всеки човек, обладан от голямо чувство, той се подценяваше и все не вярваше в себе си. Надменното държане с другите, възникнало под влияние на особено отчуждение и самота сред обществото, което слабо разбираше неговите атеистични шеги, скептичните му бележки по адрес на Бонапарт, студентите наблюдения върху ума и предприемчивостта на барон Биндер, скептичното отношение към либералните среди на миланското общество все повече и повече изолираха Бейл и го принуждаваха все по-често и по-често да се крие зад маска. Той студено изпълняваше

исканията на Конфалониери, отнасяше се равнодушно към италианската национална кауза, обаче мразеше духовенството и австрийските стражари. Но сам той не чувствуваше своето изолиране, защото изпаднаше все повече и повече под чара на Висконтини.

Бейл беше достатъчно умен, за да не издаде с нито един жест, че е наблюдавал как Метилда се бе уплашила от мисълта, че той не я е дочакал и си е отишъл. А тя му предаде съдържанието на писмото си до барон Биндер и го попита дали не трябва да добави нещо. Бейл прочете писмото и предложи да се прибави накратко, че нетактичността на австрийската полиция ще принуди маркезината да се лиши от услугите на една добра камериерка и да прибегне до защитата на негово кралско величество. Метилда добави този послепис, след това повика Лодовико и му възложи да отнесе с каляската писмото на благоразумния и немилостив барон.

ДВАДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Когато се връщаше у дома си в една късна вечер, Бейл учуден видя, че вратата е отворена. Не намери София в нито една от стаите. Слезе във вътрешното дворче и почука на прозореца на Франческо, понеже всички звънци бяха прекъснати. Никой не се обади. Той ритна вратата и видя Франческо мъртвопиян. Всичките му старания да го свести останаха безуспешни: Франческо само мучеше и се премятеше от една на друга страна.

Бейл помисли, че къщата е ограбена. Но всичко беше непокътнато. Беше отваряно само писалището, липсваше папката със стихотворенията на Росети и Берше. Двамата италиански свободоловци му бяха дали ръкописите си със стихове, които се разпространяваха из Италия в стотици преписи и се пееха из градовете. Бейл не можеше веднага да заспи, понеже изпитваше непоносимо отвращение. Дълго кръстосва стаята, после излезе навън и тръгна към Марончели.

След като разбуди поета, разказа му станалото и го помоли за съвет. Марончели разпери ръце и каза, че в подобни случаи мъчно може да се предугади нещо.

— Едва ли ще се обогати много полицията с получаването на нов препис от стихотворенията на Росети. Предполагам, че у всеки испански легат, у всеки кардинал има колекция от подобни произведения.

След това Марончели заразправя за Байрон. Видял го наскоро във Венеция при двореца Ка Д'Оро. Измъкнал се бил от горния прозорец и увиснал, като се държал с лявата ръка за мраморния корниз; щом издебнал момент, скочил като котка в канала.

— Всички смятаха, че е загинал — каза Марончели — и само гондолиерът, който беше наблизо, ни успокои: „Този англичанин е риба — не може да се удави.“ Два часа по-късно Бурати видял, когато Байрон доплувал до остров Лидо, а сетне плувецът се разхождал по брега и без да се съблича, сушил дрехите си на морския вятър и слънцето.

— Какво го е предизвикало да постъпи така? — попита Бейл Марончели.

— Характерно е въобще за Байрон да се излага безцелно на опасност. Не допускам, че този скок е бил предизвикан от някаква нужда.

— Извинете моята дръзка мисъл, скъпи приятелю, но ми се струва, че Байрон е много повече италианец, отколкото англичанин, че този стремеж към опасност и храброст у него отговаря на онези качества на италианците, за които пише Алфиери. Ненаправно Байрон толкова обича неговите думи:

„Човешката порода в Италия се ражда неизмеримо по-силна, отколкото където и да е другаде по земята, а крайно жестоките престъпления, които стават в Италия, само потвърждават тази истина.“ Байрон прилича на вашите старинни кондотиери и на мнозина ваши съвременници. Дълбоко съм убеден, че италианецът, независимо от своя произход, притежава най-добрите качества на човешката порода. Ето защо Байрон толкова дълго гостува в Италия. Римският въздух го прави романтик. Класическите вкусове на хората от вчера веднага хвърлят сянка от досада върху лицето му. Вижте само как се е въоръжила класическа Англия срещу Байрон. Позорната статия на AntiJacobin^[1] предлага да насякат на парчета поета, защото той бил „по-опасен от Робеспьер“. А пък „Единбургски преглед“ в злобна статия, написана анонимно от всемогъщия министър Брум, отправя груба подигравка към Байрон и стига до улични ругатни. Аз, като защитник на романтизма, ще ида отново някой път в Англия, за да затъкна тази зловонна дупка на английския консерватизъм.

— Да, да, вие сте напълно прав. Обърнете внимание само, че Байрон толкова се е компрометирал в очите на Европа, та за него вече е невъзможно да се появи на север. Докато не е напечатано кралското обвинение, към него все още проявяват известна търпимост. Наскоро Уго Foscolo пишеше в едно писмо до Силвио, на когото е поверил библиотеката си и своите ръкописи, че в Лондон е известен един памфлет на Георг IV срещу английския лорд-поет. След това вече Байрон има да пати. По въпроса за връзките му с Италия вие сте много прав. Аз видях как пристигнали от юг другари, прости хора, се отнесоха към него много сърдечно и как Байрон ги прие, като съвсем

забрави, че е прочут поет и което е още по-странно, забрави, че е английски лорд.

— Невероятен случай! — възкликна иронично Бейл.

Марончели го изгледа с неодобрение и му отправи остра бележка:

— Трябва да ви кажа, че вашите деветнадесет другари са на мнение, че напоследък вие не ги осведомявате за своята работа. Направо заявяваха, че вие сте карбонар само в собствените си очи, а за тях — един любознателен пътешественик и нищо повече.

Бейл се изчерви и се извърна.

Марончели продължаваше:

— Така например вие често посещавате Висконтини, но трябва да знаете, че тя е атеистка, както и приятелят ѝ Фосколо. На нас това не ни допада. Италия е религиозна страна. Ние не можем да лишаваме народа от вярата му, докато е нещастен.

— Да, но докато съществува вътрешният и външен гнет на религията, народът няма да бъде щастлив. Не се знае какво обслужва щастиято. Аз никога не съм се представял за фанатик на либералната партия и сега още по-малко от когато и да било мога да стана фанатик на нечии убеждения.

— Все пак вие трябва, за да се сложи край на приказките, да заминете за Неапол и да получите сведения за събитията в Мадрид. Трябва всичко да се провери, защото разправят невероятни неща за Фердинанд VII. Той се е заобиколил с една камарила. Водоносецът Колядо, лихваринът и спекулант Угарте, двама каноници, които са захванали да крадат, Остолаца и Ескойкиз, папският нунций — известният крадец Гравине, и най-сетне руският посланик Татишчев управляват фактически Пиренейския полуостров. Населението е наплашено до краен предел; министрите се сменят всяка седмица; тази година най-дългият срок на министерския пост е бил двадесет и седем дена. Министърът Моканес е бил арестуван лично от краля в собствената му къща и дори министърът на полицията Ечавари не е избягнал затвора. Когато се върнал у дома си след едно весело угощението в двореца с краля, намерил заповед за арестуването си. И е трябвало сам да отиде в килията, понеже началникът на затвора не искал да го приеме. Това е някаква си лудница! Вицегубернаторите на най-главните испански градове получили заповед да разстрелят

генерал-капитаните и да заемат техните постове. А когато всички до един отказали да сторят това, кралят заявил, че заповедта била лъжлива и кралският подпис — подправен. Започнали разследване. То открило писаря, който изготвил заповедта. Кралят, колкото за лице, заповядал да го обесят, а в действителност му дал четири хиляди жълтици и осигурил бягството му. Камарилата възнамерявала да подсили испанската флота с руски кораби. Не намерили по-наблизо. Само един от деветте съда, купени в Русия, излязъл годен; осемте потънали по пътя. Татищев забогатял, Фердинанд се възползувал по същия начин от тези пари. Та не е ли това превъзходно зрелище — един крал да ограбва собствената си страна и да се страхува от своите министри? Сред войските в Испания има наши братя. Офицерът Рафаело Риго ще пристигне в Неапол. Вие трябва да се срещнете с него. Единствената задача е да се установи едновременност на действията: на Пиренеите — срещу Фердинанд, на Апенините — срещу Австрия. Вие разбирате, че само при тези условия международната полиция — Свещеният съюз, със седалище във Виена, начело с Метерних, не ще успее да връхлети срещу революцията, която подготвяме. В противен случай бурбонските и хабсбургските глутници ще ни разкъсат поотделно. Вие долавяте, че кралските гнезда в Европа се превръщат в гнезда на оси, които излитат и жилият народите, отказващи се да ги хранят. Обърнете внимание, че техните слуги са се разбягали и големите им семейства са изложени все повече и повече на несигурност. Дори аристократи като Байрон наклониха в полза на революцията. Нашето дело е осигурено. Чака ни безспорен успех.

— Ако не бяхте направили увода, всичко друго би било прекрасно — каза Бейл. — Две неща не искам да възприема: първо, вашия стремеж да видите в мое лице съвършен карбонар — уверявам ви, че никога не ще стана такъв, и, второ — което смятам за най-същественото, — вашата защита на религията. Религията не само не е нужна, но е вредна и опасна за човечеството. Силвио пламенно говори за свещениците карбонари. Аз съм дълбоко убеден, че свещеникът карбонар е много по-опасен за човечеството от свещеника роялист. Порядъчният свещеник, честният свещеник е хиляди пъти по-лош от развратния монах, от рушветчията монах, от монаха кралски изповедник. Страхувам се, че когато настъпи момент за решителни

действия, във вашата среда ще се отвори пукнатина, която ще предизвика разложение в карбонарското движение. След няколко години френският Конвент от хилядо седемстотин деветдесет и трета година ще ни се струва като огнище на истински героизъм. Той попречи на чуждестранните пълчища да стигнат и да се разположат на лагер по височините на Монмартър. Не забравяйте, това беше якобински конвент. Аз бях дете, когато започна отбраната на републиката. Бих желал да видя якобинска яснота в работата на върховната вента. А сега позволете ми да остана предан скептик, изследовател на човешки характери. Ще ида в Неапол не заради вашето поучение. На вас пожелавам по-скоро да наденете расо.

И Бейл напусна Марончели, без да се сбогува.

След като Бейл си отиде, Марончели написа къса бележка за Конфалониери, в която му съобщаваше, че „статуята на Алцест, изглежда, ще бъде изложена в Неаполитанския музей през карнавала, който ще започне на 12 януари“.

Алцест беше псевдоним на Бейл.

Когато излезе от Марончели, Бейл срещна полковник Скоти и в отговор на поканата му да вземе сутрешна вана на Корсо каза, че заминава да се повесели на неаполитанския карнавал.

Когато приближаваше къщата си, Бейл видя един скучаещ човек точно до входа. Непознатият погледна Бейл, прозина се, извади часовника си и с бързи крачки зави зад ъгъла.

„Всичко това са лоши признаци“ — помисли си Бейл.

Когато се прибра, в квартирата си намери своя стар познайник Оливиери.

— Струва ми се, че никога не си ми бил толкова необходим, колкото сега... — каза Бейл и внезапно прекъсна. — Впрочем откъде идваш и с какво се занимаваш?

— Имам тютюнева будка във Флоренция. А тук съм по работа. И съвсем случайно научих от една позната, че синьорът е в Милано. След това вече не беше мъчно да ви намеря.

— Така, но как се спаси ти тогава по време на разгрома във Вилно?

— Изоставих кафенето и избягах заедно с Ринадели веднага щом се получи известието за абдикацията на императора.

— А тук какво правиш? А, да, имаш тютюнева будка във Флоренция. Тогава ще те запitam открито: какво отношение има към тебе австрийската полиция?

— Ако на синьора му трябва паспорт, аз мога да му набавя.

— Ясно, ти никак не си се изменил.

— О не, синьоре, тук не сте прав. Аз завърших четири академии и дванадесет университета. Сега съм най-образованият човек в цялата Ломбардо-Венецианска област.

— Ами търговията ти как върви?

— Знаете ли, синьоре, аз изобщо съм добър търговец. Шест дни в седмицата търгувам на загуба, а в неделите, когато не търгувам, забогатявам.

Бейл го изгледа мрачно. Разговорът стана прекалено откровен и стигна до такава точка, от която и двамата събеседници пожелаха да се върнат назад. Но вече беше късно. Бейл се престори на разсеян и загледа през прозореца, а Оливиери се усмихваше саркастично и гледаше Бейл. Настана неудобно мълчание. Накрай Оливиери, порешителен от събеседника си, се осмели да разсече възела.

— Хайде, кажете си, синьоре, за какво може да ви послужи старият слуга? Аз лесно мога да подновя познанството си с хубавичките камериерки на най-големите красавици в Милано. Ако ли сърцето на синьора копнее по друга, назовете я само. В настоящия момент мнозина французи имат една любовница — синьора Паспортина. Това струва много по-скъпо, но може да се нареди.

Бейл се овладя и рече:

— Сега не ми е необходимо нито едното, нито другото. Но знаеш ли: Франческо, моят слуга, когото ти помниш, съвсем се пропи. Вчера крадци влизали в стаята ми, а аз не можах да го събудя. Трябва да го сменя с някого.

— В такъв случай аз съм на вашите услуги, синьоре.

— Лично ти ли? Ами твоята будка?

— Мисля, че ще получа разрешително за търговия в Милано.

— Я виж ти! Но каква ще е тази търговия и служба при мене?

— Ще си взема съдружник.

— Така може. Погрижи се да уредиш това през декември, понеже ми се иска да прекарам януари в Неапол.

— Виж, това не ви съветвам да сторите, синьоре. Вие не бива да отивате в Неапол. Най-добре можете да се повеселите на карнавала в Болоня. Вслушайте се в един добър съвет — заминавайте по-скоро там.

След безсънната нощ на Бейл му се виеше свят. Като се уговори с Оливиери, че той ще се върне след една седмица, Бейл легна и заспа. Два часа сън го ободри. Той отиде на пощата и получи писма от Париж. Някой си *Мезонет* му бе писал дълги разсъждения върху френската политика, придружени с ядовити нападки по адрес на някой си Стендал, от когото той — Мезонет — получавал писма с характеристики на миланските власти и на политическите настроения в Италия. Особено удоволствие доставяха на Бейл редовете, в които Мезонет осмиваше „дукоманията“ на Стендал, Стендаловото пристрастие към титлите и злоупотребата с дукове и дукеси, когато споменава своите познати. „Лингаи остава верен на себе си — мислеше си Бейл, — макар и да се подписва сега в писмата си Мезонет.“ Писмото завършваше със съобщението, че „напразно негово величество счита, че се е възкачил на престола на своите деди, защото той седи на престола на Бонапарт и ако Наполеон се върне в Тюйлери, едничкото нещо, което би трябвало да вземе със себе си, то е само собствената му нощна шапка. Всички други глупости на монархията са останали непокътнати“. „Все пак това е непредпазлива фраза“ — помисли Бейл и зачете второто писмо.

То беше едно известие от Гренобъл. Неговият баща отказваше да му изпраща каквито и да било пари освен лихвите от майчиното му наследство. По такъв начин финансовото му положение бе взело неочаквано лош обрат. Интендантската пенсия беше незначителна. Вярно, книгата на барон Стендал му оказа неочаквана помощ. „Животът на Хайдн“ от господин Бомбе също така във второ издание донесе значителни приходи, но господин М. Б. А. А. отказваше да плати каквото и да е за „История на живописиста в Италия“. От тримата писатели, които издържаха миланския гражданин Бейл, нито един за сега не му осигуряваше прехрана от литературен труд.

Един месец по-късно, когато посещаваше в Болоня балове и маскаради и се веселеше, колкото му бе възможно, Бейл с помощта на своя нов спътник и слуга Оливиери се интересуваше за стойността на болонските имоти, цените на житото, на виното, трескаво се

осведомяваше за процентите на лихвата и Оливиери като мъдър Фигаро полагаше всички усилия да подобри разклатеното финансово положение на барон Стендал, превърнал се на граф Алмавива в изгнание.

В края на краищата този африкански финансист с корсиканския авантюрист предизвикаха насмешките на познавачите на двойното италианско счетоводство, чиято родина беше Болоня. Освен това и на Бейл вече му омръзна тази парична треска. След несполучливия опит той се подготви да замине за Неапол. И Болоня, и пътят за Неапол не разсеяха тежките му мисли. Той *се изненадваше от мисълта, че практическата му дейност не постигаше успех* и че той е изстинал спрямо редица всекидневни практически интереси *само защото* го бе обладал един постоянен мъчителен копнеж: да бъде в един град, в една къща, в една стая с най-пленителното същество на света, което той познаваше — Метилда Висконтини. На зелената маса в един игрален дом в Болоня, където около тридесет души се бяха събрали да играят на фараон, полковник Скоти произнесе името ѝ. И картите като перца полетяха на килима от ръцете на Бейл. Сам не очакваше такава впечатлителност. Имаше мигове, когато някакви спазми стягаха гърлото му; когато темите на разговора биваха съвсем далечни, той бързо ставаше, отиваше до прозореца, произнасяше незначителни думи и му бяха необходими големи усилия на волята, *за да потисне внезапния бунт на чувствата.*

Лекомислието, грубостта и повърхностният цинизъм, които с години бе развивал у себе си, за да се прикрива зад тях като зад дебела рогова обвивка от жестоката действителност — всичко това изведнъж изчезна, престана да го предпазва, стана излишно. И както в първите дни след пристигането си в Париж от Русия, той се чувствуваше пречистен от вълните на ново, неизпитано битие.

Заминаването му за Неапол бе вече окончателно решено. Непринудеността, или както италианците казват, *desinvoltura*, на болонското общество дотолкова бе привързала Бейл, че той с голямо нежелание се бе приготвил за път. Малко преди тръгването намина случайно в пощата, по-скоро по силата на някакъв неочакван тласък, отколкото по необходимост. Пощалъонът въпреки очакванията на Бейл му подаде на гишето цял пакет писма. Това бяха изостанали, дълго

търсили го съобщения на роднини и познати за смъртта на стария Керубин.

Бейл излезе от пощата, без да изпитва нито тъга, нито огорчение. Баща му не обичаше никого и правеше всичко, за да унищожи синовните чувства. Трябваше да отиде в Гренобъл, както искаше Полина.

Втората му сестра Зинаида също беше написала няколко реда за първи път след много години. Тя беше отвратителна лицемерка, която изцяло бе възприела характера на леля им Серафима. Убеждаваше го да не идва, като твърдеше, че и без неговото присъствие никой не ще онеправдае Полина. Тъкмо поради това трябваше да отиде. Но какво да прави с Неапол? Едно посещение у съседа карбонар... и работата се изясни. Отдавна трябваше да знае това. Заповядано било в Неапол да отиде само Оливиери. „Я гледай! Значи, появяването му в Милано не е било случайно? Толкова по-добре, нека замине. Той ще свърши побързо от мене всичко — мислеше си Бейл. — Аз никога не съм бил годен за сериозна работа от такъв род.“

Когато се върна в стаята си в хотела, Бейл видя Оливиери готов за път.

— Извинявайте, синьоре, ако съм избързал: пощенската кола тръгва след един час и аз вече знам, че трябва да се разделя с вас.

Останал сам, Бейл направи справка и узна, че северната поща тръгва на другия ден.

Вечерта в Болоня даваше концерт цигуларят Паганини. Не трябваше да изпуска подобен случай. Бяха останали само най-скъпите билети. Бейл седеше на втория ред и очакваше започването на концерта. Грамадни полилеи осветяваха шумната зала. Ликуваща, весела тълпа от пъстро облечени хора гълчеше и говореше, смееше се, сякаш забравила концерта. Но ето че всичко затихна, когато на естрадата излезе човек, дребен на ръст, с буйна коса, бледо лице, големи очи и неприятна, съвсем маймунска челюст. Това беше Паганини. Из залата прелетя шепот на изненада от вида на облеклото му. Той беше в униформата на офицер от свитата на принцеса Летиция Бонапарт. Златни пчели бяха извезани на маншетите и яката му. Бяла връзка от газ, красиво завързана на шията му, леко изпъкваше в разреза на високата твърда яка. От горната галерия някой извика: „Долу лакейската ливрея!“ Паганини спокойно погледна натам, вдигна лъка,

но закачи пюпитъра и събори нотите. Сетне, без да се смути, рязко се обърна с гръб към акомпаниятора, удари с лъка струните и без да гледа ноти, започна да свири.

Изпълняваше „Дяволските трели“ на Тартини. Налудничавата, нежна музика предаваше целия ад и целия рай, които обитаваха в душата на този човек. Черните му очи като разтопен метал изливаха огнени потоци в затаилата дъх зала и цели порои звукове, пенливи като пръски вода, пламенни като искри, съвсем бяха омагьосали вцепенената тълпа. Без да допусне да се опомни някой, цигуларят премина веднага към своето „Капричио“, като порази въображението на публиката и властно я овладя с магията на своята фантастична музика. На моменти сякаш залата беше изпълнена с много цигулари — четири, пет, десетки цигулки звучаха навред и изведнъж секваха музикалните звуци, започваха шумове, тракане, стенещи пицикати. После всичко това се смееше в кантилена — равна, спокойна, плавна, безкрай широка река от звуци.

И неочаквано — внезапно стакато: лъкът описа дъга във въздуха високо над главата на цигуларя като сабя в ръката на пълководец и тънката старинна гуарнери увисна в лявата ръка на музиканта.

На бесните викове, ръкопляскания, шум и вой на възхитената тълпа Паганини отговори с едно кимване и напусна естрадата.

Концертът продължи до късна нощ.

Когато излизаше на площада, Бейл дочу в разговор фамилното име Висконтини. Дали думите на разговарящите се отнасяха за Метилда, или не, той не узна. Но се развълнува много от желание да я види колкото се може по-скоро. На сутринта той бе обзет от мисълта как да ускори тръгването на дилижанса. И докато излизаше от Болоня, изобщо не мислеше за Франция, а по целия път си представяше картината как се качва по стълбата на площад Белджойзо. И за да се спаси от мъчителните чувства, той захвана да записва наблюденията върху себе си. Чувствуваше се съвсем болен и се стараеше да описва точно симптомите на болестта.

Надписа заглавието: *„Старая се да си дам отчет за онази страст, всички искрени прояви на която носят отпечатък на красотата.“*

Отнасяше се към себе си и към своето състояние като към жив обект, който има нужда от обяснение, като лекар, който счита

неизбежно собственото си заболяване, и като учен, който е намерил много интересен ръкопис, над чието разчитане, увлекателно и странно, той трябва много да работи. Умението му да се наблюдава отстрани намаляваше болката, която изпитваше. С най-голямо любопитство следеше как се редува у него надеждата със съмнението.

Досега още не знаеше какво е отношението на Метилда към него.

Колкото повече доверие му оказваше тя, толкова по-неуверен в себе си се чувствуваше той да ѝ каже до каква степен тя му е станала скъпа. В минути на най-непринуден разговор той внезапно се смущаваше и трябваше да измисля какви ли не предлози, за да напусне гостната на Метилда.

Върхлиташе го смелост едва когато някой от познатите ѝ се приближаваше и говореше дълго с нея или когато омразната му маркиза Траверси полагаше всички усилия да прекъсне разговора му с Метилда. Винаги когато получаваше позволение да я съпроводи на връщане от театър, той спираше пред къщата на Траверси, където влизаше Метилда, и отказваше да влезе с нея. И понеже той не скриваше чувството си към Траверси, собственото му чувство към Метилда се издаваше по малко. Може би на настроението на Бейл бе повлиял фактът, че фамилията Траверси бе дала пари за издаването на „Писмата на Якопо Ортис“ и бе помагала на автора им, Уго Фосколо, периодически да се завръща в Италия. Но във всеки случай в това неосъзнато чувство прозираше глуха, неизяснена ревност към Фосколо. Когато Метилда разказваше за младия чудак от армията на Бонапарт, за героя с поетична грива огнени коси над бяло чело, без да споменава името на младежа и без да гледа Бейл, той имаше чувството, че се намира върху нажежена скара в занданите на Инквизицията. Но Метилда говореше това без всякакъв умисъл: тя бе толкова далече от мисълта, че Бейл страда, та дори не забелязваше пламналия му поглед от ъгъла на стаята, където той седеше и мълком я гледаше, съвсем объркан и настръхнал като мокра птица.

Няколко бележки с покана да вземе участие в разходка извън града, написани от ръката на Метилда, той беше зашил в жилетката си. С тези скъпи писания той никога не се разделяше. И в момента, в пощенската кола, ги напипваше под коприната като доказателство, че живее, а не бленува, че пътува за Милано, а не спи.

Бейл пишеше:

„Суетните хора, дори когато са умни, се заблуждават, като твърдят, че винаги са били над сърдечните увлечения. Сериозните личности, които минават в обществото за благоразумни и съвсем неромантични хора, много по-лесно ще разберат най-разюздан роман, отколкото такава книга, в която авторът би се опитал хладнокръвно да опише различните фази на душевното заболяване, наричано любов. Но цялата работа е там, че не съществуват хора, запазени от тази болест, няма ръководство за спасяване от тази болест, няма друго лекарство, освен да се разболееш съвсем.“

Тези разсъждения облекчаваха пътя му до Милано. Имаше минути, когато образът на Метилда, нейните очи, нейният глас възкръсваха пред него така живи, че той изпитваше главозамайване. Миг след това, за да не подскочи от болка, той се мъчеше да опише своето състояние. Друсането в пощенската кола, люлеенето от ресорите и слабото похъркване на съседа му пречеха да движи черния молив по хартията. Но колкото повече бяха пречките, толкова беше по-добре. Изписа всички театрални афиши и концертни програми, които имаше под ръка. Нямахше желание да пише на спирките, на чаша кафе. В Парма, когато се прехвърляше в друг дилижанс, той имаше на разположение два часа. Кулата Фарнезе, тихите улици на спокойния и красив град, станал убежище на Мария Луиза, дъщеря на император Франц и съпруга на заточения Наполеон — всичко това му даде кратка забрава, отвлече го от страстното нетърпение, което го принуждаваше да гледа часовника на всяка спирка.

По улиците на Парма негов спътник беше стар каноник-карбонар с волтериански дух, весел и остроумен. Докато се разхождаше с Бейл по Виале Ментана, старецът разказваше историята на херцогството. Наричаше Парма и нейния затворен от Пармския манастир хоризонт „Чертоза ди Парма“. Това название много хареса на Бейл, но докато слушаше каноника, докато вдъхваше с наслада аромата на ментанските теменуги и се възхищаваше от всичко, придобило златист оттенък във въздуха, изпълнен с прашеца на цъфтящите перуники, той отново се връщаше мислено към Метилда и си я представяше владетелка на този малък град. Струваше му се, че този град би могъл да бъде място за прекрасната история на Метилда и барон Стендал. Пред него се очертаваха контурите на голяма историческа хроника, в която Метилда

играеше ролята на херцогиня под името Сансеверина, а той беше министър на Пармското херцогство под името... е, да речем, под името граф *Моска*, за спомен от *московския* си поход.

Когато работи творческото въображение на художник със силен характер, личните чувства се превръщат в материал и губят голяма част от остротата си. Подобна минута на освобождаване от потискащия го напор на чувствата поради несподелена страст Бейл изпита при една разходка из улиците на Парма със стария си другар.

Като се спряха на брега край Сан Джервазио, каноникът по молба на Бейл провери колко е часът. Беше два часа след пладне. Пощенската кола тръгваше след един час. Слушайки звъна на английския брегет в ръцете на каноника, Бейл беше поразен от формата на английския часовник. Той бе видял точно такъв часовник като нещо модно на писалището на Метилда Висконтини, когато беше последния път у нея. Без съмнение часовникът беше от Англия. „Кого друго познава Метилда в Англия освен Фосколо? — Никога!“ Почти залитайки от остра болка, той се сбогува с каноника така прибързано, почти невежливо. Чувствуваше, че земята се проваля под краката му; свалил цилиндъра, той смутено приглаждаше косите си и няколко пъти обърква пътя. В такова състояние пристигна в Милано.

На площад Белджойзо той се съвзе, но все още му беше като насън. Не повярва на ушите си, когато Лодовико, без да предупреди, каза, че го чакат. Влязъл в гостната, Бейл видя Метилда сред двадесет души, който оживено разговаряха и сърдечно го посрещнаха. Метилда, седнала на копринено кресло, с усмивка му протегна ръка. Беше облечена със светла рокля на огромни цветя и приличаше на осемнадесетгодишна девойка. Тя бе толкова красива, че Бейл едва овладяваше вълнението си при тази среща след своето настроение по пътя. Беше го обхванал пристъп на бурно веселие, което можеше много по-леко да потисне от мъката. Стана остроумен, весел събеседник и след четвърт час беше вече завладял вниманието на малката гостна. Метилда знаеше за пристигането му; сутринта изпращала Лодовико да го покани да прекара у дома ѝ вечерта, давана от нея и приятелите му в чест на граф Поро, който заминавал за чужбина. Двете деца на графа оставали под грижите на Силвио Пелико.

— На какво се дължи неочакваното заминаване на граф Поро? — запита Бейл, без да се обръща лично към някого.

— То не е неочаквано, но в Швейцария аз трябва да се видя с приятели, за да оправя мои работи — отвърна графът неопределено. — Надявам се, че вие, синьор Бейл, ще участвувате в списанието, което издава Конфалониери, чийто секретар е Силвио, а сътрудници — ваши приятели, които работят за освобождението на Италия.

— Няма да скрия от вас, че отдавна вече пиша в нашия „Кончилиаторе“ под псевдонима „Алцест“. *Току-що пристигам от Болоня, където няма човек, чието сърце да не откликва на статиите на това списание.*

— Толкова по-добре, толкова по-добре — отвърна Поро. — Ако срещнете някакви затруднения, отнесете се до Романези. Той е добре осведомен, винаги може да даде разумен съвет.

Посред разговора се втурна Борсиери и заразправя, прекъсвайки всички, какво му се е случило.

Разхождал се в градината си, когато внезапно един човек хлъзгайки се и катерейки се, се качил на оградата, скочил от стената и паднал в цветната леха.

— Спуснах се към него — продължи Борсиери, — като мислех, че се е пребил. Но беше само изпотрошил розовите храсти и си беше одрал бузата. Молеше ме да го спася. Мислех, че е карбонар. Но не ми отвърна нито на един знак. И тогава си съставих мнение, че е луд. Преди няколко часа ми разказа със задъхване и на пресекулки, че бил нормандският дук, автор на познатите ви стихове...

— Нормандският дук?! — възкликнаха всички ужасени. — Борсиери, вие ще си изпатите. Знаете какво представлява той. Помните ли двата памфлета срещу Людовик Осемнадесети? Нормандският дук е избягалият син на гилотинирания френски крал. Някои разправяха, че умрял в затвора; други разказваха за преписката му с руския цар, който — в ущърб на законния дофин, — когато възкачил на престола чичо му, брата на Людовик Шестнадесети, нарекъл краля Людовик Седемнадесети, Нормандският дук е именно Людовик Седемнадесети, който никога не е царувал.

— Всичко това са глупости — каза Конфалониери. — Аз бях в Париж, когато някакъв самозванец съчини първия вариант на тази легенда. Предполагам, че този човек е опасен провокатор, пратен от полицията при Борсиери. Необходимо е да се отнесете до префектурата и да ѝ предадете нейното собствено създание.

Борсиери кипна от възмущение.

— Какво? Вие искате да предам един човек, който е намерил убежище при мене? Напротив, искам да помоля граф Поро да даде възможност на беглеца да се спаси в чужбина, като му даде паспорта на един от своите слуги.

— За нищо на света! — отсече Поро.

— В такъв случай аз ще помоля моя скъп Ариго да го скрие поне за една нощ.

— Много малко ме познаваш, ако мислиш, че съм способен да скрия с гърба си такова слънце като френския крал. По-скоро ще провъзглася тебе за император на Ню Йорк, отколкото да: склоня да приютя този „крал на Франция“.

— Но влезте в моето положение: двама нахални младежи, подсвиркват, плюят и по цели дни се шляят под прозорците ми. Как да се отърва от тази проклетия?

— Влез пък и ти в моето положение. Баща ми е умрял. Заминавам за Франция още утре. Спрях в Милано само за да се сбогувам с приятелите си — каза Бейл.

Всички взеха оживено да обсъждат положението на Борсиери.

По време на разговора Висконтини стана, отиде на другия край на стаята и каза на Бейл:

— Приемете моите съболезнования, приятелю. И по-скоро се връщайте.

Целият свят се изпълни със звуци. Всичко запя и заговори в сърцето на Бейл. Това беше най-хубавият миг през тази вечер. Той реши незабавно да си отиде, понеже се страхуваше да не загуби златното зрънце ненадейно щастие.

Във вестибюла, когато бе вече стигнал до стълбата, той чу гласа на Метилда зад завесата:

— Бейл е любезен и умен събеседник. Но защо не ми изглежда такъв, когато го виждам извън обществото?

Едрите капки дъжд навън напълно отговаряха на естеството на онези вълнения, които изпитваше Бейл под влияние на внезапната промяна в настроението. Думите, които Метилда му каза, вдъхнаха някаква надежда у него, а онова, което чу във вестибюла, отново го спусна от небето на земята.

Когато северната пощенска кола отвеждаше Бейл в компания на доста скучни спътници, главният прокурор и началник на тайната полиция Салвоти седеше в управлението с един младеж.

Младият французин, който седеше пред него, разказваше за безуспешното си преобличане в страдалческите дрехи на нормандския дук.

— Представете си, господин прокурор — казваше той на Салвоти, — този дръвник Борсиери, който се разтапя от всяко красиво двустишие, той, след като изслуша със зяпнала уста моите измислици, забравил приятелите си карбонари и направо като магаре се обърнал с молба към французина Бейл да помогне на своя съотечественик, на наследника — принц Людовик Седемнадесети, злополучния френски крал. Този хитър якобинец веднага го отрязал. На французите не им е изгодно да вярват в Людовик Седемнадесети. Вече трети принц се крие под това име. Мисля, че и италианците също не ще искат да се занимават с нормандския дук. Не са ли твърде много безработните дукове в Италия?

— Тихо, тихо, приятелю мой. Не ви питат по политически въпроси. Вземете половината от онова, което ви беше обещано в случай на успех, и занесете ей тази бележка на Романези.

Бележката беше анонимна. Карбонарят Романези се падаше племенник на австрийския прокурор, тайния езуит Салвоти. Той мразеше чичо си. Чичото, който се досещаше, че племенникът му е карбонар, подбираще начини да научи неговите тайни. Обвивайки с гъст и лепкав слой кални интриги младия Романези, той се наслаждаваше, като гледаше как младежът от месец на месец се топи — пилее сили в борбата с неznайни врагове.

Адресираната до него бележка този път гласеше следното:

„Вашият най-добър приятел, миланецът Ариго Бейл, днес замина със северната пощенска кола за Франция, за да съобщи на френската полиция имената на всички, които кроят да свалят от престола Людовик XVIII. Бъдете предпазлив в името на свободата на Италия.“

Тази бележка, показана на приятелите, не направи никакво впечатление. Но Романези много се развълнува. Салвоти тържествуваше, понеже чувствуваше, че този явно не опасен, но с твърде остър език французин, който живееше в Милано, или въобще

няма да се върне, или ще намери затворени вратите на миланските къщи пред себе си.

---

[1] Антиякобинец (фр.) — противник на якобинците. ↑

ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Случи се второто. Когато се върна от Гренобъл, Анри Бейл забелязва с ужас, който измести объркването му, че мнозина от италианските му приятели, щом само го зърнеха на тротоара, разсеяно преминаваха на другата страна на улицата. Кратки и резки отговори, смутени и коси погледи. Само Метилда го прие добре и с приятелско доверие. Той ѝ разказа какво го измъчва при сегашното му идване и само тя го разбра от половин дума.

Месец по-късно Романези си пръсна черепа.

След този случай мнозина възвърнаха доверието си към Бейл.

Метилда го повика и дълго разговаря с него. На своя отговорност тя беше беседвала със синьор Федерико Конфалониери. Предаде на Бейл простото, приятелски откровено мнение на водача на ломбардските карбонари за него. Федерико бе казал: „Аз смятам, че Бейл е единственият французин, отдал се на делото за свободата на Италия. Не е негова вината, че французите, дори когато се отдават всецяло, все пак дават твърде малко.“

— Това ме успокоява — каза Бейл. — Но ме вбесява фактът, че аз съм напълно съгласен с мнението на Конфалониери за французите. Още по-неприятно ми е, че аз все по-малко и по-малко се чувствавам французин.

— Приятелю мой! Но вие доста добре се познавате. Знаете, че Франция не ви е вече родина, а Италия не я е заместила. Познавам хора, които заради Италия са загубвали всичко.

Бейл си мислеше колко права е наистина неговата събеседница, но се опитваше да ѝ възрази.

— Считаю за своя родина всяка страна, която като Италия живее с такава бурна енергия. Считаю за родина всяка страна, в която бушуват живи страсти и борба.

— Да, но вие се наслаждавате от нея като наблюдател.

— Това е по-добре, отколкото да говоря за свободата с любовниците си — отвърна Бейл.

Метилда пламна.

— Ако Бонапарт не бе казал някога това, вашите думи щяха да бъдат ужасно дръзки.

— Не искам да се прикривам зад ничий авторитет. Позволете ми да нося аз отговорност за моите думи.

— В такъв случай оставете ме да размисля. Моля ви да не идвате у дома дотогава, докато сама не ви повикам.

Бейл стана. Обхвана го страшно вълнение. Стараеше се да говори спокойно, а не можеше. Чувствуваше, че още миг и ще стане смешен със своя задъхан глас на човек, който моли за милост. Той каза само ясно и твърдо, че в нейно присъствие — и само в нейно присъствие — у него се пробуждат най-добри чувства и най-благородни мисли, че тя напълно може да му се довери като на приятел, че той никога не е схващал своята роля при нея като роля на съблазнител, че...

Той прекъсна, защото Висконтини свенливо и боязливо, с уплаха в очите, вдигна ръка, сякаш инстинктивно се страхуваше да не чуе някакви излишни думи.

Бейл излезе. Все по-често и по-често го обземаше мисълта, че той постепенно се приближава до сърцето на Метилда само за да види, когато дойде съвсем близо, непроходимата пропаст, легнала помежду им.

Вечерта, при светлината на уличните фенери, той се отби в малкото кафене на брега на Олона и разтвори вестник. Едно младо момиче, минавайки покрай него, закачи с бедрото си бастуна, поставен на мраморната масичка; то бърже се наведе и като вдигна бастуна, с плаха усмивка помоли Бейл да го извини. Черни, необикновено горещи очи, равни зъби и усмивка, едновременно мека, свенлива и весела, привлякоха вниманието на Бейл. Той се откъсна от вестника, кимна на момичето и почна да го наблюдава.

То разгъна носна кърпичка и преброи медните си монети.

По лицето му се изписа тъга. То тръсна глава, стъгна кърпичката и се упъти към изхода.

— Защо така бързо? — запита Бейл.

— Отказах се — отвърна момичето.

— Никога не трябва да се отказвате в такива случаи — рече Бейл. — Седнете при мене и ми кажете как се казвате.

— Казвам се Цанце. Плетачка съм на дантели.

Бейл покани девойката на вечеря. Тя охотно се съгласи и едва тогава той видя колко е била гладна. Ръцете ѝ трепереха от премалвяване, когато поднасяше чашката кафе към устните си. Въпреки това тя бърбеше безспир, разправяше за майка си, прислужничка в хотел, за гостите в хотела, казваше, че австрийските офицери добре плащали на момичетата и че тя не разбирала защо аристократите и буржоата мразели австрийците, когато енорийският свещеник проповядвал пълна покорност на властите. Заяви, че е честна християнка и му показа омачкан, овехтял изповеден бележник с многобройни заверки от свещеника. Същевременно се чудеше защо никой от простолудието не лежи дълго в затвора, а стига човек да завърши университет или да изпопрочете много книги, и престоят му в затвора се проточва с години. Най-щастливо събитие в нейния живот било, когато видяла шествието на светейшия отец, римския папа, от краищата на чиято одежда, от белите коси и от сините му очи струяло опрощение на греховете. Второто щастливо събитие бил един австрийски офицер, който ѝ дал петдесет лири.

— Той живя с мене цяла година, после го преместиха, замина отвъд Алпите и не ми писа нито думичка. Къде ще идем? — запита момичето.

— Където искаш — отвърна Бейл.

На изхода от кафенето, на брега на Олона, край едно дърво селянин биеше заинатило се магаре. Минувач се опитваше да го убеди да не мъчи добичето. Стопанинът на магарето отвърна:

— Не знаех, че моето магаре има роднини.

Милостивият минувач отби удара:

— Не обичам, когато едно магаре бие друго магаре.

— Ти си лош стопанин или имаш лош стопанин.

След тези думи започна голяма караница. Струпаха се много хора. Магаретарят хвърли камък по оскърбителя си.

Случайно минаващ военен писар прегради пътя и спря тълпата. Камъкът улучи минувача в тила и предизвика наранения да извади ножа си. Бейл опита да се измъкне със спътницата си от навалищата, но работата взе лош край. В миг стопанинът на магарето падна в краката на Бейл с нож между плешките. Цанце спокойно гледаше какво става. Военният писар хвана убиеца и учудено каза:

— Майстор си в тази работа: нито една капчица.

Престъпникът рязко му отговори:

— А ти, канцеларски плъхо, цапаш ли се с перата си?

— Е, сега ще му друснат две години каторга — каза един шлосер на бакалина от близкото дюкянче и високо извика на помощ пристъпващия бавно към местопроизшествието полицай.

Престъпникът спокойно извади лулата си, натъпка я с тютюн и съвсем важно запуши, докато чакаше да го арестуват, седнал на скамейката до дървото.

— Няма да лежа повече от месец. Помни, канцеларски плъхо, че чичо ми е камериер на легата-кардинал.

Бейл гледаше с неприкрито учудване този красив, висок човек. Едри черти на лицето, големи, горещи, но спокойни очи и в цялата му фигура пълна самоувереност. Бейл си помисли за огромното количество нецелесъобразно изразходвана енергия на хора, които се обвиняват за всяка прочетена книга и на които се прощава убийство след седмата изповед при някой роднина от духовенството. Две поколения, възпитани по този начин, могат да разхлабят съвсем мускулатурата на тази страна. Черквата в съюз с полицията работи за бавното изстребване на италианското население, за превръщането му в послушно оръдие на властта и на експлоатацията.

Публиката искаше да се запишат всички свидетели.

— Синьоре, дайте два гроша на този кресльо — каза Цанце. — И по-скоро да си вървим! Най-интересното свърши, а по-нататък може да стане някоя бъркотия.

Бейл послуша съвета ѝ, промъкна се през тълпата и излезе със спътницата си.

Стаите в хотела бяха разделени с тънки прегради. Всичко се чуваше през стените. Една компания младежи, двама от които, изглежда, бяха войници, пееха заедно с улични момичета под акомпанимента на две китари, събаряха бутилки и вдигаха шум. Пред Бейл имаше масичка, покрита със зелено сукно, две свещи, две чаши и бутилка червено вино без етикет. Цанце седеше до прозореца и гледаше на улицата. После отиде зад паравана, съблече се и легна в леглото. Тя заспа почти в същия миг. Бейл внимателно постави една монета на нощната масичка и напусна хотела. Имаше чувството, че през тези няколко часа беше си отпочинал. Силното кафе и бутилката червено вино бяха пропъдили съня. Той скита по улиците и след един

час, без сам да разбере как, се намери на площад Белджойзо. Това откритие го порази. Би могъл да разбере това, ако пътуваше с кола и случайно назовеше този площад. Но той не можеше да разбере как собствените му крака, без участие на волята му, го бяха довели дотук.

„Нима с мене започват истории, характерни за банален роман?“ — мислеше си той. И срамувайки се от себе си, разсеяно се разхождаше под прозорците на Висконтини, като не си позволяваше да гледа дантелените пердета, които бяха осветени отвътре с бледожълта светлина.

Късно през нощта светлината угасна, а Бейл все още отмерваше със стъпки тротоара. Вратарят с прозевки и караница пусна камериерката на Метилда, Чекина, която нежно се сбогуваше с младия бръснар, размахал шапката си от ъгъла.

Из улицата звънко отекваха всички гласове и звуци. Старецът дълго мърмори, докато заключваше вратата. Чекина се кълнеше и вереше, че никога няма да забравя ключа си. По улицата мина нощен патрул, който проверяваше документите на минувачите. Младият полицай проникателно погледна със сините си очи Бейл и студено му върна с нарочно подчертана бавност френския паспорт. След миг двама войници с извадени саби прекараха един арестант, който тракаше с оковите на ръцете си. Когато завиваше на ъгъла, арестантът свирна три пъти, а войникът го удари с плоската страна на сабята. Когато конвоят и арестантът изчезнаха зад ъгъла, в напречната улица се отвори една вратичка; млада жена се огледа и изтича по средата на улицата. Тя дълго и внимателно оглежда камъните и накрай, като вдигна нещо, втурна се стремглаво назад към вратичката. След кратката нощ призори се проточиха каруци, които тракаха с колелата си; малко по-късно започнаха да оживяват и къщите. В ушите на Бейл вече по-глухо кънтяха собствените му стъпки, които нарушаваха тишината в мрака. Походката му стана отпусната, бавна и не толкова предпазлива. Един час след първите каруци, които се бяха насочили към пазара, вратата в къщата на Висконтини се отвори и важният готвач Джулио с побелели бакенбарди и бръсната брадичка се отправи с тържествена стъпка към пазара заедно с помощника си, едно момче. В тази минута Джулио беше единственият човек на света, комуто Бейл завиждаше. Този щастливец след някой и друг час ще се завърне,

съвсем свободно и без предупреждение ще влезе в тази къща, ще ходи из стаите, ще гледа Метилда и ще я вижда.

— Той е като бог, той е като Юпитер, този Джулио! Той е най-щастливият от небесните обитатели! — говореше си на глас Бейл, като вървеше по улицата и се радваше, че няма кой да го чуе. — Та нали това е всъщност щастието, до което напразно се домогвам. Необходимо ми е само да мога да посещавам този дом и аз ще живея, тогава няма да умра!

После той забеляза, че се спира на мисълта, че щастието, което доскоро още обладаваше, бе изчезнало по негова лична вина. Сигурно бе пропъдил с нещо тази рядка птица, наричана женско доверие. Но от друга страна, нима не ѝ бе принасял постоянно жертви? „Нима не постъпвах като любовника, който по повеля на жената изгубил дар слово и проговорил едва след две години, когато тя му разрешила вече това? Тя без съмнение обича и тази любов ѝ пречи да ме забележи. А при това този, когото тя обича, я е изоставил. Този изгнаник в нейните очи беше истински герой. И фактът, че той е намерил сили в себе си да я остави, потвърждава в нейните очи този героизъм. Аз участвувам в малкия кръг градски политици в Милано; разбира се, не знам дори една стотна от онази огромна освободителна дейност, която вършат тези хора дори само сред войската. Моята роля се ограничава до това, което получавам и предавам. Никога не съм искал нещо повече. Аз — обикновеният *буржоа Бейл* — живея и общувам сред тези хора. Аз — наблюдателят *Стендал*, италианецът *Салвиати*, който води дневник, съм същество от друга планета, което наблюдава тукашния живот. Метилда вижда само Бейл и никога не ще види никого друго в мое лице. Кой ще ѝ каже за страданията на *Доминик*, за несметните богатства на *Стендал*, обладаващ хиляди видове живот?“

Часът на сбогуването настъпи. Метилда държи на думата си, но веднага възпира неговите възторжени излияния. Говори му простичко:

— Зная, че ме любите. Мислех за това през цялото време. Зная също така, че от всички умни хора, които влизат в тази малка гостна, няма друг човек, който да ми е по-предан. Но аз пропилях твърде много сили за хората. Не искам нови разочарования. Не мога да се боря с обществото. Вие ще идвате само два пъти в месеца, ако искате да ме виждате сама, без да предизвиквате каквито и да са слухове, които ще изискват от мен обяснения.

— Но може ли да ви пиша?

— Ако писмата ви бъдат благоразумни. Помнете: една невнимателна дума и двата пъти в месеца ще се превърнат на два пъти в годината.

Бейл капитулира.

Траверси, без да зачита репутацията на братовчедката си, разказваше трагедията на раздялата между Метилда Висконтини и Уго Фосколо. Това бе станало в едно планинско селце край Лаго Маджоре. Оседлан кон чакал до прозореца на къщурката. Фосколо с камшик в ръка тичал към вратата, след като вече се сбогувал, Метилда, разсъблечена, привлякла Фосколо към себе си и с голата си ръка обгърнала шията му. Тя излязла така на вратата, когато той скочил на седлото, ударил коня с камшик и бързо заминал.

— У всяка жена живее кокотка — добави към разказа си красноречивата клюкарка.

„И това е най-добрата приятелка на Метилда! Но да кажа на Метилда, да я предпазя, да ѝ съобщя тази клюка, е толкова наложително, колкото и долно. Бейл не ще дръзне да стигне до тази необходима подлост, но още повече ще ненавижда Траверси.“

Метилда свива рамене, докато слуша бесните нападки на Бейл срещу братовчедката ѝ. Погледът ѝ става студен, тя счита, че поведението на Бейл е обидно за Траверси и следователно нетактично спрямо Висконтини.

„Ето още едно излишно доказателство, че със своята откровеност съвсем загубих благоразумието си.“

Проявата на силна страст към Метилда предизвика у него едновременно и възторг, и ненавист, при това той ненавиждаше по-малко Фосколо, отколкото нея самата.

Метилда замина също така внезапно, без да предупреди, както на времето си обичаше да тръгва Бейл, за да скита по градовете и селата на Ломбардия, сменяйки навсякъде името си, смесвайки дейност и безделие, наслаждавайки се от нови впечатления, „без върху нищо да оставя следа от внимателния поглед на любознателния Стендал“. Четири пъти Бейл идва на площад Белджойзо; накрай Лодовико изчерпа своята вежливост.

Бейл прибягна към нещо непозволено: даде му няколко златни монети; Лодовико се разсмя, върна му учтиво парите и простичко каза:

— Всичко, каквото би поискал синьорът да попита и всичко, каквото ще ми позволи съвестта да кажа, не струва дори и петак.

— Бих искал да те попитам, Лодовико, къде е синьората и кога ще дойде.

— Синьората замина при децата си във Волтера, няма да се върне скоро, взе със себе си само Чекина и забрани да ѝ препращам писма.

Бейл, без да се отбива в хотела, седна в първия дилижанс и потегли за Волтера.

На сутринта пограничната стража го спря. Откриха, че паспортът му не е напълно в ред и че за да влезе в Тоскана, била необходима предварителна виза от миланския префект на полицията. Налагаше се да се връща назад или да рискува. Докато чакаше дилижанса за връщане, Бейл крачеше по брега на Тичино в Павия и изпитваше нещо, подобно на бяс. Извън града вече, когато видя един лодкар, който разпалваше лулата си, той захвана да съставя фантастични планове за нелегално преминаване през Тичино. Брадатият лодкар го наблюдаваше с насмешливи и разбиращи очи, без да изпуска от ръцете си въжето, и като пухтеше със стисната със здравите си жълти зъби лула. Бейл четири пъти мина покрай него. Лодкарят кимна и сякаш на себе си рече:

— Пустите му стражари стрелят от брега, когато не приближаваш сам.

Бейл нехайно подрънкваше златни наполеони, които блестяха: на лявата му длан.

Лодкарят погледна изпод вежди и в отговор сякаш на мълчаливата подкана каза:

— Е, добре! Златото винаги си е злато, дори ако върху парата е образът на Бонапарт! Само че вие трябва да се преоблечете. Аз живея наблизо до Белджойзо.

Бейл трепна при това име.

Лодкарят го изгледа проникателно и попита:

— Да не би да познавате някого в това село?

„Ах, тукашното село се наричало Белджойзо!“ — помисли си Бейл.

— Не, никого не познавам — каза той гласно, — но аз трябва утре да бъда във Флоренция.

— Та вие сам знаете, че това е невъзможно.

Вечерта, пребрал лицето си и преоблечен като бабичка Бейл, полуизлегнат в лодката, преминаваше през мътната река и благополучно слезе недалеч от Страдела. Лодкарят казваше, че води болната си майка при хирурга в Страдела. Болната майка на лодкаря скоро се превърна отново в миланския гражданин Ариго Бейл и успешно започна ново пътешествие.

Волтера е едно от най-високите селища в Южна Тоскана. Старинен град на върха на един каменист хълм, уединен и пустинен, заобиколен от гигантски стени, творба на приказните етруски, и от крепостни насипи от Средновековието. Жаркото слънце напича кафявите камъни на стените и бойните кули. Всичко свидетелства, че тази непристъпна твърдина е била място на разбойнически нападения и кръвопролитни войни през времената на древните римляни и на първите папи. Около града, застроен сред океан зеленина на уединен каменен остров, който личи отдалече, се разстила спокоен селски пейзаж: парчета ожънати ниви се жълтеят като ярки петна сред сребрилата зеленина на маслиновите дървета и златистозелените лозя. Старинната крепост изглежда странно противоречие и войнствено предизвикателство срещу мирния селски пейзаж. Полегати и зелени хълмове с най-нежни очертания замъглени гори на хоризонта — от всичко лъха мир около самотния кафяв хълм. Покой обзема душата на пътника, щом влезе зад градските стени. Старинни улици, ниски тухлени къщи, покрити с керемиди, тесни проходи, по които едва може да се разминат натоварени магаренца, площади, позлатени от тосканското слънце — от всичко лъха леност и спокойствие. Когато Бейл излезе на площада, по каменните плочи край черквата седяха бабички — плетяха чорапи и кърпеха бельо; въжета, опънати от една къща до друга, бяха накачени с прани парцали, деца играеха на улицата и я задръстваха: пътникът се виждаше принуден да заобикаля в странична уличка; железни фенери с остри краища стърчаха по ъглите на сградите, така че в тъмнината всеки фенер можеше да нарани минувача. Вековен покой облъхна Бейл от всичко това.

Като искаше да мине незабелязан, той се възползува, че беше петък — пазарен ден, стигна до градския площад и се загуби сред

селската тълпа. Стройни селяни с черни широкополи шапки, с пъстроцветни куртки до кръста, с орлови очи, гърбави носове и черни вежди, с леки и бързи движения изпълниха площада пред катедралата с оживление, скърцане на големи плътни колела, разгорещена караница и резки гласове. Други времена и други хора прозираха през тази пазарна тълпа. В свободните и смели движения на населението от тосканското плато имаше нещо от войнственото величие и властната простота на старинните поколения воители, населявали тези планини. Обикновеният пазарен площад наподобяваше сборно място на разбунтуван град, където партизани от феодални войни разпределят копия, алебарди и пушки преди започването на сражение.

Като отмина площада, Бейл се отправи към сградата на колегията, в която се възпитаваха двамата сина на Висконтини. Предвидливо беше сложил очила с рогови рамки, беше с редингот в маслинозелен цвят, с нов бастун и зелен цилиндър. Така облечен, той вървеше по тихите улички на Волтера и привличаше вниманието на скучаещите граждани. Горните етажи на къщите в североиталианските градове почти се докосват. Когато Бейл минаваше край тях, капациите се отваряха, любопитни погледи го посрещаха от балконите, подире му открито се подхвърляха въпроси и когато той стигна до вратите, всички улици на Волтера вече знаеха за пристигането на чужденеца.

Най-лошото беше, че когато излезе извън града, срещна Метилда. Чекина носеше чадър, двете момчета в оживен разговор вървяха напред по средата на улицата.

Уви! Веднага беше познат. Тя се приближи до него и каза строго:
— Вие искате да минете за мой любовник. Това е должно. Заминете веднага за Флоренция. Настанете се на Виа дей Фоси у Николени. Не се връщайте в Милано, докато аз не ви разреша.

Тя не му позволи дума да продума. Едно от момчетата каза, като изгледа отдалечаващия се Бейл:

— Мамо, той никак не прилича на просяк, а сякаш просеше нещо.

ДВАДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Тежък беше за Бейл денят на пристигането му във Флоренция. Единият край на Виа деи Фоси, къса и доста широка улица, излизаше на брега на Арно, а другият — на площад. От пощенската станция Бейл отиде на втория етаж на палацо Николини. С това гръмка название наричаха една странна триетажна сграда от тъмносив камък, в която обикновено отсядаха по онова време французите, които живееха в Италия. След като си почина от пътуването, Бейл тръгна из града да поскита и когато стъпваше по каменните плочи с издялана флорентинска лилия, мислеше на какво ли се дължи червеният символ на този флорентински герб. Припомни си една друга лилия, бялата лилия на Бурбоните, и се размисли за цветовете, които означаваха времето. Така възникнаха неговите исторически асоциации — означаването на цели епохи с цветове.

Бяло, червено, черно — това бяха изразителните емблеми на сменящите се времена. Старата флорентинска червена лилия неведнъж беше променяла своя цвят: от бяла бе ставала червена и обратно, в зависимост от партията, която бе вземала надмощие в комуната. С тези мисли Бейл отмина Торнабуони, двореца на Строци и като остави вдясно галерията Ланци, излезе на Понте Векио. До палацо Ачаоли обикновено продаваха вестници. Този път нямаше нито един вестникопродавач. Бейл реши да иде към Сан Минято и оттам да се наслаждава на изгледа към Кашино и течението на река Арно. Липсата на вестници го учуди. Спря първия флорентинец, когото срещна на моста, и го попита на какво се дължи това. Флорентинецът разпери ръце и каза само една дума: „Испания.“ Бейл не разбра и попита един продавач на тютюн. И той сви рамене, смутено поклати глава и без желание отговори:

— Не зная, синьоре.

И въпреки обичайната любезност на тосканците и дори във вреда на търговията си уплашено добави, че няма време и че изобщо не му се говори.

Вечерта у полковник Скоти се бяха събрали на фараон. Около голямата кръгла маса седяха тридесетина души. Домакинът не беше се върнал, когато започнаха да играят. Бейл играеше лошо, през цялото време губеше. Толкова беше разсеян, че събори свещника с несръчно движение и подпали тюлената рокля на съседката си. В стаята настана суматоха и не забелязаха кога влезе бледият и развълнуван Скоти.

— Господа — започна той, — Фердинанд е арестуван. В Испания има революция. Полицията конфискува вестниците.

Всички изоставиха играта; обгорялата дама с червени петна на разголеното си рамо забрави болката, а и съседите ѝ също забравиха за случилото се с нея.

Скоти разказа следното:

— Идвалият наскоро в Неапол млад офицер Рафаел Риего, когато се върнал в Испания, започнал с шепа хора военни действия срещу правителството. Отначало отрядът на Риего, към когото се присъединил полковник Кирога, бил разбит. Той останал само с четиридесет и пет души и смятали, че работата е пропаднала. Фердинанд и монархистите генерали, които били избягали в Кадис, узнали за поражението на Риего и надигнали глава. Но тогава станало чудо: огромни маси население от Коруня до Барселона се вдигнали да искат събарянето на тиранията. Нямам последните съобщения, знам само, че в Мадрид тълпата нахлула в двореца и под нейните викове завърналият се в столицата Фердинанд е бил принуден да положи клетва за вярност на конституцията.

Бейл разглеждаше съседите си. Веселите италианци, които изглеждаха толкова безгрижни преди няколко минути, се бяха превърнали в безумно храбри хора: те шумно се поздравяваха, ръкопляскаха, бърже решиха да пристъпят към действие и след думите на Скоти, че вентите трябва да бъдат свикани на извънредно заседание, започнаха да се разотиват, като си стискаха ръцете. Бейл остана сам. Той реши, че събитията го освобождават от забраната. Още утре ще отпътува за Милано. Гърдите му дишаха свободно, той не обръщаше внимание нито на едрите капки дъжд, който го беше измокрил до кости и се стичаше на ручей по лицето му, нито на бързо връхлетелия облак над Флоренция. Зигзагите на мълниите по нощното небе му изглеждаха като блясъка на военна буря, развихрила се над замрялата Европа. Той си спомни думите за единодействие и очакваше, че

подготвеното в Италия и започнало в Испания движение ще се прехвърли по знак на Риего върху Апенините.

На сутринта всичко в града правеше впечатление на прикрито вълнение. По улиците се движеха патрули, които спираха минувачите; полицията наподобяваше тигър, пригответил се за скок. Южните пощенски коли биваха атакувани, северните заминаваха празни. Бейл седна сам в колата.

По пътя ескадрон стражари вдигна прах и с лек тръс отмина пощенската кола; малки и големи села сякаш бяха потънали в дрямка — те нищо не знаеха за събитията на съседния полуостров. И само на пунктовете за преминаване на реките честата проверка на паспортите и усилените постове на стражари по бреговете и при бродовете, в лодките, на саловете и на гемиите свидетелстваха, че Австрия се готви да посрещне движението.

В Милано движението беше в пълен разгар. Хората бяха мълчаливи, но очите им горяха и Бейл разбра по трепването на случайния минувач, когото помоли да му даде вестник, че нервите на миланското население са опънати.

През тези дни Федерико Конфалониери почти не спеше. Някаква огромна работа поглъщаше цялото му време. Със зачервени очи, бледен, но бодър, той даваше нареждания, викаше хора при себе си, изпращаше тайни куриери, говореше с подмладен звънлив глас. Край него бяха Силвио, жизнерадостен като никога, Борсиери с изострени черти на лицето, суров, изпълнен с решителност; десетки и стотици други също така живи и пламенни хора обкръжаваха Конфалониери.

Бейл ходеше ту при едного, ту при другиго. Чувствуваше се малко неудобно, малко излишен сред тези хора, погълнати от една работа, която можеше да им коства живота.

Барон Биндер и граф Бубна, губернатор на Милано, изпратиха на „уважаемия граф Конфалониери“ кратко учтиво писмо с молба да спре издаването на вестник „Кончилиаторе“ и да съобщи списъка на всички сътрудници. Конфалониери отговори, че се подчинява на нареждането, но списък няма, защото и той самият не знае всички, които участвуват във вестника.

На другия ден цялата работа на светлинния телеграф, по заповед от север, беше шифрована. Забранено беше да се приемат частни

телеграми. Пощата приемаше само отворени писма. Вечерта пристигна Оливиери с простреляно рамо, уморен, пращен и измъчен.

Той влезе в кухнята на Конфалониери с дългополо монашеско расо, с тонзура, неузнаваемо гримиран и спокойно беше минал за скитник монах. Предаде на Конфалониери кутийка със свети мощи, сред които се намери бележка от генерал Гулиелмо Пепе. Оливиери устно предаде какво се бе случило:

— На втори юли призори в казармата на бурбонските кавалеристи дойде карбонарят Миникини, придружен от двама поручици, и разказа за испанските събития. Карбонарският полк реши, че трябва да се действа. И с викове „да живее Италия“ кавалеристите се втурнаха към коневръза. Пред конюшната вече бяха застанали австрийски часови. Вратите бяха заключени; един карабинер се прицели и ми одраска с изстрела рамото, за което заплати с живота си. Ключалките бяха разбити в миг. Генерал Пепе заповяда всички да се съберат поединично, с прибежка, като водят конете за юзда, зад град Нола, преди полицията да успее да изпрати донесение и преди местният свещеник да удари камбаната за тревога. Двама офицери и пет кавалеристи задържаха пощенските коли. Аз се качих на семафорната кула и захванах да сигнализирам, обаче съседният семафорист отказа да приема. Да можехте да видите как нашите кавалеристи изтичваха един след друг извън града! Нишката на въстанието ги нанизваше на своята огърлица. На хълма, извън града, те се строиха по трима и с гръмки викове се отправиха за Неапол.

След като развалих семафора в лагера Монте Форте, аз се присъединих към тях тъкмо пред Неапол. Работех с огньовете, както беше уговорено. И привечер се събраха осем хиляди карбонари. Да бяхте ги видели какви юначаги са те, как са въоръжени и как гордо гледат с кокардите си — червени, черни и сини. На другия ден при влизането в Неапол имаше малко пукотевица. Имаше малко сраженийце, съвсем различно от онова, което изпатих в Литва. Кралят капитулира, прие условията, които му продиктува карбонарският генерал. И ето прочетете какво той произнесе на тринадесети юли: „Всемогъщи боже, който четеш в сърцата на хората и в бъдещето! Порази ме с твоето страшно отмъщение, ако аз се кълна неискрено или намисля да наруша верността си към народа на Италия.“

— Работата е свършена — забеляза Конфалониери. —
Необходима е испанска конституция в цяла Италия.

Метилда Дембовска-Висконтини се завърна в Милано. Беше много възбудена, развълнувана и тъжна. Беше арестуван Лодовико, когото тя бе поискала да изпрати в Лондон. Продаде къщата си, пресметна всичките си брилянти и злато; изтегли пари от банката и ги даде на Конфалониери. Тя действуваше като насън и всичките ѝ нареждания наподобяваха неосъзнати движения на сомнамбул. Конфалониери казваше, че е съвсем обедняла. Тя изживяваше страшно напрежение в очакване на събитията. Бленуваше за свободата на Италия и за завръщането на оногова, когото отново без страх би могла да погледне. Перспективата за завръщането на лондонския изгнаник би се открила за нея след заминаването на последния австриец. Изчезнала беше пустотата на нейния светски живот. Във всички къщи, и в нейните стаи също, бе настанало онова непринудено настроение, оная простота и сериозност, каквато революцията поражда у хората. Към това Метилда добавяше стремежа си да бъде достойна за своя приятел. И в тези дни един чужд човек, французинът Анри Бейл, идва и я безпокои с присъствието си! Веднъж в разговор с нея той така се увлече, че остави върху пощенска хартия рисунките си с молив. Те представляваха уверено направени, явно често повтаряни упражнения за рисуване на пистолет. Тя не обърна внимание на това: струваше ѝ се, че сега оръжието е нещо естествено в ръката на всеки мъж в Италия. А Бейл си мислеше, че изобразяваният предмет е най-сигурното средство, годно да прекрати неговите страдания.

Веднъж той заговори за пътуване на север.

— Искам да замина за Англия — каза той.

Очите ѝ се оживиха; тя го погледна за миг доверчиво и дружелюбно, после отново върху лицето ѝ падна сянка.

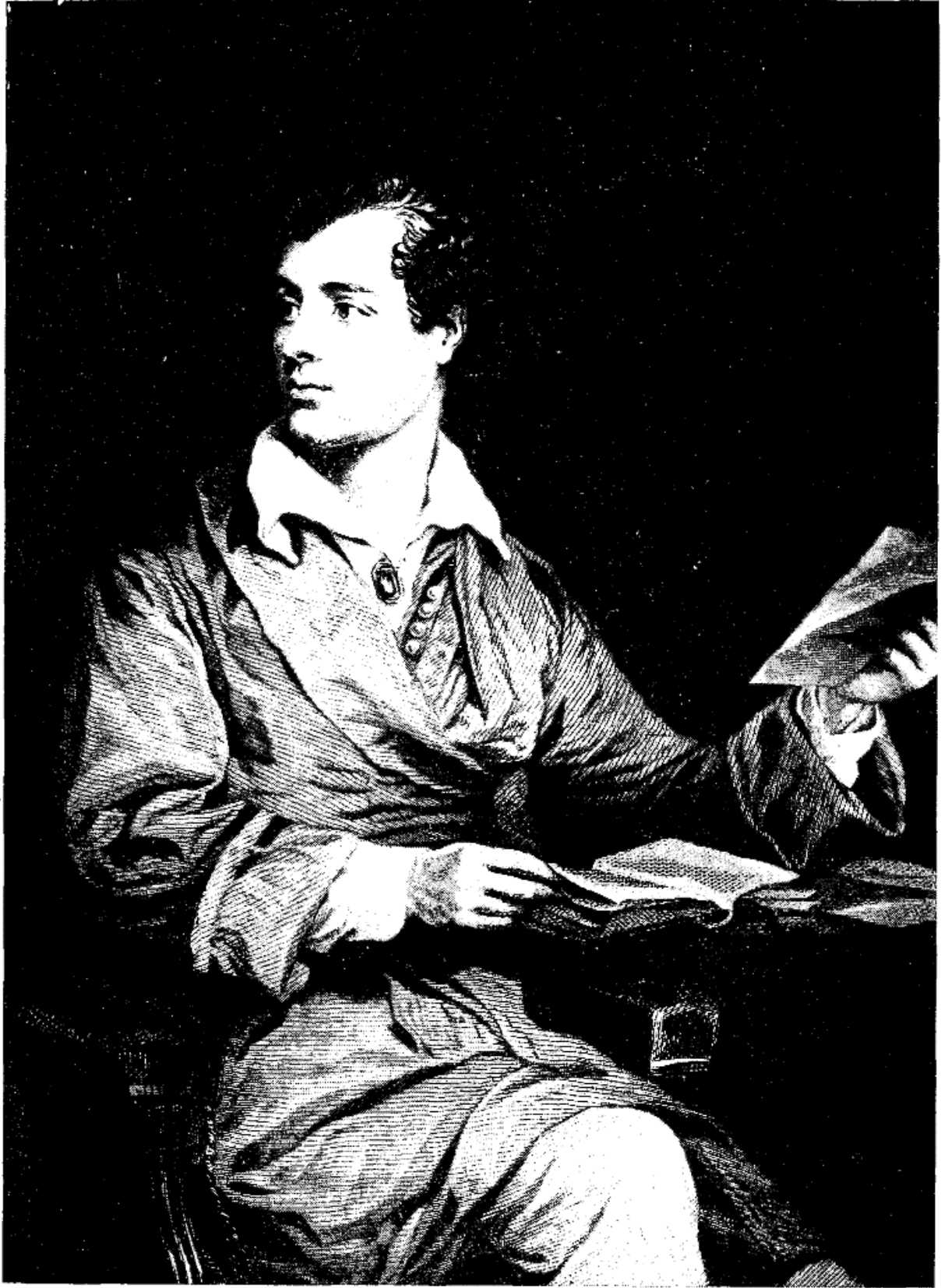
Бейл продължи:

— Мога да предам вашия поздрав.

Метилда с мъка проговори:

— Благодаря ви, сторете го.

Това беше прекалено жестоко. Тя го гледаше, сякаш виждаше празно място.

БАЙРОН

Това, което беше известно на непосредствените участници в събитията, разиграли се в Неаполитанското кралство, това, което се подготвяше в Сардинското кралство или в Пиемонт, където за разлика от неаполитанския глупак Фердинанд седеше умният и хитър Виктор Емануил, това в австрийска Италия, в Милано, беше известно само на карбонарските върхове от обществото, което в лицето на Федериго Конфалониери имаше един таен вожд. Огромната част от населението в Италия още нищо не знаеше. Най-добре беше осведомено за събитията на юг населението от квартала на „Санта Маргарита“. В този закрит манастир, където килиите отдавна бяха превърнати в стаи за изтезания и камери с решетки, сновяха по манастирските коридори въоръжени затворнически пазачи — сегондини; в долния етаж беше настанена префектурата на полицията, а на горния седеше страшният Салвоти със своята глутница.

Още испанските събития бяха накарали австрийците да вземат мерки и бяха предизвикали смяната на целия щат в миланската поща.

Оливиери посети Бейл и му съобщи, че е постъпил в пощата.

— Аз съм стар капрал, моята кариера е свършена и съгласете се, че пощальонската униформа много ми отива — каза Оливиери на Бейл най-безгрижно, като пушеше с грамадна лула.

Бейл го изгледа, внимателно и забеляза:

— Ти твърде често сменяш професиите си. Не беше ли монах неотдавна?

— Познавам добре нашата страна, синьоре, и плувам като риба във вода. Без промени животът би бил скучен.

— Добре, Капралска лула, какво ще правиш в пощата?

— Капралската лула, синьоре, е тъпоумен пощальон. Възлагат му работа, която не иска много ум, а дори, напротив, иска глупост.

— Не те разбирам.

— Ето например, синьоре, миналата седмица вие изпратихте в Англия писмо, с което съобщавате на книжаря Бенорм, че се стягате за Лондон. Имайте пред вид, че синьор Салвоти много се е заинтересувал от човека, който е написал „История на живописиста в Италия“, за която вашите приятели англичани пишат статии във вестниците. А понеже съм гледан с добро око, на мен е възложено да доставям кореспонденцията на четиридесет души, в това число и на вас. Да не разправям какъв шум вдигна писмото, написано с вашия почерк на

двадесет и първи декември хиляда осемстотин и деветнадесета година. Та вие пишете в него (и Оливиери извади копие от писмото): „Хиляди щикове и десетки гилотини не са в състояние да спрат движението на политическата мисъл в Италия. Това е също така немислимо, както и да се спасим от подагра с шепа злато.“ Да знаете, синьоре, вашето писмо не е подписано, но почеркът ви е вече познат. Страхувам се, че от всичките ви писма до барон Маре в Париж тук има вече копия. Сега, ако искате да пишете, не пускайте писмата си в пощата. Когато ви нося кореспонденцията, ще взимам вашите писма аз. Така ще бъде по-добре. А най-добре ще бъде, ако изобщо пишете повече за театъра, за балета, за Росини, с когото всеки ден обядвате.

Бейл приятелски му протегна ръка и нищо не каза. После извади бутилка кианти, донесена от Флоренция, малко аншоа, две чаши и цял час води разговор със своя верен и предан приятел. Кианти е вино, което бавно действа и затова разговорът не придоби изведнъж приятелски и весел характер, който за няколко часа разпиля мрачните мисли на Бейл.

Той наистина почти всеки ден обядваше в Милано с музиканта Росини, с когото се беше запознал още във Флоренция. Оливиери беше прав. Той не каза само, че заедно с Росини, с полковник Скоти и Бейл обядва всеки ден и видният французин Пол Луи Курие. Отличен познавач на гръцки език, Курие всеки ден се занимаваше в Лаурентинската библиотека с гръцкия ръкопис на пастирската повест „За Дафнис и Хлоя“. След като прекарваше няколко часа в кръглата зала на читалнята, Курие посвещаваше останалото време от деня на изучаване на италианските села. Той отиваше във Фиезоле, в Сетиняно, в други тоскански села и неговите излети бяха заинтересували флорентинския префект на полицията.

Заловеното писмо, в което Курие открито обричаше на гибел австрийското управление и пишеше за страшната вреда от религията, язвата на Италия, даде на австрийската полиция, която дирижираше тосканския политически оркестър, ясна представа за личността на Курие. Но полицията нямаше желание да издава методите на своята работа по надзора над флорентинските граждани. Тя измисли друг начин да компрометира Курие. Библиотекарят езуит Фуриа постави в пергаментовия ръкопис на „Дафнис и Хлоя“ хартийка, изцапана с мастило, и на следния ден Курие бе даден под съд за умишлена

повреда на скъпоценния ръкопис. Курие не помнеше, не знаеше дали той беше повредил ръкописа или някой друг, но толкова малко се чувствуваше виновен, колкото малко имаше желание да се оправдава. Той избяга. И, разбира се, не го преследваха. Беше невъзможно да докажат присъствието му на събранията на карбонарската вента в гората край Сетиняно, защото всички заговорници, които плашеха обществото, се събираха маскирани. С това се отличаваха градските венти от селските. В града има повече население и по-лесно може да се укрие човек. В селските венти всички добре се познаваха помежду си. Всяка стъпка на селския заговорник биеше на очи. Докато в града заговорниците се събираха на карти край масата или на домашен концерт, на село тази маскировка не минаваше. В редки случаи участник във вентата, звънар, удряше сякаш случайно черковната камбана и се чуваше един тъжен удар — сигнал за събранието. И сетне веднага отиваше да се извинява на свещеника, задето в пияно състояние закачил въжето на камбаната. При всички останали случаи косвената маскировка биваше заменяна с фактическа. Хората се събираха на определеното място с маски.

Още от времето на руския поход Бейл беше привикнал към пощенската маскировка. След предупреждението на Оливиери той възприе друг начин на писане. Предупреди Маре с писмо от Торино, което започваше с думите: *„Не се страхувайте от Капралската лула.“* Следващото писмо с дата от Болоня започваше със следните думи:

„В бъдеще, любезни приятелю, адресирайте всичките си писма до благородния синьор. Доменико Висмара в Навара и в тях можете да пишете съвсем открито, без да пестите силните изрази и мнения около това, което става в Италия и в Испания.“ Писмото беше подписано *„Доменико Висмара, наварски инженер“*.

Барон Маре получаваше писма от гражданина Дюпюи, писма от миланския театрален рецензент, гражданина Лобри. Писмата съдържаха такива неща за италианските короновани особи, които предизвикват чувство на отвращение у читателя като най-гнусните пасажии от криминален протокол. Бейл обсипва с ругатни барон Стендал и торинския инженер Висмара в едно писмо с подпис Лобри. Той съобщава на барон Маре редица наблюдения над приятели, чиито измислени имена нищо не можеха да открият на страничния читател.

После се занизаха верига скитания. Като се овладя здраво, Бейл реши да не отива при Метилда, докато не се уталожи болезненото му чувство, а може би и няма да отива повече.

В мрачната прегорляла Европа животът е невероятно тежък.

Единствена Италия пази у себе си и раздухва огъня в свещеното огнище на свободата. Революцията, която не успя във Франция, скоро ще обхване цяла Италия и тъй като този народ е пълен с несъкрусима енергия, тъй като вълни гореща кръв обливат тези здрави, стоманени мускули, тъй като жива и прекрасна човешка мисъл гори в тези черни очи, то става ясно, че за тази по-добра човешка порода не съществуват никакви прегради.

С обновена енергия пътува Бейл из градовете на Ломбардия. Той пише писмо от Мантуа на барон Маре и споменава фантастични градове. Само Маре може да разбере, че град *Куларо* е Гренобъл, че *Меро* е Рим и само Маре може да разбере под писмото вместо подпис печата „*Търговска къща Клапие и сие*“. Впрочем един къс ред прави ясно писмото: „В Мантуа, както и навсякъде, говорят за Испания.“ Обаче докато този неукротим французин преминава от град в град като човек без определена работа, докато той спи в часовете, когато другите работят, и излиза да върши никому неизвестна работа в тези часове, когато другите спят, докато той участва в живота на градовете, вслушва се в разговори, яде, пие и се забавлява неизвестно на чия сметка, в това време събитията се развиват с бясна бързина. Свещеният съюз на монарсите свиква конгрес в малкото австрийско градче Лайбах и Метерних предлага да се извика на този конгрес неаполитанският крал Фердинанд. Въпреки своевременните предупреждения на карбонарската вента, неаполитанският парламент отлага арестуването на краля и Фердинанд заминава на север. Там той захвърля на масата текста на своята клетва и се обръща към Метерних с отчаяни вайкания, че „цяла Италия скоро ще бъде обхваната от народно въстание и така революционният юг на Европа ще погази свещените права на кралете“.

На тайно съвещание Лайбахският конгрес решава да смаже неаполитанските карбонари с интервенция и да възстанови абсолютната монархия.

И веднага започнаха да организират наказателни отряди.

В Милано Конфалониери получи известие за решението в късна нощ. Пишеше му каринянският принц Карл Алберт Савойски, който враждуваше с краля на Сардиния и Пиемонт Виктор Емануил и наскоро бе приет в карбонарска вента.

Карл Алберт мразеше Австрия. Военните карбонари в Пиемонт смятаха да свалят Виктор Емануил и да направят Карл Алберт оръдие на революцията. Бе настанало време за действие. Невъзможно бе да се протака след решението за потъпкването на Неапол със силата на чуждо монархическо оръжие.

Когато се завърна в Милано, Бейл изслуша с неудоволствие плановете и намеренията на приятелите си.

— Там, където са замесени принцове, нищо хубаво не ще излезе.

— Вие не познавате Италия — възрази му Конфалониери.

— Затова пък познавам Франция и познавам естеството на революциите: веднага трябва да се режат главите на кралете, за да не се възползват от първата ваша грешка. Неведнъж съм говорил за пъстротата на карбонарската кокарда. Обърнете внимание — освен червения цвят на нея има черен и син. Оставете червения, махнете другите.

— Вие не разбирате реалните условия, при които не можем напълно да отговаряме за населението: ние имаме войска и офицери, но селяните, които пъшкат под австрийските данъци, ще се отметнат от нас при първото искане на кардинал легата. Ненавиждаме Австрия в името на свободата, а Метерних опълчва срещу нас могъщата католическа черква.

Принцът карбонар излезе лоялен принц. Преди да въстане срещу Виктор Емануил, той отиде да се „посъветва“ с него и издаде движението. Мрачен и озлобен, потиснат от тежките австрийски директиви, Виктор Емануил не издаде заповед за арестуването на Карл Алберт, а написа манифест за абдикацията си. Като изгледа презрително Карл Алберт, той каза:

— Занеси това на моя брат Карл Феликс, който утре ще бъде крал. Предай едно копие на твоята карбонарска сбирщина. А ако сам ти си честен офицер, сложи шпагата си пред законния крал.

Принцът карбонар мислеше, докато слизаше по стълбата, как с чест да излезе от това нечестно положение. Мислеше как би постъпил неговият любим герой Хамлет, принц датски, но с думите „да бъдеш

или да не бъдеш“ на уста той бе изненадан от вестта, че полковник Ансалди и капитан Палма са завладели със своите драгуни в Александрия крепостите и са вдигнали въстание в полза на Карл Алберт. „Да бъде“ — реши Карл Алберт. Меланхолията му изчезна. Той реши да играе ролята на волева и енергична личност. Обяви се за инициатор на революцията, свика парламента и на 13 март провъзгласи от балкона на двореца си Пиемонт за свободна страна, управлявана с конституция по испански образец.

Конфалониери не издържа. Карбонарят Мадзини, на два пъти спиран на границата, бе донесъл на Карл Алберт писмо, с което вождът на миланските карбонари го молеше незабавно да премине границата, да нападне австрийския гарнизон в Милано и „да присъедини Ломбардо-Венецианската област към цяла свободна Италия“.

ДВАДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

В продължение на един месец Бейл прекара в деветнадесет града на Ломбардо-Венецианската област. С паспорта на инженер от Навара Доменико Висмара той отиде в Торино, оттам написа писмо до Маре, когото наричаше барон Люсинг. Роден и израсъл в Пиемонт, Маре беше почти единствен кореспондент на Бейл през това време. Бейл му пишеше накрая от името на някой си Робер, от името на Огюст и най-сетне му събщи, че скоро ще му се наложи да напусне Италия.

В най-критичния момент, когато Конфалониери чакаше всяка минута победоносното шествие на пиемонтските войски от Торино в Милано за събарянето на австрийското иго, в този момент Бейл прояви непредпазливост, като му изложи своите скептични наблюдения. С чаша пунш стоеше той в един ъгъл на задимената гостна, подобен на вълк, обграден от кучета, и крещеше, като отговаряше едновременно на всички събеседници, които го нападаха:

— Съвсем не става въпрос да прогоните австрийските драгуни, които са наредени в шпалир на площада от Мерканти до „Ла Скала“ и да поставите в „Санта Маргарита“ на мястото на австрийците някой милански търговец за губернатор, а става въпрос, че нито един работник нито в Торино, нито в Милано не разбира вашето движение. Тъкмо тогава, когато гражданите на Неапол и Торино са обзети от конституционен възторг, огромната маса от италианския народ спи под черния кръст и не взема никакво участие в революцията. Аз видях една торинска фабрика в деня, когато при гръмките викове на драгуните назначиха Карл Алберт за регент. Там цареше мъртва тишина. Австрийците не бяха поставили във фабриката дори един полицейски пост.

— Какво искате да кажете? — заплашително разпитваше Конфалониери с ярост. — Ние постъпвахме съвсем правилно: няма нито един полк, нито една рота, нито един ескадрон, които да не са на наша страна. Да не би да мислите, че ломбардските ратаи са ни по-необходими от въоръжените карабинери, че вашите неграмотни работници от фабриките ще ни заместят преданите офицери

карбонари? Необходими ни са военни сили, за да смъкнем последните останки от феодални предразсъдъци, необходими са ни военни сили, за да осигурим за италианския търговец някаква изгода и да спасим гражданите от непосилните данъци на хищна Австрия. Необходимо ни е свое национално правителство, което да осигурява мирния разцвет на нашите предприятия.

— Аз винаги съм казвал, че вашето движение е пълно с противоречия! — крещеше Бейл, след като по време на тирадата на Конфалониери бе сръбнал две големи глътки пунш. — Вие говорите за конституция, която смъква отломките на феодалните предразсъдъци, а в същото време искате да привлечете Карл Алберт. Тогава помнете, че в Европа се е появила нова порода хамлетизиран, меланхоличен, разочарован принц, който ще ви предаде всяка минута. Вие, изглежда, ще заговорите за нови привилегии на класата способни хора. В замяна на родовите рицари вие ще натрапите на населението рицарите на печалбата, героите на тезгяха — това са те, вашите способни хора. Вашето процъфтяване е именно преуспяването на тъпоглавия търгащ, комуто са необходими неграмотен селянин и работник, затъпен от вашите попове.

— Бейл приказва възмутителни работи! — възкликна Силвио Пелико. — Италианската култура е религиозна култура. Савойският кръст, бял и чист, ще повлече след себе си много по-бързо италианския народ, отколкото вашите яacobински речи.

— Аз ви казвам — с настървение заговори Бейл, — че не трябва да се отстъпва от програмата на върховната вента. Трябва да се отсичат главите на кралете и принцовете, а кардиналите да се бесят. Трябва да се прочиства атмосферата, замърсена от попски тамян. От него не може да се диша дори и във вашата прекрасна страна. В края на краищата всички короновани шарлатани рано или късно ще се споразумеят помежду си. А сега какво представлявате вие от себе си? Малка групичка аристократи и буржоа, организирали военен заговор.

Обидата беше прекалено силна. Бейл сам долови това. Настана за миг тишина, после Борсиери злобно каза:

— Приятелката на Фосколо е направила от Бейл атеист.

— Атеизмът ме направи приятел на Фосколо — отвърна Бейл. — Не ми се сърдете, ако съм се държал като плъх, заобиколен от котки. И вие доста много ме изпохапахте. Но не забравяйте, че аз не се увличам

от парадокси. Ще бъдете принудени да се върнете към идеите на Бабьоф, ако имате желание да хвърлите сили за преустройство на обществото. Вие имате прекрасен извор на идеи. Той е вашият съотечественик — карбонарят Буонароти. Всички вие твърде много сте заразени от манията за бдителност и почитателност. Имайте пред вид, че тази мания не ще преживее сегашното столетие.

— Ние не можем да възприемем Буонароти. Обсъждали сме това и сме отхвърлили неговото предложение — авторитетно продума Конфалониери. — Нашата предстояща задача е свободното обединение на Италия и изгонването на чужденците. На всяка цена ще постигнем това. Не забравяйте, Бейл, че вашите опасни крайности са също толкова вредни за Италия, колкото и пълното бездействие. В моите очи вие сте много опасен човек.

В тази минута в стаята влезе посетител без предизвестие. Понеже всички бяха твърде много заети с напрегнатия разговор, никой не му обърна внимание.

След миг той стоеше до Конфалониери и нещо му шепнеше на ухото. Конфалониери побледня и вдигна ръка с думите:

— Господа! Разотидете се по домовете си един по един. Не разговаряйте. Унищожете кореспонденцията си. Трима наши другари са арестувани. Загинал е Оливиери, когато се е опитал да убие Салвоти.

Бейл нададе вик. Младежът се обърна към него и каза:

— Ние работехме на най-опасното място. Салвоти бе получил списъците, Оливиери се бе заел да му ги отнеме. И когато той се спусна към секретния шкаф, Салвоти натисна една пружина и моят другар пропадна под пода. Познавам това място. Под плочата има дълбок кладенец и никой не проверява какво става с падналия вътре.

Бейл се връщаше у дома си разстроен. „Ако цялата миланска организация е разкрита, положението е лошо. Ние толкова дълго водихме за носа полицията, езуитите и граф Бубна, че сега се налага да сложим край на смеха.“

Още не беше късно. Бейл отиде у Висконтини. Тя го посрещна спокойно. А той реши да изпита последното средство, за да разбере отношението ѝ към него. След няколко незначителни думи ѝ каза:

— Дойдох да се сбогувам с вас.

— Кога ще се върнете? — запита разсеяно Метилда.

— Вероятно никога — отвърна Бейл.

Тя бързо прехвърли разговора на друга тема и каза:

— Миланският губернатор е оставил в столицата съвсем малък гарнизон и без да изчаква решението на Карл Алберт, е повел войските срещу Торино. Вчера през деня австрийците са разбили цялата piemontska армия под Навара. Вие сте първият сега в Милано, който научава това. След като свърши с Торино, Австрия ще хвърли мрежите си в Ломбардия. Ще сторите добре, ако заминете. Вие сте французин и няма какво да правите тук. Ако отидете в Англия, потърсете там...

Тя погледна Бейл и понеже той гледаше съвсем спокойно, след минутно мълчание завърши с меланхоличната и страстна усмивка, която Бейл много пъти с наслаждение бе долавял на устните ѝ и която я правеше толкова да прилича на прекрасната Иродиада с притворени очи, рисувана от ученика на Леонардо да Винчи.

— ... Росети и неговите приятели.

Бейл кимна. Висконтини продължаваше:

— Обичам Росети и Берше най-вече за тяхното възхитително тълкуване на Данте. Те казват, че авторът на „Божествената комедия“ участвувал в нелегална политическа секта, която си била поставила за цел революция в човешкото общество. Представят всеки символ в поемата на Данте като програма на карбонарите от четиринадесети век. Помолете Росети да ви обясни своята теория. Ще бъдете очарован от този омайващ глас.

Бейл стана, целуна бързо ръка на Висконтини и излезе.

Гологлав, разсеян, блъскайки се в минувачите, той се връщаше у дома си. Всяка стъпка го откъсваше от земята, която му бе станала скъпа. Ето сивия корпус на Каза Ачерби с масивна каменна рамка с пиластри на вратата и дълбоко вкопани прозорци. Това е цялата строга и великолепна архитектура на Паладий с редуването на неодялани и грубо изпъкващи камъни на долния етаж, с постепенно изгладена повърхност на стените, които стигаха до покрива. Нима той би могъл да напусне някога този дом, станал му роден, този град, където всеки камък му е познат, където въздухът и светлината бяха си присвоили неговото дихание и неговите погледи?

Тежки му се видяха за изкачване стъпалата. Снизен, тромав и прегърбен влизаше този човек в своята стая.

София с изплашено лице му подаде покана — да се яви незабавно в префектурата. Бейл пребледня, чувствавайки, че положението е станало твърде сериозно.

Невъзможно беше да не отиде.

Девическият манастир „Санта Маргарита“ в Милано след закриването му беше главно полицейско управление на австрийските власти в Ломбардската област. Там бяха килиите за предварителен арест. Монашеските килии бяха превърнати в помещения за заловените по улиците на Милано проститутки. Сводестите подземия, ниски *тъмници* в буквалния смисъл на думата, бяха определени за политическите затворници. Пълната липса на светлина в тесните и смрадни малки подземия предизвикваше у затворниците тежка форма на офталмия. В долния етаж бяха камерите, където инквизитори и прокурори водеха следствията. Широките приемни на манастира бяха превърнати в помещения, където дежуреше постоянен отряд въоръжени стражари. На най-горния етаж бяха настанени детективските бригади, агентите за спешни задачи и кабинетите на младшите инквизитори, които приемаха донасяните от шпиони сведения. На покрива на главния храм до кръста бяха разположени апаратите на инженер Шап: шифровият хелиограф, който в ръцете на опитния семафорист се свързваше най-напред с казармата на австрийския гарнизон, а сетне — със семафориста на покрива на Миланската катедрала. Оттам предаването на шифрованите телеграми стигаше със светлинни знаци чак до Виена.

През тези ноци най-умореният човек в Милано беше полицейският семафорист. Виена искреше от телеграми, хелиографът не смогваше да предава донесенията. Взирайки се в тъмнината с уморени очи, подкрепвайки се с много силно кафе с ликьор, семафористът попълваше бланките, като проклинаше участта си и без никакво участие приемаше потресаващите събития, които му предаваха мъртвите, беззвучни светлинни точки и тирета. Австрийските войски съсипваха юг и север по заповед от Лайбах и изпълняваха волята на Александър и Франц. Метерних заповядваше най-жестоки наказания. Карл Алберт избяга. Фердинанд в Неапол заповяда да намерят и накажат със смърт карбонарския вожд Гулиелмо Пепе. Папата в Рим проклинаше движението и отлъчваше от черквата всички участници в него. Католик, който приемеше в дома си

карбонар, се обявяваше извън закона. Селища и села, които са укрили бунтовници, трябваше да бъдат опожарявани и унищожавани с артилерийски огън. Спираха се всички вестници. За произнасяне на думата „конституция“ хвърляха в затвор. Призоваваха се всички верни чада на черквата да помогнат на кралете, които са били принудени да дадат съгласие за народно представителство. Следваха по-нататък други шифровани телеграми: „Да се организират младежки секретни наказателни отряди. Да не се пести злато за тях. Да се прекратят всички дела, заведени за убийство на карбонари на улицата. Да се заповяда на свещениците да записват имената на изповед. Да се въведе изповед всяка седмица за жените със заплаха за отлъчване от черквата, ако не знаят какво мислят мъжът, братът, бащата и децата. Да се организира сразяването на либералните идеи от черковния амвон. Да се конфискуват имотите на богатите евреи и на испанските семейства, които живеят в Неапол, дори ако те не са замесени в движението.“

Последната телеграма:

Да се съобщи на инквизитора Салвоти, че ако в тридневен срок не бъдат арестувани всички подозрителни лица в Милано и не бъдат разкрити всички огнища на бунт в Ломбардо-Венецианската област, то Салвоти ще бъде отстранен от длъжност и отправен под стража във Виена. Настроението на хората в Милано е станало известно на негово величество независимо от миланския прокурор инквизитор. Негово величество е разгневен от бездействието на миланската полиция и изисква да се вземат срочни мерки за предотвратяване на печални събития — бунтове и въстания, станали за щастие извън пределите на негово апостолическо величество всеблагостивия Франц, крал австрийски.

Подписано: Граф Седленицки, министър на
полицията

В минутата, когато Салвоти с иронично изражение на лицето четеше тази телеграма, Бейл излизаше от долния етаж на „Санта Маргарита“, успокоен, но потиснат от тежка новина: това, което бе

казано на Метилда за предстоящо заминаване само за да зърне поне лека сянка на печал в очите ѝ (напразна надежда!), изведнъж бе станало печална необходимост.

Уморен и любезен, помощник-прокурорът, който виждаше Бейл за първи път, го помоли да седне и понеже явно не бе успял да прочете лежащия пред него документ, гладейки с ръка книгата, натрупани на грамада върху две маси, се зае да чете.

Сетне, след едно леко възклицание: „Ах, вие сте французин!“ — се обърна към него:

— За чужденците е опасно да остават в Милано при днешното тревожно положение. Вие ще постъпите добре, ако изпълните нашата най-учтива молба и напуснете столицата на областта в двадесет и четири часа, считано от тръгването на първата пощенска кола, тоест не по-късно от пет часа сутринта на двадесет и първи юни.

Думите „5 часа 21 юни“ помощник-прокурорът записа с мастило в ъгъла на документа. Сетне прикри леко с ръка прозявката си и без да гледа Бейл, добави:

— Дайте паспорта си.

Медният печат тракна на масата; на огромния, изпъстрен с надписи и цветни щемпели паспорт на Бейл се появи нов зелен австрийски печат, в който бяха вписани годината, месецът и числото, спирките по маршрута и с гъше перо бе поставен онзи особен неуловим малък знак, по който стражите в различните пунктове се убеждават в автентичността на документа.

Уморените клепащи се приповдигнаха, един проницателен поглед се спря насмешливо върху Бейл.

— Нямам основание да ви подлагам на разпит, понеже против вас не са отправени никакви сериозни обвинения. Но не може да не изглежда странно това, което показва вашият паспорт, а именно, че в продължение на един месец вие сте успели да отидете на толкова места. Защо така бързо препускате?

Бейл отвърна:

— Лекарите ми предписват да пътувам. Аз боледувам от артрит.

— Добре, но съгласете се, че ние не може да издържаме цял щат полиция, за да регулираме движението на всеки французин, който страда от тази болест. По тази причина началникът ви предлага да пътешествувате извън пределите на Ломбардо-Венецианската област.

Впрочем ако това няма да ви затрудни, ще ви моля за една малка услуга.

— Моля — отвърна Бейл.

— Вие навярно познавате вашите съграждани, които живеят в Милано?

— За съжаление, аз не дружа със съотечествениците си.

— Жалко. Щях да ви помоля да ми кажете, не познавате ли вие барон Стендал и някой си инженер Висмара?

— Нямам представа — отговори Бейл и почувствува как плъзват леки ледени тръпки по гърба му.

— А кой е този Курие? Струва ми се, че е френски литератор, пристигнал от Флоренция в Милано?

— Да, видях го веднъж. Посочиха ми го в ресторанта. Не го познавам — каза Бейл.

— Е, извинявайте, че ви обезпокоих малко. Пожелавам ви добър път — каза помощник-прокурорът, кимна с глава и след пет минути забрави за съществуването му.

На 20 юни 1821 година сутринта Бейл на два пъти кръстоса площад Белджойзо. Смъртта на Оливиери, верния приятел и безумен храбрец, страшната съдба на Италия, пропадането на всяка надежда за сближаване с единственото същество, което за първи път обичаше от все сърце — всичко това стискаше сърцето му с железни клещи. Бейл вървеше като в кошмар и спря на площада пред катедралата до една витрина. Впрочем защо се бе спрял? Във витрината имаше пистолет, точно такъв, какъвто ръката му неволно рисуваше винаги щом между пръстите му попаднеше молив. Ето го единствения изход, когато всичко е загубено и вместо сияйни слънчеви дни настъпва никакво време. Цветът на времето се мени; преобладава черният тон. Нима и тук, както във Франция, белият бурбонски цвят, сменен от сияйния червен празник на революцията, ще премине в черен цвят и черковният мрак — в реакционна злоба на коронованите скотове? Животът по-нататък се очертаваше като подигравка. Това означава, че трябва да го напусне. Той твърдо и решително отвори вратата.

Продавачът в оръжейния магазин разпери ръце и каза:

— От вчера свободната продажба на оръжие е забранена, но ако синьорът служи в полицията...

— Не, аз не служа в полицията — продума Бейл и излезе.

Да се опита ли още веднъж да отиде на площад Белджойзо?

Горещият ден беше в разгара си. Немилостивото слънце жареше града, хората и растенията. Прозорците на Висконтини бяха затворени с капаци. Вратата бе здраво закована. Нещо бе станало. Разбуденият вратар му съобщи със сънлив глас, че синьората е заминала на езерата заедно със семейство Траверси и ще се върне едва късно през есента.

В пет часа сутринта на другия ден Бейл заема мястото си в дилижанса. В джоба му три хиляди и петстотин франка. Нервни тръпки от някакъв вътрешен студ и прозяване от недостиг на въздух, въпреки че утрото е прохладно и слънцето още не пече. „Трябва да изоставя тези глупости. Аз нито съм Вертер, нито — Ортис, за да си тегля куршума в главата.“

С такива мисли започна пътешествието на север.

На първата спирка Пол Луи Курие му махна с ръка от насрещната кола.

— Накъде? — извика му Бейл.

— В Милано — отвърна Курие. — Известявам ви: след убийството на дук дьо Бери във Франция е невъзможно да се диша. Започна бял терор!

Бейл всяка минута по пътя за Комо решаваше, че ще се върне назад, ще напусне пощенската кола още на първата спирка. По пътя към сините езера и зелените хълмове, по пътя към снежните алпийски предпланини той чувствуваше, че бе напуснал един град, в който „животът го приближаваше към смъртта“. Чувствуваше, че оставя там душата си, струваше му се, че оставя там целия си живот, животът гаснеше в него и с всяко завъртане на колелата го напускаше. С всяка стъпка той умираше, не му достигаше въздух, възприемаше за себе си думите на Шели: „Дишах само тогава, когато въздишах. Сърцето ми престана да бие.“ Чувствуваше, че скоро ще стане човек, неспособен да мисли. После настъпи период на безспирна бързивост: той завързваше дълги разговори с пощальоните и със сериозен тон пригласяше на разсъжденията им за цените на виното. Обсъждаше заедно с тях причините, поради които бе поскъпнала с пет сантима бутилката. Страхуваше се само от едно: да надзърне в себе си. Така той мина Ероло, Белинцона, Лугано. Пътепоказателите с надписи го хвърляха в трепет: с ужас мислеше за Франция. В него бе изчезнало чувството, за опасност от престоя му в Милано. По Сенготардския

проход яздеше, без да спазва правилата, и водачът му заяви, че ако господинът не скъпи живота си, то поне да се погрижи за неговата репутация, тъй като един нещастен случай с пътник може да лиши гида от занаята му.

Така той стигна до Алтдорф, където се извисяваше паметник на Вилхелм Тел, който го поразил с грозотата, с която скулпторите бяха изобразили швейцарския герой.

„Прекрасни неща в ръцете на хората стават грозни. Просташката среда в салона на Траверси и отровните стрели на миланското светско общество правеха с Метилда същото, каквото швейцарците бяха направили с образа на Тел. Метилда ставаше делнична и избледняваше. Същото ще направи с мене Париж след толкова години бурен живот, изпълнен с мъка и щастие.“

ДВАДЕСЕТИ СЕДМА ГЛАВА

Салвоти ненапразно се усмихваше иронично, докато четеше изпратеното от Виена мъмрене. Списъкът, който бе искал да изтръгне от него страшният бандит Оливиери, оказал се много опасен карбонар, му даваше в ръцете възможност да спечели доверието на Виена, въпреки че отец Павлович бе успял да го изпревари в известно отношение, като избърза и замина за Виена. Във всеки случай, докато Италия цял месец беше се превърнала в кипяща лава, докато карбонарските въглища, тлеещи под земята, бяха запалили целия Апенински полуостров като клада, то в Ломбардия не успяха да сторят това.

Карбонарската хидра бе разсечена с внезапен удар. Последваха хиляда и седемстотин ареста, след като бяха арестувани Силвио Пелико, Марончели, Борсиери, Тонели, Арезе, Кастилиа, Тривулцио, но Салвоти искаше да предадат вожда. Никой не го назова. И ето че неочаквано един стражар донесе от Торино писмото на Конфалониери до Карл Алберт. Това е той — почтеният миланец, така кротък, лоялен и уважаван от австрийските власти човек, с побелели слепоочия. Той излезе просто либерално псе, крайно опасният вожд на карбонарите, и при това толкова самоуверен, че дори не направи опит да се спаси с бягство. През една дъждовна нощ го докараха в черна кола и като му вързаха очите, го заведоха в подземията на „Санта Маргарита“.

След едно денонощие нямаше миланско семейство, което да спи спокойно. Варяха силно кафе, горяха писма, докато чакаха или сина си, извикан на разпит в префектурата, или стария си баща, излязъл сутринта от дома си и незавърнал се до полунощ, или оплакваха онези, които под звъntenето на стражарските шпори, превили се, слизаха по стълбите и сядаха в затворената кола. Ловяха кавалеристите по казармите и при явни улики ги разстрелваха още там на двора.

И ето най-сетне: „Заловен е опасен човек — французин, барон Стендал. Нека да казва, че е Андриан. У него намериха документи на комуниста Буонароти, който проповядва «Заговорът на равните» на Гракх Бабьоф, същия Бабьоф който бил наказан със смърт от

французите през 1797 година — най-опасния от опасните.“ Запитан кой от французите е говорил с него за Бабьоф, Конфалониери назова само един французин — *Анри Бейл*. В килията при него довеждат за очна ставка Андриан.

Конфалониери не го познава: „Само Бейл назоваваше Буонароти и Бабьоф. Аз отхвърлям това опасно учение. Не съм съгласен по никой начин с този французин. Но този младеж съвсем не е Бейл!“

Заедно с други книжа идва и следният документ:

„Виенската полиция предписва незабавно да бъде арестуван френският гражданин, бивш военен комисар, Анри Бейл, и да се изиска от него да издаде местонахождението на инженера, който е отивал в Торино под името Доменико Висмара, живеел с с фалшиви паспорти в много градове, писал е забранени от виенската полиция книги под псевдонима «барон Стендал». С оглед на опасните връзки на този либерал Висмара с карбонарските групи предлага се, след като се вземе дознание от френския гражданин Бейл и след очна ставка с Доменико Висмара, да бъде наказан Висмара със смърт чрез обесване, като последва донесение за изпълнението пред вид на това, че вече е дадено по предложение на канцлера княз Метерних потвърждение на присъдата от негово апостолическо величество краля на Австрия — 22 юни 1821 година.“

Неуспехът с Андриан неприятно изненада Салвоти. Той отдавна дебнеше неуловимия Висмара. Сега всичко зависеше от по-скорошното залавяне на Анри Бейл, който да бъде принуден да съобщи адреса на Висмара. След четвърт час секретарят доложи на Салвоти, че гражданинът Анри Бейл, единственият, който е познавал неуловимия Доменико Висмара, е изгонен от Милано в двадесет и четири часа преди една седмица по личното предписание на Салвоти. За първи път Салвоти изгуби спокойното си благоразумие и ругаеше с такива мръсни ругатни, които са известни на две места по цялото земно кълбо: в руските зандани и във виенската полиция.

Сицилийските рудници, мантуанските шахти, затворите във Верона, венецианските „пиомби“ и подземията на Палата на дожите, които се намират дълбоко под водата, се изпълниха с десетки хиляди хора, неуспели да въстанат и заловени с помощта на чуждо оръжие.

Беше подлаган на разпит Силвио Пелико като най-близък секретар на Конфалониери. На многократни изтощителни разпити през

нощта при светлината на факли бяха подложени Тривулцио, който, узнал за арестуването на другарите си, от страх бе дошъл в полицията и от страх бе предал всички останали — Андриан като опасен френски заговорник, Конфалониери, при чието влизане в мрачната, черна зала на „Санта Маргарита“ ставаха всички, дори и стражарите, и около двеста други.

Инквизиторите, които се сменяха, не им позволяваха да заспиват. Разтърсваха ги за раменете, силом ги принуждаваха да стоят и ги докарваха до пълно оглупяване. Изтощени от това мъчение, упоени с опиум, след което не им даваха да спят, арестуваните в „Санта Маргарита“ не можеха винаги да отговарят за думите си. И макар че Салвоти не успя да изтръгне от тях пряко признание, че Федериго Конфалониери е водачът, то косвено свидетелство бе онази почит, с която те се обръщаха към Конфалониери всеки път, когато той идваше в съдебната зала за кръстосан разпит. Никой не го наричаше карбонар, но казваха, че той „се е грижил безгранично за своята родина, че той първи се е стараел за нейното процъфтяване, дори външно. Той бил създал проект за газово осветление на улиците, той бил пуснал първите параходи по италианските реки“. Но имаше арестувани със слаб характер: те издаваха дори и повече от това, за което питаше Салвоти. Тази бърливост на хората, загубили всяко достойнство, имаше характер на безкористно и отчаяно отпускане на дъното и понеже подсъдимите бяха разделени, то другарите по затвор не можеха на време да им въздействуват и да им протегнат ръка за помощ.

А Конфалониери се държеше твърдо и безстрашно през цялото следствие. Салвоти беше внимателен към него. Даже неговият езуитски ум не можеше да възприеме, че един човек, действително либерал, но водил открит и богат живот, би могъл да се реши на такава адска конспирация и да се опълчи срещу самия император с тайна бунтовническа организация. Богатството и завидното положение на роднините на Конфалониери в Ломбардия беше в очите на Салвоти връх на щастието и благополучието. Последното обстоятелство най-много объркваше алчния австрийски прокурор. Първите му думи, отправени към Конфалониери, бяха:

— Принуден съм да ви покая да дадете показания по едно дело, към което вие, ваше превъзходителство, разбира се, не можете да имате никакво отношение. Вие разполагате с всички земни блага и с

милостите на правителството на негово величество и не можете да бъдете враг на владетеля. Другарите ви по затвор свидетелствуваха, че начело на заговора бил граф Поро, предвидливо избягал в чужбина. Кажете ми откровено мнението си за граф Поро.

— Предлагам ви — отвърна Конфалониери — да не ми задавате изобщо никакви въпроси, които засягат италианци. Аз съм полагал и полагам усилия за свободата на Италия.

Шестдесет карбонари твърдо бяха заявили, че водач на движението е бил граф Поро. Този навреме избягал карбонар успял да се свърже с приятелите си и ги бе молил да спасят Конфалониери, като бе предложил при всички опасни случаи да назовават него вместо Конфалониери. Но отново двама техни другари — Палавичини и Кастилия — по неизвестни причини издадоха цялата организация. Тогава Салвоти повярва. Действителният водач на ломбардските карбонари попадна в центъра на вниманието на следствените власти.

Дълги месеци се проточи това много тежко следствие. Шест хиляди млади, силни и здрави мъже и жени на Италия бяха подложени на разпити, затвор, изтезания. Най-сетне настъпи денят, когато целият Милано очакваше присъдата. Площадът пред „Санта Маргарита“ бе изпълнен с народ. Старинният параклис, в който императорският комисар четеше присъдата, бе както обикновено тъмен; отстрани на масата, покрита със сукно, гореше грамадна камина и осветяваше с червената светлина на огъня белия австрийски мундир на императорския комисар. В амбразурите и нишите на сводестата манастирска черква бяха застанали на групи карбонари, които се поздравяваха помежду си, докато бдителните очи и внимателните уши на въоръжените стражи не изпуснаха нито един жест, нито една дума на арестантите. Комисарят разгръща грамада книжа на масата. Всички чакат да доведат Конфалониери. Ето че се отвори вратата и в черквата се появява, придружавана от двама стражари, високата фигура на млад и строен човек със съвсем побеляла глава и огромни очи на бледно лице. От всички страни тихо, но ясно се разнасят бързи откъслечни думи на горещо приветствие. И дори австрийският комисар прави няколко крачки, за да посрещне влизация. Сетне настъпва мъртва тишина. Седемнадесет карбонари начело с Федерико Конфалониери се лишават от аристократично звание и имущество и се осъждат на смърт чрез обесване. Осемдесет и седем души са осъдени на каторжен труд.

Сто и седем — на доживотен затвор извън пределите на Италия. Присъдата подлежи на одобрение от императора и на изпълнение в срок от тридесет дни.

Силвио Пелико, Марончели, Андриан и още неколцина осъдени на смърт отиват при Конфалониери и му стискат ръцете.

Тълпата на площада надига бесен вой: вдига се червено знаме и се разнася мелодията на карманьолата. Сетне — кратък залп и настава мъртва тишина. Милано е в траур.

Роднините на осъдените не получават никакви сведения. Затворени коли с осъдените потеглиха през нощта на север в моравската крепост Шпилберг, за да бъде приведена присъдата в изпълнение след окончателния разпит. Бащата на Конфалониери — старец, изтърпя едно мъчително пътуване до Виена и измоли от Метерних да бъде допуснат в Шьонбрун, където живееше императорът. Докато слушаше как двама млади свещеници разговарят на латински в малката приемна на Шьонбрунския дворец, старецът гледаше през прозореца огромния парк и планините, които заобикаляха Виена. Изведнъж латинските слова секнаха. В стаята стоеше и триеше ръце едно старче с червени клепачи, сивкавозелени, почти сиви коси, с пепелява куртчица и цялата му неугледна външност на надзирател от военно училище говореше за голямо добродушие.

Като се приближи до Конфалониери, той бързо заприказва:

— Радвам се да ви видя. Князът ми каза, че желаете да ми съобщите нещо.

Тогава едва старецът разбра, че човекът със сивата куртчица е Франц Хабсбургски, австрийският император. Коленете му се разтрепериха, той се олюля и едва не падна на килима. Един млад свещеник го прихвана под ръка. Франц също пъргаво го хвана за лакътя и продума:

— Изправете се, на вас говорят, изправете си. И кажете какво има. Ако съобщението ви е важно, мога да отложам наказанието на вашия син.

— Господарю, аз ви моля за помилване.

— А аз вас моля да помилвате владетелите в Европа срещу дивото буйство на такива негодници като вашия син. Ако бих знаел, че ще почнете да ме молите за него, за нищо на света не бих ви дал аудиенция. Вие злоупотребихте с моето доверие. И ако сте честен

християнин, ще принесете сина си в жертва на божественото правосъдие. То ще го примири със земята, само смъртното наказание ще му отвори пътя към рая. Нима вие искате да погубите собствения си син?

— Срещнете се с него, господарю, разпитайте го лично, ще видите, че той е невинен.

— Добре, ще се срещна с вашия син, но не скоро. В съседната стая ви очаква отец Павлович, изповедникът на всички затворници. Той ще приеме вашата изповед и после вие ще имате свиждане със сина си там, където ви бъде посочено, и ще му заповядайте под страх от бащино проклятие да не скрие нищо от императора, когото той е обидил. — Франц излезе от стаята, като тракаше с токове и влачеше шпорите си.

Карбонарят Конфалониери бе докаран във Виена. Съобщено му бе, че е помилван. Смъртното наказание бе заменено с доживотен затвор в моравската тъмница, с всекидневна изповед пред свещеника. Граф Седленички събщи на Конфалониери това, което не успя да каже на осъдения карбонар родният му баща, умрял по пътя на връщане от Виена за Милано.

С кротка учтивост министърът на полицията събщи на карбонаря, че ще бъде удостоен с честта да се види с държавния канцлер княз Метерних.

Седленички лично, без стража, закара Конфалониери в Шьонбрун с открита шейна. Въпреки зимния ден прозорците в двореца бяха отворени; Метерних обичаше студа. Прозорците на императорските стаи бяха затворени с капаци.

Седленички въведе Конфалониери в малък уютен кабинет с камина и статуйки от севърски порцелан на писалището. Небесносини атлазени тапети по стените и небесносиня завеса успокоително милваха погледа. Конфалониери едва се държеше на крака от умора и изтощение. Но в този миг, когато искаше да седне, влезе Метерних. Напудрен, елегантен, спокоен, той се постара да направи всичко, че Конфалониери да се почувствува като гост. Запита го как е със здравето, поздрави го и каза, че за него нищо не е загубено.

— Вие напълно можете да разчитате на добрата ми памет. Аз съм дълбоко убеден, че вие, аристократът, съвсем случайно сте попаднали в едно движение, чиито последици за вас, като разумен човек, трябва

да са очевидни. Мисля, че вие вече сте се простили с детинските илюзии за човешко щастие, почиващо на политическа свобода. Нека да говорим открито: в Европа тлеят въглени по-опасни от вашите карбонарски. Ако не ги заливаме със светена вода навсякъде, тези въглени ще предизвикат пожар и ще изпепелят Европа. Как можахте вие, потомък на най-знатно ломбардско семейство, да слезете в тази шахта на въглищари, които подкопават почвата под цяла Европа? Имайте пред вид, че с отварянето път на ломбардската буржоазия към управлението на страната вие не само предадохте аристокрацията, но връчихте ключовете от вратата към революционната власт на най-опасните класи: вие разбунтувахте италианското простолудие, като забравяте, че то ще помете най-напред вас и нас, а сетне и онзи кръг способни хора, за които вие искате представително участие в управлението по испански образец. Всичко ни е добре известно. От нашите върхове ние виждаме много повече, отколкото вие — от вашата равнина, и отколкото вашите въглищари — от скривалищата си. Съветвам ви да се върнете в обществото и да помогнете на себе си и на нас в сериозната работа за спасяването на Европа. Това не е нито шега, нито е призрак. Трябва да се обуздае тъмната маса, а не да се разпространяват яacobински проповеди.

— Изглежда, князът е забравил, че аз не съм яacobинец, но същевременно съм уверен, че утрешният ден не може да бъде вчерашният.

— Разбирам ви, графе. Двойно повече ви разбирам. Аз искам утрешният ден лично за вас и за вашите другари да стане по-лек от вчерашния. Това ще се случи непременно, ако вие се съгласите на един съвсем поверителен разговор с императора, който се интересува от подробности на революционното движение във вашата Северна Италия преди и след неаполитанската революция.

Конфалониери стана така припряно, че Метерних широко отвори очи и побърза да добави, като за миг хвърли поглед към небесносинята атлазена завеса, преграждаща кабинета.

— Трябва да ви кажа, че за императора тези сведения сега имат само историческа стойност, понеже всичко ни е доста добре известно.

Конфалониери вече се овладя и отвърна кратко:

— Ако това е било предмет на вашия интерес, княже, то аз съм лишен от възможността да възстановя каквото и да било в паметта си.

Всичко в нея се е изличило безследно; останали са живи само съжаленията за близки хора.

Влязоха двама стражари и поставиха окови на ръцете на Конфалониери. Метерних го гледаше с презрение като към обикновен престъпник и махна, с ръка на стражарите, които изведоха Конфалониери.

Изад небесносинята завеса се подаде император Франц.

Цяла Италия бе потънала в траур. „Приятелите на Маргарита“ — австрийски шпиони, стражари в униформа, с расо, в облекло на хора от простолюдието, сновяха и работеха навред. Гладни и алчни, те пишеха доноси един против друг, трима се стоваряха да съборят четвърти под предлог, че липсва достатъчно усърдие у четвъртия, тези „приятели на Маргарита“ изтръгваха австрийски подаяния, искаха пари за смазване на заговори там, където не съществуваха, и създаваха измамнически, фалшиви конспирации. В същото това време неразкритите италиански вентри водеха едно действително страшно и героично съществуване. В Капуа се събраха единадесет венерабли, ръководители на най-главните карбонарски обединения, за да обсъдят въпросите за продължаване на живота на своите организации. Те сурово осъдиха собствената си откъснатост от народните маси, осъдиха доверието, което бяха дали на представители от чужди на народа класи, сурово осъдиха Палавичини и Кастилия. Макар да считаха, че те се намират в затвор и не подлежат на наказание, те все пак ги осъдиха на смърт. След това същите единадесет съставиха списък на предателите и на най-опасните представители на духовенството, които трябваше да понесат смъртно наказание. Те разгледаха в цялата му широта въпроса за навлизане с разузнаване във всички австрийски органи, та с твърдата и тънка работа на „Върховната вента“ да отговорят на „Санта Маргарита“. Бе останал последен въпрос, трябваше да бъде решен бързо. Съвещанието на единадесетте трая един ден. Ставаше въпрос къде да бъде „Върховната вента“. Решението беше единодушно: във Франция. Кой да бъде водач? Отговор: Базар, социалистът, който бе запазил комунистическото учение на Гай Гракх Бабьоф.

В средата на септември 1821 година Байрон писа на Томас Мур:

„Сега съм цял в пот и прах, цепя въздуха с ругатни и всичко това по повод принудителното ми преселване в Пиза, където очевидно ще прекарам зимата. Причината за това преселване е изгонването на всички мои приятели карбонари, в това число и цялото семейство Гамба.“

Настанил се в палацо Ланфранги на брега на Арно, Байрон не прекъсваше връзките си със своите приятели. Обаче не можа да остане дълго в този град. Понеже се готвеше да заминава за Гърция, обхваната от въстание против турците, той беше както преди под погледа на „приятелите на Маргарита“.

Рано през пролетта на 1822 година, когато се връщаха от една разходка с коне извън града, Байрон, младият карбонар Гамба, поетът Шели и още двама бяха посрещнати при вратите на Пиза от един австрийски драгун, който одраска ботуша на Байрон, уж случайно го блъснал с коня си, а сетне удари грума му с камшик. Двамата слуги на Байрон задържаха коня на австриеца за юздата. Драгунът изтегли сабята си, но в миг падна ранен с нож.

Един час по-късно цялата прислуга на Байрон бе арестувана, неговият любимец — гондолиерът Тита — също.

Шепа злато отвори вратата на ареста, но по искане на властите Байрон се принуди да отиде в Ливорно. Званието му пер на Англия и член на Камарата на лордовете не го спасяваше от преследването на полицията. В Ливорно отново избухна внезапна свада между слугите, предизвикана от новия лакей на Гамба. Стана сбиване с ножове, което вдигна на крак цялата улица. С два пистолета в ръце Байрон укроти биещите се. Но заведоха голямо съдебно дело, в резултат на което единствено място, където се разрешаваше на Байрон да живее в Италия, бе Генуа. Властите учтиво го предупредиха, че от този крайморски град той може в който и да е ден да излезе в открито море и никога да не се връща в Италия. Генуа бе последният италиански град, в който живя Байрон преди своето последно пътуване. Вратите на света ставаха все по-тесни и по-тесни. Отвъд границите на генуезкото пристанище пред него се простираше чужд и страшен свят, зимата на мъртвата реакция, и единствената точка, която гореше с ослепителния пламък на свободолюбива романтика, бяха гръцките полета, където един малък народ се стремеше да извоюва своите права на живот.

През май 1823 година Байрон и Гамба можеха само да четат и препрочитат книги за Италия. Гамба донесе вдигналата тогава шум книга на барон Стендал „Рим, Неапол и Флоренция през 1817 година“ и я отвори на онова място, където авторът ѝ пише за Байрон, като за събеседник, срещнат в Милано.

— Не си спомням Стендал — каза Байрон.

— Стендал — отвърна Гамба — е същият онзи Бейл, с когото вие бяхте приети в театралната ложа на Брем и в карбонарската ложа на Конфалониери.

На другия ден сутринта Байрон писа до Париж:

Уважаеми господине, аз едва сега узнах на кого дължа ласкавия отзив за мене, понеже сега прочетох книгата „Рим, Неапол и Флоренция през 1817 година“. Едва сега познах в нейния автор, господин Стендал, вас, Анри Бейл! Мисля, че ще бъде справедливо, независимо от това дали ви е приятен, или не, този спомен, да благодаря на господин Бейл за писаното за мене и да му припомня нашето познанство в Милано през 1816 година. Вие ми оказвате голяма чест. Но едва ли не по-голямо удоволствие, отколкото отзива за мене в книгата ви, ми доставя самият автор на тази похвала. В него аз узнах (за голямо учудване пак съвсем случайно), че именно вие давате отзив, защото именно вашето уважение аз се стремях да заслужа още от първите дни на съществуването на миланския кръжок, в който се срещнахме с вас и за който не мога да си спомням без дълбоко вълнение. Толкова се е променило всичко оттогава! Смърт, заточения, австрийски затвори разделиха всички, които ние с вас силно обичахме.

Горкият Пелико! Надявам се, че прекрасната муза дава известно утешение на поета в жестоката му самотност. Дали ще настане някога време, когато поетът ще диша въздуха на свободата и ще ни даде при среща отново да почувствуваме обаянието на неговия талант? Ако ме удостоите с отговор, много ви моля да изпратите писмото на генуезкия адрес по възможност по-скоро,

понеже сега вече, вероятно, по силата на цял ред причини аз не ще мога да остана повече в Италия и ще бъда принуден още веднъж да предприема пътуване до Гърция.

Моля ви да вярвате, въпреки че нашите срещи бяха краткотрайни, аз ще запазя за тях най-жив спомен и позволете ми да се надявам, че ще дойде време и ние пак ще се срещнем.

Ваш Ноел Байрон

Една година по-късно в малкото селище Мисолонги Байрон умря тъкмо когато командуваният от него гръцки отряд щеше да започне настъпление срещу турците.

Австрийската полиция в глуха полунощ нахлу в палачо Ланфранги, вдигна каменните плочи на пода и откри скрития под тях голям склад оръжие, оставен от Байрон поради принудителното му заминаване.

В Шпилберг каторжникът Кунд организира доставката на хартия и пера за затворниците. Конфалониери направи подземно скривалище. Там се пазеха най-скъпоценните неща — прахове за симпатично мастило и хартия.

Тереза Конфалониери получаваше от време на време смачкани късчета хартия, покриваше ги с мокра кърпа и ги изглаждаше с ютия. Появяваха се червени букви и тя четеше писмата на мъжа си. Понякога се получаваха цели пачки такива късчета; тя ги зашиваше, грижливо ги пазеше и със сълзи на очи препрочиташе страница след страница. Това бяха записките на Силвио Пелико, от които много години по-късно излезе книгата „Тъмниците ми“.

ТРЕТА ЧАСТ

ДВАДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Навикът на Бейл да води разговор със спътниците си отново се възвърна, щом излезе на Лионското шосе.

Но то не беше вече обикновеното и безкористно любопитство от предишните години.

Съвсем други съображения предизвикаха намесата му в разговора на двама събеседници, които се качиха в дилижанса от Лион: искаше му се да разбере какво представлява от себе си сегашна Франция, за която той знаеше посредством остроумните, но в крайна сметка не много убедителни писма на Маре.

„Без работа корабът на живота се лишава от баласт и става неустойчив — мислеше си той. — Но каква работа? Каква е днешна Франция? Ще ми позволят ли да работя?“ Всички тези въпроси започнаха особено да го тревожат, когато се вслуша в разговора на лионците.

— По броя на фабричните комини — казваше единият от тях — Лион е едва ли не първият град на Франция, във всеки случай в него има толкова работници, че те са основната маса на градското население. Тъкмо затова тук се разразиха страшни събития. В продължение на три години след гладната хиляда осемстотин и седемнадесета година безследно изчезваха цели семейства, зачестиха грабежите, заплашителни писма, изнудвания, дневни нападения от маскирани хора. Полицията беше безсилна. Обаче съобразителността на Шаброл-Крузол, лионския префект, даде възможност доста бързо да бъдат открити необходимите му престъпници — те бяха най-добрите майстори от тъкачните фабрики в Лион. Бесеха ги по решение на съда на площада и ги гилотинираха из затворите. Наскоро редица свидетелски показания установиха, че мнозинството лионски работници били въоръжени, че по течението на Рона всички села на север и на юг се въоръжават. Но обиските не доказаха нищо. Лионската буржоазия намираще, че е необходимо да обвини тъкачите. А понеже въоръжената шайка продължаваше своите безчинства, градските фабриканти принудиха префекта да отнесе въпроса до генералния комисар на полицията Сенвилю. Те заявиха, че лионският пролетариат

е престъпно огнище. В наши дни във Франция има пет полиции, които враждуват помежду си, а понеже генералният комисар ръководи явната полиция, естествено той нищо не знае. Изпратиха стареца Мармон, херцог Рагузки, и само той съумя да открие организаторите на страшните провокации, които тероризираха Лион. Излезе, че те са генерал Канюел, старият вандейски контрареволуционер Росиньол, а третият бе лично лионският префект Шаброл-Крузол... Хайде сега правете каквото искате с такава компания правителствени чиновници — завърши този, който разказваше, като се обърна към съседа си, също така бедно облечен като него.

— Ама нали трябва да се надяваме, че са ги обесили — намеси се Бейл.

Лионците се спогледаха.

— Вие откъде идвате? — попитаха те.

— От Женева — отвърна Бейл предпазливо. — Аз съм тамошен часовникар.

— Вижте какво, господин часовникарю, ние двамата служихме в армията преди двадесет години и никак не можем да свикнем с всичките тези промени. Вие като швейцарец можете естествено и да не знаете, но нас ни е добре известно, че има крал, има Камара и има брат на краля, който иска да премахне Камарата. Право да си кажем, тази Камара не ни е много притрябвала, но на нас също така не са ни притрябвали и аристократите на граф д'Артоа, кралския брат. А пък граф д'Артоа се е побъркал на заговори, след като Лувел уби престолонаследника. И там, където те не съществуват, той заповядва да организират, за да плаши краля Людовик Осемнадесети. Разбирате ли каква е работата? Цялата лионска шайка бе оправдана.

Бейл мълчеше.

Франция го смайваше: докато в Италия австрийското потисничество създаваше впечатление на някакво вътрешно единство на страната, то тук самото френско правителство играеше ролята на притеснител.

С такива тъжни мисли пристигна Бейл в Париж.

Той се настани в четиридесет и седма стая на хотел „Брюксел“, на улица Ришельо само защото срещна там слугата на своя отдавна починал приятел Дама. Той повери парите и багажа си на този човек с фамилно име Пти.

В дневника си записа: „Впечатленията от Париж ми се изплъзват или ми вдъхват презрение; моите мисли всецяло са приковани към каменните плочи на площад Белджойзо в Милано!“

Старият приятел Маре, човек на тридесет и шест години, възглух, намръщен, много късоглед, беше ядовит, остър и зъл събеседник. Той бе израснал в Торино, където „бе възприел несравнима с нищо дълбока пиемонтска злоба“, пълно недоверие към съдбата и хората и омраза към Бурбоните. Всичко това го сближаваше повече от когато и да било с Бейл. В дните на торинското въстание, чийто очевидец беше, Бейл бе кореспондирал само с Маре.

— Най-отвратителен ми е дебелият Людовик Осемнадесети със своите волски очи. Шест коня мъкнат този тронав изрод. Днес срещнах четири пъти каретата му — разправяше Бейл на Маре.

— Той изглежда доста нехаен. Но дали не се разхожда прекалено често из Париж? — отвърна Маре. — Естествено омръзва му постоянната борба с Марсанския павилион.

— Какъв е този Марсански павилион?

— Това е бърлогата на граф д'Артоа. Там живее той със своята глутница, мечтае за възстановяване на майоратите, на привилегиите на аристокрацията, за премахването на камарите, много се моли и фабрикува лицемери за цяла Франция... Но главното му занятие е да използва кралското право произволно да раздава военни патенти.

— Да, чувах нещо такова. Сто и петдесет генерали са вече уволнени в запаса и са заменени с всякаква сбирщина от свитата на граф д'Артоа. По такъв начин той си осигурява свой собствен команден състав в армията.

— Слушай, Бейл, срещите ни в кафене „Руан“ не може повече да се държат в тайна. Ти трябва да излезеш сред приятели.

— Никъде не искам да излизам — отвърна Бейл. — Мене ми стига твоята дружба и обедите в компания с Крозе и Коломб.

Една вечер в Гранд опера Бейл случайно се запозна с един американец. Във фойето новият познайник му зададе доста въпроси за Франция, за нейната литература и политика.

Въпросите на американеца потвърдиха личните съмнения на Бейл.

Когато се прибра у дома си в единадесет часа (беше 29 декември), Бейл постави краката си на топло и се зае да пише писмо до инспектора

по събиране на косвени данъци в Монбризон на Лоара. Писа до късна нощ и се забавлява със странното си писмо, в което със стенографска точност предаваше разговора с американския гост. Диалогът завършваше с въпроса на американеца дали може да чуе в Камарата на перовете знаменития Шатобриан. „Това е съвсем невъзможно — отговорих аз. — Понеже правителството се опасява, че Камарата на перовете може да въздействува твърде много върху общественото мнение, заседанията на това върховно учреждение и произнасяните от неговата трибуна речи се пазят в най-строга тайна... Вие виждате, мой скъпи приятелю, от нашата размяна на мнения жалкото състояние на френската литература. И то в едно време, когато в съседна Англия живеят и пишат осем поета, а в Италия се гордеят с имената на Монти, Мандзони, Пелико и... Фосколо!“

В момента, когато заспиваше, Бейл си мислеше, че няма сили да прекрачи прага на този дом, където всичко бе изпълнено със спомени за неговата младост и за Наполеон — прага в дома на Дарю. Сутринта се събуди в десет часа от тропане на вратата.

Бяха дошли Коломб и Маре.

— Ето че не трябва да пращам писмо, щом си тук — каза Бейл на Коломб.

Докато се обличаше, гостите високо се кикотеха и надсмиваха на всяка фраза от диалога с американеца.

Бейл доста безразлично се отнесе към насмешките. Беше гладен.

Отидоха в кафене „Руан“.

След като изпи чашка кафе с две кифли, Бейл и приятелите му отидоха при журналиста Лингаи, за когото бе станало дума в кафене „Руан“. Намериха Лингаи на работа заедно с един младеж със сив сюртук, със стоманеносиви очи и голям нос.

— Каква е тази отвратителна фигура? — запита Бейл.

— Млад юрист, син на художника Мериме.

Бейл присмехулно изгледа младежа. Мериме стана, студено се ръкува, вдигна леко вежди и недружелюбно и продължително изгледа Бейл. Лингаи четеше своята статия за вестника, написана по поръчка на министъра Монморанси. Блестящо и пламенно написаната статия защитаваше съвсем глупава мисъл.

Лингаи обгърна с очи присъстващите и каза на Мериме:

— Ето ви втори урок по риторика. Ако искате да останете докрай герой, трябва да можете да напишете тъкмо обратното, но също така блестящо и убедително.

Докато казваше това, той взе лист хартия и зачете не по-малко красноречиво опровержение на собствената си статия. Завършил ефектно последната фраза, Лингаи хвърли листа на масата и рече:

— А това ми е поръчано от министър Корбиер за друг вестник. Така създаваме общественото мнение във Франция. Най-лошото е — каза той, като се обръщаше към Мериме, — че аз вярвам и на едната, и на другата статия.

— По-точно, вие не вярвате нито на една — отвърна Мериме. — Уважавам у вас това презрение към гражданските задължения, скъпи наставнико.

Лингаи прочете статията. Маре се кискаше. Коломб се ужаси.

Бейл спокойно отбеляза:

— Аз пък мисля, че Лингаи вярва и на двете статии. Не си спомням преди колко години в една и съща седмица той се би на дуел за две жени. Вярваше и на едната, и на другата — на него му вярваха и двете.

Лингаи погледна Бейл с благодарност.

— Трябва да си призная, че упражненията в риторика са доста полезно нещо, особено за моя ученик. — Той посочи с жест Мериме. — Ако риториката не доставяше развлечение, журналист, който сериозно се отнася към работата си, би трябвало да се обеси или да смени професията си, което понякога е много по-трудно, отколкото да нахлузиш примка на шията си! Дори да ми предложат поста на сегашния министър-председател, не бих се съгласил. Знаете ли какво направи с могъщия министър-председател наскоро Жирарден, незначителен депутат и посредствен журналист?!

Без да изчака въпроси, той продължи:

— Като министър-председател Вилел внесе в Камарата крайно строг законопроект за печата. Журналистът Жирарден, депутат, се качва на трибуната и произнася пламенна реч против законопроекта. Патосът му никого не заразява. Десницата вика: „Стига!“ Речта се проваля; само Вилел се върти в министерската ложа, чувствава се явно зле. Най-сетне Жирарден вдига ръка и крещи над цялата Камара: „Но имайте поне уважение към министър-председателя! Аз чета дословно неговата

собствена реч от хиляда осемстотин и седемнадесета година. Нищо не съм добавил от себе си.“ В Камарата избухва скандал и при оглушителния кикот на левицата и центъра министър-председателят напуска ложата. Не, все пак по-добре е да си журналист!

Разказът на Лингаи разсмя всички и най-вече Маре. Острата му брадица се тресеше от смях, той издаваше неопределени възклицания и пръскаше слюнка. Сетне се обърна към Бейл и каза:

Привиквайте, стари приятелю. Това не ви е Милано. Ние живеем в конституционна страна.

— Да, в тази конституционна страна започвам да изпитвам отвращение към политиката също както преди това към религията.

Маре се извърна, хвана го за лакътя и рече:

— Ето ви, господа, нагледайте му се! Той ненавиждал религията и презирал политиката. А при това аз имам точни сведения, че по време на идването си в Гренобъл от своя прехвален Милано преди пет години тъкмо Бейл е бил този, който провел бясна агитация в Гренобъл и буквално натикал в Камарата абат Грегоар. Ето неговата религия и политика! От департамента Изер бе избран — как ви се струва? — абатът Грегоар! Имайте пред вид, драги приятелю, че и досега в някои салони в Париж не могат да ви простят тази постъпка.

— Не възнамерявам да посещавам салоните. А колкото за стареца Грегоар, няма място да се говори за религия. Не бива да се забравя, че Грегоар бе член на Конвента и че той пръв поиска през хиляда седемстотин деветдесет и втора година да бъде арестуван Людовик Шестнадесети.

— Та тъкмо това казвам — прекъсвайки Бейл, рече Маре, — че ако религията няма място в случая, то политиката пък има голямо значение. Допускам съвсем уверено мисълта, че ти не знаеш всички последици. Най-угодническата Камара в света отказа да приеме в средата си Грегоар, без да има юридически право да го лиши от депутатски мандат. А кралят счита този избор за най-голяма лична обида.

Бейл сви рамене.

— Маре, не разбирам какво искате.

— Ами че да не си слагате маска.

— Не виждам къде е тук логиката — възрази Бейл.

С това разговорът прекъсна. Мериме крайно любопитно гледаше Бейл.

Бейл сметна, че погледът му е доста дързък и обърна гръб на своя нов познайник.

След миг Бейл заговори:

— Все пак не разбирам какво става тук. Например що за фигура е онзи Баро, с когото ме запозна Коломб? Липсва му всякаква фантазия, в борсовите сделки се чувства като риба във вода, надсмива се над титлите и аристокрацията, убеден е, както сам казва, че е настъпило времето на неограничените възможности за способните хора. В какво се проявяват неговите способности? В умението да прекупува ценни книжа?

— Та нали това прави всеки banker — намеси се Коломб, — а Баро има bankerска къща в Люневил. Не могат всички да се занимават с литература, с музика и живопис. Все някой трябва да трупа капитал. Баро е новият човек в нова Франция.

— Поздравявам нова Франция, щом новият ѝ човек е такова добиче! — ядосано изрече Бейл. — Не остава никакво съмнение, че зад всичките тези конституции, камари, депутати, обществено мнение се формира властта на буржоата.

— Не мисля така — внезапно рече Мериме. — Уверен съм, че след няколко години аристокрацията ще превие врата на буржоазията.

— Аз съм уверен — каза Бейл, — че нейната власт окончателно ще се затвърди. Всичко пак ще се ограничи с щастливите хиляда души, чиято цел в живота ще бъдат парите, печалбите, борсата и всички развлечения ще се сведат във весели вечери и нощи в миши дупки.

— Това е сполучливо название за кулисите на балета и вертепите на танцьорките — каза Лингаи. — Но театрите не са достатъчно. Ще трябва да увеличите броя на парижките публични домове.

— И едното, и другото струват доста скъпо — жлъчно възрази Маре. — Ето защо аз се каня да се ожена след три дена, ни по-рано, ни по-късно.

— Шегуваш ли се? — запита Лингаи.

— Не, не се шегувам! Ако не сторя това, то моята старица майка ще завещае цялото си състояние на черквата.

— Не знаех, че сте такъв скъперник — негодуващо заяви Бейл.

— Така говорите само защото нямате пукната пара — жлъчно отвърна Маре и се нацупи.

Бейл не промълви думица. Цялата вечер той не заговори с Маре.

На другия ден сутринта Маре напразно го чакаше в кафене „Руан“. Бейл не се вестяваше. Маре изчете всички вестници, четири пъти гледа часовника си, сви рамене и си отиде. Бейл седеше в кафене „Ламблен“ самичък, пиеше кафе, четеше вестници и си мислеше: „В Италия бедността не се смята за престъпление и парите не издигат човека в очите на обществото от живи и занимателни хора, които ме заобикаляха.“

Той извади бележника си и се зае да изчислява разноските си откакто бе дошъл в Париж. Бележникът му беше стар, отдавнашен, парижки. Докато преглеждаше разходите си, Бейл изведнъж се изненада, че липсваше параграфът „Специални разноски“ за жени. Толкова бе потънал в морето на своите италиански впечатления през изтеклите четири години, че дори не бе забелязал тази огромна промяна у себе си. Разноските за всичко друго също така не бяха големи. Най-важното перо беше театър и книги.

„Мога ли да бъда доволен от себе си?“ — помисли си Бейл и реши, че не трябва да променя начина си на живот. Той не можеше, пък и не искаше пръста си да помръдне, за да има пари.

Разсмя го въздържанието, на което бе свикнал в Милано и на което за първи път обърна внимание, когато се върна в Париж.

По същото време, когато Маре поглеждаше часовника си в очакване на Бейл, Бейл изпитваше необичайно чувство на самота, но нямаше ни най-малко желание да се срещне с Маре. Излезе от кафене „Ламблен“ и тръгна през Тюйлери по кейовете, като се спираше при всеки продавач на гравюри. Под големите кестенови дървета на Тюйлерийската градина го обзе безкрайна тъга. Изпаднал в състояние на отвращение към всичко, което го заобикаляше, Бейл гласно продума в отговор на мислите си за Метилда:

— Щом не мога да я забравя, най-доброто разрешение е самоубийството.

Един мъж го подмина и се озърна учудено.

Бейл, за да остане назад от него, се престори, че не може да извади носната кърпа от редингота си и се спря. Заедно с кърпата на пясъчната алея падна билет на името на барон Маре за безплатно

посещение на Лувърския музей. „Ето къде трябва да прекарам деня!“ — зарадва се той и се отправи към Лувър.

Дългите галерии с най-добрите произведения на италианската живопис го накараха да си спомни своите посещения на миланската „Брера“. Сред великолепните картини и статуи Париж бе съвсем забравен. Ето най-сетне и копие на картината от Леонардовата школа „Иродиада“ — лицето на Бейл се промени и застанал пред платното, той изпадна в онова странно състояние, което изпълва човека едновременно с чувство на тъга и наслада. Можеше да се откъсне от тази картина само ако трябваше да напусне музея.

СТЕНДАЛ В УНИФОРМА НА КОНСУЛ В ЧИВИТА ВЕКИЯ (1835)

Обгърна го горещият парижки прах. Докато вървеше по кея и купуваше английски издания на Шекспир в малки томчета, той отново срещна погледа на човек, който гледаше от една карета, впрегната в шест коня. Тлъсто, повехнало лице и безсмислени волски очи.

Френският крал се бе набил вече в очите на парижани. Минувачите дори не го поглеждаха. Конете бавно мъкнеха каретата.

„Колко скучно! — помисли си Бейл. — Като гледа моята глава на италиански касапин, този вол сигурно не мисли много похвално за мене, както и аз за него. Толкова по-добре!“

Изведнъж, пресичайки улицата и разперил ръце, пред Бейл се изпречи Марциал Дарю.

— Бива ли толкова да се криеш? Хайде веднага у нас. Нито веднъж не си идвал у дома. Днес у дома е на обяд твоят приятел Филип.

— Е, щом е на обяд у вас Филип Сегюр, позволи ми аз да дойда друг път. Няколко пъти съм обяждал с Филип Сегюр на работната маса на императора. Тогава Филип не говореше за нищо друго освен за своите тридесет наранявания. Това е наистина храбро добиче. Но щом той е бил герой в Русия, в тази азиатска страна, нима вие в Париж не можете да разберете цялата му подлост?

— Каква е подлостта му? — попита Марциал. — Впрочем мисли си каквото щещ. Филип е написал много интересни мемоари за похода в Русия и скоро ще ги напечата.

— Та дори само това говори достатъчно за подлостта му. Да печаташ нещо за Наполеон при Бурбоните, означава да извършиш фалшификация. Какво искрено и честно може да каже той за руския поход, без при това да се подмазва на Бурбоните? Аз твърдя, че Филип е подлец и ще издаде книгата само за да получи синята лента от Людовик Осемнадесети. Ще дойда при тебе, Марциал, и то доста скоро. Предай поздравите ми на графа и графинята.

След тези думи Бейл бързо премина на другата страна. Картината от Лувър беше пред очите му. Твърдо и без колебания Бейл реши да тръгне на следната заран за Лондон.

Като се върна в хотела, той мислеше, че се бе отнесъл зле с Марциал. Но ако бе срещнал и някой друг, това лошо отношение беше неизбежно: образът на Метилда го напускаше винаги, щом някой го спреше на пътя. Всяка среща на улицата, която прекъсваше мислите му, предизвикваше у него пристъп на ярост. А понеже мислите му бяха далече от Париж, всяка парижка среща го дразнеше. В такова състояние Бейл влезе в малката с вкус подредена стая на хотел „Брюксел“.

Бивш слуга, а сега съдържател на хотел, Пти бе обновил квартирата на Бейл. Книги, албуми с изгледи от Рим, флорентинското

издание на Пиранези и гравюри по стените украсяваха стаята. Грамадното писалище, покрито с малиново сукно, бе отрупано с ръкописи. До коженото канапе, над което имаше поличка със статуйки от Танагра, на коженото кресло и на пода лежаха грамадните томове от холандския превод на „Хиляда и една нощ“. На прозореца имаше тънка хартия, театрални обяви за италиански концерти, програми, целите изписани с молив, записки за неаполитанските събития, направени под пресните впечатления от разказите на полковник Скоти, редуващи се с разсъждения върху любовта. И понеже твърде много се бяха натрупали тези разсъждения, Бейл реши да ги включи в цял трактат. Като се огледа, той приближи до писалището и с радост видя, че три четвърти от работата е готова.

— В чужбина може да ми дойдат на ум гениални мисли, но книга мога да напиша само във Франция. Аз се убедих в това — шепнешком рече Бейл и като походи от ъгъл до ъгъл, седна да работи с решението, че най-добрата работа, която може да си намери във Франция, е да създава книги.

Като се върна към мислите си от 1814 година, когато след пристигането си от Русия отново залегна в Париж над „История на живописиста“, Бейл си даде дума да работи всеки ден. Заскърца гъшето перо и той изписа с големи букви латинската мисъл „Nulla dies sine linea“ — „Нито един ден без писане“, и окачи това листче над писалището си като напомняне.

В пет часа на вратата се похлопа трикратно. Бейл погледна часовника: викаха го на обед. Той зае мястото си. След малко влезе Маре, усмихвайки се с ехидна усмивка, и любопитно изгледа Бейл.

— Аз вече се осведомих за вашето здраве. Защо не дойдохте в „Руан“?

— Бях в кафене „Ламблен“.

— Виж ти — в този вертеп на конспиратори и опасни либерали?

[1] Моите почитания!

Пет-шест души оставиха вестниците и откъснали се за миг от четенето, хвърлиха поглед към Маре. Тези „пет-шестима“ като лица „без определена професия“ носеха особения печат на хотелиерски обитатели. Никой не се интересуваше от тях и от посетителите им, но Бейл бе успял да научи, че може да им се вярва и че в действителност те имаха напълно определени занимания. Това негово мнение

впоследствие се потвърди от участието им на барикадите през 1830 година. Бейл спокойно отговори на Маре:

— Благодаря за почитанията ви.

---

[1] В началото на миналото столетие терминът „либерал“ е бил равностоен на съвременния „революционер“. — Б.а. ↑

ДВАДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Краищата на знамената плющят като хиляди камшици; морските въжета са опънати до краен предел. На пристанището мъждиво светят фенери, рязко струи едър, проливен дъжд. Късна нощ в Кале. Вълните с рев се блъскат в брега, светкавици шарят по небето, непрекъснато съска и вие вятър. Този жаловен стон на вятъра изпълва огромни простори. Въздухът е влажен, тежък.

Тази нощ Бейл и неговият спътник, бившият военен комисар Едуърдз, напразно търсеха в тъмнината сред гората от мачти на огромното разтоварище тесен проход, за да се промъкнат до едно малко, неугледно параходче с огромни колела отстриани, което отскоро бе започнало да пренася пътници от френския бряг до Англия и обратно през Ламанш.

Търсенето трае цял час. Англичанинът Едуърдз казва:

— Струва ми се, само на руски може истински да се наругае такова време и безрезултатното търсене на нашия *пироскаф*.

Бейл мълчи и потръпва: тънка студена струйка се стича от врата му по гърба. Вятърът изтръгва от ръцете му чадъра и го препъва.

Като вдига от локвата окаляната си чанта, Бейл едва се въздържа да не изпсува.

Главата го боли, цялото му тяло е схванато. Вчера в един отворително мръсен хотел, където бяха пристигнали с дилижанса, Бейл и Едуърдз се бяха скарали в нетрезво състояние с един английски офицер, който ги бе нарекъл „дърдорковци“. Днес сутринта двамата научиха, че оскърбителят им бе заминал.

Едуърдз се вайка, че двамата не са си отмъстили. Бейл вяло му казва, че ще намерят капитана в Дувър и ще го извикат на дуел. Бейл обаче не може да си спомни за какво бе избухнала кавгата. А, да, ето какво бе станало: Едуърдз разказваше за случилото се в Лондон на Катор стрийт, където били на тайно заседание всички английски министри. Току-що били станали манчестърските боеве с работниците.

— Ама че странна работа — казваше Едуърдз. — Фабрикантите затрупват пазара със стоки, без да ги е грижа дали трябва, и

постоянно искат нови машини, които да заменят живата работна сила. А щом уволниха излишните работници, започна манчестърската история. Да вземем например дори само историята на Катор стрийт! Карбонарят Тистълууд, подобно на италианците, за които разказвахте вие, и тридесетина главорези като него научили за тайното заседание на министрите в частна къща и решили да им извият вратовете като на пилета...

— И тези гадове заплатиха с главите си — разнесе се груб глас от другия край на масата.

Това каза един английски капитан.

— Всички са наказани със смърт — продължаваше той и гледаше вторачено замлъкналия Едуърдз — и нашият крал Георг Четвърти напълно спокойно пътува из Шотландия и Ирландия, навсякъде посрещан с овации.

— Много добре носи той национални костюми, нашият елегантен стар джентълмен, и аз нищо лошо не искам да кажа за краля — продума Едуърдз, наливайки си бира. — Ще добавя само, че миналата година заедно с Георг Трети умря умиротворяващата политика на вигите. Нашата конституция се свежда до глупости. По чия вина е прекратено действието на „Habeas corpus act“? По вина на кабинета на торите! Безразборно арестувате, без да връчвате по три дена обвинения?

Бейл, който толкова бе изпил, че главата му се маеше от необичайното питие, съвсем се забрави и се изказа напълно откровено за лицемерието на английското общество:

— Вашият Георг Четвърти се увенча с короната на Англия, а в това време съпругата му не стоеше самотна в Неапол! Сигурно ви е известно, че когато тя миналата година бе дошла в Лондон да предяви правата си върху короната, Георг Четвърти подаде оплакване в Камарата на лордовете с обвинението, че жена му е проститутка. Капитанът ще ни каже може би защо Лондон, който бе посрещал с овации Каролинау сега посреща с овации бившия ѝ съпруг, защо Георг преследва най-великия поет на Англия, защо същият този Лондон руши жилищата на лорд Байрон, като надува бракоразводния му процес до размерите на политическо събитие? Защото английското лицемерие прощава всичко на коронованото четвероного, а нищо не прощава на свободолюбивия поет.

Тъкмо тогава започнаха крясъците, че „всичко това е лъжа“ и че „не си заслужава да се говори с дърдорковци“. Капитанът стана и залитайки, излезе от стаята, преди Бейл и Едуърдз да схванат цялата обида в думите му.

Вятърът свиреше и бучеше в ушите. Хлъзгаха се, като вървяха, не им се искаше да говорят, защото трябваше да крецят, полегати струи дъжд ги шибаха по лицето. Бейл искаше да се върне, но Едуърдз настояваше да търсят. Най-сетне блясък на мълния откри стоянката на парахода. Черната маса с висок комин и ниски мачти стоеше съвсем наблизо. До фенера един моряк пое багажа и поведе пътниците към парахода. Неиде наблизо скърцаха вериги на котва. На полутъмната палуба бяха налягали безразборно на купчини пътници, облегнаги глави на сандъчета, торби и бохчи. С риск да настъпи някога по лицето, Бейл с несигурна стъпка се промъкваше към каютата на горната палуба, чувствувайки се болен и съвсем измокрен. Под светлината на една висяща лампа се заеха да се преоблекат, поискаха коняк, чай и червено вино. Едуърдз нареди всичко това да се свари заедно и с това питие поеше своя спътник. Русите къдри на Едуърдз бяха прилепнали на челото му, сините му очи се смееха, макар той да беше озлобен. На Бейл му се спеше, но Едуърдз стискаше юмруци и повтаряше, че „той трябва да намери това добиче капитана“ и непременно да се бие с него. Бейл заспа под това постепенно затихващо мърморене.

Трети ден в Лондон. Ах, колко далече останаха миланските дни и ноци на карбонаря Бейл! През деня разходки из града и посещаване на Британския музей, където очакваха да пристигнат корабите на лорд Елджин със заграбените в Гърция мраморни старини. Вечерта проклетият досаден Едуърдз мъкне Бейл по кръчми и механи на Лондон. „Тъгата и отчаянието предизвикаха това пътешествие!“ На Темза мъглата се сгъстява, възета, навити на пирамиди, миришат на море. Цели планини рибени люспи са натрупани по брега. Едуърдз намира капитана в една ниска кръчмичка до фенер, който едва примигва със зеленикавожълта светлина през мъглата, шепне на Бейл, вече пиан и отпаднал:

— Ето го най-послед!

— Кой? — пита Бейл.

— Ето го, нашия враг! Идете, предизвикайте го. Аз съм наш секундант.

Това е ужасно! Бейл никога не е бил страхлив, но сега косите на главата му настръхнаха и ръцете му изтръпнаха до лактите. Той не изпитваше никаква омраза към капитана. Изглеждаше му диво и безсмислено да отиде и да обиди един човек, който в пияно състояние е избъбрil нещо. Капитанът идваше право към тях, но на две крачки Едуърдз и Бейл — единият радостно, другият със съжаление — видяха грешката си. За щастие той беше съвсем непознат офицер.

Бейл не можеше да си спомни дали той сам, или Маре бе изрекъл прекрасната мисъл: „Лошият вкус води към престъпление.“

Сбиването с капитана без съмнение би било проява на лош вкус. „Едуърдз е човек с лош вкус. Нашите пътища се разделят — помисли си Бейл, — трябва само да ускоря раздялата.“

Бейл замина за Ричмонд. Това е неприятно, разбира се, защото през тези дни може да пропусне премиерите на Шекспировите трагедии с гениалния Кин, а пък, откровено казано, това бе главното удоволствие, което го примамваше в Лондон.

Ричмонд съвсем заплени Бейл. От голяма височина се разкрива гледка към зелените ливади, към огромни полета с исполински дървета.

Бейл си мислеше какво престъпно осакатяване на пейзажа би било изсичането на тези дървета. А пък във Франция със затвърдяването на буржоазията такова изсичане се върши навсякъде. Изгледите на Ричмонд и Уиндзор напомняха на Бейл скъпата му Ломбардия, хълмовете на Брианца, Комо, Каденабин — един прекрасен край, където бяха протекли най-хубавите му дни. Той отново изпитваше „щастие, безумно преживявано“, както сам обичаше да пише, като долавяше във въздуха на тази местност пращинка от някакво странно огнено вещество. Като го поглъщаше, той се подмладяваше, кръвта струеше по-бързо по жилите му, очите добиваха блясък и умът му работеше необичайно живо. Чувство на равномерно повишена топлина пронизваше цялото му тяло.

Бели, блестящи, безкрайно далечни облачета горяха на запад при залеза на слънцето над тази местност. През деня под гальовното, ясно

и радостно слънце дърветата и тревите пламенееха със зелен огън, всички предмети изглеждаха изпълнени със светлина.

След два дни, когато излизаше от една дъбова горичка и гледаше орниците, прострели се пред хълма, Бейл се изненада от мисълта, че във въздуха на Ричмонд, който толкова наподобяваше Ломбардия, образът на Метилда съвсем се бе разсеял и загубил своята жизнена сила. Нима той бе разпилял страданията си по пътя от Миланската катедрала до лондонската Тауър? Тази мисъл за него бе и тъжна, и утешителна.

Бейл бе тръгнал за Англия с намерението да се излекува от болестта любов, а когато разбра, че лечението е успешно, стана му мъчно за болестта.

По-късно, една вечер, когато седеше на камъните на старинния мост, който се спуска на долната площадка на Ричмъндската тераса, и четеше книжката „Спомените на госпожа Хътчинсон“, Бейл дочу приветствие на италиански. Обърна се. Към него идваше човек със светлосин редингот, с червени ботфорти без токове, с камшик в ръка. Оседлан червеникав кон пръхтеше наблизко до оградата на една селска къща. Бейл скочи: пред него беше Берше — неаполитанският изгнаник, карбонар, поет, който не принадлежеше към избраното общество, но бе приятел на няколко английски семейства, които живееха в Милано.

— Видяхте ли се с лейди Джърси? — беше първият въпрос на Берше.

— Не — отвърна Бейл. — Не съм я видял и не се каня да я виждам. Знам, че хората, които са преминали Ламанша губят спомена за срещите си на континента.

— Каква странна мисъл! Но поне сте се срещали с Хобоуз Бръгем?

— Разбирате ли, Берше, ако аз намеря радушен прием, няма да се радвам толкова, колкото може да бъде огорчен от студено посрещане или от нежелание да бъде познат.

— Напрасно говорите така — каза Берше. — Колкото и чувствителен да сте станали, вие все пак нямате основание да се опасявате, че тук, в Англия ще съдят за вас по препоръките на барон Биндер и на миланската полиция.

— И все пак аз чух, че в Англия стават такива неща, които далеч надминават произвола на австрийската полиция в Милано.

— Манчестърското клане ли имате пред вид? — запита Берше.

— Да, точно него — отвърна Бейл.

— Но подобно събитие би било невъзможно в Италия. У нас още няма както тук толкова много фабрики. Дори фабриката за коприна във Флоренция е построена от русин — Анатолий Демидов. Не бъдете по-строг към английското общество, отколкото към френското. Но защо стоим тук? Хайде да идем у дома.

Малка къща с червени керемиди прие събеседниците.

— Току-що се завръщам от езда — каза Берше. — Хайде да прием чай.

— Много съм ви благодарен. Никога не бих допуснал, че един италианец може да привикне на тази страшна английска отвара.

— Във Франция не пият ли чай? — попита Берше.

— Много рядко, и то само в къщите на англоманите — отговори Бейл.

— Какво изобщо бихте казали за френското общество? Защо така пренебрежително свихте рамене, когато заговорих за него?

— Е, ако можем да говорим свободно, ще ви кажа, че ми е противен старият прогнил свят, който сега надига глава изпод савана на новото време, също както блатна вода се просмуква изпод настилка от свежи чимове. Аристокрацията бълнува за някогашния разкош, иска възвръщането на имения и привилегии, мечтае за премахване на конституцията и реставрира най-диви и безсмислени суеверия. Неотдавна слушах Жозеф дьо Местър. Този мошеник езуит проповядва с най-голямо красноречие една лъжа, в която сам не вярва. Докато в лабораториите правят опити да разлагат водата на газове, този дръвник и измамник доказва в общество на сериозни хора, че ако попът нахрани човек с бяло тесто, то ще очисти съвестта на човека. На всичко държавата слага ръка. Жените са станали набожни. Те считат, че Байрон е сатанинско изчадие и в салоните залагат за младежите мрежите на мистическата философия. Такъв опит понякога завършва с изгоден брак и хубава длъжност за новопосветения. Най-често от всичко това не излиза нищо друго освен ужасна скука и лицемерие. Вие отваряте обятия за красавицата, а тя, преди да ви отговори, предлага да целунете с благоговение брилянтния кръст, окачен на

шията ѝ, и ви се отдава, молитвено склучила ръце и вперила очи в небето.

— Каква гадост! — казва Берше. — Англия е по-добра поне задето полицията не допуска езуитите, докато не изобретят начин да прелитат Ламанш с ангелски криле.

— Да, но вие забравяте, че никакви езуити не могат да съществуват в онова общество, което не е склонно само да ги поражда. Цяла Франция е пропита от фалш и човек, който мечтае за разумно приложение на енергията си, там трябва да се чувствува нещастен.

— А вие как сте? Какво правите в Париж?

— Имам нов пристъп на влечение към литературата, но не разчитам на успех. След като се завърнах от седемгодишните си скитания, виждам, че във Франция е невъзможно да постигнеш успех, без да се унижаваш и без да се подмазваш на пресата. Смятам, че подлостта трябва да се запази за първия министър, а засега аз стоя настрана от нея.

— Ама вие сте саркастичен — каза Берше, криейки брадичката си във връзката така, че белите остри краища на яката драскаха бузите му и покриваха малките черни бакенбарди. Светлосинята яка на сакото, широка над реверите, го правеше съвсем гърбав. Думите на Бейл го бяха много развъълнували.

Бейл продължаваше:

— Какво мога да пиша? Приготвил съм за печат книга, съвсем недопустима по форма. Тя е трактат за любовта. Чудесен прицел за глупците. Какво може да каже за нея сегашното френско общество? Че книгата страда от еготизъм, че формата ѝ е неудобна, понеже авторът навсякъде изпъква със своето „аз“. Новата порода хора, които неотдавна Делеклюз нарече „белетристи“, ще вдигне вой, че книгата ми не е роман, че за любовта може да се говори само в романите. Естествено моето точно научно описание на особения вид безумие, наричано любов, не може да има успех във Франция. Това безумие се среща все по-рядко и по-рядко в нашата страна. Освен това във Франция се е родил нов човек: bankerът, собственикът на фабрика, почтеният индустриалец, тоест един човек, който има във висша степен положителни разбирания. Този нов човек естествено не ще губи време за такива неща като моята книга. Милионерът индустриалец, който по цели дни урежда сметките със своите две хиляди работници,

ще почувствува смътно само едно: че аз почитам повече живата мисъл, отколкото кесията пари.

— Да, но ако в Италия имаше милионери индустриалци, ние отдавна да сме изгонили австрийците. А сега — вие знаете ли последните новини? Италия е разгромена, преди въоръжените отреди да успеят да завземат градовете. Вие знаете, че австрийските затвори са пълни, че в тях се намират най-добрите хора на Италия, известно ви е, че каринянското псе Карл Алберт излезе най-мръсен предател; той страхливо избяга, вместо да отиде от Пиемонт в Милано. Наскоро получих писма за това. Подобни писма получиха и живеещите в страшна оскъдица в Лондон изгнаници Росети, Мадзини и Фосколо.

— Фосколо?! — възкликна Бейл.

— Да, Фосколо — повтори Берше. — Фосколо получи писмо от Метилда Висконтини, след като Салвоти я бил подложил на тъмничен разпит.

Бейл излеко побледня.

— Е, и какво? — попита той.

— Тя хладнокръвно му отговаряла и отказала да назове когото и да е.

— Тя ме бе помолила да предам поздравите на приятелите — каза Бейл. И като извади малка записка, зашита в мушамичка, предаде я на Берше с чувството, че се скъсват последните нишки, които го свързват с Милано.

Берше държеше в дланта си писмото и казваше:

— Ами ако съдбата не ви бе довела в Ричмонд, нима това писмо щеше да пътува още цял месец с вас?

— Не, по един или друг начин аз щях да намеря възможност да го предам на Фосколо, макар че естествено вие ще разберете моето затруднено положение.

— За какво затруднение става дума?

Бейл се замисли и реши да се прикрие зад страха.

— Не знам как действа сега международната полиция. Познанството ми с Лафайет е известно на всички. Не съм уверен, че не ме следят.

— А аз съм сигурен, че Лафайет не е следен. Та нали той е доста стар и очевидно целият му революционен плам е угаснал.

— А аз мога да ви кажа, че не само революционният, но и всякакъв друг негов плам дава признаци на живот в Париж.

Берше се усмихна, но при спомена за мъките на своите приятели в австрийските затвори отново стана тъжен.

Бейл се дразнеше от примирението на събеседника си с английската полиция. Той изпита своето неизменно усещане, по силата на което не можеше да прави разлика между престъпник и човек, който навява досада. Берше му стана невъзможно досаден. Набързо, малко рязко той се сбогува и си отиде. На изпращане Берше му каза:

— Учудвам се, че вие, който познавате Лафайет и мнозина интересни парижани, не умеете да използвате по-добре вашето пътуване в Англия. От вас зависи възможността два пъти в седмицата да бъдете на обед у лорд Холанд и у други не по-малко прочути мъже.

— Довиждане — отвърна Бейл. — Аз дори никому в Париж не казах, че отивам в Лондон. Имах само една цел — да видя Шекспир на сцената.

— Довиждане. Вдругиден Кин играе Отело. Пожелавам ви най-голямо удоволствие — подхвърли му Берше на сбогуване.

На връщане в Лондон Бейл записа по пътя на полетата на мемоарите на госпожа Хътчинсон следното: „Берше подробно ме разпитва за Франция. Младежите от дребната буржоазия като него са добре възпитани, но не знаят къде да се даят, понеже всички пътища са задръстени от протежетата на езуитската конгрегация. В края на краищата те ще провалят конгрегацията и при пръв удобен случай ще катурнат Бурбоните. Това прилича на пророчество и този, който прочете думите ми може да не ми повярва.“

В Лондон го чакаха Маре и Баро, които с мъка бяха открили Бейл с помощта на английския банкиер, който му превеждаше пари в Англия.

Споделяха впечатления, разхождаха се край Темза и се любуваха на малките къщи с елегични градинки, в които цъфтяха есенни рози. Посещаваха фабрики, заводи и по настояване на Бейл разглеждаха новите станове и машини.

Бейл правеше бележки за новата порода хора, които престояваха по десет часа край машината да наблюдават непрекъснато бързото движение на совалката на Кей. Поразяваше големината на тези

предприятия, които задоволяваха със стока цели градове и страни. Не можеха да се сравнят с тях малките фабрики на Париж, лионските фабриканти бясно се стремяха да ги конкурират, и (още едно наблюдение) такива съвсем липсваха в страната, където седем години скита Бейл — в Италия.

Упоритият и жесток труд на английските работници изглеждаше на Бейл като някакъв кошмар. Маре веднага ловеше кратките му бележки и се стараеше да ги отбие. Той крещеше на френски, застанал до машината, и надвикваше нейния шум:

— Това е то, което Франция още не познава. Така Англия ни отплаща за четирите коалиции и за Ватерло.

В същия тон Бейл му отговаряше:

— *Това е, което през хиляда осемстотин и седемдесета година ще предизвика взрив и катастрофа във Франция.*

— Анри обича да замерва с цифри като малоумен — със смях забеляза Баро.

— Уверявам ви, че след десет години ще си спомните моите думи. Италианецът е щастлив поради своето безгрижие и онази лекота, с която понася бедността, но северняците ще се видят принудени да покрият в най-близко време огромни пространства с фабрични комини. Мъчно може да се каже какво ще излезе от тази нова армия роби, каквито не са познавали Египет и римският свят.

Върнаха се в хотела да обядват. Маре и Баро живееха в малки стаи на горния етаж. Събраха се в голяма, продълговата и много висока зала. На огромна маса имаше късове печено месо до четиридесет килограма и дълги, тънки, остри ножове. Всеки идваше, сам си отрязваше и ядеше, колкото си иска, след като платеше на касата два шилинга.

— Тези кървави резени трябва да ги доваряваме в стомаха — казваше Маре след обяда. — Англичаните ги доваряват, като се наливат със силен чай, а аз съм на мнение, че много по-добре е с шотландска ракия.

Бейл отказа да пие, остави спътниците си и отиде на театър. Играта на Кин така увлече Бейл, че той изгуби чувство за времето.

Времето за Бейл винаги притежаваше един от трите цвята — то биваше черно, червено или бяло. Знаменитият артист го откъсна за

няколко дни от целия свят със своето изпълнение на Шекспировите пиеси. Бяха настъпили червени часове.

Изключителният трагически гений на Кин странно не съответствуваше на приказките, които Бейл бе чувал за него. Бил необуздан гуляйджия, редовен посетител на кръчми и вертепи, но съвсем се преобразявал в момента, в който се появявал на сцената. Неговата игра беше покъртителна, предизвикваше най-благородни чувства и най-добри мисли.

Времето изчезваше. Стопяваше се като през дни на тежка болест или на голямо щастие.

Бейл записа в дневника си:

„Верига Шекспирови трагедии се нанизаха между миланските ми дни и сегашното ми състояние.

Аз оздравявам, но съжалявам за болестта си.“

На един бал в клуб „Алмака“ Бейл видя своя banker, комуто Коломб бе изпратил събраните в Гренобъл пари.

— Господин Бейл, днес се получиха вашите пари. Утре ще получите известието. Много се радвам, че ви срещам тук. Вие попаднахте тук изведнъж, но аз получих покана едва след двадесет години непрестанни грижи за увеличаване на състоянието ми.

Бейл наистина случайно бе получил покана за бал в аристократическия клуб, където нямаха достъп представители от други съсловия. Бейл се смееше при мисълта за онези невероятни прегради, които въпреки революционния натиск не бяха пречупени в Англия. В гласа на банкера се долавяше уязвено самолюбие. Бейл записа в дневника си:

„Веднъж вече се сблъсках с подобни нрави във Франция. Беше по времето, когато генералите без потекло от старата Наполеонова армия се продаваха на Людовик XVIII и с всевъзможни унижения се стараеха да проникнат в приемната на Таларю и в други салони на предградието Сен Жермен. Етикецията на висшите класи в Англия и Франция забранява всякаква проява на енергия. Младежите са крайно заети с грижата да не падне на челото им кичурът коса от другата страна на пътя.“

И така в Лондон изчезнаха спомените за Милано и за Метилда. Останаха сенки от чувства, имена и думи вместо образи...

Вечерта — една забавна и отвратителна случка.

Баро разговаря шепнешком в коридора с едно момче на около осемнадесет години — суетно конте е нацупени устни, напомадено и безсрамно.

Баро влиза в стаята и предлага да идат в публичен дом. „Тази вечер няма спектакъл. Истинска английска скука“ — казва той. Маре не иска. Бейл се съгласява. Обхваналото го чувство на пустота предизвиква стремеж дори и към опасно приключение. Кочияшът кара вече час и половина.

В покрайнините, близо до брега на реката — триетажна малка къща от тънки тухли. Баро излиза, контетото захваща да се пазари, преди да влезе. Бейл гледа презрително, Баро казва на френски:

— Забъркахме се май в мръсна история. Тук могат да ни ограбят съвсем и да ни хвърлят в Темза.

Бейл разгръща редингота си и мълком показва дръжката на пистолета.

— Я виж ти! — забелязва Баро.

Контетото бързо посочва с ръка вратата и изчезва.

— Трябва да влезем — казва Баро.

Кратко колебание. После три млади момичета, много печални, много напласнени поглеждат една зад друга и отварят вратата.

Мебелировката е приготвена сякаш за кукли. Баро едва се побира в тази стая на Уестминстър роу. Но след миг всичко се нарежда от хубаво по-хубаво.

Никой никого не ограби.

Бейл записва в дневника си:

Неприятното е, че през целия ми престой в Англия се чувствувах нещастен, когато не можех да завърша вечерта си в тази къща, но ако не беше лондонското отегчение и приказките за опасностите при тези приключения, Уестминстър роу никога не би ме видял. Виждате, нали, че аз съм само на двадесет години, а не на тридесет и осем, както упорито иска да ми докаже моето кръщелно свидетелство. Ако то казваше истината, аз можех да намеря утеха в светското общество или у парижанките. Но уви! Щом видя буржоазка в Париж или сенжерменска кукла,

моето сърце херметически се затваря от техния фалш и превземки. Когато си мисля за аристокрацията, която хвърля десетки хиляди злато за излишни балове и суетни обеда, когато попадам в *порядъчно* английско семейство, виждам, че тези нищожни и глупави същества създават благополучието си, като се продават на правителството. Какво ли да говоря за моята приятелка от Уестминстър роу? Отивам си от Англия с мисълта, че от все сърце ще се радвам при настъпването на революционния терор, който ще помете авгиевите обори, наричани английска аристокрация.

Баро и Маре заминаха за Франция. Бейл предприе няколко пътувания на север и чувствувайки се отморен, се канеше да последва техния пример. Вечерта преди заминаването той научи в колко часа тръгва пощенската кола за Дувър и почна да събира багажа си. Влезе камериерът и му каза:

— Как, няма няма да останете още един ден? Пощенската кола тръгва в шест часа сутринта, а в осем ще се състои зрелище, което вие няма да видите във Франция. Всички чужденци, които се готвеха да заминават утре, отложиха тръгването си.

— Не съм слушал за никакво зрелище.

— Съветвам ви да идете в столовата и да погледнете на площада.

Бейл опакова багажа си и слезе в столовата. През леката вечерна мъгла, която превръщаше в сиви силуети островърхите къщи на другия край на обширния и безлюден площад, Бейл видя стълбове с огромни напречни греди и осем увиснали примки. Камериерката с бяла касинка и бяла престилка нареждаше трапезата. Без да прекъсва работата си, тя хвърли поглед към Бейл и каза:

— И осмината ще обесят утре, в девет часа. Ако дадете един шилинг, ще ви отстъпя прозореца в моята стая. За тези прозорци не мога да ви гарантирам, защото тук ще бъде претърпкано. Гостите поръчаха вино и хубава закуска, за да не скучаят, докато чакат да докарат тия, дето ще ги бесят.

Бейл поклати глава. Когато се върна в стаята си, той се заразхожда с големи крачки от ъгъл до ъгъл. Чак до сутринта не мигна

от мисли за значението на публичното наказание и че „щастливите хиляда“ по такъв начин сплашват жителите на Лондон и на цялата страна. Призори записа на корицата на веселата Шекспирова комедия „Дванадесета нощ“ следното:

По мое мнение, когато англичаните бесят разбойник или крадец, извършва се обикновено убийство. Аристокрацията се стреми да смаже своята жертва, като разчита по такъв начин да осигури своята безопасност, понеже на нея ѝ е ясно, че тъкмо *тя е принудила човека да стане негодник...* Когато тези редове намерят своите читатели, тази истина ще стане може би тогава всеобща, колкото и парадоксална да е днес. *Максимумът човешка свобода ще се осъществи едва в 1929 година.*

В шест часа сутринта дъждът забарабани по покрива. На площада имаше мътни локви, небето бе забулено с облаци; каменовъглен прах се носеше във въздуха, който придобиваше тежка и остра миризма.

Бейл дремеше в креслото пред писалището.

Влезе портиерът и го побутна по рамото. Кочияшът взе багажа.

Бейл се загърна и се отправи към станцията на пощенската кола, без да погледне съоръжението, издигнато на площада, който постепенно се изпълваше с любопитна тълпа.

Денят премина чудесно. Последните шпалти на книгата „За любовта“ са прегледани под зелените дървета на парка Беньо. Грамадна зелена папка лежи на скамейката. Шпалти са разпилени по тревата, пясъкът е изтъпкан до твърда земя, авторът е в най-неудобна поза. И все пак той не усещаше дори, че вратът му се е изкривил и лакътят е изтръпнал. В папката беше ръкописът: италиански афиши, изписани гъсто с черен молив на обратната страна — те вече не му правеха онова впечатление както преди пътуването до Лондон. Образът на Италия бе потъмнял и по-добре беше да не засяга спомените, които причиняваха болка. Седем години бяха изтекли като

миг. По половин година не бе чувал нито една френска дума. И никога не би се върнал във Франция, ако не бе разкрита карбонарската организация. Той мислеше за тази страна: сега отново може да види паметниците, улиците, градските площади, но е невъзможно да види обществото, разгорещено от веселост и от онази жива мисъл и непосредствени чувства, които тогава се намираха само в Италия. Сега тази топлота бе изчезнала и въздухът на Италия бе замразен от студени северни ветрове. По-добре да не се връща там.

От повея на вятъра шпалтите са отваяни, зелените отблясъци и слънчевите петна от ярко осветените дървета отминават постепенно ивиците разпиляна хартия. Малката книжка, която скоро ще излезе на витрините, е спомен за Италия и паметник на много хубави чувства.

Слънцето клони на запад. Време е да върви.

По пътя, в алея на Пале Роял, Бейл среща оплешивял човек без шапка, със старомоден редингот, слаб, с възпалени очи, залитащ. Той е Андреа Корнер. Още едно италианско впечатление в Париж, второ през днешния ден! Сутринта той бе срещнал ди Фиоре, който гордо държеше лъвската си глава на могъщи рамена. Ди Фиоре не се отегчава във Франция, понеже това е единствената страна, където не го заплашва ножът на гилотината. Преписката за предаването на ди Фиоре бе приключена. Той никога няма да види родината си, тъй като е осъден на смърт за участие в неаполитанското въстание. Корнер няма подобна слава. Потомък на венециански дожове, един от най-знатните италианци, които живеят в Париж, той води цигански живот и съвсем е изпаднал. Разперил ръце, той препречва път на Бейл.

— Я чуите, милански дяволе — говори му той на италиански, — къде е най-сетне квартирата ми? Не помня вече откога съм излязъл.

— Хванете ме под ръка — казва Бейл, — защото аз бързам, а вие искате да вървите бавно.

Съпровожда го до квартирата му на улица Гайон и го предава на портиера. Вратарят се смее.

— Ние уведомихме вече полицията! Господин Корнер е изчезнал от три дена.

По-нататък господин Бейл продължава сам.

На улица Гайон той се спира пред една шестетажна сива къща. Колебае се за миг, сетне отваря вратата, отброява точно деветдесет и пет стъпала по тъмната стълба, опипом намира чукчето и чука на

вратата. Вратата се отваря със скърцане и съскане. Едно недоволно лице гледа влезлия. Това е самият домакин — Етиен Делеклюз. Очевидно е пишел. Гледа с уморен поглед срещу светлината, широко отворил очи, и се успокоява, щом познава Бейл.

— Защо така рано? — пита той.

— Въпросът не е учтив. Според мен аз винаги идвам навреме.

— Не бих казал това. А днес още по-малко.

— Виждам, настроението ви е много лошо, но въпреки това няма да си ида и ще ви зарадвам дори: след половин час ще дойдат Нодие, Вите, Ремюза, Ампер. Ха сега, припадайте де!

— Къде ще посрещна такава банда? И вие си мислите, че възнамерявам да бърбря с вас, когато имам срочна работа за списанието?

— Така, значи, ме посрещате след завръщането ми от Англия! Ах, дявол да ви вземе, нима мислите, че ще търпим това!

— Във всеки случай аз ще търпя.

— Е, крайно време беше!

— Знаете ли, че младият Мериме питаше за вас?

— Не си спомням кой е.

— Как не си спомняте? Виждали сте го у Лингаи.

— А, онзи невзрачен младеж! Сецам се, сецам се.

— Да, онзи невзрачен младеж е намерил в книжарниците всичко, написано от барон Стендал, и, нещо още по-лошо за вас, той каза, че статиите в лондонския „Месечен преглед“, подписани от Алцест или с инициалите Д.Н.К., са ваши статии, както и всичко, написано от барон Стендал.

— В полицията ли служи вашият Мериме?

— Извинете, Бейл, според мене вие трябва да се посъветвате с психиатър: или наистина нещо сте сбъркали в политическо отношение, или сте болен.

— Нито едното, нито другото. Просто не мога да понасям любопитните хлапаци.

— Мериме е човек с крайно прозорлив ум, рядко справедлив и честен.

— Какво ме засяга това?

На вратата се похлопа. Делеклюз се начумери, наведе се и тръгна към вратата, мърморейки:

— Хайде, започва нашествието! Естествено това е Нодие. Кой друг освен Бейл и Нодие идват в неудобно време?

Но беше Пол Луи Курие. Тъжен, с грамадни черни очи, криейки изящната си брадичка между ъглите на високата яка, която стигаше до бакенбардите му, той мълком протегна ръка на Бейл, седна до прозореца и свали дългия тръстиков чибук от стената. С привично движение надяна на лявата си ръка каишката, натъпка лулата, запали я и запуши. Делеклюз спокойно го гледаше.

— Е, как си? — попита Бейл.

— Не мога да твърдя, че затворът „Сен Пелажи“ е благоустроен от другите затвори във Франция. Два месеца прекарах там и вече ми омръзна.

— Я виж ти! — възкликна Бейл. — Аз не знаех. Какво ви принуди да се настаните там?

— Във всеки случай не търсех квартира, по-скоро ето този лист хартия.

Той извади от джоба си внимателно сгънат документ. Беше подписка за закупуване на големия замък Шамбор със средства от населението за новородения принц на Бордо, син на убития от Лувел дук дю Бери, наследник на френския престол.

— Бях в Англия — каза Бейл — и там нямах възможност да получа сведения, че шамборските подписки са пропуск за затвора.

— Моля ви, не се подигравайте, не е чак толкова весело. Аз публикувах памфлет, който бе толкова сполучлив, че подписката за национален подарък на престолонаследника пропадна. Получих за това два месеца затвор. В действителност престолонаследниците обичат да им дават, а ние обичаме да оставят на нас.

— Кога най-сетне ще мирясате, Курие? — попита Делеклюз.

— Слушайте, нима не се възмущавате — викна Курие, загубил търпение, — нима не се възмущавате, че бе извършена революция за нещо, че се проливаха потоци кръв за нещо и изведнъж всичко това отишло на вятъра? Наскоро срещнах братовчеда, който отбива военната си служба в гвардията. Питам го: „Какво правихте днес?“ Той ми отговаря: „Причестявахме се един по един от левия фланг.“ Питам: „Как така един по един?“ — „Ами така, един по един — отговаря. — Строят ни в редици и изкомандуват: «От начало преброй се отляво надясно първи, втори», после: «Вторите номера две крачки напред,

строй се» — и марширувай към причастието, а преди това — изповед със задължителен разказ пред свещеника за политическото настроение в ротите и ескадроните.“ Питам го: „Кой ви е полковник?“ Казва му името. „Служил ли е?“ — „Служил.“ — „Къде?“ — „Поп в Англия, служил литургии.“ — „Ах, я виж ти!“ — казвам.

— Ах, я виж ти! — повтори Бейл. — Та това е чудесно наистина! Знаете ли, Курие, вие има да патите!

— Помните ли, Бейл, аз ви извиках точно това, когато ви видях в италианския северен дилижанс.

По лицето на Бейл се плъзна сянка. Трябва по възможност по-скоро да издаде книгата, която му тегне като тежък товар, натъпкан със спомени. Добре би било, ако днес няма италиански теми за разговор. Нодие обеща да говори за Шекспир, Вите бе казал, че вечерта ще бъде много интересна и никой не се сети да предупреди Делеклюз.

— Ще поръчам да купят вино — каза Делеклюз.

Курие, присмехулен, саркастичен като Мефистофел на Брокен, седеше сред облаци дим. Бейл въртеше в ръце подписката за покупката на замъка Шамбор в дар на престолонаследника. Цялата горна част на листа бе заета от гравюра, изобразяваща бебе в разкошна люлка, до която лежи хрътка. Фигури с хермелинови наметала поднасят на бебето план на бъдещето му имение и грамота. В долния край на листа бе гербът на Бурбоните.

— Билет от лотария без загуби — каза Бейл.

— Твърде много е загубила вече Франция — отвърна Курие. — Буржоазията разори селяните, а тези дванадесет хиляди арпана^[1] земя с лозя са съвсем незначително подаяние в бюджета на кралското семейство. Ако замъкът Шамбор не бъде в ръцете на селяните, това ще влоши много благосъстоянието в този край.

— Слушайте, Курие, съвсем не мога да повярвам, че сте били такъв ярък защитник на селяните. Та нали вие непрекъснато водите съдебни дела с тях!

— Драги ми, вие се заблуждавате. Процесите води моята жена, която е готова да ме разкъса за всеки ред от памфлетите ми. От мене се страхуват, невъзможно е да се борят открито с мене като памфлетист, затова прибягват до подмолни средства. Инсценираните процеси в моето имение са резултат на подкуп.

— Някога и аз така мислех, но са ми казвали, че вие не току-така се подписвате Виниерон^[2]. Струваше ми се, че Курие се е смирил, щом е почнал да се крие зад гърба на Виниерон.

— Бих искал да науча зад чий гръб не се е крил гражданинът Бейл — злъчно отвърна Курие. — Във всеки случай моят псевдоним просто означава занаята ми — аз наистина съм лозар.

Бейл се усмихна.

— Свиквайте с Франция, миличък, свиквайте — мърмореше сърдито Курие. — Впрочем я ми върнете шамборската подписка, вие съвсем я измачкахте, а за да я замените с нещо, подръжете ей тази хартийка.

Бейл прочете. Поверително окръжно на министерството на вътрешните работи с дата от май 1822 година нареждаше на френските чиновници с всички средства да съдействуват в провинцията да бъдат избрани угодни на правителството депутати в Камарата. Накрая на това цинично окръжно точно се посочваха министерските фондове, от които можеха да се вземат средства за подкуп на избирателите. Същевременно бе предложена доста сложна система за отстраняване на нежелателни кандидати. Бейл припомни какво се говореше за лионските събития.

— Провокацията стана обикновено явление — каза Курие. — Това, което се случи в Лион, се наблюдава навсякъде в не толкова остра форма. Полицията, пресата и борсата са извънредно тясно свързани в общата работа. Най-едрите финансисти са заинтересувани да бъдат компрометирани работниците, те подкупват полицията и инсценират сблъсквания между работници и войници. Преоблечени полицаи стрелят срещу постовете във фабричните райони, а рапортерите във вестниците дават гласност на тези събития в колоните на хрониката. В последна сметка един човек, който е извършил провокация, с възмущение публикува съобщение за произшествието във вестниците, същият го чете, същият протестира, същият иска репресии и същият налага наказание. И всичко това става при пълно мълчание от страна на масата френски граждани.

— Да, струва ми се, австрийската полиция в Милано не бе стигнала дотам — каза Бейл.

— Там беше друго, там работеха конгрегациите. В сравнение с конгрегациите вашите приятели от „Санта Маргарита“ изглеждат

овчици. Във Франция съществуват цели пет полиции, от които всяка мрази другата, всяка се стреми да zlepостави другата и сякаш най-страшна е полицията на членовете на езуитските конгрегации. Тя работи като часовник и много рядко се мами. Людовик не я обича, но Марсанският павилион гъмжи от черни хлебарки в расо... Кажете, Бейл, каква служба бихте искали да заемате сега?

— Абсолютно никаква.

— Известно ли ви е, че Карл д'Артоа изисква повторна проверка на списъците на длъжностните лица? Почти всички Наполеонови офицери се уволняват, да не говорим вече за онези, които са били свързани с революцията. Имайте пред вид, че ако вие започнете безуспешно литературната си дейност, а аз съм уверен в това, скоро ще изпитате доста много неприятности, особено пък ако станете депутат.

— Подобна възможност е изключена — отвърна Бейл. — Аз твърдо поех пътя към бедността. Както знаете, избиратели могат да бъдат деветдесет и осем хиляди от двадесет и девет милиона французи, а депутат може да стане само онзи, който принадлежи към петнадесетте хиляди най-богати граждани.

— Е, тогава възможността да си навлечете неприятности става за вас още по-голяма. Един прекрасен ден, след някоя статия във вестника, която не се е харесала никому, офицерите от гвардейския батальон поред ще ви извикат на дуел. Ако сте отличен стрелец, ще свалите двама, но, вярвайте ми, третият ще намери начин да ви прободете с рапира. Ще ви унищожат на законно основание, без право да се намеси който и да било орган за защита. Такава е нашата Франция.

Бейл сгъна окръжното, даде го на Курие и закрачи с едри крачки от ъгъл до ъгъл.

Ръждясалият ключ тракна в ключалката. В стаята влезе Делеклюз с момчето от магазина, което носеше кошница с бутилки вино.

Делеклюз подготвяше малък пир по мъжки. Бейл му помагаше, Курие седеше мълчалив, потънал в облаци дим.

Гостите прииждаха, главно от средата при Арсенала — група бойка литературна младеж, която се събираше у Нодие, библиотекар в музея при Арсенала.

— Ти нямаш роял — каза Нодие на домакина, — у тебе не може да се пее, нито да се танцува. Какъв журналист си ти тогава?

— Аз съм свикнал да танцуват под моята свирка — каза Делеклюз.

— Е, това няма да го бъде — възрази Нодие, — ти не си Дафнис, а ние не сме кози от стадото на Хлоя.

— Кога най-после ще престанат вашите класически сравнения? — продума младеж със сив редингот, който стоеше в ъгъла със скръстени на гърдите ръце.

— Откога пък Мериме мрази класическите образи? — попита Курие.

— Във всеки случай, ако ги понасям, то е само във ваше присъствие. Работата ви над ръкописа на „Дафнис и Хлоя“...

— Боже мой, кога ще свършат злобните намеци?! — възкликна Курие, престорено уплашен. — Още един класически образ е фурията. Знаете ли, Мериме, че този, който ми отрови живота с пасторалата на Лонгус, върху която аз за нещастие може би съм капнал мастило, имаше такова презиме — беше италианецът Фурия. Но вие какво, да не би да искате сега да се занимаваме с моите флорентински патила и неуспехи?

— Не, искам да кажа само, че е време да излезем от този свят на гръцки и римски герои, време е изобщо да преразгледаме цялата класика.

— Младежът е прав — каза Бейл. — Когато бащите на днешните търговци атакуваха Бастилията, която впрочем по онова време почти не е имала затворници, те трябваше да надяват гръцка тога, римска каска, па макар и на театрална сцена. Ами сега, кажете, струва ли си да се тревожат сенките на древния Рим заради канцеларийки и дюкянчета?

— А според вас какво заслужава внимание? — попита Мериме, сякаш зарадван, че може да говори със Стендал.

— В Рим италианците са погълнати от старанието да преодолеят своята истинска античност. Искат да изградят свободна италианска държава, разнообразяват и украсяват тази идея, като пренебрегват традиционните форми. Това наричат „романтичизмо“.

— Ето това ни необходимо — каза Нодие. — Ние трябва да противопоставим нашия силен, френски *романтизъм* на овехтелите класически традиции на нашите прадеди. Кой според вас може да зарадва зрителя от сцената — Расин или Шекспир?

— Шекспир, разбира се — отвърна Бейл.

— Това е още въпрос! — възкликна Вите. — И аз дори не знам дали вашето противопоставяне е правилно.

— Ах, то е съвсем правилно! — каза Курие. — Нима ще живеем с това, с което са живели преди няколко века, нима ще се пазят старите форми на театъра? Диво и безсмислено е при тази главозамайваща смяна на събития да се представя на зрителите трагедия в един ден само защото Аристотел и Боало са искали единство на времето!

— Смятам, че е още по-безсмислено — подхвана Бейл — да се представят условни риторични формули на пороци и добродетели вместо живи характери. Къде, по дяволите, може да се сравнява вашият Расин с Шекспир?

— Слушайте — прекъсна го Вите, — как може така да се отрича Расин? Та това е безупречен френски език, та нали той успява да ви откъсне от еднообразната и долна делничност!

Бейл скочи от мястото си. Бутна стола настрана, събори чаша от масата, развихри се като пират на палуба и се развика:

— Език?... Език у Расин? Та това е мъртвец! Разбирате ли вие какво значи език без душа, език без изразност, език на номерирани кукли, които изтърсват от сцената благородни фрази? Как може да се върнем към всичките тези сладникави глупости след двадесет години революции, смъртни наказания, войни и заговори? Днес ние седим у Делеклюз и се кикотим на остроумния памфлет на Курие, а след две седмици Курие ще бъде в затвора, а Нодие като прокурор ще го обвинява. Ние и сега сме пред смъртни наказания, заговори, подготовка на война с Испания, скоро ще бъдем свидетели как френските офицери ще се опозорят с преследването на Риего и Кирога, тези най-добри личности на нашето време, тези герои на революцията. Е, и какво? На живите изисквания на днешния ден вие ще отговаряте с натруфените фрази на библейската гафолия? Защо ни е близък Шекспир и защо у него съзирам това, което така сполучливо са нарекли романтика? Само защото е представял на своите съвременници жива картина на страстите, смъртните наказания по времето на Елисавета, заговора на Съсекс и хиляди такива неща, които са държали зрителите в невероятно напрежение, били са в състояние да ги покъртят, повдигали са пред тях животрептящи въпроси и са ги разрешавали. Ето кое наричам аз романтика, а да живеем със старото,

да реставрираме миналото, да преливаме на новото поколение немощната кръв на нашите бащи — това е според мен класицизъм. Събирайте при вас в Арсенала вашите чудаци, там имате роял, у вас пеят балади, четат стихчетата на господин Юго, дори, струва ми се, изпълняват католически химни; при вас там бълнуват за средните векове. Нямам нищо против, правете каквото щете, но не си мислете, че това е притрябвало някому. Какво по-глупаво и по-безсмислено може да има от украсата на монархическите парцалаци със средновековна позлата, и то по време, когато парната машина и химическата лаборатория ви лишават от цялата ваша мистика и всичкото ви бълнуване! Вие искате да се скриете от действителността, вместо да я овладеете. Искате да гледаме по пладне часовник, който показва два часа през нощта. Нашето разбиране все пак е по-достойно от вашата самоизмама.

— Да живее Бейл! — развика се Делеклюз.

— Вие непременно трябва да запишете това, което казахте — това са чудесни мисли — каза му Мериме.

— Добре — отговори Бейл, — ще ги запиша, но запомнете само, че аз не обичам неканени съветници.

Мериме съвсем спокойно и невъзмутимо гледаше втречено зачервения Бейл.

— Не мога да ви съветвам, но много ви моля.

— Наминете утре при мене, ще ви дам италианските „Записки за романтизма“ — каза Бейл, като правеше усилие да прикрие учудването си.

Мериме се поклони.

Късно през нощта, когато се връщаше у дома си, Бейл обмисляше предмета на спора през цялата вечер. Памфлетната форма на Курие го привличаше. Много стройно се групираха живите и ярки мисли за новата и старата литература, за класическото и романтичното. Като стигна до дома си, той си спомни, че е забравил у Делеклюз зелената папка. „Опасно е да се оставят шпалти у журналист“ — помисли си той, после махна с ръка, влезе в празната и самотна стая, запали свещ и написа на един лист: „*Расин и Шекспир*, съчинение от господин Стендал“, сетне взе анонимното италианско издание на своите „Записки за романтизма“ и захвана да го чете и подчертава.

- [1] Арпан — стара мярка = 34,19 ара (фр.). — Б.пр. ↑
- [2] Vigneron (фр.) — лозар — Б.а. ↑

ТРИДЕСЕТА ГЛАВА

В продължение на една седмица две малки томчета от трактата „За любовта“ гледаха през стъклата на витрините на книжарниците. В цял Париж се намериха тринадесет души, които си купиха книжката от празно любопитство, и те, свивайки рамене, оставиха неразрязан втория том.

След месец книгата бе забравена, а на булевард Поасониер издателят Монжи Стария от разсеяност започна да разкъсва томчетата за амбалаж.

Настана 1823 година и неуморният Бейл издаде нова книга — „Расин и Шекспир“, след разпалени спорове на темата дали Шилер всъщност не е по-съвременен автор и дали трябва да се връща към Шекспир. Много мъчно бе да убеди дори Мериме, че „Шилер е само обикновен копирувач на Шекспировата риторика, че поднася християнските заблуждения в натруфена форма“.

„Нашата трагедия трябва да бъде по-проста. Шекспир е по-близък до нас, защото нашите събития приличат на тези в Англия през 1590 година, но по ум ние сме неизмеримо по-високо от англичаните през XVI век; нашата трагедия трябва да бъде по-проста и да мине без риторика. Шекспир е използвал този похват само защото е трябвало да приспособява към разбиранята на публиката едни или други драматически положения. Тогавашният зрител е бил невежа и смелостта в живота е замествала у него бързината на умствената работа. Френският ум особено трябва да отхвърли немската галиматия, наречена случайно романтизъм. Шилер не притежава достатъчно ум, за да предложи на своето време трагедия, която да изразява основните стремежи на епохата и конфликтите със стария свят. По такъв начин, макар Шекспир по време да е по-далече, но по вътрешен смисъл е много по-близо до нашите дни, отколкото неотдавна умрелият Шилер.“

Не беше обаче така лесно да се убеди Мериме. Спорът започваше от сутринта в стаята на Бейл, който четеше на младия си приятел токущо написаните страници, сетне продължаваше в кафене „Ламблен“, вечерта — в ложата на театър „Франсе“ и накрай през нощта — в малка стаичка в кръчмицата при Жълтите врати във Венсенската гора на

трапеза, отрупана с бутилки, в паузите между палавите приключения с балерините. На другата сутрин спорът се подемаше отново и така цяла седмица, докато Мериме не взе решение да се раздели със своя приятел, понеже намираще, че помежду им има твърде малко допирни точки. Бейл го убеждаваше да не прави глупости и изреждаше всички „допирни точки“ в такава форма, че винаги съдържаният и студен Мериме се превиваше от смях и се мятеше от ъгъл в ъгъл из стаята. Бе сключен мир. И двамата се сговориха за една лудория. Трактатът „Расин и Шекспир“ предизвика скептичната забележка на постоянния секретар на Академията на науките господин Оже. Мериме и Бейл решиха да нападнат по бандитски академията. Два дена старият и младият съчиняваха анонимно писмо до Оже. То съдържаше изтънчени разсъждения за задачите, които бе възложил на академията нейният основател кардинал Ришелю, твърдения, че Оже в никакъв случай не оправдава неговото доверие, предупреждение до господин Оже, с което се изтъкваше, че точно две седмици след получаването на това писмо господин Оже ще загуби любовницата си и може да получи такова украшение на главата, което не ще му позволи да си сложи шапка.

Препрочетоха със смях писмото, запечатаха го и го изпратиха.

— Никога за нищо не съм се разкайвал — казваше Бейл.

— Единственото, за което се разкайвам, е, че съдбата ме е събрала с вас — смееше се Мериме.

Бейл свиваше рамене и го съветваше:

— Приятелете се с Оже.

Мериме вадеше от папката ръкопис, грижливо преписан от министерския стенограф, и с галантен реверанс го поднасяше на Бейл.

— Бъдете така любезен да го прочетете. Оже подготвя за печат унищожителна критика на вашите теории.

— Сега не мога да чета това.

— Вземете го със себе си и не забравяйте, че аз умея да правя подаръци на приятелите си.

Бейл с любопитство прелистваше академическия „Манифест против романтизма“.

— Ами ако речем да отговорим?

— Трябва да отговорим — каза Мериме. — Академическата защита на класицизма е твърде сериозно нещо. Преследването на романтиците може да стане политика на цензурния комитет.

— Но аз съвсем не възнамерявам да бъда защитник на литературните школи.

— Тогава не отговаряйте.

— Но нали той напада лично мене?

— Тогава отговорете.

— Но нали това може да предизвика полемика?

— Тогава не отговаряйте...

Бейл спря и втренчено изгледа Мериме.

— За бога, скъпи приятелю, не си служете в живота с литературни похвати: в разговора си с мене вие скърпвате диалог в стила на Рабле.

— Та лошо ли е това? — лукаво се усмихна Мериме. — Вие скърпвате вашите съмнения в стила на Рабле.

— Личи си, ще станете писател — каза Бейл.

— Ще видим дали не ще престанете да бъдете писател, когато Оже публикува своя „Манифест“!

— Не, приятелю мой, аз много добре знам, че щом човек се залови за перото, трябва да бъде готов да го ругаят като вагабонтин.

— Надявам се, че не се каните да привиквате към това.

— Не се каня да отговарям на обидните нападки на същества от този род.

— А аз съм уверен, че вие можете да ме покварите дотолкова, та да пожелаея да дращя с перо по хартията.

— Уверен съм, че това би станало и без моето развращаващо влияние. Вие сте склонен към всякакъв вид пороци.

— О, колко силно казано! — възрази Мериме. — Най-малко бих се смятал склонен към добродетели.

— Убеден съм в това — каза Бейл. — Неделята при Жълтите врати няма да се повтори.

— Тогава ще има неделя у Александрина. Впрочем вчера я видях с един капитан от инженерните войски във великолепен интендантски екипаж.

— Оригинално съчетание на родове оръжие! — позасмя се Бейл. — Вие да не би да дежурите на улицата, когато тя минава?

Мериме замълча малко. После се разсмя и каза:

— Разбирам ви, хитрецо, вие сте ревнив и се страхувате да не би да зная адреса на вашите вечерни увеселения. Не се тревожете, аз си

имам достатъчно и не ще тръгна по вашите. Впрочем да променим темата на разговора. Известно ли ви е, че Манюел е изключен от Камарата?

— Да, четох речта му от първи март и мисля, че той е съвсем прав — това е най-добрият и най-благородният човек в Камарата. Ако говори съдържано за позора на Франция, която предприема интервенция в Испания, за да потуши революцията, тогава това е само печална истина, но не и повод за изключване. През януари монархиите — Прусия, Австрия и Русия — поискаха възстановяване на монархията в Мадрид. Сега и Франция ще вземе участие в това. Какво по-подло може да има!

— Обърнете внимание, че Манюел бе прекъснат при действително революционни думи — каза Мериме. — Ето това изречение: „Опасността, надвиснала над кралската фамилия, стана действително жива заплаха от минутата, когато Франция, революционната Франция, почувствува, че сега тя трябва да призове към живот нови сили и нова енергия...“

— Да, знам всичко това — прекъсна го Бейл, — знам, че вие не сте съгласни с това и че то е самата истина. Зная също, че Камарата му викала: „Цареубиец! Вън! Долу!“ — но в това отношение ние с вас никога не ще се разберем.

— Бейл, кажете, наистина ли във Франция съществува Таен комитет, в който работят бивши италиански карбонари? Истина ли е, че Лафайет и Манюел влизат в този комитет? Вярно ли е, че вие сте участвували под името инженер Висмара в торинското въстание?

— Всичко това са глупости и аз се учудвам как умен човек може да дава ухо на клюки.

— Но вие не криете симпатиите си?

— А вие напразно потискате вашите антипатии — възрази Бейл. — Я по-добре да идем на обед, а после ще се разходим извън града.

Мериме и Бейл си почиваха на широка зелена скамейка под дърветата на Булонската гора. След миг при тях дойде нисък човек с къдрави коси, с нисък цилиндър и грамаден бастун в ръка. След него вървеше Курие, разсеян, с печални очи, които нищо не виждаха. Докато пълният човек искаше разрешение да седне на скамейката, той

спокойно се настани до Бейл. Бейл се извърна, позна Курие и възкликна:

— Това се казва горделивец! Той даже не поздравява!

— Ах, извинете! — припряно възкликна Курие. — Запознайте се, моля: доктор Кореф, лекар при особата на негово величество пруския крал, Анри Бейл, частен секретар, внук, брат и дядо на Бонапарт.

Мериме гледаше присмехулно и двамата. Бейл и Кореф бяха еднакво дебели и в изражението на лицата им имаше някаква неуловима прилика.

— Стига толкова царско роднинство — каза Бейл.

— Не, това е самата истина — издума Курие и продължи разговора си с доктор Кореф.

— Няма какъде да бързаме — щом се отзовахте на моята покана, хайде да се поразходим. Струва ми се, че никога хубавото време не е привличало толкова парижани тук, както днес, а освен това ще ви покажа един документ, който съвсем не е безинтересен за вас.

— Курие отново е скроил някаква политическа интрига — каза Бейл.

— Съвсем не! Просто искам да разубедя господин Кореф в неговото лошо мнение за парижката полиция. Той смята Париж място за политически отдих. Не знам кой го е убедил в това.

— Аз имам изобщо твърде високо мнение за Париж — каза Кореф, — а следователно и за парижката полиция. Но, уверявам ви, тя няма отношение към мене. Аз съм твърде недостоен обект за нейното внимание.

— Слушайте — каза Бейл, — да тръгнем след ей тези младежи. Те са руски офицери, името на единия от които ми бяха споменали някога. Веднага го познах.

— Ах, тоя красавец ли? Но защо ще вървим след тях?

Въпреки това всички станаха и смесили се с тълпата, тръгнаха на две крачки зад руските офицери. Бейл с най-голямо вълнение следеше всеки жест на Ширханов, когото не бе виждал почти десет години. Спътникът на Ширханов приличаше на момчето, което бе видял по времето на московските пожари. Беше възпитаникът на дворянския пансион, който заедно с учителя си превежда за него на френски език страници от руски исторически съчинения, като любопитно поглеждаше враговете, заели толкова внезапно Москва, че той не успя

да я напусне с другарите си от пансиона. Бейл не си спомняше презимето на това момче, знаеше само, че то звучеше на полски и че го викат Пьотр. Нима дотолкова могат да се запазят детският израз на очите и очертанията на веждите, издадената долна устна, че дори изминалите десет години да не променят човека?!

Руските офицери говореха без стеснение на своя език. Бейл долови само няколко пъти името Сен Симон.

Курие попита Бейл:

— Струва ми се, вие знаете руски език?

— Запомних добре само руските ругатни — отвърна Бейл.

— Но ето Кореф може би разбира руски.

— Много малко. Братята на жена ми — Матиясовци — въртят някаква търговия в Москва. Според мен младежите говорят за посещението си при Сен Симон, когато заварили болен. Нима този чудак може да има успех с фантазиите си?

— Да, един потомък на дукове и граф, който се е отрекъл от титлата си и живее сега с хляб и вода в мансарда и мечтае да обнови човечеството със социализъм, както виждате, има успех сред руски гвардейци — отбеляза Бейл.

— Страна на крепостни роби и диваци дворяни — какво общо може да има между нейни представители и налудничавия чудак Сен Симон?! — възкликна Курие. — Русия живее в седемнадесети век. Аз мисля, че изнежените дворянчета се интересуват от Сен Симон така, както руските царе са се интересували от уродливи джуджета.

— Само не и този висок адютант. Аз имам най-добро мнение за него — каза Бейл.

— Откъде го познавате? — попита Мериме. — И какъв е този влюбен тон?

— Казаха ми презимето му, но за да го произнесеш безнаказано, трябва да ти направят операция на гърлото. Той е бил адютант на някакъв княз с буква „В“. За княза говореха, че бил герой на Шевардинския редут.

— Това пък какво е? — запита Мериме. — Знаете ли, че когато бях на единадесет години, с часове прекарвах край решетките на Тюйлери и гледах как тези азиатци върху малки кончета, с калпаци, с жълти лампази, въоръжени с пики, яздеха из улиците на Париж. Беше изключително зрелище! Оттогава аз търся да се срещна с руси.

— Склонен съм без всякакво чувство на приличие да се приближа до тях и да се запозная — каза Бейл. — Но не знам как ще се посрещне това. По-добре да послушаме за какво говорят.

Кореф се стараеше да превежда дословно и каза:

— По-възрастният казва на по-младия: „Слушай, Каховски, целият «Катехизис на индустриалците» е същинска щуротия. Аз и занапред ще съм против допускането на търговското съсловие в организацията и съюзите. Търговците са невежи, а без просвета нашето дело е неосъществимо.“

Още няколко стъпки по алеята. Долитат откъслеци от руска реч. Младият възбудено говори и очите му искрят. Ширханов се усмихва и с тъжна загриженост мисли върху значението на казаните думи.

Кореф предава:

— Русинът, струва ми се, цитира „Ново християнство“. Явно те са под силното влияние на социалиста... „Европейските владетели са се обединили под знамето на християнството в Свещен съюз, но тяхното поведение поддържа старата система на силата на мечата и властта на кесаря.“ Младият поляк е убеден, че нито царят, нито индустриалците могат да дадат, както, той се изразява, истинска свобода... Я виж, те били опасни, вашите руски офицери... И таз добра, та вашият офицер е яacobинец! Вижте как пламтят очите му, когато се обръща към спътника си. Чувате ли, чувате ли какво казва? Казва, че Риего е допуснал грешка, че трябвало да се унищожават царските фамилии. Че ако били обезглавили Фердинанд, както Людовик във Франция, тогава нямало да има клетвонарушение на краля и не би могло да съществува организирано убийство на цяла една страна със силата на чуждестранно оръжие. „Правителство, което не е съгласно с желанията на народа, е винаги виновно, защото в здравата дума на закона се намира народната воля. Не стига само да бъде обесен Аракчеев, трябва да бъде обезглавен Александър, трябва да бъде изстребена царската фамилия.“

Четиримата французи се спогледаха.

— Ето ви нов Робеспьер — каза Мериме. — А вие твърдите, че те са крепостници и офицери от императорската гвардия.

— Уверен съм, че това е изключително рядък случай — каза Курие. — Пред нас са терористи в гвардейски униформи. Във всеки случай те не са обикновени пътници и ненапразно са били у Сен Симон.

— Но този Каховски е истински терорист — произнесе Кореф толкова високо, че двамата офицери бързо се извърнаха, погледнаха французите и завиха с бързи крачки по страничната алея.

За втори път се срещнаха двамата военни герои от 1812 година. Отново за миг те се бяха погледнали един друг сред тълпата, без да знаят, че съдбата беше кръстосала пътищата им някога. Княз Ширханов отдавна бе забравил мразовитото декемврийско утро у Аракчеев в Грузино, когато като млад поручик прекара цяла нощ да преписва френските писма на военния комисар от Наполеоновата армия Анри Бейл.

Бейл, който напразно бе търсил някога Мелани Гилбер в горящата Москва, който бе й писал безкористни приятелски писма, съвсем не предполагаше, че тези заловени писма беше чел офицерът, когото два пъти срещна в Париж. Съдбата отново ги раздели.

Руските офицери бяха изчезнали, загубили се сред тълпата. Четиримата французи веднага ги забравиха. Насреща им идеше висок, пълен и тромав човек с дълъг редингот с голяма кадифена яка, с кръгло лице и умни очи. Усмивка заигра на устните му, очите му повеселяха, широкополата шапка се вдигна с учтив поздрав, слънцето блесна върху голо теме. Беранже със закачлива усмивка и прекалено любезен поклон се здрависа с Бейл и с Курие, после сухо кимна на Мериме и Кореф.

— Все пак аз един месец повече от вас се заседях в затвора — каза той на Курие.

— От по-способния повече... се чака — отвърна той. — Не мога да твърдя, че съм ви завиждал в това отношение.

— А пък аз все пак завиждах на Лозаря. Вашите памфлети са толкова силно вино, че повалят дори такива литературни пияници като мене.

— Е, драги, аз бих дал всичките си памфлети за вашето „На сатаната, който умира от отровата на езуита Лойола“. Съгласете се и вие, каква прекрасна шега е този дявол, който не е могъл да понесе езуитското питие! Но че езуитският генерал веднага заема трона на владетеля на ада, че езуитът става дявол и управлява света — това е извън всяко съмнение. Аз никога не бих могъл да напиша за господабога такова нещо като вас. Никога не бих го изобразил старец с нощна шапчица, който поглежда сънен от прозореца, учудено слуша парижките клюки за себе си и се страхува от агентите на парижката

полиция. Също така великолепни са стиховете и за вашия апостол Петър, от когото веселичката Маргота е откраднала изпод възглавницата ключовете му, Петър, който се страхува, че Маргота ще отвори рая за развратни квартиранти!

— Според мен три месеца затвор за подобна литература са малко — каза Бейл.

— Ама правителството май има намерение да поправи тази си грешка, аз навреме си дадох оставката — рече Беранже.

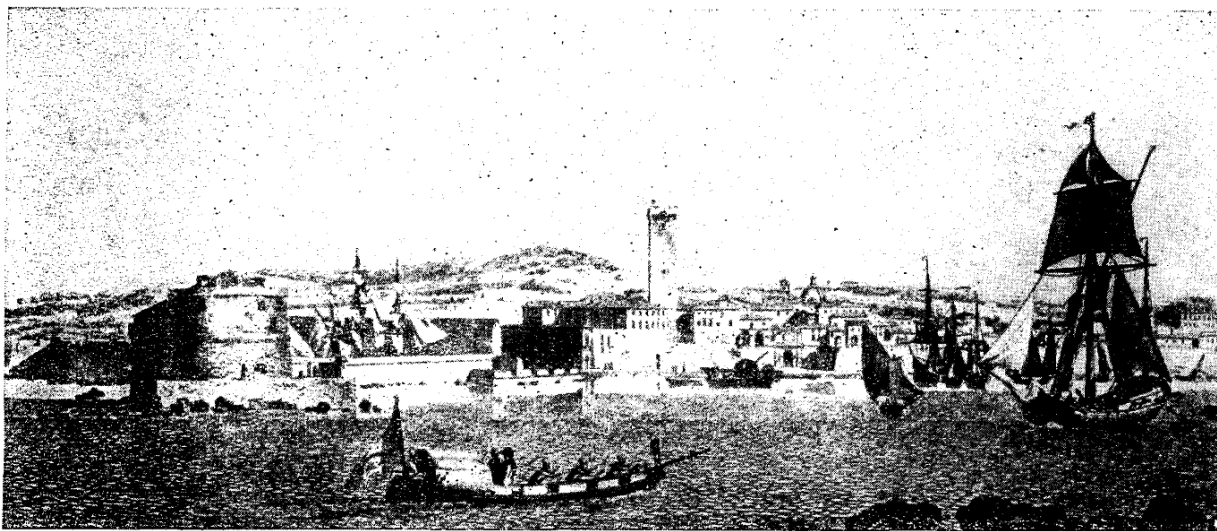
— Но как ще живеете? — попита Курие.

— Много малко ми е необходимо — отвърна Беранже. — Не съм алчен и освен това бедността ми допада, както руменината на младите.

— Носи се слух, че правителството възнамерява да ви лиши от право на бедност. Искат да ви направят богат и мълчалив.

— За да се чувствавам напълно задоволен и забогатял, необходими са ми няколко леки като тапа и празни като изпита бутилка неща — необходими са ми нищожните глави на Бурбоните и тогава ще се успокоя. Това заплащане може да се извърши без никаква загуба за министерския бюджет.

— Днес е чуден ден — каза Бейл. — Времето е възхитително. За какво са тези политически гръмотевици от съвсем ясно небе? Господа, всеки от вас прилича на лайденска стъкленица: вие се приближавате и започват да изхвъркват електрически искри. Произнасяте гръмки фрази, драскате с мълнии по въздуха.

ЧИВИТА ВЕКИЯ ПО ВРЕМЕТО НА СТЕНДАЛ

— Все пак съгласете се, че тези искри излизат не от медните кълба на лайденската стъкленница, защото нито главата на Курие, нито моята са медни кълба. Сравнението ви е несполучливо, Бейл!

— Но вие сте литератор, а политиката в литературата прилича на пистолетен изстрел в концерт.

— Нямам нищо против — каза Курие, — особено ако двата изстрела имат еднакъв ефект.

Вниманието им привлече един старец, който се подпираше на бастун и вървеше, пъшкайки и кашляйки. Той беше нисък, куц човек, с дълги посивели коси до раменете, с набръчкано лице и светли, склеротични очи. Едва сега събеседниците си спомниха, че преди да се поздравят, Беранже водеше този старец под ръка.

— Хайде, аз ще продължа разходката си, ще стигна до фиакъра, а после ще отида на улица Батоар — продума старецът, повдигна леко периферията на шапката си и тръгна по алеята прегърбен, като оставяше по пясъка дълбока следа от тежкия бастун, и накуцваше.

— Кой е той? — попита Бейл.

— Не ви запознах, защото това става доста трудно без разрешение. Старецът е капризен и след скорошния опит за самоубийство аз го пазя от всякакво раздразнение. Ето сега ще иде в своя полузимник под моята стая, ще легне на купчина парцали и ще лежи цяла седмица, без да излиза. Днес едва го измъкнах на чист въздух.

— И все пак кой е той? — запита Бейл.

— Ами че Роже дьо Лил!

Всички се спогледаха и замълчаха. Авторът на „Бойна песен на Рейнската армия“, изпята на 30 юли 1792 година от марсилските федералисти и обиколила след това цял свят под името „Марсилеза“, живееше сега в страшна бедност, болен, изоставен от всички, чакаше смъртта си и я призоваваше насила.

Различни мисли породи у всички тази среща. Бейл си спомни как в деня, когато арестуваха Людовик XVI, Роже дьо Лил се скара с Карно, скъса офицерските си пагони и ги хвърли в краката на генерала. Офицерът, пламенен патриот, написал знаменития химн на революцията, не можа да понесе известието за арестуването на кралското семейство и излезе в оставка. От този ден той се превърна от революционер в бързо разлагащ се труп.

Мериме си каза, че никога не би му стигнал патос да напише революционен химн. Как може изобщо да бъдеш обзет от подобен ентузиазъм! Огромната тълпа с червени знамена будеше у него присмех.

Курие си мислеше, че ако той е авторът на „Марсилезата“, щеше да си послужи по-добре със своята слава. И неочаквано се намръщи — припомни си разговора на жена си с управителя зад преградата. Защо му е славата на един памфлетист, когато у дома му е такава бъркотия! Чичо Флоримон, управителят, човек с огромен ръст, като мислеше, че стопанинът е заминал, повали жена му на леглото. През преградата се чуваше шум, а после и гласове, доста ясни думи за съпруга, обяснение, че стражарят и свещеникът са й дали указания да следи мъжа си. Мъчно можеше да се определи чия съдба е по-добра. Може би и той на стари години ще лежи като Роже дьо Лил в мръсна стая и ще чака смъртта си.

Беранже се усмихваше добродушно и нежно. Съдбата, която го бе направила любимец на парижките бедняци, занаятчии и хора от средна ръка, му поднесе нов дар. Той имаше възможност да бъде бавачка на старото бебе Роже дьо Лил и да слуша неговите покъртителни разкази за ония събития, които младият Беранже не можеше да знае и не бе видял.

Доктор Корейф, с хлътнала в яката шия и кръстосал ръце на гърба си, така че минувачите задяваха бастуна му, си припомняше как при обиск у дома му в Берлин полицията бе конфискувала ръкописа на „Марсилезата“ и как полякът стражар, който го разпитваше, го наричаше като стар познат „Фердинанд Давидович“, потупваше го по рамото и го караше да разправи за всичките си познати руси, макар че той нямаше нито капка руска кръв. Мисълта за поляка стражар внезапно се измести от мисълта за руския офицер Каховски, който казваше: „Русия е в чувал, а царят е здрав възел. Трябва с нож да се среже възелът и тогава от чувала ще излезе живата Русия.“ Впрочем какъв бе този документ, който Курие искаше да му покаже? Започна с разговор за приказките на Хофман, разбра, че Корейф, като приятел на автора, е представен от Хофман под името Винцент в „Серапионовите братя“ и изведнъж ни в клин, ни в ръкав: „Искам да ви покажа характеристика, която е дадена на вашето първо идване в Париж.“ „Този Курие не е човек, а дявол!“ — помисли си Корейф.

На един завой на алея в Булонската гора петимата французи се спогледаха за миг, всеки чифт очи с други четири чифта. Бейл, Беранже и Мериме тръгнаха напред. Кореф се наведе, сякаш за да оправи връзките на обувките си. Курие се спря до него. След известно време те изостанаха петдесетина крачки. Курие извади лист и го даде на Кореф да го прочете.

Беше бланка на министерството на вътрешните работи, адресирана до префекта на парижката полиция, от 30 ноември 1822 година:

„Предлагам ви да организирате таен надзор над доктор Кореф, пристигнал от Баденското херцогство, понеже доста гръмко изявява революционни мнения и снабден с препоръчителни писма, се е свързал тясно с представителите на опозицията. Като домашен лекар на княз Харденберг, той е уволнен от тази длъжност и е изгонен от Прусия заради дръзката си революционна агитация. Понеже Кореф е светски човек, много любезен и добре образован, неговата общителност ще ви даде всецяло възможност да организирате най-грижливо наблюдение над него, без то да бъде уморително за вашите осведомители от висшето общество.“

Кореф пребледня и изпусна листа. Един младеж, красив и елегантно облечен, с нахално лице и усмивка на уличница, се спусна да го вдигне. Курие го ритна по задника и услужливият младеж се просна по лице върху пясъка. Курие светкавично сграбчи листа и го пъхна в маншета си. Големите му черни очи горяха яростно и сякаш бяха готови да изпепелят услужливия младеж. Младежът стана, извади свирка; публиката бързо опразни мястото, където се бе разиграло внезапното и странно произшествие.

Бейл се приближи и запита:

— Какво се е случило?

— Нищо — каза Курие и скришом му подаде смачканата на топче хартия. — Качете се веднага в първия фиакър, който ви попадне, и бягайте.

Един конен стражар дойде на мястопроизшествието. Нахалният красавец викаше, като сочеше Курие:

— Арестувайте го, открадна ми златния часовник!

Курие замахна с бастуна си над главата на младежа. Стражарят слезе от коня и като разпери ръце, настоя Курие да върне часовника или

да го последва в префектурата. Дръзка мисъл мина през ума на Бейл. Кавалерист и ловък ездач някога, той се метна на стражарския кон и бързо препусна през гъстата гора. Там, където нямаше хора, той скочи, върза коня за един храст и сякаш нищо не бе станало, се насочи към предградието. По пътя разгъна документа. Свикнал още в Милано с подобни истории, той съвсем не се учуди, когато го прочете. Обаче от предпазливост реши да не държи у себе си откраднатия документ, но понеже не знаеше как ще постъпи Курие, останал в ръцете на спешилия се стражар, скъса поверителното нареждане на полицията и го хвърли в храстите. Ясно бе, че Курие не е имал възможност да стори това сам пред очите на всички.

Обискът, който направи стражарят, не даде никакви резултати. Младежът, на когото бяха откраднали часовника беше огорчен и разочарован. Документът, откраднат от министерството на вътрешните работи, който без съмнение беше в ръцете на Курие, не бе намерен и поради това огорчението по повод на измисления златен часовник имаше дълбоко основание. Младежът не бе изпълнил възложеното му поръчение. Стражарят бе изгубил коня си по вина на някакъв нахален гражданин, когото всички казаха, че не познават. Нямаше никакво законно основание за арестуването на когото и да е, никой не беше сигурен, че жестът, с който Курие се бе обърнал към застаналия до него пълен човек от публиката, бе жест за предаване на министерския документ. Като отърсваше пясъка от лицето си, младият полицейски агент не можеше да твърди с положителност дали този гражданин бе случаен спътник на Курие или стар познайник. Само едно беше ясно, че поставеният под надзор Кореф е съвсем близък на памфлетиста Курие, известен под името Лозаря. Но тази стара новина не учуди никого в полицията.

ТРИДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Много време бе минало от деня, когато Аракчеев, който отиваше от Чудово в Грузино, при съобщението за смъртта на Настася Минкина, съсечена от селяните, бе скочил от екипажа и от яростен бяс и мъка се бе търкалял по зелената трева край пътя. Доста време бе минало, откакто навсякъде бяха затихнали бунтовете на военните заселници. Отдавна вече беше в оставка Пьотр Яковлевич Чаадаев. Братята Александър и Николай Тургеневи пътешествуваха в чужбина.

В Петербург бе пусто, цареше мъртва тишина като на гробища. И сякаш в съгласие с тази тишина на брега на белезникавото Азовско море бе потънал във вечен покой императорът Александър I.

Когато от Варшава към Петербург препускаше великият княз Михаил Павлович, който кореспондираше с братята си Николай и Константин, през тези дни над замръзналата Нева изгрываше тревожно слънце. Младите военни шушукаха помежду си и вълнение свиваше сърцата.

Като подхвърли сребърна рубла на кочияша, запасният щабротмистър Каховски влезе при Кондратий Фьодорович Рилеев.

Разговорът им беше кратък.

— Ширханов е болен и едва ли ще живее дълго. Той е напълно съгласен с мене, че работата ще се оправи само когато бъде унищожена царската фамилия. Но той не е станал толкова решителен само поради бедността и преследванията, след като излезе от дворянското съсловие и освободи своите селяни.

Каховски извади сребърна рубла с образа на Николай Павлович и каза:

— Днес похарчих последната си Константинова рубла, а ето ти новоотсечена. Трябва да пробием черепа и на двамата и да започнем революция.

Рилеев се престори, че не чува. После сведе поглед от Каховски, отиде до прозореца и каза:

— Със своето огниво ти няма да разтопиш този лед! Но трябва да действуваме. Разбираш ли какво искам да кажа? — Той се

приблужи до Каховски и го разтърси за раменете. — Разбираш ли ти, разбираш ли, че трябва да се жертвуваме без полза, да пожертвуваме живота си безрезервно и безогледно, за да покажем какво е насилието и че то не ни е прекършило?

*За волност докато горим,
сърцата докато са живи,
на бащин край да посветим
дела и пориви красиви.^[1]*

— На жертва без полза не съм съгласен — възрази Каховски. — Няма защо напразно да проливаме кръв. Ако е само своята, както да е... Виж какво, Кондратий Фьодорович, повторно ти казвам, остави, не се надявай на царете. Ето ти и пример. Неаполитанците излязоха на площада, цялата им военна младеж като нашата, събориха игото на тиранията, а кралят положи клетва за вярност на народа с думите: „Бог да накаже краля, ако забрави днешния ден.“ А после кралят замина на север и по искането на нашия Александър се завърна с глутница чужди песове и отново яхна народа си, избеси всички офицери и разгони цялата карбонарска организация. Искаш ли да ти дам втори пример? Нашият Александър пък съдействува войските да се опозорят с нахлуването в Испания. Спомни си, че арестуваният крал Фердинанд в Кадис бе осъден на смърт. Той вика Риего, кълне се отново, че ще бъде верен на конституцията, обещава да изгони френските войски от пределите на отечеството и моли да запазят живота му. Честните хора са доверчиви. Освобождават краля под гаранция на Риего. И какво става... каква е първата стъпка на Фердинанд? По негова заповед Риего е заловен, арестуван, отровен. Полумъртъв, светият мъченик, герой, отрекъл се от предлагания му престол, приятелят на народа и спасителят на краля, по заповед на коронования клетвопрестъпник бива прекаран през Мадрид на позорна каруца, запрегната с магаре, и обесен като престъпник. Виж как постъпи Фердинанд! Чие сърце не ще трепне от това? Народите в Европа вместо обещаната свобода се оказаха потиснати, просветата — ограничена, затворите на Пиемонт, Сардиния, Неапол, на цяла Италия и на цяла Германия се напълниха с оковани граждани. И тежка стана участта на народите. Поучени от

този зловещ пример, нима ние сега ще позволим на Константин или на Николай да се коронясат? Смърт за тях, казвам ти, смърт!

Късно след полунощ Каховски почука у Ширханов.

В тъмен бордей почти досам Елагин остров се мятеше в треска прекрасният някога младеж, сега запасен щабротмистър от Ахтирския хусарски полк Михаил Ширханов. Великолепните му коси са разбъркани, полепнали по слепите очи, възпалените му устни са сухи и напукани, очите са станали огромни и не се затварят дори когато спи. Той се мятеше на леглото, съборил възглавницата на пода, и бълнуваше. За първи път след много години вижда той Наташа. Тя се приближава, слага ръка на челото му и той се учудва защо е с парижката бална розова рокля с висока талия. Тя му говори нещо за мистическата група на дукеса дьо Броли и му показва кръстче от черни брилянти, окачено на шията ѝ. На него му се струва обидно, че тя продължава да се сърди и да осъжда мерките му за пълно освобождаване на неговите селяни! След Наташа Ширханов чува гласа на Николай Тургенев, сух, студен, почти безсърдечен и същевременно така дълбок, проникващ от ума в сърцето. После си спомня военния арест, където се срещна с човека, който му помогна за първи път да излезе на прав път. Едва наскоро позна своя дългогодишен таен ръководител. Беше Александър Муравъов — масон, станал член на Съюза за благоденствие, а сетне влязъл в Северното дружество. И сега Муравъов му говори съвсем ясно: „Ширханов, животът ти мина напразно, а по-нататък е все по-лошо и по-лошо.“

Ширханов отговаря на висок глас:

— Животът още не е отминал, а по-нататък — ще видим.

Бълнуването свършва. Жълтата светлина на лампата осветява стройната фигура на Каховски. Със себе си той донесе студ, сняг по ботушите и последната новина, получена от Рилеев — да се съберат утре на Сенатския площад. Определено е Николай да положи клетва.

Ширханов скочи.

— Утре ще дойда — каза той. — А какво е решено да се прави?

— Трубецкой е диктаторът, той ще каже. Ела право на Сенатския площад, но по-добре не излизай, пребледнял си като мъртвец, ще се простудиш и ще ти стане още по-зле.

— На отрязана глава за косите не плачат! Може би ще оздравея — каза Ширханов. — Слушай, Каховски, поръчай там в кухнята чай.

— Ето това е то. А утре ще идем да бием мечката.

— Е, аз не бих го нарекъл мечка. Но на тигър прилича. Походка рицарска, тиха, а душичка подличка. И как така от бригаден генерал под командата на Паскевич изведнъж, хоп, на всеруския императорски...

— А тебе все капрали ти се присънват.

— Дявол знае какво ми се присънва — каза Ширханов. — Такива неща сънувам, че не мога и да ги разбера.

— Пийни си пък водка — каза Каховски.

— Не помага — отвърна Ширханов. — Нека се постопли, ще ида там, дето няма да има нужда от енотова шуба.

— Така ли? Ама вие Ширханови сте южна порода.

— Сякаш за фазани говориш!

Бе минало малко време. Ширханов и Каховски пиеха силен, добре сварен чай. Болният се чувствуваше по-добре и по-бодър. Струваше му се, че утрото на следния ден ще донесе някакво решение.

В единадесет часа през деня, разтърсван от треската, с качулка, военна фуражка и цивилни дрехи, Ширханов се спусна от крайбрежната улица на Василевския остров и тръгна по снега през Нева. Той не разбираше добре какво става. Виждаше само военното каре при паметника на Петър I, виждаше суматоха по крайбрежната, чуваше викове и най-сетне изстрел. На това място Нева е широка четиристотин и шестдесет крачки. От средата на реката Ширханов ясно различаваше разбърканите групи военни и цивилни. Зад него се чу глас: „Майчице, какво става там!“

Ширханов се извърна към говорещия. Той бягаше през Нева и вече беше далеч. В този миг се раздаде първият пушечен залп.

Ширханов падна на леда, без да усети някаква болка. Кръв рукна от гърлото му. След миг съзнанието му почна да гасне, дясната му ръка се отметна високо назад и животът свърши. Привечер гъст сняг затрупа пътеките по леда на Нева и покри със саван убития. Напусто Пьотр Каховски цял час хлопа на вратата на Ширханов.

— Излезе още сутринта — каза бабата, която се появи.

— Не може ли да го почакам?

— Почакай го, миличък, но не може да влезеш, както виждаш.

— А как е със здравето?

— Не беше добре, но сутринта излезе някак весел и казва: „Е, сега ще живеем добре! Ще ида, казва, бабо, в Неапол.“

Каховски се удари по челото.

— В „Неапол“ ли? Така ли каза?

— Да, да, така каза.

Каховски се ужаси: до Вознесенския мост, в къщата на французина Мюсар, се намираше малкият лош хотел „Неапол“, в който живееше той. Значи, Ширханов е ходил при него и разбира се, там е бил арестуван.

Какво да прави? Не биваше да отива у дома си. Трябваше да избере някакъв невоенен адрес. „Най-добре е да отида при Греч: при него няма да ме търсят“ — помисли си Каховски.

Той не завари Греч, но вратарят му съобщи, че току-що бил идвал „господин санктпетербургският началник на полицията“.

— Извикаха господин Греч — бърбореше словоохотливо вратарят — и запитаха — беше към един часа през нощта — къде живее господин Каховски. Господин Греч отиде до каляската на негово превъзходителство и каза, че не знае, а господин началникът на полицията му показа бележка, на която пишеше: „До Вознесенския мост.“ Господин Греч поклати глава, а господин началникът на полицията попита: „Знаете ли кой написа тази бележка? Лично царят!“ Такива ми ти работи! Господин Греч се върна много разстроен.

Каховски също беше разстроен. Значи, не бива да си ходи у дома, а и с Ширханов работата бе лоша.

Реши да иде да ношува у Кожевников. Стигна почти призори. Спа малко. А на 15 декември, измъчван от съжаление за Ширханов и от чувството, че обича този човек, така както никога досега никого не е обичал, той тръгна по странични улички към Вознесенския мост, та поне с едно око да погледне от прозореца на стаята в хотела. На ъгъла стоеше полицай. Каховски не го погледна. Изпитваше остро чувство на опасност и същевременно у него се надигаше непреодолимо желание да върви към тази опасност. Сякаш с олово бяха налети краката му. Всяка крачка му бе невероятно трудна. Само още две крачки, ще стигне и ще запита: не е ли идвал рус човек с черни мустаци и сини

очи? „Прекрасно, измъчено от болест и скръб лице, лице на истински герой...“ — помисли си Каховски.

Тежко ляга ръка на рамото му. Подигравателни очи гледат упорно Каховски. Казакът казва тихо:

— Ваше благородие, вие сте арестуван.

Каховски отхвърля ръката от рамото си, смъква шинела и като котка тича със скокове към моста. Куршум свирна край ухото му. Настига го конник и го удря с бич.

... Главата му тежи, мислите му се объркват, една през друга налитат, но все пак трябва да се опита да отвори очи. Такова впечатление има, сякаш силно слънце свети през клепачите му и му се струва, че плува в червен огън. Но не е огън — това са завеси от червена коприна в Зимния дворец, а пък сребристият лек звън от шпорите на четиримата стражари не е звънче на тройка, която те носи по Ковненското шосе с пътен лист до самата граница и с паспорт за Париж.

Хората застанаха мирно. Каховски в един миг се съвзе. Двама войника от охраната го вдигнаха за лактите. В другия край на залата безшумно се разтвори завеса и се появи човек с военна куртка на Измаиловския полк, закопчана плътно от горе до долу.

Каховски напълно се овладя и с твърди крачки тръгна към Николай. Но Николай още отдалече вдигна дясната си ръка, сякаш искаше да го спре, и сам дойде при него.

Николай I никога в живота си не бе чувал нищо по-обидно от първите думи на Каховски в отговор на въпросите си.

— Простете, ваше величество, ще говоря съвсем откровенно. Моята искреност е послушанието ми към вас. Вие бяхте велик княз, ние можехме да съдим за вас само външно. Вашите видими занятия бяха строевите упражнения с войниците, а ние се страхувахме, че на престола ще седне полковник. Вашият брат бързо тласна умовете към човешки обноси, но неочаквано измени своите принципи, спъна хората и с това предизвика всички заговори у нас. Войните свършиха. Надявахме се, че императорът ще се заеме с вътрешното устройство на държавата. След дванадесет години очакване промени се само формата на гражданските мундири. Как мислите, царю, ако умрете, дали ще се намерят много хора, които истински да ви пожелат?

Тези думи решиха съдбата на Каховски.

Движението в Русия бе спряно.

Годината 1825 беше година на рязък поврат и в цялата европейска история.

Във Франция бе настъпило времето на петгодишното безумие на Карл X.

---

[1] А. С. Пушкин — „Към Чаадаев“, превел Г. Мицков. ↑

ТРИДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

През 1825 година се наложи второ издание на трактата за Расин и Шекспир. Бейл спокойно свърши тази работа. Той все пак публикува отговор на господин Оже на неговия манифест против романтиците. Същевременно сериозно започна да го тревожи настъплението против литературата, което новите хора на нова Франция бяха повели. Тези нови хора, заети със „сериозните“ въпроси за експлоатацията на десетки хиляди работници, създаваха закони, които забраняваха на граждани от друга националност достъп във фабриките и заводите на Франция, защото френските инженери бяха изобретили такива начини за подобрене на производството, че хиляди работници ставаха излишни. Английски и италиански индустриалци се надпреварваха да закупуват схеми на френски машини. В Париж имаше безработица, можеха да се отбележат същите явления, които бяха описани в Англия от Байрон през 1812 година. Хората на власт, които диктуваха законите и изхвърляха на улицата работниците, с тревога поглеждаха неспокойните романтици: литературната борба можеше да надхвърли границите на литературата и да предизвика съвсем ненужно обществено течение. Младият Бенжамен Констан прави предложение да не се намесва никой в отношенията между работници и господар. В своя „Курс по конституционни политика“ той последователно и настойчиво провежда мисълта, че уреждането на обществените отношения почива на правилното разпределение на властта между богати и бедни. Но бедността носи със себе си твърде много предразсъдъци и само богатият може да реши правилно какви закони са необходими на страната. А всякакви други мечти за човешко щастие, за правилно устройство на човешкото общество е крайно вредно занимание, което поражда редица неверни теории. Това налагаше отговор. Така се появи памфлетът на Стендал под заглавие „Заговорът на романтиците срещу индустриалната буржоазия“.

На един таван, пронизван от течение, въздъхна за последен път, умря френският социалист Сен Симон, обърнат на възглавниците към светлината с отметната бръсната бронзова глава на римски сенатор.

Неговите осъдени приятели изживяваха последните си дни преди смъртното наказание в Шпилбергската крепост в Моравия.

През тази година по примера на своя приятел император Франц, който лично бе разпитвал карбонарите, Николай I превърна Зимния дворец в зандан за изтезания и ту безшумно се промъкваше и като пристъпваше кротко, с трогателно съчувствие се опитваше да смекчи сърцата на суровите заговорници, ту изскачаше като пантера иззад червената завеса, сграбчваше офицера декабрист за яката и крещеше: „Какво си направил ти? Знаеш ли, че утре ще бъдеш обесен?“ Същата тази година гръцките стратиоти чествуваха годишнина от смъртта на своя пълководец, странния и необикновен човек лорд Байрон, за когото всички говореха, че бил изключителен стихотворец. По същото това време неспокойният памфлетист и неуморим политик, който създаваше тревоги на парижката полиция и министерството на вътрешните работи, Курие, бе намерен в гората, наблизко до неговия дом, с простреляни гърди.

Твърде много събития станаха тази година: умря Людовик XVIII, най-сетне граф д'Артоа на стари години стана крал на Франция. Пътят от Париж до Реймс бе посипан със сребърни монети. Кралят се короняса по средновековен обичай в същия град, където едно време Жана д'Арк след победите си бе довела полуумния Карл VII. След коронацията кралят извърши средновековния обред за лечение на скрофулозни, като полагаше ръцете си на главите им.

През тази година френските емигранти, които някога бяха избягали от революцията, вирнаха глави. Хора с черни наметала, с пергаментови грамоти, тропаха по вратите на селските къщи и имения, извикваха тези, които вече двадесет години обработваха тази земя, показваха им грамотата и настояваха селянинът фермер, завладял земя на аристократ след революцията, да напусне незабавно жилището, без да чака повторна заповед, и да се махне със семейството си, където му очи видят. В случай на най-малка съпротива идваха въоръжени хора, мълком извеждаха старците, жените и децата и веднага ги разстрелваха на място край оградата на лозето. През тази година Николай Тургенев, член на руското тайно дружество, с вледенено от ужас лице и вцепенен поглед влизаше при любимия герой на всички минали революции, стареца Лафайет. Като го гледаше във винаги живите, светли очи, той казваше, че на всеки кръстопът го дебне преоблечен руски стражар, за

да го отвлече тайно и да го закара в ледената страна, където жестокият цар ще го прати на бесилката или в Сибир заедно с хиляди заловени негови приятели. И докато слушаше декабриста Николай Тургенев, старецът Лафайет, без да промени израза на лицето си и с предишната хитровата и весела усмивка, написа за него седем писма до Америка и седем до Лондон, като го посъветва да напусне незабавно Франция. Николай се спаси в Англия, а брат му Александър стана негова охрана. От тази година започна мъчителен живот за единия и скитничество за другия. Николай Тургенев живееше в Англия, в едно малко село, до което не можеха да стигнат хищните нокти на Николаевите стражари.

Александър Тургенев не се свърташе на едно място. Като пътуваше от град на град, слушаше лекции на знаменитости, завързваше светски познанства и създаваше приятелски връзки, той внимателно събираше за брат си впечатления от парижките салони, подхранваше го с най-нови съобщения за интелектуалния живот на Париж. В суровото принудително усамотение на брат си той му заместваше приятелската среда и с цветисти, ярки писма нарушаваше задущаващото еднообразие на челтънгамската дървена къща.

През тази година учителят на Мериме, Лингаи, изживя доста неприятни минути при спомена, че тъкмо той бе съчинявал по поръка на Людовик XVIII най-злъчните нападки във вестниците срещу Марсанския павилион. Сега Марсанският павилион стана емблема на властта и Лингаи можеше сериозно да пострада, ако се разкриеше авторството му.

През тази година ученикът на Лингаи, Мериме, се увлече в изтънчени и елегантни палавцини, чиято същност беше опитът му да се превъплъти в испанската циганка Клара Газул и написа няколко еснафски комедии с трагичен край и буржоазни трагедии с комична развръзка. Шегаджията и веселякът Ери Шефер изобрази Мериме в женско облекло и в такъв образ авторът на „Театър на Клара Газул“ се представи пред зяпльовците по витрините на книжарниците.

И пак тогава, като слизаше по стълбата в къщата на дукеса дьо Броли, Бейл узна от италианеца Корнер, че най-хубавата жена на света — Метилда Висконтини — умряла от постоянни тъга и злощастия, гордо понасяйки самотата си, преследвана от властите. Бейл политна, задържа се за перилата и Корнер с мрачен израз неловко го подкрепи под мишниците. Младо момиче с черен брилянтен кръст на шията

уплашено погледна с огромните си очи Бейл и бързо му донесе чаша вода. Тя беше годеницата на убития декабрист Михаил Ширханов — Наталия Шчербакова, възпитаница на Строганови. Бейл запомни завинаги тази руска девойка. Мислено винаги я наричаше Арманс и прибави измислено руско презиме — Зоилова. Беше се опитвал да скицира портрета ѝ, да опише нейната история. Така възникна първият проект на романа „Арманс“. Но той не се чувствуваше белетрист и затова изостави тази скица.

Сърцето му просто не можеше да се помири със смъртта на Метилда. Не след дълго дойде съобщение, че в Англия умрял любовникът на Метилда — Уго Fosколо, прекрасният плещест гигант с тънка талия и червеникави коси, с горящи и весели очи, чудесен поет и дързък конспиратор, един от най-опасните заговорници в Италия, осмелил се да каже от името на народа дръзки думи в лицето на всесилния Бонапарт. Fosколо умрял в бордей на брега на Темза, в едно лондонско предградие. Когато Бейл научи за смъртта на Fosколо, мъчителната ревност, която го терзаше, се смени с възхищение пред поета и бореца на Италия. Наново италианските впечатления се надигнаха като вълна, връхлетяха вихрено, объркаха спокойното течение на живота му.

С невероятна бързина той пише очерци за живота на Росини, събира в голяма тетрадка оцелелите италиански писма, но нищо не му помага да се избави от мъката след неизброимите загуби през тежката зима.

На четиридесет и три години е лесно да си спомняш, но почти е невъзможно да възобновяваш събитията от миналите години. След веселите вечери с приятели у „Провансалските братя“ и след тежко напиване със силен алкохол Бейл избягва една ранна утрин в Паси, сяда на скамейка и подпрял глава на ръцете си, се мъчи да скрие от случайно минаващия пазач, че раменете му потреперват и главата му се тресе конвулсивно от глухи и беззвучни ридания. Почти като крадец, страхувайки се да си признае, че постъпката, която извършва, е неразумна, той сяда в пощенската кола за юг и още от Орлеан се загъва с шинел с качулка, сякаш му е студено, и нахлупва над челото си къс, широк цилиндър, за да не бъде познат. В този пролетен ден, когато хълмовете на Дофине са забулени със синкава омара, която скрива безбрежната шир на горите и небесносините езера, той стига до

родния си град. И както бе сторил веднъж някога, когато минаваше покрай оградите на Кле, моли едно момче да му донесе чепка грозде от лозето, принадлежало едно време на баща му. Преди да стигне на площад Гренет, излиза от колата, върви няколко крачки по улицата, но не смее да стигне близо до къщата, където е преминало детинството му. Пие кафе на съседната улица, после с бързи стъпки се отправя към заставата и с обратна пощенска кола бърза за Париж, съзнавайки цялото безсмислие на постъпката си.

Езерата на Северна Италия, покрай които бе минал през този мъчителен ден, когато се раздели с Метилда, отново го привличаха като нещо неизказано тежко и безкрайно привлекателно. Там за първи път изпита какво значи да се прощаваш с живота. Всяка стъпка го откъсваше от най-скъпото и най-хубавото, което може да срещне в живота си човек. И тогава, както през тези дни, слънцето светеше и пътят, изпълнен с трептяща зеленина, с всяка стъпка го приближаваше към белоснежните алпийски скали, а зад него, в цветущите долини на Ломбардия, оставаха седем от най-хубавите години в живота му, изживени и безвъзвратно изоставени. Всяка стъпка на север му причиняваше невъобразима болка; мислеше си, че е достатъчно едно дръзко подвикване на форейтора, едно отчаяно обръщане назад и той отново би могъл да види Милано, Метилда... Сега вече никога не ще я види. Странна и нелепа е тази страшна мисъл!

След един месец той скиташе из улиците на Рим. Никога досега градът не му бе изглеждал толкова пуст и страшен. Всички места, където бе вкусвал щастие, сега му причиняваха болка. Стената при Кампо Верано, покрита някога със зеленина, бе рухнала. Камъните, като кости на скелети, грозно се подаваха изпод пръстта и неволно сравняваше собствения си живот с тези печални отломки.

... На връщане за Париж Бейл беше по-мълчалив от когато и да било. Със съчувствие и любопитство го гледаха нежните очи на червенокоса спътница, гледаха го така настойчиво, че най-сетне той проговори. Спътницата му беше дъщеря на Наполеоновия генерал граф Кюриал. Когато слязоха на станция Лафит, Бейл ѝ помогна да пренесат куфарите във фиакъра, а тя го помоли да бъде така любезен да я изпрати до дома ѝ. Във фиакъра един куфар се килна и едва не падна навън. Бейл и спътницата му едновременно го хванаха за дръжката. Дланите им се кръстосаха и пръстите им се сплетоха. Бейл

не пускаше ръката ѝ, а госпожа Кюриал не си я оттегляше. Така изминаха няколко минути, докато побелялата портиерка не отвори вратата с радостен възглас. Госпожа Кюриал нареди на слугите да внесат багажа. Бейл стоеше разколебан във вестибюла, но внезапно тънки дълги ръце с ръкавици обвиха шията му.

След полунощ Бейл се върна у дома си. Сутринта тръгна да търси Андреа Корнер, събуди го и захвана да го разпитва подробно за погребението на Метилда. Корнер му разказа, че тази жена с изключително живо лице, надарена с богатство от най-сложни и живи чувства, така възприемчива и винаги весела, много малко страдала, преди да умре. Метилда умряла спокойно. Бледото ѝ лице станало тънко и прозрачно като лицето на Юлия Алпинула; така легнала в ковчега, тя приличала на мраморна статуя, върната отново в земята от ломбардски селяни, изплашени от находката си по време на оран. Този образ на Метилда придружаваше Бейл до края на живота му. И както често става с хора, застанали на границата между две епохи, когато старото живее заедно с новото, така и у Стендал старинната любов на романтика лесно се съчетаваше с физическата невярност към любимото същество — качество на новия век. В случая за него не съществуваха въпроси и съмнения. Същия ден вечерта той, без да се замисли, прие предложението на госпожа Кюриал да отиде при нея в имението ѝ Андили. Пребиваването му там не беше съвсем успешно. Графинята трябваше да крие приятеля си в зимника, обширно помещение под къщата. Една седмица тя по два пъти в денонощие слизаше при него, за да го храни като затворник, но от това той не се чувствуваше по-зле. После отново настъпи прозаичното време на разходки из парка и безкрайни разговори. У Бейл непреодолимото влечение към нея започваше много по-рано, преди още неговата спътница да е успяла да се съвземе от предишната среща. Той искаше да удължи часовете на съвместните им разходки, тя изпитваше пресищане от общуването, което преминава вече в заплаха за щастиято. За първи път в живота си Бейл не виждаше това. Неговите желания нарастваха и се засилваха, нейните импулси отслабваха. Когато внезапно откри това, Бейл набързо избяга в Париж, без да се сбогува, почти тайно. Там, след като изминаха първите седмици на раздяла, отново го потърсиха писма. Настъпиха дълги и нежни часове на някакви младежки свиждания, когато времето ти се струва

нескончаемо дълго и минутите се отброяват нетърпеливо с все по-бързи и чести стъпки. Понякога от вълнение на Бейл му се струваше, че няма да доживее до определения час, но този час наставаше, а след пет минути госпожа Кюриал не можеше да потисне уморената си прозявка, която сменяше първоначалните горещи приветствия. Бейл се измъчваше. Кроеше да избяга, като дете, което се стреми да избяга от собствената си сянка, и се чувствуваше разнебитен. Най-сетне характерът на госпожа Кюриал донякъде се уравни. Тя придоби известни навици, които ѝ улесняваха редовните петминутни срещи, но когато Бейл, измъчван от горещо и съвсем неумерено чувство, внасяше безредие в подредения живот на любовницата си, тя отначало се учудваше, после негодуваше, след това му правеше сцени, понеже се чувствуваше съвсем нещастна тъкмо в ония минути, когато Бейл я обичаше най-много и когато, както му се струваше, ѝ даваше истинско щастие. Той заминаваше за три-четири дена, но с всяка стъпка извън Париж, с всяко завъртане на колелата на дилижанса той усещаше, че бясна ревност обхваща сърцето му, че мисълта му трескаво се носи в една посока, че всичко му е отровено и горчиво. Най-честа се връщаше от сред път; понякога стигаше до определеното място и си налагаше да прояви характер; тогава дори и най-тежките предположения на ревнивец не успяваха да го върнат от пътя. Но нямаше случай да издържи докрай да отсъства толкова часове и дни, колкото си бе определил. Тъкмо в минутите, когато му се струваше, че всички страсти и мъки на ревност са утихнали, когато спокойно захващаше да чете шеговитите писма на Мериме, внезапно получаваше страшен тласък, скачаше от мястото си и като замаян политаше към Париж.

Отново започваше борба при влизане в квартала, където живееше Мента (така наричаше той Кюриал), борбата завършваше с поражение за Бейл, после следваше борба при влизане в улицата, зад чийто ъгъл се подаваше входът на къщата ѝ — тук следваше второ поражение и накрай най-тежката борба, когато три-четири пъти посягаше и оставяше чукчето на вратата.

Но ето че през един такъв ден Бейл излезе победител. След няколко остри и ядовити думи в писмо, като правеше опит да се помири с Мента, Бейл ѝ определяше час, в който да се срещнат. Не си спомняше точно кое се появи по-рано: дали решението му да се махне от вратата, без да почука, или срещата пред вестибюла с Алберта дьо

Рюбанпре, която го повика с думите: „Не ме ли познавате, господин Бейл?“ Той наистина я бе виждал само два пъти и нейните пламенни погледи съвсем не бяха му подействували. Този път обаче случайно се оказа, че пътят им е в една и съща посока. След като стигнаха твърде далеч в разговора, те отидоха още по-далеч в постъпките си. Алберта за нищо на света не искаше да го пусне, без да му поднесе чай. Чаят бе заменен с целувка, без нито една нежна дума, без ни най-малък намек за искрено чувство. Бейл си припомни своите първи подвизи на това поприще, когато беше на четиринадесет години и бе прочел книжката „Felicie ou mes fredaines“^[1]. Другите книжки, още по-откровени — „Вратарят на Шартръоза“ и „Мемоарите на Сатурнин“, — го потопиха в непознато дотогава състояние. Но това беше много отдавна; колко пъти след това, когато се връщаше след пиянски гуляй с другари, той усещаше в себе си опасния звяр и колко често се бореше на третия етаж на Новолуксембургска улица с този звяр и укротяваше страстите си с четене на книги и с упорството да потъне в работа. Все пак доставяше му удоволствие да съзнава, че у него живее такова огромно и силно животно, да изпитва необикновената чувствителност на нервите си.

Алберта живееше на Синята улица. Оттам и нейният прякор — Мадам Лазур; и под това име една вечер в ресторанта „Провансалските братя“ Бейл описа на приятеля си Мериме цялата история на връзката си с тази жена. Лазур понякога заслепявала като ярко слънце, понякога се помрачавала с грозни облаци, но и в двата случая била невероятно развратна. Мериме слушаше всички подробности по срещите на тези две озверени същества и се преструваше, че разказаното от по-възрастния приятел не му прави ни най-малко впечатление.

Измина един месец. Студена яребица, шампанско и чисто бельо на леглото — трите елемента, които съставяха часовете и нощите в потайната спалня с възглавници по пода у Алберта дьо Рюбанпре — не можеха вече да затъмнят образа на Мента. Метилда бе безкрайно далече — тя беше единствената икона на атеиста. С паметта на Метилда бяха свързани нишките на всички най-добри творби, най-умни мисли, най-сериозен и напрегнат труд. Но леката нервна възбудимост, голямата сърдечност и доброта на Кюриал все пак бяха това, от което бе невъзможно да се лиши един самотен човек, обречен на скитнически живот. Не искаше да се връща при Мента. По-добре да

се поизмъчи още, отколкото да понесе първите десет-петнадесет минути разговор, които в края на краищата ще доведат единствено до самоизмама. Но Лазур отдавна не бе виждала Бейл на Синята улица. Тя му писа, че скучае и иска нови варианти на игри и забави. Бейл отиде. След като прекара един час с нея, когато се обличаше, видя на масичката в ъгъла небесносин кашмирски шал, странно познат, но не можеше да си спомни къде и кога го бе виждал. Най-сетне, превъзмогнал смущението си, той запита боязливо: „Слушайте, Лазур, откъде имате този шал?“ Тя се изчерви и каза, че ѝ е подарък от приятелка.

— Как се казва? — попита Бейл.

— Казва се Ана, но вие не я познавате.

Докато вървеше по улицата, Бейл си мислеше защо изведнъж този кашмирски шал го бе разтревожил и неочаквано от името „Ана“ той си спомни, че го бе видял на улица Лил № 52, в малката гостна на Ана Мериме, майката на младия Проспер.

„Боже господи, аз разправих на Проспер всичките си приключения с Алберта! Той обаче не им обърна никакво внимание“ — отговори си сам Бейл.

„Толкова по-зле за тебе“ — продума пак сам на себе си и за да премахне съмненията, закрачи бързо към улица Лил.

Клара, както наричаше Бейл Мериме от деня на публикуването на „Театър на Клара Газул“, Клара си бе у дома. „Тя“ погледна приятеля си с известно учудване — не знаеше причината, която го бе разтревожила.

— Чуйте ме, Клара, вие като че ли сте утъпкали пътека до Синята улица?

Мериме гръмогласно се разсмя.

— Вижте, драги наставнико, вие така хубаво ми описахте улицата, че лично ми се дощя да я опитам!

— Чуйте, Клара, отстъпете ми я за две седмици.

— Какво? — възкликна Мериме. — Какво казахте? За две седмици ли?

Бейл не можеше да разбере, че е попаднал в глупаво положение и умолително гледаше Мериме.

— Приберете си вашето съкровище за две хиляди години, честна дума ви давам, че не ще стъпя на Синята улица и не ще се доближа до

вашата Лазур дори на хиляда крачки. Когато ходи, чорапите ѝ се смъкват.

Бейл почувствува невероятно глупавото си положение особено след думите на Мериме, нарочно произнесени на гренобълско наречие (engarond), сетне бързо се съвзе и каза:

— Все пак неблагоприятно е да се подаряват майчини вещи на подобни мили особи като нашата Алберта.

— Съгласен съм с това, скъпи наставнико, но знайте, че на мене не ми върви така, както на вас, и когато аз казах на вашата Лазур, че ценя в жената най-много непосредственото чувство, тя попита с истинско непосредствено чувство: „За колко оценявате вие непосредственото чувство?“

— Наистина не ви е потръгнало — каза Бейл. — След като сте покачили цената, имам намерение да прекратя посещенията си на Синята улица, а сега хайде да идем да обядваме и да пийнем бургундско.

— Съгласен съм — каза Мериме, — виждам, че имате нужда да възстановите физическия си баланс, нали оттам идвате?

— Може би — отвърна Бейл.

— Не може би, а е така. На ваша възраст подобни експерименти не минават даром.

— На вашата също — отговори Бейл.

Започна караница, продължила по целия път, изтънчено саркастична и префинено злъчна караница, заместваща на двамата враждуващи приятели лютите и раздражителни ястия, до които прибъгват преди обед преситените и скучаещи хора.

Всъщност това беше само маскировка. По-възрастният се стремеше с духовити думички на игривия си ум да отвлече вниманието на събеседника си от изтънчената и силна жизненост, която докрай изпълваше всичките му преживявания. Другият, по-млад, се стремеше да замаскира с показан цинизъм, че е влюбен в голямата литература и че по ученически обожава Бейл.

— Хайде, признайте си, Клара, какви други цигански мотиви се пекат на вашата скара?

— Над скарата се носи дим, от който нищо не се вижда. Вчера видях маршал Мармон, бях при него с баща ми. Разказваше ни за пътуването си до Рагуза, за славянското крайбрежие на Адриатика, за

тамошните планинци, за гусларите, за далматинските песни. Твърде странни са тези народности и ми се струва, че в тяхната среда се срещат тъкмо онези характери, които ви привличат със своята смелост.

— Да, това е смелостта на азиатската диващина, към която не изпитвам ни най-малка симпатия — отвърна Бейл. — Мене ме привлича смелостта на французите от епохата на хенриховци и смелостта на днешните италианци, хора със стара култура, която не е пречупила, а е обогатила техния характер. Тази пролет в Рим почувствувах колко силно е потисничеството на реакцията в Италия, а същевременно научих какви характери изковава това потисничество. Няма семейство, чиито членове да влизат в една и съща партия. Когато на обед бащата почва разговор за събитията в Северна Италия, може да видите как синът и дъщерята побледняват от злоба. Очите на съпругата пламват от омраза. По-малкият син, привърженик на бащата, проронва кратка забележка, а братът и сестрата го пронизват с погледите си и мълчат.

— Но едно време вие говорехте за героизма на този народ.

— Какъв ти героизъм — само магарешко търпение. Ние имаме невярна представа за войната. Опитайте се да разправите нещо, което опровергава официалните версии, и ще ви нарекат лъжец и клеветник.

— Ще се опитам — рече Мериме. — Не се надявам на успех, също както и не съм уверен в успеха на „Кромвел“ и както не съм уверен в успеха на нашите общи комедии.

— Аз също изстинах към тях — каза Бейл. — Макар че естествено след комедията, разиграна на Синята улица, ние, струва ми се, бихме могли да не се караме за „Евангелска история“.

— Знаете, че излезе закон, предвиждащ смъртно наказание за светотатство — каза Мериме. — Може би не ще успеем даже и по тази причина да завършим историята за Христос, влюбен едновременно и в Магдалина, и в младия хубавец Йоан.

— Но тази тема има историческо оправдание. Цезар, Александър и петнадесет папи са имали мъжки любимци въпреки законите и във всеки случай са извършвали светотатство, ако считаме целомъдрието на свещеническия сан за светиня, която може да бъде похитена.

— Това е доста свободно тълкуване на сегашния закон. Интересно, колко ли души трябва да бъдат наказани със смърт само в Париж? Във всеки случай всички мои проучвания в тази област са

били върху светски и обикновени лица, монашеското расо ме хвърля в ужас.

— Виж ти, не предполагах, че нашите теоретични спорове може да повлекат експериментално разглеждане на въпроса — насмешливо каза Бейл. — Мисля, че вие си приписвате това, много сте млад за Сократ и твърде грозен за Алкивиад — извинете, приятелю, моята откровеност.

— Добавете още към това, че не съм толкова богат като интендантски чиновник от Наполеоновата армия, така че дори с пари не мога да получа онова, което на някои господ-бог изпраща като дар от небето — отби удара Мериме.

— Започвате да говорите нечувани дързости, знаете много добре, че аз никога не съм бил интендант на Наполеоновата армия и че дори като директор на смоленското снабдяване не съжалявам, че не съм си оцапал ръцете.

— Е, за покупката на онези продукти, за които вие така непредпазливо заговорихте, май не е необходимо да си цапа човек ръцете.

— Нека да прекратим този разговор — рязко каза Бейл. — Твърде дълго време не ни поднасят обеда. Впрочем кажете, моля ви се, вярно ли е, което разправят, че доста е пострадала от вас една млада жена — Аврора Дюдеван, не си спомням как беше псевдонимът ѝ.

— Искате да кажете Жорж Санд? — попита Мериме.

— Да. Всички твърдят, че вашата тежка длан е отпечатала петте си пръста на рамото ѝ.

— Не е въпросът тук за моята длан — каза Мериме и се усмихна. Бейл отвърна с усмивка.

— Сега вече всичко е свършено и завинаги — продума Мериме след кратка пауза.

— Тогава хайде да наченем новото ястие — каза Бейл и примъкна към себе си чинията.

Известно време двамата приятели обядваха мълком. Между едното и другото блюдо Мериме взе да прелиства „*Британски преглед*“ и вдигна вежди, когато прочете пасаж от анонимните „*Мемоари на един италиански благородник*“.

— Прекрасно нещо! — възкликна той. — Представете си само каква ясна проза, това е същински Волтер! Назовете ми поне един

човек във Франция, който пише така просто. Англичаните са отишли далеч напред в овладяването на стила!

Бейл взе книгата, презрително прочете отбелязаното с нокът място, мълком затвори книгата и я бутна настрана.

— Чуйте, скъпи наставнико, не мислите ли, че жестът ви говори за най-долна завист?

— Не мисля, защото статията е моя: аз не опровергавам Фосколо, който на страниците на „Уестминстерски преглед“ ми приписва високата чест, че съм бил автор на „Дневникът на Казанова“. Но в случая всичко е ясно и без Фосколо.

Мериме нищо не отговори. За първи път в живота си чувствуваше, че червенина облива лицето му и с големи глътки червено вино се мъчеше да оправдае в собствените си очи появата на червенината.

Този път всички позиции държеше Бейл. Той даде възможност на приятеля си да почервене до корена на космите си. Преструваше се, че не го гледа, дъвчеше спокойно, внимателно, сякаш цял бе погълнат от сладостното занимание на чревоугодник; най-после попита:

— Какво стана, Клара, вие не ми разказахте докрай вашите сплетни с маршал Мармон. Не забравяйте, че той в най-скоро време отива във вашата проклета Русия. Северният цар Николай току-що е потъпкал въстанието на руските карбонари, за което вие сте чели в „Световен преглед“, избил е враговете си и сега си слага тиарата на източен деспот. Френският Карл изпраща маршал Мармон в Петербург, за да почете това събитие.

— Всъщност не ме интересуваше маршал Мармон. Трябваша ми славянските песни, за които той говореше. По негово указание ги взех от библиотеката при Арсенала. В огромен дебел том са описани отдавнашните пътешествия на абат Фортис и Лаорика из западната част на Балканския полуостров. Сетне от Мармон взех книжката на Шомет дьо Фосе, който бил консул някъде в Баня Лука. По въпроса за руското въстание имам най-смътна представа.

— Струва ми се, че този път руското въстание коренно се различава от някогашните преврати, които са ставали в тази страна. Наскоро срещнах у Строганови една девойка, чиито годеник и чичо са били подложени на страшни мъчения в Русия. И двамата са били едни от първите хора на своето съсловие и ярки представители на културния

Петербург. При последното си пътуване в Англия, преди няколко месеца, аз пак бях в Ричмонд, съветвам ви искрено и вие да идете: това е едно от най-красивите места на света. Там моят спътник Росети, на времето си карбонар, сега тих поет, ми посочи един висок и строен човек с къдрава коса, със син редингот, руски заговорник, един от най-опасните — Николай Тургенев. Той успял да се спаси в Англия. Росети разправяше, че Тургенев всеки ден очаквал решението на английското правителство да бъде предаден на царя. Северната мечка е ужасно чудовище.

Мериме пропусна всичко това покрай ушите си. Той се преструваше, че слуша, но в действителност очите му постоянно се отправяха към влязлата жена, която, под ръка с мъжа си, разсеяно търсеше свободна маса. Бейл млъкна, преди да се доизкаже, и се затвори в себе си.

— Кажете, Клара, кой привлича вашето внимание — той или тя? И двамата са еднакво красиви.

Мериме изведнъж се стресна.

— Не зная името на жената — каза той, — но славата за моята разпуснатост е толкова голяма, че когато неотдавна предложиха на нея и на мен място в карета, тя отказа да пътува с мене.

— Нищо чудно, разбира се, тя е съвсем права — каза Бейл. — Неведнъж съм чувал, че жената забременявала дори ако диша един и същ въздух с вас в дилижанса.

— Ух, какъв мръсен език! Кой говори подобни духовитости, които не струват нито петак?

— Днес за втори път правите неуместни преценки, приятелю мой. Първия път похвалихте моята кратка статийка в „Британски преглед“ и отрекохте, че във Франция има човек със стил, втория път оценявате съвсем ниско моята собствена духовитост. Остава сега за трети път да направите глупост като журналиста Журден, който старателно и дълго, с речник в ръка превежда от английски на френски четири мои статии. Я виж ти, от какво се уплаши тази дама? Във всеки случай тя е застрахована срещу скандал от наличиостта на законен съпруг...

— Хайде стига, скъпи наставнико, стига — прекъсна го Мериме. — Вече достатъчно добре ми отмъстихте за кашмирския шал. Остава само да кажете на майка ми на какви рамене е наметнат.

— О! Това е чудесна идея! Веднага ще ида при мадам Мериме и всичко ще ѝ разкажа.

— Не, няма да сторите това, във всеки случай мен там няма да ме намерите.

— Ще го сторя и горещо ще ви благодаря, че няма да ви има.

Без да се сбогува, Бейл скочи на стъпалото на минаваща каляска и напусна приятеля си. Мериме мълком закрачи в противоположна посока.

---

[1] „Фелиция или моите младежки лудории“. — Б.а. ↑

ТРИДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

След някой и друг час Мериме се убеди, че Бейл не се е отбивал у дома му. С чувство на облекчение той отиде на улица Тамартен и в една малка градинка си поръча бира при стройната красавица госпожа Романе.

— Идва ли днес професорът? — запита Мериме.

Романе хитровато се усмихна и каза:

— Както винаги пренощува у мене и си отиде рано. Скара се тук малко с някого, мисля, че с онзи италианец Корнер.

Лингаи, учителят на Мериме, беше любовник на госпожа Романе.

„За какво може да са се скарали? — мислеше си Мериме. — Какво има да делят? Корнер е венецианец, бивш адютант и приятел на миланския вицекарал принц Йожен, сега четиридесетгодишен пияница, прахосал огромно състояние в чужбина. Лингаи е ловък журналист и пише само по поръка на разни министерства. В 1815 година той пусна умело и навреме една брошура, която възхваляваше Бурбоните. Министърът Деказ го извика, назначи го на служба като политически писател със заплата шест хиляди франка. Лингаи стана най-добрият познавач на политическите интриги и сплетни, опасен журналист с много имена. Никаква причина няма да се кара с Корнер. Корнер и без това би се съгласил с всичко.“

Тези разсъждения бяха прекъснати от неочаквано изникналия Бейл.

— Я гледай, вие сте тук, граф Газул? Никъде не мога да се скрия от вас.

— Изглежда, че не се стремите много към това, нали искахте да идете при майка ми?

— Бях вече там — каза Бейл.

— Аз пък не ви видях там — отвърна Мериме.

— Значи, зрението ви е много зле — каза Бейл. — А може би наистина да не съм бил там?

Бейл внимателно гледаше събеседника си. Човек със сив жакет, с безобразен нос, с малки очи, които никога не променяха сърдития си израз. Имаше нещо студено, сърдито и заядливо у него.

„Ето този човек ми стана най-добрият приятел — мислеше си Бейл. — Това е Мериме, това е граф Газул, чиито писма ми доставят такава истинска радост, а в разговор у него няма ни най-слаб намек на сърдечност и добро чувство. Едно остава несъмнено — той има огромен талант.“

Мериме мълчаливо допиваше бирата си. Бейл го гледаше и продължаваше да мисли: „Защо да не приемем заедно с Бюфон, *че ние получаваме от майките си известна несигурност относно действителния баща*; ако в майката не може да се съмняваме, това е само защото природата е съпроводила майчинството с много безспорни веществени доказателства. Обаче кого от всички мъже, които идват у дома или се срещат по пътя, може действително да наречем свой баща? Леонор Мериме е въплътено добродушие, дълбока сърдечност, открит и благороден характер от старите времена. Госпожа Мериме притежава дълбока, чисто френска духовитост, жена с много рядък ум. В сина ѝ се е проявил същият характер, само че крайно изострен. И той като майка си е в състояние да каже сърдечна дума *само един път в годината*. Същата сухост намирам и в литературните му опити. Да видим какво ще донесе бъдещето. Във всеки случай няма нищо по-лошо от този съюз с Лингаи, много полезен човек в известно отношение: преди да тръгнеш някъде, винаги е полезно да запиташ Лингаи кои жени имат влияние в града, колко красавици имат успех там и кои тузове диктуват положението в града. На тези въпроси той ще успее прекрасно да даде отговор, но за всичко друго е някакъв оперетен суфльор, който в различни вестници пише под различни имена по поръка на разни министри и срещу различно заплащане на разни теми. Ще успее ли Мериме да се предпази от това издребняване на мисълта и на таланта? Превръщането на риториката в непрекъснат фалш, повърхностни схващания и напълно опустошени чувства, прикрити с ярки фрази — какво би могло да бъде по-лошо за Мериме, ако стане писател?!“

— Клара, вас здравата ви привлича този алков на Лингаи?

— Никъде в Париж няма по-хубава бира.

— Знаете ли, аз мъчно свиквам с Париж, с неговата бира, с неговите учители по риторика, с неговите испански комедиантки.

— А необходимо ли ви е да свиквате? — запита Мериме. И изведнъж протичко го погледна. — Тия дни, понеже не се надявах да получа от вас книгата, купих новото двутомно издание на вашия „Рим, Неапол и Флоренция“. Не познавам човек, който така би успял да изличи фалшивия, дотегнал на всички образ на Италия и да възстанови нейните истински ярки багри. Необходимо е да притежаваш много свободен ум и проникателност на необикновен пътешественик, за да се отърсиш сам от вековната лъжа и сладникави чувства, за да завоюваш така леко и бързо с перото тази земя, сто пъти описана и все така неизвестна. Защо ви е Париж? Какво може да ви даде тази осакатена форма, тези чирепчета от счупени съдове, за които, когато стъпвате върху тях, вие много добре знаете, че са останки от някога прекрасни неща? Виждам ви като конквистадор, открил щастливи острови и човешка раса с най-драгоценното нещо — изчерпателно и щастливо разнообразие от смелост.

„Изглежда, че този *единствен път в годината настъпи*“ — помисли си Бейл, но не се разсмя и не се трогна.

— Чуйте ме, Клара, не става въпрос за мене, а за вас. Ако искате сериозно да пишете, защо ви е Лингаи?

— О, не ми говорете за Лингаи, той е ужасно вреден човек, но е най-добрият учител по мистификация.

— А вие дълго ли още ще се занимавате с мистификация?

— Дълго — отвърна Мериме и кимна упорито.

— Струва ми се, че мистифицирате сам себе си. Но кажете ми, с какво може да се обясни привързаността на Лингаи към Романе?

— Няма никаква привързаност, но съгласете се сам, че след като той пише два часа статия, с която убеждава французите, че Бурбоните са очарователни, какво да прави с излишъка кипнала кръв? Тогава търси някои честни жени от простолюдието. Ала е нисък и грозен, признайте, че за неговия испански темперамент това са доста лоши условия. Работата винаги приключвала много просто: след три посещения с петстотинфранкова банкнота жените обикновено забравяли лошата му външност и виждали пред себе си само голямата банкнота от петстотин франка. Това му омръзнало и тогава решил да изразходва наведнъж три хиляди франка и купил госпожа Романе от

съпруга ѝ, който взел парите, заминал на юг и там отворил кафене. Тая сутрин Лингаи бил тук и, както казва Романе, се скарал с Корнер. Не мога да разбера къде са се кръстосали интересите на тези хора.

— Хайде де, след всичко, което казахте, чудно е как не можете да разберете това. Пияницата Корнер е все пак удивително красив, а на госпожа Романе явно не ѝ липсва вкус. После тя няма да прахоса целия си живот само за Лингаи. Сега Корнер е пропаднал човек, в Париж той е бяла врана. Никой не разбираше неговия широк замах, пренебрежението му към парите. Нямахме поле за неговото благородство и за храбростта му. Но всички тези черти му създават неизразимо обаяние. Погледнете го само, та това е типична фигура изпод четката на Паоло Веронезе, а железния кръст и ордена на Почетния легион той получи от ръцете лично на Бонапарт. Аз се запознах с тях още в хиляда осемстотин и единадесета година.

— С кои „тях“? Нима познавахте Лингаи в хиляда осемстотин и единадесета година?

— Не, говоря за Корнер и за един друг, за капитана от венецианската гвардия, граф Видмано. Тогава бях съвсем млад още. Видмано и Корнер станаха мои приятели, въпреки че аз отнех на Видмано приятелката му. Най-смешното е, че в Москва, в Кремъл, Видмано ме помоли да го направя сенатор на Италианското кралство. По онова време минавах за фаворит на граф Дарю, моя братовчед. Видмано много се обиди, когато му отказах. Все пак не можех да му обясня, че маршал Дарю е не само безразличен към мене, но дори не ме обича. Впрочем като сега помня, в четири часа следобед на деветнадесети септември хиляда осемстотин и дванадесета година Корнер каза: „Но тази дяволска война, значи, никога няма да свърши?“ Тази забележителна фраза беше дотолкова в разрез с цялото високомерно военно лицемерие на французите, че дори само тя бе достатъчна, за да се сприятеля с Корнер. Повечето французи се прекланяха пред войната, показната им готовност много често се съчетаваше със страхливост. Безумната храброст у Корнер се съчетаваше с презрение към войната като към безпокойство и безредие. Ама вие май свършихте бирата си? Къде ще идем сега?

Докато отиваше с Бейл към изхода, Мериме обмисляше какво да отговори. Току до вратата срещнаха един висок човек, който едва не

събори с невнимателен жест шапката на Мериме. Извини се. Бейл го сграбчи за ръката:

— Кой вятър те доведе в Париж? Мислех, че събираш в провинцията твоите проклети данъци.

Беше Крозе.

— Седмица вече, откак съм в Париж и понеже ти не искаш и да ме знаеш...

— Чакай малко — каза Бейл.

Той настигна Мериме.

— Мила Клара, извинете, имам сериозна финансова работа.

— Довечера ще се видим у Паста — каза Мериме и махна с шапката си.

— Слушай, Крозе — заговори Бейл, — ти богат ли си днес?

— Не повече от всякога — отвърна сухо Крозе. — Във всеки случай за издаване на книги... нито стотинка!

— Но аз мисля, че не забавих последните полици?

— Точно затова и приех да говорим за пари. И колко ти трябват?

— Трябват ми осем хиляди за една година. Искам да отида в Милано и да започна там работа, която ще ми донесе пари.

— Твоята работа никога не ще ти донесе пари. Смятам те за много умен човек и добър събеседник, но ти си литературен несретник, а Монжи се оплаква, че само десет отчаяни от живота парижани могат да четат твоите книги.

— И все пак се намери издател, който печата мой роман.

— Значи, или е глупак, или ти си успял да напишеш интересно нещо.

— Разбира се, написах нещо хубаво, но то не пречи издателят да е глупак. Признай си и ти, Крозе, че издателят трябва да е винаги малко глуповат.

— И как е озаглавен твоят роман?

— Още не съм решил точно, мисля да го озаглавя „Парижки салон“, но вероятно ще го нарека с името на руската девойка Зоилова „Арманс“.

— Да не би да е някоя руска пощальонка, в която си бил влюбен по време на московския поход, а?

— Не, съвсем не. Годеница е на един убит декабрист, май че е възпитаница на Строганови.

— Аха, така, значи! Хайде ела утре при мен и тогава ще поговорим подробно за парите.

— А не може ли днес? Ти знаеш, че твоята Праскед ме гледа малко накриво.

— Утре тя ще излезе да си купува шапка.

— А, значи, ти си богат? Зная навиците на Праскед; щом тя си купува шапка, значи, ти си станал милионер.

Крозе се усмихна:

— Ама аз сега и без това нямам пари.

— Позволи ми тогава да подпиша полица. Щом тя бъде в джоба ти, знам, че ще претърсиш цял Париж, но ще намериш възможност да ми дадеш пари.

— Добре, подписвай! За дълго ли отиваш?

— Искал бих завинаги. Не мога да се помиря с вашия Париж и от дън душа мразя Франция.

— Франция нито е по-лоша, нито по-добра от други страни, навсякъде можеш да намериш и добро, и лошо, необходимо е само да бъдеш в мир със себе си.

— Днес ти си в педагогическо настроение. Ще бъда в мир със себе си, когато отново отида в Милано.

Крозе го изгледа сериозно, после извади червен портфейл, измъкна шест банкноти по хиляда франка и строго и важно ги подаде на Бейл, като ги държеше разперени, Бейл също извади от джоба си овехтял портфейл с надпис „ricordo“ — спомен от Анджела Пиетрагруа, по-точно напомняне, че не трябва вече да мисли за тази миланска Юнона. Тя му подари този портфейл заедно с уверения в най-нежни чувства в навечерието на оня ден, когато той има случай да се убеди в нейната невярност.

— Може би ще ми пишеш от Милано? — попита Крозе.

— Обещавам ти — отвърна Бейл. — Не забравяй обаче, че литературата е лотария. Петрарка цял живот е писал „Африка“ и е предполагал, че точно това произведение ще му донесе слава. В минути на почивка е писал сонетите си, на които не отдавал никакво значение. Уверен съм, че сега ще се намерят много малко хора, които не само да са чели, но дори да знаят заглавието на главната поема на Петрарка, а мъничките сонети му донесоха световна известност. И така, ще пишем много. Не се знае какво ще оцелее!

— Тогава пожелавам ти повече „сонети“ и по-малко „Африки“ — каза Крозе и протегна широката си ръка на Бейл.

И така, една случайна среща сложи край на мъчителната криза от последните месеци. Отново се появи *„най-милостивото, което съществува в природата — негово величество Случаят. Животът е кратък и все пак много хубав. Извън неговите граници няма нищо, дори съжалението за него, затова да живеем!“*

„Нает е фиакър на час. Отначало у дома (ръкописът вече е занесен на издателя), после в бюрото «Месажер» при Лафит. Дилижансът заминава след един час, разписанието е изменено. Богове, какво щастие! Сбогом, господин Мериме! Не ще ме видите у Паста. Тази мила жена е мой прекрасен приятел: при нея съм намирал отдих с майка й, старата Рахил; по цели часове можехме да разговаряме как се готви миланско ризото. Опитайте се да прекарате вечерта там без мене. Ключът е оставен на портиера. Един малък куфар, книгите са хвърлени в багажника на жълтата кола със сребърни пощенски рогове на вратичките. Шестима пътника седят отвън: двама при форејтора, четирима вътре в колата. Много добре, широко, мека кожена седалка, явно наскоро тапицирана наново. Прозорците са отворени, дъхът на цветята от градинската леха се смесва с тънкия и дразнещ мирис на парижки прах. Над града — бездънно синьо небе. Слънчев ден. Порано от седмица-две никой в Париж няма да разбере. На Полина ще пиша в Гренобъл по пътя. На Клара ще пиша от Милано. Животът е кратък, но красив!“

Настилката свърши, колата безшумно дига прах по пътя, само нарядко изскърцва на завоите. Камшикът на форејтора плющи над предната двойка коне. Кокетният кочияш е вплел цветя в гривите им. По какъв повод? През прозореца наднича червенокосата глава на форејтора и вика на пътниците:

— Днес се ожени старшият кочияш на Лафит и по този случай за конете има двойна дажба, цветя на гривата, а за хората — двойна работа.

ТРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Бригът „Комета“ се подготвя в Марсилия за път и утре на разсъмване ще вдигне платна по посока към Неапол. А дотогава, за да не се лута човек из улиците на пристанищния град, най-добре е да направи пешком една разходка до брега на сенчестата Ювона, над която надвисват раззеленени дървета и прехвърлят от единия до другия бряг широки клони, обвити с бръшлян. Бейл върви по улицата, където някога се намираше бакалницата на Шарл Мьоние. Сега там е жилище. През прозореца, до който някога, преди двадесет и две години, седеше служещият в бакалницата двадесет и две годишен Анри Бейл, бивш драгунски офицер, се виждаха подпорите на дървен креват. А ето и неговата квартира. Вероятно е запазено още стъклото, върху което Мелани Гилбер бе надраскала с малкия брилянт на пръстена си имената им — „Анри“ и „Мелани“.

Никак не се бе изменила пясъчната ивица на Ювона, където той седеше, докато наблюдаваше как излиза от водата, смеейки се и пръскайки, къпещата се Мелани, замерва го с пясък и го моли да не я задържа нито минутка, понеже е време за репетиция в театъра. Тук именно, на тази ивица пясък, Бейл чете на Мелани писмото на дядо си от Гренобъл:

„Докато френската младеж се сражава в редовете на армията на Наполеона, който получава в Милано короната на Италианското кралство, ти седиш като негодник и безделник зад тезгяха в бакалницата само задето си имал нещастieto една хубавичка актриса да ти роди дете.“ Бейл за първи път си спомни за момиченцето, което не беше негово дете, спомни си, че се беше старал да го гледа като баща чак до заминаването на Мелани, а дори и след като я беше изоставил онзи ужасен руски помешчик Басков.

Бейл пожела да запише хрумналата му хубава мисъл, извади първото попаднало му късче хартия, което се оказа писмо от издателя, и прочете:

„Уважаеми господине, аз не по-малко от вас бих желал да дойде най-сетне такава време, когато наистина да бъда в състояние да ви дам

сметка за печалбите от вашата книга «За любовта», но започвам да си мисля, че такова време никога не ще настъпи. Не знам дали са продадени даже четиридесет екземпляра от книгата ви, но мога да кажа за нея същите думи, както за свещените стихове на Пампинян: те са свещени, защото никой не смее да ги докосне. Имам чест да бъда ваш много предан и готов за услуги Ф. Монжи Стария, издател.“

Досадна гримаса се плъзна по лицето му. Мисълта, която искаше да запише, бе излетяла от главата му. Бе настъпила реакция от парижките впечатления. Върна се в хотела посърнал и уморен. Навън двама моряци — французин и италианец, — заобиколени от тълпа любопитни, които ги подстрекаваха, си нанасяха удари с ножове, издадени три-четири милиметра под големия пръст. И двамата бяха пияни и с диви викове цепеха въздуха. Издраните лица и разкъсаните дрехи бяха окървавени. Бейл спусна пердетата и се опита да заспи още преди да е настъпила вечерта, дълго се въртя, после извади бутилка вино и се запи. Изпадна в тежко и мрачно опиянение.

Рано сутринта той седеше на голям куп въжета и наблюдаваше работата на моряците по палубата. Бригът леко потрепваше, капитанът при кормилото крещеше в рупора на моряците от брега да товарят по-скоро последните бъчви. След десет минути лодката беше изтеглена на борд, котвата вдигната, бригът застана по посока на вятъра с бърз и красив завой и излезе от пристанището с плавно полюшване, като пореше вълните и разпръскваше пяна. Горещият и същевременно галещ вятър правеше нещо чудно с хората и платната. Бейл усещаше как горяха страните му, как кръвта му се подмладяваше, как ускорено и весело биеше сърцето му и гърдите му дишаха с отдавна неизпитвана сладостна бодрост. Животът на палубата и в каютите си вървеше по реда. Едни бяха временни гости, други — постоянни обитатели. Това ги отличаваше във всичко — и в отношението към морето, любопитство у едните, безразличие у моряците от екипажа.

От разговорите със случайни спътници, които се качиха в Генуа, Бейл научи, че бригът се отбива на остров Елба.

Бейл беше вече друг човек: бяха му се възвърнали лекотата и пъргавината на миланския гражданин, смелостта на беглеца от Вилно и решителността на младия драгун, попаднал в китната долина на Минчио в разгара на сражението, когато всеки храст припламваше и бълваше бяло топчесто пушече. Изведнъж го заляха всички

италиански преживявания. Без да пита след колко време има друг кораб, той реши да слезе на Елба. Трябваше да види със собствените си очи онази клетка, от която по думите на венецианския вестник, който шумно съобщаваше за „нещастieto“ през 1815 година, *„лъвът бе избягал, разбивайки решетката си“*.

ДЖУЛИА РИНИЕРИ

Припаднаше нощ, вятърът се усилваше, светеше пълна луна, от която морската синева бе съвсем чаровна. Въздухът беше прозрачен и прохладен. Остроносият бриг цепеше вълните, изпод кормилото струеше искряща пяна. Безкрайно дългата лунна пътека по водата приличаше на сребърен пламък с черно-сини ивици вляво и вдясно от него; с всеки час една от ивиците се увеличаваше. Бейл дремеше на палубата, облегнат на мачтата в носовата част на кораба. Утринната зора го завари в поза на дремещ човек. Той отиде в кухнята, изми се, разговори се с моряците, изпи чаша червено вино, купено в каютата на корабния бюфетчик, който наливаше виното от бъчвичка и продаваше хляб и дребни рибки. Слънцето беше още ниско, когато се показа ивицата на острова от край до край и прегради част от хоризонта. Бригът рязко заобикаляше един нос. Бейл гледаше надолу от борда. Прозрачни мекотели с червени краища, които преливаха във всички цветове на дъгата, и огромни медузи обитаваха горните пластове на водата; плаващите водорасли я правеха гъста покрай носа. Зад завоя се показва малкото островче Скорето и крепостта на високия скалист хълм Порто Ферайо. Корабът спря в залива на Порто Ферайо. От върха на стръмния хълм се вдигна бял дим и след миг проеча топовен изстрел. Бригът свиваше платната си. След час и половина Бейл беше на брега.

От същия този Рио Ферайо една обикновена лодка беше изплавала на 4 май 1814 година към един боен кораб и беше приела на борда си краля на остров Елба, абдикирания император на Франция Наполеон.

„Това ще бъде остров на почивката — бе казал Бонапарт. — Ще живея като «мирови съдия» Бонапарт след смъртта на Наполеон.“

Така древната Еталия Илва — пустинният остров със соловарни и железни рудници по време на римското господство — се превърна в канцелария на „мировия съдия“ Бонапарт. Малката подпрефектура на Средиземноморския департамент стана самостоятелна държава. Но „мировият съдия“ не престоля дори четвърт час след дебаркирането си в определената му къща. Той облече овехтял костюм за езда и без да си почине от пътуването, тръгна на кон из острова. Като заобиколи залива, той съзря долината Сан Мартино с нейната свежа зеленина, лозя и планински склонове, обрасли със сиви маслинови млади гори. Той посочи най-малката къща и заповяда да я пригледят за резиденция на краля. После тръгна да разгледа солниците и соловарните,

рудниците, лозята и още първата седмица преброди на кон целия остров надлъж и нашир.

„Мировият съдия“ не мислеше да описва европейските събития, в които бе участник и инициатор. Английският комисар с учудване отбелязваше неговата кипяща дейност като стопанин и администратор, любопитството към всичко, което Бонапарт възлагаше на помощник-градинаря или на дворцовия пазач. Във всичко проявяваше неуморна и буйна енергия: в започнатите строежи, в преустройството на пристанището, във военните упражнения с отредните корсикански стрелци, гвардейски артилеристи и моряци, с батальона от старата гвардия и с ескадрона полски улани. Цялата армия на Наполеон не бе повече от хиляда и шестстотин души.

Бейл се спазари с един селянин и пое към Сан Мартино, без да спира в Порто Ферайо. Спомените го завладяха с невероятна сила. Едва преди шест години „мировият съдия“ бе умрял на друг малък остров, след нов опит да нападне хищнически Европа, като се възползува от омразата към Бурбоните. И колко горчива сигурно е била тази смърт! Бейл си спомняше, че през последните дни на Елба Наполеон изпитвал нужда от пари. Тайно донесените торби злато, резултат от икономии в личните разходи на Бонапарт, бързо се топели. Обещаните от съюзниците суми не се изпращали. Освен това *редица лични сътресения подтикнали Наполеон да се впусне в авантюра*. „Ето на това място — мислеше си Бейл, когато гледаше канцеларията на пощата — са изземали писмата от Виена.“ Въпреки договора не пуснали малкия му син на Елба: Метерних и Александър смятали, че там той ще бъде „все пак престолонаследник“ и го задържали във Виена, за да го направят епископ, а в най-добрия случай само „кралски принц“. По този път изгубилият търпение „мирови съдия“ пресрещнал английския комисар, който носел пощата. Той прегледал чантата, запратил я на земята и казал с разтреперан глас: „Ето вече от колко месеца моята жена не ми пише. Взеха ми сина, както на диваците вземат за заложници главатарите и ги влачат със себе си, за да красят свитата на победителя. И това ми било Нова Европа!“ Император Франц бе измислил във Виена един начин на борба, продиктуван от най-префинена езуитска досетливост, от изобретателността на палач. Той не бе казал на Мария Луиза, слаба и лекомислена жена, че няма никога да види мъжа си. Даваше ѝ обнадеждаващи обещания и

изчерпваше малкия запас от воля, който имаше тази незначителна, но съвсем не лоша жена. Обкръжаваха я с грижи като с памук, но не дотолкова, че да се задуши, обаче напълно достатъчно, за да отвикне от чист въздух. В изнежващата парникова температура на виенския двор тя бе поверена на грижите на младия градинар, какъвто се оказа придаденият към нейната особа камерхер Найперг. Императорът го извикал и му обяснил неговите сложни задължения. Франц казал със сълзи на очи, че злобата на европейските монарси го принуждавала да не пуска любимата си дъщеря на Елба, че той доста скъпо е заплатил нечестивия съюз на дъщеря си с корсиканския бандит, но че естествено Мария Луиза, наречена сега харцогиня на Парма, продължавала да е негова любима дъщеря. Значи, тя трябва да бъде спасена. „Спокойствието на младатата жена — казал Франц — зависи от вашето изкуство и талант. Вие, трябва да ѝ помогнете да забрави Франция и краля на Елба. На вас се възлага да изпълнявате всичките ѝ прищевки и да не губите време да се досещате за онези нейни желаниа, които ще ѝ бъде трудно самата тя да изрази. С една дума, вие ще отивате толкова далече, колкото ви позволяват това условията и мястото на вашия разговор. Сам разбирате, че политически задачи не влизат във вашите задължения.“

След една подобна инструкция Мария Луиза много скоро престанала да пише. Отначало плачела, че трябва да крие случилото се от мъжа си, а сетне вече не пишела, за да повтаря случилото се без големи колебания. Бонапарт беснеел. Тогава е бил едва на четиридесет и пет години. И ето че през февруари един също такъв аудитор от Държавния съвет, какъвто беше и Анри Бейл, Фльори дьо Шабулон отивал в Сан Мартино по същия този път и както стана ясно от разговора със селянина, *със същата тази каручка*. Той разказал на Наполеон за два заговора в Париж и за положението във Франция. Бонапарт решил, че моментът е благоприятен, че омразата към Бурбоните е достигнала точката на кипенето и че от него зависи да възпламени взрива, като внуши с прокламации към войската и селяните, че интересите на Франция и на Бонапарт са едни и същи. Лицето на Бонапарт беше съвсем непроницаемо, когато протягаше ръка на аудитора на раздяла с него. Но след няколко дена, на 26 февруари 1815 година, в 8 часа вечерта хиляда и сто души се качиха на кораби. Гемите се строиха в линия, начело на която плаваше

„Енконстан“; малки съдове бяха отплавали по-рано и бяха разнесли прокламациите на Наполеон по цялото крайбрежие на Франция. През нощта флотилията на Бонапарт се промъкна без светлини покрай английските патрулиращи кораби. На първи март по пладне хвърлиха котва в залива Жуан и почти мигновено по пътя от Кан за Антиб сред маслинена горичка възникна лагер. Започната беше главоломна операция: поход без път, покрай католическия, бурбонски Прованс, пряко през алпийски пътечки към Гренобъл. Опасните места бяха преминати, преди да успеят от юг да изпратят телеграма в Париж. Цяла армия не успя да открие следите на хищника, който вървеше по пътищата на Франция. Най-опасен момент беше първата среща с войските. Корсиканските стрелци-офицери настояваха за бързо нападение срещу авангардите. Бонапарт излезе пред изпратените насреща му части с малък отряд стари войници, навели пушките си с дулото надолу. Той се приближи до ротите парижки войници, които бяха го взели на прицел, и чу гласа на капитана от 5-и пехотен полк Рандон: „Ето го, той е! Огън!...“

Пушките трепереха, изстрел не последва. Бонапарт вървеше без оръжие пред отряда. Връзката му се развяваше на рамото, яката му бе разкопчана и косматите му гърди бяха изложени на вятъра. Изпитанието се оказа много силно. Неуспехът на френското командване веднага даде резултат. Влизането в града Гренобъл...

„Ах, Гренобъл! — мислеше си Бейл. — В историята на този град има интересни страници. Там има отвратителни буржоа и много характерни селски типове. Току-виж, в семейството на някакъв селски дърводелец се появил младеж с горди очи на герой, с бясна решителност, с огромна воля. Откъде идва това? И след колко години се проявява? През седемстотин и тринадесета година цялата околност на днешния Гренобъл е била заселена с араби, а по-късно с италианци. Петнадесети и шестнадесети векове — епохата на гражданските войни — са дали удивителни характери, които не се срещат в Северна Франция. Случвало се е при някои обикновени сътресения неочаквано да припламнат някакви древни качества у човека и да го преобразят.“

— Пристигнахме, синьоре — продума селянинът. — Може да се настаните у мене.

Бяха хубави августовски дни. Бейл с любопитство кръстосваше пътеките, качи се на Монте Капона, разглеждаше оттам двата залива —

Порто Ферайо и Порто Лонгоне, — взираше се в сините очертания на носа на континента с крепостта Пиомбино, после, пришпорвайки кончето, се прехвърляше през ручея Сан Мартино в долината Сан Джовани, изпълнена с вода от августовските дъждове; сетне си почиваше обикновено край пресноводния извор Аква Бона. От спомените за Наполеон Бейл скоро премина към критика на героя.

Сега му се струваше, че вторият опит на Наполеон да завземе властта е ясен и логичен извод от наличните предпоставки. Буржоазията мразеше Бурбоните; селяните, които бяха получили земите на благородниците, се страхуваха от връщането на старите земевладелци. Метлата на благородниците унищожаваше всички носители на идеи в нова Франция, всички, които се стремяха да намерят без благородниците изход от онази задънена улица, пред която бе изправена Франция. В това ритване назад и Людовик XVIII виждаше опасност, но не можеше нищо да направи. Прогнил, разлагащ се приживе, той фактически се бе превърнал в труп много преди да спре дейността на сърцето и на жизнените центрове.

Зад него на гребена на реакционната вълна се издигна Карл X. Контурите на последвалите събития бяха ясни още на 1 март 1815 година. Операцията с Бонапарт не сполучи. Буржоазията искаше да експлоатира при мирни условия трудова Франция, а Бонапарт отново ѝ поднесе призрака на военнбюрократичната монархия. От това, разбира се, нищо не можеше да се очаква. Като анализираше себе си и своите впечатления, Бейл си мислеше, че е бил хиляди пъти прав, когато не вярваше в тези „Сто дни“. По онова време това още бяха само съобщения на италианските вестници за първите дни на Наполеон в Париж. Бейл спокойно ядеше сладолед в кафенето на Флориан на площад Сан Марко във Венеция и повече бе зает с пьденето на гълъбите, които налитаха за трохи и събаряха чинийките върху бялата покривка, отколкото със съобщението от Франция.

След като поживя една седмица на Елба, Бейл престана да мисли за Наполеон. От кристалната вода на Аква Бона той полека-лека преминаваше на източния бряг на острова при възвишенията на Монте Серато, където се приготвяха най-хубавите вина на Италия. В Монте Серато неочаквано получиха отговор всички въпроси на стария бонапартист: изпариха се заедно с леките винени пари и мислите за пропадналия живот на военния комисар Бейл.

„И все пак тук съм доста далече от Милано“ — мислеше Бейл с чувство, че Елба му е омръзнала. Предстоеше му пак Италия. Бейл знаеше добре, че ще види същите къщи, същите площади, залени от слънце, същите триумфални арки и колони и веднага ще го обхване тъга до смърт при мисълта, че няма да види същите хора. Бейл имаше чувство за истинска, реална смърт. Разбираше колко характерно италианска е представата за чистилицето. Всички образи на Данте са заимствувани от реалния, всекидневен свят на Италия. Чистилицето и адът са били изживени съвсем реално от равенския изгнаник през един живот, чиято жестокост е превъзхождала фантазията на Данте, и само картините на лъчистия рай с многото сфери представят извънредно тънка игра на въображението на умиращ човек. Студеният ум на французина сега не можеше да издържи борбата със силни чувства. Бейл се страхуваше от Рим, от Неапол, от Флоренция, а Милано му се струваше невъзвратима картина на минало щастие.

В Париж сега се печата „Арманс“. Беше ли успял да обрисова картина на умиращата благородническа Франция? Ще разбере ли някой характера на Октав Маливер? Нямах ли да изглежда обидно за французите превъзходството на руската девойка, която бе проявила толкова твърд характер и толкова истинска сърдечност, колкото френските жени не бяха успели да натрупат в сърцата си за цяло столетие? Самоубийството на Октав е логически изход от онова положение, в което се намира „бляскавото“ съсловие на Франция. Дукеса дьо Броли, която лови „бунтовни души“, е двойник на Софи Свечина, възпитаницата на езуита дьо Местър, яростна йезуитка, проповядваща омраза към паметта на Байрон, когото тя съвсем искрено смяташе за едно от най-страшните vyplъщения на сатанизма в света. Какъв ужасен мистически чад излизаше от нейния салон! Разбира се, сега Арманс, милата млада жена, несбъдналата се годеница на красивия руски офицер, се намира вече в някакъв католически манастир. Бейл си мислеше как ли ще бъде посрещнат неговият роман — пръв опит на четиридесет и четири годишен човек да напише произведение в духа на „belles lettres“^[1], както бе прието сега да казват, след като господин Стендал бе писал изключително пътеписи и музикална критика. В края на краищата Франция не се ограничава само с онзи кръг хора, които загиват на корен, обречени на умирање. Сега Франция прилича на огромна лаборатория, където кипят и се

подготвят нови сили. Макар и да се бе родила буржоазията, която изтласкваше френската аристокрация от нейните позиции и носеше вместо старите идеи, създали културата, само стремеж към печалба, едновременно с това и цяла *небогата Франция* изпитваше натиска от нейна страна. Налагаше се да изследва особеностите на този слой.

Бейл продължи пътуването си със следващия кораб, който бе спрял на южното пристанище Лонгоне. Корабът ден и нощ обикаляше островите. Спря близо до Неаполския залив. Бейл реши да се настани на остров Иския. С този остров не го свързваха никакви спомени. За него той беше извън историята. Нямаше сенки от негови герои. Там живееше обикновеното многолюдно селско семейство на Казамиchio, което приюти Бейл; и беглецът от Париж сам не можеше да се познае. Миналото сякаш не съществуваше. Една селска къщица на малкия остров, малък обор, кози и много кокошки, на които гражданинът Бейл сипваше сутрин шепи зърна от малко сито. Кокошките кудкудякаха, кацах на раменете му, обсаждаха го в гъсти редици и грижливо кълвяха зърната. Козе мляко, риба, сирене, вино от грозде, малко помощ на селянина в работата из стопанството, разговори с децата и с рибарите по брега. Внезапно му идваха мисли какво значение е имало лично за него ранното осиротяване. Мериме живее с майка си. С голяма обич госпожа Ана Моро бе нарисувала портрета на петгодишния си син. „Мериме не чувства голямата разлика между своето детинство и формирането на характера у дете, ненавиждано от баща си и загубило майка си на седем години.“ Това беше едничкото припомняно за Мериме. Вечер Бейл отиваше на пустинната скалиста част на островчето и гледаше как слънцето се потапя в морето.

Така минаваше времето дотогава, докато от север започнаха да се появяват ята птици, които летяха някъде откъм Москва за африканското крайбрежие. Бейл следеше ятата жерави в техния полет, който прекъсваше при залез-слънце, и гледаше как гаснат най-високите сребристо светли пера от облаци. После по тъмнеещата пътечка отиваше при огъня на рибарската колиба и уморен от разходките по скалите през деня, заспиваше съвсем здрав сън, без сънища.

Малката лодка на Бейл, като се промъкваше между лодки и десетки кораби, пристана до митницата в Неапол. Митничарят отказа да приеме подкуп и стрелна око в края на коридора, където стоеше дебел, наперен като петел стражар. Наложиха се да се отваря багажът, да се преровят всички неща, да се оставят за преглед всички книги. Предложено му беше да се яви след три дена за тях.

— Защо толкова късно? — запита Бейл.

— Синьорът носи книги на непознати езици.

— Какви непознати езици? Английски, немски, френски и латински?

— Имаме нови служачи на митницата и никой от тях не знае тези езици.

— Щом на митницата никой няма да прочете тези книги, защо тогава се боите, че у мен в хотела те ще бъдат опасни?

— Синьоре, не ни е позволено да разсъждаваме, вземете квитанция за четиридесет и седем книги и не ми губете времето.

Бейл сви рамене и разярен се отправи към хотела. Градът бе претърпан от търговци. В хотела нямаше места, беше свободен само „Hotel de Russie“ точно срещу Кастеламаре.

— Не, само не „Russie“ — каза Бейл.

— Una stanza non кара^[2] — разнесе се възглас.

Бейл повика продавача на „евтината стая“, подаде му куфара си, нае ветурино^[3] и потегли с вехтия файтон със счупена ос, вързана с корабно въже, по улиците на кипящия и разбунен град, сякаш обзет от въстание. Пътуваха около един час. Дървена постройка със скърцаща стълба, която заплашваше да се срути, прие Бейл. Стаята се заключваше. Мръсотията беше страшна. Отвън се носеше нетърпима воня. През отворения прозорец се виждаше как полугола жена, само по риза, нанасяше плесници на един хлапак. Бельо беше простряно на опънати по цялата дължина на двора въжета. Прозорците на горния етаж в насрещната къща бяха със зелени решетести капаци.

— Casa publica — каза водачът му и посочи с жест затворените прозорци.

— Благодаря ви, нямам нужда от публичен дом — каза Бейл, смеейки се.

„Станца нон кара“ излезе чудовищно скъпа стая. Стопанинът поиска шест франка на ден. Бейл се пазареше и даваше три четвърти

лира. Спазариха се за франк и половина с пансион. Бейл помоли да му дадат чисто бельо. Собственикът на квартирата се кълнеше и вереше, че бельото току-що било сменено. Бейл сграбчи чаршафа и възглавницата и мълчаливо ги изхвърли в коридора. Даде паспорта си и като отказа да предплати за едно денонощие, заяви, че ще се върне привечер.

Обядва в една моряшка гостилница, яде „фрути ди маре“, цветиста смесица от риба и водорасли, малко лютив и предизвикващи палеца жажда, за чието утоляване стърчаха големи бутилки червено и бяло вино.

Започна италианският живот. Някои книги му бяха върнати след три дена. Свещеникът от цензурата беше пуснал Шекспир, но бе конфискувал сборника стихотворения на Росети и всички френски книги. Бейл се скара, употреби дори израза „попска паплач“, но младият голобрад семинарист, който го изслушваше смирено, с кръстосани на гърдите ръце, със затворени очи, остана неумолим. Възрастен писар настигна Бейл по пътя.

— Синьоре, дайте ми три лири и адреса си. Книгите ви ще бъдат върнати.

Бейл се спря.

— По какъв начин?

— Аз съм екзекутор и палач на книги. На мен предават конфискуваните книги за унищожаване. Разберете ме, имам семейство, което не съм в състояние да изхранвам с три солди на ден.

Бейл извади десетфранкова банкнота и каза:

— Това е за моите книги и за други, каквито вие сметнете, че може да ми донесете.

Вечерта в стаята на Бейл бе внесен един винен сандък, от който стърчаха бутилки дженцано. Носачът, момче, сложи пръст на устните си и като получи „ла манча“^[4] за почерпка, избяга. Бейл откри цяла камара книги, сред които и конфискувания сборник на неизвестен нему поет Джакомо Леопарди. Бейл четеше при слабата светлина на кандило: „Виждам стени, Триумфални арки, колони, статуи и високо извишаващите се кули на нашите деди. Но къде е тяхната слава, къде са венците, украсяващи главите им, къде е оръжието, святкащо в техните ръце?“

Четенето продължи до късна нощ. Сутринта Бейл потегли за Рим. По пътя той срещаше толкова много монаси, свещеници и хора с военна униформа, колкото никога не бе виждал предишните години.

- [1] Художествена литература (фр.). — Б.а. ↑
- [2] Евтина стая! (итал.). — Б.а. ↑
- [3] Файтонджия (итал.). — Б.пр. ↑
- [4] Бакшиш (итал.). — Б.пр. ↑

ТРИДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Бейл пристигна в Рим в четири часа сутринта. Сивата и розова мъгла постепенно се вдигаше и откриваше сградите, слънцето бързо затопляше студените мокри улици. Бейл чувствуваше, че го тресе, след кафето той се запъти към Корсо и влезе в първата попаднала му аптека. Слаб и висок аптекар с остра брадичка и засукани мустаци, подобен на Мефистофел, му даде хинин. Бейл помоли за вода, изсипа прахчето в нея, отиде с чашата до огледалото и като гледаше в него, за да сдържи гримасата си, изпи го наведнъж. Аптекарят се усмихваше. Започна разговор, който разкри в лицето на аптекаря, синьор Мани, един крайно остроумен събеседник.

— Защо е дошъл синьорът в Рим? — бяха първите му думи. — Няма да се излекувате с хинин от онази френска треска, от която всички сте боледували. Всички вие сте обхванати от трескав стремеж да долитате в Италия и да се любувате на картините. Тази треска отмъква парите ви и в замяна нищо не ви дава.

— Прав сте — каза Бейл. — Но аз вече не съм на тази възраст, когато се върви по модата.

— Разбирате ли, някакво безумие е обхванало Европа. Приемам, че католиците идват да гледат папата от нямане какво да правят, но вие какво виждате в тези картини? Заради какво се друсате в дилижансите и пилеете парите си от джобовете? Какво намирате тук? Да речем, отидете у Барберини, в една стая ще видите мадоната и двама светци, в друга — двама светци и мадоната, в трета — мадоната с младенеца, в четвърта — младенеца с мадоната, в пета — полагагането в гроба, в шеста — още нещо от този род. Може да си умреш от скука. Изникна цяла армия младежи, които пишат стихове за римските старини. Кому са притрябвали тези старини, когато нямаме нито една тъкачна фабрика, когато внасяме сукно от Антверпен, а други тъкани — от Ливерпул или от Лион?

Бейл имаше желание да се разкиска, но клатеше глава и отговаряше:

— Да, да, вие сте напълно прав.

Мани продължаваше:

— Какво представлява съвременна Италия? Вземете например мене. Аз трябваше да стана юрист, но не сторих това, щях да бъда в опозиция. Не съм такъв човек по натура, че да лежа по затворите, а не ми се иска да бъда само овчица. Искам да живея и умея да живея, но я чуйте: през хиляда осемстотин и петнадесета година завърших университета в Павия; пристигна император Франц, нашите професори го посрещнаха с приветствени речи, на които императорът отговори: „Господа, съвсем не ми трябва писатели и учени, възпитавайте ми верноподаници.“

— Добре е казано — отговори Бейл, — но в Неапол...

— В Неапол — прекъсна го Мани — същата мисъл изрази пред неаполитанския крал министърът на полицията Каноза. Какво ми разправяте за Неапол? Аз се опитах там да започна кариерата си, лично слушах как министърът приветствуваше краля с думите: „Ваше величество, палачът да бъде първият ви слуга, милостивият бог е сътворил ада, за да наказва грешниците. Последвайте божествения му пример, наказвайте, без да се колебаете. Една от причините за революции е била прекомерното разпространение на просветата. Никак не ни трябва учени, необходими са ни добри и спокойни хора, готови да живеят, като се доверяват на другите и предоставят на света да върви по своя път.“

— И вие станяхте такъв добър и спокоен човек? — запита Бейл.

— Станах аптекар.

— За доброто на Италия ли?

— Италия е географско понятие! — Аптекарят сви рамене. — Аз живея в Рим и напразно полагам усилия да лекувам французите от треската по картини.

— Добре, ние пак ще се видим — каза Бейл.

— Не ви съветвам да боледувате — отвърна аптекарят. — Но когато ви омръзнат вашите картини, идвайте да побъбрим за живите хора. В шест часа вечер, преди да затворя аптеката, при мене идват весели събеседници.

— Спокойни? — попита Бейл.

— Да, без съмнение несравнимо по-спокойни от онези, които спират дилижансите по източните пътища на Романия.

— Добре, ще дойда — каза Бейл.

Пълномощният министър на френското правителство — господин Ламартин, бе заминал за Флоренция. Бейл не го завари. След няколко дни той вече бе научил, че целият състав на миланската полиция е сменен.

„Значи, мене няма да ме безпокоят“ — помисли си Бейл.

Нощите бяха студени, но през деня слънцето печеше почти с лятна сила. Като вървеше по новата Виа Сарденя към Пинчио, Бейл усещаше колко пари обедното слънце и минаваше от другата страна на сянка. Там изведнъж го обземаше страшен студ, който пронизваше до кости. Зловещите и мъртви сенки на Рим предвещаваха опасна треска. Кръвта му изстиваше, болеше го глава, клепачите му тежаха. Налагаше се да замине.

Бейл обходи любимите си места както винаги в деня, когато вземаше дилижанса. Няколко часа преди тръгването той отиде на Джаниколо и когато седеше до стария дъб на десетина крачки от гробницата на Тасо, мислеше за скитническия си живот, че в бързия бяг на дилижанса той се стремеше да улови настоящето и да задържи неговите чезнещи и неуловими образи.

Във Флоренция господин Ламартин беше очарователно мил, но както винаги печален и сдържан.

„Той е типичен лирик — мислеше Бейл. — В душата му постоянно шумят савойските ели. Той чува гласа на родината си само в звуците на природата, нищо друго не разбира освен стихове. Как са могли да го направят политик?“

На закуската в малката трапезария с мозаичен под и кръгла мозаична маса присъствуваше госпожа Ламартин, мълчалива, студена и зла. Внезапно Бейл бе обзет от желание да наруши нейното равновесие. Заговориха за положението във Франция. Бейл с подчертано възмущение говореше за възстановяването на майората. Наричаше този закон „подигравка с равенството на гражданите“, твърдеше, че цяла Франция е пожертвувана в интерес на осемдесет хиляди благородници, бурно и гневно се възмуцаваше от закона, който даваше на избягалите емигранти компенсация от един милиард франка — „милостиня, която ще струва живота на цяло поколение деца“. И без

да се стеснява, разказа за всички изобличителни материали срещу езуитите, събрани в Париж от депутата Монлозие.

Ламартин отговаряше с безразличие, но пък госпожа Ламартин внезапно загуби спокойствие и захвана да възразява на Бейл. Той засегна въпроса за печата; издаването на всяка книга във Франция е обременено с такива парични затруднения, че книгата излиза невероятно скъпо на автора.

— Как ще издадете сега вашите стихотворения? — попита Бейл Ламартин.

Поетът дъвчеше без охота късче хляб и изглеждаше изнурен от словесния порой на южняка французин.

— Във всеки случай той няма да ги печата *под чуждо име* — отвърна жена му вместо него.

Бейл се сбогува.

Във Венеция валеше дъжд и се стелеше мъгла, но беше топло. Мрежата на дъжда прикриваше златните куполи на „Сан Марко“, масичките бяха прибрани под сводовете на Прокурациите. Безлюдната Пиаца изглеждаше огромна, особено когато хилядите гълъби не покриваха каменните плочи, а гукаха под корнизите. Венеция малко по малко започна да досажда на Бейл. След седмица той вече не можеше да се бори със себе си. Напразно четеше книги за историята на града и с часове стоеше пред картините на Тинторето, светът все пак му се изплъзваше и преставаше да съществува. Водата във Венеция, венецианското небе, къщите над каналите, дълбоката тишина, липсата на коне и коли, хората, които едва чуто се движеха по краищата на безлюдните улички и канали — всичко това изключваше възможността за връщане към друг живот. Но се налагаше и да замине за Франция. Още в Болоня бяха възникнали нови планове и намерения. Венеция не бе в състояние да намали огъня на *бейлизма*. Бейл все по-често си служеше с този термин. Ала въпросът беше, че от Венеция за Франция трябваше да се пътува само през Милано. Естествено това бе най-същественото.

През последните дни на декември 1827 година Бейл изпадна в пристъпи на голяма тъга и чувствуваше физическа отпадналост толкова по-силно, колкото повече се затвърдяваше решението му да не отива в Милано. В края на краищата борбата го изтощи. Той пътуваше сякаш не на себе си по зимните пътища на Ломбардия, почти не

поглеждаше през прозорците на дилижанса и почти не разбираше какво яде и къде спи. Намираше се в някакво кошмарно състояние и с умирането на пожълтялата италианска растителност имаше чувството, че и той сам умира. Влизаха през Северните врати. Облаци закриваха луната. Беше почти тъмно; из улиците се виеше студена мъгла. Триумфалната арка на Наполеон бе довършена от австрийците. Надписът „*Alla valorosa armata francese!*“ бе изчукан от каменоделците. Беше полунощ; камбаните удариха дванадесет, когато вратарят излезе с фенер и като осветяваше дръзко лицето на пътника, пое багажа му и го понесе по стълбата на малкия хотел „Ада“. Стаята беше тиха и уютна. Бейл се изми. По време на тази церемония дойде портиерът и поиска паспорта му. Бейл му даде документа, привърши миенето си, преоблече се и със силно разтуптяно сърце тръгна от хотела по добре познатите улици към площад Белджойзо. Той нарочно не отседна в „Хотел Сан Марко“ до пощата, за да не буди заспалите от седем години спомени. Ала и с хотел „Ада“ бяха свързани спомени за пребиваването в Милано на вахмистъра от 6-и драгунски полк Анри Бейл.

Мъртва тишина цареше из улиците. Пред очите на Бейл се откри площад Белджойзо. Нощем той му се стори огромен. Над паважа се виеше мъгла. Сивите сгради изглеждаха мъртви с черните сенки на прозорците и с петната на затворените врати под лунната светлина, отслабнала от мъглата. „Това османовско време — мислеше Бейл — прави площада така печален.“ Мислите му бяха ясни, а чувствата спокойни и тъжни. Той ясно съзнаваше, че с Метилда неговият живот би преминал съвсем иначе. В края на краищата той я обичаше много повече, отколкото можеше да признае сам пред себе си. Макар цял живот да бе правил усилия да докаже на себе си своето лекомислие и правото си на непостоянство, в действителност беше оригинален и истински, може би последен представител на романтиката в чувството и затова вече не обичаше никого. Бърна се в хотела с бавни крачки. Вратарят беше буден, а разтревоженият стопанин на хотела каза на Бейл, че дежурният в полицията го е търсил и го моли незабавно да се яви при комисаря.

— Добре, но аз искам да спя — каза Бейл.

— Нищо не мога да сторя, синьоре. Ако вие не донесете паспорта си от комисаря, аз още сега ще заповядам да изнесат нещата ви на улицата.

Като изруга на руски, Бейл отиде в „Санта Маргарита“. Манастирът, превърнат в полицейско управление на Ломбардия, не спеше. Бейл подчертано любезно беше въведен веднага при участъковия комисар. Този равнодушен и учтив човек скри с ръка прозявката си, покани Бейл да седне и сам той седна. После разгъна на масата големия като чаршаф паспорт на Бейл, притисна го с лакти и подпря главата си с ръце.

— Вие сте господин Бейл.

— Да.

— От Франция ли сте?

— Да.

— Защо не идвате от север?

— Аз пътувам за собствено удоволствие. То ми определя маршрута.

— Струва ми се, ще престанете да изпитвате удоволствие.

— Не ви разбирам — каза Бейл и побледня.

Чиновникът стана, отвори бавно един шкаф, извади от него дебела папка, порови се и зачете. Сетне попита:

— Не знаете ли вие кой именно е господин Стендал?

— Представа нямам.

Погледът на чиновника стана остър и сънливостта му изчезна; той злобно гледаше събеседника си.

— Вие не познавате писателя Стендал — запитва той — и същевременно искате разрешение за две седмици престой в Милано?

— Каква връзка има това с мене?

— Писали ли сте на съдържателя на „Хотел Сан Марко“ да ви намери квартира и че вие завинаги оставате в Милано?

— Да, но не съм получил отговор.

— Това ли е вашият адрес в Париж: Новолуксембургска № 3?

— Да, това е моят адрес.

— И вие ме уверявате, че Стендал и вие са две различни лица?

— Да, аз твърдя това и когато се върна в Париж, ще издействувам австрийското посолство да ви отправи мъмрене за този нощен разпит.

— И вие можете ли писмено да потвърдите, че не познавате никакъв господин Стендал, че книгата „Рим, Неапол и Флоренция“,

книгата за „Расин и Шекспир“, книгата „За любовта“, в която пишете дързости по адрес на нашата власт, не са ваши книги?

— Да, аз мога писмено да потвърдя това.

— Тогава пишете.

Чиновникът побутна към Бейл хартия, мастилница и гъше перо. Бейл натопи перото.

— Но знайте, че ако утре вашата декларация бъде опровергана, вие ще попаднете в подземията на „Санта Маргарита“ в същата килия, където преди седем години бяха вашите приятели.

— Перото ви е отвратително — каза Бейл, като направи голямо петно.

— Не, то никак не е лошо, но ето ви друго — пишете под моя диктовка.

Бейл подмести стола, взе в ръка перото и записа под диктовка, без да гледа стоманените очи на полицая: „Аз, долуподписаният френски поданик Анри Бейл, пишещ под името барон Стендал, се задължавам с първата потегляща пощенска кола да замина по посока на Симплон и при всички случаи да напусна пределите на владенията на негово апостолическо величество не по-късно от двадесет и четири часа от сега, два часа през нощта, 1 януари 1828 година.“

— Изглежда, забравихте да подпишете? — каза спокойно полицаят и отново поднесе хартията на Бейл. — Пожелавам ви добър път!

Бейл заслиза по стълбата, но се върна и каза:

— Вие така сте наплашили съдържателя на хотела, че той може да изхвърли нещата ми, щом се връщам с невизиран паспорт.

— О, съвсем не бива да се тревожите, не ви е нужно нито за минута да останете в хотела. Симплонският дилижанс тръгва в четири часа сутринта. В хотела може само да се успите и да си причините неприятности. Ако обичате, можете да си починете тук на дивана.

Бейл беше съвсем ядосан, но ако знаеше, че преди седем години, в също такава нощ, само че два часа по-късно, бе дошла от Виена телеграма, че гражданинът Висмара е осъден на обесване, той сигурно щеше да се чувства много по-добре. Поблагодари на чиновника за предложеното му полицейско легло и с чувство на отвращение тръгна по улиците, за да търси напразно ветурино. В хотела портиерът поклати глава и за три франка склони да отнесе нещата му на другия

край на града, където в шест часа сутринта пътниците заемат места в дилижанса, който пътува всеки ден към швейцарските езера. Бейл стигна там уморен. Ковашко огнище на улицата пръскаше искри, едно момче разпалваше с мех пламтящата жаравя, брадат ковач чукаше по наковалнята. Бейл седна на багажа си в чакалнята. Съдържателят на дилижанса дойде сънлив в стаята и обяви, че утре рейс няма да има, понеже дилижансът е повреден и ковачът ще го поправя до обед.

Бейл реши да излъже.

— Какво да правя аз тогава? — каза той. — Откраднах ми парите и документите, останали са ми само за път. В Комо пак ще забогатя.

— Нощувайте тук — равнодушно каза миланецът. — Ще ви струва десет лири.

Бейл едва се сдържа да не заплати веднага десетте лири, но понеже се опасяваше да не събуди подозрение у хората, равнодушно легна на предложението му сламен дюшек.

Потеглиха след едно денонощие. Въпреки забавянето с Бейл нищо не се случи.

Младият полицаи предаваше дежурната смяна. Пишеше рапорт до директора на полицията за скандалното нощно произшествие, за появяването в Ломбардо-Венецианското кралство на регистрирания в специалната картотека опасен безбожник, френски революционер, враг на всяка законност и политически ред — Анри Бейл, който упорито отрича идентичността си с писателя атеист Стендал.

„Горепоменатият Бейл — писа след този рапорт директорът на полицията до управителя на Ломбардо-Венецианското кралство — отпътува през нощта на същия ден, когато получи заповед да напусне Милано. Той замина за Франция по Симплонския път, без да посмее да се отнесе лично към ваше превъзходителство с молба за разрешение да остане в града, тъй като проявяваше явни признаци на неспокойна съвест. По време на своя кратък престой в Милано гражданинът Бейл бе под уреден от мен таен надзор, който не даде повод за бележки от особен род. Вечерта Бейл беше в театър «Ла Скала». Взети са мерки да не се изпуска от очи горепоменатият Бейл в никакъв случай и навреме да бъде арестуван, ако пак посмее да се появи на нашите граници.“

Милано бе затворен завинаги пред Стендал.

ТРИДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

Бейл със задоволство си спомняше на швейцарските езера, че не бе поправил миланския полицаи, когато той спомена неговия стар парижки адрес. От бреговете на, Комо Бейл пишеше писма до улица Ришельо: „Срещу библиотеката, хотел «Лилуа» № 63“. Писмата се получаваха. Една красива ръка отваряше плика, изваждаше листче с описания на италианските срещи и впечатления на Бейл и след това с величествен жест пускаше писмата на малка мозаична масичка, поставена върху син килим в ъгъла на стаята. Тази жена, с огромни очи и жестове на кралица, бедно, но красиво облечена, беше знаменитата артистка Паста, една от най-добрите певици от началото на миналото столетие. Тя наскоро бе станала приятелка на Бейл. Артистичната свобода на нравите му позволяваше да отива при нея по всяко време, а понеже на Бейл му бяха омръзнали навъсените погледи на портиера, който му отключваше вратата в три часа през нощта, реши, че е по-добре да се пресели в хотел „Лилуа“, за да не тревожи никого. Така се бе променил адресът му. Мъжът на Паста се усмихваше закачливо, когато го срещнеше в коридора на хотела, и добродушно му се надсмиваше, когато го заварваше в гостната. Баба Рашел много се зарадва от това преместване, защото Бейл беше единственият гостенин, който можеше по цели часове да говори с нея за Милано. Милано беше нейна родина, там тя беше откърмила дъщеря си, бъдещата артистка. Две седмици след преместването репутацията на Бейл бе силно разклатена в един от парижките салони, у госпожа дьо Траси. Госпожа дьо Траси, когато видя веднъж Бейл с нов костюм, високо каза:

— Колко добре сте облечен днес! Ах, да-а, миналата седмица Паста имаше бенефис!

Паста приемаше на драго сърце Бейл, но връзката им беше съвсем приятелска и във всеки случай Бейл не получаваше от нея пари. Ключките само го размиваха. Писмата му до Паста бяха неговите най-весели писма от онова време.

По цели седмици можеше да живее на Лаго Маджоре, на Лаго Лугано, на Лаго ди Комо, но понеже литературният проект не се претворяваше в произведение, което да носи купища злато, Бейл се загрижи, че парите му свършват.

След като прегледа черновките на писмата и бележките си за стария и новия Рим на късчета хартия, анекдотите, разказани от аптекаря Мани и записани на рецепта за черна боя за коса, приготвена от същия аптекар по молба на побеляващия Бейл, пътешественикът замисли едновременно разказ за италианските карбонари и книга очерци под заглавие „Разходки из Рим“. И понеже книга може да се пише само в Париж, то трябваше да върви в Париж.

На 23 март 1828 година Бейл беше вече на улица Ришельо. Похлопа на вратата на съседката си. Паста бе със семейството си в околностите на града. Портиерът му даде писмо от Мериме. Това бяха редица остри литературни въпроси, поставени с цялата характерна за Клара яснота. Двойно подходящ прякор: Клара значи ясна. Пита го за „Арманс“. В Париж се говори за книгата, но с най-странни тълкувания. Дукеса дьо Броли познала себе си в госпожа Бониве и негодувала. Не могат да отгатнат още кого е описал Бейл под името Октав. Джулиа д'Ега и нейният знаменит любовник Строганов били взмутени от образа на възпитаницата си.

„Просто не разбирам любовната несполука на Октав дьо Маливер — пишеше Мериме. — Изглежда, вие правите някакви недомлъвки. Признайте, че вашият Октав има слабост към хората от своя пол и затова избягва жените. Това е причината за самоубийството му, а може би е хермафродит или просто човек, лишен от мъжки способности.“

„Ще му пиша, че има право — помисли Бейл. — При сегашното положение в Париж подобно тълкуване е най-удобно за мене. Трябва ли да се дразнят гъските, които искат да спасят Рим?“

В душата си Бейл беше много недоволен. Такова неразбиране от страна на човек, чийто правдив ум той високо ценеше, беше указание за него, че настъпва продължителен период на стълкновения с обществото и на разочарования от съвременниците си. Истината е, че никога не е бил очарован. Едва ли Франция може повече да го разочарова, но обществото може да измисля или да видоизменя

старите неприятности и обиди. Ще трябва да си подготви защитно облекло.

През следващите дни Бейл пресметна доходите си.

През април 1828 година той щеше да бъде просяк. Общо сборът на годишния му бюджет се набираше от пенсията и малки хонорари. Разходите му сега не можеха да бъдат повече от пет франка на ден. Законите за печата не му позволяваха да се заеме с журналистика. Френските вестници и списания бяха недостъпни за него.

Трябва да направи друг опит. Бейл вървеше по булевард дез'Италиен с накривена надясно шапка, с пура в уста и свободно размахваше бастуна си; стараше се да си внуши безгрижие и безразличие към резултата от замислената крачка. След един час беше у Теодор Хек. Англичанинът не отказа да вземе от поднесената табакера на Бейл последната хаванска пура и запуши, като се отпусна в креслото.

— Рецензии за съвременни френски книги не са интересни за моя английски „Месечен преглед“, но ако дадете очерци или статии от типа „Алцест“, защо не? Ще ви предвидя десет страници във всеки брой.

Това беше много малко. Безразличието към резултата се прояви съвсем искрено у Бейл и въпреки това, когато Хек усмихнат извади една банкнота от хиляда франка, той изпита известно облекчение.

Започна да пише редовно и много. Анонимните рецензии, обзори, статии под чуждо име излизаха в английските списания. Тази работа заемаше цялата му сутрин и най-лошото беше, че му пречеше да завърши „Разходки из Рим“. Неочаквано „Арманс“ му донесе хиляда и двеста франка. Отново можеше да се облече и да се появи в салоните.

„Щурецът пак запя на лято — помисли Бейл за себе си, — но сега той знае, че има и зими. Все по-добре е така, отколкото да си парижанин, тази едnodневка, която се е родила в девет часа сутринта и умира в пет часа следобед. Иди, че ѝ разправяй какво нещо е нощ.“

С подобни мисли той стигна до къщата, в която живееше академик Траси. Входната врата беше широко отворена. Малък елегантен, часовник на камината удари осем. Полилеят още не беше запален. Дълъг син диван се бе проточил в стаята от камината до

вратата, която водеше от гостната за трапезарията. Млади жени и момичета седяха на този диван в най-естествени пози.

— Аз пък мислех, че съвсем вече сте забравили номер 38, улица Данжу Сент Оноре — чу се старчески глас.

Дребно, елегантно старче, с пропорционално телосложение, остра брадичка, със зелен сенник над побелели вежди (въпреки че в стаята нямаше светлина), посрещна Бейл. Това беше домакинът, прочут философ, авторът на „Идеология“, която предизвикваше едно и също възхищение както у френската младеж с настроения като на Бейл, така също и у руските декабристи, които я четяха с упоение.

Госпожа дьо Траси полагаше усилия да изглежда равнодушна, но в нейния поздрав Бейл долови отсянка на лека досада, неравнодушие и желание да скрие някакви тайни, осъдителни за него мисли. Бейл реши да не отдава значение на това. След няколко незначителни фрази той отиде при Шарл Ремюза и го заразитва за Париж. Старият Траси се разпореди да запалят полилея. Красивата продълговата гостна светна с ярка светлина. Синият диван преливаше с всички цветове на дъгата от дамските тоалети, докато пък маслинозеленият жакет на Ремюза съвсем избледня. Господин дьо Траси стоеше до камината, облакът на мраморната плоча, и одобрително кимаше на събеседника си в отговор на думите му, сякаш го кълвеше със зеления клон на сенника си. Приличаше на блатна птица, която стои на един крак. В гостната влезе старият другар на Бейл от Държавния съвет — Амеде Пасторе. Тъкмо в този момент госпожа дьо Траси бе прекъснала разговора на Бейл и Ремюза с въпроса:

— Вие сте били в Италия. Как живеят там нашите бедни емигранти, които още не са се върнали във Франция?

При този въпрос господин дьо Траси и събеседникът му, професорът по гръцки език Тюро, обърнаха погледи към Бейл. Той каза:

— Ако аз имах власт, щях да препечатам със специална цел всичко, което пишат емигрантите, и бих заявил, че Наполеон е превишил властта си с унищожаването на емигрантската литература. За съжаление три четвърти от емигрантите вече са измрели, но останалите бих изселил в Пиренейските департаменти и бих ги заобиколил с верига от три малки армии с артилерия. Бих организирал там концентрационен лагер, бих изпратил въоръжена охрана по

границата на тяхното местопребиваване, та всеки емигрант, дръзнал да подаде носа си извън пределите на лагера, да бъде застрелян на място. Бих дал на всекиго не повече от два хектара вместо огромните земи, които сега им раздават. Така бих постъпил с всички емигранти, завърнали се досега в Париж. Останалите не би трябвало да се връщат във Франция, за да не попаднат в лагера.

Пасторе дърпаше Бейл за лакътя с желанието да спре тази опасна тирада. Господин дьо Траси, който не обичаше резките изрази, изглеждаше така, сякаш слуша фалшиво музикално изпълнение. Лицето на професора по гръцки език се изопваше и в края на дългата реплика на Бейл голямата челюст на Тюрро увисна като на стар кон.

— Какво говориш, ти си луд! — каза Пасторе. — Че салонът днес е пълен с емигранти!

— Още по-добре — прошепна Бейл.

Пасторе го изведе в коридора.

— Слушай, имам една сериозна работа с тебе: трябва да ми помогнеш съществено в моите хералдически изследвания. Това ще ти даде възможност да се наредиш най-после на добро място.

Бейл гледаше разсеяно. „Горкия Пасторе — мислеше си той. — Колко много би могъл да разкаже, ако си науми да напише мемоари. Той изпита същото, каквото и генералите от някогашната Наполеонова армия, които с унижения се мъчеха да проникнат в салоните на предградието Сен Жермен. Описанието на униженията може да запълни цял том. Пасторе е жалък и страда от хиляди иглени убождания, точно иглени, защото униженията, които трябва да понася, изхождат от жените на кралските полицаи. Хора като Пасторе са винаги под подозрение. Това ги принуждава да изпитват мъки, непознати дори на продавач в общарски магазин, който може да разкаже за тях на своя другар, а другите трябва всичко да понасят мъком и елегантно облечени, да посещават салоните.“

— Я гледай, ти се замисли и толкова си разсеян, че дори не ми отговаряш — забеляза Пасторе. — Помогни ми да намеря сюжет за нови благороднически гербове и в още една сериозна работа. Искаш ли?

Господин дьо Траси се приближи със ситни стъпки, държейки в ръка една книжка с жълта подвързия. Той присви очи и прекъсна Пасторе, като замахна с книжката под носа му.

— Хайде, полюбувайте се и отгатнете какво е това.

Бейл се зарадва на възможността да се отърве от Пасторе.

Взе внимателно книгата и отиде под полилея.

— Това е някаква етнографска бъркотия — каза Бейл. — За какво са ви славянски песни, на всичко отгоре пък с такава варварска дума „Гусла“?

— Кой е авторът на това произведение, мислите вие?

Бейл погледна портрета и каза:

— Някакъв дивак, Маг... Магланович...

— Пък аз ви уверявам, че не е Магланович, а вашият млад шегаджия Проспер Мериме.

Бейл се учуди. Бейл беше огорчен. Дълбоко в душата си той не допускаше, че Мериме е могъл да напечата в Страсбург, у Левро, тази чудновата книжка.

Отново дойде Пасторе.

— Ти все пак не ми отговори на въпроса.

— За какво става дума? — запита Бейл.

— Работата е строго поверителна. Получено е съобщение за смъртта на папа Людовик Дванадесети. Разбираш ли, на краля му се иска да стои начело на черквата, ако не предан, то поне човек, който не е чужд на интересите на Франция. Направи ми една голяма услуга. Дай ми поверителната характеристика на всички римски кардинали. Можеш ли да сториш това?

Бейл отвърна спокойно:

— Мога, но имай пред вид, че всичко зависи от състава на конклава. През зимата бях в Рим и много работих. Ти знаеш колко много ми се иска да предпазя туристите от археологически пристрастия. Проучвах съвременна Италия и документи на папския Рим. Мога да ти дам съдействие.

Бейл обикновено завършваше вечерите си с три-четири посещения; той рано напусна салона дьо Траси и отиде у художника барон Жерар. Там бяха Кювие с доведената си дъщеря Софи Дювосел, която живееше в Ботаническата градина, съпрузите Поликарп и Виржини Ансло, които преди две години бяха в Русия за коронацията на Николай I и продължаваха да разправят руските си впечатления, като хвалеха писателя Булгарин. Там бяха и доктор Кореф и издателят Бюшон. Ансло се смееше на Бюшон за несполучилия му опит да учи

италиански език. Младата учителка бе отказала да му дава уроци. Процъфтяващата красавица Виржини Ансло комично сериозно цитираше Байроновото двустиие от „Дон Жуан“, че няма по-добра граматика за усвояване на чужд език от женската уста.

— Той завидя малко на нашия приятел Проспер Мериме, чиито опити за усвояване на цигански език имат бляскав успех. И тогава станало лошо — никой не целува граматиката; Бюшон пожелал да го стори, но граматиката му ударила плесница.

— В такъв случай опитът се повтаря и работата потръгва успешно.

— Вие очевидно изхождате от евангелското гледище — каза Бюшон. — Аз имам обаче само две бузи, а и двете пострадаха едновременно.

— Мисля, че много повече са пострадали бузите на жената, която сте целунали — каза Ансло.

— Вие ме ласкаете — отвърна Бюшон.

— Дори и не съм помислила.

— Доброто, което вършат, без да мислят, несъмнено е приятно.

В това време в залата влезе Мериме. Бейл го постави до Бюшон. Мериме съвсем невъзмутимо извади кърпа от джоба си; Бюшон даваше признаци на вълнение.

— Гледайте — каза Бейл, — нима може да се сравняват?

— Струва ми се, че някой трябва да се почувствува обиден — продума Бюшон.

— Във всеки случай аз нямам намерение да се чувствавам обиден — откликна Мериме. — Обяснете ми все пак какво значи всичко това.

— Спорим кой има повече право на женски плесници.

— О, тогава непременно аз! — завика Мериме. — Дори не мога да разбера защо нито веднъж не съм получил.

— Бюшон пък не разбира защо ги е получавал. Цялата загадка е там, че той несполучливо ви е подражавал, когато е искал да изучава италиански език по вашия метод — каза Ансло на Мериме. — И ако ми позволите да преценя този опит от женско гледище, според мен господин Бюшон има повече основания от Мериме за подобен опит.

— Трябва да съдите по резултатите — заяви Мериме. — Бюшон, когато пожелаете да станете консул у циганите, кажете ми, ще ви науча как незабавно може да научите цигански език. Но не забравяйте, не трябва никога да почвате от бузите, защото веднага се отразява на вашата буза.

Сред общо избухване на смях Мериме се отдалечи от Бюшон и хвана Бейл под ръка.

— Клара — каза Бейл, — вие съвсем сте си загубили ума. За какво ви е притрябвало да печатате цялата тази славянска безсмислица с вампири, гуслари и другите парцаливи дяволи? Та не можахте ли вие, с вашия ум и наблюдателност, със своя запас от знания на факти да изберете нещо по-добро?

— Лесно ви е на вас да говорите, скитник по своя воля и богат пътешественик...

При думата „богат“ Бейл тъжно разпери ръце и направи гримаса.

— Какво да правя пък аз — продължаваше Мериме, — без пари и без положение в страната? Уверен съм, че щом съм намислил да пътувам из Далмация, мога да осъществя това само с парите, които ще ми даде тази книга.

— Извинете, мили приятелю, но вие пишете, че вече сте извършили пътешествието, описвате места, където не сте били никога, и впечатления, които не сте преживели.

— Другояче как? — попита Мериме.

— Във всеки случай това е лоша книга — рече Бейл. — Колкото са хубави испанските ви сайнети, толкова е лоша вашата „Гусла“.

— Исках да ви дам някои други мои работи, но е невъзможно да ви намери човек. Цяла седмица портиерът сутрин ми казва, че вече сте излезли, а вечер, че още не сте се завърнали.

— Така е, портиерът получава за това допълнително възнаграждение, другояче няма възможност да свърша работата.

— Какво пишете? — запита Мериме.

— Едновременно много неща — рече Бейл. — Толкова много, че не ми стигат дните и нощите.

— Наистина, не ви срещат дори на дез'Италиен. Напразно ви търсих у Паста. По едно време дори дадох особено тълкуване на вашето изчезване.

Бейл пренебрежително махна с ръка.

— Доста дългове съм натрупал. За да се разплатя, трябва много да работя. Това е главната причина за отсъствието ми. Ами, я кажете, какво прави Етиен?

— Кой Етиен? — запита Мериме.

— Как кой? Нима Делеклюз се е раздвоил?

— Не, помислих, че питате за славата на днешния Париж — за Етиен дьо Жуи.

— О, за този подлец ли?

— Защо? — запита Мериме. — Той е академик, изключителен писател, смятат го за приемник на Волтер, гений, който осветява пътя на нашето столетие.

Не можеше да се прочете в студения поглед на Мериме дали се надсмива, или говори сериозно.

Бейл продължаваше:

— Та това е типичен буржоа...

— Кой, кой е буржоа? — прекъсна разговора приближаващият се Маре, като протягаше ръце и на двамата.

— Искам да обясня на това момченце — каза Бейл, като сочеше Мериме, — че академик Жуи е дребен негодник, за когото след десет години никой не ще си спомни.

— Аз съм щастлив притежател на най-красноречивото литературно произведение на Жуи — каза Маре и извади от златната си табакера сгънато на четири листче.

Това беше отправена до Бурбоните молба на Жуи непосредствено след падането на Наполеон, с която той, Жуи, молеше кралят да го награди с кръст „Свети Людовик“, „задето е допринесъл за гибелта на корсиканеца“.

— И все пак, как да си обясним сегашния му либерализъм? — запита Мериме.

— Доста отдавна търгува той с тази стока; когато Наполеон беше в Русия, Жуи вече търгуваше по малко с либерализма, а после, след като се засегна, че бурбонският вол не е склонен да му направи подаяние един кръст, той зае благородна гражданска поза. Истинското му презиме е Етиен, незаконен син на един едър търговец. Забягнал с пари от баща си, записал се доброволец в един полк, разквартируван във Версай, и заминал за Индия. Отначало се нарекъл Етиен Жуи, после Етиен изпаднало, той станал капитан Жуи, а някакво магаре го

направило полковник. Бил много красив и доста успешно търгувал с красотата си. Главни вносителки в касата му са стари дами. В Индия влязъл със свой другар, офицер, в пагодата на един град да се спасят от силния пек и там, без да си губи напразно времето, изнасилил някаква жрица току до олтара. Тя викала, не много високо наистина, но все пак достатъчно, за да се притекат след свършване на работата въоръжени пазачи. Индусите се нахвърлили, но не върху Жуи, който доста бързо се скрил, а върху съвсем незамесения в работата негов другар. Те отрязали ръцете и краката на този офицер, докато още бил жив, после го съсекли наполовина. Жуи използвал гибелта на спътника си, метнал се на коня на убития и избягал. По-късно в Париж излязла от печат лиричната трагедия на господин Жуи под заглавие „Весталка“. Жуи е бил главен секретар на брюкселската префектура, преди да печели слава с интриги и с литература. Живеел в жилището на префекта Понткулан, в пълно съгласие със своя началник и под едно одеяло с неговата съпруга. Сега този нехранимайко, става вече пет или шест години, вярва, че действително е приемник на Волтер, като използва лошия вкус на буржоазията и любопитството на немците. Поставил е дори и бюста на Волтер в къщата си при Гроафер. И ей от това говедо Жуи се възхищава Мериме — каза Бейл разярен.

— Литераторите романтици го смятат украса на епохата — рече Мериме.

— Тогава вашите литератори романтици не притежават дори ума на този подлец! — вече викаше Бейл, като не забрави при това да вземе от подноса на лакея чаша пунш; пое една глътка, чукна се с Маре и добави:

— За проясняване главата на Мериме.

Мериме свали чашата си.

— Отказвам се да се прояснявам — каза той. — Днес сте много свадлив. Наругахте „Гусла“, сега ругаете Жуи, остава още да наругаете новия ми приятел Виктор Юго.

— Представа нямам за новите ви приятели.

— И само това ли — продължаваше Мериме — трябва да слушаме от автора на манифеста на романтиците, от човека, на когото сме навикнали да вярваме. Исках да ви покажа „Жакерия“, но сега се страхувам дори да помисля за това. Липсва ви чувство за елементарна

справедливост. В края на краищата кой ли се интересува, че Жуи бил издържан от бабички?

— Настоявам един литератор да не търгува с перото си, а че бил търгувал със своя...

Бейл навреме прекъсна неприличния израз: госпожа Жерар, която минаваше по коридора, го изгледа строго. И тримата млъкнаха. Домакинята внимателно проверяваше салона. Виковете на Бейл бяха започнали както винаги да я безпокоят.

— В края на краищата — да се върнем към вашата „Гусла“ — нима вие не чувствувате, че героите на баладите ви са само декоративно подредени театрални кукли, че са бездарни артисти с чужд реквизит, че те нямат никакъв характер? Нима допускате, че обикновената романтична идеализация или само оцветяване може да направи интересно едно литературно произведение? Много добре ви разбирам, когато в „Кромвел“ се опитвахте да пречупите класическите условности. Смешно е да гледаш часовник, който показва дванадесет, когато вече е ударило четири часа след пладне. Я ми кажете, кой ще захване да се занимава с вашите селяни и овчари само заради местен колорит? Ще спаси ли това от скука вашия персонаж? В крайна сметка „Гусла“ е местен колорит. Как мислите, различен ли е стомахът на сръбския „овчар с гусла“ от стомаха на овчаря в Оверн, който свири на гайда?

Маре се преструваше, че внимателно слуша Бейл, броеше монети по пет франка и записваше в бележника разходите си от днешния ден. Мериме гледаше приятеля си, без да трепне. Бейл отпи една глътка, посочи с пръст Маре, усмихна се и продължи:

— Споменавате „Жакерия“. „Жакерия“ е прекрасно нещо, там всичко си е на място, у вас има здрав материализъм, разбирате скритите пружини на човешките действия, прекрасно мотивирате поведението на героите си, без да се съобразявате с баналните схващания на днешните французи. Там се чувствуват характери, там се чувствува енергия. Аз с интерес подчертах на собствения си екземпляр — може да не ми донасяте друг — онази сцена, когато селяните напускат отреда на въстаниците преди започване на полските работи. Това е то селянинът, цял-целеничък, добре сте го разбрали. Човекът, който добива насъщния си хляб на нивата, изцяло зависи от капризите на земята, на календара и на времето. Тук нямаме работа с романтик,

който през цялата година изкарва прехраната си от статии в списанията, или който по-скоро води полугладно съществуване и по всяко време и в който и да е месец ще отиде на барикадите. Гражданите са съвсем друга порода хора; допустимо ли е да съдим едните, като изхождаме от гледището на другите? Поздравявам ви, вие сте създали прекрасно нещо. Но за какъв дявол са ви притрябвали след това вашите славянски парцалаци?

— Извинете, драги наставнико, „Жакерия“ излезе една година след „Гусла“.

— Е, тогава съм напълно спокоен. Това, значи, е минало нещо. Ако обещаете, че няма да прибъгвате до подобни глупости, аз ще обещавам пък да не засягам тази тема. Едно ме тревожи само — вие, изглежда, сте се сприятелили с Виктор Юго.

— Да — каза Мериме с тон, от който проличаваше, че той не разбира изненадата на Бейл.

— Нали той е написал „Бюг Жаргал“?

— Да — отвърна Мериме.

— Каква възмутителна щуротия! Как може да се пишат такива низости за един благороден французин, за годеницата му и за глупавите негри? Доколкото зная, господин Юго никога не е бил аристократ, но доста усърдно се е подмазвал. Колко по-честен от този стихотворец е неговият баща! Колко смело, с риск на живота си, Леополд Юго залови в Калабрия бандита Фра Дяволо!

Мериме мълчеше.

— Ако си кажем истината, Риго и Тусен Лувертюр, и двамата бяха големи негодници — каза Маре.

— Какво ли би могло да означава това? Маре проговори — рече Бейл. — Направо глас от библията. Какъв Варлаам сте карали, скъпи Маре! Колко изразходвахте днес? Не ви ли е жал за парите, изразходвани за файтонджии?

В това време стана една жена в розова рокля с широки ръкави, която дотогава седеше до камината. Без да отговори, Маре тръгна към нея.

— Съгласен съм с оценката ви за „Бюг Жаргал“ — каза Мериме. — Ако искате, ще ви запозная с мис Кларисон, у дома ѝ се събира малък кръг негрофили и там можете да чуете интересни неща. Тя е написала брошура в защита на негрите, познавала е Тусен и е

разказвала съдържанието на едно интересно писмо на Тусен до Наполеон, когато бил консул. Тусен пишел: „На първия сред белите от първия сред черните“. Без съмнение Тусен е героична фигура и понеже не е от царско потекло, неговият героизъм опровергава мнението на Виктор Юго, че само негри от царско племе са годни да бъдат герои.

Дългата маса в гостната бе покрита със зелено сукно.

— Жалко, че се счупи масата за игра на карти! — каза госпожа Жерар. — „Фараонът“ ще се играе на трапезата.

— Зелената покривка ще се плъзга — обади се някой от гостите.

— Вие пък седете спокойно и не настъпвайте краката на съседите си — чу се гласът на госпожа Ансло.

— Ами вие защо ме издавате — възрази гостът. — Господин Ансло може да ви чуе.

Чернокос, вчесан на път, с падащи почти до раменете коси, Поликарп Ансло разговаряше с една млада артистка от „Театър франсе“. Той бе съвсем увлечен от разговора и като чу името си, смутено погледна към оногова, който говореше.

— А? Какво? — попита той и без да дочака отговор, пак се усмихна и поднови своя вълнуващ и интересен разговор.

Бейл отиде при жена му.

— Много добре разбирам защо, когато ме срещате у Кювие и Жерар, нито веднъж вие не сте ме поканили на вашите вторници. У вас идват академици, а вие се страхувате да смесвате различните сортове вина.

— Не съм толкова страхлива аз — каза Ансло. — Но смесването на вина оказва лошо въздействие върху главата. И все пак много ще се радвам да ви видя следния вторник. Само, моля ви, без речи за емигранти, чувах вече.

— Обещавам ви да не говоря за емигрантите, но добре, че не сте чули речта ми за академик Жуи.

— Знаете ли — каза Ансло, — че у академик Жуи живее шестгодишен хлапак, който пише прекрасни стихове и притежава необикновен глас — той е син на неговия портиер Мюрже.

— Академик Жуи пише също сносни стихове и ако жената на портиера е красива, талантите на момчето са пряко свидетелство за произхода му.

— Хайде де, вие говорите възмутителни неща. Портиерът е вдовец, момчето живее с баща си в една сутеренна стаичка. Някакъв руснак... А, да, моят неприятел Яков Толстой, който често отива у Жуи, се кани да изпрати момчето на свои разноски в училище. Е, ще дойдете ли във вторник?

— Щастлив ще бъда, госпожо.

ТРИДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

— Тази е единствената правилна позиция! — викаше един човек с очила и нервно жестикулираше. — Разбира се, може да слушате кресльовците, може да правите каквито си щете глупости, но то вече не ще бъде политика. В края на краищата, единственото, което трябва да се иска, е отстраняването на Вилел от власт. Карл Десети не е зъл човек...

— О, да би знаел само кралят! — цитира някой първия стих от една закачлива песничка.

Разговорът се водеше в осветена от полилей зала със статуи, статуйки, с табуретки, тапицирани със зелена коприна, и с атлазени зелени тапети.

— Кралят знае, но му е необходимо такова мнозинство в Камарата, което би му осигурило възможността да се бори с тъмните сили — продължаваше човекът с очилата.

— Вие говорите доста неопределено — възразяваше друг. — Ами че и вестник „Бяло знаме“ и той въпреки безусловната си вярност към *белия цвят на времето* казва, че *политиката е почерняла*. Въпросът не е до краля и до неговата добра воля, в която аз, уместно е да кажа, много се съмнявам, а въпросът опира до езуитите. Дори белите знаменосци считат, че езуитите ще погубят Франция, че ще я тикнат в задънена улица, че прекомерно дърпат назад, откриват път на социалистите по силата на закона за противоположностите. Щом само се появи черното расо на езуит, в предградията се появяват червените знамена. Много наскоро в Лондон разкриха клуб на анархисти. Не бива толкова дълго да се държат затворени всички отдушници. Дори и Ламене, уж правоверен католик, и той е даден под съд. Обърнете внимание: никакво мероприятие, одобрено от Камарата на депутатите и от Камарата на перовете, не може да бъде проведено, без да се съгласува с тайния комитет на езуитите, да го наречем с граждански термин. Те са наместили навсякъде свои протежета, които действуват тихо и незабележимо. Съблечете сюртука на някой секретар от министерския кабинет и ще откриете черния кръст на ризата му.

— Това са все глупости, плодове на въображението. Какво могат да сторят езуитите, които имат само седем колегии във Франция?

В отговор на тези думи се чу смях.

— Седем колегии! — възкликна трети, като се намеси в разговора. — Ами знаете ли вие какво е колегия? Представете си начините за обработване на човешкия материал в тези училища, всички притъпяващи и очевидно съвсем безжизнени знания, с които прекалено обременяват паметта на възпитаниците. Още и всекидневна изповед пред двама взаимно проверяващи се помежду си изповедници със задължение да им излагат до край всичките си мисли, съмнения и пожелания. Следва после строга система на представите за йерархия и религиозно послушание на по-старшия, сурово обучение за отказване от собствена воля, изцяло загубване на лични желаня, ако не са разрешени от черквата. Сетне — позволена система от дребни невинни грехове, забранени на книга само за да може съгрешилият да изпитва нужда от разкаяние и благодарност към черквата за снизхождението, и най-накрая — чисто военна тактика и стратегия, чисто военно разузнаване. И всичко това е от времето на Игнатий Лойола, който излязъл в защита на римската църква срещу Лютер. Не мислите ли, че възпитаник, преминал подобна школа, е опасен автомат, който изпълнява поверителните директиви на езуитския орден навсякъде, където и да бъде той? Мислите ли, че този автомат ще запази каквито и да било човешки черти? Нима всяка година випускът на една колегия не е достатъчен, за да създаде заразно огнище във френската атмосфера? Ами седем колегии?

— Всичко това са глупости — отвърна вторият събеседник, — глупости, внушени ви от брошурата на Монлози. Работата съвсем не е до езуитите, а до Камарата. Трябва едно наше опозиционно мнозинство, което да доведе до оставката на Вилел.

— Вие пък все с вашия Вилел — каза третият. — Нима допускате, че Карл Десети ще поиска да се облегне на някакво си опозиционно мнозинство в Камарата? Карл Десети бълнува да разтури Камарата. Той мечтае за средновековна, феодална Франция и рицарски двор от богати земевладелци, които бащински бият селяните си. Когато отиваше в Реймс да се коронясва, с омраза гледаше фабричните комини, докато пилееше по пътя сребърни монети и сребърни подкови. Спомняте ли си колко фанатично горяха очите му в Реймс, на

катедралния площад, когато слагаше ръце на коленичилите пред него скрофулозни?

— Струва ми се, че говорите на медицински теми — каза при влизането си закъснялата домакиня Виржини Ансло.

Вите, който пръв бе взел думата, Жофроа — втори и Дюшател — трети, бяха главни сътрудници в редакцията на „Глобус“ заедно с Ампер, Ремюза и Сент Бьов. Те бяха в групата на младите доктринери, всички биха противници на реакционната политика на Вилел, но същевременно тяхната опозиция имаше някакви неопределени и разлети форми, които допускаха да се публикуват в страниците на „Глобус“ смешни неща, достигащи до защитата на правото на езуитите да преподават свободно „от уважение към правата на всяка доктрина“.

— Колко неуместно, че генералната репетиция на пиесата на мъжа ми е определена за днес! — каза Ансло. — Той още малко ще остане зад кулисите. Продължавайте разговора си, господа.

Но разговорът не се поднови, защото идването на домакинята налагаше избор на по-лека тема.

Влезният лакей неочаквано доложи за пристигането на господин Сезар Бомбе. Виржини Ансло удивено отвори широко очи, но преди да успее да разпита лакея за непознатия човек, в салона влезе много важен и същевременно делови Анри Бейл. Домакинята не беше още изрекла една дума и Бейл високо заговори:

— Госпожо, извинете, че идвам, толкова късно, но аз съм много зает. Известно ви е, че ставам в пет часа сутрин и обикалям казармите. Длъжен съм да проверя качеството на доставките! — каза той, разперил ръце, без да обръща внимание на уплашения израз на онемялата домакиня. — Знаете, разбира се, че доставям на армията памучни чорапи и нощни шапчици. Особено ми провървя с памучните шапчици. В тая работа на малкия ми пръст вода да носят. В тази област аз съм несравним специалист, и то защото още от дете съм изпитвал непреодолимо влечение към тази обществено полезна и плодотворна дейност.

Като се огледа наоколо, той изведнъж доби нагъл и предизвикателен вид, а сетне с тъга и ирония каза:

— Слушал съм наистина, че има художници и писатели, които придобиват слава с картини и книги; но помислете — рече той с широк жест наоколо, — нима може да сравнявате тяхната нищожна слава със

славата на човек, който облича и обува цяла армия? Но разберете, че само благодарение на мене войниците се спасяват от хрема, понеже не съм някакъв си мошеник, а най-добър доставчик: шапчиците плета от четворка! — И като се покланяше малко старомодно, разпери палеца и показалеца, вдигна нагоре ръка и с чисто търговско кокетство добави — Да, на всяка шапчица има десет сантиметра пискюл.

Всички мълчаха. Госпожа Ансло се задушаваше от неудържимо желание да се разсмее и от дълбоко възмущение, че осемдесет очи на гости у нейния знаменит салон с учудване гледат вратата, на чийто праг, сякаш заграждайки входа, с подчертана недодяланост стои пълен човек със сиво-зелен редингот с кадифена яка, с прекрасна мека жилетка, синя със златни цветчета, с лице на касапин, обкръжено с къдрави коси и черни бакенбарди, които се спускаха от ушите до адамовата му ябълка, с умни и много живи очи. С ръкавицата от дясната си ръка той удряше върху дланта на лявата, сякаш не виждаше смайващото впечатление от своята тирада. Сент Бъов наруши мълчанието. Той протегна ръка на влезлия и каза с уморен, глух глас:

— Е, Бейл, кога ще излязат на бял свят вашите „Разходки из Рим“?

— Откъде знаете? — попита Бейл и лесно премина от надут тон към обикновен разговор.

— Аз всичко зная — каза Сент Бъов.

— Изглежда, новият гост бе представен без моята помощ — каза Виржини Ансло. — Господин Бейл не ще откаже да дойде на трапезата.

— Подобна проява от всеки друг би била вулгарна — каза Сент Бъов, — но вие имате толкова псевдоними, че вашата поява в образа на доставчик си има оправдание.

Един от младите адютанти на Гизо, който слушаше неговите лекции и бе старателен поклонник на политическите схващания на този професор, дойде при Бейл и доста небрежно попита:

— Всъщност каква длъжност заемате?

— Аз съм изследовател на човешки характери.

Младежът глътна усмивката си и се оттегли настрана с удължена физиономия.

— Този е агент от тайната полиция — пошушна той на ухото на влезлия Корейф, — бъдете внимателен!

— Я млъкнете, вие сте просто маниак — отвърна грубо Кореф.

Скоро, особено след идването на Мериме, разговорът стана общ и оживен. Около пет души от най-безразличните посетители на салона още не бяха си съставили мнение за Бейл, десетина души вече не мислеха за него, но повечето гости с най-голям интерес слушаха този разобличен армейски доставчик, който не разказваше вече за шапчици и чорапи, а за похода през 1812 година, понеже Мериме бе обяснил на домакинята, че „Превземането на редута“ той е написал по разказа на Бейл.

— Героизъм ли — викаше той, — та знаете ли вие какво е това героизъм? Ние толкова сме свикнали с всякакъв вид измама на военните бюлетини, че дори не можем да си представим една истинска картина на сражение. Ако войникът е сит, добре облечен и обут, ако има излишък от сили, тогава той преди всичко мисли да се върне у дома си, да прегърне жена си и да легне да спи. Обича живота. Ако е гладен и изморен, ако е болен, тогава не може да се сражава. За какъв героизъм може тук да става дума? Когато снаряди разкъсват земята, когато бели валма пушек се изнизват от храстите, никой нищо не разбира. Въпреки всички предвиждания хората се хвърлят в ръкопашен бой с щикове съвсем не в часовете, определени от генералите, и когато се завърже боят, мислят само как да оцелеят. Някаква съвсем дребна случайност решава изхода на сражението.

ПРОСПЕР МЕРИМЕ (1829)

— Не изглежда много да сте били на война — каза младежът, който бе запитал Бейл за длъжността му.

Никой не обърна внимание на думите му.

Бейл продължаваше:

— Видял съм как цяла бригада си бе плюла на петите, изоставила полесражението само защото иззад храстите се бяха появили петима брадати казаци. Генерали с плюмаж на шапките си бягаха като зайци.

— Ами вие? — обади се нечий глас.

— Аз се мъчех да ги надбягам — отвърна Бейл спокойно, — но това не ми се удаде, защото не бях успял да обуя ботуша на единия си крак и бягах с един ботуш в ръка, като нямах сили нито да спра, за да го нахлузя, нито да го захвърля, за да ускоря бягството си. Набодох си крака и накуцвах. Само един стражар се намери, който викаше на всички — и на генерали, и на войници, — че са негодници, уверявайки ги да спрат не за да дадат отпор на врага, а за да им обясни просто, че е срамно да бягат от петима брадати селяни. Най-сетне стражарят, останал сам на полесражението, се върна привечер и той в бивака, до който бяхме избягали всички ние. Струва ми се, презимето му беше Меневал. Възторжено говореха, за него. Търсиха го, викаха го да го наградят, но той се бе скрил и когато най-накрая го намериха, се кълнеше с най-тежки клетви, че никак не бил участвувал в сражението, че не е бил той, и само когато видя в ръцете на офицера орденски кръст, се успокои и дойде на себе си. Излезе, че се бил страхувал да не го разстрелят. Това е то целият героизъм.

— Известни са ни и други случаи — възразяваха му.

— Аз също знам други случаи — възрази Бейл. — На третия ден след като напуснахме Москва, аз попаднах в рота, доста изостанала от главния отряд. Разузнавач съобщи, че пътят е отрязан от руски отряд. И тогава се вдигна паника, една част от нощта измина в роптания и вайкания, после ни настигна голяма група, която ни подкрепяше, но вместо да ни помогне, тя сама изпадна в паника. Дойде командирът, чието име сега няма да кажа и който ни отправи следните думи: „Вие сте мръсници! Не заслужавате да държите пушка в ръцете си, утре всички ви ще избият!“ И няколко още по-силни думи, които аз за съжаление не мога да кажа в присъствието на дами. Тази наистина омировска реч направи впечатление. Започнахме героично

настъпление. На разсъмване, като се промъквахме пълзешком през храсталаци, ние стигнахме онова място, където бяха лагерните огньове на руския отряд, и там намерихме едно изгладняло куче. Това е всичко.

След вечерята гостите, изненадани от дързостите на Бейл, малко по малко свикнаха с остротата на мислите му. Гостите се пръснаха на групи, дойде Поликарп Ансло заедно с рецензенти и млади драматурзи от „Театър франсе“.

— Как ви харесват тези многообещаващи хора от редакцията на „Глобус“? — попита Бейл Проспер Мериме.

— Харесват ми дотолкова, доколкото публикуват моите статии. Съгласен съм да пиша във всяко списание, независимо от насоката му.

— Вие допускате голяма грешка — каза Бейл — и ако още не се е появил случаят, наричан *недоразумение*, бъдете уверен, че все пак ще бъдете принуден да преглътнете не един горчив хап. Впрочем ваши ли са статиите за драматическия театър в „Глобус“?

— Мои са.

— Защо не сте ги подписали?

— Защото не им отдавам значение.

— Отговорът ви не е искрен, Клара! Аз не подписвам точно онези работи, на които отдавам значение. Не възприемайте моя навик към псевдоними и анонимни публикации. Впрочем в един случай аз не само оправдавам това, но ви поздравявам за него. Прочетох великолепната „Хроника за царуването на Карл IX“ и ви приветствувам. Но не забравяйте, че тя може да стане извор на големи неприятности за вас. Не се издавайте, че вие сте автор, щом като не сте го вписали в книгата. Доста е рисковано все пак. Карл Девети и Карл Десети, там — подготовка за клане на хугеноти, тук — подготовка за клане на либерали; там — католическа реакция, тук — смъртно наказание за светотатство. Внимавайте да не ви сметнат като осквернител на олтара заради вашата апология на атеизма. В наши дни много тежко се диша в Париж. Едва вчера аз научих за събитията в Модена. Разкрит бил нов заговор на карбонари и дребният моденски владетел се прославил с невероятна жестокост. Въстаници се събрали в къщата на някой си Чиро Меноти. Батальон австрийска пехота ги обсадил и цяло денонощие една шепа от тридесет човека водила престрелка. Принудили се да повикат артилерия и с оръдеен огън да

унищожат къщата. Ето ви една страна, в която огненият характер на населението пробива пластове умъртвели раси като вулканична лава.

— И дори не крепост, а частна къща в града... с артилерия — колко не подобава това на нашия век — каза Мериме. — Сякаш е някакъв епизод от „Миланска хроника от XVI век“.

— Да, но най-лошото е, че в този заговор бил участвувал Шарл Луи Бонапарт, буен хлапак и голям авантюрист. И затова така присърце вземат във Франция заговора на Чиро Меноти. Помнете ми думата, този Шарл Луи Бонапарт, племенник на Наполеон, ще превърне цяла Франция в дом на Чиро Меноти.

— Кой ви е казал, че бил племенник на Наполеон? — намеси се в разговора Сент Бъов. — Майка му не живееше с мъжа си, бащата беше в Хага в качеството си на холандски крал, а Хортензия Бонапарт скитосваше из Европа ту с Дюрок, в когото бе влюбена, ту с камериера си Флао. Мъчно може да се определи кой е истинският виновник за раждането на Шарл Луи Бонапарт, но разправят, че когато холандският крал получил едно много нежно послание от съпругата си, с което тя заявявала, че не могла да понася повече дългогодишните самотни скитания без краля-съпруг, тогава той се ударил по челото и казал: „Бога ми, тя е бременна: тази проститутка иска да направи от кралската мантия свое одеяло.“ Преградил с глуха стена вратата, която водела в женската половина на двореца. Преградата обаче не попречила да се роди Бонапарт. Холандският крал разперил ръце и заповядал да се даде артилерийски салют, както подобава при раждането на наследник.

— Да, но постъпката на това момче в Мадена и смелото му бягство от затвора говорят много за него — забеляза Мериме.

— Те говорят много за Дюрок — каза Бейл. — Красивият, плещест генерал може да измайстори и по-хубаво дете.

Събеседниците се разсмяха.

— Все пак Метерних е недоволен и, изглежда, предупреждава Франция, че този хлапак може да й създаде много неприятности — каза Бейл.

— Какво го засяга Метерних това? — запита Мериме.

При събеседниците дойдоха Ремюза и двама младежи, Бейл отговори:

— Този гарван, който седи във Виена, се интересува абсолютно от всичко. Метерних е диалектикът на реакцията, най-оригиналното му качество е подборът на нови средства за защита на стария свят. Той изхожда от схващането, че от времето на нашата революция държавите не живеят вече изолирани, че у всички може да се появят общи врагове в лицето на новите съсловия, които надигат глава. Дълг на единния съюз на държавите е да отрязва тези глави. Ето защо той поддържа позицията за „намеса“ в живота на далечни и близки съседи. Разбира се, той е прав в това отношение. Методът за международно задушаване на революциите е метод за международното сътрудничество на хората от стария свят в борбата с революциите. Това е най-верният показател, че човешките общества променят лицето си. Там, където преди е имало единици, сега на историческата сцена излизат хиляди, а след известно време движеща сила на историята ще бъдат милиони. На Метерних това не се харесва. Той желае да се върне към единицата.

— Да, себе си той смята най-видната единица — откликна Кореф. — Ако знаехте само колко високо мнение има за себе си този човек! Лично съм чул как е казвал за себе си, че в ръцете на бога той бил факелът, който осветлява пътя на човечеството към царството на нравствеността и мира. Това е най-завършеният еготист, когото познавам.

— Има еготизъм, който наблюдава, има еготизъм, който действа — каза Бейл.

— Не зная какъв е еготизмът на Метерних — отвърна Кореф. — Искам само като лекар да добавя, че еготизмът допринася за дълголетие.

— Е, че тогава Европа дълго време ще има удоволствието да бъде място за интригите на господин Метерних — каза Бейл.

Кореф разказа няколко анекдота за *егоизма* и за *еготизма*. Мериме особено хареса случая с Талейран, по време на обед, когато съседът на Талейран, един кардинал, умрял от разрив на сърцето и паднал на рамото му. Талейран повикал лакея, заповядал му спокойно и кротко да изнесе кардинала и продължил да яде. Звънливият смях на госпожа Ансло прекъсна заключението на Кореф за дълголетието.

В три часа през нощта Мериме, Бейл и Кореф се прибираха в къщи. Вървяха пешком, изпратиха Кореф, който този път беше на

гости без жена си, и продължиха двамата. Известно време мълчаха. После Бейл продума:

— Слушайте, Клара, може да не отговаряте на моя въпрос, но аз все пак ще ви го задам. Струва ми се, скоро ще можем да ви поздравим.

— За какво? — учуди се Мериме. — За парите ли? Аз наистина събрах толкова, че се каня да предприема пътешествие. Публикувах „1572 година“, „Матео Фалконе“...

— Чудесна работа!

— ... „Видението на Карл XI“...

— Ах, онова нещо в юлската книжка на „Парижки преглед“ ли? Чуйте ме, Клара, внимавайте, стига сте жонглирали с името Карл. Вие непрекъснато скачате около Карл Десети; преди да сте скочили до него, превръщате го в Карл Девети, негодник и заговорник срещу собствения си народ; прескочите ли го, превръщате го в друга новела в Карл Единадесети, който в халюцинация вижда, че и на него му отрязват главата. Признайте, че това е доста прозрачно и дори не може да се нарече учтив намек: прескачане, недостигане и в края на краищата „нине благополучно царстващият Карл Десети“ може да ви обърне съвсем неблагоприятно внимание. А това ще бъде неприятно.

— Какво може той да ми направи?

— Той лично няма да се заеме с вас, но на бала у дукеса дьо Броли един гвардейски офицер ще ви настъпи или ще блъсне лакътя ви така, че ще залеете с шампанско дамата си. Вие ще поискате от него да се извини, но за него ще се застъпят още пет офицера от същия полк и вие след първия, да речем сполучлив, изстрел същия ден ще видите под носа си още четири пистолета, един от които все пак ще ви повали.

— Ех, от това твърде не се страхувам, ще поканя за секундант милия и добър Анри Бейл, аз ще се разболея, пък вие ще се дуелирате вместо мене. Спомняте ли си веднъж завистта ми към вас в Люксембургската градина? В сравнение с вас за нищо не ме бива. Двадесет и един изстрела в целта и нито един пропуск.

— Пожелавам ви подобна сполука в любовта — каза Бейл. — В тази цел, струва ми се, вие имате двадесет и един изстрела без пропуск...

— По-нататък — каза Мериме. — Вашият „Шевардински редут“...

— Щом е мой, погрижете се да ми върнете хонорара.

— Съгласен съм — каза Мериме. — По-нататък. „Федерико“...

— Чудесна легенда за един картоиграч! — възкликна Бейл. — Чувствува се Италия.

— Е, аз прочетох два месеца преди „Федерико“ пак в „Парижки преглед“ една новела, в която несравнимо се чувствуваше Италия — каза Мериме.

— Значи, вие сте чели моята „Ванина“? — запита Бейл.

— Чуйте ме — каза Мериме, — сега е мой ред да ви задам един въпрос, на който вие имате право да не ми отговорите. Истина ли е, че сте били карбонар?

Бейл дълго мълча, после бавно заговори:

— В Милано през хиляда осемстотин и шестнадесета година имаше литературен кръжок, в който влизаха: Байрон, Конфалониери, Силвио Пелико, Монти, граф Поро. Всички се събирахме у Лодовико Брем. Съдбата разпиля всички ни на различни страни. Това беше време на неповторимо щастие, най-чаровното време от живота ми, време на големи хора и огромни събития. Сега то е вече толкова далечно, колкото развалините на Паладинския хълм, където вечерно време тревата дъха пак така на мента и кимион, както по времето на Вергилий, но там вие не ще срещнете нито една римска тога, не ще чуете нито едно стихче от „Георгики“. Не мога да отговоря направо на вашия въпрос. Бившите ми приятели са затворени в австрийски затвори, Байрон не е жив, движението е задушено, цяла Италия е под печата на мълчалива уплаха. Няма да намерите в нея непосредствената веселост и откровеност от онова време. Познавах отблизо карбонарите. Човекът, който ме спаси от руски плен във Вилно, корсиканец, като се завърна в Италия, ми разправи доста приключения от своя карбонарски живот. Той загина в момента, когато нападнал инквизитора Салвоти; хладнокръвният Салвоти натиснал едно копче и моят карбонар пропаднал в един отвор на пода, озовавайки се веднага в подземен затвор... Впрочем колко лоша е тук уличната настилка! Знаете ли, не мога да свикна с парижките улици в тази част на града. Ако искате да сме наравно с въпросите, имайте пред вид, че аз още не съм ви задал моя въпрос, нямах намерение да ви поздравявам с

литературния успех и с хонорарите. Миналата неделя ви видях в каляската на госпожа Лакост, вие изглеждахте влюбен, бяхте наконтен, а тя така бе поставила ръка на рамото ви, че аз...

— Струва ми се, че няма за какво да ме поздравявате — каза Мериме. — Още не зная къде се каня да отпътувам, но ще изляза от Франция. Омръзнаха ми архивите, ръкописите, библиотеките, салоните, редакцията, иска ми се да замина за Италия или за Испания. Трябва най-сетне да проверя доколко испанската комедиантка Газул отговаря на истината.

— Значи, няма да се ожените за Лакост?

— Трябва да замина, за да не се поддам на желанието да се оженя — каза Мериме.

— А няма ли да сгрешите? — запита Бейл.

— Мисля, че като замина, аз ще се спася от нея. Грешка ще сторя, ако остана.

— Веднъж Сент Бъов казваше — продума Бейл замислено и сякаш неохотно, — че ако на четиридесет години стаята на един мъж не се изпълни с детски гласове, тя се изпълва с кошмари.

— Страхувам се, че моята стая може да се изпълни едновременно и с детски гласове, и с кошмара на съпружеските караници — отвърна Мериме. — Обичам злите жени, но невъзможно ми е да живея с тях. Лакост, струва ми се, има наклонностите на маркиз дьо Сад.

— Защо клеветите бедния старец? Видях го в лудницата в Шарантон, умря, когато вие сте били още дете, в хиляда осемстотин четиринадесета година. Познавах го доста отблизо, у него имаше нещо общо с Шодерло дьо Лакло, автора на „Опасни връзки“. Той беше здравеняк, умен, почти гениален, много по-опасен от дьо Сад, защото прилагаше всичко в пределите на възможното. Колкото се отнася до стареца дьо Сад, той само пишеше, това беше само игра на въображението и нищо повече. Умря на осемдесет години. През Шарантон течеше един мръсен поток, този грохнал старец вземаше рози от подноса в ръцете на лакея си, късаше листцата на цветовете, хвърляше ги в мръсната вода, понякога вземаше един цвят, хвърляше го в мътния поток и любопитно следеше как течението го отнася.

— Аз, разбира се, не мога да се сравня с цвете, но никак не възразявам да се оставя да бъда хвърлен в брачната локва от ръката на

госпожа Лакост.

— Казвате го така, сякаш това не зависи от вас.

— Крайно необходимо ми е да подишам друг въздух. Тук за нищо не мога да отговарям.

Бейл неочаквано за себе си се развълнува. Той с мъка поемаше дъх и спря на ъгъла да си почине.

— Впрочем кои бяха младежите с вас у Кювие? Единият — доста пълен, с грубо лице, другият — елегантен, с една такава руса брадица като на палестинския евреин Исус.

— Те са младите адютанти на Виктор Юго, Теофил Готие — пълният, и Алфред дьо Мюсе — русокосото конте.

— Как, този ли селадон^[1] украсява литературната слава на Юго? Те сигурно добре са се подредили, отначало пишат стихове, после старите дами ще ги направят префекти в полицията, ще се изпоженят изгодно и ще бъдат уважавани граждани във френска провинция.

— И всичко това само за да не се изпълни на четиридесет години стаята име кошмари — каза заядливо Мериме. — Кажете ми, моля ви, защо считате моето бягство за грешка, а вие сам не се ожените и не се настаните на служба?

— Да служа при Бурбоните? Та разберете, драги мой, това е ужасно! Впрочем не мога да отрека, че съм правил такива опити. Шатобриан счита всичките ми докладни записки за най-голяма глупост. Имаше възможност да замина за Рим с една мисия, то беше непосредствено след смъртта на папа Людовик Дванадесети, когато поискаха от мене характеристика на римските кардинали. Аз добре познавам Рим, споменах най-глупавия кардинал, незаконния син на Карл Трети Испански, който се хвалеше, че произхожда от Бурбоните. Известно ми е, че и Карл Десети беше се спрял на този кардинал, че кралят бе решил да изпрати мен и Коломб да занесем един милион франка в Рим за подкуп на конклава, също както Наполеон ме бе изпратил с три милиона рубли да осигуря отстъплението от Москва. От новото пътешествие нищо не излезе. Решили, че това ще обиди Шатобриан, тоя глупак роялист, и нашето пътуване не се състоя. Шатобриан одобри предложената от мене кандидатура, но нищо не можа да постигне. С това свършва и моята политическа кариера. Направих още един опит, който напълно отговаря на сегашните ми влечения. Вие се мъчите да избягате от книги и ръкописи, а аз,

напротив, кандидатствувах за длъжността помощник-библиотекар в отдела за ръкописи на кралската библиотека. И какво мислите? Чиновниците в библиотеката в най-категорична форма отхвърлиха моята кандидатура. Те заявили: „Човек с чудатостите на Бейл не може да бъде въведен в нашата среда, защото допускането на Бейл до ръкописите би било пуцане на козел в зеленчукова градина и начало на безредие в библиотеката.“ Както виждате и този опит се провали. А освен това и аз се уморих от Париж, за който няма никакви перспективи. Интересува ме живата Франция, ако изобщо има такава. Е, хайде, ето че стигнахме. Лека нощ!

И преди да смогне Мериме да отговори, Бейл се изкачи горе. У Паста светеше. Петнадесетина души играеха карти. На една масичка до прозореца имаше червено вино. В стаята се промъкваха сивите, студени лъчи на разсъмването. Съвсем пиян, Корнер дойде и опря лакътя си върху рамото на Бейл. Неговите големи черни очи безсмислено се втренчиха в Бейл. Паста разговаряше с майка си в ъгъла, нейният мъж играеше карти. Устните на Корнер се размърдаха, той се мъчеше да каже нещо, но все не успяваше. Бейл не му обръщаше внимание, само гледаше да избегне тежкия натиск на лакътя му върху рамото си. Най-сетне Корнер успя да каже:

— Пет години скитосваш тука. Когато казах това на Метилда Висконтини, тя много те укори и рече: „Значи, той ме е излъгал.“

Бейл с рязко движение се освободи от Корнер, който тежко се строполи на дивана. После се прибра и написа писмо на Колумб:

„Скъпи братко, и без това печалното събитие е неизбежно и ако го предприема наскоро, то е само защото не мога да постъпя другояче. В писалището ми ще намериш завещанието в зелена папка. Прощавай!

Анри Бейл“

После извади кутията с пистолетите, прегледа ги, вдигна спусъка на единия и го постави на масата. Ръката му машинално, с привичен замах чертаеше на хартията рисунка на пистолет. После изведнъж, решително с твърди стъпки отиде до стената, разкопча ризата си и допря дулото. Без да усеща ударите на сърцето си и без да затваря очи,

той натисна със зловна решителност стегнатия спусък. Чу се сухо щракване, изстрел не последва. Пред очите му се мяркаха две лампи, две писалища, по стаята се люшкаха два кревата, главата му тежко се въртеше, но това трая само един миг. „Ще минем и без драматични жестове — помисли си Бейл, като разглеждаше пистолета. — Барутът е сух, кремъкът на място, но стоманата е поизхабена, ударът не даде искра. Може би така е по-добре.“ Зави грижливо пистолета, постави го в кутията, тикна куфара на предишното място и въздишайки като след тежка болест, захвана да се съблича. Спа като пребит, както в миналите години на биваците след тежки кавалерийски преходи. На сутринта само писмото за Коломб му напомняше какво можеше да стане през нощта. Излезе да извика камериера на етажа, понеже нямаше вода за миене. Когато се върна, завари Коломб, който внимателно четеше писмото. Бейл се спусна към него. Коломб вдигна очи, изгледа го строго, отстрани го с лявата си ръка и скри дясната заедно с писмото зад гърба си.

— Все пак тази гадна бележчица стигна на своя адрес — каза той. — Не искам никакви обяснения от тебе.

— Та те не са и необходими, аз въобще не се каня да ти давам обяснения — рече Бейл.

— Добре де, все пак за каква дата е определено това „печално събитие“? — попита Коломб. — Знаеш ли, най-малко от тебе съм очаквал тази гадна работа.

Коломб закри из стаята, зъбите му тракаха ситно-ситно, ръцете му конвулсивно се свиваха, главата му се тресеше.

— Само като си помисля, ако бях закъснял...

— Та ти вече си закъснял — каза Бейл.

Коломб го гледаше, без да разбира.

— Кажу, какво трябва да стане, за да не се повтаря това?

— То няма да се повтори.

— Как би могъл да гарантираш? Да беше си намерил наистина място в живота. Ти си математик, захвани се с инженерна работа.

— Аз съм само наблюдател. Не се наемам да бъда съучастник и роб на тази действителност. Стига ми, че умея да я описвам.

Коломб спря пред малкото писалище с книги и ръкописи. Очите му машинално се плъзгаха по писалището, без нищо да чете.

Изведнъж голяма купчина хартия привлече вниманието му с надпис „Жулиен“ с едри букви.

— Какво е това? — запита той.

— Съвременна хроника — отвърна Бейл. — Не зная какво ще излезе от нея.

— И все пак помисли си какво може да се направи, за да ти си намери постоянна работа. Какъв е размерът на пенсията ти от военното министерство?

— Хиляда и петстотин франка.

— А литературните ти приходи?

— Случайни — отвърна Бейл. — Но не искам да ги правя редовни и повтарям, нямам намерение да служа на Бурбоните.

— Добре, да бе се оженил за графиня Кюриал. Доста далече сте стигнали май с нея. Четох „Арманс“; описанието на пътуванията в Андили даде възможност на всички да разберат, че ти си бил този, който е живял у госпожа Кюриал.

— Не се смятам годен за семеен живот. Освен това Мента е имала доста много любовници, за да се застрахова от нов.

— Я гледай, струва ми се, и ти си имал доста много любовници? Не мога да разбера как смееш да упрекваш една жена и да продължаваш да ходиш при нея.

— Не се срещам вече с нея.

— С други думи, изход няма?

— Моля те, да свършим разговора за мене. Кажу най-сетне, какво прави Крозе и кога мога да го намеря? Имам да му давам пари.

— Ще дойде след една седмица. Имай пред вид, че и Крозе гледа на тебе като другите. Той смята, че ти трябва да се заемеш с работа, а не да безделничиш.

— Аз работя свръх силите си. Това, което правя, е крайно сериозно и необходимо.

— Внимавай, тези сериозни и необходими занимания да не се превърнат за тебе в летните песни на щуреца. Ти ще поискаш да се настаниш на работа, когато хората от твоето поколение ще са заели вече всички по-добри служби. Животът ще те изтласка настрана. Това е несравнимо по-лошо, отколкото намерението да се ожениш на седемдесет години.

— Готов съм да приема сериозно твоите думи, но трябва да ти кажа, че нито веднъж досега не съм се разкайвал, защото не приех в хиляда осемстотин и петнадесета година предложението на Беньо да стана началник на парижкото снабдяване. Скритите пружини на властта са ми доста добре познати. Много добре познавам и себе си. Аз щях да бъда принуден досега да изпращам хора на каторга за злоупотреби или сам да вляза в затвора, защото съм гледал през пръсти на подкупите.

— Не може все пак всичко да се сведе до злоупотреби и подкупи.

— Останалото се свежда до избирателни подкупи и игри на борсата, до попско лицемерие и военен кариеризъм. Аз знам как сега е организиран подборът на командния състав в армията. Подбират достатъчно тъпоумни французи, които не се стряскат да стрелят срещу тъпла невъоръжени граждани по площадите. Нима това е същата армия, с която бях аз при Минчио и в Кастел Франко? Нима тази армия е преминавала Сен Готар? Какво става сега? Привилегията на аристокрацията влезе в конфликт със счетоводната книга. Нима тук има място за останалата Франция? Какво ни интересува нас тази крамола на благородниците с финансовата аристокрация?

— Финансовата аристокрация организира стопанството на страната.

— Финансовата аристокрация организира собствената си печалба, а благородниците завиждат на сръчността ѝ. Това е то.

Разговорът продължи още дълго.

---

[1] Селадон — сантиментален женкар. — Б.пр. ↑

ТРИДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Романът-хроника под заглавие „Жулиен“ се появи през онези дни, когато всички вестници бяха изпълнени с процеса на дърводелеца Лафарг. Главата на Бейл бе заета с последната коректура на „Разходки из Рим“. Това беше след „Ванина“ превъзходен химн на италианската решителност и непосредственост. Единствената страна в света, която бе запазила способност да обича нещо, да се домогва до нещо, да отдава с огромна страст, окрилена от щастие, дори живота си за крайната цел на своите стремежи — беше само Италия. Трябваше да се покаже на жалките, празноглави французи, които седяха зад бюрата и в министерските кресла, че те са убили енергията на страната си, че са си дали оставката през 1814 година, че е отминала епохата на велики дела и са настъпили делниците на дребнавите грижи.

И изведнъж този процес на дърводелеца Лафарг.

От скамейката на подсъдимите зад решетката се изправя младеж със синя блуза, вежди като стрели, сини очи, пълни с неукротим пламък, бледен, слаб. От двете му страни стоят стражи с голи саби. Лафарг започва да говори спокойно, с тих глас. Откъде се бе взел този обикновен работник в парижките предградия? Какво иска да каже с последната си дума, осем часа след която шията му ще бъде отрязана от острието на гилотината? Присъдата е вече прочетена. За какво още може да става дума?

Работникът сега не говори, а остро и презрително вика:

— Аз не можах да настигна страхливия буржоа, който купи жена ми с пари, но бях длъжен да направя така, че да не се повтори покупката. Нека знае, че ако продаваме своя труд, ние не продаваме жените си. Той повече няма какво да купува.

След като се върна от съда, Бейл побърза да запише впечатленията си във вид на разсъждения, че съществува истинска, жива Франция, непозната нито на министрите, нито на буржоазията, нито на благородниците, нито на френските писатели. Това беше Франция на едно ново, енергично поколение. Бейл направо назова тази

обществена класа, която ще даде силни характери: към тази класа принадлежи младият Лафарг.

— Няма никаква възможност да се напечата — каза старият майстор. — Разберете, ще се наложи да превързваме целия набор на вашите „Разходки из Рим“.

— Не целия набор, а само втория том — възрази Бейл.

— Вашата добавка има четиридесет страници текст и, откровено казано, те развалят „Разходки из Рим“. Какво отношение към Рим има дърводелецът Лафарг? Но ако вие настоявате, може да ви предложи набор с петит, ще излезе дванадесет страници.

— Набирайте — каза Бейл. — Вие трябва да ми съдействувате. Нали сте работник.

— Какъв работник! Утре може да остана на улицата. Едно ново подобрене на машините и половината работници стават излишни. Собственикът на печатницата приветствува всяко подобряване на машините, само да не плаща на работника. Видяхте ли какво става пред вратите на печатницата? Това са гладни словослагатели, сгъвачи, брошировачи; от сутринта дежурят на вратата, дърпат собственика и му викат, че са готови да работят за по-ниска заплата от нас.

— Какво мислите да правите? — запита Бейл.

— Смятам сам да искам намаление на заплатата. Може би тогава ще остана. Но ме е страх от другарите. Това ще бъде неизгодно за тях, но няма никаква възможност да се споразумеем, първо — защото подслушват и донасят всичко на полицията, второ — ще намерят начин да се отърват от мен, като ме обвинят, че агитирам за стачка. Положението ни е много лошо.

— Откъде сте?

— Роден съм в Париж, бил съм чирак у Дидо.

— Мислех, че сте от село и бихте могли да се върнете там.

— Какво говорите! Дори да бях от село, сега е невъзможно да се иде там. Новите господари не са по-добри от старите благородници. И селяните са разорени като нас.

— И така, кога мислите да отпечатате книгата?

— Поговорете с управителя. Днес до вечерта ще я наберем, утре ще ви дадем шпалти.

На другия ден сутринта Бейл се събуди много рано, взе едно томче от „Гражданския кодекс“ и се зае да препрочете членовете за

осиновяването и за равенството на гражданите. От дълги години „Гражданският кодекс“ го насочваше при търсенето на необходими думи, прости, ясни и лаконични изрази. Той пишеше голям роман. Беше взел присърце тази книга и работи върху нея през цялото останало време от деня.

През февруари 1828 година в „Съдебен вестник“ бе публикувана присъдата срещу Антоан Берте, син на ковач. На 23 февруари същата година в 11 часа бяха отрязали главата на Антоан Берте на Гарнизонния площад в Гренобъл, пред очите на огромна тълпа от разплакани жени, пред прозорци на къщи, от които надничаха натруфени буржоазни. Понеже не се задоволи със съобщенията за хода на процеса в шестте броя на „Съдебен вестник“, Бейл отиде при нотариуса Дефлеар, взе от него самото дело, даде да го препишат и се зае да работи по него. Синът на един ковач от град Бранг, млад и красив човек, избягал от дома си, за да се учи и да си пробие път в живота. С голям труд успял да влезе в семинария. Много зле се чувствувал в средата на завистливите, гладни семинаристи. Той бил по-способен от другарите си, притежавал изключителна памет, а любознателността му във всички области достигала размери, недопустими за възпитаник на учреждение, което подготвя служители на черквата. Това бил първият повод за конфликт. Берте е най-силният ученик и когато кметът на град Бранг иска частен учител за децата си, ръководството на семинарията въпреки желанието си не може да не посочи Берте, знаейки, че всички други може да изложат семинарията в очите на почитения буржоа. Семинаристът Берте става учител в къщата на кмета Мишу. Следва повтаряне на историята на Русо и на Хьолдермин. Красив възпитател „от народа“, даровит, но без надежда да прогресира в живота, и млада двадесет и осем годишна дама, която сучае при заетия си мъж. Дневните срещи по работа и разговорите за децата доста скоро са заменени от нощни разговори на друга тема. Темите на последните разговори достигат до кмета. Семинаристът е изхвърлен от дома. Госпожа Мишу предприема отчаяна постъпка: тайно се среща с него извън града и му се кълне, че няма да го забрави. Ректорът на семинарията дава на Берте препоръка до богатия благородник Декардон и го изпраща с думите: „Ти си млад, красив, изпълнен с живот, отиваш в Париж, притежаваш блестящи способности, значи... няма да те намразят.“ Берте губи своята

непосредственост, става предпазлив във всеки жест, претегля всяка своя дума, безпощаден е в презрението си към околните. Огромният запас енергия не намира достойно приложение. Възложените му задължения са колкото леки, толкова и отвратителни. Този чужд, студен, озлобен човек — различен от аристократичните кукли, които седят в салона на Декардон и в най-добрия случай са годни храбро да се простят с живота си на дуел, привлича вниманието на госпожица Декардон. Това внимание преминава в любопитство, а любопитството се превръща в още по-силно чувство. Започва втора романтична история. Берте отново остава без място. Заминава, постъпва на служба при нотариуса Морестел и там научава, че жената, която му се бе клела във вярност, му е намерила заместник. Неговото място в къщата е заел друг младеж, частен учител и любовник същевременно. Берте отива в Бранг. В неделя, 22 юли, в черквата с първия пистолетен изстрел наранява молещата се Мишу, с втория несполучливо прави опит да се самоубие. Началото е семинария, краят — гилотина. В действителност какво могат да правят младежите с огромни запаси енергия, младежите, които не са наследници на имения, не принадлежат към старинната аристокрация и същевременно не могат да строят фабрики или да организират други средства за печалба, в може би не желаят дори и да умеят? Как да се разреши конфликтът между младежката енергия и обществената застой?

Подобни процеси, като тези на Лафарг и Берте, стават обичайно явление във Франция. Енергия, годна за големи целенасочени действия, съществува в тази среда, която е с вързани ръце и крака. Знаят ли това онези драскачи, които шарят колоните на вестниците с политическа лъжа? Животът се превръща в лотария. „Способните хора“, още незавършили борбата за власт „с хората от висок род“, се задушават помежду си с конкуренцията. В Париж е започнало състезание за забогатяване и състезание за кариера. Най-сигурната кариера за един младеж от средното съсловие е попското расо. Разореният благородник, по-малкият син в семейството на земевладелец също така трябва да стане монах, за да получи подобаващ на титлата си епископски сан, докато по-възрастният в рода получава титлата, именията и парите по силата на възстановения закон на майората. Конкуренцията, обърната на лотарийна игра, може да залага на червено и черно. Червеното е цветът на червените знамена от

1793 година, черното е одеянието на католическото духовенство. Третият цвят — белият цвят на бурбонското знаме — е легнал като мъртвешки саван между червеното и черното.

„И тъй, ще зачеркнем заглавието «Жулиен» и ще напишем «Червено и черно».“

След „Арманс“ този роман се пише необичайно леко и бързо. Всичко отива на мястото си. Едно само го затруднява — езикът. В новелите и статиите той достигна напълно ясен език. Тук това не сполучи да достигне. Но какво може да бъде по-лошо от отживелия език на Френската академия, език, който не може да предаде нито битовите думи на съвременна Франция, нито живия разговор на парижаните на най-разнообразни теми извън границите на академическия слух. Законите, които управляват ума на съвременна Франция, бяха редактирани от човека, който бе изковал тази Франция. „Кодексът на Наполеон“ е най-добрият източник за черпене на правилни думи, източник, който дава всички необходими понятия за един роман.

След една седмица Крозе, Коломб, Мериме, Маре, Кореф, Делеклюз и още десетина-дванадесет души бяха заели цяла стая край Мьодон в ресторанта „Провансалски братя“. Организатор на вечерята беше Крозе. Говореха високо, ядяха с апетит, цяла група говореше едновременно и със смях, навремени нечий глас завладяваше общото внимание. Най-после пристигна и Бейл. Крозе обяви на всеослушание, че днешната вечеря е уредена в чест на новородения. Всички се спогледаха. Бейл също гледаше учуден в очакване на обяснения.

— На Бейл му се роди незаконен син!

— Мислех, че ще кажеш нещо ново — каза Бейл и с израз на разочарование седна на трапезата. — Това се случва толкова често, че вече не му обръщам внимание.

— Затова пък аз му обръщам — каза Крозе. — Не, шегата настрана, господа, има защо да го поздравим.

Крозе извади изпод масата двете томчета „Разходки из Рим“.

— Ето една прекрасна книга, ето най-хубавата книга, която някога съм чел.

Кореф с отпуснат жест поиска от Крозе книгата. Без да изчака, надвеси се над масата и разля чаша вино. Крозе се опомни и дръпна книгата. Делеклюз се развика:

— Наистина прекрасна книга! Никой досега не е описвал по този начин Рим, нито изцяло, нито на части. Това е най-добрият пътеводител за туриста, за авантюриста и за контрабандиста. Всъщност по-рано пътешествуваният благороден синьор получаваше всички сведения за светите места, за манастирите, за чудотворните икони, за знатния род и богатството на принцовете, но как да отидеш без паспорт от Париж в Рим, как се таксува служебната съвест на митническия надзирател, как най-добре и безпогрешно да изюдиш полицейските шпиони и стражари — не, подобно нещо никога не сме чели.

— Но впрочем сме го правили — заяви Кореф.

— А за мене такива сведения са ми направо необходими, защото полицията не ме пуска в Испания — заяви Мериме.

— Е, пък седете си у дома, какво има да гледате там — грубо издума Маре.

— У дома няма да остана, но щом е излязла книгата, която разкрива римските тайни, ще ида в Италия — каза Мериме — и ще отседна у вашата Хиацинта — добави той, като се обърна към Бейл. — Вие такива похвали сте изсипали по нея в „Римски разходки“, че у мен се появи желание да видя тази мила жена, която дава под наем стая за два франка. А колко ли взима тя за другото?

— Това зависи от външния облик на купувача — каза Бейл.

— В такъв случай всички сме осъдени или на неуспех, или на скъпо заплащане.

— Тогава вие си носете от Париж „всичко друго“ — посъветва Кореф.

— „Всичко друго“ създава доста грижи по пътя, заема много място, необходим е паспорт за него, така че по-добре е да дадеш по-висока цена в Рим.

— Хайде, добре, да прием все пак за здравето на Бейл — каза Делеклюз.

Много и продължително пиха за здраве. Крозе съвсем се напи. Гледаше втренчено Бейл с големите си изпразнени очи и мучеше нещо в отговор, когато Бейл тикаше в джоба му шест хиляди франка и казваше:

— Ето виждаш ли, все пак написах книга. Ей ти стария дълг, скъпи приятелю.

Крозе го накара да изпие чаша силно вино. Бейл се напи. Призори, без да помни с кого се бе сбогувал, той се изкачи по стълбите заедно с Мериме. Когато се съблече, Мериме му пожела лека нощ и на излизане се вслуша в звука на заключващата се врата. Сутринта пред очите на Бейл се въртяха лилави кръгове. Болеше го глава, не можеше да стане. Пред огледалото той забеляза колко беше оредяла косата му. Изля кана студена вода на главата си, взе кърпата и учуден видя на пода до редингота своите вчерашни шест хиляди франка.

„Не му ли ги дадох? — помисли си Бейл, като вдигаше парите. — Или пияният негодник Крозе е намислил да се пошегува с мене? Да не си въобразява пък, че аз ще приема подаянието му?“

Бейл се облече и излезе на чист въздух. След четвърт час вече дишаше леко, главата му се освежи и го обзе чувство на пълен покой.

Крозе бе заминал и бе оставил писмо „за господин Бейл“:

„Знаех, че ти ще дойдеш, скъпи Анри. Да не си помислил да ме обидиш, позволи ми да разделя с тебе една печалба от игра на карти. Когато ти бях дал парите за пътуването, не предполагах, че то ще даде такива големи резултати. Наистина книгата е знаменита и съм сигурен, че преиздаването ѝ ще те осигури за няколко години. Тя е нова във всяко отношение. На твоє място аз само не бих поставил толкова резки граници между отделните класи на римското общество. Италия не прилича на Англия, в която съществуват толкова истини, които се изключват помежду си, колкото и съсловия, които се страхуват едно от друго и се ненавиждат. Моля те да не се тревожиш за връщането на парите, които са толкова мои, колкото един случайно намерен предмет.“

„Излиза, че Крозе ме е надхитрил — мислеше си Бейл. — Може ли да се противи човек на приятелството? Но нека избира други начини да го изразява. Във всеки случай куп банкноти сега ми са тъкмо навреме. Разбира се, книгата ще се разпродаде, тя е необходима, интересна, занимателна е. Нищо, че има някои и други грапавини и измислици. Естествено възражението, че спътниците ми в дилижанса са измислени, отпада. Невинаги могат да се намерят при пътуване за спътници четирима мъже с жив ум и три красиви жени. Разбира се, в книгата има и крадени места: срещата с Мелхиор Джойе — уви! — е от писмото на Пол Луи Курие от Калабрия — «страната на портокаловите гори, на маслиновите горички и на плетищата от

лимонови дървета». Разбира се, на 16 юли 1823 година, деня на пожара в базиликата «Свети Павел», аз бях в Париж, но какъв разказ на очевидец излезе! И аз самият съм готов да повярвам на своите показания. Вярно е, че за първи път бях в Рим през 1811 година. За републиканското опиянение през 1802 година, обхванало Рим, бях само чувал. Но двамата шпиони, които вървяха по петите ми в деня на моето заминаване и ми целунаха ръка, задето ги почерпих с вино, когато излязох зад заставата — това беше истинска среща. Не можех, разбира се, да пиша, че всичко това се бе случило с мене преди няколко месеца! Този присмехулник Мериме ме изобличи, че съм приписал на блажения Августин думите на Тертулиан: «Credo, iquia absurdum.»^[1] В това е лесно да бъда изобличен, но той направи нещо по-лошо, разкри «рекламния тон» на похвалите ми към папата. Заяви, че ако папата е умен човек, а това се случва понякога, тогава той естествено ще включи «Разходки из Рим» в Индекса и в такъв случай дори французите католици ще се откажат от удоволствието открито да купуват книгата. Мериме ме изненада с въпроса: «Значи, вие сериозно твърдите, че след Милано отново сте се срещнали с Байрон във Венеция?» На моя въпрос вместо отговор за причината на неговото съмнение той отвърна: «Разговорът ви е много литературен. Разказите ви за Милано създават друго впечатление.» Проницателен младеж!“

Когато се върна у дома си, Бейл намери бележка:

„Елате, скъпи наставнико, в четвъртък след десет часа вечерта. Искам да ви запозная с Виктор Юго. Ще дойдат Сент Бьов, Делеклюз, а обеща да дойде за малко и Балзак.“

В определения час Бейл отиде у Мериме. Красив млад мъж на около двадесет и пет години му протегна ръка — беше Виктор Юго. В лявата си ръка държеше подвързана дебела тетрадка; когато Бейл влезе в стаята, той четеше откъс от нея. Къс, дебел човек, с много живи очи, с вдигнати нагоре ъгли на устните като на глиган, кръстосваше стаята. Той небрежно, вървешком пъкна своята ръка в ръката на Бейл, когато Мериме студено му каза името на приятеля си. Той не си каза презимето, а Мериме явно не намери за нужно да стори това. Балзак, кой знае защо, не обичаше да си казва името.

— Да, това е хубаво, но е твърде многословно. Не бива да се заставя публиката да напряга ушите си. Аз мисля, че трябва, да съкратите монологите в „Ернани“.

Мериме дойде при Бейл.

— Представете си, Юго дойде два часа по-рано и през цялото време четете своята драма.

— Много съм ви благодарен, че ми дадохте възможност да закъснея. Признайте си, че го направихте нарочно — отвърна Бейл. — Как бихте се чувствували като домакин, ако аз бях заспал през време на четенето?

— Вие не бихте заспали. Пиесата е прекрасна. Тя ще предизвика възторг у целия театър.

Бейл сви рамене и отиде при Балзак.

— Не съм написал нито един стих — викаше Балзак, — считам, че това никак не е необходимо!

— Всекиму своето — каза Юго. — А вие, господин Бейл? Казвали са ми, че сте се опитвали да пишете стихове.

— Да, някога бях влюбен в една актриса и по нейна поръчка съчинявах комедия в стихове. Излезе комедия във всяка отношение.

— И вие ли имате същото отношение към стиховете като господин Балзак?

— Моето схващане не е задължително за никого — отвърна Бейл, — но считам, че в повечето случаи стиховете прикриват бедността в мислите. Ценната мисъл може да бъде изразена само в проза. В стиховете идеята трябва да бъде подчинена на римата, вие се принуждавате да изхвърлите най-изразителната дума, ако е с две срички повече, и да вмъкнете друга, която ще даде отсянка, понижаваща качеството на мисълта. Както виждате, изразявам се доста тромаво, но смятам стиховете за маскировка на глупостта — каза Бейл, станал изведнъж рязък. Юго сякаш не забеляза тази острога. Той спокойно възрази:

— Да, но езикът не е толкова прост инструмент. На известна степен на развитие човек достига идеално съвършенство. Тогава и прозата става ритмична и онези условия, които ви изглеждат изкуствени, се превръщат в естествени условия на човешкото слово. Римата! Какво повече на пръв поглед може да спъне течението на мислите, да измени съдържанието на изразяваните идеи, отколкото увлечението по подходяща рима? Но ето че настъпва момент, когато творческото напрежение на художника прави съвсем тъждествени идеята и формата. Появява се думата с необходима рима, която дава

необходимото идейно решение на задачата. Това съвпадение ние, поетите, наричаме вдъхновение.

— Нима може сериозно да се говори за вдъхновение? Произведение, написано по вдъхновение, е песен на алкохолик. В подобно произведение не може да има нито разум, нито смисъл. Да дадете за образец сполуката на даровит човек, който е намерил нужната рима, е все едно да посочите за образец картоиграч, който е спечелил голям залог: и едното, и другото нямат признаците на трайна работа. То не е резултат на трудово напрежение на мисълта. Литературата е труд, а не вдъхновение, писателят трябва да се ръководи от това, което предписва ло-ги-ка-та! — завърши Бейл, който произнесе както винаги разделена на срички любимата си дума.

— В такъв случай каква е разликата между науката и литературата? — попита Юго.

— Никаква — отвърна Бейл. — Литературата е форма на точното описание и анализа, също както и „езикът на цифрите“. Не мога да се доверя на пиян корабен капитан, не мога да имам доверие в писател, лишен от трезво чувство.

— Като приравнявате вдъхновението на стихотвореца с опиянението на алкохолиците, вие съвсем пренебрегвате идеалите на поета.

— Самата дума „идеал“ ми вдъхва подозрение. Когато я чувам, винаги се опипвам за джоба — дали нещо не ми е задигнато. Защо ви трябва на вас, сериозния писател, да се прикривате с тези измамни понятия? Какви ти идеали! Вие сигурно ще бъдете склонни да оценявате и политиката като занятие, почиващо на стремежа към идеал.

— Точно така мисля за политиката — каза Юго. — Аз вярвам в бога и обичам краля.

Бейл иронично се поклони:

— В продължение на една година — шестнадесет смъртни наказания на площад дьо Грев за назидание на градското население. На двадесет и трети май миналата година светият отец заповяда да бъдат обесени на площада в Равена седем души революционери. Трупите им останаха да висят две денонощия. В Париж убиваме в името на краля, в Романия — в името на бога! Ето го вашия идеал, господин Юго.

— Да, смъртното наказание е страшно нещо! Видях екзекуцията на Лувел, убиеца на престолонаследника. И въпреки всичката справедливост на това възмездие, аз с мъка понесох това зрелище.

— Какво беше това „справедливо възмездие“, което наложи екзекуцията на дърводелеца Лафарг и сина на ковача Берте? И двамата не бяха извършили никакви престъпления, но правителството, тикнало десетки и стотици хиляди френски младежи по пътя на престъпления и кражби, показва, че страната е в безпътица. За какви идеали може да става дума тогава? — свивайки рамене, каза Бейл.

— Но тези младежи, поне двамата, които вие споменахте, са пожелали да излязат извън пределите на своето съсловие — възрази Юго. — Това никога не минава безнаказано.

— Ами къде е тогава „Декларацията на правата“? В каква безизходица попаднахте? Въпросът не е до съсловието, касае се за това, че по време на големите кървави събития в Европа се е родило едно нещастно поколение недоносчета, нервно неустойчиви деца, които не са в състояние да носят на плещите си тежкото наследство на епохата. Какво ще правите с тези младежи, хилави, слаби, недоносени, но износени още в майчината утроба — за какво ще бъдат годни те? За идеалите на доброто и истината ли говорите? Господин Юго, за тези идеали трябва енергия и воля, която да има на разположение голям запас от сили, а къде ще ги намерите, ако не искате да се ограничите с красиви думи? Какво ще прави тази ваша младеж, която никому не е нужна, и какво ще правят онези случайни младежи, които притежават достатъчно запас воля и сили, но, от една страна, не принадлежат към аристокрацията, а, от друга страна, не искат да изразходват силите си, да организират собственото си забогатяване? Всъщност какво представлява от себе си единственото съсловие, способно все някак си да съществува сега? Това е, разбира се, буржоазията със своя безогледен стремеж да превърне времето в пари.

Балзак, който слушаше внимателно тази тирада, прекъсна Бейл:

— Ето точно отгук започват всички възможности. Веднага щом времето се превърне в пари, то парите откриват за човека възможност да прави всичко. Той става истински повелител на вселената, прокарва пътища, изгражда градове, сади гори, изобретява машини, храни гладните, дава препитание на цялата страна. Защо смъквате буржоата от неговия пиедестал! Ще ви разкажа какъв е този буржоа. Той е

дошъл от село; минал е бос по парижкия прах, с тояга, с торба и дървени обувки на рамо; той е бил красив, млад, без нито един грош, нямал е с какво да си купи хляб. На пазара пита къде би могъл да пренощува. Млада жена му посочва собственото си дюкянче за парфюми, тоалетен сапун и пудра. На другата сутрин тон става продавач, вечерта — съпруг, след една година е собственик и парфюмерист, първият парфюмерист в Париж; на фирмата му е означено: „Доставчик на кралския двор“. Не можете да го познаете този човек, толкова всичко у него е променено. Сключва големи сделки, закупува суровини от Индия, наема разсадници и цветарници в Ница, в неговата фабрика работят най-добрите химици, с неговите парфюми се гордеят придворните младежи. Обаче той не се възгордял, религиозен е, скромнен, почита краля. Мълчаливо е понесъл негодите на вашата проклета революция и ето го сега отново на власт. Заедно със стария Цезар, великия пълководец, завоювал Галия, сега той мирно завоюва пазарите и преустройва живота на Нова Галия. Това е строителят на нов свят, творецът на нова Франция, пак Цезар, но Цезар Бирото. Вижте го: сутрин, в семейна среда, заобиколен от почитащи го деца, седи с фин халат пред малка масичка и с гъше перо отмята топче на сметалото. Пред него е седнал младеж, офицер от Марсанския павилион, готов да подпише полица за голяма сума. Какво си мислите? Че този Цезар Бирото е лихвар, който ограбва аристократите? Не, той е буржоа, готов да помогне на благородника в задачата му да крепи трона.

— За кого говорите? — запита Юго. — Ние не познаваме този човек.

— Да, естествено, вие не го познавате, защото той още не съществува, но скоро ще се роди, ще видите името му след известно време по витрините на книжарниците.

— Не, по-скоро ще видите името Жулиен — каза Бейл, — името на дърводелския син, който се е отказал от кариерата на парфюмерист. Ще видите буржоата и аристократа, без пудра и без парфюм. Искам да ви покажа на какво миришат провинциалните домове и парижките салони, близки на двореца, докато още не ги е напарфюмирал вашият сполучил Цезар и не ги е поукрасил по-малко сполучилият поет.

Последните думи бяха отправени по адрес на Юго. Сдържаният поет седеше с достойнство в креслото срещу Бейл. Бейл напразно се

стараеше с лоша пресилена усмивка да прикрие злобата, изписала се на лицето му.

Неловкото мълчание продължи доста дълго. Домакинът гледаше спокойно и невъзмутимо всички, без да предприема нищо, за да строши леда, обгърнал посетителите на неговата гостна.

---

[1] Вярвам, защото е безсмислица (лат.) — Б.а. ↑

ТРИДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Виктор Юго се канеше да си върви.

— Вие вероятно си лягате рано — запита Ана Мериме поета.

— Буди ме детето — каза Юго, — а освен това винаги ме влече сутрешната работа. Аз обичам да улавям в утринните часове новите мисли в бодрия си и оживен мозък.

— Аз обичам да работя нощем — обади се Балзак. — Вечер мозъкът се обогатява с тежки и пълноценни мисли. Всичко влиза в движение, започва възхитителна и буйна работа. Липсата на зрителни впечатления дава възможност на всички чудовищни образи, породили се през деня, да нарастват в мрачините. През нощта те стават огромни, силни самостоятелни същества. Ако до сутринта не успеят да пораснат, аз ги поставям в инкубатор като недоизлюпени пилета, спущам пердетата и въпреки нахалното парижко разсъмване създавам черна нощ. Спиртникът нагрява големия кафеник, двадесет и четири свещи в свещници стил регент осветляват масата ми. Спуснати пердета, плътно затворени прозорци, затворени врати и уверявам ви, моята работа над хомункулус завършва много по-успешно, отколкото работата на Вагнер, независимо че доминиканското расо с качулка върху широките рамене на Балзак избива на Средновековие.

— Аз обичам да работя денем — каза Бейл. — Обичам да работя от сутринта, обичам обилна светлина наоколо си. Нима може да се види светът в истинския му облик през дима на вашите свещници?

— Е, в такъв случай вие предпочитате друг дим — отвърна Балзак. — Дори на дневна светлина вие отказвате да видите истинския герой на нашето време. Този герой е банкнотата. Той преобръща душата на вашите герои, промъква се навред, бездушен, студен, шумолящ и мъртъв той диктува своята воля. Сграбчва за гушата вашите девойки, изтръгва от тях белия им булчински венец и отначало ги захвърля в полунощ с някой моряк върху скамейка на булевард Дез Италиен, а после върху масата на венеролога в Салпетриер. Той строи и разрушава, прокарва мостове, които съединяват брегове, и къса нишки, които свързват сърца. Изсушава блата и предизвиква да се

пролива море от сълзи, превръща селища в пустини и принуждава силни младежи да линееят, а също така може, когато навреме дойде в семейството, да изпише цветуща руменина по бузките на оздравяващо детенце.

— Засега виждаме само разрушаващата сила на вашия герой — каза Бейл. — Работниците се оплакват, че всяко нововъведение в машините ги заплашва с мизерия. Трудът не обогатява този, който работи. Вашият герой предпочита за свое жилище джоба на мошеника, но имайте пред вид: това, на което в Париж се възхищавате като на нещо ново, отдавна вече е станало обикновено нещо в Ню Йорк. Въпросът е човек сам да избира характера си. Нали знаете какво е казал Вергилий: „Trahit sua quemque voluptas“^[1]. Вие добре познавате силата на парите, аз също добре я познавам, вие пишете книги, аз също пиша и дори да имахме милиони франка, ние нямаше да изменим на себе си. Ужасяват ме французите, родени...

Той погледна Мериме, между веждите на когото се бе появила бръчица, усмихна се, измени мислено някаква цифра и завърши:

— ... след хиляда осемстотин и десета година.

Бръчката от челото на Мериме изчезна. Той бе роден в 1803 година. Бейл милостиво бе прибавил седем години, за да укори французите, родени неотдавна.

— Те ме ужасяват със своята липса на разбиране, със стремежа си да бъдат като всички. Всичко, което не е „като всички“, предизвиква у тях не толкова вътрешно отвращение, а някакъв страх за собствената им кариера. Не добросъвестната работа над характера определя техните влечения, а само набързо усвоените общоприети правила. Те са задължени да си спечелят добро име с навременна изповед, с ходене на черква, с точно познаване на общоприетото. Не трябва да четат много книги. И дори купуването на вестниците трябва да става много предпазливо; изборът на приятели, които не са богати и нямат прочуто име, вече злепоставя младежа. Трябва да обърнете внимание, че това не е съсловно правило, а кастов обичай; нарушаването му бива жестоко и безпощадно наказано. Вземат се под внимание главно такива общоприети правила, които са особено безсмислени, които са против всякакъв здрав разум.

— И вие ли сте страдали от това? — запита Балзак.

— Не съм страдал от това, но аз обичам милото общество на Италия, което единствено на света не счита бедността за престъпление и умее да види ума и таланта преди титлата или рентата. Интересно би било да създадете на вашите младежи пълно благополучие и да видим как ще го използват. Хайде, обърнете времето, определено за живот на човека, ако не в книга като моята или вашата, която може да се прелиства и да се преценява за забавна или скучна, то в онази любима книга на новата аристокрация — в банкова чекова книжка. Дайте възможност на юношата, получил такава книжка, да реже купони... Вижте тогава за какво ще пропилят своя живот, в какво ще превърнат енергията си, с какво ще я сменят.

Балзак се плесна по челото.

— Това е чудесна идея! Много интересно! Блестяща мисъл. Аз ще нарека тази книжка, тази чекова книжка „шагренова кожа“. Ще я нашаря със старинни като света писания, Соломонови разписки, падежи за човешко щастие. Тя ще бъде полица на съдбата и притежателят на това парче шагрен ще знае, че всяко негово желание ще намалява обема му, че в деня, когато парчето ще остане колкото главичката на топлийка, той ще може само да пожелае да диша колкото е възможно по-малко.

— А дотогава? — попита Бейл.

— Дотогава хайде да вървим да спим. Струва ми се, господин Юго вече спи.

Докато слизаха по стъпалата, Бейл разказваше своята биография на Виктор Юго.

— Знаете ли, аз съм се родил в Нувел, малко селище край Нарбона, току на морския бряг. Баща ми беше един от най-бедните рибари на крайбрежието. Всеки път, когато се връщаше от риболов, той ме караше да се събличам и ме хвърляше във водата на няколко мили от брега. Докато оправяше платната, аз трябваше да плувам и да изтичам у дома да предупредя майка ми да приготви топъл обяд. Така станах отличен плувец. От семейството ме изтръгна редовният военен набор. Върнах се в Нувел в хиляда осемстотин и шестнадесета година...

Юго най-сериозно и учудено гледаше втренчено Бейл. Спътниците им се усмихваха. Бейл невъзмутимо продължаваше:

— Забогатях след смъртта на чичо ми в английска Индия, а това ме спаси, защото, ненамерил никого от близките си жив, аз щях да изпадна в много жалко положение в Париж. В деня, когато научих за богатството си, аз се разхождах по брега на Сена край Иенския мост. Откъм Марсово поле духаше силен вятър; Сена бучеше като море. Видях в реката една лодка, натоварена с пясък, която безуспешно се опитваше да пристане на кея Бон, и неочаквано се преобърна. Лодкарят завика за помощ. Вървах по брега и си мислех: „На четиридесет и седем години съм, миналата година боледувах от ревматизъм, лежах във военна болница и дори куче не помисли за мене. Струва ли си да се хвърлям във водата, за да спася този човек? Простак, преди да влиза във вода, трябваше да се научи да плува.“ Но човекът продължаваше да вика. Аз спокойно напуснах брега. Същите викове. Удвоих крачките си. „Дявол да го вземе — мислех си аз, — ако си отида, този вик цял живот ще кънти в ушите ми. Но ако се гмурна във водата и измъкна този глупак, кой ще дойде да ме види после, когато легна болен от ревматизъм и гледам мрачно шест седмици в тавана над кревата? Не, по дяволите, нека се дави. Човек трябва да се научи да плува, преди да се качи на лодка!“ Като си казах така, без повече разсъждения тръгнах към военното училище. Виковете затихнаха и изведнъж ясно чух над ухото си: „Лейтенант Луо, вие сте подлец!“

— Но защо пък лейтенант Луо? — запита Балзак. — Нали това се е случило с вас?

— Това няма значение — отвърна Бейл.

— Е, и какво направи лейтенант Луо? — попита Юго с прозявка.

— „Да, работата, изглежда, е сериозна“ — каза си лейтенант Луо. Изтича до брега, бързо се съблече, скочи във водата и измъкна за врата давящия се. На брега започнах да се упреквам за този тъй наричан героизъм. Разтъркан с пешкир, натопен в ракия, но все още зъзнец от студ, аз си мислех за неизбежните ревматични болки и се питах: „Каква е същината на моята постъпка?“ Господа, това бе естествено само защото се страхувах от собственото си презрение. Там е цялата работа. Новото поколение хора не се страхува от подлостта, то с леко сърце ще плюе в собственото си лице и ще прикрива тези плюнки с красиви думи и софизми. Разликата съвсем не е там, че един се хвърля във водата, за да се покаже герой, втори — за да спаси богаташ и да

получи награда, трети — защото е подтикнат от простацината на вашата евангелска философия, която обещава топло местенце в рая за този подвиг — разликата е в това, че човек не следва външни подбуди, а вътрешен доброволен стремеж да остане верен на собствения си характер. Довиждане, господа!

При тези думи Бейл скочи на стъпалото на един минаващ край тях фиакър и замина.

— Струва ми се, че съм чел случая с лейтенант Луо в „Конституционал“ — каза Юго. — Просто не мога да примиря двете си впечатления: човекът, който е написал „Расин и Шекспир“, който е обрисувал най-добре романтичния театър, комуто ние служим, изведнъж излиза, че е суров материалист, атеист, човек с изсушено сърце.

— Към това прибавете: човек с блестящ ум и изумителен дар за живота — каза Балзак.

— Бихте ли ме завели в Сен Дени? — попита Бейл кочияша.

— Тъмно е, господине, и в предградието е несигурно. Опасно е да пътувам толкова далече.

— Значи ли това, че искате по-висока цена?

— Не, господине, газовите фенери свършват в завоя на улицата, а миналата нощ по пътя от Монморанси заклали кочияша, задигнали му малката двуколка и забягнали с коня неизвестно къде. Почакайте по-добре омнибуса и сутринта в седем часа ще бъдете в абатството.

— Но вие ще стигнете в шест часа сутринта, каква е разликата! — каза Бейл. — Ще ви заплатя добре, вашият екипаж е с четири колела, а не малка двуколка, имате два коня, а аз — два пистолета — каза Бейл, за да успокои кочияша.

Кочияшът се съгласи.

— Откак се ожених, не съм излизал от Париж — приказваше разговорливият кочияш, — а преди това бях фореитор у господин Каляр. Сега господин Лафит изкупува всички дилижанси. Бонафус и Каляр едва могат да го конкурират. Двеста и петдесетте екипажа на господин Лафит с осморен впряг кръстосват по всички краища на Франция. Той получава чисти единадесет милиона франка годишно. Тежко е за дребните файтонджии: все пак, когато купуваш части за

двеста екипажа, заплащаш по-евтино всяка част, отколкото когато купуваш за пет екипажа — и тогава си принуден да ликвидираш. Пък и от деня, право да си кажа, когато потанцувах с Франсоаз във Венсенската гора, не ме влече нещо на дълъг път. Купих си ей тези два коня от конюшната на господата Монморанси и си карам из Париж. Братът на Франсоаз е берейтор в хотел „Белия кон“. Вероятно сте взимали там коне; всички видни особи обичат да яздят в Монморанси от кестеновата гора до равнината на Сен Дени.

Бейл си спомни, че фирмата на тази аристократска конюшня „Белия кон“ е рисувана от прочутия Жерар, негов приятел. Група младежи с ръкавици, с бичове, с ботуши и цветни костюми винаги се тълпяха край хотела „Белия кон“. Наконтени берейтори от най-доброто предградие на Париж хвалеха конете си. Красивите расови животни, оседлани по английски вкус, отдалече личаха на площадката, настлана с яркожълт пясък. Оттам излизаха кавалкади срещу лъчите на залязващото слънце. В абатството Сен Дени беше гробницата на френските крале. Вечер в кестеновата горичка под светлината на фенери, окачени по дърветата, младежите танцуваха до зори.

Когато Бейл влизаше на площад Витлеемски младенци, вече настъпваше утро. Пазарът се съживяваше. Десетки селски коли се бяха проточили към площада; брадати селяни седяха в каруци със зеленчук, млекари с големи гюмове, весели и чуруликащи като сутрешните птички, изпреварваха с двуколките си тежките каруци на зарзаватчиите. Тук-там отваряха занаятчийски работилници, в коларските работилници миеха дилижанси, фаворити, пощенски коли, продълговати месарски коли минаваха с трясъка на обкованите си колела, крака и глави на телета висяха от колите и по настилката капеше кръв. След един час ще започне оживление и в Латинския квартал, който се буди два часа по-рано от другите парижки квартали. В осем часа студентите от Медицинското училище и Сорбоната ще седят вече в аудиториите. Само важните, висшите чиновници на кралството, с големи, тежки папки, задимили лули в уста, с вид на министри минават по булевардите и улиците в десет часа.

Бейл спря пред малка градина, освободи кочияша, извади молив и бележник и захвана да пише. Писането се редуваше с разходка. Изминаваше триста-четиристотин крачки, обръщаше се, хвърляше поглед към прозореца между две дървета, връщаше се и пак се

отдалечаваше. Така изминаха няколко часа, докато най-сетне се вдигна пердето. Бейл свали шапка и се поклони с широк размах, като удължи поздрава си, за да бъде забелязан. Фигурата, която се показва на прозореца, не прояви голяма изненада, но поклати глава. След четвърт час една дама с бяла рокля, с широкопола шапка, с дълъг чадър излезе от входа. Усмивната, тя протегна ръка на Бейл весело и непринудено, а това свидетелствуваше за спокойна мисъл и пълна свобода в отношенията.

— Вие пак сте решили да направите забавна моята утринна разходка — каза тя. — Благодаря ви. Но вие изглеждате толкова уморен, сякаш не сте спали тази нощ. Какво ви е, приятелю?

Бейл ѝ разказа за миналата вечер. Когато стигна до разказа за лейтенант Луо, тя високо се разсмя и каза:

— Но аз съм чела тази история в „Конституционал“. Как не ви е срам да ограбвате бедния лейтенант!

— Там е цялата работа, че „Конституционал“ е публикувал моя статия. Истината е, че страшно са я окастрили, след като са премахнали заглавието и са изхвърлили моя протест срещу петдесетте хиляди попове, които управляват Франция; в този протест аз противопоставям морала на моя стар учител, материалиста Хелвеций, срещу морала на християнския философ Виктор Кузен. Но слушайте, скъпи Жул...

— Не забравяйте, че такова обръщение съм ви разрешила, само в писма — отвърна събеседницата му. — Е, какво искате да кажете?

— Искам да ви запитам: нима бихте могли да се усъмните, че ще си присвоявам дребни статии?

— Дребни — не, но съм чувала, че сте крали цели книги!

— Какво означава „крали“? Очевидно целият свят от прекрасни явления принадлежи както на мен, така и на вас.

— Добре, но аз нямам намерение да издам вашите „Разходки из Рим“ под мое име, макар и „Разходките“ да са също така прекрасно явление.

— Да не би да искате да ме напътствувате?

— Не. Възхищавам се от сръчния крадец, който е изявил много по-голямо дарование, отколкото притежателят на откраднатите неща. Искам само да бъдем напълно откровени помежду си. Сега ми разкажете как е вашият „Жулиен Сорел“.

— Реших да сменя заглавието на романа. Нарекох го „Червено и черно“, та буржоата да мислят, че става дума за рулетка, за лотарията на тяхното щастие. Много повече ме интересува означаването на времето с цветове. Доста много спомени буди червеният цвят. Французите носеха преди двадесет години този цвят, който поглъщаше всички останали. Сега е настанала черната ивица във френската история.

— Аз бих казала бялата. Тя е цветът на бурбонския герб, цветът на кралските лилии; ненапрасно правителственият вестник се нарича „Бяло знаме“.

— Естествено вие имате право. Ще използвам това мнение. Но черният цвят на духовенството и чиновничеството е истинският цвят на сегашното общество.

— Най-много на една част от обществото. Правя тази поправка, приятелю, защото... хайде, ще говоря откровенно. Не може да не знаете, че сега в Париж положението е лошо, че в провинцията много е тревожно. Известно ви е колко много са станали бедняците в градовете, знаете, че има много недоволни и че открито говорят за свалянето на династията. Има една част от обществото, за която черният цвят съвсем не може да послужи за характеристика.

— Много се радвам, че разбирате това. Би ли могло да бъде другояче — вашият баща бе в тесни връзки с Наполеон.

— Само на моята наблюдателност аз дължа разбирането на събитията. Мен главно ме интересува животът на Франция извън салоните. Впрочем къде сте ходили напоследък?

— Доста отдавна бях у Жерар, видях се там с поляци, с бившия руски министър княз Чарторижки и жена му. Опитах се да ида у мадам Рекамие, но тя беше болна или се преструваше на болна. Файтонът на Шатобриан беше долу, в него седеше мадам Шатобриан, докато съпругът ѝ, по думите на лакея, седял от един час при мадам Рекамие.

— Това е характерно за Шатобриан. Ако знаехте колко ми е смешен този бездарен писател с неговия „Гений на християнството“! Поне да беше оставил жена си у дома си, вместо да я държи във файтона пред входа в къщата на престарялата християнска красавица по време на посещението си у нея. Впрочем, приятелю, Шатобриан е дошъл от Рим за кратко време, намерил е някакви ваши планове и доста неблагоприятно се е изказвал за вас.

— Ние не изпитваме добри чувства един към друг. Той има основание „да се изказва неблагоприятно“.

— Чуйте, драги Бейл, ако сте свободен днес, ще направим малка разходка. Аз съм на ваше разположение, понеже господин Готие замина.

— Вашият мъж е много мил, но щом е заминал, позволете ми да поседя с вас в гостната ви.

— Заповядайте, моля.

Бейл и Жудит Готие се върнаха.

— Хайде, разкажете ми за Юго — каза госпожа Готие, като се настаняваше на креслото срещу малкия диван, на който бе седнал Бейл, леко облегат на библиотечния шкаф.

— Безпокои ме малко увлечението на Мериме по този дърдорко Юго. Не знам какво общо може да имат. Четох многообещаващия предговор към „Кромвел“. Това е чудовищна смесица на християнската лъжа и извращения на най-хубавата романтика. Какво представя драматургията на Юго? Преди две години гастролираха на парижка сцена най-добрите артисти на света — английски гости. Поставиха пет Шекспирови трагедии. Оттам именно изникна Юго. Една слаба глава не понесе силния алкохол и езикът му започна да дрънка всякакви глупости.

— Казват, че той все пак е написал прекрасна пиеса, щели да я поставят в „Театър франсе“. Учудва ме вашето възмущение от дружбата на Мериме и Юго. Пропускате, че по време на военната си младост и вие сте имали подобни увлечения.

Бейл поклати отрицателно глава.

— Не отричайте, сега няма войни и липсва чувството за младежки боен героизъм. Литературата замести войната. Младите съратници влизат в бой със старите литературни понятия, вървят рамо до рамо, ръка за ръка и се възхищават един от друг. Оставете ги да се възхищават, та те и двамата са по-млади от вас... колко?

— Два месеца, госпожо! Не ми ли напомняте твърде често вие, че съм на четиридесет и седем години? Естествено и Клара, и Юго са деца в сравнение с мене, но това не значи...

— Не, това значи много. Вие трябва да сте снизходителен.

— Много голямо заблуждение! Мога да бъда снизходителен към ученик, който не си е научил урока, но човек, който е публикувал

книга, не е в състояние да предизвика снисхождение. Не издавай книга тогава въобще, седи си у дома и тракай на сметалото приходите от фабриката или завода. Вие сте права в едно отношение — литературни битки ще има, жалко само, че те ще започнат по повод такава глупава пиеса като „Ернани“, простовато скърпена от „Двамата веронци“ на Шекспир.

— Виждам, днес вие сте ядосан. Аз съм ядосана повече и от вас. Мисля, че Балзак е прав, когато твърди, че и с Италия ще стане същото, което стана с Франция. Обществото мени образа си. Франция е неузнаваема. Не знам дори дали ще смогнем да се променим дотолкова, че да разберем това, което става. Не зная дали по-добре разбират съвременния живот тези, които участвуват в него. Може би в известно отношение той по-добре се разкрива пред тези, които стоят настрана от него, стига само такъв човек действително да проучва живота. Аз отдавна ви наблюдавам, Бейл. Всички са заети със свои работи, със свое всекидневие, а само вие следите метаморфозите на този странен свят с очите на объркан човек. Чувствувате се оскърбен, че е отминал светът на големите, общи цели. Ще ви кажа откровено: на съвременното общество вие не сте потребен. Вас ви ценят в Париж заради каламбурите, но счетоводната книга е много по-ценна от вашите „Разходки из Рим“. Нима слънцето, което свети над фабричните комини и над работническата беднотия в Сент Антоан не е същото онова слънце, което бе обляло с лъчите на залеза полята при Аустерлиц?

— Вие прекрасно говорите днес, Жул. Абсолютно сте права във всяко отношение. Вие сте най-прельстителният мъдрец в рокля.

— Искате да обърнете на смях моето добро чувство, забелязах това и миналия път, когато минавахме покрай кафенето на Ведоцифер в Монморанси.

Бейл хвана ръката ѝ.

— Трябва да ме извините за тази шега, тя няма никаква връзка с вас. Вашата къща е единственото място, където се чувствувам напълно свободен от болезнената раздразнителност, в която ме хвърлят парижките салони. Шегата е предизвикана от страха да не загубя това си качество. Къде ще се дяна тогава?

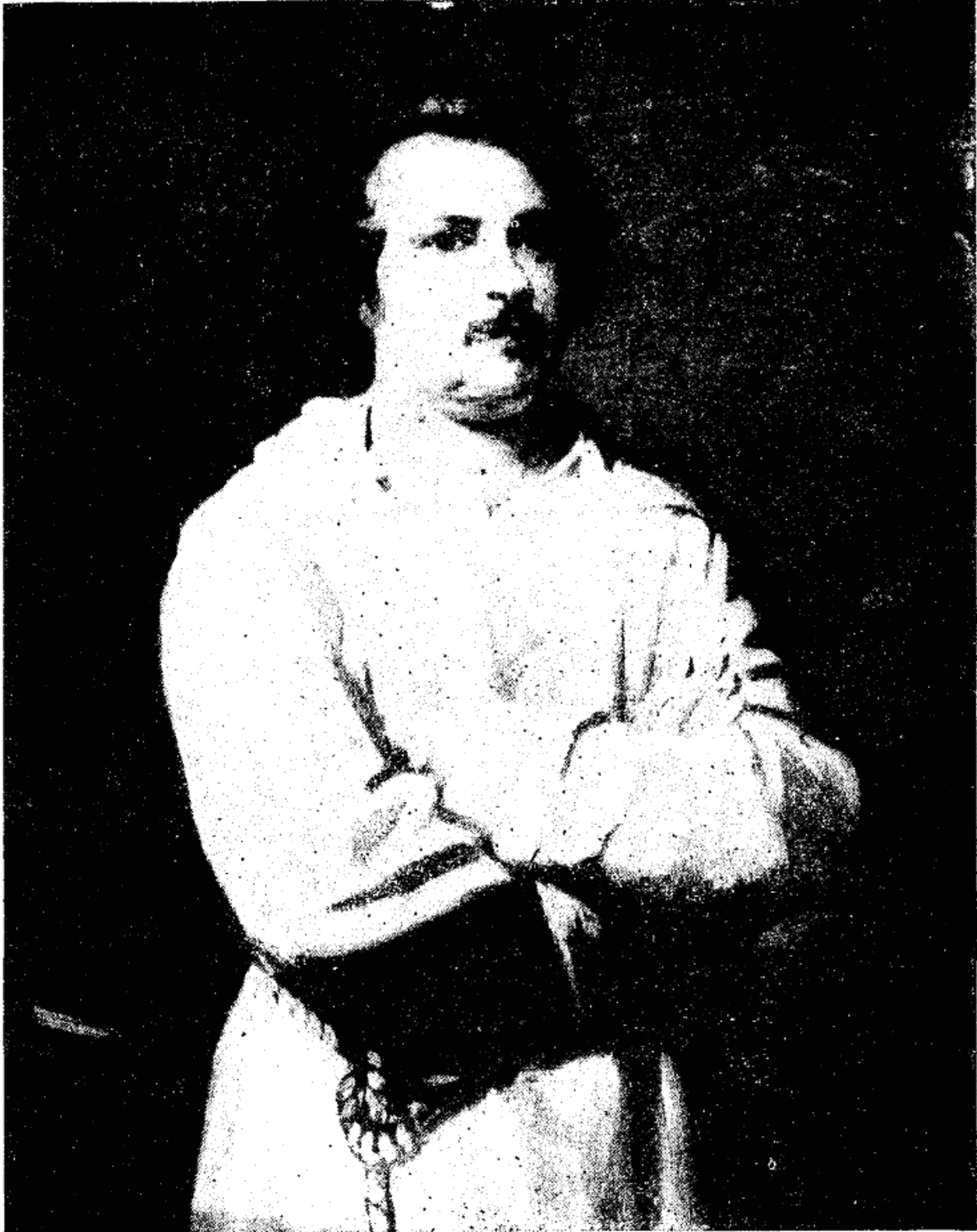
— Приятелю мой, вие сте доста последователен и никога не забравяте себе си.

— Вие ме молихте да бъда откровен.

— Този път се разкайвам за молбата си по-малко от когато и да било. Разправете ми, моля ви, за Кювие, какво представлява като личност неговата малка доведена дъщеря.

— Ах, Софи Дювосел! Тя е много мил човек, една прелестна девойка, умна, необикновено добра, която познава положението и обществените връзки на всекиго от нас, старее се на всички да помогне и на всички да е приятно. С една дума, тайна монахиня, изпълняваща своя обет в салоните.

БАЛЗАК В РАБОТНИЯ СИ КОСТЮМ (1836)

— Пак не мога да разбера, шегувате ли се, или сериозно говорите.

— Разбира се, сериозно. Тя живее в Ботаническата градина и Мериме смята, че тя е най-хубавото растение от всички, за които се грижи академикът Кювие. Впрочем великият учен е преобразил жилището си, то е същински музей, пригоден за работа. Рядко съм срещал човек толкова дисциплиниран. Работата му през деня е разпределена по часове още от шест часа сутринта. Всичко необходимо за заниманията през деня е събрано в отделен кабинет, специален за отделна наука, поставено е отделно писалище, подредени са започнати работи; на едно място той е геолог, до него друго — ботаник, на трето — зоолог, минералог, на четвърто — историк, изследовател на човешкото общество. Вечерта отива в не по-малко интересен за него кабинет, където се събират неговите приятели и гости. Там, след лекциите в Сорбоната и след усилната дневна работа, той е крайно интересен събеседник. Смятам, че той поддържа един от най-добрите салони в Париж. В последно време срещам там един човек с изключителен ум и огромни познания, русин, не си спомням името му, знам само по думите на Виржини Ансло, че той пътува от град на град да слуша най-видните учени. Доста смешно надбягване е това: да скочиш от един дилижанс, мимоходом да изслушаш една лекция в Хайделберг, после презглава да летиш във Ваймар, оттам — във Франкфурт и така безспир. Изглежда, той ще остане за дълго в Париж. Бил някакъв голям велможа на руския цар. В Париж бил зает сега да уреди положението на брат си. За него ще ви разкажа по-подробно. Кювие има много високо мнение за него, и аз също, понеже той е от онази група руси, които мразят робството. Брат му излязъл карбонар и, както чувах, бил осъден на смърт. Берше ми го показва в Челтънгейм. Стоеше на брега на реката, скръстил ръце на гърдите си, висок, студен, навъсен и явно потънал в мислите си.

— Как да ви кажа, не обичам много русите и, изглежда, никога не ще успея да проявя интерес към страната им.

— Аз също — отвърна Бейл. — Но този човек е привлекателен като европеец, а съдбата на брат му ги направи за мен интересни и двамата. Впрочем брат ви нали е в Политехническото училище?

— Какво е това прескачане от мисъл на мисъл, Бейл? Отгдето накъде се сетихте сега за Политехническото училище?

— Политехническото училище, госпожо, е място, където съм учил и оттам отидох в дижонската армия на Бонапарт. Вълнува ме съдбата на Политехническото училище. Зная, че това училище, учредено от Конвента, сега се вълнува и се възмущава от положението във Франция. Интересува ме въпросът дали правителството на Карл Десети, което избяга всички оцелели членове на Конвента, няма да премахне и това дете на Конвента. Когато говорех за руските заговорници, дойде ми на ум за съдбата на студента от Политехническото училище.

— Брат ми казва, че правителството не закрива Парижката политехника само защото не знае нищо за живота в нея, а не знае само защото цялото училище живее като един човек. Никой не ги издава.

— Но те подготвят ли нещо?

— Това не знам.

— Кажете на брат си, че от това нищо няма да излезе. Карл Десети се е завърнал от посещенията си в северните лагери весел, доволен и усмихнат, понеже смятал, че преоблечените полицаи, които го приветствували с викове, са именно онзи мил и добър народ, който след бога обича най-много краля. Сентомерският лагер е мобилизиран. Казват, че старият езуит, полупарализиран идиот, принц Полиняк, скоро ще бъде повикан от Лондон в Париж за министър. Изобщо ние все повече и повече затъваме в безизходица; дори монархическият салон на Англо се препълни с доктринери, които говорят за смяна на династията. Изникнал някой си Годфроа Кавеняк, който, както казват, бил организиран републиканска партия.

— Бейл, я кажете, вие участвувате ли в карбонадата?

— Във френската карбонада аз не участвувам. Считаю, че тя е злепоставена от глупака Лафайет и сенсимонистите с тяхната безсмислена система. Знаете ли докъде са отишли учениците на Сен Симон — Базар и Анфантен? Разделили целия свят на производителни и непроизводителни групи. Към първите причисляват промишлените — индустриалните рицари, които изграждат новия свят, към вторите — земеделската аристокрация и старите благородници. Онзи чудак Сен Симон не искаше да види, че индустриалецът мисли за лека печалба, а съвсем не за християнско преобразяване на света, и че съществува много по-страшна вражда —

враждата между продавача на работна сила и нейния купувач — индустриалеца.

— Така е, аз съм чела „Промишленият катехизис“. В същност това е парадоксална възхвала на буржоазията, някакъв Христос пред счетоводителско бюро, който спасява света със сметало в ръце.

— Същинска приказка в духа на Хофман. Впрочем вие чели ли сте този фантаст?

— Чела съм. Не го обичам. Кажете, наистина ли вашият доктор Кореф бил изобразен от Хофман в една приказка?

— Не в една приказка, а в редица повести. Той е един от „авторите“: Винцент в „Серапионовите братя“.

Бейл погледна събеседницата си. Големите сини очи на госпожа Готие гледаха покрай него към прозореца. Възползувай от тази разсеяност, Бейл припряно плъзна очи по лицето ѝ. Съвсем чистото, без нито една бръчка, умно и много живо лице бе обградено с тъмночервеникави коси; устните биваха спокойни дори когато тя се смееше — тихо и почти беззвучно, само очите ѝ пламваха като осветени от слънцето сини парченца лед и в сините ѝ зеници искряха златни точки.

Тази жена му напомняше с нещо Метилда, но без нейната самоотвержена любов към Италия, без пламенния ѝ атеизъм, без нейната необикновена жизненост, без омайващите черти на ломбардската красота. Жудит Готие беше истинска парижанка, но тя беше много умна, бе добър и верен приятел и най-добре от когото и да било се ориентираше в мислите и чувствата на писателя Стендал. Помежду им не съществуваше ни най-малък намек не само за любов, но дори и за увлечение; и все пак Бейл се отегчаваше, когато дълго време не я виждаше. Госпожа Готие бе заинтригувана от тази рядка проява на мъжка дружба, от възможността напълно да се довери на мъжкото благородство и на това, че Бейл всецяло разбираше нейните женски качества. Веднъж възникнали, техните отношения не бяха се прекъсвали; те се развиваха много равномерно, бавно нарастваха и постепенно преминаваха в чувство, необходимо като въздуха.

В пет часа вечерта Бейл упорито търсеше да намери вестник. Не бяха му донесли новия брой в квартирата. Свободната продажба на

вестници бе забранена. Отдавна вече вестниците бяха станали страшно скъпи: освен цената за абонирането вземаха такса по десет сантима за подпечатване и по пет сантима на брой пощенска такса. И четирите разрешени парижки вестника излизаха в не повече от четиридесет хиляди тираж. Издателите на вестници бяха наплашени: най-малката грешка можеше да доведе до загубването на залога от двеста хиляди франка.

Видя се принуден да отиде в неподходящо време на улица Рокипар, за да прочете там в кафене „Руан“ новия брой. Когато разгърна малкото вестниче, Бейл разбра защо в омнибуса един военен препоръчваше на друг да прочете днешния брой. Тази нощ бе умрял Дарю. Бейл изпусна вестника, скочи от масичката и излезе бежешком от кафенето, като блъскаше влизащите и нищо не виждаше пред себе си. От очите му се търкаляха сълзи. Той сам не можеше да каже как стигна до номер осемдесет и първи на улица Гренел, как стисна ръка на разплакания слуга и прегърна Гаetan Ганьон, когото срещна на стълбата. Стоеше в препълнената стая и в собствените си очи се чувствуваше опозорен и смазан от неблагодарността си към покойния братовчед, който толкова много бе сторил за него в дните на младостта му.

Сутринта на другия ден разкошна катафалка беше спряла до черквата „Тома Аквински“. Неочаквано в преддверието се появиха, сякаш хвърлено предизвикателство към гвардейците на Карл X, военни триъгълни шапки стар модел с пера. Мезон, Журдан, дук дьо Басан, маршал Макдоналд, старите бойни генерали на Наполеон, като сенки от миналото, мощни и огромни, с дръзки лица минаха през тълпата, която им направи път. Академикът Кювие в редингот с висока яка, с черна връзка, с орденска лента, седеше наблизо в карета. Стари гвардейци на Бонапарт, войници на отдавна отминала Франция, инвалиди е патерици, безръки, еднооки, бяха дошли да отдадат последна почит на покойния маршал. Бейл, с черен редингот, развълнуван и разтърсван от напирани към гърлото му ридания, още веднъж имаше чувството, че погребва своята младост заедно с ковчега на този човек, когото той съзнателно избягваше да среща дълги години. От черквата долитаха звуци на орган. Наоколо строги лица, лъвски глави, някакъв сбор от представители на могъща, но измираща порода хора... „Още един си отиде!“ — чу се глас. Бейл не издържа и

загубил всяко самообладание, закри лицето с кърпата си. Когато му стана по-леко, той затърси с очи всички мили му някога обитатели на Башвилския замък.

Не можа да види нито графинята, нито племенниците си. Срещна погледа на висок човек, който привлече вниманието му с къдравата си коса, тънки устни, чисто аристократично лице и много живи очи, и изведнъж си спомни името на този русин, за когото бе говорил на Жудит Готие: да, това бе той — Александър Тургенев.

---

[1] Всеки си има своя радост. ↑

ЧЕТИРИДЕСЕТА ГЛАВА

Четирима братя, израснали на Волга през царуването на Александър I, в симбирската Киндяковка, в семейството на изпадналия в немилост масон Иван Петрович Тургенев, бяха получили образование в Германия и се готвеха да заемат високи длъжности в Русия. От детинство възпитани в омраза към крепостното право, с бляскаво образование, запознати с живота в Европа от епохата на Наполеон, те се различаваха от всички други. Най-малкият брат, Николай, бе влязъл в тайната организация, която имаше за цел освобождаването на селяните и премахването на самодържавието в Русия. През 1824 година той беше на лечение в чужбина. Въстанието на Сенатския площад го намери на път от Италия за север. Съобщението за неуспеха и дори мисълта за военния заговор в такава форма бяха уплашили Николай Тургенев. Когато пристигна в Париж, той поиска съвет и помощ от Лафайет. Тогава вече следствието беше започнало. Лафайет го посъветва да отиде незабавно в Англия, понеже полицаите на Свещения съюз можеха да го арестуват в кой да е град на Франция и да го предадат на Николай I. По времето, когато тайните агенти на царя търсеха Тургенев по пътя от Италия за Швейцария, Тургенев пътуваше на север в Британските острови, като избягваше Лондон и големите градове. „Монитор универсал“ публикува съобщение за петербургските процеси, разгледани от върховния углавен съд, който бе издал смъртна присъда за Николай Тургенев. Тогава брат му Александър побърза да го предупреди. В Париж Александър и Сергей Тургенев обмислят как да помогнат на помалкия си брат. Сергей Тургенев не може да понесе мъката, полудява и скоро умира. Александър остава сам. Той пише на Разумовска, жена, понесла не малко беди и изоставена от мъжа си, да се види тя с Николай при пристигането ѝ в Англия, защото на него не му бе разрешено да напусне Франция. Междувременно царят поиска от английското правителство да му предаде Тургенев, но не получи отговор. Докато английският министерски кабинет се колебаеше, Николай Тургенев бе спасен от застъпничеството на Лафайет и

лондонските масони. Фактът, че Тургенев не бе предаден, не беше никакво великодушие от страна на Англия, а само пасивно протакане и последвалото забравяне на един „маловажен случай“. Едва след една година Александър Тургенев можа за кратко време да се срещне с брат си Николай в Челтънгейм, където той се бе настанил. Обаче разнесе се слух, че Тургенев ще бъде предаден на Николай, и този слух стресна приятелите му — Жуковски, младия Пушкин и Чаадаев. От своето заточение в Псков Пушкин писа в Ревел на княз Вяземски с молба да не възпява повече морето и красотите на природата, щом Тургенев, предан на приятелите си и предаден от враговете, е заловен на предателски кораб и изпратен на царя. И земята, и морето изглеждаха на Пушкин като предателски стихии:

*В наш гнусный век
Седой Нептун — земли союзник,
На всех стихиях человек —
Тиран, предатель или узник!*

Тревогата излезе неоснователна. Тургенев бе успял да се укрие и да се съвземе в Англия. Но брат му Александър от тази година изпада във вечна тревога: урежда материалните работи на брата си, с писмата си му заменя обществото, изпраща му книги, подробно му описва из ден в ден най-интересните събития в европейския живот. Терзан от мъка и тревоги, той постоянно мени местопребиванията си. Среща се в Париж с Бейл и Мериме. Той е връстник на Бейл, когото преживява само с три години. И двамата неженени, самотни скитници, въпреки голямата разлика в своите схващания, имаха нещо общо в спомените си. За единия бяха останали паметни дните на карбонарското движение в Италия, другият оплакваше най-добрите си приятели, които влачеха окови в Сибир, и участта на двамата си нещастни братя.

След срещата с брат си Александър Тургенев се върна в Париж и се зае да прави постъпки за Николай чрез Жуковски. Той писа на брат си в Англия през 1828 година:

„Жуковски, след като получил моите писма (но още не онези, с които отговарях на неговите), си въобразил, че писмата му не стигат до

мене, и изля всичкия си гняв в следващото писмо от 4 декември. Сега сигурно отдавна е получил и отговорите ми, макар, разбира се, че би трябвало да ги получи навреме. Обаче, доколкото мога да съдя по датите, изглежда, аз съм получил всичките му писма. Той не знае това и за нищо друго не пише нито дума освен за пощата и за графинята. Чудна работа! Ти си получил първото ми писмо едва на 12 ноември. Следователно много писма не си получил. Не разбирам какво става с писмата. Четат ги — това е ясно. Но онези, които ги четат, трябва поне донякъде честно да изпълняват своя нечестен занаят. Да бяха помислили поне, че щом веднъж им е позволено да надзъртат в чужди тайни, то съвсем не им е позволено да се подиграват с тях и че макар и прочетени, писмата трябва да стигнат на адреса. Ето последицата от това проклето шпиониране, което доникъде не може да доведе. Общественото доверие е нарушено; това, за което в Англия наказват, в останалата част на Европа го вършат правителствата. За съжаление и английското правителство не правеше изключение в това отношение; поне доскоро то отваряше писмата въз основа на едно разпореждане, издадено от тайния съвет (privy council) по време на войната с Наполеон. Това разпореждане беше тайна за обществото; но по повод на един от онези бунтове срещу австрийското правителство, които ставаха доста често в Италия, *кореспонденцията на живеещия в Англия Мадзини бе иззета от пощата и бе съобщена на австрийското правителство*. Някои депутати научиха това и отправиха питане до кабинета. Министерът на вътрешните работи sir James Graham откровено съобщи, че писмата действително били иззети от пощата, но че министрите са постъпили така по силата на споменатото разпореждане. А тези, които изпълняват подобни законни беззакония, не се ограничават с тях, отнасят се пренебрежително към прочетените писма и често поради това, че при разпечатването печатът се е отлепил лошо, унищожават важно писмо, от което често зависи съдбата на отделен човек. И поне да имаше някаква полза от подобна безнравственост, превърната в правило! Какво могат да научат сега от писмата? Кой ще се довери на пощата? И какво спечелиха, като разрушиха светостта, вярата и уважението към правителството? Това вбесява! И как могат да искат зачитане на законите от отделните хора, когато управляващите си позволяват всякакво беззаконие? Аз съм уверен, че най-добрият пазител на обществения строй не е полицията,

не е шпионството, а нравствеността на правителството. Няма безредие в онова семейство, в което поведението на родителите е образец на нравственост; същото може да се каже и за правителството и народите. Свободният и великодушен начин на действие служи за утвърждаване и същевременно за гарантиране на властта. Мерките, взимани за запазване на спокойствието, почти винаги биват действителната причина за безредици; вместо да умиротворяват, те тревожат. Но докъде стигнах аз с тази поща? Всичко това е за онези, които намерят за нужно да прочетат това писмо.“

Когато прочете писмото, Николай Тургенев поклати глава и подчерта отстрани думите „за което в Англия наказват, в останалата част на Европа го вършат правителствата“.

Споменаваият от Тургенев Мадзини беше младият карбонар, който бе пренасял поверителните документи на Конфалониери от Милано в Торино по време на Пиемонтското въстание през 1821 година. Конфалониери бе призовавал Карл Алберт да премине границата, да изгони австрийците от Ломбардия и да постъпи така, че от „географско понятие“ Италия да се превърне в жива и единна страна. Както е известно, каринянският принц Карл Алберт, бивш лъжекарбонар, предаде движението. Миланската революция пропадна. През онези години, когато братя Тургенев си разменяха писма, Мадзини лежеше в савойския затвор. Обаче италианската младеж четеше писмата му. Във Флоренция гражданинът Виесе бе уредил обществена читалня, където в книгите се криеха писмата на Мадзини.

По същото време в Лугано словослагателите тайно набираха в печатниците написаните със симпатично мастило върху памучен плат записки на Силвио Пелико.

Александър Тургенев избра за свое местожителство Париж, като най-удобно място, откъдето да прави постъпки за брат си. Лондон бе неудобен поради трудностите за връзка с Русия. Париж на Карл X не вдъхваше големи опасения на Николай I. Парижките салони от онова време привличаха руската аристокрация. Там беше най-лесно да се създаде впечатление, че вината на Николай Тургенев е малка.

В Париж живееше и един друг декабрист, Яков Николаевич Толстой, който правеше тайни донесения, разбиващи оправданията на Николай Тургенев. За донесенията на Яков Толстой никой не знаеше и затова те бяха още по-опасни. А. И. Тургенев, понеже смяташе Яков

Толстой за другар по нещастие, бе решил да се срещне с него и без да знае за неговата измяна, да му предложи да се защитават с общи усилия. А. И. Тургенев пристигна в Париж в потиснато душевно състояние. През цялото време той уверяваше с писма брат си в благополучното разрешаване на въпроса, като по този начин се стремеше да измами тайните читатели на кореспонденцията от Париж за Лондон. Той не се доверяваше изцяло дори и в дневника си. Само нарядко ще се мерне по страниците начертан ромб за доказателство на тайни срещи с безименни приятели, братя от масонската ложа.

А. И. Тургенев до брат си Николай

17 август, 1829 година, 21-во писмо.

Вечер. Rue des Boucheries, St. Honore, Grand hotel de Normandie^[1], № 6. Пристигнах тук вчера в един часа следобед. По целия път от Брюксел дотук валя дъжд и Лафитовите дилижанси не са толкова удобни, когато всички места са заети. В задната част на каросерията седяхме шест души и отгоре на това две деца. Преминах Монс още в Белгия, а сетне границата, където ни преглеждаха, отваряха всички куфари, само един мой забравиха; жена опипваше жените — всичко и навсякъде; след няколко мили имаше друг преглед, а в Париж — трети.

ДНЕВНИК НА А. И. ТУРГЕНЕВ

Пристигнах в Париж, през бариерата Villette^[2]. Бях у Гизо, който ми обясни положението на Франция и състоянието на партиите. У Девен. На 17 август плаках на гроба на Серьожа. 12 септември. Бях на погребението на Дарю в черквата „Тома Аквински“, видях Мезон, Журдан, Макдоналд, дук дьо Басан, Кювие беше в карета.

Лафайет пътува из Франция и навсякъде напомня за революцията.

20 септември. У Кювие срещнах адвоката Сетен Шарп, когото познавам от Лондон.

26 септември. Вечер у Кювие. С Кореф, Бюшон — издател на хроники, с Мегу... т...? — автор на „Клара Газул“. Кювие показваше черепа на Декарт, подарен му от шведския химик Берцъол.

30 септември. Вечер с Кореф у Жерар — автор на картината от епохата на борбата с хугенотите „Влизането на Хенрих IV в Париж през 1574 г.“

А. И. Тургенев до брат си Николай

На 9 ноември получих твоето писмо номер 28. Когато го прочетох в градината Тюйлери, срещнах там лондонския Лабенски^[3] и го попитах кой роман от непреведените на руски език е най-добър и най-нов. Той ми обърна вниманието на „Хроника на Карл IX“. *От Merimee* — негов приятел, с когото аз преди три дена бях разговарял у Кювие. Обеща утре да изпрати в Лондон две малки колетчета чрез френското и чрез английското посолство. Не се задоволих само с неговия съвет, отидох при младата Гизо и тя ми препоръча също „Карл“ от Мериме като най-добър, като ми спомена още „La mort d'Henri III“ — *scenes historiques par Vitet*^[4]. Понеже и двата романа са с еднаква тематика, изпращам ти и двата.

ДНЕВНИК НА А. И. ТУРГЕНЕВ

9 ноември. Получих от брат ми от Челтънгейм № 28. Отговорих му с № 32 чрез Лабенски (лондонския). Изпращам на брат си два колета — в единия е дванадесетата част от „История“ на Карамзин и поемата на

Пушкин^[5], а в другия — „Chronique du temps de Charles IX“ par Merimee^[6] и „La mort d’Henri III“ par Vitet. Вечер у Свечина. Абонирах се за списание „Universel“, то е изобщо с бял цвят, тоест в съгласие с правителството.

20 ноември. Мадам Рекамие ме помоли да намина у нея в неприемен ден за някаква политическа консултация.

Бях у Кореф.

27 ноември. Графиня Неселроде ме покани у Свечина на разговор по делото. Отидох и показах писмото на Толстой, бележките на брат ми за тайните дружества в неговото списание. Тя обеща да ме уведоми чрез Свечина. Днес Матусевич отнесе моите писма и книгите. Вечер у Свечина. Разговор край камината за Русия. Дювосел.

А. И. Тургенев отиде у Яков Толстой. Направо го помоли да му покаже какви показания е дал за себе си в следствената комисия. Яков Толстой дълго рови и все не намираше това, което търсеше, докато най-сетне извади черновата. Като се смущаваше и не гледаше Александър Тургенев в очите, той я показа. Документът беше незначителен. Обикновено показание, че не Тургенев, а Семьонов бил въвел Яков Толстой в тайното дружество. „И това е добре“ — помисли си Александър Тургенев. В това време от сгънатата на четири хартия падна едно листче, което Яков Толстой побърза да вдигне. Когато се изправи, лицето му бе червено, очите му — помръкнали. Сякаш навеждането му бе струвало непоносимо усилие. А. И. Тургенев посегна за падналото листче. Яков Толстой се престори, че не забелязва този жест, сложи дебела книга върху листчето, после поиска небрежно от Тургенев пари. Тургенев не му даде.

Живеейки в Париж като емигрант, Яков Толстой полагаше усилия да си възвърне доверието на царското правителство. Пишеше патриотични опровержения на книги, брошури и вестникарски статии, в които се изказваха лошо за Русия. Той написа брошура за книгата на Ансло „Шест месеца в Русия“ и използва излизането на тази брошура като повод, за да даде израз на патриотичните си чувства.

Николай Тургенев написа мемоар до цар Николай Романов, че не се смята виновен за събитието от 14 декември, понеже цяла година преди това не е бил в Русия, а не се смята виновен и лично пред Николай I, понеже не е очаквал да види на престола този велик княз. Цялото дело се намирало в ръцете на Жуковски.

А. И. Тургенев старателно и задълбочено проучваше книжката на Кампер, който доказваше, че северното въстание на 14 декември 1825 година било приложение на голям общ карбонарски план.

Н. М. Тургенев бе написал дълго изложение върху своите разбирания за преустройството на Русия и за тайните организации. Брат му Александър търсеше френски юрист, който би се наел да оформи това изложение като официален документ. Младият Мериме предложи услугите си на А. И. Тургенев като писар и юрист. Но Тургенев, *понеже се страхуваше от политическите възгледи на Проспер Мериме*, се отнесе до юриста Реноар, който пое да води делото по-нататък.

Свободното си време през деня А. И. Тургенев посвещава на лекции в Сорбоната, където слуша Кювие и Гизо. Цялото свободно време на Бейл през деня се поглъща от трескава работа върху романа „Червено и черно“. Той скита по булевардите и предградията на Париж и обмисля съдбата на своя герой, който не може да си намери в живота място, достойно да поеме енергията му. Струва му се противно да насочи тази енергия към църквата и аристократичната реакция, не помалко противно му е да превърне Жулиен в механизъм за трупане на богатство от тъмни сделки. Естествено Жулиен отхвърля предложението на Фуке от дърводобивната индустрия да му стане съдружник в търговията с дървен материал. Двете класи на обществото — земевладелската аристокрация и индустриалците от градовете — са се изправили една срещу друга и се стремят да превърнат парламента в арена за данъчни борби при дълбокото мълчание на действително живата Франция. Тогава какво да прави човек, излязъл от селска среда или от средата на бедните из градовете? Най-после Жулиен е на върха на славата си, увлечен в аристократическа интрига, той може да постъпи на военна служба. Това става през ония дни, когато три хиляди емигранти са получили най-добрите държавни длъжности, като са изместили заслужили революционери и стари съратници на Бонапарт. Още седем хиляди

кандидати чакат своя ред. За тях са строени полковете и батальоните на кралските дворцови гвардейци. Шест хиляди за нищо негодни мъже са образували тази дворцова гвардия. Тя струва на Франция двадесет и един милиона годишно. Жулиен постъпва в драгунски полк. С кого ще воюва той? Накъде ще тръгне френската армия?

Историята отговори на този въпрос едва след една година. Книгата на Бейл излезе по-рано, а още по-рано неговият герой фатално загина, понеже бе останал самотен под изстрелите на враждуващите класи.

Бейл изпитваше умора, когато привършваше последната глава от романа. А. И. Тургенев изпитваше умора, когато завършваше последните думи от защитата на по-малкия си брат. Двата се срещаша вечерно време и без да споделят своите впечатления от сутрешната си работа, забравяха умората сред лекомислени, но остроумни събеседници.

А. И. Тургенев до брат си Николай

29 ноември. Полунощ. Днес в черквата се запознах с една руска дама, вдовицата на Наумов, с когото се виждахме едно време у Шчербатови. Дъщеря ѝ е много миличка, а майката ми хареса, защото първият ѝ въпрос към мене се отнасяше за тебе, макар че само е слушала за тебе. После повече от три часа останах у княгиня Гагарина и говорих за много неща. При нея дойде един русин, *Соболевски*, незаконен син на Соймонов и приятел на Вяземски. В мое присъствие той разправяше на княгиня Г-на (относно Вяземски), че живеел в Пенза, събирал съчиненията си и искал да ги издаде, за да има с какво след издаването им да замине за Англия и да поживее там с Н. И. Тургенев. Много ме трогна това и аз имам намерение да му изпратя за това европейски книги.

11 декември. Получих от Толстой още петстотин франка, всичко деветстотин, остават още хиляда и сто франка. 19 декември. Изпратих № 40 на брат си. Слушах лекция на Гизо. Вечерта представих Соболевски на Кювие и слушах Bell-Stendhal, Merimee и други. Видях медала за преустройство на камарата на депутатите — единствения паметник за кабинета на Лабурдоне.

А. И. Тургенев до брат си Николай

Номер 41. Париж, 20 декември 1829. Неделя.

Вчера ти изпратих по пощата номер 40 и слушах лекция на Гизо, който продължаваше да обяснява Средните векове и да сравнява политическите и граждански институции на Франция и Германия от онова време, възникнали от натура и от техните общини. Забравих за лекцията на Кювие и не го слушах, привечер заведох у дома му Соболевски и останах с приятелите му до късно след полунощ: обикновено бърбивият Стендал, автор на описанията на Рим и Флоренция и на пътешествия из разни страни в Европа, язвителен и понякога оригинален, и поетът Мериме остават след чая, а вчера и лично Кювие беше много забавен — с какво ли? — с анекдоти за революцията.

Кювие, който знаеше, че Проспер Мериме се рови в архивите, го бе помолил да намери писмото на Робеспьер, написано в навечерието на екзекуцията му. Вечерта на 20 декември 1829 година Мериме донесе на Кювие писмото. Преди да дойде А. И. Тургенев, Кювие възторжено показваше това писмо на гостите си дотогава, докато Мериме не показа на светлина водния знак от 1829 година върху лионската хартия. Писмото бе написано собственоръчно от Проспер Мериме, но така добре, че дори големият познавач на автографи Кювие бе приел, че е самият оригинал.

Вечерта премина в разказване на анекдоти за революцията.

Александър Иванович Тургенев успя да внуши на доста руси, които живееха в Париж, мисълта, че брат му Николай съвсем не е участвувал в тайни организации в Русия. Сред тези хора беше и София Петровна Свечина, която поддържаше католически салон в Париж, беше ученичка на Жозеф дьо Местър, последователна езуитка, екзалтирана жена, занимаваща се с благотворителност. Тя се падаше леля на младия приятел на Пушкин Сергей Соболевски, който бе дошъл за първи път в Париж на 25 ноември 1829 година и веднага се бе сблизил с хората от литературния кръжок, който се събираше на улица Жубер у Виржини Ансло. Интересът към всичко руско, характерен за Проспер Мериме в продължение на целия му живот, и известно сходство на характерите им бе причина те да се сприятелят като връстници и неженени. Соболевски и Мериме се бяха родили и двамата през 1803 година; Бейл и Тургенев се бяха родили и двамата през 1783 година. Различни в отношенията помежду си, те се срещаха през 1829 и 1830 година у Ансло, Жерар, Рекамие и Кювие. Френските писатели намериха у руските дилетанти и библиофили не само читатели, но почитатели и събеседници. Соболевски със своя литературен вкус, с отличното си владение на всички европейски езици и с блестящо дарование да пише епиграми на всякакъв език, не се задоволяваше с обикновен успех, но хвърляше прах в очите, като се държеше като руски болярин. Единствената страст, на която се отдаваше до самозабрава, беше библиофилството: бе събрал по време на пътуванията си в чужбина една от най-прекрасните библиотеки в Русия. А. И. Тургенев, двадесет години по-голям от Соболевски, се държеше към него също така покровителствено, както и към Пушкин, но не толкова интимно. По-голямата част от времето си А. И. Тургенев изразходваше за работите на брат си, всичкото си свободно време посвещаваше на лекции и постепенно навлизаше сред такива занимания, които по-късно дълбоко и сериозно го увлякоха: събираше документи, грамоти и други първоизточници, които засягаха дипломатическата история на Русия. През онези дни, които е описал в дневника си, той с вълнение очакваше от приближения до двореца поет Жуковски вести за ревизия на присъдата. Окончателното решение той не знаеше. Николай I бе казал на Жуковски: „Ако Тургенев се смята невинен, нека дойде и се довери на милосърдието на монарха.“ Отдавна завърналият се от заточение Сперански, едно време либерално

настроен, ръководеше дейността на върховния углавен съд. Той беше неофициалният организатор на цялото следствие срещу декабристите. Но историята научи това едва много по-късно.

А. И. Тургенев до брат си Николай

Париж, 14 февруари 1830 г. Номер 51. Неделя.

От Рекамие отидох у Свечина, оттам у Жерар; той е болен, но жена му посреща гостите и там намерих Мериме, когото наричат втори Волтер, а аз — Клиnger, поради печалната му философия на безбожник и поради подигравките му: той е автор на „Клара Газул“ и други творби. За него някой втор Пушкин би казал:

*И ничего во всей природе
Благословить он не хотел.*

В преддверието у Жерар той ми предложи билет за „Ернани“, която ще се представи в четвъртък, 3 часа, на 19 февруари. Утре ще ти опиша срещата си с поета Юго и половинчасовия ни разговор. Тук видях и Ансло, и Бера, и любезничих с жената на Бера, а Мериме помолих да ми намери билет за премиерата на новата трагедия на Юго „Ернани“ в събота, за която отдавна вече пишат всички списания и за която преди повече от четири месеца всички места са вече раздадени на приятели на автора. Носят се слухове, че партиите на класиците и на романтиците се готвят да освиркат и да аплодират новото произведение на водача на романтиците.

Номер 53. Париж. 1830 г. Февруари, 24.

Три часа след полунощ. Изпратих ти днес или поточно вчера номер 52 и отново прекарах един ден,

изпълнен с живот, като го започнах с четене на списания, бях на погребението на едно младо момиче в черквата St. Thomas d'Aquin^[7], а преди малко го завърших у живописеца Жерар. Гизо пита за тебе. От него наминах у кн. Шчерб. Пих доста чай, побъбрих за собствените си неволи и в полунощ заедно със Соболевски се втурнах у Жерар, където намерих многобройна и интересна компания. Когато седнах при жената на Ансло, която започвам да ухажвам, *при Мериме и неговия приятел Бел* (другояче Стендал), аз се загледах в едно мило, красиво, макар и не прекрасно лице — това беше артистката Малибран, съперница на Зонтаг, която предизвиква възторг в Париж със своята игра и с гласа си. Убедих я да пее и тя изпя няколко италиано-испански арии и увлече след себе си и старата певица Грасини, която със старчески глас, но все още с предишната си школовка пях след Малибран, а накрай и двете заедно пяха арии от Росини. В паузите Мериме и Стендал разказваха на мадам Ансло цинични вицове, толкова цинични, че и на тебе не смея да ти ги преразкажа; тя ги слушаше, караше да ги повторят, а аз се кикотех като луд и скришом стисках ръчицата на кокетката, мила, но вече малко прецъфтяла. Тя ме кани у дома си всеки вторник. Мъжът, учтив и умен човек, събира писатели веселящи вечер всеки вторник, когато се дава неограничена свобода на езика на Мериме, на Бейл и тям подобни.

Поспорих упорито с химика Тенар, който има жена красавица, за платината и за тримата умрели английски химици и изслушах две творби на m-elle Gay^[8], която намерих там отново с майка ѝ, а Малибран и домакинята я увещаваха да прочете „Ses adieux a Rome“^[9] и още нещо, в което има повече поезия, но има и твърде невинни признания и странни желаниа: „Je voudrais veiller pour aimer“^[10]. Аз шепнех на мадам Ансло съвсем друго и пак почнаха нашите цинични приказки и завършиха край камината с анекдотите на Жерар за Мур, когато той бе видял тук у Орлеанския дук и не можеше да се начуди на

блаженството му, че седи на една маса с чистокръвен принц.

Изпуснах Жомар, иначе щях да попълня вечерта си и с една академична географска беседа.

4 часа сутринта. Време е да завърша четенето на „Насионал“ и да спя. Утре ще ме събудят с твоето писмо. Мериме ми разправяше, че днес и вчера Тиер, издателят на „Насионал“ и историк на революцията, бил с Миние у Шатобриан и се тревожел от една статия в „Деба“. Изглежда, Шатобриан не е участвувал в издаването на списанието, но пожелал да се покаже строг към него и тогава Тиер сменил тона на разговора — отговарял важно и с достойнство на Шатобриан, който смекчил малко своя тон с желание да приласкае обидените журналисти. Но учтивостта му не помогнала и Тиер се сбогувал с Шатобриан макар и външно студено и учтиво, но почти със затаена омраза. Ще излезе нещо от тази междуособица сред опозицията. „Деба“ се оправдават и от други, например от Гизо, че те трябвало да поддържат белия си цвят, т.е. своята преданост на монархията, но на конституционната монархия.

А „Насионал“ намеква за смяна на династията.

Париж, 1 март 1830 г.

До господин Жул. Сен Дени

При мене може да намерите една владетелска особа. Владетелската особа е доста ревнива, понеже под очите ѝ попаднаха няколко реда от едно от вашите мили писма. аз съм болен и се чувствавам отпаднал. Нито шампанското, нито пък „Ернани“ са годни да подкрепят силите ми. Ще дойда в неделя у вас, а по-сигурно силите ми ще позволят да дойда у вас едва в понеделник. Виждам, че ставате мой враг, понеже подозирате, че съм канцеларски плъх. Погълнал съм толкова опиум, че мозъкът ми се е превърнал в памук, но в тези облаци от памук вие витаєте като кралица.

Още не беше изсъхнало мастилото на това писмо, когато Бейл долови припрени стъпки и предупредително почукване на вратата. Влезе граф Пасторе. Бейл свали превръзката от челото си и като присвиваше болните си очи, разглеждаше посетителя. Пасторе полагаше усилия да се държи с изящна непринуденост, но целият издаваше напрежение и борба с някакъв вътрешен смут. Очите му блуждаеха и той просто не искаше да гледа открито Бейл. Когато зърна енергичния подпис „Dimanche“, Пасторе уплашено вдигна очи към портрета на Байрон, окачен на стената.

— Ти, струва ми се, никога не си ставал толкова рано — каза Бейл.

— Знаеш ли, аз идвам при тебе по една дребна работа...

Бейл гледаше Пасторе и си припомняше думите на Виржини Ансло за него: „Край люлката на тоя човек са дошли всички феи с добри дарове, а една само, дошла неканена, е насочила всички добри дарове към зло.“ „Всичко има у този човек — мислеше си Бейл. — Красив е, умен е, с най-добри намерения и все пак едва ли може някой да предизвика такова отвращение като него. Той прилича много на баща си, благородник, който минаваше в Генералните щати за депутат от третото съсловие. Мирабо казал веднъж за него, когато той сядал на депутатската банка: «Я вижте, това е Пасторе. У него мирно живеят едно до друго гладен тигър и сито теленце. За щастие той има телешки ум.» Ала и Наполеон, и Бурбоните не се отказваха от услугите му. Той бе предал на сина си умението да се приспособява към всички правителства. В края на краищата Пасторе-син е типичен френски благородник, който за разлика от първенците на това съсловие се страхува от смъртта. Макар да презира буржоазията, той трепери пред нея. Макар и монархист, той все пак се страхува от всеки кралски стражар, който би го заподозрял в либерализъм.“

Мълчанието продължи доста дълго. Докато мислеше за Пасторе, Бейл сякаш не забелязваше присъствието му. У Пасторе, изглежда, се бореха противоречиви чувства. Той се опитваше да вземе някакво отчаяно решение. Най-сетне заговори с пресекващ глас, прикривайки вълнението си с подкашляне:

— Ти, разбира се, знаеш, че понякога ми възлагат неприятни задачи. Префектът на парижката полиция, господин Манжен, е доста строг човек — невъзможно е да се разговаря с него.

„Охо, изглежда, това е нещо сериозно — помисли Бейл, — щом работата е стигнала до Манжен. Горкият Пасторе!“

— Драги Пасторе, ти знаеш много добре, че аз не посещавам онези среди, където ходи Манжен, и как бих могъл аз да помогна на такава влиятелна особа като тебе?

Пасторе изведнъж се овладя; вълнението му съвсем изчезна и той продума с достойнство:

— В случая става дума ти да приемеш предлаганата от мене помощ, а съвсем не да се безпокоиш, че трябва да ми помагаш.

Сега Бейл бе обхванат от вълнение.

— Познато ли ти е това писмо? — Пасторе подаде на Бейл голям тъмносин лист, сгънат на четири. Бейл прочете:

Париж, декември 1827 г.

До господин Сетен Шарп

Ето, мой скъпи приятелю, какво е всъщност нашето политическо положение. Предварително те моля да ме извиниш за горчивината, с която е пропито това писмо. Аз не мога да намеря други по-изразителни думи, за да бъда ясен и безусловно точен. Повечето от хората, които пишат, в стремежа си да обрисуват моралната и политическа картина на съвременна Франция се стараят да дадат общо заключение с твърде резки черти. Аз от своя страна смятам, че е далеч по-поучително и във всеки случай по-интересно за читател като вас да дам една характеристика, доколкото това е възможно. Но тъй като разказът, претрупан с много подробности, необходими за цялостното обрисуване на събитията и състоянията, би заел твърде много място, аз се задоволявам да ви съобщя най-важните факти и да ви посоча документа, в който вие можете да намерите всички подробности.

Ето най-главните черти, характеризиращи сегашното положение на Франция и онези обстоятелства, които несъмнено ще имат извънредно голямо влияние преди

всичко в самата Франция, а сетне чрез нея и в цяла Европа. Защото е обявена война от всички монархии на всички народи, за да покорят демокрацията. Дядо от тази война се пада и на Франция, следователно мислите и чувствата на Париж ще имат решаващо значение за Европа.

Кралят не е способен да свърже две мисли. Стар развратник, изтощен от греховете на бурна младост, комуто не е чужда подлостта, склонен да прибегва даже до голямо мошеничество, безпределно предан на крайни монархически принципи, цял пропит от най-искрено презрение към всички, в които не тече кръв на придворни аристократи. Само при нужда той е длъжен да се подмазва пред останалата маса население от страх, който не умее да скрие. Три четвърти от деня употребява само за да се справи в себе си с резултатите от този страх. Лично той не е зъл човек и у него съвсем липсва онова лицемерие, което бе характерна черта на покойния му брат. Дотолкова, доколкото изпитва страх, Карл X разиграва нещо подобно на вярност към Конституцията, като се представя външно за привърженик на правосъдието.

Престолонаследникът е съвършено неук, кръгъл невежа, но храбър младеж, храбър до героизъм, ако се вземе под внимание, че до тридесет и шест години той е живял сред своя малък двор, състоящ се от най-тъпоглавите скотове на Европа, чието главно занятие е било да клеветят френския народ и да хвърлят кал върху революцията. Този принц е много съобразителен, заслужава да се обърне внимание на неговото уважение към господата Портал и Ров. Ако той някога царува, управлението му ще има онзи цвят, който определя политиката на десния център. Той ще спазва твърдо клетвата, ако я даде. От тази гледна точка верността към религиозната клетва може да послужи в известно отношение на Франция. Досега той не е замесен в никакви скандали, но за нещастие трепери пред баща си. Думите и делата на неговата съпруга характеризират също твърдостта на

убежденията му: „Войнствеността на мъжа е гордостта на жената.“

За нещастие тя е с много тесен кръгзор — не може да види две неща наведнъж. Тя не е в състояние сама да забележи основната линия в нещата и събитията. Нужно е някой да насочи погледа ѝ към тази линия, но дори и тогава тя не може веднага да обхване с мисълта си това, което очите забелязват. Най-сетне видяла и разбрала всичко, не забравя нищо. Сега тя повече от всички съжалява, че днешната висша аристокрация е така обедняла и по ум, и по храброст, че кралят трябва постоянно да прибъгва към третото съсловие. Тя не може да забрави как един благородник отказал да командува укрепление, като откровено ѝ заявил, че „не му се иска да застава толкова близо до противника“.

Херцог Орлеански е изтънчен човек, голям скъперник, притежава порядъчен запас от ум. Неговото управление като регент на малолетния дук дьо Бордо би имало цвета на левия център. Той се е отдалечил толкова от крайните монархисти на Сенжерменското предградие, че и сега го наричат якобинец. Неговите мисли клонят към английската група на умерените виги. Той обича аристокрацията, но има влечение към третото съсловие. Характеризира го вкусът му към политическата система на две партии, които да уравнишават везните. Той иска да се полюлее между бялото и светлосиньото.

Равносметката: всички, които имат време за размишления във Франция и притежават четирихилядна рента в провинцията или шестхилядна в Париж, сега заемат позицията на този ляв център. Желят осъществяване на Хартата без стълкновения, желят бавен и сигурен вървеж към благополучие, желят правителството да се вмесва колкото се може по-малко в търговията, промишлеността и селското стопанство, да не излиза от рамките на съдийската работа и преследването на разбойниците по пътищата.

Огромното болшинство хора, за които говоря, в настоящия момент мечтаят за някакъв Людовик ХІХ и гледат на управлението на Карл Х като на тежко наказание. В края на краищата очакват, че Карл Х ще наруши Конституцията в минутата, когато престане да се бои от нея. Той търпи всички нарушения, извършвани от поповете. Хората, за които говоря, считат, че министър Вилел има само една грижа — да задържи поста си. Те дори са склонни да мислят, че при Карл Х Вилел е подобър от всеки, който би го сменил, тъй като такъв приемник ще бъде несъмнено протеже на езуитската интрига.

Що се отнася до селячеството и градското простолудие, всички те очакват плодовете на революцията. Те всички знаят с положителност, че тяхната партия е спечелила напълно. От 1795 година бъдещето е за тях. Колкото до буржоазните либерали, за които току-що ви говорих, когато замислят въоръжаване на простолудието, селяните и гражданите почват да ги считат за луди: „Кроят нещо онези мерзавци“ — казват селяните, на които буржоазията се мъчи да внуши доверие. „Кроят нещо онези — казват селяните, пийнали в неделя следобед, — но ще дойде ден и ние ще ги изпозастреляме...“

Пасторе пуфтеше, сякаш в стаята беше много горещо. Ако Бейл не се вълнуваше, това се обясняваше само с действието на опиума, взет вечерта. Беше се вълнувал двадесет и четири часа преди това. Преоблечен, под чуждо име, той се срещна в една извънградска кръчма със студента от Политехническата школа Годфроа Кавеняк. Беше потресен до дъното на душата си от плановете и намеренията на младежта. Контрастът от впечатленията, получени в кръчмата на Сентантоанското предградие, и от тези, които получаваше в парижките салони, беше толкова поразителен, че той не можа да заспи. Считаше въстанието за неизбежно, но обречено на несполука. Сравняваше настроенията на Годфроа Кавеняк със своите ученически настроения в Гренобъл. Тогава революцията беше една мощна вълна, помитаща

всички прегради. Но това беше преди тридесет години. По онова време, в 1799 година, Бейл бе дошъл в Париж като студент в Политехниката. Сега в кръчмата на масата пред него седеше също такъв студент, пълен с надежди; той вярваше в живота, смяташе, че ще живее вечно, и се стремеше да завоюва този свят, в който заедно с други също такива горещи глави ще овладее земното щастие. Кавеняк говореше с възторг за френската република на *гражданина Диманш*.

Така се именуваше Бейл в случаите, когато не искаше да бъде познат. Тази тайнственост предизвикваше шегите на Мериме, който казваше: „Никога не знаеш къде ходи Бейл, с кого се среща, на кого пише, у кого ноцува.“ „Мериме е човек от друго поколение, много неща не може да разбере и затова не е длъжен да знае — мислеше Бейл. — Нека той, роден в четири часа следобед, да смята, че вечерта е вечното време в света.“ Бейл, имащ опита на двадесетгодишно старшинство и познаващ утрото на Франция, можеше да се отнася спокойно към нейната вечерна окраска, към нейния залез.

— Не разбирам какво отношение има всичко това към мене — каза Бейл, като не връщаше обаче писмото.

— Искаш да кажеш, че то е без подпис? — поправи го Пасторе, протягайки ръка към писмото.

— Да, наистина, то е без подпис — зарадва се Бейл.

Той отново разгъна писмото, погледна, пак го сгъна и сякаш от разсеяност го пхна под жилетката си.

Пасторе хвърли поглед към писмената маса.

— Нали ти се подписваш, вместо с името си, с един ден от седмицата? Известно ти е, разбира се, че съществува масонска организация „Годишните времена“. Там всеки шест члена се наричат с имената на седмичните дни, като се почне от Понеделник. Техен началник е Неделя. Четири седморки, или четири недели, образуват месец. Началникът на месеците се нарича, да предположим, Юли. Всяко тримесечие образува едно годишно време; началникът им се нарича Пролет. Четирите годишни времена, тоест триста петдесет и двама души, образуват вече батальон, начело на който стои Изпълнител. По-нататък почва революцията.

Бейл стана и като се мръщеше, попита:

— Какво общо имам аз с всички тези глупости?

— Разбира се, никакво. Само че ти се подписваш *Неделя*. Може би си началник на седморка?

— О, прочети, моля ти се, това писмо. Както виждаш, то е адресирано до жена и няма нищо общо с политиката.

— Каква ти жена? Някой си Жюл, живеещ извън Париж.

— Ах, да, наистина! — каза Бейл и се изчерви. — Пасторе, обясни, моля ти се, какво значи всичко това? Откъде е попаднало това писмо у тебе?

— Знаеш ли, Бейл, аз се боя, изпитвам почти физически страх от събитията. Мога да ти кажа, че отзовават Полиняк от Лондон. Той ще бъде министър. Всичко отива по дяволите, езуитската конгрегация ще измести Камарата на депутатите. Нашите дворяни са съвършено слепи. Кралските вечери се посещават не от такива, които могат да окажат услуга на монархията, а от хора с най-старо дворянско потекло, макар и кръгли глупаци! Кралят мисли за молитви, за видения, за чудеса. Всички в двореца са в някакъв унес, даже и австрийският посланик господин Апони, монархист, и той преди няколко дни каза: „Това е Милтонов рай от безумци; на всеки страничен наблюдател тяхното състояние изглежда ужасно и жалко, но те тънат в блажено бълнуване и се чувствуват превъзходно.“ Разбираш ли, Бейл, няма изход: тези обречени хора с блажена усмивка като слепи вдигат крак над пропастта. Аз не искам да се провалям с тях. Кажу ми, какво ще стане утре? Когато прочетох писмото ти, разбрах, че само ти можеш да обясниш какво е положението. Не зная как ще стане това, което в историята се нарича промяна.

Пасторе се боеше да повтори думата „революция“.

Бейл гледаше този жалък и изплашен човек. Сега той не беше никак красив: лицето му имаше землист оттенък, гласът му звучеше глухо.

— Не разбирам как е могло да ти попадне това писмо!

— Оня лондонски адвокат, Сетен Шарп, го изтървал на бала у Траси. Госпожа Лавенел го занесла на префекта на полицията, а аз веднага познах твоя почерк. Има дълго да си блъскат главата да търсят начин как да запитат, но не направо, английския адвокат кой е авторът на писмото.

— Лавенел, тази мръсница! Тя не може да пропусне нито един гренадир, без очите ѝ да пламнат като у гладна кучка. Каква работа има

тя с префекта: Манжен е сух като клечка! Защо ѝ е той?

— Ти нищо не знаеш: и тя самата, и мъжът ѝ са на полицейска служба.

— Не може да бъде! Често срещам Лавенел у Траси. Той не се отделяше от Лафайет. Та нали и самият Лавенел е стар терорист от деветдесет и трета година, той поглъщаше всяка дума на Лафайет. Наскоро чух една пламенна реч на Лавенел за голямата американска демокрация. Да знаеш как превъзнасяше Ню Йорк и американската република!

— За това му се плаща скъпо. Виж какво, гледай да се срещнеш с Шарп и му кажи да назове името на някой умрял французин. Съгласи се и ти, ако той каже, че автор на писмото е Бейл, тогава този Бейл има да пати. Ще се намерят свидетели, които ще потвърдят, че си атеист. А за това *сега* не ще те помилват по главата. В много южни градове е сменена магистратурата само защото чиновниците били лютерани и калвинисти.

— Та това е същинска война срещу хугенотите! Остава само да се повтори Вартоломеевата нощ.

— Боя се, че ще се повтори — каза Пасторе. — Неотдавна чух, когато Манжен каза ясно: „Буржоазията ще се уплаши да въоръжи работниците, а сама тя няма да посмее и да гъкне.“

— Да, но ти забрави, че когато кралят разпусна Националната гвардия, гвардейците се разотидоха по домовете, без да предадат оръжието.

— Но какво ще става, Бейл, какво ще става? Научи ме какво да правя. Знаеш, нали, че онази стара лисица Талейран се кани да си купува имение в Швейцария, а това е много лош признак.

Като видя влизащия Бейл, Сетен Шарп свали кърпата, изпрати бръснаря, сетне весело се обърна към Бейл:

— Когато така рано идват хора при адвокат, това означава, че практиката му почва. Седнете, кой ви е обидил?

— Стига сте се шегували, драги. Аз ви моля да ме защитите от един разсеян човек, който предава приятелите си в ръцете на улична проститутка.

— Скъпи Бейл, според мен вие трябва да се обърнете към лекар. Изглеждате зле и ако наистина сте били, да речем, в ръцете на споменатата от вас особа, последиците могат да се оправят от медицината, а не от юриспруденцията. Искате ли кафе?

— Не, благодаря.

— А уиски със сода?

— Моля.

Бейл отпи глътка и мълчаливо подаде на Сетен Шарп смачканото синьо писмо. Сетен Шарп взе писмото с лявата ръка, пръстите на дясната шареха по масата, търсейки големите златни очила, сетне спокойно го разгъна и прочете от началото до края, като че ли за пръв път.

— Забележително вярно — каза той. — Всяка дума — чисто злато. Цялата работа е там, че вместо Людовик ХІХ Ангулемски вие ще имате скоро Людовик Филип Орлеански, същия този — каза той, като почукваше с пръстена си по писмото, — същия този изтънчен хитрец, за когото пише моят кореспондент. Е, какво тогава? Защо английският ви приятел трябва да става ваш адвокат в Париж?

— Работата е там, че това писмо е било вече в полицията — каза Бейл.

— Господи, да видиш колко се боя аз от вашата полиция! Плюя на вашата полиция!

— Да, но аз не искам тя да плюе върху мене — каза Бейл.

— Тоест по-точно вие не искате тя да плюе върху това писмо. Че то не е подписано.

— Цялата работа е там, че вие сте го загубили на място, дето познават почерка на автора.

— Моля, извинявайте, но аз не съм го губил. Показах го на господин Лавенел...

Бейл стана, остави чашата с уиски на масата и отстъпи няколко крачки.

— Какво? — попита той.

— Е да, Лавенел е либерал, човек с моите възгледи, с широта на мисълта и с много интересно минало.

— Но с много неинтересно настояще, смея да ви уверя. И вие му казахте, че това писмо е мое?

Сега адвокатът стана. Едър, широкоплещест, той втрени тъжните си очи в Бейл и каза:

— Вие, струва ми се, ме смятате за съвсем оглупял. Извинете, но аз имам шестнадесет секретари, двама от тях са длъжни постоянно да живеят в Париж във връзка с работите ми и да ме осведомяват какво става във Франция заради търговските ми клиенти, без да подбират думите си. Единият от тях умря миналата година. Аз казах, че това писмо е писано от покойния ми секретар, французин, син на английски поданик. Нарича се Патуйе, баща му е емигрирал в Лондон през хиляда седемстотин и деветдесета година. За какво се безпокоите?

Бейл беше много недоволен от себе си.

— Струва ми се, че развалих приятелството ви с Лавенел — каза той.

— Ни най-малко — отвърна Шарп. — Несъществуващите неща са удобни, защото не могат да се развалят.

А. И. Тургенев до брат си Николай

12 март. Среднощ.

Току-що се върнах от театър „De la porte St. Martin“^[12], дето бях в ложата на Англо и гледах отначало незначителната пиеса „Les 10 Francs“^[13], а сетне „Ni-Ni“, пародия на „Ернани“. Имаше много смешни сцени и пародията на надутите стихове беше много сполучлива. Смяхме се от сърце и никакъв заговор от приятелите на Юго не би бил в сила да ни удържи от смеха, особено в пародията на известния монолог, така че който е гледал „Ернани“, едва ли друг път ще може да гледа трагедията без смях, защото не само пиесата, но и актьорите са пародирани и въпреки прелестта на изкуството на m-lle Марс, съперницата ѝ в пародията я наподобява по най-смешен начин, тъй че и m-lle Марс, особено в минутите на борбата ѝ със смъртта, вече не би могло да се гледа, също както след Потие не може да се чете Гьотевият „Вертер“. Успехът беше толкова по-несъмнен, защото всички

приятели на Юго бяха командирвани към „Ернани“, която днес, изглежда, дават за десети път в Театър „Франсе“ и дето опозицията започва вече да свирка, а ръкоплясканията се заглушават от смеха на класиците. Викаха автора и един актьор съобщи тримата съчинители само на пародията.

След „Ни-ни“ даваха „L’homme du monde“^[14], мелодрама от самия Ансло, която преди две години съм гледал в „Одеон“. Седях между автора и жена му. За мое нещастие Соболевски и авторът отидоха зад кулисите, а аз останах сам с жена му пред очите на Шувалови. Започнаха се полудекларации, полуконфиденции и тя ми откри тайната, че мъжът ѝ живее с прекрасната актриса, която играе главната роля в неговата пиеса, и че той не ѝ казва това, защото обикновено ѝ открива историите си след смяната на една с друга, но тя винаги отгатва от думите му коя актриса е спечелила неговото благоволение. И наистина, щом мъжът ѝ се върна иззад кулисите, като предварително почука на вратата, той започна със заобикалки да хвали актрисата, а жена му да ме щипе в доказателство на истината относно мъжа ѝ. Тази сцена продължи и в каретата, където се настанихме чак след полунощ, и аз закъснях за чая у Сверчкова и трябваше да си легна гладен, защото пропилях времето за чай в любезности и бърбене. На сутринта бях пак там, у Ансло. Тя е умна, но с вече прецъфтяващи прелести.

Соболевски и Проспер Мериме скитосваха из Париж. Мериме, който отново се занимаваше със славянски балади, току-що бе прочел на Соболевски поемата „Умирацията хайдутин“. Соболевски я произнасяше на руски, а Мериме ловеше жадно звуците на непознатия език. Сетне, наели фиакър, те се разхождаха безцелно из Париж, като прекарваха времето си в празно бърбене. На улица Кокилиер спряха пред огромна фирма, върху която бяха нарисувани с маслени бои човешки фигури в естествена големина: момиче на колене простира ръце към жена, държаща на раменете си Амур. Имаше надпис по цялата дължина на табелата: „A la deesse de l’amour“^[15].

— Не желаете ли да се възползвате? — каза Мериме, сочейки вратата, чийто надпис говореше, че тук се помещава посредническа кантора за лица от двата пола, желаещи да встъпят в законен брак.

Соболевски се засмя и посочи на Проспер Мериме другата страна на улицата: фирма, не по-малка по размер, изработена от талантлив художник от рисувалното училище, изобразяваше жена с издигнати в умиление към небето очи, която държеше полата си с ръце, за да хване летящото от облаците пеленаче. Отдолу стоеше името на акушерката.

— Не желаете ли да се възползвате? — каза Соболевски на Мериме.

— Не, благодаря, моите небеса са безоблачни — отвърна той.

Соболевски се нахвърляше жадно на карикатурите на „Шаривари“ и с любопитство спираше пред витрина с кралски портрет, направен от колбаси. Заедно с Мериме ходиха у бръснаря, за да му направят бакенбарди а la jeune France^[16].

Четиримата — с Тургенев и Бейл, обядваха в Пале Роял у Шере. Мериме разказа за механизма на парижката литературна слава. Така нареченият „Comite de lecture“ публикува срещу заплащане рецензии и реклами във всички списания и вестници, в резултат на което авторите на разни пошлости — Мортонвал, Диножур, Рикар — се ползуваха с грамаден успех, докато Алфред дьо Мюсе и Теофил Готие, неплащащи данък за рецензии, упорито се премълчаваха в печата.

От Шере отново тръгнаха из Париж, като спираха пред витрините с кашмирски и кадифени жилетки, закачаха се с продавачките на бели чорапи и влизаха в книжарниците. А когато мръкваше и газовите фенери осветяваха огненогорящите витрини на бижутерите, те отиваха в кабарето „Au rauvre diable“^[17] близо до канала Урк.

Там, спрели пред фирмата, изобразяваща съвсем пиян полицейски агент, седящ до масата сред файтонджии и колари и стискащ ръцете на двама бандити, докато в същото време уличен гамен му краде перуката от главата, и четиримата най-сериозно и внимателно обсъждаха да си поръчат ли лукова супа с червено вино или някое още по-грубо ястие.

Соболевски изважда от джоба си брой от „Шаривари“ и записва поръчката с молив през карикатура, изобразяваща как Талейран

посвещава Тиер в доктринерство. Тиер, изобразен като пеленаче с маймунско лице, с огромни очила, повит в „Journal de Debats“^[18], а Талейран, като кръстник, с важност полага лявата си ръка върху главата му.

Доктринерите искат да докажат, че монархията, макар и конституционна, а още по-добре — парламентарна, е необходима на Франция. Те се боят от републиката — казваше Бейл, като гледаше карикатурата, — но цялата работа е там, че на тях им е нужен монарх, послушен на собствената им група. Аз не вярвам в широкото революционно движение, тъй като на широките маси от населението е съвсем безразлично дали ще се формира министерство от аристократи, закрепостяващи селото, или от индустриалци, закрепостяващи града.

— А какъв е изходът според вас? — попита Соболевски.

— Засега не виждам изход. Очевидно правителството на Карл X ще залее с много по-широка вълна от озлобление страната и тогава ще е възможна всяка катастрофа. Имам впечатление, че някой нарочно тика Карл X към крайностите на абсолютизма, за да ускори развързката, а в Тюйлери всички са до такава степен заслепени, че забравили революцията, се занимават с взаимно изстребление и се надяват на чудеса.

— Във века на парните машини чудесата не примамват даже противниците — каза Соболевски.

— Вие, Сергей Александрович, струва ми се, също се интересувате от парни машини? — попита Тургенев.

— Да, Александър Иванович, замислил съм нещо такова, от което може да ти се завие свят. Ще отида в Манчестър, в Ливерпул, ще изуча тамошната памучна индустрия и ще се опитам да построя парни фабрики в Русия.

— С големи крачки вървите напред, приискало ви се е да влезете в индустриалното дворянство? — запита Тургенев.

— Дори само да узная за какво те говорят, с удоволствие бих научил руски език — каза Мериме.

— Това не е толкова трудно — отвърна усмихнато Тургенев и му преведе разговора си със Соболевски.

— Няма ли да ви е мъчно да се разделите с независимостта си? — попита Бейл.

Соболевски го погледна въпросително.

— Искам да кажа — отвърна Бейл на мълчаливия му въпрос, — че като станете работодател, с това вие встъпвате в противоречие с огромна група хора от нова порода; ако фабриката неизбежно разваля живота им, тя непременно ще наложи неизгладим печат и на вашия характер.

— По какъв начин? — попита Соболевски. — Нима няма да остана същият?

— На пътя, който вие избирате, това е невъзможно — отвърна Бейл. — Животът ще ви застави да направите логични изводи, противоречащи на волята ви. Иначе ще се разорите.

— За това ли, значи, вашият Сорел се отказва да приеме предложението на дървопромишленика Фуке? — попита Мериме.

— Ах, вие вече сте чели тази глава в „Литературно списание“? — попита Бейл.

— Да, внимателно чета всеки брой, в който има глави от „Червено и черно“. Животът там е изобразен страшен и ужасен.

Бейл сви рамене.

— Опитайте се да го промените. Аз не намирам друг изход за моя герой. Ако беше по-стар, той би се научил да вие като вълк, щом живее с вълците, но аз исках да се откъсна от неотстъпно следващия ме млад човек и го описах; сега той не ме терзае вече. Едно време ме пленяваше и мъчеше, особено — и Бейл се засмя, — особено когато видях героя си сред семинаристите, бъдещите пастири на църквата, гладните и завистливи момци, които са готови да напишат донос с обвинение в ерес за всеки, в чиято чиния на обед попадне един кренвирш повече с кисело зеле. Това е типът на сегашния среден човек. Боя се, че младежта няма да ми прости това място, боя се, че буржоата няма да ми прости Ренал, а аристократите няма да ми простят моите келюсовци и круазнуа. Боя се, че ще убият романа ми. Получих вече две предупреждения от редакцията с указания за необходимостта да изменя края на романа и да изхвърля речта на Жюлиен, с която той се обръща към съдебните заседатели.

— Аз считам героя на вашия роман за частен случай на проява на бунтарската тревога, обхванала днешните умове — каза Тургенев на Бейл.

— Да, но това е напълно обоснована тревога и обусловен от нашето време бунт — възрази Бейл.

— Мисля, че бунтарските характери са се срещали във всички времена, но те се умиротворяват от истинската хуманност — опита се да възрази Тургенев.

Бейл кипна:

— И това казвате вие, човекът, произнесъл знаменитата фраза, че в Париж духовният ум е обратнопропорционален на богатството на притежателя!

— Вие, струва ми се, говорите не за ум, а за характер — каза Тургенев.

— Аз се придържам във възгледа на Хелвеций, който е убеден в интелектуалното равенство на хората. Искам да кажа, че логиката е задължителна за всички, но характерът, волята, поведението зависят от чисто материални причини.

— Никога не ще се съглася с вас — възрази Тургенев.

— Господа, а червено вино ще пиете, нали? — намеси се Соболевски.

Пиха вино, разговаряха, наблюдаваха прииждащите в кабарето посетители с кърпи на врата и сини блузи, уморени, с горящи, измъчени очи. Две млади жени започнаха кавга. В отговор на нея от съседната стая се разнесе песен на занаятчии:

*Qui a compose la chanson?
C'est la sincerite de Macon,
Mangeant le foie de quatre chiens devorants,
Tranchant la tete d'un aspirant,
Et sur la tete de ce capon
Grava son nom d'honnete Compagnon.*^[19]

— Какво е това? — попита Тургенев. — Вижте, аз идвам за пръв път в такова заведение и не разбирам всичко.

Снишил глас, Бейл каза:

— Значителна част от работниците във Франция са образували занаятчийски съюзи, непризнати от законите. Това са нещо подобно на взаимоспомагателните каси, така наречените *devoirs*. Но съществуват доста значителни обединения по цехови признаци — това са така наречените компаньонажи. Девоарите често враждуват помежду си.

Вие чухте — пее се за четири кучета — това са съседните девоари или компаньонажи, които се ненавиждат едни други.

Пеенето в съседната стая премина във викове, започнаха се ожесточени спорове.

— Ще разкажа на всички къде скрихте оръжието на националните гвардейци! — викаше стар работник.

Друг синемлузец го задържаше и се мъчеше да го успокои.

— Да си вървим, чичо Жозеф, да си вървим — казваше той.

Но старият работник продължаваше да вика по адрес на този, който бе пял:

— Не зная какво готвите вие, но ние, старците, няма да допуснем това.

Тургенев бързо стана. Соболевски се разплати за всички. Бейл спокойно ги гледаше. Той се обърна към Тургенев и запита:

— Кажете, какво се е случило на лекциите на Лерминие?

А. И. Тургенев, зает само с мисълта как по-скоро да избяга от разгорещяващата се кавга, разсеяно отговори:

— На лекциите си Лерминие първите три пъти либералничеше и търсеше ръкоплясканията на младежта, а последния път произнесе реч в защита на правителството и студентите го заобиколиха със заплахи. Той беше принуден да напусне катедрата сред викове и шум.

Очите на Бейл се смееха.

— И, струва ми се, не през вратата? — попита той.

Промъквайки се към изхода и отначало неразбиращ въпроса, Тургенев кимна, сетне, вече отвъд вратата на кръчмата, отговори на Бейл:

— Да, и той, и аз трябваше да скочим от прозореца на първия етаж. Студентите бяха в такова състояние, че можеха да причинят голяма неприятност на лектора.

— Не ви върви засега в Париж! — каза Бейл.

Тургенев се направи, че не е чул.

Навлезли в чертата на улиците, осветени от газови фенери, пътниците чуха тежък грохот на колела. Минаваше артилерийска батарея с бързина, допустима само в най-добрите участъци на парижкия паваж. Огромните лафетни процепи с железни крайници стърчаха пред конските муцуни. И четиримата се спряха да дочакат кога ще им се представи възможност да пресекат пътя. Бейл се загледа

в един млад човек и младо момиче, вървящи под ръка. Младежът имаше такъв щастлив, безгрижен вид, момичето изглеждаше толкова весело, че и двамата неволно привличаха вниманието. Младежът слезе от тротоара, опита се да се промъкне между оръдията и само в един миг бе убит от удар на процеп.

Тургенев потръпна и се прекръсти. Момичето, застанало на тротоара, закърши ръце и нямаше сили да произнесе нито дума.

— Каква ужасна смърт! — произнесе Тургенев. — Божа воля!

Бейл го фиксираше със зли и студени очи.

— Единственото, което оправдава бога, е, че той не съществува — каза Бейл. — Не разбирам как е възможно, притежавайки логика, да се прощават на вашия бог хиляди такива безсмислени умирения!

Настъпи неловко мълчание. Весело прекараният ден, завършил с тежко зрелище, изведнъж стана претоварен. Без да търсят никакви предлози, четиримата се разделиха на един кръстопът и като че сговорили се, тръгнаха в четири различни посоки.

Бейл мислеше, че избухването на революцията е неизбежно и си спомни думите на парижкия губернатор Мармон, че сега всяко въстание в Париж ще бъде потушено за няколко часа.

Мериме се чувствуваше обезсилен от борбата на противоречиви чувства: любовта към Лакост и желанието да избяга от нея. Същевременно задухът на парижките делници и силната упойка на католицизма, отравящ умовете на французите, изискваха все по-настойчиво някаква промяна в живота. Тази промяна би могла да се осъществи само като напусне Париж. Бейл беше дал правилна оценка на ревността, винаги съпровождаща разсъжденията на Мериме за Лакост. Бейл му бе писал: „Тази ревност е обикновена неувереност в собственото чувство. Ако е така, не трябва да се дава възможност на болестта да се разгаря. Заминете за Италия.“

Посещението на галерията на маршал Султ, грабил Испания през време на позорното потушаване на испанската революция с френски войски, наведе Мериме на мисълта да замине за Испания.

„Трябва да направя това, докато не съм изхарчил парите си, трябва навреме да се махна от Париж, докато не се е разразила политическата буря и докато собствената ми буря не ме е отдалечила много от бряг“ — мислеше си Мериме.

7 юни. Мадам Ансло кани на прощална вечеря с Мериме.

8 юни. Слушахме лекция на Кювие за историята на химията до Лавоазие. Първите химици се явили в Германия; даже и тук немците разпространявали химията. При двора химици-медици. Гонения по подозрение в отравяне. Бях у Валерия за пропуски в библиотеката. Обядвах в „Salon des etrangers“. Вечерен прием у Потоцка. У Ансло вечеря в чест на Мериме. Разговор за пътешествието в Хишпания.

А. И. Тургенев до брат си Николай

9 юни. Париж, № 20.

Обядвах в „Salon des etrangers“. Там срещнах Груши, който е бил дипломат в Хишпания, а сега е назначен секретар в легацията в Щокхолм. Той много ми харесва и постоянно разпитва за тебе с най-живо участие. Съблазни ме да надникна в Хишпания от Пиренеите. И Мериме, чието отпътуване за Хишпания вчера празнувахме у Ансло, ме кани, но аз се боя от горещината и от полицията. Впрочем до Барцелона може да се отиде и само с паспорт от френския пограничен префект. Завърших вечерта у Ансло. Тя беше прощална за Мериме. Там чух от него, че австрийската политика се е изменила относно мнението за състоянието на Франция и за вътрешната политика на тукашния кабинет. Казват, че Метерних се ядосал и обявил във Виена, че правителството се проваля, че Австрия никога не е и мислила, че така трябва да се вълнуват умовете за поддържане и утвърждаване на кралската власт. Граф Лансдорф обявил същото в Берлин на пруското министерство. Казват, че този отзив оказал силно въздействие. Но Полияк все се надява на помощ от

небето, защото той, както уверяват, счита себе си за вдъхновен и наскоро обявил това на една своя родственица, която изказала опасения за монархията.

LE ROUGE ET LE NOIR

CHRONIQUE DU XIXe SIÈCLE

PAR M. DE STENDHAL.

TOME PREMIER.

PARIS

A. LEVAVASSEUR, LIBRAIRE PALAIS ROYAL.

1831.

«ЧЕРВЕНО И ЧЕРНО» — ТИТУЛНА СТРАНИЦА
НА ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

Соболевски, с ръце на гърба, се разхождаше с инженер Кенеди по горната галерия над машинните инсталации в манчестърската памучна парна фабрика.

Същия ден в Челтънгейм Н. И. Тургенев четеше писмото, писано от брат му в Париж на 18 май 1830 година:

Среднощ. Току-що се върнах в къщи и намерих послеписа в писъмцето от Свечина, в плика, с който бяха изпратени писмата от Жуковски и Вяземски, и от гърба ми или по-точно от душата ми като че ли се смъкна планина и сега съм спокоен, *че ти няма да отидеш в Русия*. Писмото донесе Матусевич. Ето копие от писмото на Жуковски: „22 април. Брат ти в никакъв случай не трябва да идва.“

На 29 юни в седем и половина часа вечерта Тургенев се настаняваше в дилижанса на улица Булоа, за да може през Орлеан да премине в Пиренеите.

През това време Проспер Мериме пътуваше в дилижанса през страната на баските за Мадрид, като беседваше със случайния си спътник, граф Монтихо, който му разказваше как руски куршум през време на боя по височините на Монмартр в 1814 година го ранил в окото и че това обстоятелство го принудило винаги да носи черна превръзка.

В Мадрид Мериме бе добре приет в семейството на Монтихо. Той се сприятели с по-старото поколение и покровителствуваше младото. Двете момиченца на Монтихо, Евгения и Пака, бяха предмет на неговите грижи. Мериме уговаряше англичанката Фуулър да не наказва петгодишната Евгения и шестгодишната Пакита за детските им немирства. Впоследствие Евгения Монтихо, станала императрица на Франция, направи Проспер Мериме сенатор и свърза тъй нещастно съдбата му със съдбата на Втората империя.

---

[1] Улица Бушери, Сент Оноре, хотел „Нормандия“. ↑

[2] Вийет. — Б.пр. ↑

[3] Брат на руския консул в Париж. — Б.а. ↑

- [4] „Смъртта на Хенрих III“ — исторически сцени от Вите. — Б.а. ↑
- [5] „Полтава“ — Б.а. ↑
- [6] „Хроника от времето на Карл IX“ от Мериме. — Б.а. ↑
- [7] Свети Тома Аквински. ↑
- [8] Госпожица Гей. ↑
- [9] „Нейното сбогуване с Рим“ ↑
- [10] „Бих искала да бдя цяла нощ, за да любя“ ↑
- [11] Неделя. ↑
- [12] Театър при портата Сен Мартен. ↑
- [13] „Десетте франка“. ↑
- [14] „Светски човек“. ↑
- [15] „На богинята на любовта“. ↑
- [16] В стила на младата Франция. — Б.а. ↑
- [17] „При бедния дявол“. — Б.а. ↑
- [18] „Журнал дьо Деба“ — един от най-старите вестници в Европа, спрян през 1940 година. ↑
- [19] Искреността на Зидаря е съчинила тази песен в минутата, когато той е впил зъби в дробовете на четирите лакомни кучета и като строшил черепа на домогващия се, изрязал върху главата на убития мерзавец своето име, името на честния Другар. ↑

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Точно след месец, на 29 юли 1830 година, Бейл се връщаше по криволичещите улички, минаваше през изкривени и гърбави мостове, из Сентантоанското предградие по улица Ришельо, покрай къща № 71. Артилерийският бой затихваше, чуваха се само изстрели в източната и западната част на Париж. Това продължаваше трети ден. Сега вече беше ясно, че отмяната на дивите наредби, „внушени на крал Карл и министър Полиняк направо от Богородица“, няма да помогнат. Династията бе паднала. Навсякъде белите флагове с лилиите на Бурбоните бяха късани на парчета; на барикадите се развяваха червени знамена, но заедно с тях се появи и трети цвят: на барикадата в Сент Антоан се развя черно знаме с надпис: *„Да живеем в труд или да умрем в бой“*. Това мрачно знаме с трагичен надпис беше отговор на черната реакция от последните години — на гладуването на десетки хиляди работници, на затварянето на фабрики и заводи.

На 27 юли 1830 година до печатницата на улица Ришельо се приближи отряд, начело с полицейски комисар, комуто бе възложено да строши печатарските машини. Префектът на полицията Манжен уверяваше, че разпуцането на Камарата на депутатите няма да предизвика масови вълнения. Той беше прав. Работниците съвсем не се интересуваха от разширяването на избирателните привилегии в средата на сто и петдесет — двеста хиляди френски буржоа.

Основната маса на френското население никак не се интересуваше как ще свърши данъчната война, която буржоазията, седяща в Камарата, бе обявила на аристократите, заемащи местата на перовете. Но когато почнаха да чупят печатарските машини, току-що отпечатали прокламациите за кралския произвол, вълнението обхвана Политехническото училище, сетне фабриките и заводите. Излязоха на улицата десет хиляди студенти и работници. По каменната настилка затракаха лостове. Каляски, омнибуси, винени бъчви, кревати, врати от магазини, улични стълбове и бордюри, великолепните дървета от булевардите — всичко влезе в работа. Издигаха се барикади, за да спрат конницата, връхлетяла върху тълпата, и да я накарат да отстъпи

бързо под изстрелите на въстаниците. Губернаторът Мармон имаше четиринадесетхилядна армия. Нито конницата, нито армията можеха да маневрират в Париж. Полковете и батальоните отказваха да стрелят, при все това в Париж тревожно биеха камбаните; изтокът бе обхванат от червени отблясъци и Карл X, играещ вист на балкона на Сен Клу, с известна тревога питаше Полияк: „Какво значи всичко това?“ Полияк отговаряше: „Избухване, обикновен бунт. Скоро ще свърши“. Но той не свършваше. Боят се разгаряше. Улиците се пълнеха с роти, дружини и полкове от старата Национална гвардия. Старите гвардейци измъкваха от таваните и килерите изпомачканите си мундири и накичени с трицветни кокарди, толкова познати на Париж от 1793 година, се явяваха навсякъде с пушки, пистолети, саби и трицветни знамена. Движението трябваше да се ръководи. Вече втори ден то носеше стихийен характер. В работническите квартали Годфроа Кавеняк призоваваше към република. Буржоазните депутати се събраха у банкера Лафит и като не знаеха какво да правят, съставяха бледи възвания без подпис.

Лафит се смееше: „Ако победи синята блуза, мнозина от вас ще пожелаят да сложат подписа си; но ако тя бъде сразена, вие сте чисти, никой не е изцапал хартията с мастило.“ Не се обърка Тиер. Той издаде бомбастичен позив с подписа си. Смисълът му се свеждаше до следното: „Ако провъзгласим република, Европа ще ни разкъса. Карл X проля народна кръв. Той не може да се върне на престола. Да живее властта на херцог Орлеански!“

— Как, нима ние затова се борихме, та вместо крал от аристокрацията да поставим крал от буржоазията? — крещеше Годфроа Кавеняк.

— Да, затова се борихме — отговаряше Лафайет, който стоеше начело на Националната гвардия. — Луи Филип е най-добрата република.

Така бе извършено това предателство. Движението на революционните маси бе сведено до защита интересите на буржоазната върхушка. Депутатите, които се бояха да подпишат акта за свалянето на Карл X, сега не се изплашиха да се опълчат срещу същите тези маси, от чието движение те се възползуваха. Пристигналият в Париж петдесет и седем годишен Луи Филип се

държеше много скромно. Той пожела да види Лафайет, като смирено молеше за аудиенция своя командир.

Луи Филип бе наречен кралски наместник. Той вежливо се извини пред Карл X, че е заел мястото му, като му обеща всякакъв вид помощ. Сетне извика при себе си своите приятели генерали и каза: „Идете, сплашете стареца, нека върви където му очи видят.“ Карл замина. Събралите се в Париж banker предложиха на Луи Филип да съблюдава абсолютно точно Конституцията и се споразумяха тридесетгодишните граждани, плащащи не по-малко от двеста франка данък, да участвуват в изборите за Камарата. Докато Карл X искаше привилегии за осемдесет хиляди аристократи-земевладелци, неговият приемник продаде свободата на Франция заради интересите на двеста хиляди едри фабриканти и търговци.

Оставихме Бейл сред улицата в размисъл пред угасващия пожар, който му напомняше московските гледки от 1812 година. Два дни той не бе излизал от къщи, от момента, когато една нощ видя как огромни каменни плочи от уличния паваж бяха натрупани като стена, достигаща корниза на втория етаж. На 29-и той излезе рано сутринта и като попадеше често в зоната на стрелбата, с ужас се убеди, че не може да се върне по стария път. Тревожният звън на камбаните и стрелбата не стихаха, но артилерийската канонада бе спряла. Оръдията не достигаха целта си, те само разваляха къщите по тесните и криви улици на Париж и твърде често попадаха в собствените си войскове части.

Както размишляваше и не знаеше какво да предприеме, Бейл видя един човек, който вървеше уморено и със съвсем тъжен израз на лицето. Остробрадо старче със синя блуза и грамаден пистолет в ръка конвоираше вървящия. Минавайки край Бейл, този измъчен човек се спря.

— Маре, къде ви водят? — попита Бейл, познал приятеля си.

Човекът трепна.

— Помолих да ме заведат в къщи. Боя се да вървя сам.

Бейл се присъедини.

На стария работник бе възложено от командира на барикадата да отведе гражданина Маре в къщи, като го снабди от всички пропуски.

— Все пак аз мисля, драги бароне, че вие се чувствувате зле — каза Бейл.

— Напротив, превъзходно — каза ядосано Маре. — Знаете ли къде е сега главното сражение?

— Аз нищо не зная — отвърна Бейл. — Ще ви кажа само едно: убедих се в невероятната, героична издръжливост на работническия Париж и в подлостта на всички ваши лафитовци.

— Колкото са мои, толкова са и ваши — отвърна Маре. — Но знаете ли вие какво става сега? Мармон изгуби около три хиляди души, версайското подкрепление пристигна гладно и умиращо от жажда. Целият Париж на изток е напълно в ръцете на въстаналите. Но и на запад, на левия бряг, в Пале Роял, почти до Двореца на инвалидите, два полка преминаха на страната на революцията. Да, да, драги мой, това е революция, а не бунт. Нашите мили парижани откриха гореща стрелба от покривите на Сен Жермен Оксероа по швейцарските стрелци, криещи се зад колонадата на кралския дворец. Всички стъкла са строшени. Колоните са набити с куршуми като с гвоздеи. Мармон е затворен в двореца и знаете ли какво чух? От покрива на Сенжерменската катедрала слязъл Мериме и като видял един лош стрелец, грабнал му пушката, прицелил се и убил швейцареца до самите врати на Тюйлери. А когато бунтовникът казал, че му подарява пушката като на прекрасен стрелец, Мериме отказал и вежливо заявил: „Благодаря ви, но аз съм роялист.“

— Каква глупост — каза Бейл. — Преди четири дни имах писмо от Мериме от Барцелона.

— За четири дни той би успял да се върне.

— Глупост! — каза Бейл. — Мериме не е роялист.

— Дявол знае какъв е! — отговори Маре.

— Мериме е мъдрец. Докато ние с вас тук не можем да се върнем без бавачка в къщи, той се чувствува прекрасно, като ноцува в крайпътните кръчми на Валенция заедно с мулетарите и циганите. Той води някакъв необикновен за него живот. Мисля, че е много закрепнал и заздравял. Но, приятелю, какво ще правите вие сега?

— Може би ще се поправите и кажете: „Какво ще правим ние сега?“

— Смятам поправката за излишна — забеляза Бейл. — Аз ще пиша, както и преди, но вие може би ще трябва да се разделите с

вашият паспорт, визи, регистрации и други грижи с тъй малко вдъхновяващи качества?

Маре се разсърди. Бейл продължаваше:

— Помните ли как се бяхме басирали? Последния път, когато се видяхме, вие твърдахте, че няма да довърша „Червено и черно“. Да ви призна ли — съжалявам, че вие изгубихте. Сега, след като видях борбата на *червеното и черното* по улиците на Париж, бих съумял да намеря мястото на моя Жюлие Сорел. Но... романът е свършен. Трябва да почвам втори.

— А според вас кой ще спечели? Републиканците или конституционалистите?

— Това е безразлично — отвърна Бейл. — Начело на Франция застава банката.

— Какво, какво? — учудено попита Маре.

— Да, Франция ще се управлява от банката. За директор на акционерното дружество „Франция с-ие Париж“ е назначен херцог Орлеански, който ще изпълнява волята на банкерите.

— Нищо не разбирам.

— Е, за това вече аз не съм виновен — каза Бейл доста невежливо, — но мисля, че водачът ни много добре ме разбира.

Работникът кимна.

— Гражданинът казва истината — каза той. — Ако нямаме република с права за работниците, ще имаме крал с права за банкерите.

Приближи се момче с кинжал на кръста и пошепна нещо на говорещия с Бейл работник. Работникът се намръщи. Сетне се обърна към Маре и каза:

— Гражданино, разрешете ми да ви оставя. Момчето ще ви заведе. То има същите пропуски като моите: ще бъдете в безопасност.

На 15 август Бейл писа на Сетен Шарп:

Скъпи приятелю, вашето писмо ми достави огромна радост. Като извинение за закъснението ми може да послужи само това, че в продължение на десет дни аз изобщо не съм писал нито ред.

За да се отдам напълно на извънредно забележителната гледка на тази велика революция,

трябваше през всичките тези дни да не напускам парижките булеварди. Впрочем от самата улица Шуазел почти до хотел „Сен Фар“, дето се бяхме настанили за няколко дни след връщането ми от Лондон през 1826 година, всички дървета са изсечени за барикадите, преграждащи улиците и булевардите. Парижките търговци се радват, че са се отървали от тези дървета. Вие знаете ли как се пресаждат дебели дървета от едно място на друго? Посъветвайте ни по какъв начин да възстановим украсата на нашите булеварди.

Колкото повече се отдалечаваме от потресаващото зрелище на *великата седмица*, както я нарече господин Лафайет, толкова повече тя ни се струва чудновата. Впечатленията от нея са аналогични на впечатлението от грамадна статуя, на впечатлението от Монблан, гледан от склоновете на Русо на двадесет левги от Женева.

Всичко, писано сега набързо във вестниците за героизма на парижката тълпа, е съвсем вярно. Появиха се интриганти, които развалиха всичко. Кралят, разбира се, е великолепен. Той веднага си избра двама негодни съветници: господин Дюпен, адвокат, който на 27 юли, след четенето на ордонансите^[1] на Карл X заяви, че не се смята депутат, и вторият... Извинете, прекъснаха ме и трябва набързо да ви изпратя това парче хартия. Ще ви го допиша утре. Сто хиляди души влязоха в Националната гвардия на Париж. Нашият възхитителен Лафайет стана истински спасител на свободата ни. Триста хиляди души на възраст двадесет и пет години са готови да воюват. Но шегата настрана, Париж е способен да се отбранява, ако действително бъде нападат от двеста хиляди руски войници. Извинявайте за лошия ми почерк. Чакат ме. Ние тук се чувствуваме добре, но за съжаление нашият Мериме е в Мадрид; той не може да види това незабравимо зрелище: сред сто души герои-дрипльовци през боевете на 28 юли можеше да се срещне само един добре облечен човек. Последните парижки голтаци се оказаха истинските

герои на революцията и проявяваха действително благородно великодушие след битката.

Ваш...

На 5 септември 1830 година, на улица Кокилиер, в хотела със същото име, се завърна от пътешествието си из Северните Пиренеи Александър Иванович Тургенев. Още същия ден по стар навик той обиколи веднага десет места. Видя се с Гагарин, Репиев, Яков Толстой, Свечина, Рекамиие и Шатобриан. Последните двама смятаха Талейран за главен виновник на щялата революция.

Тургенев пише: „Пустота и мрак царуват в Тюйлери.“

„Цветът на времето се промени“ — пише Бейл.

Ако през дните на белия цвят бе невъзможно да участва в политическия живот на Франция, сега Бейл смяташе за необходимо окончателно да се откъсне от него. Това можеше да стане, без да бъде нарушена лоялността към банкерското предприятие, наречено „Френско кралство“. Бейл искаше да избяга. Ето защо той възприе идеята, дошла на ум на госпожа дьо Траси и другите му приятели: да ходатайствуват пред министъра на външните работи да назначи Бейл френски консул. Блестяща идея! Едва възникнала и започнаха да правят постъпки.

На 25 септември 1830 година Бейл получи назначение за френски консул в Триест.

---

[1] Ордонанс — кралски указ с важно значение през време на Бурбоните. — Б.пр. ↑

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

На 2 ноември вечерта у господин Лафит, при чаша чай и пури, се обсъждаха начините за организирането на предстоящите избори. Гизо предлагаше едно твърде просто средство. То, разбира се, ще иска разходи, но те ще бъдат напълно оправдани. Трябва да хвърлят торба злато в провинцията и да посочат имената на кандидатите във всеки окръг. Депутатите, избрани мимо списъците на министерството на вътрешните работи, щом пристигнат в Париж, веднага ще бъдат задоволени с всичко необходимо, ще получат земя под наем, както и странични доходи, за да се превърнат от врагове в приятели. Присъстващите се усмихваха мъдро и се съгласяваха. Това бе просто частна беседа на политически теми и когато след това започнеше осъществяването на тази система, тя не се оформяваше с никакви проекти и закони. Димейки с пурата си, Дюпон, който седеше срещу министър Моле, посочи с очи съседа си, дремещия на края на масата министър Аргу, и показа последния брой от „Шаривари“ с карикатури на Аргу.

— След юли остроумието на журналистите май се засили твърде много — недоволствуваше Моле. — Трябваше само Аргу да стане министър, за да почнат да го осмиват булевардните вестници.

Той погледна карикатурата. Аргу имаше огромен нос. Карикатуристът бе използвал тая шега на природата. Той бе нарисувал препускаща из Париж карета; носът на господин Аргу, показвайки се от прозореца на каретата, поваляше минувачите по улицата. Друга карикатура изобразяваше Аргу как бодва със своя дълъг нос окото на един случаен минувач.

— Истината боде очите — рече Моле и се закиска.

Аргу се пробуди и погледна смеещите се с мътен поглед.

Третата карикатура изобразяваше Аргу сред семейството му в Булонската гора: Аргу, източен като върлина, е подслонил под своя дълъг нос жената и децата си от проливен дъжд.

— Но това не са политически карикатури — каза Дюпон.

— Не зная как е могъл Моле да позволи това. Може би не го познава? — чу се глас от групата на Себастиани, Перие и Одилон Баро.

— Какво не трябваше да правя? — попита Моле.

— Вие не трябваше да допуснете назначаването на Бейл за консул — рече Казимир Перие.

— Ах, оставете ме на спокойствие! — отвърна Моле. — Не е ли все едно кой французин ще пие турско кафе в Триест?

— Съвсем не е все едно. На какво основание се назначават кандидати от белите салони?

— Бейл съвсем не е аристократ — каза Моле.

— Да, в никой случай не е аристократ — се намеси Аргу. — Той има глупостта да ми каже, че наследственото звание пер непременно превръща в глупак всеки най-голям син в едно семейство.

— А вие сте привърженик на наследствената Камара на перовете? — сърдито забеляза Баро.

— Съвсем не — отвърна Аргу, — аз само съм против назначаването на якобинци за консули, а колкото се отнася до това, че той постоянно стърчеше у Виржини Ансло, нямам нищо против стареещите дами, които изживяват последните си дни в Париж, да си въобразяват както преди, че се разпореждат със съдбините на хората.

Моле недоволно изгледа Баро и каза:

— Траси препоръча Бейл. Аз нямам навика да отменявам дадено нареждане. Бейл ми харесва. Той е човек с рядък ум и във всеки случай от полза е, че няма да бъде в Париж.

— Но какъв е той според вас? — завика сърдито Баро. — Якобинец ли е или аристократ, умен човек ли е или бездарен драскач? Никоя преценка не му дава правото да бъде представител на нова Франция дори в Триест. Той пише само глупави парадоксални книги...

— ... които никой не чете — подзе Аргу.

— Та кой ли ще се залови да чете такива глупости? — кипна Баро. — Това е или истински призив към революция на ония, които ние навреме спряхме, или просто клевета срещу човека. Четохте ли в „Литературно списание“ новия му роман?

— Аз не чета „Литературно списание“ — каза Моле.

— Господа, стига сме дрънкали глупости — остро се намеси Лафит. — Нека поговорим за избирателната реформа: нито аз, нито

господин Гизо не смятаме положението за толкова сигурно, за да можем спокойно да се отнасяме към предстоящите избори. Потребно е основно разработване на въпроса.

Жудит Готие вървеше по алеите на Версай, като забиваше върха на дантеления си чадър в пясъка, който беше още мокър от дъжда. Алеята бе пуста, подкастрените дървета жълтееха, фонтаните печално изхвърляха вода срещу есенното небе и само розите ярко пламтяха на зеления фон на умиращите лехи.

— Не знаех, че в Париж има толкова много бедняци — каза тя на Бейл.

— А аз не знаех, че в Париж има толкова герои — отвърна ѝ той.

Двучасовата разходка завърши. Това бе една прощална разходка, нарочно не в Париж, нарочно в такъв ден, когато алеите на Версай са пусти и когато в тия умиращи градини цари пълна тишина. Каляската чакаше пред вратата. Първите минути те вървяха мълчаливо, сетне отново заговориха.

— Какво ще правите в Триест?

— Ще слушам музика — каза Бейл. — От всичко в света най-много обичам Моцарт, Чимароза, Росини.

— Да, така и трябва да бъде — рече Готие. — Вие обичате кристално ясното чувство, обичате ясните мисли, вие трябва да обичате прозрачната и слънчева музика на тримата.

— Днес вие приличате на ботаник, който определя сорт гъби — рече Бейл. — Ако искате да бъда съвсем откровен, то знайте, че в моите убеждения почиват само пет-шест безспорни логични извода, а за останалото... аз се доверявам единствено на своите сетива.

— И това ми е ясно, но вие сте едно доста голямо растение за моя хербарий, ако аз съм ботаник. Кажете ми, защо всички ви смятат за привърженик на аристокрацията?

— Това е съвсем неоснователно — отвърна Бейл. — Спомням си как младият Траси се радваше при смъртта на Наполеон. Той казваше: „Буржоата всякога зле ще свърши, щом станел монарх.“ Помня, че в 1815 година цялата аристокрация отричаше мъжеството в характера на *Николай Бонапарт*. Нали в тия дни така наричаха бившия император, а пък аз го обичах именно за това, за което го ненавиждаха

аристократите. Аз смятах истината за царица на света, в който се готвех да встъпя, и само свещениците считах за нейни върли врагове. Сега се убедих, че и буржоата не по-малко я ненавиждат. Така става всеки път, когато „две по две четири“ препречва пътя на нечий интереси. За да не бъда еснаф, аз приемам репутацията на аристократ, приемам изобщо всякаква репутация, само да не ми пречат да пиша и да слушам музика, да пътешествувам и да любя.

— И това ли не сте забравили? — забеляза госпожа Готие.

— Това помня най-малко от всичко — рече Бейл. — Твърде много разлъки в живота правят любовта печална. Искам само да ви кажа, че с радост напушам Париж. Не ще мине много време и буржоазията ще има нужда от езуитите, така както се нуждаеше от тях аристокрацията. Младежта в расо, която се подготвя набързо за църковна кариера, която доносници и шпионира помежду си, завистлива и подла, ще възпроизведе съвършено буржоазния Тартюф. Господин Лафайет крещи за равенство. Но що за равенство е това — равенство в грабежа, равенство във вълчата глутница, солидарност на хищници, които доубиват случайно отпаднал вълк. Още малко и ръководителите на министерствата под черния покрив на борсата ще се хванат за гушата. Ето ви равенство! Аз видях господин Лафайет през юлските дни. Той стоеше с раздрана риза, обръщайки се към куп интриганти, и твърде студено прекъсна речта си, когато видя, че аз съм влязъл и говоря със секретаря му Лавасьор. Не се сърдя, че не пожела да продължи пред мене своята реч: щом дните са юлски, значи, слънцето на Париж е горещо, затова безполезно е да се сърдим на сивия облак закрил това слънце. Лично аз, който съм привикнал с Наполеон, с лорд Байрон, да речем, към тях ще прибавя още Брегъм, Монти, Канова, Росети и моите заточени италиански другари — признавам величието на господин Лафайет и повече не мисля за него. Аз, разбира се, уважавам Париж; по своето остроумие и по своята кухня той е първият град в света, но Париж престана да ме съблазнява. Аз търся и може би ще намеря основните черти на такъв човешки характер, който ще ми помогне да създам бъдещия. Къде, в каква среда да го търся, в каква обществена група най-цялостно се развиват вътрешните ценни качества на човешкия характер? В Париж настъпи небивал провал, който говори за пълния упадък на енергията; резултатите от юлските дни са нищожни, ако, разбира се, не ги

преценяваме от гледище на личните успехи. Аз съм уверен, че Мериме, който се е върнал, ще намери у Аргу покровител — той е негов приятел. Мериме ще каже, че революцията се е извършила в негова полза. Аргу ще си навира носа във всички министерства, защото тоя нос е твърде голям. Мериме, седнал на тоя нос, ще минава от канцелария в канцелария.

Жудит Готие гледаше Бейл. Изведнъж той стана добродушен и спокоен, само очите му пламтяха както преди, весело и малко злобно. Всичко говореше за извънредната пълнота на възприятията у тоя човек.

— Сбогом, драги приятелю — каза Готие. — Добър път! — Тя млькна, но после, като изгледа Бейл, добави: — Ето че вие се усмихвате, а аз не зная каква е тази усмивка във вашите очи. Ваш ли е тоя свят, или не е ваш, чужд ли сте вие нам, на хората от тая планета? Кой сте вие?

— Аз подписвах писмата си до вас с името „Диманш“. В Милано ме наричаха Доминик. И самият аз се наричам така. „Doménice“ на италиански значи „неделя“, а „domani“ — утре. Аз съм седмият ден от седмицата — ден за почивка, аз съм утрешният ден на човечеството, а днес съм френски консул в Триест.

На 6 ноември Бейл напускаше Париж по познатото му Лионско шосе. В тоя час Тиер, след като изля своята злъч по повод назначаването на Гизо, разговаряше с другари инженери за английски и американски новости: за парната машина на колела, която тегли по две успоредни железни релси открити дилижанси и карети, поставени с колелата в жлебовете на железните релси.

— Това е глупава играчка! — извика Тиер. — С това могат да се развличат английските чудаци! Това е романтика, а от романтиката до комуната има само една крачка! Никакви пари правителството на Франция не смее да дава за такива глупости. Никакви железни пътища!

В Париж се сипеха писма от господата *Микеле*, *Поверино*, *Шампан*, *Елхо*, *Мейние*, *Дюпел* и най-послед писма без подписи. Всички бяха написани с един и същ почерк до разни лица, всички говореха за

необикновената скука в Триест. Хората, които получаваха тия писма, се срещаха в Париж и си казваха: „Консулт скучае.“

Бейл седеше в една голяма празна стая на триестки хотел, с обувки, подплатени с мека кожа, и топла шапка и страдаше от ревматични болки. Зимното пътуване мина неблагоприятно. В Триест няма камини, в незатоплените стаи свиря вятърът. Бейл е обкръжен с почит като френски велможа. Домакинът на хотела при среща с него развява праха с шапката си, но дивеча поднася недопечен, ориза — несварен, вината — прокиснали. Такова неопределено положение е обаче най-лошото: при външна почителност отношението към него граничи с позволеното, нищо не рискуващо нахалство. Бейл ходи в Банат, разглежда френските кораби във Фиуме, посещаваше турските кафенета, възхищаваше се от Адриатическото крайбрежие. Австрийски офицери с наметки, разхождайки се по брега, го поглеждаха надменно. У дома си той неведнъж забеляза, че някой хазайничи в чекмеджето на масата му, а при това, излизайки, той всякога заключваше стаята и вземаше ключа със себе си. Веднъж на пода до писмената маса той видя сива купчинка от цигарена пепел. Слугата и съдържателят на хотела най-раболепно го уверяваха, че така му се е сторило, че това е невероятно. Късите разходки до морето и обратно стават все по-редки и по-редки. Духа силен, твърде остър вятър — бора, при който е съвсем невъзможно да се ходи по улицата. В таква време за минавачите опъват морски въжета от една къща до друга. Веднъж, забравил за тази предпазна мярка, Бейл бе настигнат на кръстопътя от подобен силен и студен вятър и съборен по гръб на земята. И времето е възмутително като хората; австрийските стражари са също така нахални като времето. За една седмица тридесет души разрушиха кариерата и живота си поради австрийските стражари. Доведени от Венеция, те се движеха под стража из улиците на Триест. Отвеждаха ги в моравските затвори. Обаче Силвио Пелико е вече на свобода. След юлските барикади някакви нови ветрове задухаха в Европа; тия ветрове откъсват от пантите вратите на затворите и може би само благодарение на пролятата в Париж кръв Бейл сега може, преминал през забранения някога за него град Милано, спокойно да крачи по улица на Триест. Това е широка, павирана улица; дългите по два метра каменни плочи са добре измити от дъжда, но декемврийското слънце свети мътно.

И досега още не могат да се уредят отношенията с австрийските власти. Във всеки случай Бейл се намира в странно състояние.

Той пише на Маре:

Стараех се да не произнасям нито една шеговита дума, не си позволих нито една закачка, не казах нищо забавно, не видях нито една от сестрите на срещнатите от мене мъже — с една дума, от деня на моето пристигане на полуострова аз бях умерен, сдържан и предпазлив и сега умирам от скука. Помещението, което заемам, струва шест франка и две су. Приличам на птица, която е кацнала на клонче. (Клара, разбира се, няма да схване тая лека метафора.) Нито помещението ми, нито моето положение ми позволяват да наема готвачка. За да не се отровя от тукашните ястия, които са наистина ужасни, тайно купувам яйца и ги варя рошки. Преди седмица измислих това средство и сега не се боя, че френският консул ще умре от глад.

Като знаеше, че госпожа Лазур, Албертина Рюбанпре, е примамила Маре, Бейл я поздрави чрез него и писа на самата нея:

Преди два месеца някаква жена, която в Триест има голяма тежест (тридесетгодишна грозотия, тридесет и пет хиляди рента, прекрасна кухня и възхитителна мебел), като научила за „моя светлост“, ме покани на обед. Когато влизах, тя говореше със стария посланик, граф Мочениго, но като ме видя, рече: „Седнете при мене. Искам да побъбря с вас на обед.“ Аз се поклоних и вече бях приготвил най-острите си думи, когато изведнъж се яви моят колега, руският консул, глух като стълб, с огромен кръст на шията. Като видя кръста, домакинята покани тоя русин да седне до нея. Това никому не се видя странно. Тук човекът сам по себе си не значи нищо. Всички гледат

външните знаци на отличие и специалните привилегии на двореца.

На 1 януари 1831 година Бейл писа на Виржини Ансло:

Уви, госпожо, аз умирам от скука и студ. Тия са едничките последни новини за моя 1 януари 1831 година. Чета само „Котидиен“ и „Френски вестник“. Не зная дали ще остана тук. От тукашния начин на живот слабея. За да поддържам достойнството си, което понякога губех в Париж, аз не си позволявам никаква шега, добродетелен съм и обичам истината като Телемах. Мене ме уважават. Велики боже! Какъв просташки век! Колко е заслужена тая мъртвешка скука, която изцяло го е завладяла!

Позволявам си да засегна тукашните дивашки нрави. Като напуснах хотела, аз се настаних в един селски дом от шест стаи, при което всички тия стаи, взети заедно, не са по-големи от вашата спалня и само поради това сходство са ми приятни. Там живея в селска среда, която изповядва само една религия — религията на парите. Това, което във Франция се прави от тщеславие, тук се прави за пари. Най-добрите красавици са готови да ме обожават за един цехин (11 франка и 63 сантима). Но, дявол да го вземе, думата ми е за селянките, а не за дами от вашето общество. Въмъквам тая фраза от уважение към истината и към приятелите, които ще отворят писмото по пътя.

Ако бъдете така добра да ми пишете, моля ви, изпратете ми дълго писмо (нека то да бъде така дълго, като моите достойнства). Изпратете го на адрес № 35, улица Годо дьо Мороа, до господин Ромен Коломб, бивш директор по събиране косвените данъци. Знайте, че в съседната къща живее някой си виконт Коломб, който отваря писмата на моите роднини, ако числото 35 е написано по-дребно от посоченото. В своето възхитително прекарване на времето аз станах кръгъл невежа. Вие ще разберете до каква степен съм затъпял, когато ви призная,

че чета само обявите в „Котидиен“. Ако някога ми се удаде случай да срещна в Париж редакторите на тоя вестник, ще им прережа гърлата. Извинете за изказаните твърде отмъстителни чувства, непознати на вашето сърце на гълъб, но присъщи на мрачния и дълбокомислен Проспер Мериме.

Само една седмица измина, откак научих за излизането от печат на „Червено и черно“. По-добре кажете ми искрено всичко лошо, каквото мислите за това глупаво произведение, което е съвсем чуждо на академичните правила и при все това навярно скучно. Пишете ми поне веднъж в месеца. Какъв стил ще трябва да усвоя, за да предам мислите си, изцяло посветени на вас? Несретникът, който умира от жажда в пустините на Алжир, как би могъл да нарисува във въображението си чаша с вода? Свършвам с тая бляскава идея.

Чувството на дружба и уважение разпределете съобразно достойнствата на всеки един от вашите любезни приятели и ги поздравете от мое име. Например предайте моето уважение на баронеса „Сряда“, и то уважение от все сърце. Моля, пишете ми в що се състои тайната история на госпожа Клара Газул с госпожа Монтихо.

Благоволете да приемете преданите чувства на изгнаника.

Шампан.

Веднъж Бейл записа в дневника си:

За пръв път видях господин Одилон Баро в Камарата на перовете, дето се разглеждаше делото за заговора на 29 август.

Това е един дребничък човек със синкава брадичка. Той защитаваше едного от заговорниците, като доказваше, че последният нямал нито ум, нито мъжество, за да осъществи замисъла, който му се приписва.

На 19 ноември 1830 година Александър Иванович Тургенев писа в дневника си:

На улица Клоатр, в Сен Мери, № 4, бе открит „Търговски Атенеум“. Кметът на 7-и район Маршан и професорското тяло очакваха префекта на департамента Сена — Одилон Баро, който пристигна, похвали своята „славна революция“ и *своето търговско съсловие* — „солта на земята“, — което дойде на власт. Одилон Баро произнесе силно и кратко приветствие към оратора-професор, към търговците, учредители на „Атенеума“, и каза, че търговците са първото съсловие в държавата, че французите така са се издигнали в лицето на чужденците, та отвред се сипят похвали към народа и броят на желаещите да станат френски поданици и да се заселят тук се увеличил извънредно много.

Завършвайки своя дневник, А. И. Тургенев записа:

Тая книга е започната в Брайтън на 12 ноември 1828 година, значи, преди две години, един месец и двадесет дни. *Черен период и продължение на черното време от моя живот*. В нея малко и рядко е представено онова, което ставаше в дъното на душата ми, тъй рядко поддаващо се на израз — само факти.

Бейл записа в своите писма и дневници под буквите T. t. T. (Trieste, toujours Trieste!)[¹]

„Доминик няма никакви сведения за своето предстоящо назначение. Аз наблюдавам качествата на човешката природа. Интересуват ме фактите, които нямат друга стойност освен абсолютната вярност. В тях няма нищо парливо на вкус по парижко разбиране, но те са интересни навред, дето са запазени търсенията с безкористен вътрешен характер, дето хората умеят да се интересуват

от предметите и явленията повече отколкото от сплетните за свой съсед!“

През февруари Бейл писа на Маре в Париж:

Доминик ми пише, че не е сигурен каква ще бъде неговата по-нататъшна съдба: всички пътища водят за Рим, добре, ами разбойниците, драги господине? Те са способни да скочат на врата му и да викнат:

„Господине, ние с вас се обичаме.“

С тия шеги Бейл бе избягнал непредвидена тревога. Той отиде във Венеция, където се видя със своя стар приятел Бурати. „Не можеше да се лиши от това.“ Той писа в своя дневник:

„Март 1831 година.

Почти всеки ден, в девет часа вечерта, аз излизах на разходка заедно с Бурати, когото нежно обичах. След полунощ ние вечеряхме и прекарвахме времето в разговор до четири часа сутринта. Аз разказвах как Пелико казваше на Байрон: «Бурати лежи по половин година в затвора за своите стихотворения, които ходят от ръка на ръка в ръкопис. Ако ги напечаташе, австрийските стражари биха му осигурили доживотен затвор.»“

На платноходката, която плуваше от Венеция за Триест заедно с Бейл пътуваше млад пъргав човек с ясносини очи и приятна усмивка. В Триест той съпроводи Бейл до дома му и през цялото време му се усмихваше като на стар познайник. Бейл се чувствуваше неловко под неспокойния ласкав поглед на тоя младеж, очевидно възпитаник на някое духовно училище. Когато пристигна у дома си, намери много писма. Все същото. Читателите на „Червено и черно“ го питат какво е искал да каже със своя Жюлиен Сорел и отговарят сами вместо автора:

Той просто е искал да обрисова себе си. Бейл отговори само на последното писмо на Албертина Рюбанпре, която сега носеше името госпожа Маре:

Получавам доста писма с въпроси като вашия, защото, ако приемем, че Жюлиен Сорел е негодник, то, разбира се, в него аз съм изобразил себе си, друго не може и да бъде! В епохата на Наполеон Жюлиен би вървял по честен път, но тъй като той живее не във времето на Наполеона, то... по дяволите, какво ме интересува всичко това? Дори да бях млад русокос красавец с малко тъжен израз, обещаващ доста приятни минути, сигурно нищо не бих имал против, ако мислят за мене същото.

Но ако бях наистина Жюлиен в наши дни, бих посещавал редакцията на „Глобус“ най-малко четири пъти в месеца, бих говорил с едного, бих угодничил пред другиго...

Бейл остави писмото, като реши да го допише по-късно, защото на вратата почука куриерът и връчи един огромен плик със синия дипломатически печат на френския посланик във Виена. Като прочете писмото, Бейл дълго стоя с подпряно чело на студеното стъкло. Сетне посъбра сили, взе нов лист и почна да пише:

До барон дьо Маре, Париж

Току-що получих писмо от френския посланик във Виена, маркиз Мезон, който в категорична форма ми известява, че Метерних не е дал eхеquatur^[2], отказал да ме утвърди като консул в австрийските владения и не само това, но дал нота чрез австрийския посланик в Париж с категоричен протест против назначаването ми на служба в австрийските владения.

Моята първа мисъл бе да не пиша никому за това. Все пак аз пиша на ония приятели, които съществено ми помогнаха на дело, *facta loquantur*^[3]. Пиша на госпожа

Виктор дьо Траси, на самия Траси, който, като бивш помощник на граф Себастиани и като мой приятел, може да ми бъде полезен. Моля госпожа Виктор (вие знаете колко много ѝ дължа) да реши вместо мене.

*Нека Жорж живее там,
дето той умее да живее.*

Граф Аргу десет години бе мой приятел, но веднъж аз му изложих своето убеждение, че наследствеността у перовете превръща най-големите им синове в глупци. Как ще погледнете вие сега на тази моя нетактичност?

Аз не предрешавам нищо сам, но само се убеждавам, че сприхавостта на моите четиридесет и седем години е част от моето здраве и добро състояние. И така, нека ме назначат консул в Палермо, в Неапол, в Кадикс, но, за бога, само не на север. Не ще влизам в никакви подробности. Траси сама ще реши вместо мене. Най-после тя ще ми каже на какво да се надявам и от що да се боя.

Четиридесет и седем години, няколко книги, странният полууспех на последната книга, похвали, които не радват, и порицания, които не улучват целта, както и похвалите, ревматизъм, умора от борбите и главно, всичко това без лиричен плам и блясък, който съпровождаше краткия живот на Байрон, и без мъдър съзерцателен покой, в който, е протичал животът на Хелвеций. Австрия остава вярна на себе си. Тя добре умее да поставя капан за всеки свободен ум. От цяла Европа на Байрон остава само Генуа, една тясна ивица земя, от която кракът лесно можеше да прекрачи само на борда на кораба. Нима и Стендал е обречен на седемкилометрова дълга разходка и на отвратителна служба в банкерския дом „Орлеан, Лафит и Перие“? Настъпи нощ. Започна безсъние. На пода играеха кръгли лунни петна. Сред пълната тишина изведнъж се чу шумолене: върволица мишки се движеха наоколо и танцуваха на лунния светлик, като попискваха, потропваха, изправяха се, сякаш извършваха някакъв тайнствен

животински обред. Бейл се любуваше на това зрелище. За миг то го караше да забрави неспокойното и мъчително състояние на вечерните часове. В това царство на малките животинчета, в тяхната странна обредна игра на лунния светлик имаше нещо толкова човешко, смешно със своята сериозност, че Бейл се разсмя. Старата мишка се скри в една дупка. След нея цялата върволица се пръсна по ъглите на стаята. „Само това липсваше — на стари години да си създам такова развлечение — помисли си Бейл. — Обаче двадесет и седем годишният Мериме не се разделя с белите мишки.“

Сутринта той отговаряше с небивала ярост на писмото на Маре, който не знаеше за неговите нещастия и го упрекваше в неумение да използва удобствата на политическия момент и да се нагоди към новите обстоятелства, както стори това министърът Моле.

Бейл писа:

Драги Маре, угодничеството на моя уважаем началник Моле ми се вижда една небивала глупост. Ако Делаacroa, Клара, вие и самият аз — великият Фридрих — сме играли някога на криеница в Булонската гора през юни 1820 година, ако най-после след единадесет години, през юни 1831 година, се срещнем на същото място и се възползуваме от същите хитрости и похвати, за да се крием и с предишното умение да намираме де се е скрил другият, докъде бихме стигнали? Не е трудно да разберем, че нашият характер не се е изменил.

Но истината е, че френската аристокрация е съвсем лишена от енергия. Тя не държи на думата си, изпълнена е с лъжа и заблуда, самоизмама, която тя смята за изтънченост от 1791 година. Обърнете внимание на себе си и себеподобните ви — съвсем в стила на Людовик XVI! Уви! Министрите са слаби, те еднакво презират у хората както истината, така и енергията.

Как искате сега двеста хиляди жюлиенсореловци, които населяват Франция и имат пред себе си примера за кариерата на барабанчика Белун, на подофицера Ожеро, на всички прокурорски писари, които станаха сенатори по

времето на Наполеона — как искате да не им хрумне един прекрасен ден да изхвърлят от сметката горепоменатата глупост — приспособяването? Днешните доктринери нямат дори доблестта на жирондистите. Жюлиенсореловци сега са прочели вече книгите на такива автори като Траси и Монтескьо. Тази е разликата с предишните поколения. Следващият терор може би не ще бъде толкова кървав, но помнете 3 септември! Народът, който е тръгнал срещу врага и напуца Франция, в никой случай няма да допусне в тила му поповете да избият неговите жени и деца. Такъв ще бъде ударът на терора, който ще сполети Франция, щом тя сега пожелае да води война.

Княз Метерних, или херцог Портала, в мундир със звезди, седеше пред писалището си и нахвърляше нова глава от своята автобиография. Заливайки с отрова на негодувание и презрение своите сътрудници и съвременници, той наричаше себе си заместник на бога на земята, факел, който осветява човечеството, грамадна морална сила, която ще остави след себе си зееща празнота. Той с възторг пишеше за себе си като за „човек на това, което е минало“. Сравняваше революцията със заразна болест, казваше, че само покоят и неподвижността са основата на реда, че държавите не могат да останат изолирани, защото са длъжни с общи усилия да бранят единството и ненарушимостта на монархичния принцип. Пишеше, че австрийските Хабсбурги, които имат не само светска, но и църковна власт, са единствените пазители на непорочната абсолютна монархия.

Докато херцог Портала дращеше с перо по хартията, двама фризьори къдреха косите му и пудреха страните му така ловко и бързо, че заетият във висша степен човек можеше да пише, без да се разсейва. Обаче този ден вниманието му бе отвлечено от една синя италианска папка. Той прекъсна писането и я отвори. В нея имаше едно отдавна свършено дело за две разрушени от артилерията къщи в Модена и залавянето на заговорника Чиро Меноти. Неприятна работа. Сетне имаше италианско досие, твърде старо, с ново приложение и с печати на шпилбергски протоколи; отгоре се виждаше препроводително

писмо, написано върху бланка на столичния полицейски префект, граф Седленицки.

Виена, 30 ноември 1830 година

*Строго поверително. До негова светлост
държавния канцлер у княз Метерних*

Ваша светлост ще види от донесението на главния началник на миланската полиция, барон Торесани, от 22 и 23 този месец, че същият французин Анри Бейл, който в 1828 година бе изгонен от Милано и владенията на негово апостолическо величество австрийския император като автор на революционни памфлети, скрит под псевдонима барон Стендал, на дръзки съчинения, насочени главно против Австрия, неотдавна пак се е появил в Милано, на път за Триест, където отива да заеме длъжността генерален консул. Това назначение той е получил от сегашното френско правителство и макар че паспортът му не бе предявен за виза в имперското и кралско консулство в Париж, посоченият Бейл продължи своя път за Триест с разрешение от управителя на Ломбардия.

За да обрисувам накратко силата на ненавистта, която тоя французин храни към правителството на Австрия, за да разберем опасния характер на неговите политически принципи, несъвместими с духа на нашата политика, на нашата дипломация и нашата правителствена система, ще си позволя да поднеса на ваша светлост в оригинал тайните мотивирани доклади за три произведения на споменатия французин: „История на живописата в Италия“, Париж, 1818 — Дидо, „Рим, Неапол и Флоренция“, Париж, 1818 — Делоне, и „Разходки из Рим“, Париж, 1829 година.

Предполагам, че на ваша светлост ще бъде угодно по-скоро да няма никакъв френски консул, не само в Триест, но където и да било, в случай че френското правителство настоя това място да бъде предоставено на такъв двойно подозрителен човек, като Анри Бейл. Като се осмелявам да моля заповед от ваша светлост, аз чакам решението на ваша светлост по въпроса може ли този французин, някога

завинаги изгонен от пределите на австрийската държава, да продължава пребиваването си в Триест, очаквайки решението на неговия въпрос, и в случай на отрицателен отговор да благоволите, ваша светлост, и ми заповядайте да взема съответните мерки срещу споменатия французин...

Метерних се замисли. Та нали той бе предупреждавал този стар глупак Карл X да не дърпа силно своята гнила Франция. Карл не послуша нито него, Метерниха, нито руския цар. От гледище на Метерних Франция трябваше спокойно да гние. Тя не му изглеждаше здрава държава. Държава, засегната от революцията до такава степен, вече не можеше, по мнението на австрийския канцлер, бързо да възстанови миналото си политическо здраве. Може би за Австрия това бе дори по-добре. По-важно бе Франция да не се превърне в огнище на нова зараза. Метерних отиде при шкафа, извади книгата от 1828 година „Заговорът на равните“ от Буонароти — история на първия френски комунист Гракх Бабьоф. „Страна, която безнаказано пуска такива книги, е огнище на световна революция“ — мислеше Метерних. Този Буонароти, който на 10 май 1796 година още като дете бе заварен у самия Бабьоф при печатането на 44 брой на комунистическия вестник „Народна трибуна“, е жив и здрав. Негов ученик и приятел е сенсимонистът Базар, негов ученик и приятел е французинът Андриан, карбонар, който лежи в Шпилберг заедно с най-опасните миланци — Конфалониери и групата му. Метерних притежаваше отлична памет. Той изведнъж си спомни, че най-опасен тогава бе инженерът от Навара — Доменико Висмара, който дигна въстанието в Торино. Висмара не бе намерен. Метерних нервно седна и доближи креслото до масата. Той четеше документ след документ. *Доменико Висмара, Алсест, Торичели, Братя Робер, Анри, Дюпюи, Клапие и компания, Лабри, Огюст, Блез Дюран, Поверино, барон Стендал и накрая Анри Бейл* — всички се оказаха едно лице. Като прелистваше по-нататък, Метерних видя една своя собствена резолюция. Доменико Висмара бе осъден на обесване. Анри Бейл в 1821 година бе изгонен от Милано за 24 часа. Сетне още три изгонвания. Сега става ясно защо Висмара не бе обесен. Установено бе тъждеството на инженер Доменико Висмара, писателя Стендал и

френския консул Бейл. Обесването е невъзможно, особено след юлските барикади, обаче в никой град никаква длъжност този Бейл няма да получи. Метерних дръпна шнура. Влезе дежурният офицер. Изпратиха за префекта на полицията. След един час по резолюцията на негова светлост специален куриер напусна Виена на път за Париж, а след десет дни френското Министерство на външните работи съобщи, че е съгласно да отзове гражданина Бейл и назначава на негово място гражданина Лавасьор, но категорично настоява до пристигането на новия френски консул Бейл да остане защитник на френските граждани по крайбрежието на Адриатическо море. Метерних реши да не отговори, но в същото време и не настояваше за незабавното изгонване на Бейл. Той го постави под наблюдение и изпадна в небивала ярост от дръзката среща на Бейл с Бурати. Яростта му се удвои, когато тайният агент му донесе, че новоназначеният консул Лавасьор е не някой друг, а раненият на юлските барикади секретар на началника на френската Национална гвардия Лафайет. Той повика френския посланик Мезон и му заяви: „Това е вече прекалено! Ние правим всичко, за да смъкнем от врата си Бейл, а вие ни туряте секретаря на Лафайет.“ Мезон имаше нареждане да не отстъпва. Метерних знаеше, че след Юлската революция в австрийските владения не всичко е в ред и затова, когато Мезон с досада му отвърна: „Ах, мили княже, революцията може да ви даде легитимист, но само след твърде продължителни раждания“ — Метерних само сви рамене.

Бейл писа на Маре:

Очаквам заместника си с най-голямо нетърпение. Искам да прекарам пролетта вече в новото си жилище. Но как да се добера до него? През Генуа, отдето ще пътувам с платноходка, или може би просто през Венеция във Ферара-Болоня?

„Изпращат ме в Чивита Векия — помести Бейл една добавка за Албертина Рюбанпре. — Но как ще стигна дотам? Въстаниците са прекъснали пътя между Сполето и Перуджия. Всеки ден ни носи нови слухове, противоречиви, както по време на отстъплението ни от Русия. Встрани от шосето и по всички пътеки на Северна Италия —

сблъсквания на войски от разни партии и банди от крадци, които държат в ръцете си междуселските пътища. Моля, не се сърдете за това, което ви писах за романа «Червено и черно». След половин година съвсем ще престанат да говорят за него. Освен това дължен съм да ви направя едно страшно признание. През моя живот никога не съм бил в Русия. Моят брат Анри Марк написа «Червено и черно», той именно е бил в Русия. Аз използвах неговите книжа и понеже моето име е Анри Мари, както виждате, всичко се нареди добре.“

Когато писа това, Бейл бе в добро и спокойно настроение. Пред него лежеше официалното съобщение на министъра на външните работи Себастиани, подписал книгата като заместник на Моле:

Уважаеми господине!

Имам чест да ви съобщя, че кралят сметна, че е полезно за службата да ви назначи за френски консул в Чивита Векия. Със същия указ от 5 число на този месец негово величество заповяда на господина Лавасьор да заеме вашата длъжност в Триест. Бъдете добър, уважаеми господине, в никой случай да не напускате длъжността до пристигането на вашия заместник и само лично нему да предадете документите на консулската канцелария. Известявам ви също така, уважаеми господине, че вашето служебно досие изпращаме на посланика на кралското правителство в Рим с поръчение да ви го предаде в Чивита Векия, когато постъпите там на длъжност консул при папското правителство. Негово величество кралят на Франция не се съмнява във вашето усърдие към службата.

---

[1] Триест, все Триест! — Б.а. ↑

[2] Нека изпълнява „службата“ (лат.). ↑

[3] Имат думата фактите (лат.). ↑

ГЛАВА ЧЕТИРИДЕСЕТ И ТРЕТА

От северния до южния край на Апенинския полуостров една и съща политика, стремяща се да превърне Италия в прост „географски термин“, непозволяваща на хората, които говорят един и същ език, възможност не само да се обединят в името на някакви общи стремежи, но дори свободно да се посещават, бе наложена на италианския народ от решенията на Виенския конгрес на съюза на европейските монарси. След революционните вълнения през 1821 година тази политика се поддържаше от Австрия — като център на абсолютизма, и от Рим — като център на религиозния гнет. Тази политика можеше да бъде провеждана само поради голямата разпокъсаност на страната. Север и Юг бяха раздробени на двайсетина „независими“ държавици, всяка от които бе длъжна свето да пази законите, нравите и обичаите на дореволюционната монархия. Централната част на Италия заедно с Рим представляваше своеобразна църковна монархия с папата като светски господар. Вносът на книги в Италия бе забранен. Строго биваше регистриран всеки, който четеше вестник или който изобщо много чете. Почти напълно липсваха светски училища, населението бе неграмотно и поради невежеството си — крайно набожно. Юг и Север не можеха да се обединят, докато масата от населението не станеше враждебна на религията. Метерних мислеше, че мирът тук ще царува вечно. Но народът на Италия мислеше съвсем друго. Колкото по-тежък беше гнетът, толкова по-силен беше стремежът към свобода. Когато Бейл пристигна в Чивита Векия, той видя огромен затвор, в който бяха задържани хиляди затворници, работещи в галерите^[1]. „Политическите престъпници бяха съвсем други: в каторгата попадаха не поети, учени и аристократи, като Силвио Пелико или Конфалониери — не, най-опасни политически водачи сега се оказаха дърводелецът и обуцарят. Нито единият, нито другият не се зовяха по име, тъй като имената им грижливо се криеха.“

Лавасьор пристигна в Триест и прие канцеларията от Бейл. Той предполагаше, че в консулството ще срещне потиснат от несполуки човек, нехаен писател, който не е могъл да се справи с работата, не е съумял да издържи пред австрийския натиск. Какво бе неговото учудване, когато видя пред себе си загорял човек с тъмнокестеняви, почти черни бакенбарди, с дебел нос и проницателни умни, почти зли очи! Бейл се яви пред него с бавна походка, в консулски мундир с висока яка, спокойно и вежливо му протегна ръка и го придружи в кабинета. Лавасьор бе изумен: цели два часа Бейл го запознава като ученик с консулската работа. Говори му за френското население на полуострова, за взаимоотношенията на френските граждани с местното население, даде му списък на всички кораби в пристанището, събщи му сведения за търговията със зърнени храни на Банат, за стоките, които са потребни на Франция. Гледайки сухо Лавасьор, той изчисляваше на ум тарифите на консулските и митнически постъпления, така че най-после Лавасьор, очаквайки да намери лекомислен събеседник и весел разказвач, бе съвсем потресен и измъчен от тая напрегната деловитост. Същевременно не можеше да не почувствува благодарност към тоя човек, който му даде ключа на всички консулски тайни в Триест. След деловата беседа Бейл го покани на обед. Лавасьор не можа да се сдържи и да не изкаже чувствата си. Бейл, с досада от неговото учудване, рече:

— Господине, аз съм възпитаник на Политехническата школа „Математик Ейлер“, бил съм инспектор на коронните имоти на император Наполеон, аудитор на Държавния съвет — нощем изчислявах по време на московския поход цифрите на артилерийското и продоволствено снабдяване на една голяма армия, и не смятам консулската работа по-трудна от предишните ми занятия. Бъдете любезен да заемете мястото си на масата.

Лавасьор щедро сипеше похвали за Политехническата школа, която през юлските дни изигра такава блестяща роля.

— Бъдете умерен в похвалите си — каза Бейл. — Не забравяйте, че преди това сте били секретар на господин Лафайет. Политехническата школа огорчи възторга на този генерал от Националната гвардия. Политехническата школа е съставена от републиканци.

— Надявам се, че вие не сте републиканец, нали? — каза Лавасьор.

— О, не, разбира се, не — отвърна Бейл. — Само не искам да хвалите това, което е опасно за вас.

— А знаете ли, господин Бейл, че новоизбраната Камара е повдигнала въпроса за съкратяване длъжността главен комендант на Националната гвардия, без да съобрази, че главният комендант, Лафайет, ще се оскърби много от това.

При тая вест Бейл само повдигна вежди, без да каже нещо.

— Разбира се, генералът веднага се оттегли от всякаква работа.

Бейл в миг почувствува, че се задушава от смях.

„Как, тоя възторжен стар палячо, който превръща най-сериозното дело на кървавата революция в панаир, като се опитва да играе ролята на хуманен Робеспьер, на скромнен Дантон и деликатен Марат, е получил най-послед заслуженото?! Лафит и Казимир Перие са го превърнали в генуезкия мавър, прислужника на Фиеско. «Мавърът си свърши работата, мавърът може да си иде!» Това е тяхна интрига! Това са сторили те! О, мошеници, о, хитри вълци!“

Подавайки чаша червено вино на Лавасьор, Бейл предложи да пият за здравето на негово величество краля на Франция.

Лавасьор се канеше да изпрати във Франция съкрушителен отзив за своя предшественик, но работите бяха в бляскаво състояние и едничкото, което му оставаше да направи, бе да премълчи съвсем. Да кори, бе невъзможно, да хвали — не искаше. Можеше само мълчаливо да присвои обширната подготвителна работа на Бейл.

На път за Чивита Векия Бейл се отби във Флоренция. Той се видя там с художника Хораций Верне и прекара с него, с жена му и дъщеря му няколко дни, докато дойде обещаното писмо с пари и документи за пътуване. Хораций Верне бе потомък на цели поколения живописци: дядото и прадядото бяха художници, бащата бе прочут баталист, нарисувал огромни платна от Наполеоновите битки. Хораций Верне се бе учил при баща си и при художника Венсан. Принадлежащ към новото поколение, той се проявяваше като противник на класическите традиции и в 1809 година бе нарисувал картината „Превземането на редута“, която предава така вярно боя, както у Мериме в малкия разказ

със същото заглавие. От 1828 година Хораций Верне бе директор на Френската академия в Рим.

През време на обета Верне показа на Бейл малки скици на италиански типове. Това бяха смели, красиви лица, нелишени от лукавство и добродушие, прекрасни образци на великолепно човешка порода, чудесен материал за създаване непобедима армия.

— Но уви! — каза Верне. — Тези двадесет и седем прекрасни тоскански глави са все бандити от шайката, която бе заловена преди един месец. Сега рисувам картината „Сражение на бандити с папски стражари“. Вие знаете ли кой беше вождът? Ето тоя. — Верне подаде на Бейл една рисунка с молив, която изобразяваше профил с необикновена чистота. Това бе съвършена рафаеловска глава на деветнайсетгодишен младеж. Къдрава коса, великолепно очертана благородни уста и прекрасно оформена глава.

— Чудни хора! — извика Бейл.

— Да — отвърна Верне. — Огромната енергия на двадесет и седем живота ще бъде изразходвана на галерите, а командирът навярно ще бъде обесен. Цялото му престъпление е, че ранил с нож папския чиновник. Стражар отблъснал ръката му, раната се оказа незначителна. Младежът кореспондирал с жената, която папският чиновник ухажвал. Полицаяте заловили кореспонденцията и така я използвали, че едва ли не подлудили тоя младеж. От това последва и раняването с нож, сетне бягството, след това разбойническа шайка по пътищата от Сиена до Флоренция и най-после сегашният печален край. Всичките, двадесет и седем, са в затвора, имаше и двадесет и осми, но той изчезна. Казват, че бил подкупен от кардинал-губернатора и предал цялата банда, обаче вместо обещаните пари получил въже в Рим. Впечатления, които никак не са парижки, нали? — завърши Верне.

— Да, за щастие не са парижки впечатления — каза Бейл. — Невинаги силите на тая младеж ще бъдат използвани за бандитизъм и за галерите.

„Прочее добре, че в Триест, а не направо в Чивита Векия започнах дипломатическата си кариера — мислеше си Бейл. — Добре, че Сент Бьоф не дойде да сподели моето триестко шестмесечно уединение, както го канех, и добре, че сега зная как гледат на трите

цвята на сегашна Франция. Барон Дево, френски консул в Чивита Векия, заемащ тая служба шестнадесет години, я изгуби само за няколко часа, защото намислил след юлските дни изведнъж да издигне трицветното френско знаме над фасадата на френското консулство. Това бе твърде законна постъпка, но не всичко законно е добро. Издигайки трицветното знаме, Дево свалил от фасадата папския герб с кръстосани ключове. Дребното старче кардинал Галефи — управителят на Чивита Векия — бил неумолим. След кардиналския доклад в папската канцелария никаква сила не можа да спаси Дево. И ето че старият консул трябваше да предаде властта на някакъв безделник, парижки драскач, когото на това отгоре господин Метерних изгони от Триест.“

Помощникът на консула, черният слаб грък Лизимах Таверние, изпращаше с тъга своя патрон.

— Не ви поздравявам, Таверние, не ви поздравявам — казваше Дево. — Не мога да чакам повече. Господин консулт Бейл трябваше да бъде тук преди една седмица; ето ви първото указание за точността на новия консул. Ще отскоча за един ден до Рим.

— Аз ще ви придружа — каза Лизимах.

На връщане с пощата от Рим в колата с Таверние пътуваха трима римляни, един англичанин и един дебел италианец, който се качи в Орвието малко преди да тръгнат. Той искаше да се настани до прозореца. Лизимах, който от тоя ден се смяташе за фактически представител на френското кралство на територията на Чивита Векия, реши да седне при прозореца и да не отстъпи. Италианецът погледна учудено, отдръпна се и каза на Лизимах:

— Scusi!^[2]

— Смятам, че един италиански търговец е длъжен да отстъпи място на френския консул — рече Лизимах, като грубо се извърна към извинилия се човек.

— А аз смятам — отвърна той, — че ако вие сте италиански търговец, аз съм пък френският консул в Чивита Векия.

Лизимах скочи като попарен.

— Господин Бейл?

— Да — отвърна Бейл.

— Чест имам да ви се представя: вицеконсул Лизимах Таверние.

— Така стана това неофициално представяне.

Заминавайки, Дево недоволно каза на Бейл:

— Съветвам ви да изгоните Лизимах. Ловък и лицемер, наглед скромен, но с ужасно самомнение.

— Но не краде ли? — каза Бейл.

— Не съм забелязал — отвърна лениво Дево.

Когато прахът от пощенската кола улегна по пътя, Бейл със син мундир, обшит с осемнайсетредна сърма, и с триъгълна шапка с бели пера, като сложи ръкавиците и шпагата, влезе в дома на кардинал Галефи. Дребното старче с гърбав нос със сини жилки, с малки сълзливи, безцветни очи, с червен редингот и червена атлазена жилетка, излезе да го посрещне, опирайки се с лявата ръка на бастун, по който дрънкаха големи сардониксови броеници.

— Да, да, Чивита Векия е по-далеч от Виена, отколкото Триест. Ние не сме толкова строги като австрийския канцлер. Жалко, че господин френският консул, ще получава тук не петнайсет, а само единайсет хиляди франка от своето правителство, но ние мислим, че търговията ще се засили и вашите работи ще се поправят.

Тонът бе съвсем добродушен, доброжелателен и никак не изглеждаше, че този склеротичен старец е наивен кардинал. Бейл гледеше червената му жилетка и се напрягаше да си спомни къде бе виждал точно такава. Тая натрапчива мисъл му помогна да запази при разговора с кардинала почтителна съсредоточеност и да не се впуска в много разсъждения.

„Ах, да, при представянето на «Ернани» Теофил Готие бе с такава жилетка и предизвикваше ужас у честните буржоа; аз му казах, че раздвоява вниманието на публиката, която не знае къде да гледа — в жилетката или на сцената.“

Кардиналът изведе Бейл на балкона над самото море.

Виждаше се просторният син залив и корабите на котва в пристанището: огромни платноходки, един папски кораб и френският двумачтов военен кораб „Алерт“.

— Вие виждате, че аз съвсем не съм против френското знаме — каза кардинал Галефи и като извади от джоба си бяла кърпа, размаха я от балкона. На кораба се появи струйка бял дим, а след три секунди долетя топовен гърмеж. На корабната мачта се издигна френското знаме, а на папския кораб полетя нагоре, развяван от вятъра, огромен

бял щандарт с Петър и Павел. Това бе приветствие на папския кораб и салют по случай встъпването на новия консул в длъжност.

След един ден имаше местен празник. Хонорарът от „Червено и черно“ започна бързо да намалява. Най-важното бе да се украси вечерта консулството с факли, без да се чака да изпратят консулските пари. На сутринта учуденият Лизимах се яви при Бейл за сърдечен разговор. Той уверяваше, че нищо не иска, че смята за чест да служи с господин консула, че се съмнява дали ще може да му бъде приятен, но положително ще му бъде полезен.

Бейл го успокои.

— Приятелю, според мене вие нямате никакво основание да говорите така. И през ум не ми е минавало да ви заместя с когото и да било.

След минута Бейл забрави тоя разговор, но Лизимах писа в Париж на свой роднина — търговец, когото молеше да събере по-подробни сведения за новия му началник, господин Бейл, да разпита портиера, прислугата няма ли господин Бейл някои слабости. След като стори това, той се успокои и зачака.

Бейл нареди: между единадесет часа сутрин и един след обяд — доклад и съвместна работа; два пъти седмично — приемане на посетители; когато пристигат френски кораби — справка за стоките и преглед на корабните книжа; френски граждани се приемат през всяко време. Той започна доста предпазливо да разпитва Лизимах за състава на населението в Чивита Векия и за настроенията. Лизимах прояви пълно незнание. Че „населението от шест хиляди и четиристотин души се състои предимно от италианци“ — това Бейл знаеше и без вицеконсула.

— Какви познанства имаше господин Дево? — попита той.

— Неделен ден той отиваше у местните църковни власти и никъде другаде. Всъщност тук няма и какво да се научава — каза Лизимах.

— Как няма какво! — извика Бейл. — Осем часа път с пощенската кола — и вие сте в Рим, а казвате — няма какво!

— Да, но това е Рим — каза Таверние.

— А вие мислите, че Чивита Векия е изолирана от света? Не, ние ще изменим нашата дейност. Не може да се ограничавате само с обществото на свещениците и командирите на папската жандармерия;

така вие няма нищо да научите. Ще се помъчите да ми съобщавате всичко, което видите със собствените си очи през деня, всичко, което чуете от сигурни хора, и най-после всички слухове за произшествия в съседните градове. Колко пъти пристигат в пристанището марсилските параходи?

— Четири пъти в месеца — отвърна Лизимах.

— Трябва всеки път да сте готов със сведенията, за да бъдат изпращани за Франция с параходите, които отиват в Марсилия — нареди Бейл.

— Слушам — каза Лизимах, — но аз бих предпочел моята работа да се ограничи в съставяне на паричните отчети и канцеларските преписки.

Бейл се съгласи.

---

[1] Кораби с гребци-каторжници. — Б.пр. ↑

[2] Извинете! — Б.а. ↑

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Консулството нямаше голямо имущество. Преди всичко трябваше да се смени конят. Вахмистър от Шести драгунски полк, Анри Бейл познаваше много добре тая стока и със смях изгони продавачите, които гледаха да го измамят. Най-последно яздитният кон е купен; има конюшня, в която стоят стари екипажи наред с боксовете за коне, има и зимник, в който е останало нещо от орвиетските вина, купени от Дево. Кухнята е доста жалка, макар че крайбрежните рибари донасят прекрасна риба. Ангинариите още не са узрели. Трудно е да се разнообрази трапезата. При това доктор Прево, като прегледа в Париж бъдещия консул, каза, че трябва да се откаже от месна храна.

От горния прозорец на консулството се вижда огромен морски простор. Чивита Векия, въпреки че е близо до Рим, изглежда откъснат, изолиран кът земя. Никакъв вятър, тишина, пълен покой край древните брегове. Червени керемиди на покривите, прашни улици, нажежени камъни, никакъв човек след пладне. Населението на този пуст бряг не помни нищо за миналото. Тукашните жители могат да говорят само за търговските сделки през миналите пет години, но нито един гражданин не ще ви разкаже какво се е случило във Флоренция през 1823 година и какво е имало на мястото на тези древни *centum cellae*^[1] през римско време. А при това именно тук грубият плуг изхвърли на повърхността на земята, на север от града, първите вази на древните заселници — етруските. Спокойни и лениви, градските буржоа не се интересуват нито от книги, нито от вестници. В града няма училища, няма книжарници, децата се учат при поповете. През дните, когато пристанището е пусто, цялото крайбрежие изглежда мъртво. Само изрядко в тия пусти дни на хоризонта под палещите лъчи на слънцето се носи като едва видима белееща се точка лек двумачтов кораб. И тъй до вечерта. Под булото на нощния мрак той се доближава до брега и се връзва в червеникави, гниеци водорасли. Хора, потопени до гуша във водата, повдигат ръцете си с носилки високо над главата, получават от кораба тайнствен товар и го изнасят на каменистия бряг. Докарват пушки. Но за това никой не знае. Папа Пий VIII е напласен човек.

ЖОРЖ САНД (ПОРТРЕТ ОТ ДЕЛАКРОА — 1834)

— Защо не се използват минералните извори на Чивита Векия? Това би могло да привлече чужденци и да се съживи брегът — питаше Бейл Галефи.

— Точно това ние не искаме — рече кардиналът. — Чужденците ще заразят нашето вярно паство със зловредния дух на либерализма. През езическите времена тия минерални води лекували римляните, за които вие говорите, но ние — християните, предпочитаме да се лекуваме със света вода.

— Но има и други източници за забогатяване. Вие можете да започнете да извозвате гниещи водорасли по нивите. Това ще ги натори и ще ги направи плодородни.

— И това не искаме — каза Галефи. — Нека селяните живеят в планините, край бреговете те ще станат контрабандисти. На нас и сега бреговата охрана ни струва скъпо.

Една вечер Бейл посети местния театър. Даваха пиесата „Жертви на любовта и дружбата“, напомняща английските мелодрами. Публиката я посрещаше студено, понеже на сцената мъжът се умопобъркваше от изневярата на жена си. Италианците не разбираха как може да стане това. След мелодрамата започнаха фарсовете на комедианта и публиката огласи залата със смях и викове. Това бе старата весела, шеговита Италия. Бейл изведнъж взе да познава очите на своите ломбардски приятели. Но след излизане от театъра очите угасваха. През младините на Бейл тези очи пламваха поради други причини. Деветгодишният терор измени и направи подла градската младеж в Италия.

На 6 юни Бейл писа на Маре:

Аз страдам. Известно ли ви е, че на 20 май посланиците на пет велики държави се събраха да молят папата да внесе някои изменения в методите си за управление на страната? Ето някои от молбите: на светските хора трябва да се позволи да заемат административни длъжности; държавният съвет в Рим трябва да бъде съставен не само от кардинали, но да има две трети миряни; подлежат на отменяване присъдите по стопански дела.

Да имах сили да ви предам изказванията на кардиналите, техните мнения по тия предложения! Те

решиха да откажат, но бяха си навлекли омразата на собствените си войници, на своите поданици. Няма тук пукната пара и търговците им отказват всякакъв кредит. Австрийците саботират предложенията на другите държави. Ето ви подготовката за експлозия. Австрийският посланик Лютцов съветва папата в краен случай да отстъпи, но да назначи на административните длъжности най-долни миряни, за да съжаляват за носителите на расото.

Оттук вие можете да съдите за моралното състояние на Рим, който не е нито с едните, нито с другите. Завчера негово светейшество не се осмели да се яви на процесията от страх да не го отвлекат революционерите. Негово светейшество е получил вече анонимно предупреждение.

Отдавна вече папската полиция, отваряща всички обикновени писма, е разтревожена, че някой си барон Дорман (Спящият) пише подигравателни и язвителни отзиви за най-светите неща на папската управа. И тоя път писмото бе преписано, и започнаха догадки за автора му.

На първо време Бейл реши да се посвети изцяло на дипломатическата си работа. Веднъж той писа на Маре, че ако по мнение на министерството писател не може да бъде консул, той е съгласен да не печати нищо. Работата бе там, че трудно можеше да седне на писмената маса след подреждане консулските дела на своя предшественик. Те бяха много занемарени. Дево съвсем не се бе интересувал от френските чиновници в съседните градове на папската област. Бейл се залови с тях. Посети Равена, Анкона, Пезоро, Терацина. Пристигаше без предупреждение, с кон или каляска, като вземаше със себе си слуга италианец, който му напомняше починалия Оливиери.

Суров и спокоен, той влизаше без разрешение в канцелариите на френските представители, преглеждаше консулските книги, търговските бележки, сборовете, питаше за състоянието на френските граждани, за настроението в града. Първата обиколка съвсем не го задоволи. Вместо да будят живот, французите сами заспиваха: изплашени от австрийските предупреждения, те се стараеха да бъдат по-лениви от продавачите в касапниците на Чивита Векия.

Очите на Бейл святкаха, когато чуваше да се възразява на неговите искания; той бе зъл, безпощаден и взискателен. След три месеца настъпи обрат. В Чивита Векия се изпращаха отчети, доставяха се сведения, попълваха се изпратените анкетни листове. Ако не за Франция, то за себе си той получаваше сведения за състоянието на Италия. Така се появява очеркът „Рим и папата“. Той го адресира до братовчед си в Париж на уговорения адрес в търговски плик, съдържащ молба за изпращане на машинка за сладолед. Очеркът се отпечатва анонимно и привлича вниманието на Министерството на външните работи, понеже в отговор на този очерк, поместен в английски вестник, се изсипват бележки и статии в австрийските и италиански вестници. Министърът намира, че статията е превъзходна, но никому и на ум не идва, че тя е написана от френски гражданин. Парижаните мислят, че е писана от англичанин, наблюдател, конституционалист, умен, хладнокръвен, непризнаващ нищо друго освен своя Лондон, но който има огромни сведения за грешките на папското и австрийското управление, които погубват Италия. От Париж се получи съобщение, че отчетът на Лизимах Таверние не е утвърден.

„Ще трябва да подготвя тоя глупак — помисли си Бейл. — А това е неприятно.“

Като се затвори в стаята си, той провери всички сметки и извлечения. „Не, той не е крадец. Само не знае математика — облекчено въздъхна Бейл. — Но аз съвсем не съм педагог, имам нужда от добър помощник, а не от скромен глупак с честолюбиви замисли!“ Той има непредпазливостта да запише тая мисъл. Сетне сгъна отчета и го заключи в бюрото си.

Сведенията за Италия, които Бейл изпрати на Министерството на външните работи, съдържаха обилен фактически материал. Там бяха най-подробно описани политическото и стопанско състояние на Ферара, Модена, Флоренция, да не говорим за Рим — Папската област. Старият карбонар прояви всички свои привички и макар че вицеконсулите от съседните градове бяха недоволни, че са разбудени от своя вековен сън, работата у него кипеше. През шестнайсетгодишната си консулска служба господин Дево бе свикнал да изпраща по два отчета в годината. Господин Бейл изпращаше всеки три месеца по един отчет и не се смущаваше от количеството шифровани телеграми. Те едва ли не развалиха цялата работа. Отчетите на господин Дево от

някаква Чивита Векия регистраторът на канцеларията в Министерството на външните работи просто захвърляше в коша като непотребна вещ. Същото искаше да стори и с отчета на Бейл. Някакъв си чиновник Бейл, прекалено усърден, изпраща доклад преди установения срок. Сигурно ще иска пари или допълнителна отпусака. Но идва телеграма, с която се искат директиви. Трябва да се прочете тоя доклад от девет страници сгъстен шрифт. Само това липсваше! Ако от всеки град изпращат такива доклади, човек може да умре на регистраторската маса. Възмутително!

Възмущението овладя най-младия секретар-деловодител и обикновения секретар; сетне старши секретаря, след това — секретар-докладчика и най-после — началника на канцеларията. До кабинета на министъра достигна цяла вълна от възмущения.

— Що за невежа? — крещеше началникът на канцеларията. — Що за глупак, да не познава службата? Кой е искал неговия съвет? Как смее да отива с донесение до господин министъра? Дайте ми служебния му списък. Дявол знае какво е това! Назначен по нареждане на министъра. Преместен по искане на Метерних. Та какъв е тоя консул в тази италианска дупка? Ах, това е журналистът, за когото се застъпи семейство Траси.

В канцеларията влезе министърът Моле.

— Вижте, господин министре, допустимо ли е консулите да се отнасят направо до вас с рапорт?

Моле взе разсеяно донесението и прочете:

Романя, Папската област, не принадлежи към ония спокойни страни, за които не бива да знаят в Париж и за които няма какво да се каже на консула. Аз говоря така, защото Романя е готова да въстане, Рим от папски може да се превърне в републикански и въз основа на точни сведения, които притежавам, установих, че се води австрийска кореспонденция в смисъл да се поправи положението на папското правителство за сметка на жизнените интереси на Франция.

— Това е извънредно сериозно — каза Моле. — Кой го е писал?

— Някой си Бейл, ваше превъзходителство.

— Някой си! — избухна Моле. — За вас той е „някой си“, а за мене — френски писател, автор на най-хубавите книги за Италия. Погрижете се да ми дадете цялата негова преписка.

Вратата се затвори след министъра. Регистраторите останаха недоволни.

— Но това е безобразие, трябва да му се тури край! — викаше регистраторът. — Че нали в Рим е посланикът Сент Олер. Донесения, неминали през неговите ръце, не могат да се считат за достоверни. Това е заобикаляне на една инстанция.

— Да, да, ние така ще пишем — отвърна началникът на канцеларията. — Нека господин министърът покровителствува когото си иска, а ние ще настояваме да се спазват канцеларските правила.

Моле излезе бледен и разстроен.

— На африканското крайбрежие водим война, а за нас Южна Италия не е без значение. Какво направиха през това време нашите господа дипломатически представители? Да се запита Сент Олер.

След един час писмото до Сент Олер в Рим бе готово. Към това писмо имаше малка бележка, че трябва да се забрани на консулите да изпращат доклади направо до министерството и малка микроскопична бележчица до господин Бейл с упрек за пренебрегване на канцеларските инстанции. Моле бе зает с разговор и подписа всички книжа, без да ги чете.

— И така, аз трябва да се превърна в плъх и да пазя собствената си канцелария. От предвидлив, аз трябва да стана късоглед. Трябва да се отуча да виждам, да чувам и да разбирам. Трябва да ловя комари, които налитат вечер на светлината на моята свещ; като стар, злъчен чиновник да броя пръстите си и да гледам в тавана, очаквайки редките пътници; да ги посрещам с ругатни и захвърлям с презрение на масата техните паспорти; трябва да се науча да играя на карти с местните стражари, а есен, в дъждовно време, за да разиграя кръвта си, да държа с часове пред вратите си командирите на френските кораби и вискателно да се ровя в корабните документи. — Бейл крачеше из стаята и високо произнасяше тая реч.

Бейл отсъства вече трети ден. Небето е синьо, почти черно. Изгорената земя и пустинният бряг приличат на африканското крайбрежие. „Добре, че го няма“ — мисли си Лизимах. Той сяда на консулското кресло, потапя перото и пише:

Мили вуйчо, кога най-после ще имаме възможност да получим от турците нашия имот? Аз съм чувал, че благодарение намесата на френските власти на мнозина са възвърнали имуществените права. Живея много лошо. Добрият Дево отпътува, преместен поради собствена непредпазливост. Аз вече ти съобщих за това с молба да провериш що за птица са ми назначили за началник. Струва ми се, че господин Бейл никога не е служил във външно министерство. Той много обича да разсъждава и постоянно пише. Тия дни му дойде мъмрене от Париж. Аз с удоволствие турих тая преписка на видно място в папката за доклад. Представи си, той толкова не уважава правителството, че към тази бележка се отнесе с не по-голямо внимание, отколкото към вестникарска обява за даване квартира под наем. Той я захвърли на масата така, като че съвсем не се отнася до него, сетне обу ботушите, взе пушката и тръгна с един тукашен селянин на лов. Казамичио казва, че той е отличен стрелец — това старче с боядисани коси! Неотдавна, когато два дни бе болен и не влезе в приемната, аз видях през случайно отворената врата, че космите на мустаците и брадичката му са съвсем побелели и никак не приличат по цвят на великолепните му бакенбарди. Той носи полуперука, но така гордо, че аз никога не бих повярвал, че темето му е голо. Ти и досега не ми пишеш за него, а пък аз бих искал да зная що за човек е той. Има толкова много книги, цели шест сандъка, че съм готов да повярвам в неговата ученост, но у него се проявяват такива необясними странности, които говорят, че е човек от твърде долен произход. Неотдавна, когато се връщах от Рим, ме сполетя нещастие: чер бивол, побеснял на оран, изтърбуши един кон от пощенската кола. Трябваше да спрем и да вървим пеша до „Монтероне“ — самотна

кръчма на шосето, на половин километър от морето. Аз реших да чакам тук, докато поправят пощенската кола, за да не стоя на слънце. Какво бе моето учудване, когато зад стената чух гласа на Бейл — разговаряше с някого, а она го наричаше „синьор Доменико“. Що за синьор Доменико е, не зная. Моята първа мисъл бе, че истинският консул е бил убит по пътя за Чивита Векия, а с неговите вещи и документи идва при мене някакъв бандит от тосканските главорези. Той говори много по-хубаво италиански, отколкото френски. Акцентът му някак си не е френски. Моля ви, потрудете се да научите кого съдбата ми е изпратила за началник.

Видях, че от съседната стая действително излезе господин Бейл заедно с едно непознато за мене лице, наглед твърде подозрително. Най-чудното е, че Бейл имаше изражение, сякаш се бяхме уговорили да се срещнем в тая кръчма. Той ми кимна и рече: „А аз ви чакам, да вървим заедно.“ В края на краищата все ми е едно кой е той, стига да не пострада моето служебно положение. На писалището му намерих моя отчет проверен, с твърде пренебрежителни изрази за мене. Той ще ми заплати за това.

Мили вуйчо, ако вашите търговски работи са се подобрили, изпратете ми поне малко пари. Заплатата от Рим всякога закъснява, разноските по пътуването ми са твърде големи, а този Бейл не позволява да пиша баланси, без да ходя в Рим, както правех при милия господин Дево. Още веднъж ви моля: съобщете ми дали тоя човек няма някои слабости и грешки, за да се чувствавам по-сигурен при него. Най-лошото е, че е вежлив и не показва, че ме смята за глупак. Поздравявам ви и ви целувам ръцете, драги вуйчо.

Първият параход, който замина от Чивита Векия за Марсилия, отнесе това писмо, а следващият отнесе писмото на Бейл до Ромен Коломб в Париж на уговорения адрес. Писмото беше отбелязано с названието на фантастичния град Мечо, което значеше Rome, и беше подписано „Доминик“. В него се съобщаваше, че барон Резине, който прекарваше в Чивита Векия, се обърна към френския консул Бейл с

молба да му изпраща всички книжовни новости, които излизат в Париж. Понеже барон Резине скоро щял да отпътува, всички книги трябвало да се изпращат на името на господин Базен в Марсилия. Френският консул срещна пишещия тия редове. Самият Доминик живее както преди в града Абейл. Барон Резине, Доминик и Бейл бяха много добре известни на братовчед им Коломб. Коломб уреди пощенските връзки с града Абейл — Чивита Векия — чрез господин Базеи в Марсилия. Наистина Чивита Векия е свободно пристанище, но все пак пратките, пощата и стоките от корабите се предават първо на папската поща, и книгите няма да бъдат пропуснати на никаква цена. Направен бе опит да се получат книгите като дипломатическа поща, но Лизимах, който получава тази поща, всякога се вглежда във всички тежки пакети, които не приличат на пликове с документи. В края на краищата той ще свикне и тогава ще може да си служи с обикновената поща, а сега господин Базен знае как да постъпи. Нито папската поща, нито дипломатическият куфар не познават книжните пратки на Бейл. След месец на масата лежаха „Шагреновата кожа“ от Балзак, сборник стихове от Виктор Юго и комплект броеве от „Revue de Paris“^[2] с писмата на Мериме от Испания, с драматични откъси от „Недоволните“ и с великолепия разказ „Игра на табла“. Мериме започна да пише прекрасно; той не е вече обикновен младеж, който скитосва из Париж и пише новели, а един положителен човек, заемащ длъжността инспектор по историческите паметници във Франция след несполучливите служби в три министерства, заемани поред от дългоносия Аргу. Новите драми на Юго нямат никъде успех. Това са потоци от гръмки, надути фрази, стихове, които развалят драматичния ефект, тъй възхитителен у Шекспир. Целият театър на Юго струва колкото една великолепна трагедия на Вите, например „Смъртта на Хенрих III“. Съвсем необикновена е „Шагреновата кожа“ на Балзак. „Това е отговор на моя Жюлиен — мислеше Бейл. — Продължение на спора за съдбата и волята. Но в тоя бурен талант липсва ясна мисъл и логика. Балзак не иска да разбере, че не може да се описва животът от гледище на целесъобразността. В областта на човешките постъпки и душевни подбуди господствува един и същи закон за причинността и той именно е създал погрешното съзнание за свободната воля. Но във всичко останало колко е хубав тоя роман! Прекрасно е описана смъртта на младия човек, който не умее да желае, не умее да подбира ония неща,

способни да го примирят със самия него. Оттук и изводът: индивидуалните желания, несъгласувани с действителността, със средата, с обществото, с класовата групировка, могат само да поставят човека в конфликт със самия него. Обаче егоистичните желания на една малка група хора, които се стремят само към лека печалба и пари, нима това може да се смята за големи желания и проява на силна воля? Балзак не се доизказва, но той хиляди пъти е прав с тъй ярко поставената проблема.“

„Трябва да умееш да извличаш полза от нещастията и несполуките. Такава е мъдростта на бейлизма и това е нейното приложение. Метерних имаше власт да не ме остави консул в Триест, но нямаш в сила да ме подцени в собствените ми очи. Глупците в Париж, късогледите канцеларски плъхове искат да ме превърнат в канцеларска муха, която напразно се удря в стъклото на прозореца, когато до него е отворено второ крило. През тоя отвор аз ще изхвъркна на чист въздух; аз съм писател. И така, ще започна да пиша роман, голям, годен да плени волята и въображението. Ние писахме за *червеното и черното*, сега ще опишем *червеното и бялото*. Боговете имат право, Фредерик Стендал каза за себе си веднъж в едно писмо до *господин Жюл*, тоест до Жудит Готие: «Аз съм оригинален звяр, не приличам на другите, но боговете ме създадоха такъв.» Тук, в Чивита Векия, ще се научиш да повтаряш тия думи. «Сенките на етруските богове витаят над тукашните брегове; търсейки тяхното покровителство, ще смятам, че дипломатическата несполука е щастлив поврат към писателския път. И така, на работа! Животът е кратък, а трябва да се направи извънредно много, за да стане той безкрайно хубав.»“

Лизимах погледна през ключалката и бързо отскочи, защото Бейл, отваряйки изведнъж вратата, едва не го удари с дръжката по носа. Пак пълно самообладание и никакво учудване. Усмихна се и каза:

— Господин Таверние, вие не се ли уморихте в консулството? Ако искате, можете да си вървите, новите тарифи ще разгледаме утре — и излезе, без да дочака отговор.

Той дълго скита по площадите на черковния град, като гледаше разсеяно папските гробници. Чивита Векия е гробница на много папи. Тук лежат Урбановци, Инокентиевци, Григориевци, Йоановци, Пийевци, Львовци. На паметниците се виждат ключове, тиари, кълба.

На една от мраморните плочи Бейл видя изобразени грамадни пчели — гербът на Бонапартовци. Тук това е законна украса на гробницата на някой папа или кардинал. Във Франция тези пчели извикваха ужас и преследвания от страна на Бурбоните. На селяка, който върви по улиците, тия пчели нищо не говорят. И много подобни неща. Това, което прави впечатление и играе роля в известна среда, в известна епоха, при други условия губи значение. „Трябва да опиша младия човек, който встъпва в живота във Франция през наши дни. Нека бъде син на богат буржоа. Ще го наречем Льовен. Ще го направим улан и ще видим с кого ще се сражава в наши дни този млад човек, мечтаещ за Наполеоновите походи. Това е първото сблъскване. Облечели уланската униформа, той трябва да отиде в Нанси, а оттам със своя полк — на бойното поле. Кое е това бойно поле? Лионските копринени фабрики!

И наистина, нека поставим младия французин пред такава цел. Улански мундир, опозорен през дните на работническата стачка. Миналата година Лион за три дни бе обзет от огъня на въстанието. Единствената вина на работническото население бе тая, че то молеше за нищожна добавка за единадесетчасовия труд.

Никъде тъй хубаво и пълно не се рисува Франция, както в Чивита Векия, никъде така хубаво не се пише за Италия, както в Париж.“

С тия мисли Бейл застана пред една врата с надпис, гравирани на мраморна плоча: „Донат Буци — антиквар“. Почука и влезе. Посрещна го човек със среден ръст, с червена кадифена шапчица, със златни очила. Приятна усмивка се появи на лицето му. С широк жест на провинциалист той покани Бейл в една голяма стая, пълна с маси и масички, на които имаше книги, подвързани с бял пергамент, с цветна кожа, имаше статуетки и в полутъмния ъгъл на постамент се белееше бюст на Винкелман. Втора врата водеше за обрасла със зеленина веранда. Стаята нямаше прозорци и мека светлина се разливаше през тавански матови стъкла. До масата пред чаши кафе, чинии с печени ангиносии и разтворен фолиант седяха още двама души.

Синьор Буци запозна Бейл с тях. Бяха Блази и адвокатът Манци. Когато късно вечерта Бейл се прибираше у дома си, някаква тъмна фигура го придружи до консулството. През този ден шансовете на Бейл за доверие от страна на кардинал Галефи силно спаднаха. Донато Буци, археолог, събирач на старини, притежател на библиотека, и адвокатът Манци бяха най-подозрителните хора в целия град. Те почти не криеха

своя либерализъм и докато някой дърводелец или обущар трудно можеше да бъде заловен в революционна работа, тия двама масони във всеки случай щяха да дочакат своята участ.

Но че френският консул ще излезе от своето уединение и така смело ще прекара няколко часа у Донато Бучи, това не очакваше дори Лизимах. Той сви рамене и така изгледа Бейл, като че консулската му песен бе вече изпята.

Следващите седмици бяха още по-красноречиви. От Марсилия пристигнаха купища книги с категоричното искане на господин Сент Олер от Рим, въз основа на разпореждане на френския министър на външните работи, книгите на френския консул да се пропускат без предварителен преглед.

Когато шпионинът семинарист докладваше за тоя възмутителен факт на кардинала, старият градоначалник, като закиха от голяма порция емфие, махна с кърпичка и набързо издума:

— Стига, стига! Нима искаш да бъда арестуван от либералите както губернаторът на Болоня, също такъв кардинал като мене?

В поверителните писма, които пристигнаха от Париж, се съобщаваше, че младият италианец Мадзини, лежал в затвора и сега освободен, живее в Марсилия и възнамерява да отиде в Италия с политическа цел. Мадзини е бивш карбонар, оттеглил се сега от карбонаризма. При все това френското правителство не разрешава на споменатия италиански гражданин да влезе в Италия и предписва на френските чиновници на италианска територия да не оказват никаква помощ на Мадзини и другарите му. Бейл съвсем не одобряваше тая политика на Франция. „Нима у Луи Филип не е останало дори капчица съзнание за юлска чест — мислеше той, — та така да позори Франция и да задържа младия италианец?“ За Мадзини той знаеше от флорентинеца Весе, основал първата библиотека за общо ползуване в Тоскана. Пак там бе узнал, че Мадзини възглавява новата организация „Млада Италия“, целта на която бе да обедини страната. Из Европа се разливаше вълната на революцията: от Париж и Брюксел до Варшава всичко бе неспокойно. Юлските дни отзвучаха на изток като война между Полша и Николай I. Разоръжените полски войници, десетки хиляди въстаници се устремиха към Париж. Лафайет създаде комитет

за подпомагане на бежанците. Полският поет Мицкевич бе напуснал Рим и се скиташе незнайно къде. Телеграми пристигат в такова голямо количество и с такъв шифър, че не може и да се мисли за литературна работа. Седейки нощем сам, без Лизимах, Бейл дешифрира с молив телеграми, инструкции, бюлетини и заповеди, чете ги и ги изгаря сетне на свещта, сложена в тас с вода. На утрото куп черна пепел, а в главата — черни политически сажди. От една страна Франция — носителка на революционни идеи, страна, която не се бои за утрешния ден; от друга — същата Франция се проявява като заробителка на колонии и потисница на четвъртото съсловие. Ненапрасно в поверителните указания на министерството се сочи, че нелегалното „Дружество за човешки права“ има връзка с италианското революционно движение. „Дружеството на приятелите на народа“, станало нелегално, е обявено за враг на Франция. Бланки се изправи пред съда като обвиняем с искане трийсетте милиона трудещи се да получат избирателни права, които ще им послужат за издаване на закони в защита на своите интереси: всички излишъци у нетрудещите се да бъдат иззети и превърнати в организация за обществен кредит, за подпомагане безимотните.

Всичко говореше за нестихващи вълнения, за нетрайността на политическите системи, за начало на социално преустройство. На разсъмване умореният от работа Бейл нахвърляше бележки и планове за бъдещите глави на „Червено и бяло“, а в голямата сива чанта слагаше материалите за своята дипломатическа работа в Италия. В главата му ясно се очертаваше затвореният хоризонт на малката Парма, най-красивия град в Италия. Той го населяваше с хора, притежаващи най-любимите бейлистки характери, даваше характеристика на всеки един от участниците в пармската история и като преработваше впечатленията от своите сполуки и несполуки, пълнеше с тях сивата чанта, където пазеше най-добрите спомени и впечатления от личния си живот. Така той преработваше своите дни и часове, своя труд и усет за щастие, като се откъсваше от тъгата и запечатваше радостта. От тоя ден животът затече по-гладко и се почувствува огромното разстояние между Бейл, който някога напрегнато работеше за довършването на „Червено и черно“, и сегашния Бейл, който леко и творчески обгръща своите впечатления и им дава живот.

В края на февруари 1832 година той получи телеграма от Париж и трябваше внезапно да прекъсне всички работи. Най-после започваше истинският живот. Луи Филип, станал крал след юлските барикади, отказа да помага на Полша в борбата ѝ с Николай, по силата на принципа за невмешателство; в същото време допуска намесата на Австрия абсолютно във всички европейски работи. И сега, когато цяла Северна Италия се готви да въстане, Австрия възнамерява да тури ръка върху Адриатика зад пределите на ломбардо-венецианските владения. Това не бива да се допусне — трябва да се препречи пътят на австрийците, докато французите са още обичани в Италия. Бейл поздравя завземането на адриатическото крайбрежие в района на Анкона от един френски отряд. Трите кораба „Артемиза“, „Сюфран“ и „Виктор“ се появиха край Монте Гваско и влязоха в кръглото пристанище. Папският гарнизон отказа да пусне французите в Анкона. Тогава френски пионери дигнаха във въздуха крепостната врата и без нито един изстрел свалиха папското и австрийското знаме от всички учреждения.

Френският консул Анри Бейл, станал отново военен комисар, седеше с цивилно облекло сред пушки и барабани край една палатка в бивака при Анкона. Идваха австрийски войски и можеше да се очакват всякакви неприятности. Осемнадесет-топовните кораби бяха в пълна боева готовност, на север и на запад бяха разположени наблюдателни постове, но господин Сент Олер, който пишеше през свободните си часове в Рим книга по история на фрондата^[3], забрави да изпрати пари. Войниците не получаваха заплата, моряците се насочваха към брега и Бейл се страхуваше от такива операции на самоснабдяване, под влиянието на които населението на Анкона ще започне да съжالياва за австрийците и разоръжаването на папския гарнизон. Господа офицерите видяха за пръв път тоя цивилен човек, седнал при походна масичка. Като узнаха, че е комисар по снабдяването, поискаха от него да изплати заплатите на полковия команден състав. Бейл мълчаливо изслуша тия искания и отрицателно поклати глава, но когато те станаха прекалено настойчиви, повиши тон и поиска лейтенантът да прекрати своите настоявания.

— Господа офицерите искат да имат пари за театър, а низшите чиновци днес не са получили храна. Господа офицерите искат

развлечения, а низшите чиновци от глад са принудени да тормозят селското население. Моля да не посягате на полковата каса.

— Кой сте вие, че говорите така? — викна дребничкият лейтенант. — Дайте си пълномощията.

— Те са напълно достатъчни, за да ви пратя в ареста — рече Бейл и поиска да му доведат коне.

Каляската е запретната с артилерийски коне, ескортирана от кавалерийски взвод, и така военният комисар, седнал много наперено в екипажа, се отправи към града. След два часа в лагера закипя живот. Бейл подписа документите за изплащане на всичко, което бъде доставено за снабдяване на френския отряд с продоволствие. Прекрасният италиански език, живостта, умът, откритият характер, споменаването на цял ред имена, любими на италианците, разположиха към Бейл сърцата на градските пълномощници и това, което можеше да свърши с катастрофа, послужи като залог за добри отношения. Войниците и моряците вечерта бяха сити. Френският писател се оказа прекрасен военен комисар. Веселото разположение на духа смени умората и тревогата на войниците и моряците. Дневните врагове на Бейл се превърнаха във вечерни приятели.

— Сит стомах — спокойна съвест — казваше засмяно Бейл на лейтенанта, който сутринта крещеше против него.

— Френският гражданин трябва навсякъде да има готова храна — дръзко заяви лейтенантът.

— Не мисля, че френският гражданин би трябвало да се превърне в мародер, а още по-малко — в щурец, който да разчита на готова храна.

Разговорът вземаше рязък обрат и стигаше вече до явна караница, защото Бейл доста остро заяви, че съвсем не цени френското гражданство, че тук, при Анкона, Франция може още повече да се опозори. Спорът не се разпали само благодарение на генерал Кюберо, който се приближи до Бейл, улови го под ръка и го изведе.

— Знаете ли, господин комисар, че предните наблюдателни постове са отблъснати от неизвестен партизански отряд? Не е папски гарнизон, нито са австрийци. Аз дадох заповед да не се стреля.

— Много добре сте направили — каза Бейл. — Разбирам каква е работата. Разрешете да се отдалеча за едно денонощие и всичко ще се успокои.

— Правете, каквото намерите за нужно. В този проклет град аз съм като в тъмна гора. Не мога да разбера кой е враг и кой — приятел, с кого воюваме и кого защитаваме, и за кого е замислена цялата тая история.

Бейл нищо не отговори. Вестовоят му донесе пътния багаж. Бейл облече костюм за езда и заедно с кавалериста корсиканец, който му прислужваше из пътя, пое на север. Върна се на другия ден вечерта и набързо заяви на генерала, че няма никаква опасност. Генералът не любопитствува, но в отряда се появи чувство на мълчаливо възхищение от кръглоликия комисар, единствения цивилен сред военните, който предотврати някаква голяма опасност, може би не толкова военна, колкото политическа.

Работата бе проста. Бейл, който добре познаваше Италия и имаше почти във всеки град добри приятели сред такива обществени среди, за които не подозираха нито Сент Олер, нито Моле, нито Виржини Ансло, нито парижките рецензенти на книгите на Стендал, отиде при тия именно италиански нелегални, които готвеха въстание в Северна Италия. Той има с тях продължителен и разгорещен разговор. Не отрече отворотното значение на френската окупация като такава, но открито постави пред тях въпроса за спиране на австрийските претенции с каквито и да било средства.

— Използвайте това — рече той, — за да не дойдат австрийските стражари и ви турят на вратовете нещо по-лошо.

Имената на хората, с които се е видял Бейл, ние не знаем. Известно е само, че посетил Синигалия, че бил приет като „приятел и брат“, че по пътя си спомнил историята на този бележит град, където Цезар Борджия устрои капана на князете-кардинали, с които враждуваше; посрещнал ги без оръжие, разцелувал се с тях, а след половин час в Синигалия лежали техните трупове. Бейл настоявал карбонарите „да не се омайват от блясъка на френското оръжие“. Сам той скоро се върна в Чивита Векия и оттам отиде в Рим. Сент Олер бе в неописуем възторг, но Бейл никому не разказваше подробности от своята операция. Помоли само Сент Олер да му даде отпуск за Париж.

— След една година — отвърна Сент Олер.

Френският отряд престоя в Анкона шест години.

---

[1] Сто склада (лат.). ↑

[2] „Парижки преглед“. — Б.пр. ↑

[3] Социално-политическо движение във Франция от средата на XVII в. — Б.пр. ↑

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

По време на експедицията на трите кораба Бейл посети Неапол и Палермо. В писмо до ди Фиоре той описа един празник у френския посланик Латур-Мобур в Неапол. Бейл наблюдаваше танцуващите, а най-много неаполитанския крал с неговото необикновено военно облекло и оглушително дрънчащите шпори. Френската красавица Лафероне се червеше от раменете до ушите, движейки се по залата с тоя дрънчащ монарх. Бейл записа техния разговор: „Господи Исусе, мадемоазел, аз ви поканих, като мислех, че това е кадрил, а то се оказа галоп. Аз не зная тоя танц.“ — „И аз много рядко съм танцувала галоп“ — отвърна Лафероне. „Ще гледаме какво прави предната двойка и ние ще опитаме“ — рече кралят и заскача по залата, като звънтеше оглушително с шпорите.

Но имаше впечатления и от съвсем друг характер. Една ранна сутрин Бейл излезе пеша от Неапол през Поцуоли към Мизенския нос. Той беше вече там, когато слънцето още не се бе издигнало високо, разглеждаше Бай, разговаряше със селяни и рибари и тъй като беше облечен като всички и бе забравил съвсем френския език и френските мисли, чувствуваше се много по-добре, отколкото на бала у Латур-Мобур. Той разказваше на селяните чии са били по-рано тия патрициански къпални в древна Италия и изведнъж един от селяните се обади, че вчера изровили от земята „мраморен човек“. Бейл, веднага разгледа находката, позна бюста на Тиберий, творба на отличен скулптор, бързо се спазари със селянина и още до обед се върна в Неапол с малка двуколка, запретната с муле, като седеше със селянина и държеше в рогозка своята покупка. Бейл писа на ди Фиоре: „Един от най-добрите римски скулптори, мой близък приятел (той обича прекрасното, както аз го обичам, тоест страстно, до лудост), Фогелсберг, ще се заеме в Рим да реставрира намереното от мен съкровище.“ И така, трябваше да отиде в Рим.

Когато се върна след анконската експедиция, Бейл намери бюста на Тиберий в Чивита Векия напълно запазен.

По пътя за Рим Александър Тургенев се отби във Флоренция. Като отбелязва в дневника си, че в италианските градове няма книжарници, той с радост, като изключение, споменава Флоренция. Там женевският гражданин, книгопродавецът *Виесе*, бе открил читалня (*gabinetto di lettura*), която скоро стана място за събрания на флорентинската младеж и на изгнаниците от Милано и Неапол. Управителят на Тоскана се стараеше да управлява просветено и привидно избягваше австрийските порядки.

А. И. Тургенев отиде да разгледа кабинета за четене. Там срещна ръководителя на младежкия италиански кръжок Капони, запозна се със самия Виесе и в кабинета, обогатен с всички нови книги на европейската литература, видя приведения над книгите Анри Бейл. След първите поздравии заговори за Париж.

— Аз все още получавам продупчени и опушени писма — каза Бейл. — Нима холерата не е преминала?

— В Русия тя е в пълния си разгар, особено през летните месеци; що се отнася до Париж, там няма признаци, но писмата до брат ми се подлагат на двойно опушване и в резултат на полицейското опушване често се получава съвсем не това, което съм писал. Казват, че и в Англия съществува същият ред. Брат ми пише, че в парламента било отправено запитване за отварянето на писмата на карбонаря Мадзини.

— Мадзини не е вече карбонар — каза Бейл. — Но брат ви, изглежда, сега няма връзка с движението, нали?

— Приятелю, в Париж аз не обичах открито да говоря за това.

— Е, ами тук? Моето впечатление е, че той има много по-голямо политическо значение и затова е по-опасен за царя, отколкото например Кореф — също несъмнен либерал, участник в конституционните проекти на Харденберг.

— Но сега ние полагаме всички усилия, за да потулим тази мътва.

— Разбирам — рече Бейл. — На мене вие можете напълно да разчитате, но ще ви кажа откровенно: чуждият, австрийският режим по-малко разлага Италия, отколкото режимът на Луи Филип — Франция. Тук всяко движение достига точката на кипенето, поради което човешкият характер се закалява и енергията крепне в борбата. В италианските семейства вие ще забележите това по лицата на говорещите.

— Ще бъда ли допуснат в семействата? — запита Тургенев.

— Ще бъдете, но колкото по-свободно живее семейството, толкова по-предпазлив трябва да бъдете. Съветвам ви никому да не говорите за брат си. Впрочем аз вярвам, че някои семейства в Рим ще ви приемат особено добре, за да научат настроението на господин Николай Тургенев.

— Измъчва ме съмнението — каза Тургенев — да продължа ли пътуването. Казват, че пътищата не са сигурни.

— Сега е значително по-спокойно. Миналата година Болоня, Парма, Модена, Романя, а тая година — Папската област и Пиемонт врат като изригнала лава. Имаше доста стрелба и бесилки. Светият старец си изпече занаята на палач, но пътищата сега са наистина опасни само на юг. Все пак търпението на италианците е неизтощимо. Обаче още една година такъв режим и обедняване, и по северните пътища не ще бъде възможно да се пътува от бандити. Всичко младо и силно бива предизвикано от австрийците към престъпления.

— А, забравих да ви кажа новината. Във Франция започнаха да строят пътища от желязо. Локомотивът пътува между Сент Етиен и Руан за развлечение на околните села.

— Да, аз съм убеден, че в близко бъдеще коли с пара ще кръстосват цяла Франция.

— Не мисля — отвърна Тургенев. — Парижани се отнасят към тези опити като към играчка, но ако прокарат железен път до Сибир, колко руски сърца биха се зарадвали!

Бейл изгледа Тургенев и забеляза:

— До моите заточени другари, до вашия милански кръжок не може да се прокара никакъв железен път, както няма да го прокарат към младостта и към Милано от шестнадесета година. Но я ми разкажете подробно за Париж. При цялата ми ненавист към тоя град бих искал да зная как се чувствува поне... Клара.

— Отде я познавате? — попита А. И. Тургенев, като се мъчеше да скрие учудването си, сякаш бе чул някаква лоша шега.

Бейл изгледа Тургенев, сетне свенливо и неловко каза:

— Извинете, аз се пошегувах, съвсем забравих, че вие не сте свикнали с това прозвище на Мериме.

— Боже мой — възкликна Тургенев, — аз мислех, че питате за годеницата на брат ми, Клара Виарис!

— Толкова по-добре, ако всеки си има своята Клара — каза Бейл.
— Но аз съм уверен, че на мене по-рядко пишат, отколкото на вас.

— Да, аз редовно пиша и редовно получавам отговор. Ще се видим ли в Рим?

— Да — отвърна Бейл, — ако бъдете там през октомври.

— Ще бъда там през декември — каза Тургенев.

ДНЕВНИК НА А. И. ТУРГЕНЕВ (БЯЛА ПЕРГАМЕНТОВА ТЕТРАДКА). ФЛОРЕНЦИЯ, 26
НОЕМВРИ 1832 ГОДИНА. ЛИВОРНО — ПИЗА, 2 ДЕКЕМВРИ. ПЕРУДЖИЯ

5 декември. Към пет часа вечерта напуснахме Неви, като се отбихме от пътя Фламиния при Монтероси и поехме по новия път, който сега се нарича Виа Касия. В девет часа видях от хълма... Рим!

В девет и половина ние пристигнахме за втората закуска. Тук срещнах Бейл-Стендал и му показах неговата книга. Той ме посъветва да намина при Чези и ми даде бележка до него. В дванадесет и половина ние отново потеглихме на път.

6 декември. Бейл ми изпрати „Римска история“ от Мишле с мъдрата забележка да се пазя от водачи, името на които започва с „В“ — навярно Висконти! Благодаря! Един ден ми е достатъчен да свърша при папата и във Ватикана. (Допълнително на френски.) „Въпреки величието и поезията на Ватикана и «Сан Пиетро», въображението ми не се възпламени. Духът на италианските изгнаници буди у мен прозаични и печални мисли. Процесиите на свещениците и папската служба не могат да прогонят от мен мислите за другата, прекрасната и бедна Италия, която моят разум ясно вижда.“ (Извлечение от едно писмо на Бейл до мен.)

На 7 декември по пътя за Корсо А. И. Тургенев видя да идва насреща му един строен, висок човек с широкопола шапка, с великолепно къдрави коси, руса брада и сиви очи. Срещащите го италианци почтително му сваляха шапка. По ентузиазма и

възторжените погледи, с които се разминаваха хората с този човек, можеше да се предположи, че е престолонаследник или изключително важна особа. Като се изравни с Тургенев, той спря, плесна ръце, сетне ги протегна към Тургенев. Беше художникът Карл Павлович Брюлов, който изложи в Рим току-що завършената картина „Последният ден на Помпей“. Той беше на тридесет и две години, безгрижен, пълен със сили. През 1829 година, слушайки операта на Пучини „Последните дни на Помпей“, той намисли да нарисува тая картина. Затрупаният град едва бе започнал да се подава изпод пласта лава. През януари 1832 година Бейл писа на ди Фиоре в Париж: „Мозайките, открити в Помпей едва преди два месеца, дават картината на най-хубавото, което е съществувало в античната живопис.“

На 7 декември А. И. Тургенев, Брюлов, Соболевски, Кипренски обядваха заедно в една римска гостилница, а на другия ден Тургенев написа следната кратка бележка:

8 декември. Обядвах у Зинаида Волконска. Сетне с Бейл отидохме вечерта у Сент Олер и граф Циркур.

По пътя разговаряха за картината на Брюлов. Бейл не я харесваше.

— Посъветвайте вашия приятел — рече той — да не излага своята картина извън пределите на Италия. Имам сведения, че френската младеж от артистичните и художнически среди сега е лошо настроена към всичко руско. Преследването на поляците от царския режим е отвратително, а картината е лоша. Защо тя направи сега впечатление на италианците? Само защото в Италия отдавна няма истинска живопис. Тая липса на живопис съвсем не е поради изчезването на „величествения дъх на Средновековието“, както би казал някой си господин Юго — това е глупост! Геният всякога живее сред народа, както искрата в кремъка. Трябва само да се стекат обстоятелствата така, че да пламне искрата от мъртвия камък. Изкуството замря, защото в него няма оная широка мирова концепция, която импулсираше към творческа дейност предишните художници. Детайлите, формите, подробностите на сюжета, колкото и художествени да са, не правят още изкуство, също както идеите, макар

и гениални, не дават още право на писателя да носи името гений или талант. За да стане такъв, той трябва да си създаде система от схващания, която да обхване и координира целия свят от съвременни идеи и да ги подчини на една жива и господстваща мисъл. Само тогава мислителят ще овладее фанатизма на идеята, тоест тази ярко определена вяра в своето дело, без която нито в изкуството, нито в науката има истински живот. У старите италиански художници тази вяра съществуваше, затова те бяха истински творци, а не копировачи, не жалки подражатели на отдавна отживели образи. Освен това аз никога не отделям художника от мислителя, както не мога да отделя художествената форма от художествената мисъл. Не мога да си представя изкуство извън социалните условия, в които живее даден народ. От тях и само от тях то е черпело своята сила и слабост, добивало е голямо значение или се е опошлявало. Не искам да кажа, че произведението на Брюлов се отнася към последната категория, но това е академична, суха умозрителност, това е чист класицизъм, който нищо не говори нито на ума, нито на сърцето. Тук съвсем липсва онзи политически поглед, който представя същината на историческата живопис.

Понеже почти всяко твърдение на Бейл срещаше възражение от страна на Тургенев, то спорът бе твърде разпален. Като приближаваше френското посолство, Бейл изведнъж се сепна и запита:

— При Циркур ли ще отидете след Сент Олер?

— Да — отвърна Тургенев.

— Обичам много неговата руска жена, макар никога да не мога да произнеса моминското ѝ име, но се боя да не би да са останали у стария Циркур някакви привички на Полиняк след продължителното му секретарство у този министър.

В тоя момент мина млад чернокос мъж с твърде красиви устни и очи като вишни. Той се ръкува с Бейл студено и важно. И тримата се заизкачваха по стълбата на посолството.

— Някога ще ви разкажа що за човек е този — каза Бейл на ухото на Тургенев. — Той е същият В., за когото ви писах.

9 декември. Към девет часа отидох у Бейл. Сварих го още в леглото. Уговорихме се от утре да започнем

разходките из Рим. Висконти е... шпионин на папското правителство.

Циркур дойде и заедно отидохме във вилата на френския посланик Сент Олер.

10 декември. Продължавам да чета Тасо с голяма наслада. Бях у Брюлов, видях поемата на неговата картина „Последният ден на Помпей“. Той е създал главните черти по текста на Плиний и по запазените предмети в Помпей, който видял на два пъти...

В дванадесет часа при мене дойде Бейл-Стендал и тръгнахме да разглеждаме Рим, най-напред черквата „Сан Пиетро“ и Монт Орио, защото по негово мнение Рим отникъде не се вижда така хубаво, както от този хълм. По пътя той ми показва някои дворци и черкви, древната статуя на Паскини в двореца Браски. Този Браски е бил последният папски племенник, който съумял чрез грабеж да си построи дворец. Дълго време папата не е знаел за богатството на своя племенник. Твърдят, че когато видял за първи път двореца, заплакал и заповядал да го върнат във Ватикана, без да посети племенника си в неговия разкошен дворец.

Привечер, когато шумът в Рим затихваше, големите листа на Тургеневия дневник се изпълваха с подробни описания на всичко видяно през деня. С известно учудване Тургенев записва Бейловите анекдоти, посветени на папския Рим, отбелязва вековната вражда с религията и насмешките на Бейл над черквата, която той смята за най-сериозна организация за трупане на печалби; описва наблюдателността на Бейл, който, разказвайки за Рим през всички времена, следи за впечатлението върху събеседника си. Никой така хубаво, пълно и интересно не може да разказва за Рим, никой не познава тъй дълбоко древната, средновековната и днешна Италия както тоя мъдър консул. Той не е вече парижкият лекомислен и язвителен събеседник на Виржини Ансло, а съвсем нов човек, когото французите вежливо поздравяват, макар че не го обичат, за когото язвително, насмешливо говорят ревностните католици италианци и когото лошо облеченото

римско простолюдие приветствува с любов като приятел. „Отде у тоя човек, толкова аристократичен, такъв демократичен дух? Защо той подбира приятелите си от италианската беднотия?“

От прозорците на Ватикана Бейл сочеше ту синеещите се височини Албано, ту дъба на Тасо на високия бряг на Тибър.

„Условихме се да се срещнем утре и пак да поскитаме из Рим. След като се налюбувахме на хубавата картина от прозорците на Ватикана, веднага се разделихме. Аз обядвах у Циркур с Висконти. Оттам вечерта у Гурев. Наех карета за цял ден.“

Беше 6 часът вечерта. Руският дилетант Тургенев, който събираше документи за историята на Русия и пътуваше за познанства, лекции и разглеждане, съвсем не отегчи Бейл, но той почувствува, че не е по силите му да отиде с него у госпожа Циркур, за да се види там с господин Висконти. Той никога не се насилваше да понася обществото на хора, които са му неприятни. „Бейл никога не прави разлика между престъпник и човек, който му е скучен — за него това е едно и също“ — казваше Мериме. Тургенев си тръгна. Бейл не го придружи. Искаше още веднъж да види от прозорците Джаниколо. Сетне отиде в Трастевере — отвъд Тибър, изкачи се на Джаниколо, до гроба на Торквато Тасо, и седна на една скамейка под дъба, отдето вечер особено добре се наблюдаваше как затихва Рим. Слънцето беше вече ниско. Безветреният ясен ден замираще. Покривите на къщите, куполите и черквите, кръстовете и кулите постепенно тъмнееха. Бързо припаднаше краткият италиански здрач и за по-малко от час улиците потъмняха, а от бреговете на Тибър се проточиха дълги, полупрозрачни ивици мъгла. Само най-високите покриви и куполът на катедралата „Сан Пиетро“ още блестяха от лъчите на залязващото слънце. Рим умираше великолепно. Жалко бе за безвъзвратно залязлото слънце на неговата история, както е жалко за безвъзвратно отминалите години на живота. Очите поглъщаха жадно последните светлини на залеза и контурите на величавите здания, които още не

бяха погълнати от мрака. Нестройното потракване на колелата по старинния калдъръм сякаш долиташе от нейде далече, замиращите камбани шепнеха за тихия край на деня. Трябваше да тръгне, докато от доловете не се е надигнал *aria cattiva* — вредният въздух, който причинява страшна треска. Но му беше трудно да върви. Въпреки ясните мисли борбата с тревожните чувства бе почти невъзможна. Бейл внезапно се досети, че след четиридесет и четири дни ще навърши точно петдесет години. Тази мисъл за първи път сви сърцето му. Той се силеше да разбере кое се бе появило по-рано — мисълта, че залязващото слънце никога не ще се върне, или съзнанието, че половин век е легнал на гърба му. Едното бе свързано с другото, за първи път той почувствува с цялото си същество що е смърт. Каквито и да бъдат следващите дни, вече знае, че зад цялата пълнота на битието и щастието се крият пустотата и мъчителните минути на преминаването в нищото. И понеже, когато бе здрав, си представяше смъртта само разсъдъчно, без да има усет за унищожението, сега се изплаши само защото този усет бе последица от болест. Смъртта е печално и неизбежно събитие, няма начин да се избегне и затова е безполезно да се трови преждевременно с тия мисли. Трябва да се съвземе и понеже приближават петдесетте години, трябва да си припомни цялото минало, да запише всичко, което може да го радва като спомен и от което може да добие пълна представа за самия себе си както по върховете, така и в низините на живота си.

„Нима съм си вече у дома?“ — мислеше си Бейл, когато прислугата донесе свещи. Като че нарочно бе купена голяма тъмнозелена тетрадка, със закопчалка, с дебели листа от хубава холандска хартия. Същата вечер бяха нахвърляни първите страници от „Животът на Анри Брюлар“.

На път от Русия през тридесетата година животът му се бе пречупил на две. За да може всичко да запише, без да губи време и нишката на спомените, трябва да опише историята на живота на Анри Брюлар, като започне от детските му години до тридесетгодишна възраст, и едновременно да записва срещите, събитията и впечатленията на човека, който най-добре познава себе си и се е превърнал в лаборатория за изследване на живота.

Така започнаха „Записките на еготиста“ — почти дневник, започнат от тридесет и първата годишна възраст. Това отговаряше на

привичния стремеж на Бейл да осъществява двойни замисли: да пише два различни романа, две критични статии, две автобиографии.

На 12 април 1833 година А. И. Тургенев писа на брат си:

„Рим, № 108. Може би ще отида в Чивита Векия, когато дойде Жуковски, но няма да тръгна с параход, а ще се върна тук и веднага ще се отправя с Ангриг, за да избягна морето, което би ми попречило да се наслаждавам на разговора с Жуковски, а пък ще пристигна в Неапол с един ден по-късно от него. Понеже дилижансът отива в Чивита Векия три пъти в седмицата, то трябва да пътувам на 19... или 21... Ще се посъветвам с консула Бейл, който вчера идвал, но не ме намерил, и с него ще уредя пътуването си.“

ДНЕВНИК НА А. И. ТУРГЕНЕВ

24 април. В шест часа сутринта с трима римляни и англичани тръгнахме от Рим за Орвието. Оттука до Чивита Векия пътувахме три часа. Най-после видяхме укрепленията на Чивита Векия и часовоя на един от фортовете. В три часа след пладне аз бях вече в една гостилница, намерих френския вицеконсул и го заварих на едно канапе с гръцки и френски книги, с които убиваше скучното време. Дадох му писмото от Бейл и той веднага ми предложи услугите си. Ние обиколихме града и пристанището, видяхме етруски вази у тукашния антиквар, посетихме археолога Манци, когото знаех от списанието на археологическото дружество в Рим, и разгледахме пристанището, построено от император Траян. Плиний пише, че той видял тук Траян, който наблюдавал строежа на пристанището. Огромните каменни халки са прикрепени към пристанището още от времето на Траян. Почти всички жени, които видях тук, са красиви. Някои дори прекрасни. Тия рози са осъдени да пръскат своя аромат в пустинна атмосфера.

Следобед Лизимах Таверние пак дойде при мен. Разгледах тукашния затвор. В него се държат политически престъпници и прочутата разбойническа банда, главатарят

на която — Гаспарони, сам е убил сто и двадесет души. Цялата му банда е с него и се състои от двадесет и двама души. Папата се уговорил с тях, че няма да ги екзекутира, ако се предадат. И те се предали. Гаспарони няма нищо злобно и зверско в лицето си, напротив, някаква лисича добросърдечност като у Сперански. Аз дълго се вглеждах в него и той ме гледаше съвсем спокойно. Другите се усмихваха. На другия ден в шест часа сутринта тръгнахме с Лизимах за градчето Корнето, далеч два часа отгук, на половин миля от морето, построено на една височина. То има не повече от три хиляди местни жители, но разкопките на близкия некропол на Тарквиний — древен етруски град — привличат тук много римляни и чужденци. В Корнето си поръчахме обед у майката на една прелестна Джоконда. Вървахме по долчини, бяхме в земята и в гробниците на Етрурия, чиято цивилизация е по-стара от римската. Другарят ми слезе в една от пещерите, неотдавна открита, и се движеше в нея под земята, но на мен стълбата ми се стори много отвесна и аз последвах примера на Бейл, който, когато бил тук, не слизал в тая гробница; в ония от тях, в които бяха направени удобни входове, влизах и аз, като разглеждах етруската живопис и етруските надписи.

26 април. Пет часът сутринта. В Рим е назначен нов посланик, Латур-Мобур. Сух, но умен.

В Чивита Векия очаквам Жуковски. Завчера дадох тук писмото на Бейл до неговия вицеконсул Лизимах Таверние, млад грък, който казва, че вършел цялата канцеларска работа, докато Бейл прекарвал по-голямата част от времето си в Рим. Бейл му писал за мен следното: „Предоставете на Тургенев моята библиотека и моето вино.“ Два дни вече ние не се делим. Минах покрай здание с двуглав орел на фасадата. Върнах се обратно, за да не срещна руския консул Арат, местен търговец.

В полукръглото пристанище на Чивита Векия влезе осемнадесеторъдейният военен кораб „Комета“, посрещнат с топовни

салюти и флагове от гръцките и римски кораби; влезе и параходът „Фердинанд“, а Жуковски все още го нямаше. Най-после от стаята на Бейл Тургенев и Лизимах видяха на хоризонта с далекогледа една чернееща се точка. Беше вечер. Лизимах каза, че утре тази точка ще се превърне в парахода „Сюли“ и ще влезе в пристанището. Вечерта френският военен кораб прие на борда си живописеца Хораций Верне, извикан от Луи Филип в Париж, за да го изпрати в Африка, та да увековечи френския героизъм в алжирската война. Тургенев спа лошо. Той се боеше, че няма да види Жуковски, няма да получи писмо от брат си. Жуковски бе за него вестител от негостоприемната, но все пак любима родина, която искаше и не можеше да забрави, като скъп, но причинил му голямо страдание човек. В този момент насмешливият и умен Бейл му изглеждаше излишен човек, който отрича християнското смирение на поета Жуковски — застъпник на брат му.

28 април. Тръгнах с лодка да посрещна Жуковски.
Видях го на палубата, но при него не ме пуснаха.

Тургенев се върна на брега със стиснати юмруци. Бегом като юноша, той се втурна в кабинета на Бейл и с възмущение разказа на Лизимах за неуспеха си.

— Но карантината още не е вдигната, макар холерата да е преминала — каза Лизимах. — Много работа ми отвори тая холера — добави той, като се обръщаше към четирима дебели и загорели марсилски търговци, които седяха в кабинета с лули в уста. — Ето вижте, отива в Рим и ме оставя сам, а аз трябва да работя.

— От такъв консул страда френската търговия — забеляза един от търговците.

— Не само търговията, но и нещо друго — забеляза по-младият марсилец. — Всички ние виждаме, господин консул, че когато ви няма, наставка бъркотия, а господин Бейл изобщо не сме го и виждали.

Лизимах се сепна и не искаше да продължава пред Тургенев. Но притежателите на корабите се бяха разпалили, взеха да хвалят Лизимах и да корят човека, който, вместо да се занимава със сериозна и общественополезна работа, пише абсолютно никому непотребни и никому неизвестни книжки.

Търговският първенец, въпреки нетърпеливите жестове на неспокойния Лизимах, завърши своята протестна реч с думите:

— За втори път ви казвам, господин консул, че ако успеете да се отървете от тоя либерал и якобинец, ние няма да закъснеем да изпратим от името на търговците молба до министерството да назначат вас за консул.

Лизимах плесна с ръце:

— Моля ви се! Моля ви се! Нима може да се говори подобно нещо? Ние с Бейл сме в такива добри отношения, че аз с удоволствие му прощавам всички слабости.

— Как, вие вече не сте съгласен? Преди един месец сам искахте това.

Като не желаше да слуша по-нататъшните разобличения, Тургенев помоли Лизимах да му окаже съдействие, да получи място на парахода „Сюли“. Лизимах се постави на негово разположение с изключителна услужливост. Той така се зарадва, че Тургенев не ще може на другия ден да се види с Бейл, че лично с него отиде с лодка и с консулска заповед изиска да бъде пуснат на парахода, а докато Тургенев прегръщаше Жуковски, той нареди на капитана да откара Тургенев в Неапол.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

На 20 юни 1832 година Бейл бе започнал в Рим „Записките на еготиста“; през ноември зачеркна това название и подражавайки на Русо, написа на заглавната страница думата „Изповед“. Далечните разходки в Монте Албано, в Сабинските планини, излизанията му със селяни на лов, разходките с кон из планините, дето горят въглища, в рибарските селища на брега, нощуването при овчари, срещите му с контрабандистите и революционната младеж на Романия възвърнаха здравето му. Все по-често и по-често мислеше той за причините на своята привързаност към Русо. Спомняше си мнението на своя дядо Ганьон за „Общественият договор“ на Русо и как якобинецът Гро, който му предаваше математика, когато изпращаше своя възпитаник от Гренобъл за Парижката политехника, му подари за четене из пътя „Нова Елоиза“. Сега все по-често и по-често го занимаваше мисълта за „естествения човек“, за живота, съгласуван с природните закони, за изумителното влияние на природата върху състоянието на ума и поведението на човека, за върховното право на народа.

Един ден Бейл бе откъснат от работата си от куриера на папската поща, който му връчи писмо от Льопелтие, парижки издател и книжар. Льопелтие го упрекуваше, че второто издание на „Червено и черно“ излязло в Брюксел. Бейл сви рамене и с болка си помисли, че това нарушение ще му струва най-малко шест хиляди франка. „Този мил човек мисли, че аз мога оттук да водя съдебен процес срещу брюкселските нарушители.“ При все това Льопелтие питаше какво би могъл да получи от господин Бейл. Бейл му отговори на 11 ноември.

„Наистина съм трогнат, уважаеми господине, от вашето любезно предложение, което ми отправяте. Вие сте прав. Аз имам възможност да се занимавам с работа, която не е пряко моя. Какво казват приятелите ви от вестник «Деба»? Във Франция все така ли може да се пише и печата свободно всичко, което искаш, но с изключение на това, с изключение на онова, с изключение на петото, с изключение на десетото? Ще дойдем ли скоро до цензурните нрави на Империята?

Взех вече мерки моите нови произведения да не бъдат написани на такъв остър език като «Червено и черно». Ако литературата може да ми даде веднага три хиляди франка, аз ще ви изпратя историята на лейтенант Льовен, която можем да наречем «Зеленият ловец».

Тук си купих на ужасно висока цена един старинен ръкопис. Мастилото е пожълтяло от времето. Отнасям го към XVI или XVII век. Тоя ръкопис или по-право няколко ръкописа, обагрени от патината на времето, които аз лесно разчитам, съдържат малки повести, всяка от около двадесет и четири страници. Наричам ги «Римски повести». В тях няма нищо забавно, както у Талман дьо Рео. Тези повести са мрачни, но много по-интересни. Въпреки че любовта в тях играе значителна роля, историите биха били полезни, защото характеризират XVI и XVII век в Италия. Те описват нравите още през ония времена, когато Рафаело и Микеланджело са били деца. Тези художници днес така идиотски се дават като образци за леко подражание. Нашите академици и художествени школи забравят, че действително са били необходими смели характери, за да се достигне в ония времена до истинско овладяване на четката. Сега те добиват чрез протекция онова, което днешната младеж, принудена да угодничи на началника, на канцеларията, трябва само да прояви ловка сервилност вместо голям творчески характер и тогава поръчката за картината е осигурена.

Извинете, господине, струва ми се, че се отклонявам от темата и отчасти подражавам на Пиндар. Не показвайте писмото ми на полуумните парижани.

Сега пиша книга, която може би е голяма глупост. Това е моята «Изповед», близка по стил на Жан Жак Русо, но написана с много по-голяма откровеност. Започвам от времето на руския поход от 1812 година. Просто ме вбесява простацината на Сегюр, който пише за Наполеон само за да изтръгне от Бурбоните ордена на Почетния легион.

Казаха ми, че вие сте публикували обява за излизане от печат на нов роман на господин Стендал.

На добър час!

Ако ми осигурите три хиляди франка, ще ви изпратя «Зеленият ловец». Може да озаглавите романа «Премолската гора», ако ви се вижда по-подходящо. Това е всичко, което мога да сторя сега.“

В началото на зимата на 1833 година Бейл беше в Париж. Сергиите на букинистите, кейовете на Сена, нежната сивкава светлина, кестеновите дървета в Тюйлери — всичко беше както преди, но предишният живот бе изчезнал. Граф Газул беше в Лондон. Той бе имал връзка с госпожа Жорж Санд. Вече за втори път, но сега като че са скъсали завинаги. На масата пред Бейл лежеше книжката „Двойна грешка“, току-що появила се по книжарниците, докато авторът, Проспер Мериме, пътуваше заедно със Сетен Шарп по необятния Лондон. „Какво е станало с него? Мериме, който ме упрекуваше за жестокостта ми в последните глави на «Червено и черно», изведнъж се е заловил за френска тема и е написал такава жестока работа, толкова суха, че гърлото ти пресъхва и устните ти се пукат, когато я четеш. Така разбира той днешния Париж. Блестящо перо, но прекалено остро и пробожда хартията. Историята на Дарсен е най-трагичната история на съвременната душа.“ Бейл затвори книгата с тежко чувство. В Париж, към който той все пак се стремеше не само за да уреди литературните въпроси, не намери нито стотна част от оня чудесен въздух, който дишаше в Италия. Тук въздухът е задушен, липсват кръгозори. Това е някакъв дол! Какво представлява днешна Франция? Времето е разпределено от спекулантите. Тази група хора, които се лутат, дишат с пълни гърди, грабят златото от борсовата лотария, наречена Франция, нямат време да отправят дори една презрителна усмивка към обедняващите аристократи или „безделниците“, които скитат по булевардите, пишат стихове, издават книги...

При всеобщото възмущение на непривилегированите класи Франция отказа да помогне на въстанала Полша. Под предлог на предпазливост и миролюбие същата тая Франция позволява на Австрия безпрепятствено да потушава италианските революции, които са родни сестри на юлските дни. В деня на коронацията си Луи Филип прехвърли чрез посредничеството на банкерите цялото състояние на Орлеанския дом на името на децата си в английска банка. Същевременно той не престава да иска от Камарата пари за кралския дом. Камарата отхвърля кралските искания вече за пети път. Вместо старите салони с тяхната веселост и непринуденост, с грациозното лекомислие и свободно остроумие на жените, в банкерските кръгове, в предградието Сент Оноре, което кралският дом покровителства, се

появиха нравите на английските клубове, но за разлика от Англия те бяха пропити с пристрастие към груби пирове, към вулгарен и безвкусен разкош. Луи Филип, някогашен почитател на Волтер, безпокоейки се за своя престол, се промени с изключителна бързина. Той се унижаваше, и в повечето случаи без резултат, за да спечели на своя страна католическата черква. Дворецът доби черен, набожен цвят; сред буржоазията се разви небивала набожност, почиваща на страха от четвъртото съсловие. Сред едрата буржоазия започна да се разпространява лицемерието, поддържано от реакционната литература. Всичко бе позволено. Трябваше само развратът и пороците да бъдат прикрити. Закрилата на силните спасяваше милионерите-аферисти в името на християнското милосърдие, но педагогиката на общественото мнение се прилагаше в жестоките присъди над гладния младеж, откраднал един хляб. В миналото свещеникът, отказвайки се от своя сан, не се лишавал от общественото уважение, стига неговата постъпка да не е имала корисни подбуди, а сега един обикновен развод се смяташе за колосален скандал.

Подхвърленият от Луи Филип израз „Пътят на златната среда“ бе станал символ на неговата власт, без блясък и без достойнство, символ на неговото тщеславие, ръководено от борсовите спекуланти.

Бейл ясно чувствуваше, че сега, след станалите събития, краят на романа „Червено и черно“ би зазвучал съвсем другояче. Познати офицери му разказваха с негодувание, че са правени опити да се превърнат техните отреди, определени да бранят френските граници, в наказателни експедиции срещу стачкуващите работници.

— Ще се намери ли поне един честен офицер, който би се съгласил да участвува в това? — казваше Бейл на приятелите си.

— Все пак намериха се доста нечестни офицери — отвърщаха други.

Бейл реши да забави предаването на „Зеленият ловец“ на Льопелтие, след като прочете дадените му от Маре стенограми от съдебната реч на Бланки, привлечен по делото за комунистически заговор. Говореше съвсем нова Франция. В отговор на запитването на председателя на съда: „С какво се занимавате?“ — Бланки отговаря: „Аз съм пролетарий.“ — „Това не е професия“ — казва съдията. „Как да не е професия? — учудва се Бланки. — С нея се занимават тридесет

милиона французи, които живеят от своя труд и са лишени от политически права!“

Четейки, той погледна към писмената маса. Там отдавна лежи писмо, донесено незнайно от кого. Пощенската марка от Френска Индия, щемпелът — миналогодишен. Почеркът непознат. Той разкъса плика. Подпис: „твой Виктор“.

Стана, запита кой е донесъл писмото. Тази сутрин — пощальонът. Писмо от Виктор Жакмон, стар приятел, писано от Кашмир, и към писмото бе приложена историята на Фелиси Фелин, парижка буржоазка. Разказана някога от Жакмон, тя така възхити Бейл, че той го помоли да му я напише за второто издание на трактата „За любовта“, ако това издание се наложи някога. Преди осем месеца Бейл узна от вестниците за смъртта на Виктор Жакмон в Индия. Мъртвият пишеше на живия.

Добрият, сърдечен и делови Ромен Коломб спечели делото за брюкселския хонорар — шест хиляди франка са получени за второто издание на „Червено и черно“. Значи, може да се почака с предложението на Лъопелтие.

Всъщност „Зеленият ловец“ не може да излезе в тоя вид. Реалните впечатления от жива, сегашна Франция, допирът с „лошото общество“, за което така го упрекват аристократичните приятели, показват, че всички основни пунктове на романа са неверни. Но как да се изобрази системата на провокация, борбата с пет полиции, легитимизма на карлистите, министерствата, играещи на борсата и проиграваци Франция, гладните работници, против които изпращат Наполеонов генерали, надсмивайки се и над едните, и над другите? Как да се изобразят изобретателните подкупи и задушаването на опозиционния дух на депутатите с доходни места и подаяния, как да се изобрази всичко това, щом под предлог за обогатяване на дадена област се строят фабрики и заводи, които имат за цел не равномерното разпределение на продуктите между хората, а най-безсрамно обогатяване на едно лице или групи акционери? Как да се опише, че най-важните явления се укриват на тъмно и се замъгляват, а мисълта на французите се насочва изкуствено от лъжливата преса към търсене други причини на явленията и произшествията?

Отпуската свърши бързо, без да даде отдих от впечатленията от Чивита Векия, и дори предизвика някаква тъга по морската гледка от

орловата скала, на която се издига консулството. Дойде декември. Бейл стягаше куфарите. Подвързаният том от „Зеленият ловец“ е поставен чак на дъното. Лъопелтиче се начумери, когато се запозна със замисъла.

— Нищо не се говори за краля, а прекалено много такива неща за министрите, които не ще намерят четци. Разказът не е интересен, малко приключения. Боя се, че не ще има успех.

„Нищо не се говори за краля...“ — това е добре казано — помисли си Бейл. — Когато Наполеон изгони мадам дьо Стал от Париж, тя печаташе в Париж своята „Корина“. Приятели ѝ носеха коректурите и печатницата тържествено отпечата десет хиляди екземпляра. Рано сутринта десет Наполеонове стражари влизат в печатницата, затварят се с префекта на полицията и към четири часа след пладне десетте хиляди екземпляра са превърнати в каша. „Вашата книга е забележителна — пише министърът на полицията на мадам дьо Стал, — но ненавременна: в нея не се споменава нито дума за императора.“

— Но има разлика между едното и другото, дявол да го вземе! — бясно извика Бейл и закричи из стаята.

Портиерът заяви, че непознат мъж всеки ден в един и същи час пита за господин Бейл и като узнае, че си е в къщи, си отива.

Бейл си спомни думите на Байрон, казани в Милано през 1816 година, когато бе дошъл от Женева:

„Всички лорнети от другия бряг бяха насочили към мен мръсните си стъкла, следяха моите нощни разходки и макар че стоях само седмица, казваха, че всички прислужнички от улица Бас били бременни от мен.“

От портиера Бейл узна кога заминава пощенската кола за Орлеан. На другия ден облече дреха с голяма пелерина и кожена яка, тури мъхнат цилиндър с черна копринена лента, обу големи кожени ботуши с кожена обшивка на коленете, меки и топли, намъкна зелени кожени ръкавици и отново заслуша рога на пощенската кола. Беше студено: през старите звънтящи прозорци проникваха вълни студен вятър и тънки струйки дъжд. Когато достигнаха бреговете на Лоара и пътят тръгна край върбалак и брези, край пясъчни насипи и черни тръстики, медният цвят на водата и зеленикавото небе предвещаваха промяна на времето. На другия ден слънцето изгря. В малка гостилничка, очаквайки поръчаната закуска, Бейл намери стар вестник от 20 юни

1832 година, в който се съобщаваше, че господин Мериме, началник на канцеларията на министъра на търговията, граф д'Аргу, наредил да се увеличи пенсията на Роже дьо Лил до хиляда франка.

Равносметка по отиването в Париж: „Римски истории“ — никому ненужни. „Зеленият ловец“ не ще бъде пуснат от цензурата. „Отиваме, отиваме в Рим — мислеше Бейл, — там поне хвърлят в затвора за четене «Декамерон». Но трябва да се пазя от Чивита Векия, инак може да се случи един прекрасен ден изведнъж да се изненадам, че казвам фразата: «Струва ми се, днес ще имаме прекрасна сутрин.» Само това липсваше!“ Бейл застана, пред огледалото. През целия път той нито веднъж не се бе погледнал. Съвсем не изморено, живо и одухотворено лице. Той бе отслабнал по време на пътуването до Париж и се чувствуваше по-леко и по-добре, но освен отслабването от друсането из пътя, от студеното време и френската зима чертите му бяха някак хубаво източени, което така много радваше Ганьон по време на похода в Русия.

В Лион, на брега на Рона, пощенската кола спира. Момчета вземат куфара, двуколка прибира сандъка с книгите и всичко това придружава Бейл до пристанището. На параходната стълба вятърът събаря цилиндъра от главата му. Времето отново се влошава. На мръкване облаците почервеняват; лъчите на залязващото слънце пилеят пурпура си върху повърхността на реката, начупена от вятъра. В каютата стоят дама с розова шапка и млад мъж с руса брада, с огромен цилиндър и сив редингот. Опрян на масата и кръстосал крака, той гледа през прозореца. Дамата се усмихва и протяга ръка, младият мъж се обръща — това са Жорж Санд и Мюсе.

— Ние сме във вашите владения, господин Бейл.

— А защо по море? — рече Бейл, като се бореше с изкушението да попита за Мериме.

— Страхуваме се от дългото пътуване с дилижанса.

Бейл се усмихна и отново се хвана на мисълта, че му се иска гласно да разгадае тоя страх от пътуването с дилижанса. „Вие правите сватбено пътуване, драги приятели — помисли си той. — Какво похубаво от параход с каюта вместо пощенска кола и досадни съседи. Но за да не ви преча, аз ще пътувам с пощенската кола.“ Бейл твърдо реши да се раздели със спътниците си в Авиньон.

Мюсе беше уморен, но весел. По навик отваряше бутилка след бутилка и пиеше леко бяло вино. Червенина покриваше бузите му, очите блестяха, но тъмните кръгове под очите показваха, че близостта с тая жена не минава безследно за неговите сили.

— Мили Бейл, вие сте консул, вие сте истинският консул на Римската провинция и в същото време сте баща на романтизма. Вие сте най-класичното от това, което имаме.

— Ако знаехте каква проклета дупка е моята Римска провинция, вие непременно бихте ми изказали съболезнования — каза Бейл. — Не знаете каква нетърпима воня идва от гниеците водорасли.

— Вземете лодка и се отдалечете от брега — рече Жорж Санд.

— Аз подозирам, че вие скоро ще сторите това, но имайте пред вид, че лодките, в които ще се качите, тия черни венециански гондоли, са пълни с паразити, които ще ви хапят през лунната венецианска нощ, а лодките на контрабандистите в Киоджа всякога миришат на дървено масло и гнило въже. Не обличайте дреха от муселин, защото и след година ще лъхате на всички човешки миризми.

— Тю, колко сте зъл! Струва ми се, че нарочно говорите така.

— Значи, вие не искате да слушате практични съвети от един стар пътешественик — каза Бейл. — Тогава аз млъквам.

АЛФРЕД ДЪО МЮСЕ

На всяка възторжена фраза на Жорж Санд Бейл отвърщаше с ирония, която подкрепяше със сериозен практичен съвет, рисуващ Италия като съвсем неприветлива страна. „Тая жена иска да направи Италия постеля за своите любовни игри — мислеше си Бейл. — Горкият Мюсе, изглежда, че е сериозно влюбен, главата му се е замаяла и не знае, че това пътуване скъпо ще му струва. Жорж Санд — това е продължение на мадам дьо Стал. Докато онази беше отвратителна и глупава, тази е отвратителна и нахална. И двете са достатъчно фалшиви. И двете създават илюзии, с които не живеят, но ги натрапват на другите. И двете съвсем са лишени от логика, особено Жорж Санд, която се стреми да пише романи с физиологичен излишък, а не с безкористна любов към прекрасното.“

Бейл излезе от каютата. В кърмовата част той седна върху купчина навито въже и зачете задигнатото от министерството съобщение на френския консул във Флоренция. Математикът-инженер Фосомброни, когато застана начело на Флоренция, взе на служба бивши революционери, които, заличавайки греховете от младините си, се стараеха да провеждат австрийската политика на дебене и шпионаж. Това бе известно на Бейл от Виесе, но в сведенията на Министерството на външните работи бе представена съвсем друга картина. Тя трябваше да се поправи, без да бъде обиден или опроверган някой. Ето втория аргумент в полза на пътуването по сухо за Чивита Векия, за да се отбие във Флоренция.

В момента, когато приближаваха Авиньон, Мюсе рисуваше карикатури на спътниците. Пред залез-слънце започна силно вълнение. Параходът се люлееше така, че едва след четири маневри влезе в пристанището при селището Понт дьо Сент Еспри. Бейл се сбoguва със спътниците си и слезе на брега. Пощенската кола тръгваше на другата сутрин. Станцията се намираше на отсрещната страна на реката. Беше вече късно. Като намери благодарение на носача едно ханче край пътя, той влезе в него и поиска да му донесат вечеря. Едва можа да получи отделна стая и още щом седна да вечеря, в стаята влезе смутено Мюсе.

— Боже мой, колко се радвам! — извика той. — Казаха ми, че някакво важно длъжностно лице е заело най-добрата стая в „хотела“.

Бейл се изкашля.

— Вървете и кажете, че това не е вярно.

— Не, Бейл, без шега, кажете ми, не можем ли и ние да си починем в същата стая? Знаете ли, всичко наоколо е препълнено. Карат стада на север. Овчари и говедари са заели всичко в долния етаж. Просто не зная какво да правя с Аврора.

— Моля ви се, елате и се настанете в стаята — каза Бейл, — само че при едно условие: моето присъствие ще попречи на вашата вечеря.

Вечеряха и тримата.

От смесеното вино Мюсе се напи. Отначало декламираше с голям патос стихотворения, сетне мрачен огън пламна в очите му и той започна да произнася тежки, мъчителни изрази, че черното небе на съдбата застила всеки слънчев ден и че слънцето е безсилно да убие световния мрак...

Бейл го гледаше и досада се надигаше в душата му. Той каза:

— Вие се погубвате с подобни чувства и мисли. Аз познавам техния източник.

Жорж Санд плахо го изгледа. Бейл ѝ отвърна с предизвикателен поглед. Мюсе изглеждаше напълно изтощен. Той викаше на Бейл:

— Вие можете да творите фантастични неща и да съчинявате, вие имате факти, вие сте щастлив човек, вие можете да кажете за себе си като Сула: „Аз съм Феликс и Фауст, аз съм щастливец и галеник на съдбата.“ Вие сте видели изгрева и залеза на империята, вие познавахте Наполеон. Вие сте седели с него така, както ние сега с вас.

Жорж Санд го улови за ръкава и го настани в креслото. Мюсе не я забелязваше. Русата му глава увисна на гърдите, сълзи се появиха на зачервените му очи. Той дрезгаво крещеше:

— През войните на Империята, когато мъжете и братята се сражаваха в Германия, нашите майки, измъчени от скръб и страх, народиха цели поколения нервни хора. Заченати в промеждутъка между боевете, израсли в училищата под звуците на барабаните, десетки хиляди деца мрачно се споглеждаха, чувстващи слабостта на своите мършави мускули. От време на време идваха окървавените бащи, притискаха децата до позлатените си гърди, вдигаха ги с изранени ръце, сетне ги спущаха на земята и отново се качваха на конете.

Главата на Мюсе отново увисна на гърдите му. Раменете му потрепваха. Той продължаваше:

— Никога досега не са преживявани толкова безсънни нощи, никога край градските врати и пощенските станции не са скитали такива тълни безутешни майки.

Той скочи и закрачи из стаята.

— Вие строихте тоя свят! — викаше той на Бейл. — Вие го видяхте със собствените си очи, вие знаехте къде отивате, влечеше ви поривът на героичните години!

— Ние не само виждахме, но и умеехме да виждаме — отвърна Бейл.

— Ние няма какво да гледаме — рече Мюсе. — Върху развалините на тоя рухнал свят стъпи нашата младост, изпълнена само с грижи. Ние, децата, бяхме капки гореща кръв, която ороси земята, ние се родихме в разгара на войната, ние петнадесет години мечтахме за снежните равнини на Москва, за палецото слънце на страната на пирамидите. Сега ние гледаме земята, улицата, пътищата, буйно течащата Рона — навред е пусто и се чува само камбанният звън на черквите в нашата Франция... Когато децата говорят за слава, отвръщат им: „Идете на черква.“ Когато децата мислят за подвизи в живота, казват им: „Станете свещеници.“ Когато израстващите деца говорят за любов, за енергия, за творчески живот, отвръщат им все същото: „Издигайте манастири.“ Но ние ще отговорим на това, ние ще се отдадем на пиянска наслада и безумна любов. Нека пропада всичко... и на дъното на любовта — измамата.

— Ти си пиян, Алфред — тихо пошепна Жорж Санд.

Мюсе изпи наведнъж чашата вино и млъкна.

Настъпи тягостно мълчание. Бейл се разсърди. Готов бе да избухне. Наистина думите на Мюсе се преплитаха с такова отчаяние, което надхвърляше границите на обикновена афектация. Бейл ясно виждаше, че през пиянските сълзи прозира голямата скръб на истински поет. Той не четеше неговите новели и затова сега почти се радваше. Твърдо реши да не прочете нито един ред от Мюсе. Като изпи набързо няколко чаши вино, той сам почувствува леко опиване. Отново започна да осмива мечтите на Жорж Санд за Италия, сякаш се боеше да не би тя със своя поетичен възторг да оскърби любовта му към тая страна. Сетне изведнъж я попита:

— Много ли са младите хора с подобно настроение в Париж?

— Такива млади хора като Мюсе изобщо няма, но младите хора, които тъгуват, са много в различните класи... Познавам един младеж от работническата среда — дърводелеца Пердигьо. Той намери в себе си сили и се отказа да пие, ходи от град на град, от департамент в департамент вече шест години. Вътрешните противоречия, които го измъчваха след личната несполука, изчезнаха. Целта на неговите пътувания е да обедини всички компаньонажи и девоари в един огромен работнически съюз.

— Как, няма законът за цеховото организиране на работниците мина? — попита Бейл.

— Не — отвърна Жорж Санд. — Забранени са дори компаньонажите, но сега полицията гледа през пръсти на това.

— Тогава може би тия легални съюзи са позволени от правителството само за наблюдаване? — попита Бейл.

— Какво говорите! Възможно ли е това?!

— Не вярвам на вашия пътешественик — каза Бейл.

— А пък аз му вярвам — настояваше Жорж Санд. — Той е представител на нова Франция. — И като подаде чашата на Бейл, тя каза: — За нова Франция!

— За запазване здравето на Мюсе — предложи Бейл.

Мюсе отвори очи и отново грабна чашата. От устата му се изтърва неприлична шега, която Бейл подхвана и двамата се закискаха. Заредиха се анекдоти, шеги, сплетни и неприлични думи, от които Жорж Санд се мръщеше. У нея всичко излизаше така искрено, че Бейл бе готов понякога да ѝ повярва, но Мюсе, който прекрасно познаваше нейния смел език в друго време, продължаваше, без да се смущава и без да щади своята приятелка. Бейл стана и отиде с празна чаша при Мюсе.

— Вашата чаша — рече Мюсе и повика слугинята.

Бейл си спомни думите на една неприлична италианска песничка и затанцува в такт с мелодията, като държеше в ръката си празната чаша. Влязлата слугиня се вцепени. Важното служебно лице танцуваше с кожени ботуши. Широката дреха с пелерината висеше от едното рамо, зелената ръкавица се търкаляше на пода и черният цилиндър бе дръзко отметнат на тила.

Последният лист на албума беше празен. Мюсе бързо нахвърли с молив фигурата на Бейл, като не виждаше добре нанесените линии.

Късно през нощта, усещайки парене и болка от изпитото вино, Бейл се обръщаше, на дървената скамейка. Зад стената се чуваха груби гласове. Жената казваше:

— Докато всички спят, върви на тавана. Северният параход ще тръгне утре, обещаха да те скрият. Така не мога повече да живея. Сърцето ми се къса. Докато не отидеш при Микеланджело, аз няма да се успокоя.

Груб бас ѝ отвърна:

— Тревогата навред е еднаква, лелю. Микеланджело също няма да отmine затвора. Всички ние ще завършим с „женитба за вдовицата“^[1]. Лошото е, че тоя мерзавец Гризел е също като баща си. Сега е полицай в Лион и наскоро се хвалеше: „Баща ми обеси Бабьоф и с него още шестдесет и петима, а пък аз ще откарам на бесилката — той каза: «Ще ги оженя за вдовицата» — Жан Жак Русо, Микеланджело Буонароти и всичките шестстотин и петдесет.“ Предлагам да премахнем Гризел, а в компаньонажа казват: „Почакай!“

Бейл се обърна и закашля силно. Гласовете стихнаха. „Франция стои на вулкан — подземната лава клокочи, ако само не халюцинирам.“ Първият комунист във Франция, гилотинираният през 1797 година издател на „Народен трибун“, отново се е изправил пред Франция като ужасен призрак в лицето на четвъртото съсловие.

Когато се събуди в пет часа сутринта, Бейл се приготви набързо и треперещ от нощния студ, зае мястото си в полутъмната пощенска кола.

---

[1] През революцията гилотината са я наричали „вдовица“. Да се омъжиш за вдовицата, значи да бъдеш гилотиниран. — Б.пр. ↑

ЧЕТИРИДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

А. И. Тургенев се видя с брат си в Швейцария. На 14 октомври 1833 година Николай Тургенев се ожени за дъщерята на карбонаря Гаetano Виарис — Клара, и отпътува с нея. Александър писа в дневника си:

Неделя. Женева. Брат ми и Клара заминават. Поръчах им да спрат при граничния камък; видях го, слязоха от колата. Брат ми нежно се приближи до мен, хвана ми ръката и с някакво непознато за мен дотогава чувство ми каза няколко думи: „Ние не сме заедно, обаче... Аз всичко това ви... Всичко това вие направихте...“ — нещо подобно. Искаше да говори за моето отиване в Русия, което го безпокояло. Промених разговора. Изпитвах неопределени чувства. Ние се разцелувахме, стиснахме си ръце и още веднъж погледнахме разделящия ни камък. Той се качи в колата...

... Пеша по следите от колелата. На 14 октомври 1833 година, в седем часа сутринта, дописах и тая тетрадка с обновен за мен живот. Ще започна друга, пак зелена, тука купена. Къде ли ще я завърша? Пак сам себе си ли или съдбата питам. *Потайният живот още не е свършил*. Но участта на брат ми не ме гнети повече от този живот. Гледам с доверие на бъдещето, защото в него виждам за брат си ясения и светъл образ на Клара...

А. И. Тургенев до брат си Николай

Рим, 16 декември 1833 година, № 12.

Ето ме отново в Рим. Четвърти път вече как идвам тук. Моля те, иди у Кювие и им кажи, че много им

благодаря за любезното писмо, че никога няма да забравя тяхната дружба и всякога ще си спомням с благодарност техните вечери и че *аз не съм длъжен да им пиша от Русия*. Мадам Кювие ми пише, че Бейл-Стендал бил в Париж и се връща в Рим. Ако е още у вас, намери го и изпрати чрез него нещо, например новата книга на Шение или някоя много елегантна жилетка.

В Петербург Соболевски заедно със секретаря на покойния Грибоедов, Малцев, реши да построи манифактурна фабрика. Потръгна му. На Выборгска страна той положи основите на Самсоновата манифактура. Неговият обществен престиж значително порасна.

Току-що премина дъждът, без да освежи земята. Макар че е декември, но в града е горещо. Пред Бейл отново се издигат тежките постройки на Чивита Векия. Ето и кривите тесни улици, главния площад на града. На площада Сан Франческо митническият агент запалва лула, натъпкана с контрабанден тютюн. Насмешливо се здрависва, зъбейки се, и първият мерзавец в града, пристанищният комисар Романели. Ето най-послед и консулската квартира с отвратителните мебели, единствените, които можаха да се намерят. Огромни библиотечни шкафове, два долапа, писмена маса и две кантонерки. На стената в проста бронзова рамка портретът на Паста, която чу за последен път в „Танкред“ и отново се опияни от нейния дивен глас. На срещнатата стена — портретът на Хелвеций. В двора разпрягат консулския екипаж. Двама италианци пренасят куфарите, като се ругаят един друг и залитат; тракат железните закопчалки, отваря се голям куфар. Най-напред се заключват в масата ръкописите. Необходимо ли е да се отвори сандъкът с книгите? Не, той трябва да бъде пратен направо в Рим. В Рим до отпуската той живя у швейцареца Аврам Константен на малката улица Виа деи Барбиери. Константен имаше свободна стая на втория етаж с креват, кожено кресло, малка маса и на пода сандък с книги. Това бе тайното убежище на Бейл, известно само на малцина другари. Тук идваха Тургенев и Соболевски.

Оттук тримата отиваха да пият кафе в „Антико кафе греко“, където веднъж Тургенев показа един нисък остро нос човек с дълга коса и землист цвят на лицето. Бил авторът на украински повести — Гогол. Убежището на Бейл, неизвестно как, неочаквано бе открито. Просто един прекрасен ден Лизимах най-безцеремонно донесе в квартирата на Константен телеграма. Ето защо след завръщането си от отпуска, от Париж, Бейл не пожела да се настани у Константен. Нека милият швейцарец продължава да рисува на фарфор руските красавици, с които го бе запознал Бейл по молба на Тургенев, който поръча на Константен миниатюра на Потоцка.

На сутринта куфарът е отправен на Виа деи Пиетра, в хотел „Чезари“, дето отсядаше Тургенев. Наскоро дойде и Бейл. След три дни той се яви на приемния час при посланика. Латур-Мобур не напомняше с нищо Сент Олер. Сент Олер, светски човек, поддържаше салон, сам бе писател-историк и в същото време боязлив и изпълнителен чиновник. Имаше несносно аристократично минало и затова не разчиташе на доверието на юлското правителство. Той напълно разбираше Бейл и дълбоко в душата си смяташе, че тоя якобинец много по-добре познава италианския живот и политическите интриги, отколкото френският посланик. Господин Сент Олер беше неумолим винаги, когато Бейл искаше позволение да прекара в Рим още една седмица. Трябваше да поговори с Латур-Мобур откровено. Слаб, набръчкан човек посрещна Бейл без всякаква приветливост. Бейл започна дълга реч. Посланикът прекъсна тихо и сухо изказването му:

— Защо ще се ангажирате с книговодство, с корабните дневници и с паспортите на пътешествениците? За тая работа вие имате помощник. Живейте, където обичате, а когато срещнете затруднения, идвайте сутрин при мен и аз ще ви давам директиви.

Резултатът надхвърли очакванията на Бейл. Като предплати на Чезари за един месец, той не се безпокоеше повече за Чивита Векия. Два пъти в седмицата пощенската кола откарваше пакети за Лизимах и два пъти донасяше на Бейл отчетите на Лизимах и книгата, които трябваше да бъдат уредени от консула. Латур-Мобур остана верен на дадената дума. Той прекрасно познаваше състоянието на консулството в Чивита Векия и със задоволство подкрепяше с подписа си нарежданията на Бейл. У Чезари беше доста шумно. На малкия площад Минерва има едно чудно съоръжение в стил барок —

мраморен слон, дебел, къс, със спуснат право надолу хобот и издуто огромно чело, насочено напред. На гърба му е издигнат мраморен обелиск, висок и остър, който, съчетан с мраморния слон, прави съвсем странно впечатление. По пътя от тоя слон за Пантеона се издига едно грубо здание с каменни первази и масивни стени. Именно в тоя дом се пресели Бейл.

Когато се събуждаше сутрин, той виждаше от прозореца млади сабински селянки с пъстри корсажи върху роклите, с големи кошници цветя, зеленчуци и пазарски стоки върху главите. Папските стражари и швейцарските арбалетчици в средновековни червено-жълти костюми с разкошни ръкави и старинни мечове на бедрата закачаха с груби шеги девойките. Върволицы монаси и свещеници бързат за Корсото, семинаристи в черни, зелени, сини и яркочервени раса отиват в семинарията при моста Сант Анджело. Изрядко, разгонвайки минувачите, ще мине на магаре, като се прозява и показва гнилите си зъби, някой от черковните князе с червена дреха и червена шапка. Стражарите изведнъж се изопват като струна, ръцете отлитат към периферията на шапките, за да отдадат чест.

Лизимах е недоволен, че всички писма минават през легацията, но заедно с това отсъствието на Бейл му развърза ръцете. Той, действителният консул, заставя пътуващите да забравят господин Бейл, но когато започнат да протестират, че визата на паспортите им струва петдесет скудо, съчувствено клати глава, сетне мрачно дига рамене и казва: „Тарифите са изработени от господин Бейл, поговорете с него.“ И всеки път в душата на пътуващите остава известен яд към неуловимия господин Бейл, който може, макар и невидим, да им създава неприятности, въпреки че учтивият и услужлив помощник се старае всичко да изглади. Все пак тоя Бейл е голям скитник: днес го срещнали на Виа деле Ботеге Оскура, а снощи го видели в Неапол на Виа Толедо. „Пак започнаха прелитанията на тоя неуморим французин — казва кардиналът, управител на полицията. — Какво прави, с криле ли прелита от Неапол в Рим?“

На времето покойният Курие запозна Бейл в Рим с една чудна красавица, негова приятелка. Това познанство още продължаваше, въпреки че тази прекрасна девойка бе станала сега княгиня Каетани. На Виа деле Ботеге Оскура, величава и мрачна, като че създадена за тежки боеве или дълговременни обсади, сред къщи с прозорци,

обковани с железни решетки, и полуразрушени къщурки на благородни, но обеднели римляни, се издига фасадата на дворец, символ на властта и славата, принадлежащ на княз Филип Каетани и неговата съпруга. Колко често, забравил, че е вече петдесетгодишен, Бейл излита като стрела по стъпалата на горната мраморна площадка на двореца покрай пъстро облечения портиер, който се усмихва на общия приятел, синьор Бейл. Колко често синчето на дон Филип обвива с ръчички дебелия шия на този французин, катери се по раменете му и чорли бакенбардите му. Обстановката съвсем не е парижка. В който и да било час Бейл е скъп гост и почти пълен стопанин. Той отдавна вече не е французин. Той е истински миланец, с милански изговор на веселата си остроумна италианска реч, с милански мисли, с чувства на ломбардец и с вечния небледнеещ образ на Метилда Висконтини. За това не знае никой в Париж, за това не знае никой дори и в Рим, също тъй, както никой не ще узнае никога за прекрасната дружба на женското сърце, подарена му от Жудит Готие.

Дон Микел и дон Филип Каетани продължават разговора си, когато Бейл влиза, поздравявайки и без да ги прекъсва, като че ли е член на семейството. Малко по-късно идва младият граф Джузепе Чини с жена си. Млада, красива, кокетна, тя се наслаждава от своите двадесет години, от своя успех, от хубавеца граф Джузепе и от присъствието на Бейл.

В Чинцано, дето отиват през лятото Каетани, Чини, наречена графиня Сандър, и шест или седем други семейства, уреждат заедно с по-големите деца игри под дърветата на градината и често старите дъбове на Чинцано са свидетели как френският консул, със завързани очи, протяга ръце и пристъпва предпазливо при виковете и смеха на играещите на сляпа баба.

Ето най-сетне той хваща, както му се струва, младия дон Филип през талията и крещи: „Това е той, познавам го!“ — но като го вдига във въздуха, изведнъж чува шумоленето на копринени поли и усеща ръце, които свалят превръзката от очите му: поруменялата графиня стъпва важно на земята, доволна от играта, и поправя прическата си.

11 януари 1834 година. Прочетох петнадесетата песен, една от най-прекрасните на Дантевия „Рай“. Там е дадена неговата генеалогия, разказана от пралядо му Качия Гвидо, и описание на тогавашните нрави във Флоренция през времето на пралядо му и пак за усмивката на Беатриче:

— Che dentro ogli occhi suoi ardeva un riso^[1]...

13 януари. Бал у Кривцов.

При мене беше повече от час Бейл-Стендал. Разказваше много за Франция. Католическата религия не оживява. В Париж при Наполеон всяка година имало четиридесет и пет хиляди посетители на черквите. При Бурбоните били по-малко. Сега са пак толкова, защото от досада и скука Сенжерменското предградие посещава пак черквите, вместо да ходи на бал при краля. В провинцията кюретата пакостят на тези енории, в които населението ненавижда езуитите, а гражданите обичат своята революция от 1830 година, докато поповете я ненавиждат. Оттук и масовото отвращение към черквата у простия народ. Черквата на Шазел жъне успехи и подготвя протестантизма във Франция. Сенсимонистите се спасиха от подигравки само благодарение започнатото преследване от страна на правителството. Аргу и Барте са скотове — преследват. Гизо е умен и школовката в неговите учреждения е прекрасна. Той прибягва малко до съдействието на Кузен и Вилмен, за да не би последните да припишат на себе си неговите собствени действия. Те вече са паднали в очите на обществото като кандидати. Миние ходи в Хишпания, в имението на Тиер, но не забеляза и не извлече нищо полезно. Реноар върши това, което искат от него. Само Тиер стои над всички кабинети, а кабинетите са наравно с народа, но Тиер върши с камарата каквото пожелае — иска пари за довършване на паметници, и то само за два: триумфалната арка и арката на Магдалина. Нови няма да строи, защото разсъждава здраво, че е време да се прекратят данъците на френската беднотия за поддържане великолепието на Париж. Пита се: трябва ли

да се довърши започнатото? Тиер реши положително. А Шатобриан? Шатобриан падна. А мадам Рекамие? Той махна с ръка. Все още има влияние. Съдете сами: Париж е рай за старите жени. Бролио не вижда добре и говори остарели доктринерски неща. Тиер все пак стои по-горе от него. Имайте пред вид, че в тоя момент *французите имат една любов — поляците!* Привличат ги, дават им пенсия.

Възможно ли е връщането на Бурбоните?

Дълго ще бъде невъзможно.

4 февруари. На Корсо срещнах папата в златна осемместна карета. Беше сам. Зад него цял отряд кавалерия и стража... И френските крале престанаха да пътуват с такъв конвой. Така водят само углавните престъпници.

Срещнах Бейл в кафенето. Побъбрах с него за княз Вяземски; Съобщих му съдържанието на писмото, в което князът пишеше за него: „Ненапразно съдбата те е сближила със Стендал, автора на «Червено и черно», най-великия роман на нашето време. Сам ти със своите скитания и любов към прекрасното приличаш на тоя бележит автор.“

Излязохме от кафенето заедно. Говореше ми за процеса на Чезарини, за литература, за посмъртните творби на Андре Шение, които той смята за фалшифицирани и ги приписва на Детут. Вървахме по Корсо, посипан с креда и цветя за предстоящото карнавално шествие. Бейл ме спря пред къщата на банкера княз Торлони. „Доскоро този дворец беше черква — каза Бейл. — Тази е едничката черква в Рим, обърната в частно жилище, и това, което не може да направи папа Пий Шести за своя племенник Браски, който бе хвърлил око на тоя дом, това се удаде за пари на банкера.“

Отбих се у графиня Гурева. Срещнах графиня Боргезе и дъщеря ѝ Мортемар. Отидох при тях, казах няколко думи за помирение на майката, стиснах ѝ ръка и тя обеща да ме посипе с конфети. Реших да бъда днес у нея на бал. Вечерта получих записка от Бейл. На един дъх прочетох прелестната „Двойна грешка“ от Проспер Мериме.

8 февруари. Обядвах с Лански. Свиреше оркестър. Музиката бе упоителна. Всички насядали край масите пееха.

Въздухът се изпълни с музика. Пихме. До мен седна Бейл-Стендал. Поръча алеатико. Приказвахме за много неща, както и за предстоящия бал у австрийския посланик Лютцен. Сетне отидохме на Корсото. Карнавалът бе в пълния си разгар. Дяволи, адвокати, сановници, рицари, маски, пъстрота и яркост, огромни ленти и потоци от цветни конфети, които засипват минувачите. Препускане на коне. Страшно много екипажи. Маскираните хвърлят в прозорците на горните етажи портокали със специална машинка. Графиня Комон хвърли към мене великденско яйце, което се счупи върху редингота ми. Посипа се брашно и аз и Бейл побеляхме като сняг.

18 февруари. Бейл ми изпрати книгата на Ампер за Китай.

Бях у Кривцов и на лекция на Бунзен.

От Корсо, през дните на карнавала, след като се раздели с Тургенев, Бейл всякога се отбиваше на Пиаца Навона. Това е най-хубавото място на света. Къщите от сив, почти неодялан камък са разположени в полукръг; огромни сиви плочи покриват площада; фонтани с тритони, нимфи, nereиди и наяди от бял мрамор, позлатен от времето и позеленял от водата, изхвърлят широки струи вода, които блестят под златистите лъчи на вечерното слънце. Сред белите мраморни фигури, които населяват площада, и прохладните фонтани с басейни, се откроява една чудовищна фигура — черен тритон от чер мрамор, сраснал се с бял къс неодялан камък от същата порода.

Графиня Чини с маска, добре позната на Бейл, защото той сам я доведе от вилата на Хораций Верне, танцува с дон Филип. Тя трети ден го гледа така насмешливо през тесните разрези на маската, вятърът така повдига дантелата, когато тя прави тур и се приближава към Бейл, че той решава да се обясни. Полушеговито, полусериозно говори с дон Филип. Чини се смее и Бейл, започнал шеговито, минава към сериозно и пламенно оплакване. Той говори за своята пълна самота, за това, че в

началото на тоя век, преди петнадесет години, би могъл да бъде пощастлив, отколкото сега, и животът му би се наредил по-иначе. „Но тая жена умря същата година, когато умря и вашият приятел — обръща се Бейл към Каетани, — същия ден, когато бе убит Курие.“ Дон Филип се оттегля. Чини улавя Бейл под ръка. Те заедно сядат в каляската, за да отидат на Пиаца Навона. Докато Бейл помага на своята дама да се качи в каляската, сред шума и виковете на веселящата се тълпа се чува глас:

— Познавам го. Той е или Байли, или Бейли, дявол знае как се казва — с една дума, този, който е описал живота на Хайдн, а тая година отново пусна книгата „За любовта“^[2]. Нищо не разбира от музика.

Тая бележка беше казана от композитора Берлиоз. Неговият спътник избъбра недоволено:

— Познавам аз тази мечка от Гренобъл. Той е своего рода дофински монтаняр Ебер — революционер, комунист, атеист, изобщо съчетание на всички хубави качества.

— Как го държат консул? — попита Берлиоз.

— По-добре е, отколкото да го държат в Париж — отвърна непознатият.

— Чувате ли как ви хулят? — каза Чини, като тръгна с Бейл.

Карнавалът свърши, настъпи всекидневието. Добре би било, ако тези делнични дни се, съпровождат и с малко ежедневни неприятности, но с Бейл се случи нещо друго. Господин Моле не е вече министър на външните работи. На неговото място седи генералният секретар дук дьо Броли — дук Бролио, както пише за него Тургенев. Той съвсем не е разположен към Бейл като писател, още по-малко е склонен да търпи като консул господин Стендал. Посланикът, свивайки рамене, предаде на Бейл съобщението: в 1832 година министърът на външните работи (уви, не вече граф Моле!) му изпраща предупреждение, а в 1834 година той получава истинско мъмрене:

„Имам основание да мисля, господине, че въпреки специалното предупреждение, получено от вас от моя предшественик, предупреждение, което ви задължаваше да се подчините на член 35 от заповедта от 20 август 1833 година, в която се говори за непрекъснато стоене в Чивита Векия, вие продължавате често да се отлъчвате от

града. Съгласен съм да затворя очи пред това упорито и постоянно нарушаване на заповедта само в случай, че то няма да се повтори. Съветвам ви, господине, да изпълните това, ако искате да запазите длъжността си, поверена ви от Е. В. Аз нямам възможност, като изключение, да ви освобождавам от това ваше задължение...“

— Какъв ужасен език! Езикът на пиан полицаи. Чий е този подпис? Кой е този господин Рини? — попита Бейл.

— Който и да е, не е там работата — рече Латур-Мобур. — Моето позволение си остава в сила, но аз не мога да отстраня тия ваши „приятели“, които негласно ви пакостят.

Бейл отиде в Чивита Векия. В Рим той пишеше „Брюлар“, сутрин набързо нахвърляше бележки за „Изповед“ и продължаваше да пише за „Синият портфейл“, в който имаше вече доста глави от незнаен роман, посветен на Италия. Трябваше да се залови с преработването на „Зеленият ловец“ или „Премолската гора“, или по-точно „Льовен“, както съкратено наричаше той своя роман.

Лизимах го посрещна с хитра усмивка и раболепно запитване за здравето. Бейл намери на масата си върната докладната записка за управлението на Фосомброни във Флоренция, един от най-добрите негови дипломатически документи, за написването на който той изгуби доста време. Материалът бе върнат като „абсолютно непригоден“, при това, като прегледа бележките на полетата, Бейл разбра, че от него искат да се въздържа от изрази като „камарила“, „папско шпионство“, „австрийски деспотизъм“ и така нататък, защото тези изрази звучат оскърбително и за френската власт. Заедно с тоя документ пристигна писмо от Жудит Готие. Тя пишеше:

„Отдавна изпитвам известно учудване, че вие досега не сте влюбен в мен. Намирам, че би трябвало да ви се харесвам. Но успокойте се. Така може да се пише само отдалеч. Много добре зная, че всеки път, когато бивам недостъпна, вие си отивате, но и когато бивам любезна с вас, вие също изчезвате. Откровено ще ви кажа, че щастieto да говоря с вас и да се наслаждавам на вашия ум е по-скъпо за мен от краткотрайния унес на влюбените, които не знаят къде да се дянат, когато главозамайването премине.“

Писмената маса беше заключена. Когато отвори обаче последните страници на „Льовен“, той видя върху тях петна от чуждо черно мастило. Изглежда, някой е копирал местата, които се отнасяха до правителствената организация на избирателните подкупи. „Това не предвещава нищо добро“ — помисли си Бейл. И като обрече себе си на дълго стоене в Чивита Векия, отново се залови с романа. Той откъсна най-опасните в цензурно отношение места, сетне, като се убеди, че никой няма в съседната стая и коридора, заключи вратата и повдигна една дъска на пода. Извади оттам малък пакет, от който измъкна тънка, слабо миришеца на плесен книга със заглавие „Криптография“. Цяла вечер и цяла нощ той прави такива криптографични комбинации, които да му дадат едничък и неповторим шифър. Като си припомни старите математически занимания и понеже познаваше много добре езика на цифрите, на другата вечер той имаше напълно готов шифър и сам приготви и ключа към него. Неговият шифър съвсем не приличаше на дипломатическите шифри на Франция, които са прости и достъпни за най-обикновен политически шпионин. Тоя шифър се яви като резултат на напрегнато дирене на страстен фантаст и образован математик.

През следващия месец работата тръгна добре. Бейл вече пишеше леко и шифроваше. Никакъв Лизимах, който отваря писалища, сега не беше опасен за него. Цялото му презрение към еснафска Франция, към акционерното дружество „Луи Филип и компания“ се скриваше в сухите и точни формули на шифрования текст; сетне, като не щадеше себе си в уморителната нощна работа, той отново преписваше всичко, отразено в огледало; дори ако някой гений успееше да намери ключа за дешифриране, той би дешифрирал само букви в обратен ред на думите. Бейл чувствуваше, че краят на живота му може да бъде съвсем отровен и осъзнатата опасност пробуждаше в него сурова упоритост. Същата упоритост той проявяваше и в друга работа. Ръкописите, купени в Рим, даваха сюжети за най-чудновати повести. Те съдържаха сухи протоколи на старинни папски съдилища, повести за херцогиня Палиано, за семейството Бранчифиоре; тук имаше най-добри доказателства за мнението на Курие, че старинната римска аристокрация е спечелила състоянието си с разврат. Това изцяло се доказва от „Хрониката на семейството Фарнезе“, където римски папа и една проститутка се явяват като съюзници за забогатяване и грабеж. Тук бе поместена интересната повест за Виторио Акорамбони, която

завършва с обсадата на едно частно жилище с оръдия и прилагане правилата на крепостната артилерия. Това описание напомняше обсадата на къщата на Чиро Меноти, екзекутиран преди пет години в Модена. Тургенев бе видял неговия дом и бе описал разрушенията. Трябваше да се вземат в Рим копия от моденските протоколи, за да се превърнат в история на Виторио Акорамбони, да се заемат потребните багри от самата действителност. Тук бе историята на семейството Ченчи. Дъщерята на тоя изверг била принудена да прибегне до отцеубийство, за да спаси цялото семейство, обаче самата тя не е получила спасение от висшето християнско милосърдие на папата. Трябваше да се отиде в палацо Барберини, за да се види портретът на Беатриче Ченчи нарисуван от Гвидо Рени. Трябваше да се свърши още една работа. Освен тия откъслечни протоколи трябваше заедно с Тургенев да отидат при монаха Марини и да искат разрешение от Ватикана да разгледат протоколите от XVI и XVII век. Това лесно щеше да се постигне чрез посланика.

Настъпиха горещи дни. Пак палецо слънце и вечерна ариакатива, пак треска в кръвта и повторение на старите ревматични болки. Налага се почивка. Латур-Мобур му разреши да се пресели в Монте Албано. В Аричио Бейл свободно въздъхна. Хълмовете, заменили някогашните страшно клокоचेши вулкани, бяха покрити с гори и езера, изпълнили до върха кратерите. Сред гъстите гори редом с дъба растат още непрецъфтели диви рози и хиляди славеи образуват оркестър в дъбовата горичка, която дреме под лунната светлина.

Тия дни в Монте Албано и в Аричио преминаха с невероятна бързина. Вече през есента при една среща Тургенев запита Бейл какво става с очите му. Клепачите му се подули, червени ивици очертават ресниците. Четенето на дванадесет фолианта написани на ужасен латински език от XVI век, не минава даром. Двама преписвачи се отказаха да работят. Сега работи трети и в скоро време дванайсетте тома материали ще бъдат готови. „Само Бейл може да издържи на такава адска работа в Рим“ — казваше Тургенев. Като си спомняше впечатленията от ранните младини, Бейл си мислеше: „В солните галерии на Гален, там, дето огромните подземни езера са наситени със солен разтвор, водачите хвърлят сухи, безлистни вейки от габър, които след няколко минути се покриват с кристали от сол. Сухата и безлистна вейка звънти и при светлината на факлите се прелива във

всички цветове на дъгата. Сухите и мъртви протоколи на старинните съдилища, исквите молби и процеси на стара Италия, щом се докоснат до наситения разтвор на моето въображение, могат да блеснат ослепително и да се превърнат в живи и ярки картини. Прочее на работа!“

Четири томчета новели са готови. Може да си отпочине. По стар навик да сравнява всичко с Франция, Бейл се заема да чете френски материали, мемоари от времето на Людовик XIV, пътува до Равена и други северни градове.

Лизимах след несполучливата интрига подаде оставка и Бейл го съжали. „Къде ще отиде тоя беден грък?“ — мислеше си той. Най-после министерството научи нещо извън Лизимах и Бейл. То направи предложение на Лизимах да се извини пред консула. „Отношенията стават трагикомични — мислеше Бейл. — Съгласен съм да се преструвам, че възприемам за буря плясъка на водата в чашата, ала се отказвам да загина в тая буря, ако ми се предложи това.“ Той написа молба да му се даде консулско място някъде в Южна Испания, написа я с пълна сериозност и с пълна готовност да замине. Докато чакаше отговор, завърши една глава от „Червено и бяло“ и започна да пише следващата, в която се разказваше как един млад човек, не можейки да понася задушната атмосфера на Франция, отива в Испания. Той искаше да зашифрова тая глава, но не намери на обикновеното място шифърния ключ. Събори мастилницата, катурна масата, тичаше из стаята развълнуван, но шифърът никъде не се намери. Два часа седя полузамаян. Сетне взе с треперещи ръце последния подвързан том, постави го в рамка, преписа няколко реда обратно, гледайки в огледалото, и се опита да ги дешифрира. Но не му се удаде. Смъртно блед, той ходеше из стаята с широки крачки. Беше лишен от възможността да прочете произведението, за което изгуби толкова време. Отново започна опитите да пресъздаде процеса на съставяне шифъра. Но всеки път изгубваше нишката на мисълта си. Просто не можеше да се познае. Ставаше му ту топло, ту студено. Прекъсна и опита да чете и искаше да унищожи написаното. Внезапно изгубил сили, той си полегна. Събуди се след двадесет и четири часа. Дребничкият римски лекар Непи му напипваше пулса с дясната си ръка, като държеше часовника в лявата. Той поклати глава, като забеляза, че Бейл се готви да говори.

— Вие имате слънчев удар — рече той. — Трябва ви пълна почивка. Всичко ще мине безследно.

Но Бейл цял месец чувствуваше непреодолима слабост.

Отказът на молбата му да бъде преместен в Испания никак не го огорчи. Другият плик извика у него учудване и досада. Беше голям, тъмнозелен плик на Министерството на народната просвета, съдържащ диплом, подписан от Луи Филип, и знаците на ордена на Почетния легион.

Край града растяха шест кипариса. Зад тях се виждаше малката къща на дърводелеца Видо. Красивият старец беше син на френски офицер, беше обеднял и се занимаваше с дърводелство. Жена му, с много младо лице и побелели коси, със свити от вечна тъга устни, се занимаваше с шиене и пране на долни дрехи. Помагаше ѝ дъщеря им, двадесетгодишна девойка, тънка като стъбло, синеока, малко суровичка като всички хора, които гледат открито на живота. Видо изработваше полици за книги на Бейл и често го упрекваше за неговата страст към книгите. „Нищо друго не пакости на човека така, както книгата“ — казваше той. Бейл се смееше, спореше, но му харесваше тонът и простата увереност в собствената правота на човек, който не четеше книги, но използваше в живота си моралните правила на Русо. За разлика от бащата младата девойка обичаше да чете. В нейните съждения имаше толкова непосредственост и умение вярно да схваща същината на прочетеното, че Бейл все по-често и по-често заговаряше с нея, когато тя идваше за книги. Той тъжеше в минути на самота, а младата Видо го гледаше с такива очи, сякаш обещаваше да прогони скръбта му. Веднъж, след като се затвърди доверието и дружбата помежду им, Бейл попита какво би казала мадемоазел Видо, ако той и предложи да му стане жена. Тя никак не се учуди и отвърна съвсем спокойно: „Бих се съгласила, ако вие не се опитате отново да ми отнемете вярата.“

Видо е столар, Бейл — консул. Девойката го обича, а той изглежда тих и спокоен човек. Но се носят лоши слухове и във всеки случай ще трябва да се посъветва ако не с духовника, то със своя роден брат — монах в Пиемонт. Бейл не получи нито „да“, нито „не“, защото Видо очакваше отговор от Пиемонт. Лизимах се подсмиваше: „Ето че

се прояви неговият истински характер. Аристократът, писателят, барон Стендал, ще се жени за дъщерята на перачка. Малко ли са други жени? Не, ще избере такава, която да съответствува на неговите якобински възгледи. Това е най-доброто доказателство за политическата неблагонадеждност на консула.“

Пиомонт е на две крачки от брега на Изер. Там, край Гренобъл, има дивен манастир. Шартръозките монаси всичко знаят и затова монахът Видо от Пиомонт прави справки чрез манастирските лисици в гренобълския манастир. Това, което научи, надхвърли неговите очаквания. Дърводелецът Видо в Чивита Векия цяла вечер чете на жена си това ужасно писмо: „*За какъв Бейл говорите? Ако този Бейл е от Гренобъл, той е атеист, нечестивец, богохулник и якобинец, противник на бога и на законните власти. Наричайте го по-добре Стендал. Това е новото име на антихриста.*“ Бащата и майката не дадоха своята благословия. Девойката си поплака и престана да се среща с консула.

---

[1] Толкова радост блестеше в очите й... ↑

[2] В Париж наистина Богер напечата второ издание на трактата „За любовта“, а Вердиер напечата анонимно книгата на Бейл „Пътешествие из Италия и Швейцария през 1828 година“. — Б.а. ↑

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Старши книжоводителят на Министерството на външните работи, приготвяйки черновата на отказа до Бейл за преместване в Испания, намери няколко книжни квадрата, изпъстрена с формули, условни знаци и цифри. Това беше ключът, съставен от Бейл за шифроване романа за Льовен, и на обратната страна на един лист имаше надпис: „Червено и бяло“. Книжоводителят сложи тези листчета в плик, запечата го и го надписа: „Да се остави до изясняване“. Нека читателят знае: тоя плик престоя около сто години, докато един млад френски учен не прочете романа „Червено и бяло“ и не го напечата в пълно издание през 1929 година.

През тези дни Проспер Мериме слушаше как Мюсе чете своите стихове. Това бяха станси до брата на Алфред, Пол Едм Мюсе:

*Ти знаеш ли залива тих,
където лазурен прилив
се плиска спокоен, ленив?
Там с мисли високи Стендал
на морския бряг е стоял,
заслушан във вълшебния шум.*

Една година преди това Мериме завърши новелата „Душите в чистилицето“, в която най-добре се разглеждаше душевната разруха на Дон Жуан. През цялата следваща година той пътува из Франция. Това бе пътуване от служебен характер за изясняване състоянието на най-важните исторически паметници на Франция; то бе сухо, твърде скучно изучаване на френската литература. Една година той нищо друго не написа освен писма до булонската красавица, англичанката Джени Декин. От време на време във Франция като стихийен огън избухваше негодуванието на работниците. Но вестниците мълчаха. Царуваше тишината на задушното време. Мериме чувствуваше, че се задушаваше. Неговите новели ставаха все по-сухи и по-сухи. И изведнъж

тая вечер, като чу стиховете на Мюсе, той почувствува прилив на освежаваща тъга към приятеля си и написа писмо до Бейл, едно от най-нежните, писани от него. Той молеше Бейл непременно да дойде, имаше много да му говори. Бейл отвърна шеговито, че Мериме по негови сведения пътува с една прекрасна испанка и че той е съгласен да отиде го поздрави, но по-добре не в Париж. Мериме отговори, че не пътува с прекрасна испанка, но ако Бейл пожелае, той ще го запознае с една бележита жена — Мария Мануела Монтихо. Бейл и Мериме си определиха среща в Лаоне.

Мериме тръгна от Париж печален и развълнуван почти веднага след погребението на баща си. Мадам Ана Мериме мислеше, че това е пак служебно пътуване и съветваше сина си да се откаже, но като узна каква е работата, се съгласи.

Бейл идваше от юг, след като се прости с не малко надежди. Писмата на Жудит Готие много го разочароваха. Още преди половин година той я питаше за някои познати и скъпи неща, припомняше й дребни навици и трогателни увлечения. Тя отговори, че ще се радва да го види, но част от споменатите неща е забравила, а повечето навици и увлечения — разпиляла и разлюбила. Бейл все по-често и по-често живееше с мисълта, че влиза в стаята, очаквайки да срещне някого, да чуе нечий глас. Вече свикна да мисли, че най-лошото нещо за него е свободата, която така много ценеше на младини и с която бе готов да се раздели в Милано. Преданата дружба, рицарското уважение, почитта до самозабрава към Метилда за пръв път го бяха принудили да забрави думата „свобода“. Сега това влечение бе безпредметно. И ставайки сутрин от леглото, пробуждайки се нощем от внезапното спиране на дилижанса, той изведнъж се изненадваше от тая мисъл. Нервите му бяха така напрегнати, че само една непредпазлива дума на съседа бе достатъчна, за да почувствува как раменете му треперят от готов изблик на ридания.

В такова състояние Мериме му бе необходим. Той разчиташе, че разговорът с тоя човек, толкова справедлив въпреки своята външна суровост, ще го подкрепи в това тежко време. От писмата, които си бяха разменили, той знаеше, че в определения ден в единадесет часа Мериме ще бъде под огромните кестени на Лаонския парк. Както на младини за среща, той излезе от един малък хотел в единадесет без четвърт и закъсна. Висок човек със сиво палто, примигвайки от

слънцето, закрачи насреща му. Те се прегърнаха и дълго време не можаха да продумат. Още от първите думи на своя приятел Бейл научи за смъртта на Леонор Мериме. Ясният, спокоен ден, тихият малък градец, в който никой не ги познаваше, подсказваше на приятелите, че ненапразно са направили тоя избор. Тук прекараха целия ден, като си поверяваха своите несгоди и тайни, своята скръб от пълната вътрешна самота. Бейл плачеше като дете. Мериме се обръщаше, ставаше от скамейката, отново се връщаше, без да чувства ни най-малка неловкост и като се нервираше, че самият той изпитва верига непознати състояния. Двамата мъже, толкова различни в живота и така допълващи се взаимно в творчеството, при тая среща бяха образец на най-съвършени човешки отношения, без ни едно фалшиво движение; те не се бояха, че проявяват прекалено своята скръб, не ги плашеше и собствената им свенливост. Когато Бейл внезапно закри лице с ръцете си, Мериме изведнъж си спомни великолепната работа на скулптора Жане, изобразяваща Марат. Мериме жадно гледаше тия чудни ръце, които възхищаваха скулптора, снел от тях копие за своя Марат. Бейл помнеше и обичаше Метилда с преданост и самозабрава, като си даваше отчет за всяка своя душевна проява. Мериме би се смутил много, ако един прекрасен ден станеше съпруг на Джени. Повърхностните увлечения и непреодолимите физически стремежи към жени с лош характер създадоха в него оня вечен страх на неуморимия любовник пред голямото, спокойно и житейско пристрастяване към един човек. Кореспонденцията с булонската красавица имаше напълно литературен облик, но беше станала вече необходимост. И в моменти на огорчение Мериме пишеше, че всяка шивачка, която продава себе си, за да помогне на своя любовник, хвърлен в затвора, е хиляди пъти по-добра от самата Джени Декин. И все пак той бе доволен, че тази жена го разбираше. През четирите години кореспондиране тя му бе подарила само три четвърти час от своя живот. Те се срещнаха в Лувър, дето Мериме я видя едва за втори път, и се разделиха така, че той не можа вече да намери адреса ѝ в Париж. Мериме разказваше за успехите си, без да се радва, и си спомняше несполуките без скръб.

Вече в Париж, успокоеният Бейл мислеше колко е голяма разликата между неговото поколение и това, което се роди в началото на сегашния век, когато всяка година се равнява на цяло столетие. От

време на време, преживявайки последиците от стара болест, той чувствуваше пълен упадък на духа. Гледаше на себе си като на трето лице и в такова състояние сутрин по-леко му се удаваха думите и формите, характеризиращи героите на романа „Анри Брюлар“; крачеше из стаята (в своята квартира на улица Фавър) ту замислен, ту жестикулиращ и произнасящ на глас най-богати, най-точни мисли, които след това бързо записваше. Веднъж — в един часа след пладне — дойде Мериме и го отведе в едно испанско семейство. Графиня Мария Мануела Монтихо и двете ѝ момичета, Евгения и Пакита, очакваха с любопитство обещаното идване на господин Бейл. Евгения току-що бе навършила девет години. След едночасов разговор на възрастните тя бързо се метна на коленете на Бейл и помоли да ѝ разкаже за войната.

— Веднъж при Молодечно инспекторът на коронните имоти Бейл бе задрямал в колата и се бе пробудил до стръмния бряг на рекичката Студянка от изстрели. Каската му не беше на главата, а вие знаете, че от студа косата страхотно расте и ето че се появи и тоя кичур на челото. Това е белег от московския поход.

Момичетата благоговейно слушаха.

Или:

— Това се случи при Кастел Франко. Полковникът от Шести драгунски полк изведнъж завика: „Бийте тревога!“ Ние грабнахме каските си и след миг бяхме на конете.

Бейл зачести в дома на Монтихо.

Когато закъснееше и строгата англичанка туряше Евгения и Пакита да спят, започваха молби да им се разреши да останат. Той влизаше в стаята на момичетата сериозен и важен, заплашително изваждаше гравюри на Верне и литографии на Жерар и започваше дълъг разказ за Аустерлицкия бой.

Мериме работеше върху една странна, необикновена за него повест: „Илската Венера“. Същата оная безкрайно съблазнителна и страшна Астра — богинята с малко разногледни очи и с неизразимо красиви и зловни черти.

— Вие се отнасяте лошо към жената, приятелю. За вас тя е също така опасна, както циганката Есмемалда за монаха Юго. Уверен съм, че вие сте надянали пръстен на Венера и оттогава се боите, че е станал

годеж. Знаете ли, че ще минат години и ще почнете да обожавате котките и кучетата?

— Неведнъж сте ми предсказвали това — отвърщаше Мериме. — Лошите езици говорят, че вие вече обожавате кучетата. В Чивита Векия две кучета се ползували с голяма почит пред вас.

— Но аз ходя на лов — рече Бейл. — Впрочем днес получих известие от тая проклета Чивита Векия, че вицеконсулт Лизимах счупил ключалката на моята стая, претършувал всички книжа и задигнал бельото ми. Колко е хубаво, че тук няма никакъв Лизимах!

В магазина на Мартин и Обер, на улица Дюкок, Бейл видя картини и етюди от модния Дебюфе. Бяха портрети на модни красавици, твърде гримирани и с малко нескромни тоалети. Бейл се интересува от този млад художник. Показаха му неговите ранни картини. Те говореха за него като за истински майстор.

Как е паднал този човек толкова ниско, та е превърнал живописца в проституция? Животът на художника бе толкова интересен и така характеризираше нравите на сегашния Париж, че в три часа сутринта Бейл продиктува на стенографа, препоръчан от Проспер Мериме, откъслека „Федер или брак по сметка“. Обедняването на аристокрацията, нуждата от пари у младежта и грубият натиск на затлъстялата буржоазия върху вкуса на художника-портретист довеждат дотам, че талантът съвсем угасва и остава сухото и мъртво отношение към действителността. Жената, която Михаил Федер среща на пътя си, също се явява особен продукт на буржоазно-католическото възпитание. Манастирите през тридесетте години на този век пускаха от своите пансиони или благовъзпитани, набожни и глупави жени, или пък осакатени и развратени под маската на някаква набожност. Но отново пълен неуспех с френската тема. И „Федер“ остана недовършен, така както остана недовършен и „Льовен“.

Министерството определи на Бейл половин заплата. Това бе прекрасно! То му даваше възможност да продължи до безкрай отпуската си и да започне редица пътувания до Шотландия и Ирландия, да отиде за малко в Испания при Монтихо.

13 ноември 1835 година. Бях поканен след вечеря у Жерар. Там бяха Хумболд, Лъотрон, Мериме. Мадам Ансло е заета с Хумболд: той бе прекарал целия ден във Версай с краля, който сам почнал да се оплаква от „Деба“, че помествал статии и речи, а при това всички знаят, че тия речи се поместват с негово съгласие. Кралят уверява, че „Деба“ произволничи. До късна нощ прекарахме в шеги между Мериме и Хумболд за Кореф и неговата сватба, за службата му при Харденберг и при жената на Харденберг.

4 декември. У Мятлеви на бал. Всички парижки руснаци са там. Аз представих Балзак на Лавалше.

26 декември. Бях у госпожа Лагрен. Бъбрах с една птичка, пих чай в салона.

17 февруари 1836 година. У нас обядва Буонароти и подробно говори за Бабьоф.

9 март. У Жерар с Балзак за Сведенборг, когото турят по-горе от Яков Бьом, Сент Мартен и всички. Балзак не обича и Лакартин: „Не му дотегна да бъде Шатле“ — каза той.

13 април. Четох „Гробници“ на Уго Foscolo.

20 април. У нас обядва и прекара цяла вечер Буонароти.

У мис Кларк Мериме — разкази. Оттам у Жерар с Балзак. Разговаряме за много неща и за мнозина.

24 април. За Риварол. *Еготизъм* — английска дума.

На 15 май у Давидов с Мериме.

От 1835 година А. И. Тургенев даваше за Пушкиновото списание „Современник“ „Хроника на парижкия живот“. Тя се печаташе обикновено без подпис или с инициалите „Е. А.“, тоест еолова арфа. Руският цензор безмилостно прилагаше към звуците на тая еолова арфа скрибуцането на цензорния молив и затова понякога резултатите биваха твърде печални.

1 юни 1836 г. Намерих плик от Вяземски с писма от 8 май, с писма на Толстоеви, с „Ревизор“, а също със

„Современник“, в който аз се нахвърлих на своите писания и дълго не можах да се успокоя от яд.

Отнасяне визитна картичка на Филип Сегюр. Той е на село. При мис Кларк — тя вече спи. У Жерар с Бейл-Стендал — говорихме за Рим, за Гурев и други. У мадам Ансло — и в къщи. Ядосвах се за „Руска хроника“ и дълго не можах да се успокоя.

3 юни. При Ансло. Домакинът е на премиерата на осемдесетата си пиеса. Домакинята е в тревожно очакване. Изведнъж към полунощ се явява авангард от приятели. Пиесата имала успех. Зад тях авторът — цял изпотен. С Ансло-жената за прихода от тая пиеса — Бейл, мадемоазел Франклин. Придружих девойката до дома ѝ.

16 юни. В четири часа сутринта бях вече на границата и в пет напуснах Франция.

21 януари 1837 г. Писмо до брат ми № 20. „*Дадох писмото на Аршиак и закусих с него.* Той ми прочете писмото на А. Пушкин за дуела на 18 ноември 1836 година. Чай, два фунта дадох на Аделунг. Сетне отидох у Пушкин... за Шатобриан и Гьоте, за моето писмо от Симбирск, за парахода, чийто дим е приятен за очите ни.“

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Неуморният Тиер управляваше Франция, като все повече и повече отегчаваше краля с постоянните грижи за вярност към Конституцията и с вечния страх от работническо въстание. Тиер притесняваше Луи Филип, а неговата заплаха с работническо движение се струваше на краля преднамерена и неоснователна. През 1836 година в Испания избухнаха така наречените карлистки войни и френският министър искаше на всяка цена да помогне на испанските буржоа в борбата им срещу аристокрацията, която мечтаеше да върне изгонения крал. На 25 август 1836 година, неуспял в подготовката на войната, Тиер даде оставка, като заяви, че аристократическите реставрации, поразявайки буржоазията, откриват пътя на работническите бунтове и че „от социализма спасението е само в катехизиса“.

На 6 септември 1836 година министър-председател стана бившият министър на външните работи Моле, някогашен Наполеонов сподвижник, човек спокоен, всестранно образован и не фанатик. Той бе еднакво чужд както на доктринерската сухост на Гизо, така и на авантюристичния опортюнизъм да Тиер. Бейл, смеейки се, казваше, че това назначение е в негова полза, защото отношенията му с Моле са прекрасни. Той получи безсрочен отпуск с половин заплата, отиде в Париж и пристъпи към осъществяване на някогашния си литературен план за използване старинните италиански хроники. През 1837 година напечатва в „Преглед на двата свята“ „Историята на Виктория Акорамбони“ и „Ченчи“ и също там помества бележки за археологичните работи в Етрурия под название „Гробниците в Корнето“. Същата година той отново се опитва да се върне към „Льовен“, но записва само един епизод, възникнал след разговора със Соболевски за смъртта на Пушкин. Този епизод е извикването от седем гвардейски офицери на дуел литератора, който бил неприятен на правителството, с цел да бъде убит „на законно основание“.

А. И. Тургенев отново е в Париж. Той пише в дневника си на 27 януари 1838 година, като изпраца тия страници на П. А. Вяземски:

Париж. Среднощ. Върнах се от Ламартин, но почти нищо ново не намерих на масата му. Съветвах се с него и жена му какво да ви изпратим. Той не можа нищо да измисли и двамата се спряха на биографичните бележки на Андриан. Тук беше и самият автор — другар на Пелико, Конфалониери и Бейл, познат на италианските карбонари. Спомняте си, че аз ви описах вече Андриан. Той уверява, че книгата му може би ще бъде позволена в Русия. Мисля да я изпратя чрез Е. Ф. М. Андриан ми каза, че той, като чужденец, който няма никакви връзки в Австрия и не се страхува за никого, може да пише и е писал, без да се бои нито за себе си, нито за други, *макар може би не напълно откровено.*

През тези дни Бейл не се видя с Тургенев. Той извършваше своето четвърто и последно пътуване из Англия, вечерите прекарваше с Теодор Тек и Сетен Шарп в клуб „Атенеум“ в Лондон и седейки, за пръв път през живота си в железопътен вагон, даваше си вид, че движението на колелата по релсите никак не го учудва. Четеше коректурите на „Преглед на двата свята“ — това бе „Херцогиня Палианска“, една от най-жестоките италиански новели.

От пътешествието се върна здрав и укрепнал. Липсата на чиновническия тормоз и интригите на Лизимах, свободното пътуване и голямата литературна работа му върнаха бодростта, здравето и силите. В писма до Мериме той отбелязва младежки стремежи към жените, което се явява резултат на дългото им пренебрегване. След пътуването из планинска Шотландия, след излети в глухи и пустинни ирландски крайбрежия, след посещенията на любимия Ричмонд и Уиндзор той понасяше с необикновена лекота Париж, за който всякога бе само наблюдаващ странник, вечен скиталец, опиянен от собствения си ум и умеещ навред да възпламени живот.

Книжарите в Париж и букинистите при Одеон, по кейовете на Сена, отново видяха тия великолепни ръце с бързи пръсти, жадно

прелистващи страниците на книгите. Стаята в хотела на улица Фавър се изпълваше с купища изписани листа и пакети книги, често донасяни върху херкулесовските рамене на самия Бейл. По това време на мода бяха пътеписите, описанията на местности и приключенията. Сухите отчети върху изкуството на инспектора Мериме се разграбваха бързо.

— По липса на новооткрити страни романтиците отново започнаха да откриват Франция — казваше Бейл при среща с Мериме. — Аз чувствавам потребност да се отзова на това.

И той се отзова. Пое задължението пред един книгоиздател да опише своите пътувания из Франция и дори получи аванс хиляда и петстотин франка за малък очерк.

„Малкият очерк“ се превърна в обемист том, но Бейл не се ограничи с това. Без да взема пари от издателя, той със светкавична бързина му предлага втори том, сетне трети и все за същата цена. Издателят е изплашен; установиха се на два тома. Така се появяват „Записките на туриста“, героят на които е нашият стар познат, доставчик на плетени шапки за армията, влязъл някога в приемната на госпожа Ансло. Бейл го качва в дилижанса и го изпраща да пътува из страната, която „глупците наричат прекрасна Франция“. Авторът сема от себе си отговорността за това, че тоя армейски доставчик се осмелява на своя груб език да говори истината в лицето на японците. Когато шапкарят замлъква, в дилижанса се появяват търговецът на желязо, сетне неговият братовчед. Най-после из Франция скита някакъв си безименен търговски пътник, който разкрива битовите тайни на хората от Марсилия, Бордо, на бретонци, нормандци, с една дума, на всички фалшиви и недодялани буржоа, които живеят между Белгия и Испания.

Като напечата тия два тома, Бейл веднага ги забрави. Те излязоха анонимно и бяха приети от публиката с извънредно голямо недоволство. Мериме бясно се втурна в хотела на улица Фавър и като удари с молив по страниците, извика:

— Някакъв негодник добре ме е ограбил! Шестнадесет страници без нито едно зачеркване са преписани от моите пътни записки из Южна Франция.

— Осемнадесет — поправи го Бейл.

Мериме гледа учуден, сетне захвърля книгата и започва да се смее.

— Драга Клара, разбира се, че за толкова кратко време аз не мога да бъда навред. Това не е Ломбардия от хиляда осемстотин и двадесета година, тогава аз бях по-млад, пък и народът там е по-добър от тоя във Франция. Аз знаех, че вие няма да се разсърдите, но ето от какво се страхувам: монолога на търговеца на желязо взех от пътешествията на Милин — страхувам се да не би Милин да напише опровержение и под клетва да твърди, че никога не е търгувал с желязо.

— А, в това отношение мога да ви успокоя. Милин умря преди две години.

— Какво щастие! — въздъхна Бейл. — Разкажете ми какво става в Париж.

— В Париж е твърде неспокойно. Миналата година завърши делото на тайното дружество „Годишни времена“, съставено по типа на предишните масонски организации, а тая година имаше осемнадесет политически дела.

— В Италия е същото — каза Бейл. — Братя Руфини в Генуа и Роморино в Пиемонт създадоха много неприятности на австрийците.

— Във вестниците ги наричаха обикновени бандити — забеляза Мериме.

— Виж само колко голяма е заблудата — рече Бейл. — Имайте пред вид, че в Италия няма бандити в нашия смисъл на думата; почти всички така наречени бандити или бриганти представляват републиканска опозиция срещу деспотичните методи на властта. Чудно как папските жандарми и австрийската полиция умеят да създават условия, които тласкат хората към престъпления. Но всички така наречени престъпници, като се почне от седемнадесетия век, са желани гости на селото. Те не могат да бъдат заловени само защото населението не иска да ги предаде. В архивите на Италия намерих преки указания за това, че съставителите на придворни хроники и кралските летописци са проституирали с историята. Те са се продавали и, представете си, на безценица на всеки херцог. Можете ли да си представите какво пише такъв хроникьор само за да угоди на своя покровител? Той клевети неудобните съседи и сипе кал в чистия порой на народното негодувание. В тайните протоколи от седемнадесети век четох отговорите в съда на така наречените бриганти. Това са истински политически речи.

— Вие съвсем изменяте възприетите исторически гледища.

— Драги мой, вие забравяте, че за мене няма авторитети.

— Време е вече да промените това си гледище. Във Франция всичко е авторитет. Умението да се откажеш от истината в името на държавната дисциплина е първото условие за нашия успех.

— Успехите ще ме отминат — рече Бейл.

Княз Пьотр Андреевич Вяземски питаше как да отиде в 177 стая.

— Тя е на петия етаж. Кого търсите?

— Трябва ми господин Бейл.

— Господин Бейл не е у дома си.

— Но стори ми се, че той ей сега влезе през тази врата.

— Така ви се е сторило — упорито настояваше порттиерът.

— Но той сам вчера у господин Моле ми определи среща за сега.

— Ах, тогава заповядайте!

Вяземски потропа. Отговор не последва. Той потропа втори път. Същото. Почука още по-силно. В отговор се чу отместване на кресло и тропот от падане на книги. Вратата се отвори. Пред Вяземски стоеше домакинът. Той бе висок и възтежък. Вторачени като на птица очи гледаха Вяземски, който стоеше в тъмния коридор. Рязко очертани ноздри. Бакенбардите се спущаха под брадичката. Бейл приличаше на ястреб, разбуден от внезапна опасност. Вяземски пристъпи крачка напред. Бейл го позна и като наведе глава, с широк жест го покани в стаята. Предната вечер у Моле се води разговор за непрестанните опити на племенника на Бонапарт — сина на Хортензия — да предизвика брожение сред армията: в полза на бонапартистки преврат. Бейл разказваше всички: известни нему анекдоти за Дюрок и други любовници на Хортензия, на които можеше да е син този опасен авантюрист-претендент. Холандският крал призна това момче за бонапартче, но със следващото произведение на Хортензия просто не знаеха какво да правят. Фамилното му име бе Морни. Един крайно опасен негодник.

Преди да седне в креслото, предложено му от домакина, Вяземски се огледа. Стаята бе в най-голям безпорядък. Над, масата се виждаше голяма гравюра, изобразяваща Иродиада, от Ломбардската школа. Огромната маса — отрупана с книги и големи албуми с гравюри, които представяха похода на Наполеон в Италия. На пода до

самия прозорец бе простряна карта на битката при Ватерло. На перваза на прозореца — изгледи от Кремъл, портрет на Кутузов, гравюра с образа на маршал Ney. На кръгла масичка в ъгъла се виждаше малък старинен далекоглед, триъгълна шапка с плюмаж и ефес на стара шпага с буквата „Н“. Под масата тъмнееха книги в пергаментова подвързия и огромни зелени папки. Листчета от синя хартия, изписани с гъст, ситен почерк, бяха разхвърляни на писмената маса. На едно от тях Вяземски прочете:

Ариго Бейл, миланец,
поклонник на Шекспир, Чимароза и Моцарт.
Той писа, люби и живя
от 1783 до ???? година.

„Не личи, че скоро ще попълни датата на смъртта — помисли си Вяземски. — По очи е като младеж, както и по уменията да работи бързо и без почивка.“

— Извинете, че не ви чух веднага. Стори ми се, че се чука у съседите. Напоследък се ангажирах със срочна работа, взех доста пари и трябва да приготвя ръкописи за двадесет и пет хиляди франка.

— О, това ще е нещо голямо, нещо из военния живот, подобно на „Мина фон Вангел“?

— А вие чели ли сте „Мина фон Вангел“? — попита Бейл.

— Да, четох и направих извод за опасността от истината за жената.

— Да, колко трудно се постига еднакво тълкуване. Познавам читатели, които са направили изводи за опасността от лъжата. Но аз не съм имал никакво желание да пиша нравоучителна повест. Искях да развия предишната си тема, че жена, надарена с изключително силни чувства, не може да бъде разбрана от днешните французи.

— И тъй, вие пишете нещо голямо?

— Да, аз отново преживявам своята младост. Кажете ми, как вървят работите на Николай Тургенев?

— Той е много устойчив човек — рече Вяземски, — но аз се боя за съдбата на брат му. Обърнахте ли внимание на неговата несдържаност, на вечното му желание да променя мястото? Та той

просто изгаря от тревога за брат си и според мен няма да издържи дълго.

Посещението на Вяземски трая твърде малко. Без да сваля ръкавицата от лявата си ръка и като се опираше с нея заедно с цилиндъра на бастуна си, той още веднъж погледна писмената маса, стана и вежливо се сбогува. Бейл заключи вратата и продължи да работи. Романът бе вече напълно готов, но една от главите бе забутана някъде из купищата книжа и за голямо огорчение на Бейл трябваше отново да се пише. Всичко най-добро, което бе свързано с тоя роман, единствено обичан, в който той вложи цялото си очарование от живота, изведнъж изчезна поради необходимостта отново да препише предпоследната глава.

Край Гренобъл има старинен манастир. Също такъв има и на юг от Болоня. Защо да не е той в Парма, защо тоя най-красив град в Италия да не стане място, дето сред приветливите планини и долини възкръсват най-добрите преживявания и картини на най-прекрасните представители на най-добрия народ на земята? Романът се наричаше „Пармската обител“ или „Пармският манастир“. Най-младите, най-свежи впечатления от своя живот Бейл вложи в душата на Фабрицио дел Донго. Бейл бе влюбен в своя герой. Той, сегашният петдесетгодишен Бейл, с отношението си към Сансеверина повече напомняше граф Моска, силния, умния и умеещ дълбоко да чувствава човек. Фабрицио е само племенник на Сансеверина и макар че тук възторженото отношение на младежа се съчетава с безкористното и дълбоко чувство на любов у зрелия човек към героинята на романа, то самата тя, тази безкрайно жива жена, възхитителна по ум, по подвижност и свежест на чувствата, не е раздробена в няколко образа в романа, а е дадена като цялостен характер, именно такава, каквато е била жената, послужила като образец за нейното, създаване — миланската Метилда.

Под гнета на Австрия, чувстваваща позора на собственото си семейство, предало интересите на страната на австрийските узурпатори, живее семейство дел Донго. Младият Фабрицио, тоя чаровен, благороден младеж, когото съдбата готви за свещеник, избягва от дома си и попада в гаснещите вече лъчи на героичната слава на Наполеон. Това, с което другите свършиха, отивайки си от историята, Фабрицио използва като изходна база на своя героизъм.

Той видя залязващите лъчи на страшното време и се потопи в дрезгавините на догарящия живот на Италия. Тази страна бе страната на най-добрите му спомени от младостта.

Някога младият Бейл бе свидетел на внезапното пробуждане на красивия италиански град Милано. Беше през юни, почти преди четиридесет години. С напуцането на последния австрийски полк този жив и весел народ изведнъж разбра, че след век и половина сън, католишка лъжа и политическа измама човекът отново добива правото на борба, правото на щастие, правото да жертвува живота си за това, което обича.

Но как да се опише боят при Ватерло? Как да се опише тая последна война на народите с Наполеон, избягал от Елба, когато сам Бейл не само че не вярваше в успеха на новия опит на императора, но дори не се помръдна, когато четеше вестника и ядеше сладолед във венецианското кафене „Флориан“. Едно време, след като пристигна в Кьонигсберг, измъчен при бягството от Вилно и отстъплението от Москва, той научи от посивяло парче немски вестник, че Бородинският бой бил едно от най-големите сражения в света, а при това всички офицери, взели участие в тоя бой, му казваха, че било една голяма бъркотия, сблъскване между отделни отреди, бой между хора, които панически размахват пушки, стрелят и се мушкат с щикове. Личните му впечатления също потвърдиха, че боят за човек, който участвуваше в него, бе диво и ужасно избиване на хора в храсталаците, край горите и на полята, разривани от невидими снаряди. Тоя именно Бородински бой ще трябва да се помести там, където се описва Ватерло. Сам Бейл бе наблюдавал участието на маршал Ней в битката. Той също бе видял светкавичната поява на Бонапарт, когото един малък отряд гръмко приветствува и моментално млъкна, но всичко това бе твърде прозаично. А смъртта и раняванията свидетелствуват по-скоро, че героичните донесения на стремящите да се харесат генерали са едни от най-отвратителните видове човешка лъжа. Веднъж огладнелият Бейл поиска от един войник парче хляб. Фабрицио също иска и получава отказ, придружен с обида. „Тези жестоки думи и общото кикотене, предизвикано от тях, поразиха като гръм Фабрицио. Значи, войната не е оня благороден и общ подем на душите, обичащи честта повече от всичко, както той си представяше това според прокламациите и бюлетините на Наполеон?“

Това висше разбиране на действителността, чуждо на лъжата и афектацията, прозираше от всеки ред на романа. Бейл препрочиташе и за миг се спираше. „Да, това е добре, сполучливо е — мислеше си той. — И все пак най-много ще ме четат едва към 1935 година.“

Като обърна страница от „Записки на еготиста“, той записа горната мисъл за своя бъдещ читател и му поолекна. Приключенията и затварянето на Фабрицио, любовта и интригите в малкия италиански двор, животът на княжеството, управлявано от деспот, който някога обесил един карбонар и оттогава се боял от всичко, увлякоха Стендал. Достатъчно добре ли е показана природата на сегашната власт, достатъчно добре ли е посочена разликата между италианския и френския характер, упадъкът на революционната сила във Франция, неугасващият стремеж към свобода на Италия? Достатъчно релефно ли са обрисувани австрийските козни, които разкъсват италианския народ на дребни монархии, които образуват мрежата на австрийския полицейски абсолютизъм?

„Да, това е добре направено — казваше си Бейл. — Всеки слой на италианското общество говори със свой език и основната мисъл, че *«манията към преклонение няма да стигне дори за настоящето столетие»*, най-добре подчертава моето отношение към авторитетите изобщо. Хората все по-малко и по-малко се страхуват. Човек придобива все повече вяра у себе си. Всяка нова група, която рязко променя историята, разширява този кръг. И така ще продължи дотогава, докато това разширяване не обхване изцяло човека. И сега дори скептичното отношение към самодоволството на властта много вече е разклатило нейния авторитет. Хората са станали присмехулни, а където има смях, там има живот и напредък. Ненапрасно съм писал, че истинска комедия е невъзможна у французите през 1836 година, когато лично кралят проповядва престорена набожност и дворецът заедно с bankerите се преструва на смирен, като същевременно подхвърля на борсата такива сведения от поверителните документи на министерския кабинет, които веднага повишават акциите, закупени от краля чрез подставено лице. Сега вече не пишат *«по божия милост»*; скоро ще настане време, когато ще ревизират и думите *«и народна воля»*.“

ВИКТОР ЮГО

ПЕТДЕСЕТА ГЛАВА

Бланки, Барбес и Бернар, последователи на комуниста Бабьоф и приятели на Буонароти, напълно възстановиха към края на 1839 година някогашната масонска конспирация под формата на дружество „Годишните времена“.

На 12 май 1839 година кралят и полицията бяха на конни състезания извън града. Сутринта „Годишните времена“ превзеха оръжейните складове, завзеха един полицейски участък и кметството на града. Бланки бе провъзгласен за главнокомандуващ, назначено бе временно правителство. Но не бяха установили връзка с фабриките и заводите. Въстаниците бяха разпръснати от градската полиция и от стрелбата на Националната гвардия. Седемнадесет души бяха изправени на съд пред Камарата на перовете. Барбес и Бланки бяха осъдени на смърт. Вестник „Национал“ поиска всеобщо изборително право. Наплашените парижки банкери се стремяха да ограничат дори и онези изборителни права, които бяха дадени на средната буржоазия. Министерският кабинет бе изплашен, кралят бе възмутен. През март министър Моле подаде оставката си. Господин Юго получи съобщението за смъртната присъда на Барбес на премиерата на своята „Есмералда“. Той отиде в ложата на краля и го помоли със стихове да помилва Барбес. Луи Филип му изпрати бележка: „Подарявам му живота, но трябва да го изтръгнете от ръцете на моите министри.“

Министрите проявиха неотстъпчивост, но работата свърши с доживотен затвор за Барбес и Бланки. Историята съкрати този доживотен затвор.

След излизането на министър Моле се откри широка възможност за чиновниците от Министерството на външните работи да се справят с непокорния консул. Току-що бяха излезли две прекрасни книги, които красяха витрините на парижките магазини — „Пармският манастир“, голям роман, бляскава, ослепително ярка хроника на съвременна Италия, и „Абатисата от Кастро“, старинна хроника в

защита на италианската младеж, бореца се за свобода през XVII век. И двете книги бяха химни за Италия, но въпреки това Апенинският отдел на външното министерство в Париж отпрати строго мъмрене на застоялия се дълго в Париж консул. „Какво от това, че бил познавач на Италия, че е дал в докладни записки до Моле най-добри политически характеристики на Северна, Южна Италия, на Романя, какво от това, че бил автор на бляскави хроники и знаменити романи? На нас ни е необходим изпълнителният чиновник Бейл, а с писателя Стендал нямаме никаква работа.“

В най-горещите юнски дни се бяха проточили по прашните пътища пощенски коли, които возеха навъсен пътник, уморен от огромна работа. В изнурената му от жегата глава нямаше никаква мисъл, очите му гледаха през прозорците пътя, долините и планините, обрасли с раkitак и лозя, маслинови гори, правите като стрела шосета, които бягаха през оризови ниви, пътищата на римските селища, където на всяка стъпка се срещат гробници, където на кръстопътищата се издигат ярко обагрените статуи на мадони, а на скалите в най-усамотени места бяха дълбоко издълбани кръстове и надписи: „Синьор мио, дио мио“^[1]. Всичко това му беше познато и му се струваше, че вече бе изживял хиляди живота.

На 10 август 1839 година, като поглеждаше морето от прозореца на своя консулски кабинет, Бейл запечатваше в плик следното писмо:

Чивита Векия, 10 август 1839 г.

До господин маршал Султ, министър на външните работи на Франция, Париж

Господин министре, съгласно заповедта на ваше превъзходителство аз поех отново консулската работа в Чивита Векия днес, на 10 август. По разписанието на пощенските коли трябваше да пристигна по-рано, но на два пъти бях задържан по пътя от пристъпи на подагра в Генуа и Ливорно. Моля ви, господин министре, да приемете моя израз на дълбока преданост.

Анри Бейл, консул

Колко пъти е бил повтарян на същото кресло, на същото писалище този жест за сгъване на писмо и запечатване на плик, но, който знае защо, точно сега особено ярко си спомняше своята гневна докладна записка до министерството с искане да бъде преведен в Испания. И тогава мастилницата беше на същото място, също така бяха поставени перата и ръката, като взе шифъра, с който пишеше романа „Червено и бяло“, машинално го постави в плика, вместо да го прибере в писалището. Всичко може да се оправи просто. В случая няма нито изгубване, нито кражба, а само една лична разсеяност, но не е удобно да започне сега за това преписка, обаче „ако отида някога в Париж“... „Защо ли казвам това във вид на условно изречение? — помисли си Бейл. — Разбира се, ще ида в Париж, разбира се, ще намеря този шифър. Но сега по-добре, да не мисля за това.“

Той излезе във вътрешното дворче на консулството. От обвития с лозници див плет, израснал нависоко, висяха гроздове. Едно момче италианче хранеше тлъстите гълъби, Лизимах, изпъчил гърди като петел и пъхнал ръце в джобовете си, съзерцаваше своето царство. Готвачката и куриерката бяха застанали пред него като кокошки пред герест петел. „Охо! — помисли си Бейл. — Той излъчва гърди, сякаш се готви за орден. Представянето вече стана. А защо пък не?“

— Довиждане, Лизимах — каза той гласно и тръгна пешком за станцията „Дилидженца велоче“ — експресните дилижанси.

Новият капо, началникът на конюшната, който не познаваше Бейл, поиска документите му. За щастие те бяха у него. Fu pagato per un posto nell'interno della carrozza.^[2] Девет часа по-късно той беше в Рим. Настани се на Виа Кондоти № 43, после тръгна да се разхожда в прохладата на тихата вечер по площад Испания, изкачи се по испанската стълба до черквата „Санта Тринита дел монте“ и отиде при Аврам Константен.

Старите връзки в Рим бяха подновени. Отдавнашните приятели го посрещнаха радостно. Константен се обърна с молба към него. Написал по предложение на господин Виесе книгата „Мисли на един италианец за творби на съвременната живопис“, но езикът му бил лош. И така сутрин се заемат да поправят коректурите. Отначало променят изразите, след това допълват мислите, после новите мисли излизат толкова свежи и ярки, че мислите на Константен избледняват. Авторът яростно ги изхвърля и цял бива обзет от пламенно желание наново да

преработи книгата. Виесе крещи, че ще го разорят. Ще се наложи да се пренабира. Започва война. Но тя завършва с пълна победа на Бейл и Константен. Така излиза нова книга, която принадлежи на двама автори.

„Животът на Анри Брюлар“ изобщо не може да бъде завършена, но честите пристъпи на задух и главоболието свидетелствуват, че тя няма да бъде завършена дори до деня, който предшества смъртта. Във всеки случай той трябва да даде указания за нея.

Бейл написа:

„Завещавам и подарявам тази книга на Аврам Константен, родом от Женева, художник на порцелан. Ако Константен не издаде тази книга хиляда дни след смъртта ми, завещавам да бъде предаден този том на следните лица: първо — на Алфонс Лавасер, издател (площад Вандом № 7); второ — на Филарет Шасъл, писател; трето — на Анри Фурние, издател (улица Сена); четвърто — на Полен, издател, и пето — на Делоне, издател. Ако пък се случи, че никое от тези лица не намери възможност да издаде книгата в срок от пет години след моята смърт, завещавам я на най-стария издател в Лондон при условие, че презимето му започва с буквата «К».“

Бейл имаше пред вид Колбурн, който плащаше доста зле и нередовно, но високо ценеше господин Стендал и издаваше красиво неговите книги, без да слага името на автора. Френските журналисти превеждаха прекрасната английска проза на родния език на господин Стендал. На драго сърце печатаха преводите, докато в същото време френските списания отхвърляха оригиналите.

Когато подготвяше „Спомените на един турист“, Бейл посети Гренобъл. Прекара там само един ден и пак без резултат, както някога, когато бе отивал по работите на Полина. Обаче него го интересуваше историята на тези места. Баща му бе купил едно време имението Сент Изме. Докато живееше в Чивита Векия, Бейл повече от скука, отколкото сериозно се бе заел отново с френска тема. Той препрочете откъса от романа „Ламиел“ и реши да не го продължава, но повестта за „Рицаря Сент Изме“ отначало потръгна добре.

Настана октомври. Времето се промени. В Рим беше студено, но в стаята имаше камина. Тя бе почти единствената стая с камина в Рим, а сега, за разлика от миналите години, Бейл учуден установи, че не може да мине без мангал или камина. Когато краката изстиват,

клепките подпухват, очите смъдят, започва главоболието. През един такъв ден пощата отмина Чивита Векия и остави във френското посолство броеве от „Парижки преглед“, издаван от Балзак. Този знаменит писател, този мощен творец на романи, изваяни от бронз, не е написал отзив, нито рецензия, а възторжена, омайваща, пламенна статия за „Пармският манастир“. Цели седемдесет страници разбор. Бейл е обзет от бурна радост. Седи в канцеларията на посолството с нож от слонова кост в ръка, разрязва страница след страница и ги поглъща, без да има сили да се откъсне. Това е закъсняла слава, закъсняло признание. Но Балзак направо твърди, че „Пармският манастир“ е най-голямото произведение на епохата. И там, където той упреква автора за неточен език и стил, не можеш да не се съгласиш с него. Известно е, че човек, който търси най-вярна мисъл, невинаги достига висотата на естетическите изисквания на стилиста. Упрекват и самия Балзак, че замърсява езика на художествените си произведения с маса научни термини, новоизковани думи и нови понятия.

Секретарят на посолството учтиво поставя пред зачелия се Бейл две писма — едното от Мериме, другото от Балзак. Мериме го моли да отиде в Неапол, откъдето той се кани да замине на Изток.

---

[1] Господи мой, боже мой (итал.). — Б.а. ↑

[2] Платено за място вътре в дилижанса (итал.). — Б.а. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Бейл е изпаднал в крайно раздразнение.

От Рим е пристигнало едно окръжно до всички консулства в крайбрежните градове на Папската област. Приблизителното му съдържание гласи, че се налага да бъде намален броят на пътниците туристи. Съвсем глупава работа е да поръчваш на консула да намалява във всички страни броя на безделниците, ентузиаста, художници, писатели и търговци, които имат желание да посетят Италия. Бейл пише: „Папската канцелария никак не взема под внимание факта, че дванадесет хилядите пътници, които всяка година минават през пристанището на Чивита Векия, биха могли да превърнат този град в цветущо и оживено място. Без да оказва съдействие на това, римската курия изисква от консулите груби мерки, които да спъват идването на пътници в Италия. Кога ще дойде краят на това мракобесие?“ Бейл изпрати писмото и замина за Неапол. Като един ден изминаха трите седмици, които прекара с Проспер Мериме. Посетиха Помпей, Соренто, ходиха на Мизенския нос, бяха в Амалфи, през Атрани се изкачиха на Равело. Мериме присвиваше очи, като гледаше искрящото, ослепително, безкрайно тихо море, и слушаше как Бейл излага историята на това старинно разбойническо гнездо на орлова височина, където арабски търговци са сменили нормандските викинги и където всеки народ е оставил свои жилища. Когато се изкачваше на планината от Амалфи през селището Атрани, където е разположен Равело, Мериме забеляза колко уверено вървеше Бейл из този лабиринт. Отначало вървяха по каменно корито на пресъхнал ручей, после попаднаха в тясно пространство между сгради, означено като улица, после се натъкнаха на задънена улица и като отместваха простряно бельо, влязоха в нечия къща. Дечица пълзяха по пода. Чернокос неаполитанец с лула кимна на Бейл като на стар познат. Когато излязоха, попаднаха в тясна уличка, изкачиха единадесет стъпала по една стълба и пак влязоха в някаква къща. И така, докато излязоха от селището.

Мериме се чувствуваше много повече уморен от петдесет и седем годишния Бейл въпреки своите тридесет и седем години.

— Ако не бях на толкова много години, щях да се уплаша от състоянието си — каза Бейл. — За миг ми се стори, че сега е зима и аз вървя из проходите на Вилно през бордеите на еврейския квартал, а умелият разузнавач-контрабандист Оливиери ме спасява от преследването на казаците.

Едва сега Мериме забеляза необикновената бледност на приятеля си. Те седнаха на един камък и дълго си почиваха. В Салерно се настаняха в селото. Бейл с любопитство отбеляза ново качество у приятеля си. Мериме се чувствуваше по-добре и по-непринудено сред италианските селяни, отколкото в парижки салон. Това беше странно за такъв тип човек като Мериме.

— Разкажете за пътуването си в Корсика — помоли Бейл.

— Най-интересното, което преживях, беше срещата ми със семействата Бартоли и Рокасера в Сартена. Това са две враждуващи семейства, почти като Монтеки и Капулети, но без романтичен конфликт. Аз живеях у Бартоли. Тяхната дъщеря е омайна девойка и много трудно ми беше да запазя сърцето си.

— А тя? — попита Бейл.

— Тя сякаш беше равнодушна. Там бях свидетел на един великолепен изстрел. Моят приятел Рокасера за миг уби на място двама свои противници с двоен изстрел от двуцевна английска пушка и избяга в маки — това са горски гъсталаци във вътрешността на острова. Там още господства законът на Теодор Пола, неписаната конституция на корсиканските бандити, които налагат своята воля на градове и села и с които е невъзможно да се борят. Подчиняват им се дори и капралите, тоест главатарите на отрядите, които се борят за свободата на Корсика. Особен и див остров. Пътувах с един младеж — син на Екатерина Бартоли. Завършил университет, служил във френската армия, но един месец след завръщането си отново станал истински корсиканец. Бях в така наричаното сотано — долните склонове на Сартена, а горе, в така наричаното сопрано — високите проходи и усои, беше жилището на противниците им. Това бяха някакви бойни крепости. Написах една повест.

И Мериме разказа съдържанието на повестта „Коломба“.

— Съветвам ви да не превръщате вашата повест в изобличение. Помнете, че такива неща не остават без следа.

Мериме не обърна внимание на тези думи, но след една година ги оцени. Корсиканците приели повестта на Мериме като безпристрастно свидетелско показание. Резултатът от това бил, че храбрият Рокасера, който предизвикал такова възхищение у Проспер Мериме с точната си стрелба, паднал жертва на вендета и когато стражарите донесли неговия труп в Сартена, старият чичо на убитите от него младежи отворил капациите на прозорците, неотваряни цяла година в знак на траур, обръснал брадата, която бил пуснал, и тържествено минал по улицата с повестта на Проспер Мериме под мишница.

Везувий се бе разярил. Потоци лава се стичаха от кратера надолу, изгаряйки лозята. Мериме и Бейл вървяха към лавата.

— Не ви ли стига този вулкан, върху който живеете? — попита Мериме. — Италия с вечните си въстания и нестихваща подмолна дейност ми прилича на тази планина.

— Мисля, че съвременният Париж не е много по-спокоен. Той също е вулкан и аз съм убеден, че в недалечно бъдеще Франция ще преживее една от най-големите граждански войни. Впрочем бих я сметнал за много по-целесъобразна, отколкото всички външни войни, които се водят сега.

— Трябва да ви призная — каза Мериме, — че много ме интересува същността на гражданската война. Цялата тази година се занимавах най-вече с латинските паметници за гражданската война и заговора на Катилина. Всъщност политическият строй е отражение на някакви други обществени отношения и като че ли материалните причини играят главна роля в политиката.

— Това е схващането на Барнав — каза Бейл. — Той твърдеше, че естеството на властта изцяло зависи от формата на собствеността. Какво са сегашните пародии на конституция във Франция? Това са шепа представители на двеста хиляди буржоа, които наричат себе си легална част, а цялата истинска тридесетмилионна Франция не взема участие в живота на тази парламентарна говорилня. Следователно тя е нелегална част и трябва да направи изводи от своето положение извън закона.

— Аз все пак мисля, че една силна монархическа власт би могла да уравни положението — каза Мериме.

— Вие гледате назад, а не напред. Онова, което можеше да послужи преди сто години, сега е просто невъзможно. Единственото нещо, което могат да сторят парижките банкери, е да създадат специално подобрени войски и да издигнат техния генерал за диктатор.

— На мене това ми е безразлично — каза Мериме.

Бейл замълча. Той гледаше този млад човек, пълен с живот, с хиляди идеи, който се готвеше да пътува из Изтока, и изведнъж почувствува, че капитулира пред времето, че тъкмо тези двадесет години разлика поставят пропаст между него и Мериме; а в същото време той чувствуваше своята правота.

„Това е човек на друго поколение, който никога няма да ме разбере“ — мислеше си Бейл.

Уморен, той заговори с малко пресипнал глас, че нервите му са опънати и неговата чувствителна раздразнителност е стигнала до краен предел; както винаги той разбира много повече, отколкото казва, а не говори само за да не даде воля на чувствата си.

— Такъв си бях на младини, такъв си оставам и сега — каза той.

— Но вие сте още млад — каза Мериме. — Далече сте още от старостта.

В Неапол те се разхождаха по улица Константинопол и по цели часове се ровеха из лавиците на букинистите. Мериме купуваше стари и нови еротични книжки, издадени на различни езици. Там имаше и „Развратният селянин“ от Рестиф дьо ла Бретон, и лондонското издание на „Гамиани“, памфлет срещу сатанинската жена, който мълвата приписваше на Алфред дьо Мюсе, след като Жорж Санд го бе изоставила. Бейл със смях гледаше на увлечението на младия си приятел; той самият купи две книжки, за които едва му стигнаха пари. Това беше един много рядък ръкопис неаполитански хроники, в който го порази разказът за сестра Сколастика, и една малка, извънредно рядка книжка на Карачиоло „Хроника на манастира в Баяно“.

След заминаването на Мериме Бейл започна да работи върху историята на Баяно. Излизаше прекрасна новела, една от най-сполучливите. Той ѝ постави условно заглавие „Опасна

благосклонност, или прекалената милост е вредна“. Тази работа бе прекъсната от дългите телеграми, които идваха от Париж. Дипломатическите бюлетини, които много по-добре осведомяваха консулите, отколкото вестниците — обикновената публика, съобщаваха за развитието на един нов за Европа, така наричан Източен въпрос. От времето на гръцката война за независимост, когато съединените ескадри на Русия, Франция и Англия през 1827 година нападнаха турската флота и я унищожиха при Наварин, бяха станали големи промени в разместването на шахматните фигури върху политическата дъска на Европа. След Руско-турската война влиянието на Николай I върху положението на Балканите бе нараснало дотолкова, че европейските държави сериозно се опасяваха от „руския натиск“. И току изведнъж Николай I от враг се преобразява в покровител на турския султан. В 1833 година Египет, Сирия и Палестина бяха поискали да се освободят от турската система и да се измъкнат от властта на султана. Николай I изпрати в помощ на Турция руски войски и стремежът на Египет и Палестина към самостоятелност бе парализиран от „каприза“ на московския самодържец. Този „каприз“ криеше тънки сметки. Водеше се война за пазари на евтино руско жито. Благодарният султан сключи договор в Ункяр Скеlesi с Николай при първо искане на Русия да затвори проливите за всички чужди кораби; Мехмед Али, който ръководеше движението в Сирия и Египет, под натиска на Русия се призна наследствен васал на турския султан. Френската борса бе заинтересована от източните пазари не по-малко от другите държави и когато през 1839 година Мехмед Али отново вдигна въстание, пак Русия и Англия отначало, а сетне Австрия и Прусия заявиха, че ще бранят властта на турския султан. Но Франция излезе в защита на Мехмед Али. Адмирал Лалан предаде на Мехмед Али пленената от французите турска флота. Инструктори на египетската армия станаха френски офицери. Възникна въпрос за преобладаване на френско влияние в Сирия и Палестина, което беше неизгодно за Англия. Предложиха на французите да оттеглят покровителството си от Мехмед Али. Работата бе стигнала вече твърде далече и връщането назад би означавало Франция да признае, че нейното покровителство е било безпринципна авантюра. Луи Филип и френската борса поеха по този път. Бейл с възмущение четеше телеграма след телеграма и се чувствуваше скандализиран, както задето е на служба в

Министерството на външните работи, така и задето косвено е в състава на френските чиновници, свързали се с осъдителната източна авантюра. Но когато дойде съобщението за разстрелването на бейрутски граждани, за избиването от турците, подстрекавани от руския цар, на палестински евреи с мълчаливото съгласие на сирийския консул, в чието жилище напразно са хлопали избиваните семейства, Бейл изпадна в същинска ярост. Никога никой не бе го виждал в подобно състояние. След като прочете телеграмата, той свика всички служители в консулството и представителите на посланическия секретариат, които се намираха в Чивита Векия, и без да обръща внимание на руския консул, завика, като удряше с юмруци по масата, че нито един честен французин не трябва да търпи подобен позор, че само дивата северна царска страна може да допуска насилие над националностите и че докато има такива консули като френския консул в Дамаск, той, Бейл, не може да бъде спокоен. Лизимах се опитваше да се намеси, като гледаше руския консул Арат, който мигаше с големите си очи, сякаш не разбираше какво става:

— Господин консул, редно ли е да забравяте, че вие сте поданик на негово величество?

— Не е ваша работа да ми казвате това. Обявявам, че от днешния ден и от този час аз скъсвам с френското си гражданство и не съм вече поданик на негово величество. Моля ви, или по-точно, заповядвам ви да напишете съответно заявление до министерството.

При тези думи той тръшна вратата и излезе от кабинета. След един час Лизимах плахо му почука.

— Добре ли е така? — попита той, като му подаваше черновата на писмото и се страхуваше, че Бейл ще се откаже от намерението си.

— Никак не е добре — каза Бейл, след като я прочете, скъса листа и го захвърли. Сетне взе перото и лично написа остър протест, който не оставяше никакви съмнения, и заявяваше, че се отказва от френско поданство.

Лизимах не посмя да се намеси. Не посмя дори да пише в Париж. Отначало потриваше ръце, но след една седмица, като гледаше спокойното и уравновесено лице на Бейл, започна да си мисли, че сигурно нещо не е преценил, когато е считал своя началник за лекомислен човек. „Или той има високи покровители, или играе ва-банк, но явно има нещо, което не разбирам.“

Той съвсем се обърка, когато след един месец от министерството дойде полуофициално писмо, адресирано до Бейл, със съобщението, че на господин Бейл се разрешава да напусне френското гражданство и да се натурализира в която и да било градска община в Италия, но същевременно министерството моли най-настоятелно господин Бейл да не се отказва от званието френски консул. Лизимах ходеше съвсем разстроен.

В Чивита Векия пристигна един немски италианец или италиански немец, младият румен художник Зьодермарк. Той бе дошъл да се запознае с именития европейски писател, чийто роман „Пармският манастир“ му бе доставил най-щастливи минути в живота. Бейл му върна визитата и в продължение на един месец Зьодермарк рисуваше портрета му, според Бейл много сполучлив и отличаващ се с голяма прилика.

Настъпи 1841 година. Беше пролет, всичко цъфтеше, през март започна прелитането на птиците на север. Бейл по цели дни въпреки горещината и вятъра се разхождаше по крайбрежието с високи ботфорти и ловджийска куртка. Хиляди дребни и едри птици отминаваха в бездънната синева на средиземноморското небе. Вълните се умилкваха на пясъчния бряг. Изнурително блестеше слънцето. Кънтящи изстрели нарушаваха сънливата тишина на буйната крайбрежна растителност. Улучените пъдпъдъци падаха на пясъка, бяха се натрупали вече цяла купчина. Кучето, отърсвайки от козината си пръски морска вода, донасяше падналите далече от брега птици. Бейл в опиянение пълнеше пушката с малки патрончета и пробиваше на голяма височина крилата на уморена след продължителното прелитане на африканския бряг птица. Това беше опияняващо занимание, в което протичаха цели дни. Клепачите му се бяха зачервили от морския вятър, лицето му бе загоряло, зениците — излинали. Бейл бе заприличал на митичен обитател от древните латински гори. Девојката Видо със стомна прясна вода на рамо дълго и учудено гледаше как старият консул стреля безпогрешно. Този стар французин е отличен стрелец. Стреля като планинските пастири в Романия. Не изглежда цял живот да е писал книги и документи.

— Господин Бейл, ще ви се напече главата — вижте колко ви са зачервени очите.

— Така е наистина — каза Бейл, — време е да си вървя.

Но щем спеше зле. Две седмици лов по брега изведнъж убиха съня му. Той отиде в Рим и се прегледа на лекар. Старецът поклати глава и му нареди да прекрати лова. На връщане от лекаря Бейл срещна на Виа Кондоти Енгър, новия директор на Френската академия в Рим, който бе сменил Орас Верне.

— Мога да си представя как моят предшественик се чувства в Алжир — каза Енгър. — Художникът е длъжен да слави честта на френското оръжие, но как да слави това, което Франция е изгубила? Знаете ли вие, че поведението на върховното френско командване в Алжир е направо безчестно?

— Знам, знам — каза Бейл. — Придружете ме на вашата изложба.

Влязоха във вила „Медичи“. Енгър водеше Бейл от един експонат до друг. Отидоха при малък мраморен амур, който тъжно гледаше счупеното си крило. Бейл спря и почувствува внезапен студ да пропълзява на темето му, слепоочieto му запулсира. Като се обърна към Енгър и замахна с ръце, той безсилно се мъчеше да каже нещо и не можеше да произнесе повече от двете думи: „Мене ми...“ После усещането на студ бе сменено от страшна горещина. Кръвта нахлу в лицето му, клепките му се засипаха с песъчинки и стаята се завъртя.

Рим. Понеделник, 19 април 1841 г.

До господин ди Фиоре. Париж

Вчера ми направиха преливане на лявата ръка. Днес сутринта — кръвопускане. Симптомите са неблагоприятни. Надутият ми език ме кара да мърморя.

Крайно добрият Константен ме навестява по два пъти на ден.

За мен се грижи доктор Алери от Екс ла Шапел, папският лекар. Константен ми дава не много горчиви хапчета. Надявам се скоро да се поправа. Хайде най-сетне, стига съм писал, иначе, казва докторът, това писмо може да стане последно. Аз ви обичам истински, ди Фиоре, а това

не се среща често. Прощавайте! Приемете весело това произшествие.

Кондоти, 48

P. S. На 20 април припадък от слабост, кракът ми не се движи, лявото ми бедро е сковано.

21 април. Работата отива към подобрение.

Доктор Прево, най-добрият специалист по подагра, който живее в Женева, не е съгласен с разсъжденията на Бейл. Ако сутрин след шампанско нервите на господин Бейл са по-спокойни, то по-ясно се проявяват признаците на болестта. Не искал да пие кафе, добре постъпва. Но най-доброто, което може да стори, е да дойде в Женева за пълен лекарски преглед.

Добре се живее в Рим у Константен. Той се грижи за Бейл като за дете, а старата, тромава великанка Барбара до такава степен проявява своите грижи, че дори открадва втори чифт обуца от Бейл. Всичко това би било дреболии, но докторът за трети път му пуска кръв. Главата му се избистри, но пък краката му почти загубиха способност да се движат. Най-лошото е, че не е в състояние да намери някои думи. Принуден е половин час да се мъчи, за да си спомни как се казва прозрачната течност в чашата, която утолява жаждата и може да се намери във всеки кладенец. Езикът му понякога така се подува, че изпълва устата. Вместо думи излиза някакво мучене.

Неприятности. Френският кораб „Полукс“ се сблъскал с италианския „Монживело“ и го потопил. Дълги разправи. Трябва да се отиде на място, да се води следствие, да се кара с мошеника Романели, началника на пристанището, и да гледа в очите единадесетте италиански дяволи моряци, които под клетва потвърждават, че французите са виновни винаги и за всичко.

22 октомври — заминаване от Чивита Векия. Отпуска. През ноември — в Женева. Искаше да посети къщата на Русо, както някога през онези дни, когато още почти дете бе дошъл в Женева да търси следите на дижонската резервна армия на Бонапарт. Беше преди четиридесет години. И първото нещо, което стори — беше да посети къщата на Русо. Доктор Прево клати глава: „Никакъв Русо — да се лежи на легло.“

На 8 ноември Бейл е в Париж.

„Ако ви се е случвало някога — а на мен често ми се е случвало — да минавате с параход по течението на Рона, тогава сте видели как се приближава параходът към Пон дьо Сент Еспри недалеч от Авиньон. Сърцето ви се свива от ужас. При вятър е невъзможно да се доближиш по реката. Параходите минават под моста при тихо време. Още миг само и ти се струва, че параходът ще опре в ниската арка или ще се удари в опорите; минута след това и параходът е вече отвъд моста, плискайки вълни, с кълба черен дим. Такъв мост е и смъртта. Тежко и противно събитие. Не помага никакъв бунт. Но то е свършен факт и настъпва свършено нищо, в което няма място никакво съжаление за изчезналия живот. В края на краищата човек не трябва да крие от себе си своето положение. Нищо смешно, че мога да умра на улицата.“

Записа тези мисли и отиде у Виржини Ансло. Пак онзи мил Тургенев.

„Наскоро, когато бях на лов за пъдпъдъци, които прелитаха от Африка във вашата снежна родина, аз изпрацах по оцелелите пъдпъдъци проклетие на вашата робска страна. Кога най-после господин Николай Тургенев ще получи достъп там? Ще бъдат ли свободни някога вашите селяни?“

ДНЕВНИК НА А. И. ТУРГЕНЕВ

10 ноември 1841 година. От графиня Разумовска у Ансло. Там беше Бейл. Поостарял е, но с предишните си претенции за духовитост.

23 март 1842 година. Бързам у Ансло да науча за вчерашната смърт на Бейл. По пътя от кафенето за театъра, на булеварда. Отдавна ли? И без да се разкае за своите грехове и подигравки!

През деня Бейл дори работи въпреки забраната на лекарите. Той преписваше предговора към хрониката „Сестра Сколастика“, която си остана незавършена.

На 22 март в седем часа вечерта той падна, поразен от удар, пред вратата на Министерството на външните работи на улица Нуво Капюсен. Издъхна в два часа през нощта, без да дойде в съзнание, без да се мъчи и да каже нещо.

Мина едно денонощие, без да се намеси духовенството. На другия ден Мериме и Коломб съпровождаха ковчега. Сетне френските вестници, забравили статията на Балзак, поместиха кратко съобщение, че на гробищата Монмартър е било извършено погребението на малко известния немски стихотворец Фридрих Шиндал. За дълго замлъкна мълвата за Шендал. От Италия пристигна в Париж един черен консулски сандък. Мериме и Коломб го отвориха и се заеха да преглеждат ръкописите на покойния си приятел.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

Романът на А. К. Виноградов „Трите цвята на времето“ е издаден за първи път през 1931 година от издателство „Млада гвардия“. Оттогава е издаван неколkokратно. Авторът Анатолий Корнелиевич Виноградов се е родил през 1888 г. в тогавашната Смоленска губерния в семейството на учител. Бил е директор на Румянцевския музей, а покъсно на Държавната библиотека на СССР „В. И. Ленин“. Заедно с М. Горки е подготвял издаването на чужди класици. Автор е на още две книги за Стендал — „Загубената ръкавица (Стендал в Москва)“ — 1931 г., „Стендал и неговото време“ — 1938 г., и на „Повест за братя Тургеневи“ — 1932 г., „Черния консул“ — 1932 г., „Осъждането на Паганини“ — 1936 г., и на роман за уралски индустриалци „Хроника на семейство Малевински“ — 1941 г. Умрял е през 1946 г. в Москва.

Дарю, Пиер Антоан (1767 — 1829) — граф, маршал на Франция, близък помощник на Наполеон Бонапарт, член на Френската академия (1806), главен интендант на армията (1805 — 1809), държавен секретар през 1811 г., военен министър през 1813 г. Братовчед на Анри Мари Бейл Стендал.

Ней, Мишел (1769 — 1815) — маршал на Франция, син на бъчвар, издигнал се по време на революцията (1789), взел участие във всички походи на Наполеон I. Подпомогнал Наполеон при завръщането му от остров Елба. След реставрацията на Бурбоните осъден на смърт и разстрелян.

Сегюр, Филип Пол, граф дьо (1780 — 1873) — генерал от свитата на Наполеон I, военен писател, член на Френската академия (1830). Маршал на Франция, тежко ранен във войната срещу Прусия и паднал в плен у русите. Автор между другото на мемоари и на нашумялата книга „История на Наполеон и на Великата армия през 1812“.

Мюра, Жоашен (1771 — 1815) — маршал на Франция, син на ханджия, взел участие в революционни походи и в походите на Наполеон I. Един от близките приятели на Бонапарт и негов зет. Взел дейно участие в преврата на 18 брюмер 1799 г. Крал на Неапол от 1808 — 1815. Разстрелян от англичаните при завръщането му в Неапол през октомври 1815.

Даву, Луи Никола (1770 — 1823) — маршал на Франция, взема дейно участие в защита на революцията (1789), в боевете на Рейн (1795 — 1797), похода в Египет (1798 — 1800) и се свързва тясно с Наполеон. Участва във всички негови походи, ранен при Бородино. Ръководи Хамбургската военна област до май 1814. През „стоте дни на Наполеон“ е министър на войната. След битката при Ватерло организира съпротива срещу коалицията. Макар и в немилост пред Людовик XVIII, през 1819 Даву е избран сенатор на Франция.

Тусен-Лувертюр, Франсоа Доминик (1743 — 1803) — вожд на въстанието на негрите в Хаити — 1791. Преминал на страната на Франция и произведен дивизионен генерал през 1795. Главнокомандуващ на войските в Сан Доминго срещу англичаните. Обявил се независим през 1801, разбит и пленен от генерал Лъоклерк през 1803, умира в крепостта Жу във Франция. Главен герой в романа на А. К. Виноградов „Черния, консул“.

Мале, Клод Франсоа (1754 — 1812) — генерал, републиканец, противник на Наполеон I. Организира на два пъти заговори за свалянето на императора, през 1808 и 1812. При втория заговор издава прокламация, че Наполеон е умрял в Русия, успява да арестува министъра на полицията Савари и да освободи арестуваните противници на императора. Обаче заговорът е бил ликвидиран и Мале арестуван и разстрелян.

Чичагов, Павел Василиевич (1762 — 1849) — адмирал, взел дейно участие в Отечествената война през 1812 срещу Наполеон I. Обвинен, че не е успял да осуети преминаването на Березина от Великата армия на Наполеон I при отстъплението от Москва, подава оставка и отива на доброволно изгнание в чужбина.

Фуше, Жозеф (1754 — 1820) — френски политик и държавник. Депутат в Конвента по време на революцията (1789), министър на полицията през време на Директорията, Консулството, Империята и Реставрацията. Изгонен по-късно като царевич (гласувал за

гилотинирането на Людовик XVI), приет от Метерних, става австрийски поданик. Кариерист, служил на много режими, майстор на политическите интриги и на полицейщината.

Маре, Хюг Бернар (1763 — 1839) — директор на „Монитор юниверсел“, държавен секретар през Консулството и Империята, подготвя завръщането на Наполеон I от Елба, емигрант през 1816 — 1820. Сенатор след Юлската революция (1831). Близък на Стендал.

Моро, Жан Виктор (1763 — 1813) — френски генерал, воювал победоносно в защита на революцията и подпомогнал издигането на Бонапарт. Поради несъгласие с него емигрира в Америка. Участва през 1813 в сражението срещу Наполеон I при Дрезден, където пада убит.

Кадудал, Жорж (1771 — 1804) — един от водачите на роялистката контра революция (на шуаните), пристигнал от Лондон в Париж през 1803, за да организира покушение срещу Наполеон Бонапарт. Екзекутиран след разкриването на заговора.

Пишегрю, Шарл (1761 — 1804) — френски революционен генерал, превзел Белгия и Холандия през 1795, после влязъл във връзка с емигрантите роялисти и забягнал при тях. Завърнал се през 1803, взел участие в заговора срещу Първия консул заедно с Кадудал. Арестуван и намерен удушен в затвора.

Поздеев, Осип Алексеевич (1742 — 1820) — един от ръководителите на масоните в Москва, краен реакционер, крепостник-помещик.

Кутузов, Михаил Иларионович (1745 — 1813) — руски генерал-фелдмаршал, главнокомандуващ руската армия срещу нашествието на Наполеон в Русия. Организиращ съпротивата през Отечестваната война — 1812 г. Да не се смесва с А. М. Кутузов, чиито писма показва Трубецкой. А. М. Кутузов е известен руски масон от края на XVIII в.

Дьо Местър, Жозеф Мари (1753 — 1821) — граф, реакционен френски писател-мистик, клерикал.

Брера — дворец в Милано от XV век, в който се помещава библиотека, музей и картинна галерия с творби предимно на италиански художници от Ломбардската и Венецианската школа.

Монти, Винченцо (1754 — 1828) — италиански поет и политик. Като патриот, той ратува за обединяването на Италия. Опълчва се

срещу черквата, макар че отначало възхвалява светската власт на папата.

Фосколо, Николо Уго (1778 — 1827) — един от най-големите италиански поети на XIX в., участник в карбонарското движение.

Пелико, Силвио (1789 — 1854) — италиански поет карбонар. В затвора написва най-известното си произведение — „Тъмниците ми“ (1832).

Свещен съюз — реакционен съюз между руския цар Александър I, австрийския император и пруския крал, сключен през 1815 година за потискане на революционните движения в Европа.

Апий Клавдий — римски цензор през IV в. пр.н.е., който построил стратегическия път Рим — Капуа, известен по негово име — Виа Апия.

Гай Фламиний — римски трибун през 232 г. и цензор през 220 г. пр.н.е., построил стратегическия път от Рим до Ариминиум на север (до р. По), известен по негово име — Виа Фламиния.

Соути, Роберт (1774 — 1843) — английски поет от „езерната школа“. Преминал от революционни позиции на умерено буржоазни.

Масена, Андре (1756 — 1817) — син на лозар от Ница, маршал на Франция, разбива при Цюрих съединените армии на Австрия и Русия (1799), превзема Неапол (1806), сенатор през „стоте дни на Наполеон“ (1815).

Риегои-Нунес, Рафаел (1785 — 1823) — испански революционер, вожд на испанската революция против абсолютизма (1820 — 1823), подкрепен от полковник Кирога, избран за председател на кортесите през 1823 г., но разбит от френските войски, повикани от сваления испански крал Фердинанд VII; обесен на 7 ноември 1823 г.

Курие, Пол Луи (1772 — 1825) — виден френски публицист-памфлетист, латинист и елинист, превеждал антични автори (Цицерон, Лонгус, Ксенофонт); известен с острите си атаки в печата против Бурбоните и Реставрацията, оставил богата кореспонденция. Убит от пазача на имението си в Турен по внушение на г-жа Курие.

Дьо Мармон, Огюст Виес (1774 — 1825) — маршал на Франция, адютант на Наполеон Бонапарт (1796), държавен съветник (1799), губернатор на Далмация (1806). По време на Реставрацията минава на страната на Бурбоните, става сенатор (1815), министър (1817),

губернатор на Париж (1821 — 1830) и отива в изгнание с Карл X след Юлската революция.

Д'Артоа, граф (1757 — 1836) — по-малък брат на Людовик XVI и на Людовик XVIII. Вдъхновител на роялистката контрареволуция, а по време на Реставрацията — водач на крайните монархически елементи и вдъхновител на белия терор. Наследил през 1824 г. на престола брат си Людовик XVIII под името Карл X. Свален от Юлската революция през 1830 г. Емигрирал в Англия и после в Австрия.

Марсански павилион — част от двореца Тюйлери, седалище на граф д'Артоа и център на крайните монархисти.

Елджин, Томас (1766 — 1841) — английски дипломат, лорд, известен като любител археолог, който ограбва фриза на Партенона в Атина и редица антични статуи и старини по време на дипломатическата си мисия в Турция (1799 — 1803). Колекцията му е постъпила в Британския музей през 1816 г.

Еготизъм — преувеличена представа за значението на собствената личност на индивида.

Лафайет, Мари Жозеф (1757 — 1834) — маркиз, френски политик, участвувал във войната за независимост на Северна Америка. По време на Френската революция (1789) взел страната на третото съсловие и Командувал Националната гвардия. През 1792 г. изменил на революцията и преминал на страната на интервентите. В 1830 г. по време на Юлската революция съдействувал много активно за установяване на буржоазната монархия на Орлеанската династия.

Нодие, Шарл (1780 — 1844) — френски писател-романтик, член на Френската академия (1833). Автор на романа „Жан Сбогар“ (1818) и на сборници приказки, почерпени от народния фолклор. Обявил се против реакционното крило в романтизма, но не влязъл в средата на прогресивните романтици.

Вите, Ремюза, Ампер — френски журналисти, сътрудници на списание „Глобус“.

Леопарди, Джакомо (1798 — 1837) — граф, виден италиански поет, под влияние на карбонарското движение скъсва с аристократичната си среда и посвещава най-добрите си творби на борбата за освобождаването на Италия — одата „На Италия“ и др.

Кювие, Жорж (1769 — 1832) — виден френски естествоизпитател, създател на палеонтологията, работил по нови методи в сравнителната анатомия.

Сайнети — популярни испански комедии.

Гизо, Франсоа (1787 — 1874) — френски буржоазен историк и държавник. Прави първи опити да изложи историята от гледище на класовата борба. Развива широка политическа дейност по време на Юлската монархия: неколккратно заема министерски постове — на вътрешните работи, на просветата, на външните работи и др.

Лафит, Жак (1767 — 1844) — френски политик, ръководител на една от най-големите банкерски къщи в Европа „Перего, Лафит и компания“. Един от големите фактори през Юлската революция, той подпомага Орлеанския дук Луи Филип да заеме френския престол.

Кузен, Виктор (1792 — 1867) — френски философ, министър на просветата в кабинета на Тиер през 1840 г. Философията му има еkleктичен характер.

Кавеняк, Годфроа (1801 — 1845) — френски политик, републиканец. Участвува дейно в Юлската революция (1830 г).

Тиер, Адолф (1797 — 1877) — френски политик и държавник, реакционер, известен като палач на Парижката комуна през 1871 г.

„Шаривари“ — много известен френски сатиричен вестник, основан през 1832 г.

Моле, Луи Матьо (1781 — 1855) — френски политик и държавник. Министър на правосъдието през 1813 г. От 1830 — министър на външните работи, а през 1836 — 1839 — министър-председател.

Аргу, Антоан Морис Аполинарий (1782 — 1858) — френски политик и държавник, заемал различни министерски постове след Юлската революция.

Перие, Казимир (1777 — 1832) — голям френски банкер, реакционен политик. Като министър на вътрешните работи през 1831 г. потушава жестоко въстанието на тъкачите в Лион.

Буонароти, Филип (1763 — 1837) — един от първите френски революционери комунисти, италианец по произход. Автор на „Заговор в името на равенството“, наричана „Заговорът на Бабьоф“ (2 тома, 1828), излязла в Брюксел.

Бабьоф, Гракх (псевдоним на Франсоа Ноел Бабьоф) (1760 — 1797) — френски революционер, водач на утопичното комунистическо движение на „равните“ по време на буржоазната термидорианска реакция. След разкриването на „заговора на равните“ Бабьоф е съден и гилотиниран на 27 май 1797 г.

Ебер, Жак Рене (1757 — 1794) — виден политик на френската буржоазна революция 1789 г., журналист. От 1790 г. издава вестник „Пер Дюшен“, който има голямо влияние сред широките занаятчийски и работнически маси. Принадлежи към лявото крило на революционната демокрация, влиятелен монтаняр. Опълчва се против умерената политическа линия на Конвента и на дантонистите. Един от ръководителите на народното движение, което принуждава Конвента да обяви терора и да включи левите монтаняри в Комитета за обществено спасение. През 1794 г. се обявява против Робеспьер и неговите привърженици и през март същата година е гилотиниран.

Сула, Луций Корнелий (138 — 78 пр.н.е.) — прочут римски пълководец, който не е губил нито едно сражение (оттам наречен „Щастливия“), първият прогласил се пожизнен диктатор. Неговото властване поставя началото на падането на Римската република и открива пътя на цезаризма.

Султ, Николай Жан де Дьо (1769 — 1851) — маршал на Франция и държавник. През време на Юлската монархия заемал многократно министерски постове, бил и министър-председател.

Барнав, Антоан (1761 — 1793) — виден политик на Френската буржоазна революция от 1789 г. Деен член на Якобинския клуб. Преминава на страната на краля и бива гилотиниран през време на якобинския терор — 1793 г., за контрареволуционна дейност. Автор на „Въведение във Френската революция“, в която като социолог се доближава до материалистическото тълкуване на историята: обществените отношения се определят според него от географската среда и от развитието на производството.

Енгър, Жан Огюст Доминик (1780 — 1867) — прочут френски художник, ученик на Луи Давид. Един от най-изтъкнатите представители на класицизма през XIX век.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.